جاڭ جژ جوڭ

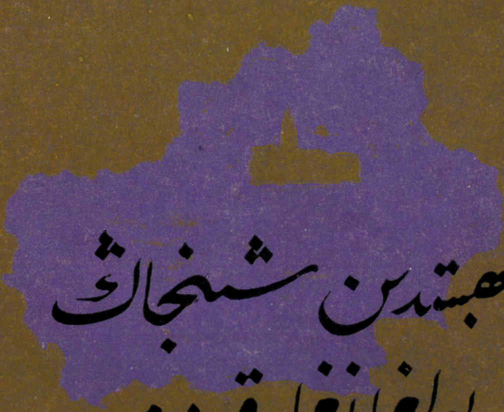

ئۈرۈمچى سۆھبەتىدىن شىنجاڭ تىنچ ئازاد بولغانغا قەدەر

(21)

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

1 - رەسىم: 1924 - يىلى جاڭ
جۇجۇڭنىڭ خۋاڭپۇ ھەربىي
مەكتىپىدە مەسئۇل ۋەزىپىدە
تۇرۇۋاتقان ۋاقتى.

2 - رەسىم: جاڭ جۇجۇڭنىڭ
1932 - يىلى 28 - يانۋار ياپونغا
قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە چۈشكەن
رەسىمى.

3 ـ رەسىم: جاڭ جىزجۇڭنىڭ 40 ـ يىللاردىكى رەسىمى.

4 ـ رەسىم: 1945 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى جاڭ جىزجۇڭ ماۋزېدۇڭ بىلەن يەنئەن ئايرودۇرۇمىدا.

5 ـ رەسىم: 1946 ـ يىلى جاڭ جىزجۇڭ قاتارلىقلار ئۈچ ۋىلايەت بىرلىكسەپ رەھبەرلىرى بىلەن ئىلىدا چۈشكەن سۈرەت، ئالدىنقى رەت ئوڭدىن: ليۇ مېڭچۈەن، رەھىمجان سابىرھاجى. ئوتتۇردىكى رەت ئوڭدىن بىرىنچى كىشى چۇ ۋۇ، ئۈچىنچى كىشى ھاكىمبەگ خوجا، تۆتىنچى كىشى جاڭ جىزجۇڭ، بەشىنچى كىشى ئەخمەتجان قاسىمى، يەتتىنچى كىشى ليۇ زېرۇڭ.

6 ـ رەسىم: 1949 ـ يىلى جاڭ جىزجۇڭ، باش قوماندان پېڭ دېخۇەي، ۋاڭ جېن قاتارلىق يولداشلار ئۈرۈمچىدىكى ھەربىي كۆرەك مۇنبىرىدە.

جاڭ جڭ جۇڭ

ئۈرۈمچى سۆھبەتلىرىدىن شىنجاڭ تىنچ ئازاد بولغانغا قەدەر

(21)

تەرجىمە قىلغۇچى: رازاق مالىك

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەش تارىخىي ماتېرىياللار ئىشخانىسى تۈزگەن

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

7 - رەسىم: 1962 - يىلى باھار بايرىمىدىن ئىلگىرى جۇئېنلەي زۇڭلى، جاڭ جڭجۇڭ (سولدىن بىرىنچى)، فۇ زويى (سولدىن ئىككىنچى)، چۇ ۋۇ (ئوڭدىن بىرىنچى) قاتارلىقلار بىللە.

باش مۇھەررىر: خالىق ساقى.
تەرجىمە مەسئۇل مۇھەررىرى: ئەركىن ئۇشۇر ئەلى

جاڭ جىجۇڭ
ئۈرۈمچى سۆھبىتىدىن شىنجاڭ تىنچ
ئازاد بولغانغا قەدەر (21)

جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى ش ئۇ ئا ر
كومىتېتى تارىخ ماتېرىياللار ئىشخانىسى
تەرجىمە قىلغۇچى: رازاق مالىك
*
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جيەنجۇڭ كوچىسى №45)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا 3 - باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 850×1168 مىللىمېتىر 1/32
باسما تاۋىقى: 14.875 قىستۇرما ۋارىقى: 2
1987 - يىلى 5 - ئاي 1 - نەشرى
1987 - يىل 12 - ئاي 1 - بېسىلىشى
ISBN7 — 228 — 00265 — 2/K·22
تىراژى: 1 —— 10·000
باھاسى: 1·50 يۈەن
(ئىچكى جەھەتتە تارقىتىلىدۇ)

تەھرىرنىڭ سۆزى

بۇ سانغا تارىخىي ماتېرىياللار نەشرىياتى تەرىپىدىن تەھرىرلىنىپ نەشر قىلىنغان «جاڭ جىجۇڭ ئەسلىمىسى» دېگەن كىتابنىڭ بەشىنچى بابى — يەنى شىنجاڭ مەسىلىسى قىسمى كىرگۈزۈلدى.

گېنېرال جاڭ جىجۇڭ، جۇڭگو گومىنداڭى ئىچىدىكى مەشھۇر ۋەتەنپەرۋەر ھەربىي قوماندان. ئۇ 1945 - يىلى بۇيرۇققا بىنائەن شىنجاڭغا كېلىپ بىر مەزگىل مۇھىم ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. ئەينى چاغدا شىنجاڭدا قولغا ئېلىنىپ قامالغان كوممۇنىست ۋە ۋەتەنپەرۋەرلەرنى قۇتۇلدۇرۇشتا، شىنجاڭ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋەقەسىنى تىنچ يول بىلەن بىر تەرەپ قىلىشتا، شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى مۇقىملاشتۇرۇشتا، شۇنداقلا 1949 - يىلى 9 - ئايدا بېيجىڭدىن گېنېرال تاۋسىيۆغا ۋە رەئىس بۇرھان شەھىدىلەرگە تېلېگرامما ئەۋەتىپ شىنجاڭنىڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈش قاتارلىق جەھەتلەردە مۇھىم تۆھپىلەرنى قوشقان ئىدى.

بىز گېنېرال جاڭ جىجۇڭنىڭ بۇ جەريان ھەققىدە قىلغان بايانىنى كىتابىمىزنىڭ مەخسۇس 2 - سانى قىلىپ ئىشلەپ چىقتۇق. بۇ بىزنىڭ شىنجاڭنىڭ يېقىنقى تارىخىي جەريانى ۋە ئەمەلىي ئەھۋالى بىلەن تونۇشۇپ چىقىشىمىز ئۈچۈن ھەمدە گېنېرال جاڭ جىجۇڭنىڭ ۋەتەننى قىزغىن سۆيۈپ، ھەقىقەت يولىدا ئىزدىنىشتەك ئالىيجاناپ پەزىلىتىنى ئۆگىنىشىمىز ئۈچۈن چوقۇم زور ياردىمى بولىدۇ.

مۇندەرىجە

بىرىنچى باب ئۇرۇمچى سۆھبىتى 1
تۇنجى قېتىم شىنجاڭغا ئۇچۇش 3
شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈستىدە مۇھاكىمە ۋە
قارار 7
سۆھبەتنىڭ بىرىنچى باسقۇچى 11
بىر دوكلاد 47
سۆھبەتنىڭ ئىككىنچى باسقۇچى 56
ئىككىنچى باب بىر قانچە مۇھىم تەدبىر............ 75
ئۇرۇمچىدە بېۋتكۈزۈلگەن «5-ماي» خاتىرە يىغىنىدا
سۆزلەنگەن نۇتۇق 75
شىڭشىسەي تەرىپىدىن قولغا ئېلىنغان جۇڭگو كوممۇ-
نىستلىرىنى تۈرمىدىن بوشىتىش.................... 78
پۈتۈن شىنجاڭ ئۆلكىسى بويىچە سىياسىي مەھبۇسلارنى
قويۇپ بېرىش.. 80
خەلقتىن مۇسادىرە قىلىنغان مال-مۈلۈكلەرنى قايتۇرۇش 81
باج-سېلىقنى بىكار قىلىش........................ 82
پۈتۈن ئۆلكىدىكى قېرىنداشلارغا مۇراجىئەت........... 83
پۈتۈن ئۆلكىدىكى كوماندىر-جەڭچىلەرگە مۇراجىئەت... 85
خەنزۇلار بىلەن مۇسۇلمانلارنىڭ ئىناقلىشىشىنى مەنئىي
قىلىش 88
بىر قېتىملىق نۇتۇق.................................. 89
ئۈچىنچى باب ھەمكارلىشىش............................ 91
يېڭى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇشى................ 91

غۇلجا ۋەقەسىنىڭ تىنچ يول بىلەن ھەل بولغانلىقى
مۇناسىۋەتى بىلەن پۈتۈن ئۆلكىدىكى قېرىنداشلارغا
مۇراجىئەت 95
سىياسىي پروگرامما 100
سايلام قانۇنىنىڭ ئېلان قىلىنىشى 120
غۇلجىغا زىيارەت 129
دۆلەت خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىلى 136
جەنۇبىي شىنجاڭغا زىيارەت 143
بىر قانچە ھۆججەتلەر 156
تۆتىنچى باب قۇرۇلۇش پىلانى 175
كۆپ قېتىملىق تەكلىپ 175
ئىككى ئورگاننى تەسىس قىلىش 177
شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇشىغا تېخنىكا جەھەتتىن يېتەكچىلىك
قىلىش ئۆمىكى 180
بىر قانچە كىچىك قۇرۇلۇشلار 199
بەشىنچى باب سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن ئىناق بولۇش
سىياسىتىنى ئەمەلگە قويۇش 203
سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ شىڭشىسەيغا جىلغىسى ۋە قومۇلدا
توقتاپ قالغان ماددىي ئەشيالىرىنى ئېلىپ كېتىشكە
ياردەم بېرىش 108
جۇڭگو — سوۋېت ھاۋا قاتناش كېلىشىمىنى ئىمزالاش
مەسىلىسى 109
ئۈرۈمچىدىكى جۇڭگو — سوۋېت دوستلۇق جەمئىيىتىنىڭ
ئەسلىگە كېلىشى ۋە ئۇنىڭ دائىمىي پائالىيىتى 211
«گوڭيۇ مىللىتى مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى» نىڭ
ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشى 212
جۇڭگو — سوۋېت ئىككى مەملىكەتنىڭ شىنجاڭدىكى سودىسى
ۋە ئىقتىسادىي ھەمكارلىق مەسىلىسى توغرىسىدا 213

ئامېرىكا ھەربىي ئايروپىلانىنىڭ «ساياھەت قىلىش» ئۈچۈن
شىنجاڭغا كېلىش مەسىلىسى 214
بەيتىك ۋەقەسى 216
ئالتىنچى باب يۆلىنىش 222
غۇلجا تەرەپنىڭ قايتىپ كېتىشىدىكى بىرىنچى سەۋەبلەر
(1) ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ئۈچ ۋىلايەتنىڭ
پەۋقۇلئاددە بولۇش مەسىلىسى 222
(2) مەملىكەت ئىچىدىكى ۋەزىيەتنىڭ تەسىرى 224
(3) شىنجاڭدىكى ھەربىي - ساقچىلارنىڭ يەرلىكنىڭ
ئىشلىرىغا ئارىلىشىشى 224
(4) ئوسمان مەسىلىسى 225
(5) چۆچەك، دۆربىلجىن ئەنزىسى 229
غۇلجا تەرەپنىڭ قايتىپ كېتىشىدىكى يېقىن سەۋەبلەر 233
(1) مەسئۇدنىڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە رەئىس بولۇش
مەسىلىسى توغرىسىدا 233
(2) ئۆلكىلىك كېڭەش يىغىنىنىڭ ۋوجۇتقا چىقمىغانلىقى 245
(3) تۇرپان، توقسۇن، پىچان رايونىدىكى قوزغىلاڭ 250
بىر قېتىملىق سۆھبەت 253
خەت - چەكلەر 257
يەتتىنچى باب لەنجۇدا قونۇش 368
كېيىنكى نىيىتىمنىڭ پەيدا بولۇشى 270
ھەر خىل سۆھبەت يىغىنلىرىنى تەشكىللەش 275
خىيشى كارىدورىنى كۆزدىن كەچۈرۈش 278
مەسئۇدنى ئالماشتۇرۇۋېتىش 292
بۇرھاننىڭ دوكلاتى 310
سەككىزىنچى باب تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىش 314
بارغان - كەلگەن تېلېگراممىلار 314
ھەقىقەتكە قايتىش جەريانى 329

ماۋجۇشى بىلەن شىنجاڭ مەسىلىسى ئۈستىدە سۆزلىشىش
قانداق ئۆزگەرتىش كېرەك 339
تەبرىكلەش يىغىنىدا 430
گېنېرال ۋاڭ جېنغا يېزىلغان رەھمەت خېتى 441
گېنېرال تاۋسىيۇغا يوللانغان تەبرىك خېتى 450
توققۇزىنچى باب ئۆز - ئۆزۈمنى تەكشۈرۈشۈم 455

بىرىنچى باب ئۈرۈمچى سۆھبىتى

شىنجاڭ ۋەتىنىمىزنىڭ غەربىي شىمالىدىكى كەڭ بىر پارچە زېمىنى بولۇپ، جەنۇبتىن - شىمالغىچە بولغان ئۇزۇنلۇقى 2200 كىلومېتىر، شەرقتىن - غەربكىچە سوزۇلغان ئۇزۇنلۇقى 2500 كىلومېتىردىن ئاشىدۇ. يەر كۆلىمى بىر مىليون 600 مىڭ كۋادرات كىلومېتىردىن ئارتۇق بولۇپ، تەخمىنەن مەملىكىتىمىز ئومۇمىي يەر كۆلىمىنىڭ ئازغىنە كەم 6 دىن بىر قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. تەڭرى تاغلىرى ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ ئۆتىدۇ، جەنۇبتا كۇئېنلۇن تاغلىرى ھەيۋەتلىك قەد كۆتىرىپ تۇرىدۇ، چۆل - جەزىرىلەرنىڭ ئىگىلىگەن كۆلىمى ئىنتايىن كەڭ. موڭغۇلىيە، سوۋېتلەر ئىتتىپاقى، ئافغانىستان، ھىندىستان بىلەن تۇتىشىدۇ. كان بايلىقى ئىنتايىن مول، مەسىلەن: ئالتاينىڭ ئالتۇنى، شىخونىڭ نېفتى، خوتەننىڭ قاش تېشى ناھايىتى مەشھۇر؛ بۇنىڭدىن باشقا يەنە كۆمۈر، تۆمۈر، مىس، كۈمۈش، قوغۇشۇن، ۋولفرام قاتارلىقلارمۇ ناھايىتى كۆپ. يەنە ناھايىتى نۇرغۇن ئىپتىدائىي ئورمانلىقلار بار، چارۋىچىلىقى تەرەققىي قىلغان، مېۋە - چېۋىسى لەززەتلىك.

پۈتۈن ئۆلكىنىڭ نوپۇس سانى 5 مىليوندىن ئارتۇق بولۇپ، 13 مىللەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇلار: ئۇيغۇر، قازاق، خەنزۇ، خۇيزۇ، مانجۇ، موڭغۇل، قىرغىز، تاتار، ئۆزبېك، روس، شىۋە، سولون قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. جۈملىدىن ئۇيغۇر، قازاق، قىرغىز، تاتار، ئۆزبېك، تاجىكلار تۈركىي تىل سىستېمىسىدىكى مىللەتلەر بولۇپ، ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، خۇيزۇلارمۇ ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. شىۋە، سولونلار بولسا، مانجۇلار-

نىڭ بىر تارمىقى. ئۇيغۇرلارنىڭ نوپۇس سانى ئەڭ كۆپ،
پۈتۈن ئۆلكىدىكى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ تەخمىنەن 75% نى تەش-
كىل قىلىدۇ.

خەن سۇلالىسى دەۋرىدە، جاڭ چيەن، بەنچاۋلار غەربىي را-
يون بىلەن بولغان بېرىش-كېلىشنى باشلاشنىڭ ئالدى-كەي-
نىدە، شىنجاڭدا مىللىي زىددىيەت كەسكىن بولۇپ، بىر-بىرى
بىلەن ئۇرۇشۇپ، ئۆزئارا قىرغىنچىلىق قىلىشىپ بىر كۈنمۇ
تىنچ ئۆتمىگەن. خەن، تاڭ دەۋرلىرىدىن كېيىن، موڭغۇللار
كۆپ سانلىقنى ئىگىلىگەن. باشقا مىللەتلەرمۇ بار بولسىمۇ،
لېكىن زور كۆپچىلىكى بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلاتتى. ھازىرقى
تۈركىي تىل سىستېمىسىدىكى مىللەتلەر كېيىنكى چاغلاردا كۆچۈپ
كەلگەن. شىنجاڭنىڭ ۋەتىنىمىز بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى گەرچە
گاھ ئۈزۈلۈپ، گاھ داۋام قىلىپ كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن ھازىرغا
قەدەر ئۇ ئىككى مىڭ يىللىق تارىخقا ئىگە بولۇپ قالدى.

چىڭ سۇلالىسى گۇاڭشۈي 10-يىلى، يەنى زوزوڭتاڭ شىن-
جاڭغا كىرگەندىن كېيىن، چىڭ ئوردىسىغا ئىلتىماس قىلىش
ئارقىلىق، شىنجاڭ ئۆلكە بولۇپ قۇرۇلدى. چىڭ سۇلالىسىدىن
تارتىپ تاجۇڭخۇامىنگو دەۋرىدە ئۆتكەن شېڭ شىسەينىڭ زۇل-
مەتلىك ھۆكۈمرانلىقى ئاخىرلاشقانغا قەدەر، بۇ زېمىندە مۇس-
تەملىكچىلىك سىياسىتى ھۆكۈمرانلىق قىلدى. شىنجاڭ خەلقى
زۇلۇم-ئېكسپىلاتاتسىيىگە چىدىماي، قوزغىلىپ قارشىلىق كۆر-
سەتكەندە، ھۆكۈمرانلار ھامان قورال كۈچى بىلەن بېسىقتۇرۇپ
كەلدى، بېسىقتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، داۋاملىق دەھشەتلىك
زۇلۇم ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە يۈرگۈزدى. دەھشەتلىك زۇلۇم ۋە ئېك-
سپىلاتاتسىيە ھەددىدىن ئېشىپ كەتكەندە، خەلق يەنە قوزغىلىپ
قارشىلىق كۆرسەتتى. ئىش مۇشۇ يوسۇندا توختىماي تەكرارلىنىش
ئارقىلىق، شىنجاڭنىڭ تارىخى — مىللىي زۇلۇم ۋە مىللىي

زۇلۇمغا قارشى تۇرۇش تارىخى بولۇپ شەكىللەندى. ھەرقايسى
مىللەتلەرنىڭ، سىياسىي، ئىقتىسادىي جەھەتلەردە ئەزەلدىن ھېچ-
قانداق ئورنى بولماي كەلگەن بولۇپ، قانداقتۇر دېموكراتىيە —
ئەركىنلىكتىن سۆز ئاچقىلى بولمايتتى، مانا بۇلار مىللەتلەر
ئوتتۇرىسىدا ئۆچمەنلىكنى كەلتۈرۈپ چىقارغان.

تۇنجى قېتىم شىنجاڭغا ئۇچۇش

ئىبلىس شېڭ شىسەي ئامالسىز شىنجاڭدىن ئايرىلغاندىن
كېيىن، ۋۇجۇڭشىن ئۇنىڭ ئورنىنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ ئەمدىلا بىر
ئاي بولغاندا يەنى 1944-يىلى 11-ئايدا غۇلجىدا ئىنقىلابىي
قوزغىلاڭ پارتلاپ، گومىنداڭنىڭ شۇ يەردە تۇرۇشلۇق ئارمىيىسىنى
يوقىتىپ، ئىلگىرى-ئاخىر بولۇپ ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن
ئىبارەت ئۈچ ۋىلايەتنى ئىگىلىگەندىن كېيىن، «شەرقىي تۈر-
كىستان جۇمھۇرىيىتى» تەشكىل قىلىندى. 1945-يىلى 8-ئايدا،
2-دۇنيا ئۇرۇشى ئاخىرلاشتى، ياپونىيە شەرتسىز تەسلىم بول-
دى. غۇلجا تەرەپنىڭ مىللىي ئارمىيىسى يەنە ھۇجۇم قوزغاپ،
جىڭ دەرياسى بىلەن شىخونى بېسىپ ئۆتۈپ تاكى ماناس
دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىغىچە ئىلگىرىلەپ كىردى. ئۆلكىنىڭ
مەركىزى بولغان ئۈرۈمچى شەھىرىگە 140 كىلومېتىردىن ئارتۇق-
راقلا ئارىلىق قالدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇلار يەنە
بىرقانچە يولغا بۆلۈنۈپ جەنۇبىي شىنجاڭغا ھۇجۇم قوزغىدى.
بۇنىڭ بىلەن پۈتۈن ئۆلكە داۋالغۇش، قالايمىقانچىلىق ئەھۋال
ئىچىدە قالدى.

بۇ چاغدا، گومىنداڭنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق 8-ئۇرۇش
رايونىنىڭ قوماندانى جۇشاۋلياڭ چۇڭچىڭغا قايتا-قايتا تېلېگ-
راما يوللاپ: ۋەزىيەت ئېغىر، كەلگۈسى قانداق بولىدۇ، مۆلچەر-

لەش قىيىن. ۋەتەن يولىدا قۇربان بولۇشقا رازىمەن — دەپ جىددىي مۇراجىئەت قىلدى. جىياڭ جيېشى تېلېگراممىنى تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن بەكمۇ تەشۋىشلىنىپ، مېنى دەرھال ئۈرۈمچىگە ئەۋەتتى. ئۇنىڭ ماڭا تاپشۇرغان ۋەزىپىسى: «جەڭچىلەرنىڭ روھىنى ئۈستۈرۈپ، كىشىلەرنىڭ قەلبىنى تىنچلاندۇرۇش، بۇ قېتىمقى ۋەقەنىڭ ئەينەن ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ، مەسىلىنى ھەل قىلىشتا پايدىلىنىش ئۈچۈن دوكلات ئوتتۇرىغا قويۇش» تىن ئىبارەت بولدى. مەن 1945 - يىلى 9 - ئاينىڭ 13 - كۈنى، ئايروپىلان بىلەن چۇڭچىڭدىن ئۈرۈمچىگە يېتىپ كەلدىم. شۇ كۈنى جۇ شياۋلياڭ ماڭا تۆۋەندىكى ئەھۋالدىن دوكلات بەردى:

1 - ئىلى ئارمىيىسى ماناس ئەتراپىغا يېتىپ كەلدى. ئۈرۈمچىگە ئارىلا ئىككى كۈنلۈك مۇساپە قالدى. ئۇلارنىڭ دىخۇاغا قاچانلا بولمىسۇن ھۇجۇم قىلىش ئېھتىمالى بار.

2 - ھازىر ئۈرۈمچىنى ساقلاپ تۇرۇۋاتقان ھەربىي قوشۇن ئارانلا 6 يىڭ (مەركىزىي ھەربىي مەكتەپ 9 - شۆبە مەكتەپنىڭ بىر يىڭ ئوقۇغۇچىسىمۇ بۇنىڭ ئىچىدە). ھازىر ئاتلىق 5 - كورپۇس بىلەن 46 - دىۋىزىيىنىڭ بىر بۆلۈم يارىدەمچى قوشۇنلىرى يۆتكەپ كېلىنىۋاتىدۇ، ئۇلار ئەڭ تېز بولغاندىمۇ سەككىز، ئون كۈنلەردىن كېيىن ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ يېتىپ كېلەلەيدۇ.

3 . ئاشلىق، ئوق - دورا زاپىسىغا كەلسەك، ئەگەر قاتناش جەھەتتە كۈتۈلمىگەن ئەھۋال كۆرۈلمەي، ھەر كۈنى ئۈزۈلدۈرمەي توشۇغاندا، تاقەت قىلىپ تۇرغىلى بولىدۇ.

مەن بىرياقتىن جۇ شياۋلياڭ بىلەن جىنتۇەنجۇن قوماندانى لى تېجۇنگە قول ئاستىدىكىلەرنى رىغبەتلەندۈرۈپ، جەڭچىلەرنىڭ روھىي كەيپىياتىنى ئۈستۈرۈشنى، ئۈرۈمچىنىڭ بىخەتەرلىكىگە ھەقىقىي كاپالەتلىك قىلىشنى تاپىلاپ، يەنە بىر تەرەپتىن ئالاھىدە دىپلوماتىيە خادىمى ليۇ زېرۇڭ ئەپەندى ئارقىلىق، سوۋېت

لەر ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق مۇۋەققەت باش كونسۇلى — پېۋشېيېۋغا تەكلىپ قويۇپ، ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشمەكچى ئىكەنلىكىمنى ۋە ئۇنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىپ، ياراشتۇرۇپ قويۇشى ھەققىدە پىكىر ئېلىشنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقىمنى بىلدۈردۈم. ئۇ چاغدا مەن بۇ ۋەقەنى ھەربىي جەھەتتە ھەل قىلسا ھېچقانداق نەتىجە چىقمايدىغانلىقىنى، پەقەت سىياسىي يول بىلەنلا ھەل قىلىشقا بولىدىغانلىقىنى؛ سىياسىي يول بىلەن ھەل قىلىش ئۈچۈن ئوتتۇرىدا ۋاسىتىچى بولۇشى كېرەكلىكىنى، ئەڭ ياخشى ۋاسىتىچى — سوۋېتلەر ئىتتىپاقى ئىكەنلىكىنى ئويلاپ يەتكەن ئىدىم.

9 - ئاينىڭ 14 - كۈنى مەن يېۋشېيېۋ بىلەن كۆرۈشۈپ پىكىرلەشتىم. ئۇ، بۇ بولسا جۇڭگونىڭ ئىچكى ئىشى، سوۋېتلەر ئىتتىپاقى جۇڭگونىڭ ئىچكى ئىشىغا ئارىلاشسا مۇۋاپىق بولمايدۇ، دېدى. ئۇ ئۆزىنىڭ بۇ ئىشنى ئامال بار ئەڭ ياخشىسى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش كېرەك، دەپ قارايدىغانلىقىنى بىلدۈردى. مەن شۇ چاغدا ئۇنىڭ پىكرىگە قوشۇلىدىغانلىقىمنى بىلدۈردۈم ھەمدە ئىككى تەرەپنىڭ ۋەكىل ئەۋەتىپ سۆھبەت ئۆتكۈزۈشكە ئىمكانىيەت يارىتىش ئۈچۈن ئۇنىڭدىن تىنچلىق بىلەن ھەل قىلىش يولىدىكى توسالغۇلارنى تۈگىتىشكە، ئالدى بىلەن ئىلى تەرەپنىڭ ھەربىي ھەرىكەتلەرنى توختىتىشقا كۈچ چىقىرىشنى خالايدىغان - خالىمايدىغانلىقىنى سورىدۇم، ئۇ مېنىڭ پىكرىمنى موسكۋاغا يەتكۈزۈشكە ماقۇل بولدى ھەمدە ئۆزىنىڭ يېقىندىن ياردەم كۆرسىتىشنى خالايدىغانلىقىنى، لېكىن ھۆكۈمەتنىڭ يوليورۇقىنى ئالماي تۇرۇپ ھەرىكەت قىلالمايدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ئۇ يەنە: ئەڭ ياخشىسى جۇڭگو ھۆكۈمىتى سوۋېتلەر ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىنىڭ ئالدىغا قويسا، ئۇچاغدا ھەم ئۈنۈملۈك بولاتتى — دېدى.

ئەينى ۋاقىتتا مەن ئۇنىڭ سۆزلىرىدە سەممىيەت بار دەپ ھېس قىلدىم. شۇڭلاشقا شۇ كۈنىنىڭ ئۆزىدىلا جىياڭ جيېشىگە تېلېگ

راسا يوللاپ: بۇ يەرنىڭ ئەھۋالى ئىنتايىن چىدىدى، غۇلجا قوشۇنلىرىنىڭ ئىلگىرلىشىنى توختىتىشتىن باشقا ئامال قالمىدى، ئۈرۈمچىنى قوغداپ قېلىشقا ھەقىقىي كاپالەتلىك قىلىدىغان ئاساس يوق، ھازىر پەقەت دىپلوماتىيە يولى ئارقىلىق تېنچ ھەل قىلىش ئىمكانىيىتىلا بار، ئۇنداق بولمايدىكەن ئۈرۈمچى قولدىن كەتسە ۋەزىيەت پۈتۈنلەي يامانلىشىپ كېتىدۇ، كەلگۈسىدە قايتۇرۇۋېلىش ئىمكانىيىتى بولسىمۇ، لېكىن ئىنتايىن زور كۈچ ۋە ئۇزاق ۋاقىت سەرپ قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. ئۇ ئۇزۇن بولسا، چوش كۆپ بولىدۇ، ئۆزگىرىشلەرنى ئالدىن مۆلچەرلەش قىيىن، مەركەزنىڭ ئىناۋىتىگىمۇ قاتتىق تەسىر يەتكۈزۈشى مۇمكىن، دەرھال قەتئىي قارارغا كېلىپ كونا دىپلوماتىيە قائىدە - يوسۇنلىرىغا ئېسىلىۋالماسلىق كېرەك، سوۋېتلەر ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىمىز فۇ بىڭچاڭنىڭ سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى تىنچلىق بىلەن ھەل قىلىش ھەمدە مۇندىن كېيىن شىنجاڭدا جۇڭگو - سوۋېت ئىقتىسادىي ھەمكارلىقىنى يولغا قويۇش توغرىسىدا تەكلىپ قويۇشى ۋە سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىپ ياراشتۇرۇشىنى سوراش ھەققىدە دەرھال تېلېگرامما يوللاشقا بولامدۇ - قانداق؟ دېگەن تەكلىپلەرنى بەردىم.

تېلېگرامما بېرىلىپ بولغاندىن كېيىن، مەن، جۇشاۋلياڭ، ۋۇ جۇڭشىن ئۈچەيلەن: ۋەزىيەت ناھايىتى ئېنىق تۇرۇپتۇ، مۇشۇ ئۇسۇل بىلەن ھەل قىلىشتىن باشقا يول قالمىدى، دەپ ھېسابلىدۇق. مېنىڭ يەنە ئۈرۈمچىدە تۇرۇۋېرىشىمنىڭ زۆرۈرىيىتى بولمىغاچقا، 9 - ئاينىڭ 16 - كۈنى جياڭ جيېشىغا دوكلات قىلىش ئۈچۈن ئايروپىلان بىلەن چۇڭچىڭغا قايتتىم.

ئۈرۈمچىدىكى ۋاقتىمدا، ۋۇ جۇڭشىن ئۆزىنىڭ شىنجاڭغا كېلىپ بىر يىلدىن بۇيانقى ئەھۋالىنى كۆپ قېتىم ئاغزاكى ئېيتقانىدى، ھېچنى تەپسىلىي خاتىرىسىدە قالدۇرالماسىمكىن، دەپ يەنە يازما ماتېرىيالمۇ تەييارلاپ بەرگەنىدى. ئۇ شىنجاڭغا كې-

لىپ بىر ئايدىن كېيىنلا غۇلجا ۋەقەسى يۈز بەرگەن. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە ۋە بىزنىڭ كېيىن ئىگىلىشىمىزچە، ئۇ يامان نىيەت قىلماي ھەر كۈنى ياخشى ئىش قىلىشنىڭ كويىدىلا بولغان. مەسىلەن: شېڭ شىسەي تۈرمىگە قاماپ قويغان نۇرغۇن ئادەملەرنى جۈملىدىن بۇرھان شەھىدى ئەپەندىنى قويۇپ بەرگەن. گومىنداڭ گۇرۇھى ئىچىدە ئۇ ياخشىچاق ئادەم ئىدى. بىراق ئۇنىڭ ئاستىدىكىلەر بولۇپمۇ ئۇنىڭ قوماندانلىقىغا تەۋە بولمىغان ئىشپىيونلار زادى نېمىلەرنى قىلىۋاتىدۇ، ئەينى ۋاقىتتا ئۇ بۇلارنى باشقۇرالمايتتى، ھەتتا بۇنىڭدىن خەۋىرىمۇ يوق ئىدى.

شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈستىدە مۇھاكىمە ۋە قارار

مەن چۇڭچىڭغا كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەي، سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگودا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى پېتروۋ گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىقىغا بىر پارچە ئەسلەتمە تاپشۇردى. ئۇنىڭ تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلىنىڭ سوۋېتلەر ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىگە يوللىغان مەلۇماتىدا ئېيتىلىشىچە: مۇسۇلمانلاردىن بىرمۇنچە كىشى، ئۆزلىرىنى شىنجاڭ قوزغىلاڭچىلىرىنىڭ ۋەكىلى دەپ مەزكۇر كونسۇلخانىسىغا بايانات ئېلان قىلىپ روسىيەلىكلەرنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىپ ۋاستىچى بولۇپ ئۆزلىرىنىڭ جۇڭگو دائىرىلىرى ئوتتۇرىسىدا يۈز بەرگەن توقۇنۇشنى ياراشتۇرۇپ قويۇشنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقىنى ئاستىرتىن بىلدۈردى؛ ھەمدە: قوزغىلاڭچى خەلقنىڭ ئەسلىدىنلا جۇڭگودىن ئايرىلىپ كېتىش نىيىتى يوق، ئۇلارنىڭ مەقسىتى مۇسۇلمانلار كۆپ سانى

ئىگىلىگەن شىنجاڭدىكى ھەرقايسى جايلاردا، مەسلەن: غۇلجا، تارباغاتاي، ئالتاي، قەشقەر قاتارلىق رايونلاردا ئاپتونومىيە يۈرگۈزۈش مەقسىتىگە يېتىشتىن ئىبارەت، دېمەك ئىزھار قىلدى. مەزكۇر ۋەكىللەر يەنە شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئۆزلىرى ئۈستىدىن يۈرگۈزگەن خىلمۇ خىل زۇلۇملىرىنى بىر - بىرلەپ بايان قىلدى. سوۋېتلەر ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى ئۆزىنىڭ شىنجاڭ بىلەن چېگرىداش بولغان رايونلىرىنىڭ تېنچلىقى ۋە تەرتىپىگە ئېتىبار قىلىپ، ئەگەر جۇڭگو ھۆكۈمىتى ماقۇل بولسا شىنجاڭدا يۈز بەرگەن ۋەزىيەتنى تىنچىتىش، جۇڭگو ھۆكۈمىتىگە مۇمكىن بولغان ياردەملەردە بولۇش ئۈچۈن، ئۆزىنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلىنى تەيىنلىمەكچى.

تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىقى جياڭ جيېشىدىن يولىيورۇق ئالغاندىن كېيىن، تۆۋەندىكىچە جاۋاب بەردى:

(1) شىنجاڭدىكى مۇسۇلمانلار قوزغىلىڭى توغرىسىدا، سوۋېتلەر ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى ھەمكارلىشىشنى خالىسا، ھۆكۈمىتىمىز بۇنىڭ ئۈچۈن تولىمۇ مىننەتدارلىق بىلدۈرىدۇ.

(2) چېگرا خەلقلىرىگە بولغان مۇئامىلىنى ياخشىلاش توغرىسىدا پرېزىدېنت جياڭ جيېشى ئاللىقاچان ھۆكۈمىتىمىز شىنجاڭ خەلقىگە ئىنتايىن كۆڭۈل بۆلىدۇ، دەپ جاكالىغانىدى. بۇ قېتىمقى ۋاقە يۈز بەرگەندىن كېيىن ھۆكۈمىتىمىز مىنىستىر جاڭ جىجوڭنى بۇ قېتىمقى ۋەقەنىڭ ھەقىقىي ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ كېلىش ئۈچۈن شىنجاڭغا ئەۋەتتى، مانا بۇ مۇئامىلىنى ياخشىلاشنىڭ ئۆلگىسى.

(3) ھۆكۈمىتىمىز مۇشۇ ۋەقەنى قوزغىغانلارنىڭ ئۆز ۋەكىللىرىنى ئۈرۈمچىگە ئەۋەتىپ، مىنىستىر جاڭ جىجوڭغا

پىكىرلىرىنى بايان قىلىشنى، مەسىلىنى كېڭىشىپ ھەل قىلىش ئۈچۈن ئىمكانىيەت يارىتىشنى تولىمۇ ئۈمىد قىلىدۇ. ھۆكۈمىتىمىز بەلگىلىگەن سىياسەت بويىچە، بارلىق شىنجاڭ خەلقىنى سىياسىي ئىقتىسادىي جەھەتتە ئىچكى جايلاردىكى خەلقلەرگە ئوخشاش مۇئامىلە بىلەن بەھرىمەن قىلىدۇ.

(4) سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلى بىزگە ھەمكارلىشىشنى خالىسا، مەسىلىنى تېنچلىق بىلەن ھەل قىلىشنىڭ چارىسىنى مۇھاكىمە قىلىش ئۈچۈن، سىلەرنىڭ قارشى تەرەپنىڭ ئۈرۈمچىگە كېلىپ، مىنىستىر جاڭ جىجوڭنىڭ ھوزۇرىدا بولۇشىنى خەۋەر قىلىپ قويۇشلىرىنى ۋە يولىنى تونۇشتۇرۇپ قويۇشنى ئۈمىد قىلىمىز. ۋەكىللەرنىڭ بىخەتەرلىكىگە بىز پۈتۈن كۈچىمىز بىلەن كاپالەتلىك قىلىمىز.

شۇنىڭ بىلەن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى مېنى مەركەزنىڭ ۋەكىلى قىلىپ غۇلجا ۋەكىللىرى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ئۈرۈمچىگە ئەۋەتتى. بۇ ۋاقىتتا شىنجاڭ ۋەزىيىتى مەسىلىسىنى قانداق تونۇش ۋە ھەل قىلىش ئۈستىدە مېنىڭ بىر قەدەر تەپسىلىي چوڭقۇر مۇھاكىمە يۈرگۈزۈشۈمگە توغرا كەلدى. مۇھاكىمە قىلىش نەتىجىسىدە، تۆۋەندىكى بىرقانچە نۇقتىنى مۇئەييەنلەشتۈردۈم:

(1) شىنجاڭ مەسىلىسى مىللىي مەسىلىدىن ئىبارەت. شىنجاڭ خەلقى تارىختا ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلىقنىڭ دەھشەتلىك زۇلۇمىغا ۋە ئېكسپىلاتاتسىيىسىگە ئۇچراپ كەلگەن. بۇ خىل زۇلۇم ۋە ئېكسپىلاتاتسىيە نەتىجىسىدە، خەلق قوزغىلىپ قارشىلىق كۆرسەتكەن. شۇڭلاشقا شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن بۇرۇنقى پوزىتسىيە ۋە ئۇسۇللىرىمىزنى ئۆزگەرتىشىمىز ھەمدە مىللەتلەر باب - باراۋەر دېگەن پرىنسىپ بويىچە ئۇلارغا سى-

ياسىي، ئىقتىسادىي جەھەتتە باراۋەرلىك ھوقۇقى، ئالدى بىلەن سىياسىي جەھەتتىكى باراۋەرلىك ھوقۇقىنى بېرىشىمىز كېرەك.

(2) شىنجاڭ مەسىلىسى يەنە دىپلوماتىيە مەسىلىسىدۇر. شىنجاڭنىڭ سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن ئەزەلدىن تارتىپلا تارىخىي، جۇغراپىيە، مىللىي ئىقتىسادىي جەھەتلەردە خىلمۇ ـــ خىل قويۇق مۇناسىۋىتى بار. شۇنى مۇقىملاشتۇرۇشقا بولىدۇكى، سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭغا نىسبەتەن ھەرگىز زېمىن غەرىزى يوق، لېكىن ئۇ شىنجاڭدا سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا قارشى ۋەزىيەتنىڭ شەكىللىنىشىگە چىداپ تۇرالمايدۇ. شۇڭا شىنجاڭنى سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا قارشى قويۇشقا مۇتلەق بولمايدۇ، سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن چوقۇم دوستلۇق مۇناسىۋەتنى ساقلاپ قېلىش لازىم.

(3) يۇقىرىقى تونۇشۇمغا ئاساسەن، مەن شىنجاڭ خەلقىغە قارىتا كەڭ سىياسەت ۋە تەدبىر قوللىنىپ، ئۇلارغا ئەركىنلىك ۋە باراۋەرلىك ھوقۇقى بېرىش كېرەك، دەيدىغان نۇقتىنى ئويلاپ يەتتىم. بۇ پىكرىم گومىنداڭنىڭ ئىچكى قىسمىدا كۆپ سانلىق كىشىلەرنىڭ قوللىشىغا ئىگە بولۇشى ناھايىتى تەس؛ بولۇپمۇ سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن يېقىنلىشىش دېگەن ئابزاسقا قارىتا توسالغۇ كۈچى تېخىمۇ زور بولىدۇ. مەن ئەزەلدىن سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن يېقىن ئۆتۈشنى تەشەببۇس قىلاتتىم، جياڭ جيېشى مېنى شىنجاڭغا ئەۋەتكەندىمۇ، مۇشۇ جەھەتتىن ئويلاشقانلىقى تۇرغان گەپ. ئۇ چاغدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا قارشى ئىدى، ھالبۇكى مەن بولسام شىنجاڭدا سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن يېقىنلاشماقچىمەن؛ بۇ ئىنتايىن زور زىددىيەت. بۇ زىددىيەتنى قاندا قىلغاندا يەڭگىلى بولىدۇ؟ قانداق قىلغاندا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى مېنىڭ تەشەب-

بۇسۇمغا قارشى تۇرماي، بەلكى تەشەببۇسۇمنى قوللايدۇ؟ بۇ شۇ چاغدا مەن ئۈچۈن ئەڭ قىيىن ۋە ئەڭ باش قاتۇرىدىغان ئىش بولغانىدى.

سۆھبەتنىڭ بىرىنچى باسقۇچى

مەن شىنجاڭغا ئۇچۇشتىن ئىلگىرى جياڭ جيېشىگە شىنجاڭ مەسىلىسى توغرىسىدىكى كۆز قاراش ۋە پىكىرلىرىمنى بايان قىلىپ، ئىنتايىن زور قىيىنچىلىق بارلىقىنى ئېيتتىم. ئۇ چاغدا مەن ئېيتقان قىيىنچىلىقلار گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە قارىتىلغان بولۇپ، غۇلجا تەرەپ بىلەن بولىدىغان سۆھبەتتىكى قىيىنچىلىقلارنى تېخى ئويلاپ يەتمىگەنىدىم. جياڭ جيېشى سۆزۈمنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ناھايىتى قەتئىي تەلەپپۇزدا: «شىنجاڭ مەسىلىسىنى تولۇق ھوقۇق بىلەن ھەل قىلىسىز بولىدۇ. مەسىلە بولسا، قاچانلا تېلېگرامما بەرسىڭىز بولىدۇ» دېدى. مەن بۇ گەپنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئازراق كاپالەتكە ئىگە بولغانلىقىمنى ھېس قىلدىم. شۇنىڭ بىلەن شۇ يىلى 10 - ئاينىڭ 14 - كۈنى، ئايروپىلان بىلەن چۈگچەكتىن ئۈرۈمچىگە يېتىپ كەلدىم. مەن بىلەن بىرگە كەلگەنلەردىن: لياڭ خەنساۋ، پېڭ جاۋشيەن، چۈي ۋۇ، جاڭ جىڭيۈي، دېڭ ۋېنيى، لىيۇمىڭچۈن، ۋاڭ زېڭشەن قاتارلىقلار بار.

ئىلى تەرەپنىڭ ۋەكىللىرى: رەھىمجان، ئوبۇلخەيرى تۆرە، ئەخمەتجان قاتارلىق ئۈچ كىشى بولۇپ، ئۇلار ئىككى كۈن ئاۋۋال ئۈرۈمچىگە كەلگەنىكەن. ئۇلار كەلگەندە مەيدىسىگە «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» نىڭ ئىبزناكلىرىنى تاقىغان بولۇپ، كۈتكۈچى خادىملارغا ئۆزلىرىنىڭ «شەرقىي تۈركىستان» ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە جۇڭگو ھۆكۈمىتى ۋەكىللىرى بىلەن سۆھبەتلەشكىلى كەلگەنلىكىنى، ۋاقتى كەلگەندە گۇۋاھنامە

ھۆججەتلىرىنى چىقىرىپ كۆرسىتىدىغانلىقىنى، جۇڭگو ھۆكۈمىتى ۋەكىللىرىنىڭمۇ گۇۋاھنامىلىرىنى كۆرسىتىشى لازىملىقىنى ئېيتقان.

مەن بۇ ئەھۋالنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، 15 - چېسلا سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلى يېۋسېيېۋنى سۆھبەتكە تەكلىپ قىلدىم، ئۇنىڭغا مۇنداق دېدىم: باش ئەلچى پىدوروۋنىڭ ھۆكۈمىتىمىزگە بەرگەن ئەسلەتمىسىدە، شىنجاڭدا قوزغىلاڭ كۆتۈرگەن خەلقنىڭ ۋەكىللىرى سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرىغا چۈشۈپ ياراشتۇرۇپ قويۇشىنى ئىلتىماس قىلدى ھەمدە جۇڭگودىن ئايرىلىپ كېتىش نىيىتىنىڭ يوقلۇقىنى ئىزھار قىلدى، دېيىلگەن. ھۆكۈمىتىمىزنىڭ سوۋېتلەر ئىتتىپاقى تەرەپكە بەرگەن جاۋابىدىمۇ مەسىلىنى تىنچلىق بىلەن ھەل قىلىشنىڭ چارىسىنى مۇھاكىمە قىلىش ئۈچۈن، ئۆزگىرىش قىلغان تەرەپنىڭ ئۈرۈمچىگە ۋەكىل ئەۋەتىپ پىكىرلىرىنى ئىزھار قىلىشىغا يول قويۇلىدۇ، دەپ ئېيتىلغان. شۇڭا مەن پەقەت مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ ۋەكىلى بولۇش سالاھىيىتىم بىلەنلا ئۆزگىرىش قىلغان تەرەپنىڭ ۋەكىلىنى قوبۇل قىلىمەن. ئاتالمىش شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ۋەكىللىرىنى قوبۇل قىلالمايمەن. سوۋېتلەر ئىتتىپاقى كونسۇلىنىڭ ئىلى تەرەپكە مېنىڭ بۇ پىكرىمنى ئۇقتۇرۇپ قويۇشىنى ئۆتۈنىمەن. سوۋېت كونسۇلى دەسلەپتە ئەڭ ياخشىسى بىرىنچى قېتىملىق قوبۇل قىلغىنىڭىزدا يۈزمۇ — يۈز تۇرۇپ ئۇلارنىڭ ئۆزىگە ئېيتسىڭىز، دېدى. مەن ئۇنىڭغا: سوۋېتلەر ھۆكۈمىتى بۇ قېتىمقى ۋەقەنى ھەل قىلىشتا ھۆكۈمىتىمىزگە ياردەمدە بولۇشنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۈرگەنىدى. سىزنىڭ ئۇلارغا يەتكۈزۈپ قويۇش مەسئۇلىيىتىڭىز بار، دېدىم. شۇنىڭ بىلەن كونسۇل يېۋسېيېۋ يەتكۈزۈپ قويۇشقا ماقۇل بولدى.

غۇلجا تەرەپنىڭ ۋەكىللىرى سوۋېت كونسۇلىنىڭ نەسىھىتىدىن كېيىن، ئۆزلىرىنىڭ بۇرۇنقى پوزىتسىيىسىدە چىڭ تۇرۇپ كەتمىدى، شۇنىڭ بىلەن مەن 17 - چېسلا كۈنى ئۇلارنى قو-

بۇل قىلدىم.

مەن ئاۋۋال بىر ئاز سۆزلىدىم، بۇنىڭ تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

قېرىنداشلار ئوتتۇرىسىدىكى ئىناقلىقنى ۋە ئائىلىۋى ئىتتىپاقلىقنى ئەسلىگە كەلتۈرەيلى.

(45 - يىلى 10 - ئاينىڭ 17 - كۈنى)

جۇڭخۇا مىنگو — خەنزۇ، مانجۇ، موڭغۇل، خۇيزۇ، زاڭزۇدىن ئىبارەت بەش چوڭ مىللەت ۋە بىر قانچە ئۇششاق مىللەتلەردىن تەركىب تاپقان بىر دۆلەت. بۇ مىللەتلەر ناھايىتى سۆيۈملۈك، خۇددى ئاكا - ئۇكا قېرىنداشلارغا ئوخشاش يېقىن ۋە باب - باراۋەر تۇرۇپ كەلمەكتە. مەن بۈگۈن مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ ۋەكىلى بولۇش سۈپىتىم بىلەن ھەر قايسىڭىزلارنى قوبۇل قىلىپ كۆڭلۈمدە ناھايىتى خۇشاللىق ھېس قىلىۋاتىمەن؛ بۇ خۇددى ئاكا - ئۇكا قېرىنداشلارنىڭ ئۇچراشقىنىغا ئوخشاش ئىش. بىز ھەر مىللەت ئەڭ يېقىن قېرىنداشلاردىنمىز، جۇڭخۇا مىنگودىن ئىبارەت بۇ چوڭ ئائىلە مۇشۇ قېرىنداشلاردىن تەركىب تاپقان، بۈگۈنكى بۇ ئۇچرىشىشىمىز، بىر ئائىلىدىكى كىشىلىرى بىر يەردە جەم بولۇپ ئولتۇرغانغا ئوخشاش ئىش، مېنىڭ قەلبىم ئەلۋەتتە چەكسىز شادلىققا چۆممەكتە.

بىراق بىز شۇنىمۇ ئىنكار قىلالمايمىزكى، بىر ئائىلىدە ئۆتۈۋاتقان قېرىنداشلارنىڭمۇ، بەزى مەسىلىلەرگە نىسبەتەن پىكىر - كۆز قارىشى بىردەك بولمايدۇ، ھەتتاكى شۇ تۈپەيلىدىن جېدەل - ماجىرالاردىن خالىي بولۇشمۇ تەس. لېكىن مۇنداق جېدەل - ماجىرالار قېرىنداشلارنىڭ ئىناقلىق-

نى زەخىملەندۈرەلمەيدۇ ۋە ئائىلىنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىتالمايدۇ. شۇڭا بىز ئىشىنىمىزكى، ئۆتكەندە قېرىنداشلار ئارا پىكىرلەر تۇغۇلغان بولسىمۇ، لېكىن بۇنىڭ ھەممىسى ۋاقىتلىق، تاسادىپىي ئىشلا بولۇپ، قېرىنداشلار ئارىسىدىكى ئىناقلىققا ۋە ئائىلە ئىتتىپاقىغا تەسىر كۆرسىتەلمەيدۇ. مېنىڭ بۇ قېتىم مەركىزىي ھۆكۈمەتكە ۋەكىل بولۇپ بۇ يەرگە كېلىشىم، قېرىنداشلار ئارا ئىناقلىقنى ۋە ئائىلە ئىتتىپاقىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت.

بۇرۇنمۇ شىنجاڭدا مىللەتلەر ئارىسىدا مەسىلىلەر يۈز بەرگەن. بىز ئىشىنىمىزكى، ئۇمۇ ۋاقىتلىق، تاسادىپىي ھادىسە — ئەلۋەتتە. مەن بۈگۈن مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋە رەئىس جىياڭ جېيشىنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن كۆپچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشۈپ، ھەر بىرىڭىزلارنىڭ پىكرىنى ئاڭلاپ، مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ چارىسى ھەققىدە مەسلىھەتلەشمەكچىمەن. شەخسەن ئۆزۈم، قېرىنداشلارنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئىناقلىقنىڭ ۋە ئائىلە ئىتتىپاقلىقىنىڭ ناھايىتى مۇۋاپىق ۋە يۈكۈشلۈق ھالدا ئەسلىگە كېلىشىنى تولىمۇ ئۈمىد قىلىمەن. بىز شۇنى ئىنكار قىلالمايمىزكى، بۇرۇنقى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت دائىرىلىرىنىڭ بەزەن تەدبىرلىرىنىڭ پۈتۈن ئۆلكىدىكى قېرىنداشلار ئالدىدا يۈز كېلەلمەيدىغان جايلىرى بار. بىراق ھەر قايسىڭىزلار مەركەزنىڭ ئەھۋالىنى چۈشىنىسىزلەر، مەركەزنىڭ ھەقىقەتەن غەمخورلۇق قىلىپ كېتەلمىگەن تەرەپلىرىمۇ بار. ئۆتكەن يىل كۈز پەسلىدىن بۇيان، مەركەز شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ ۋەزىيىتىنى تەرتىپكە سېلىپ ياخشىلاشنى ئويلاشقان بولسىمۇ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش جىددىي داۋام قىلىۋاتقانلىقتىن، ئەمەلىيەتتە مەركەز شىنجاڭ ئۆلكىسىگە زور كۈچ ۋە زېھىن قويۇپ قارىيالمىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت

ئەمدىلا ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىنىشى بىلەن، غۇلجا ۋەقەسى يۈز بەردى. شۇڭا بۈگۈنكى كۈنگە قەدەر مەركەز ئۆزىنىڭ شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى ياخشىلاش ۋە شىنجاڭ خەلقىنى ئاسراش مەقسىتىنى بىرەر ئۇسۇل بىلەن ئەمەلىيلەشكە تېخى ئۇلگۈرمىگەنىدى. بۇنىڭدىن مەركەز ئىنتايىن ئەپسۇسلىنىدۇ. بىراق، بۇندىن كېيىنكى ئەھۋال بۇنداق بولمايدۇ. ھازىر ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش غەلىبە قازاندى، مەركەز خېلى زور كۈچ ۋە زېھنىنى ئاجرىتىپ شىنجاڭ ئۆلكىسىگە قارىيالايدىغان بولدى؛ مەركەز بۇندىن كېيىن مۇقەررەر ھالدا شىنجاڭنى ئىسلاھ قىلىشتا قېرىنداشلارنىڭ سۆيۈش روھىنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ، پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاپ، مەدەنىيەت سەۋىيىسىنى ئۆستۈرىدۇ؛ ئىقتىسادىي، سىياسىي، مەدەنىيەت جەھەتلەردە تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ تەلىپىگە لايىق قىلىشىپ، پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ ئارزۇسىنى ئىشقا ئاشۇرىدۇ. بۇ نۇقتىدا ھەر قايسىڭىزلارغا شۇنى ئۇقتۇرۇپ قويالايمەنكى، مەركەزنىڭ بۇ جەھەتتە تولۇق سەمىمىيىتى بار.

شۇنىڭ ئۈچۈن مەن بۇ قېتىم مەركەزگە ۋاكالىتەن بۇ يەرگە كەلدىم، مەن قېرىنداشلار ئوتتۇرىسىدىكى مېھرى - مۇھەببەتنىڭ تېزدىن ئەسلىگە كېلىشىنى، شىنجاڭ ئۆلكىسىدىكى مەسىلىلەرنىڭ تېزلىكتە ھەل بولۇشىنى، ھەممە جەھەتتە نورمال ھالەتنىڭ ئەسلىگە كېلىپ، ھەر خىل قۇرۇلۇش خىزمەتلىرىمىزنىڭ پائال رەۋىشتە باشلىنىپ كېتىشىنى بەكمۇ ئۈمىد قىلىمەن. مەن ھەر قايسىڭىزلارغا شۇنى تەكرار ۋە تەنتەنىلىك ھالدا جاكالايمەنكى، شىنجاڭ مەسىلىسى تېزلىك بىلەن تولۇق ھەل قىلىنغاندىن كېيىن، ئاكا-ئۇكا قېرىنداشلار ئارا مېھرى - مۇھەببەت تېز ئەسلىگە

كەلگەندىن كېيىن ۋە ئائىلە ئىتتىپاقلىقى تېز ۋاقىت ئىچىدە مۇستەھكەملەنگەندىن كېيىن، مەركەز چوقۇم كۈچىنىڭ بارىچە شىنجاڭنى پىلانلىق ھالدا ئىسلاھ قىلىپ، خەلقنىڭ تۇرمۇشنى پەيدىن - پەي ياخشىلايدۇ.

ھەر قايسىڭىزلارنىڭ بۇ قېتىم ئۈرۈمچىگە كېلىشتە ئېغىر ۋەزىپىلەر بىلەن كەلگەنلىكىڭىزلارنى، ھەر قايسىڭىزلارنىڭ ئۆز مەيدانىڭ مېنىڭكى بىلەن ئوخشاش، مەركەزنىڭ ئۈمىد قىلىشىنى بىلەن ئوخشاش، پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ ئۈمىد قىلىشىنى بىلەن ئوخشاش ئىكەنلىكىگە ئىشىنىمەن. پىكرىڭىزلار بولسا، ئىمكانقەدەر ئوتتۇرىغا قويىسىڭىزلار، بىز تەپسىلىي مۇھاكىمە يۈرگۈزۈپ، ئورتاق ۋە بىرلىككە كەلگەن ھالدا ھەل قىلىشنى قولغا كەلتۈرۈشنى خالايمىز.

مەن ئۆزۈمنىڭ بۇ سۆزلىرىمنىڭ سەمىمىيەتلىك بىلەن ئېيتىلغانلىقىغا ئىشىنىمەن. ئۇلار ئاڭلىغاندىن كېيىن، پوزىتسىيىدە خېلىلا مۇلايىم بولۇشتى. مېنىڭ بۇ قېتىمقى كىرىش سۆزۈم، شىنجاڭ مەسىلىسىنى تىنچلىق بىلەن ھەل قىلىش ئۈچۈن تۈنجى ئاساس سالدى.

سۆزۈمنى تۈگەتكەندىن كېيىن ئۇلاردىن مەسىلىنى ھەل قىلىش توغرىسىدا پىكىر سورىسام، ئۇلار ئالدى بىلەن مېنىڭ پىكرىمنى ئاڭلاپ باققىسى بارلىقىنى ئېيتتى. مەن ئۇلارغا: ئالدى بىلەن مېنىڭ پىكرىمنى ئاڭلاپ باققىڭلار كەلگەن بولسا، ئۇنىڭغىمۇ ماقۇل، مەن مۇھاكىمە قىلىپ بولغاندىن كېيىن ئوتتۇرىغا قويىمەن، دېدىم.

سۆھبەتتىن كېيىن، مەن بىرگە بارغان ئادەملىرىم بىلەن نېمە ئۈچۈن ئۇلار ئالدى بىلەن تەلەپ قويمايدۇ؟ دېگەن مەسىلە ئۈستىدە مۇھاكىمە يۈرگۈزدۇق. بىز ئەسلىدە ئۇلارنى بۇ يەرگە كېلىشتە چوقۇم شەرت ئېلىپ كېلىدۇ. ئۇنىڭ ئىچىدە چوقۇم «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» نى ئېتىراپ قىلىش ئا-

ساسىغا قويۇلغان بىر قانچە ماددىلىق تەلەپلىرى بار دەپ، تەسەۋۋۇر قىلغان ئىدۇق. پەقەت مېنىڭ «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» ۋەكىللىرىنى قوبۇل قىلىشنى قاتتىق رەت قىلغانلىقىم سەۋەبىدىن، ئۇلار ئاز - تولا ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىشنى ھېس قىلغان بولسا كېرەك، لېكىن ۋاقىت قىستاپ تۇرغاچقا ئىلى تەرەپتىن يوليورۇق ئېلىشقا ئۈلگۈرەلمەي، ئاۋۋال مېنىڭ پىكىر تاشلىشىمنى ئۈمىد قىلغان بولسا كېرەك.

بىز تەپسىلىي مۇزاكىرە قىلغاندىن كېيىن، «مەركەزنىڭ شىنجاڭدا يۈز بەرگەن قىسمەن ئۆزگىرىشنى ھەل قىلىش توغرىسىدىكى كۆرسەتمە لايىھەسى» نى يېزىپ چىقتۇق. بۇ كۆرسەتمە لايىھە مىللىي باراۋەرلىك، سىياسىي دېموكراتىيە، يەرلىك ئاپتونومىيەدىن ئىبارەت ئاساسىي پرىنسىپ بويىچە تۈزۈلگەن بولۇپ، دەسلەپكى قەدەمدە شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئارزۇ تەلەپلىرىگە ئۇيغۇن كېلەتتى. ئۇنىڭ تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

مەركەزنىڭ شىنجاڭدا يۈز بەرگەن قىسمەن ئۆزگىرىشنى ھەل قىلىش توغرىسىدىكى كۆرسەتمە لايىھەسى

«جۇڭگودىكى مىللەتلەر بىردەك باراۋەر»، بۇ — دۆلەت ئاتىمىز تۈزگەن سەنمىنجۇيىنىڭ بىرسى بولغان مىللىي مەسىلەك قىسمىدا ئوچۇق كۆرسىتىلگەن پرىنسىپ. مەركەز دۆلەت ئاتىمىزنىڭ تەلىماتىغا ۋارىسلىق قىلىپ، چېگرا رايونىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت جەھەتتە تەكشى تەرەققىياتقا ئېرىشىشى ئۈچۈن ھامان يار يۆلەكتە بولۇپ كەلدى. مىللىي باراۋەرلىكتىن ئىبارەت ئىزچىل سىياسەتنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن، رەئىس جياڭ جېيشى ئوچۇق ۋە سەمىمىي كۆرسەتمىلەرنى بەرگەنىدى. پەقەت ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەز-

گىلىدىلا زوراۋان دۈشمەننى تار - مار قىلىپ، دۆلەت ۋە مىللەتنىڭ ئەركىنلىكىنى، مۇستەقىللىقىنى قولغا كەلتۈرۈشنى ئالدىنقى شەرت قىلىشقا مەجبۇر بولدۇق؛ شۇ سەۋەبلىك گەرچە چېگرا رايون خەلقىگە نىسبەتەن ئەھمىيەت بەرگەن بولساقمۇ، لېكىن ئەمەلىيەتتە ئايرىم ۋاقىت ئاجرىتالماسلىقتەك ئەھۋاللار كۆرۈلدى. ھازىر دۈشمىنىمىز ياپون جاھانگىرلىكى شەرتسىز تەسلىم بولدى، ۋەتىنىمىز گۈللەندۈرۈشتەك ئۇلۇغ قۇرۇلۇش باشلىنىش ئالدىدا تۇرىدۇ، پۈتۈن مەملىكەت خەلقى ئەركىنلىك باراۋەرلىكنىڭ پاراۋانلىقىدىن مەڭگۈ بەھرىمەن بولىدۇ. خەلقىمىزنىڭ ۋەتەن بىرلىكىنى ۋە ئىتتىپاقلىقىنى قوغداش مەجبۇرىيىتى بار. بۇ نۆۋەت شىنجاڭدا يۈز بەرگەن قىسمەن ئۆزگىرىشكە نىسبەتەن مەركەز چوڭقۇر ئەپسۇس بىلدۈرىدۇ. بىراق بۇنىڭ بىلەن مىللەتلەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مېھرى - مۇھەببەتكە ۋە دۆلەتنىڭ بىرلىكىگە تەسىر يەتكۈزمەسلىك لازىم. ھازىر بىزگە قىلىنغان دانا غەمخورلۇققا ئاساسەن، دۆلەت ئاتىمىزنىڭ ۋەسىيىتى ۋە رەئىس جياڭ جيېشىنىڭ كۆرسەتمىلىرىگە بىنائەن، چېگرا رايون خەلقىنىڭ ئۆزىنى - ئۆزى باشقۇرۇشىغا يار - يۆلەك بولۇپ، ئۇلارنى ئازابتىن قۇتۇلدۇرۇشنى، ئۇلارنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشنى، ئۆزگىرىشنى ھەل قىلىشنىڭ فاكتىكىنى قىلىپ، تۆۋەندىكىچە كۆرسەتمە لايىھەنى ئوتتۇرىغا قويىمىز:

(1) شىنجاڭ خەلقىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت جەھەتتە تەكشى تەرەققىياتقا ئېرىشىشى ئۈچۈن يار - يۆلەكتە بولۇپ، ئۇلارنى ئىچكى جايلاردىكى خەلقلەر بىلەن ئوخشاش مۇئامىلىگە ئېرىشتۈرۈش.

(2) ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ دىنىي ئېتىقادىغا ھۆرمەت قىلىش، ھەر قايسى دىنلارنىڭ چېركاۋ، مەسچىت، بۇتخانىلى-

رىنى ھەقىقىي تۈردە قوغداش.

(3) ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ ئۆزلىرىدىن ساقلىنىپ كېلىۋاتقان مەدەنىيىتى ۋە ئۆرپ - ئادىتى، تىل، يېزىقىغا ھۆرمەت قىلىش.

(4) ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ جىسمانىي، مال - مۈلكى، سۆز - ھەرىكىتى، ئۆي - جايى، مەتبۇئات، يىغىلىش، تەشكىلاتلارغا ئۇيۇشۇش ئەركىنلىكىنى قانۇنىي جەھەتتىن قوغداش.

(5) يەرلىك ئاپتونومىيىنى يولغا قويۇش. ئۇنىڭ چارىسى مۇنداق:

ئا. ھازىر قالايمىقانچىلىق ئىچىدە تۇرۇۋاتقان ناھىيىلەردە تەرتىپ ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىنكى ئۈچ ئاي ئىچىدە، يېزا - جېڭلارنىڭ باشلىقلىرىنى سايلاشنى تاماملاش. ئالتە ئاي ئىچىدە ناھىيىلىك سەنىيخۇينىڭ سايلىمىنى تۈگىتىش، خەلقچىللىق سىياسىتىنى يولغا قويۇش.

ب. ناھىيىلىك سەنىيخۇيلار قۇرۇلغاندىن كېيىن، ناھىيىلىك سەنىيخۇيلارنىڭ تەشكىلىي قانۇنىغا ئاساسەن، ئۇلارنىڭ يەرلىك خەلقنىڭ پاراۋانلىق ئىشلىرى بويىچە، ھەر قايسى ماددىلارغا قارىتا تەكلىپ سۇنۇش ھوقۇقى بولىدۇ؛ يەرلىك مەمۇرىي خادىملارنىڭ قانۇنغا خىلاپ قىلمىشلىرى ئۈستىدىن پاش قىلىش ۋە تەپتىش قىلىش ھوقۇقى بولىدۇ.

س. ناھىيىلىك سەنىيخۇي قۇرۇلۇپ ئالتە ئايدىن كېيىن، يەرلىك خەلقتىن ئىناۋىتى يۇقىرى، بىلىم - قابىلىيىتى كۆرۈنەرلىك بولغان ئىككى ئادەمنى سايلاش، ھۆكۈمەت ئۇلاردىن بىرىنى ناھىيىنىڭ ھاكىملىقىغا قويۇش.

د. ھاكىمنىڭ ھۆكۈمەت خىزمىتىنى بىر تەرەپ قىلىشقا ياردەمدە بولۇش ئۈچۈن، ھۆكۈمەت مۇئاۋىن ھاكىم تەيىنلەيدۇ.

ئې. ھەرقايسى ۋىلايەتلەرنىڭ مەمۇرىي ۋالىيلىرىنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت كۆرسىتىدۇ، مەركەز ۋەزىپىگە تەيىنلەيدۇ؛ ھەممە يەرلىك زاتلارنى تاللاپ ئىشلىتىشى لازىم. باشقا مەمۇرىي يەرلىك خادىملارنى ئىشقا قويغاندا، كۆپىنچىسىنى يەرلىك زاتلاردىن تاللاپ ئىشلىتىشنى پىرىنسىپ قىلىش كېرەك.

(6) بۇندىن كېيىن ھۆكۈمەت باج - سېلىقنى يېنىكلىتىش ھەققىدە ھەققىي تۈردە ئويلىشىشى كېرەك. ئالۋاڭ چېچىشنى قەتئىي چەكلەش لازىم ھەممە ئۇلارنىڭ يېزا ئىگىلىك، سودا - سانائەت ئىشلىرىنىڭ راۋاجلىنىشىغا پائال يار - يۆلەكتە بولۇپ، خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش لازىم.

(7) ھەر دەرىجىلىك مەكتەپلەرنى ئومۇمىيۈزلۈك قۇرۇپ، ئىجتىمائىي تەلىم - تەربىيەنى كېڭەيتىپ، خەلقنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسى يۇقىرى كۆتۈرۈلۈدۇ. باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ھەممىسىدە، ھەر مىللەتنىڭ تىل - يېزىقى قوللىنىلىدۇ.

(8) قالايمىقانچىلىق يۈز بەرگەن رايونلاردىكى بارلىق ھەربىي ھەرىكەتلەر دەرھال توختىتىلىدۇ. بىر ئاي ئىچىدە، ۋەقە يۈز بېرىشنىڭ ئالدىدىكى ھالەت ۋە تەرتىپ ئەسلىگە كەلتۈرۈلىدۇ. ۋەقە يۈز بەرگەن مەزگىل ئىچىدىكى بارلىق قانۇنسىز تەشكىلاتلار بىكار قىلىنىدۇ.

(9) ئۆزگىرىشكە قاتناشقان قوراللىق تەشكىلاتلار مۇۋاپىق راسخوت بىلەن ئۆز يۇرتلىرىغا قايتۇرۇلۇپ، خاتىرجەم ئىشقا كىرىشتۈرۈلىدۇ.

(10) ئۆزگىرىشكە قاتناشقان شەخسلەر بىردەك سۈرۈشتە قىلىنمايدۇ ھەممە ئۇلارنىڭ ھاياتى، ئولتۇراق جايىنىڭ

بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلىنىدۇ.

(11) ئۆزگىرىشكە قاتنىشىش تۈپەيلىدىن تۇتۇپ تۇرۇلغان، قاماقتا ئېلىنغانلار ئىككىلا تەرەپتىن تەكشۈرۈپ ئېنىقلىنىپ قويۇپ بېرىلىدۇ. ئۇلارنىڭ مال - مۈلكى مۇسادىرە قىلىۋېلىنغان بولسا، ئۆزىگە قايتۇرۇلىدۇ.

(12) قانۇنسىز تەشكىلاتلارغا قاتناشقان خادىملاردىن ئۆز يۇرتىغا قايتىشنى خالىغۇچىلار بىردەك راسخوت بىلەن قايتۇرۇلىدۇ. شۇندىن كېيىن ھۆكۈمەت تەكشۈرۈپ، ئايرىم - ئايرىم ئىشقا قويۇپ، ئۇلار دۆلەت ئۈچۈن خىزمەت قىلىش پۇرسىتىگە ئىگە قىلىنىدۇ.

شۇ ئاينىڭ 20 - كۈنى مەن ئىلى تەرەپنىڭ ۋەكىللىرىنى ئىككىنچى قېتىم قوبۇل قىلغىنىمدا، يۇقىرىدا بايان قىلىنغان كۆرسەتمە لايىھەنى ئۇلارغا بەردىم، ئۇلار شۇ مەيداننىڭ ئۆزىدىلا غولجىغا بېرىپ تەپسىلىي مۇھاكىمىدىن ئۆتكۈزگەندىن كېيىن جاۋاب بېرىمىز، دېدى. شۇنداقلا ئۆزلىرىنىڭ بۇ يەرگە كېلىشتىكى ۋەزىپىسىنىڭ ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋە قەشقەردىن ئىبارەت تۆت رايوننىڭ مۇستەقىللىقىنى تەلەپ قىلىش ئىكەنلىكىنى ئېيتتى. مەن ئۇلاردىن «مۇستەقىللىق» دېگەننىڭ مەنىسى نېمە؟ ئۇ سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ئەسلەتمىسىدە ئېيتىلغىنىدەك سىلەرنىڭ جۇڭگودىن ئايرىلىش نىيىتىڭلارنىڭ يوقلۇقى توغرىسىدىكى ئىپادەڭلەر بىلەن روشەن ھالدا ئۇيغۇن ئەمەسقۇ، دەپ سورىدىم. ئۇلار شۇ زامات ئۇرغۇن چۈشەنچىلەرنى بېرىپ: «مۇستەقىللىق» دېگەنلىك، يەرلىك ئورۇننىڭ ئىقتىسادىي، سىياسىي، ھەربىي قاتارلىق ئىشلىرىنى خەلق ئۆزى باشقۇرسۇن؛ دىپلوماتىيە، قاتناش، پۇل مۇئامىلە تۈزۈمىنى مەركەز باشقۇرسۇن دېگەنلىك بولىدۇ، دېدى. ئۇلارنىڭ ئەسلى مەقسىتى، ئاپتونومىيە تەلەپ قىلىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار «مىللەتلەر-

نىڭ ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش»، «مىللىي ئاپتونومىيە» ۋە «مىللىي مۇستەقىللىق» دېگەنلەر ئۈستىدە ئېنىق بىر ئۇقۇمغا ئىگە بولمىغاچقا، بەزى مۇجمەللىكلەرنىڭ يۈز بېرىشىدىن خالىي بولغىلى بولمايتتى. مەن ئۇلارغا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش غەلىبە قازانغاندىن كېيىنكى ئىچكى - تاشقى ۋەزىيەت ۋە جۇڭگو - سوۋېت مۇناسىۋىتىنىڭ يېقىنلىشىۋاتقانلىقى توغرىسىدا سەمىمىي چۈشەنچە بەردىم. ئەڭ ئاخىرىدا مەركەزنىڭ چېگرا رايون خەلقىگە قىلغان غەمخورلۇقى ۋە چېگرا رايونلارنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن يار - يۆلەكتە بولۇش سىياسىتىنى چۈشەندۈرۈپ، مەركەز سىلەردىن پەقەت ۋەتەن بىرلىكىنى ھىمايە قىلىشنى، ھۆكۈمەتنىڭ قانۇن - پەرمانلىرىغا ئىتائەت قىلىشنىلا تەلەپ قىلىدۇ، بۇنىڭدىن باشقا تەلىپى يوق، دېدىم. ھەمدە يۇقىرىدىكى كۆرسەتمە لايىھەدىكى ھەرقايسى نۇقتىلارنى مىسال قىلىپ تۇرۇپ، مەركەزنىڭ ھەقىقىي مەقسىتىنى چۈشەندۈردۈم.

ئۇلار ئاڭلىغاندىن كېيىن، سەل تەسىرلەنگەندەك بولۇپ، پوزىتسىيىسى تېخىمۇ ياخشىلاندى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ بۇرۇن مەركەزنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەرسىز ئىكەنلىكىنى، مۇنداق سىياسەتنىڭ بارلىقىدىنمۇ خەۋىرى يوق ئىكەنلىكىنى، پەقەتلا ئۇزۇندىن بۇيان ئېغىر زۇلۇم ئاستىدا ئېزىلىشكە ئۇچراۋەرگەنلىكتىن تاقىتى - تاق بولۇپ، قوزغىلىپ قارشىلىق كۆرسىتىشتەك ئىنقىلابىي ھەرىكەت قوللىنىشقا مەجبۇر بولغانلىقىنى ۋە غۇلجىغا قايتىپ بارغاندىن كېيىن بۇ ھەقتە چوقۇم ئۆز ھۆكۈمىتىگە ۋە ئاممىغا تەپسىلىي چۈشەندۈرىدىغانلىقىنى ئېيتىشتى.

شۇ كۈنى كەچتە مەن سوۋېتلەر ئىتتىپاقى كونسۇلى بىلەن كۆرۈشتۈم. بېرىش - كېلىشىمىزنىڭ كۆپىيىشى بىلەن بىز ئۆزئارا خېلى يېقىنلىشىپ قالغانىدۇق، پوزىتسىيىمىز سەمىمىي ۋە ئوچۇق كۆڭۈل بولۇپ، بارغانسېرى چىقىشىپ كەتتۇق. مەن كونسۇل يېۋسېيېۋدىن بۇ ئىشقا قارىتا پىكىر سورىغىنىمدا، ئۇ

ئىلى تەرەپنىڭ جۇڭگودىن ئايرىلىشقا ئەلۋەتتە بولمايدىغانلىقىنى، بۇنىڭ ئاساسىي پرىنسىپ ئىكەنلىكىنى لېكىن، ئۆزىنىڭ كۆزىتىشىچە، مەركەزنىڭ كۆرسەتمە لايىھەسى ئېھتىمال ئىلى تەرەپ خەلقىنىڭ ئارزۇسىنى قانائەتلەندۈرەلمەسلىكى مۇمكىنلىكىنى، شۇڭا ۋەكىللەرنىڭ ئاۋۋال غۇلجىغا بېرىپ 8 - 10 كۈندىن كېيىن قايتا كېلىپ سۆھبەتنى داۋاملاشتۇرسا بولىدىغانلىقىنى ئېيتتى.

ئىلى تەرەپنىڭ ۋەكىللىرى غۇلجىغا قايتىشتىن ئىلگىرى، يەنى شۇ ئاينىڭ 20 - كۈنى مەن ئۇلارنى يەنە بىر قېتىم قوبۇل قىلىپ، سۆز قىلدىم. بىر تەرەپتىن شىنجاڭ تارىخىنىڭ ئۆزگىرىشىنى تەھلىل قىلىپ، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا تارىختىكى ھۆكۈمرانلارنىڭ شىنجاڭغا قاراتقان سىياسىتى ئۈستىدە مۇھاكىمە قىلدىم. تارىختىكى ئۆزگىرىشلەرنى تەھلىل قىلىش ئارقىلىق، ئۆتمۈشتىكى ئاچچىق ساۋاقلارنىڭ مەنبەيىنى كۆرسىتىپ، بۇنىڭدىن كېيىن ئاشۇ تارىخنىڭ قايتا تەكرارلىنىپ شىنجاڭ خەلقىگە ئىنتايىن زور ئازاب - ئوقۇبەت كەلتۈرۈشكە مۇتلەق يول قويۇلمايدىغانلىقىنى؛ شۇنداقلا ھەر خىل مۇۋاپىق تەدبىرلەرنى قوللىنىپ شىنجاڭ خەلقى ئۈچۈن مەڭگۈلۈك ئەركىنلىك، تىنچلىق، بەختلىك تۇرمۇش ئاساسى سېلىپ، شىنجاڭ خەلقىنىڭ مەڭگۈ ئەركىن، بەختىيار تۇرمۇشتىن بەھرىمان بولۇشىغا ئىمكانىيەت يارىتىش كېرەكلىكىنى كۆرسەتتىم. بۇ مەسئۇلىيەتنى كىم ئۈستىگە ئېلىشى كېرەك؟ مەن ئۇلارغا: — بۇ ۋەزىپە سىلەرنىڭ يەلكەڭلەردە، ھازىردىن باشلاپ بۇ يۈكنى ئۈستۈڭلارگە ئېلىشىڭلار كېرەك، دېدىم. تارىختىكى ھۆكۈمرانلارنىڭ شىنجاڭغا قاراتقان خاتا سىياسىتىنى مۇھاكىمە قىلغاندا، مەركەزنىڭ بۇندىن كېيىن شىنجاڭغا تۇتىدىغان پوزىتسىيىسىنى چۈشەندۈرۈپ، مەركەزنىڭ بۇندىن كېيىن ئۆتمۈشتىكى ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلارغا ئوخشاش خاتا سىياسەت يۈرگۈزمەيدىغانلىقى، ھەرگىزمۇ يەنە ئاللىقانداق بويسۇندۇرۇش، ئېغىر زۇلۇم قىلىش ۋە كەمسىتىشلەرنىڭ بولماي-

دىغانلىقى، سەنمىنجۇيىغا چوقۇم ئەمەل قىلىپ، شىنجاڭ خەلقىگە بەخت - سائادەت يارىتىپ بېرىلىدىغانلىقى ھەققىدە ۋەدە بەردىم.

مەن بۇ سۆزلەرنى قىلىپ بولغاندىن كېيىن، ئۇلاردىمۇ خېلى سەممىي ئىنكاسلار كۆرۈلدى. ئۇلار: بىز دىخۋاغا كېلىشتىن ئىلگىرى، ئۆتمۈشتىكى يەرلىك دائىرىلەر (شېڭ شىسەينى دېمەكچى) نىڭ ياۋۇز پوزىتسىيىسىنى كۆزدە تۇتۇپ خېلى دەككە - دۈككىدە بولغانىدۇق. ھازىر مەركەزنىڭ مەقسىدىنى ئېنىق چۈشەندۇق، مەركەزنىڭ سىياسىتى ئۆتمۈشتىكىگە ئوخشىمايلا قالماستىن، بەلكى شىنجاڭغا قارىتىلىدىغان سىياسەت خەلقنىڭ ئارزۇسىغا ئۇيغۇن كېلىدۇ. ئۇلار ئۆز سۆزلىرىدە «جۇڭخۇا مىنگو» ۋە «مەركىزىي ھۆكۈمەت» دېگەن ئىبارىلەرنى تەكرار قوللاندى، ئۇلارنىڭ پوزىتسىيىسى ئالدىنقى قېتىمغا قارىغاندا روشەن ھالدا پەرقلىنەتتى. ئەڭ ئاخىرىدا، ئۇلارنىڭ چاپسانراق قايتىپ كېلىپ، مەركەزنىڭ كۆرسەتمە لايىھىسىنى قوبۇل قىلىپ، ۋەقەنى تولۇق ھەل قىلىشنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقىمنى بىلدۈردۈم. ئۇلارمۇ ئەڭ زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، غۇلجا ھۆكۈمىتىنى ۋە ئاممىنى قايىل قىلىپ، مەسىلىنى تېنچ يول بىلەن ھەل قىلىشنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۈردى، ھەمدە ئاز بولسا 10 كۈن، كۆپ بولسا، ئىككى ھەپتە ئىچىدە ئۈرۈمچىگە قايتىپ كېلىمىز، - دېدى.

10 - ئاينىڭ 21 - كۈنى سەھەردە، مەن ئادەم ئەۋەتىپ ئۇلارنى ماناس ئالدىنقى سېپىدىن مۇھاپىزەت قىلىپ ئۆتكۈزۈپ قويدۇم.

ئىلى تەرەپنىڭ ۋەكىللىرى شۇ يىلى 11 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەلدى. مەن 14 - كۈنى ئۇلارنى قوبۇل قىلدىم. ئۇلار ئىلى تەرەپنىڭ يازما جاۋابىنى ئوتتۇرىغا قويدى. تولۇق تېكستى تۆۋەندىكىچە:

ئىلى تەرەپنىڭ مەركەز ئوتتۇرىغا قويغان كۆرسەتمە لايىھىسىگە قارىتا قويغان پىكىرلىرى ۋە تەلەپلىرى

— شىنجاڭ مۇسۇلمانلىرى بىلەن بولغان قوراللىق توقۇنۇش ۋەقەسىنى تېنچ يول بىلەن ھەل قىلىش توغرىسىدا جۇڭگو ھۆكۈمىتى ۋەكىللىرىنىڭ ئوتتۇرىغا قويغان لايىھىسىگە قارىتا شىنجاڭ مۇسۇلمان خەلق ۋەكىللىرىنىڭ پىكرى:

(1) مەركەزنىڭ شىنجاڭدا يۈز بەرگەن قىسمەن ۋەقەنى ھەل قىلىش توغرىسىدىكى كۆرسەتمە لايىھىسىنى مۇھاكىمە قىلىپ چىققاندىن كېيىن شۇنداق ھېسابلىدۇقكى، بۇنىڭدا مۇسۇلمان خەلقىنىڭ ئارزۇسىغا قىلچىلىك ئېتىبار بېرىلمىگەن، ھەمدە بىزلەرنىڭ تەلەپلىرىمىزنىمۇ قانائەتلەندۈرەلمەيدۇ. كۆرسەتمە لايىھىسىدىكى ئاتالمىش: «جۇڭگودىكى مىللەتلەر پۈتۈنلەي باراۋەر، بۇ دۆلەت ئاتىمىز سەنمىنجۇيىدا ئوچۇق كۆرسىتىپ ئۆتكەن پرىنسىپ، شۇنداقلا مەركەز دۆلەت ئاتىمىزنىڭ ۋەسىيىتىگە ئەمەل قىلىپ، چېگرا رايونىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت جەھەتتىكى تەرەققىياتىغا ئېرىشىشى ئۈچۈن يار - يۆلەكتە بولۇش، مىللىي باراۋەرلىكنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ئىجرا قىلىپ كېلىۋاتقان ئىزچىل سىياسىتى»، — دېگەن سۆز ئىبارىلار شىنجاڭدىكى مۇسۇلمان خەلققە ئۇزۇندىن بۇيان تونۇشلۇق. لېكىن ھازىرغىچە ئەمەلگە ئاشمىدى. بەلكى تېخىمۇ راۋاجلىنىپ بىر خىل تەشۋىقات شەكلىگە ئايلىنىپ قالدى. بۇ خىل كۆرسەتمە ۋە تەشۋىقاتلار خەنزۇلارنىڭ ئىسلام دىنى مۇرىتلىرىنىڭ دىنىي، ئۆرپ - ئادىتى ۋە مىللىي مەدەنىيىتى ئۈستىدىن يۈرگۈزگەن زۇلمى، كەمسىتىشى ھەم ھاقارەتلىرىنى قىلچە

توساپ قالالىغى يوق.

بۇرۇن يۈرگۈزۈلگەن ۋەھشىيانە سىياسەتلەرنى ھەرگىزمۇ خەلقچىل سىياسەت دەپ ئېيتقىلى بولمايدۇ. مەسىلەن: جامائەت خەۋپسىزلىك ئورگانلىرى (ساقچى باشقارمىسى ۋە ئۇنىڭ ئىلگىرىكى گەۋدىسى كۆزدە تۇتۇلىدۇ — تەرجىماننىڭ ئىزاھاتى) ئۆزلىرىنىڭ ھوقۇق ۋەزىپىسىنى قانۇن بويىچە يۈرگۈزمىگەن. ھۆكۈمەت ئورگانلىرىدا مۇسۇلمانلار ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلمىدى. مۇسۇلمانلار بىرەر ئىش ئۈستىدە مۇناسىۋەتلىشىش ئۈچۈن كەلسە، خەنزۇ ھۆكۈمەت خادىملىرى بوزەك قىلىدۇ؛ بارلىق ھۆكۈمەت ئالاقىلىرى خەلق تونۇمايدىغان خەنزۇچە يېزىق بىلەن بېجىرىلىدۇ. خەلق بىرەر ئىش ئۈستىدە ئۇچراشقىلى كەلسە، ھۆكۈمەت خادىملىرى ھاكاۋۇرلۇق قىلىپ، غوجىلارچە زوراۋانلىق قىلغاندىن تاشقىرى، ئالدىغا كەلگەن ئىشلارنى كۆپۈنچە ھەل قىلمايدۇ؛ بىگۇناھ خەلقنى بولۇپمۇ مۇسۇلمان خەلق ئارىسىدىكى يۇقىرى تەبىقە كىشىلىرىنى قانۇنىي رەسمىيەت بېجىرمەيلا ئۆزلىرىنىڭ ۋەھشىيانە شەخسىي خاھىشىنى چىقىش قىلىپ ۋە جامائەت خەۋپسىزلىك ئورگانلىرىنىڭ تەكشۈرۈشىگە ئاساسەن قولغا ئېلىپ تۈرمىگە تاشلايدۇ.

بىز مۇسۇلمان خەلق ۋەكىللىرى شۇنى قاتتىق تەكىتلەيمىزكى؛ بىز شەرقىي تۈركىستان مۇسۇلمان خەلقى، خەنزۇ ھاكىمىيىتى ئاستىغا ئۆتكەندىن بۇيان، مۇشۇندا زوراۋان سىياسىي مۇئامىلىگە ئۇچراپ كەلمەكتىمىز.

بىز قوماندان جياڭ ۋېي-ۋەنجاڭ 1945 - يىلى 8 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ئالىي دۆلەت مۇداپىئە ھەيئىتى بىلەن گومىنداڭ مەركىزىي دائىمىي ھەيئىتىنىڭ ۋاقىتلىق بىرلەشمە يىغىنىدا بەرگەن: «نۆۋەتتە خەلقارا بويىچە مىللىي مەسىلە ھەل قىلىنىپ بولدى. ئەمدى بىز مەملىكەت ئىچىدىكى

مىللىي مەسىلىنى ھەل قىلىشىمىز لازىم. بىزنىڭ سىياسىتىمىز شۇنداق بولۇشى كېرەككى، مەملىكەت ئىچىدىكى ھەر قايسى مىللەتلەردە ئاپتونومىيە ئىقتىدارىغا ئىگە ئەمەسلەرگە ياردەملىشىپ، ئۇلارنى ئاپتونومىيە ئىقتىدارىغا ئىگە قىلىشىمىز؛ چېگرا رايونلاردا ياشايدىغان مىللەتلەر ئاپتونومىيە ئىقتىدارىغا ئىگە بولغان ھامان ئۇلارغا ئاپتونومىيە بېرىشىمىز لازىم»، — دېگەن يولىيورۇقىنى ئوقۇپ چىقتۇق. بىز بۇ يولىيورۇقتىن چوڭقۇر مەمنۇنىيەت ھېس قىلدۇق.

(2) شىنجاڭدىكى مۇسۇلمانلار يۇقىرىدىكى يولىيورۇققا ئاساسەن ھەمدە ئۆزىمىزنىڭ خېلى دەرىجىدە ئاپتونومىيە تەجرىبىسىگە ئىگە ئىكەنلىكىمىزگە ئىشىنىمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن شىنجاڭدىكى مۇسۇلمانلار زور كۆپچىلىكنى ئىگىلىگەن بارلىق رايونلاردا، ھەقىقىي يۈكسەك دەرىجىدىكى ئاپتونومىيە ھوقۇقى تەلەپ قىلىشنى قانۇنىي ھەرىكەت دەپ قارايمىز.

يۇقىرىدىكى پرىنسىپقا ئاساسەن، بىز تۆۋەندىكى بىرقانچە تەلەپلەرنى ئوتتۇرىغا قويىمىز:

(1) يۇقىرىدا بايان قىلىنغان يۈكسەك ئاپتونومىيە (بىۋاستە تەرجىمە قىلغاندا تولۇق ئاپتونومىيە بولىدۇ) دائىرىسى ئىچىدە، مۇسۇلمانلارغا ھەر ئىككى تەرەپ ئىشىنىدىغان يەرلىك زاتلارنى ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىقىغا سايلاش سايلام ھوقۇقى بېرىلسۇن؛

قوراللىق توقۇنۇش ھەل قىلىنغاندىن كېيىن، ئىككى ئاي ۋاقىت ئىچىدە مەمۇرىي ئەمەلدارلارنى سايلاپ بولۇش كېرەك.

(2) دىنغا قىلىنغان كەمستىشلەر بىكار قىلىنسۇن ھەمدە تولۇق دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى بېرىلسۇن؛

(3) دۆلەتنىڭ مەمۇرىي ئورگانلىرى بىلەن ئەدلىيە ئورگانلىرى-

نىڭ ھۆججەت - ماتېرىياللىرى، مۇسۇلمانلارنىڭ ئەزەل-دىن بار بولغان يېزىقى بىلەن يېزىلسۇن؛

(4) باشلانغۇچ مەكتەپ، ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە ئالىي مەك-تەپلەرنىڭ ھەممىسىدە مۇسۇلمانلارنىڭ ئەزەلدىن بار بولغان يېزىقى بويىچە دەرس ئۆتۈلسۇن، خەلق مائارىپى كەڭ كۆ-لەمدە راۋاجلاندۇرۇلسۇن؛

(5) مىللىي مەدەنىيەت ۋە مىللىي سەنئەتنىڭ ئەركىن راۋاج تېپىشى كاپالەتلەندۈرۈلسۇن؛

(6) مەتبۇئات، يىغىلىش، ئۆتكۈزۈش، سۆز ئەركىنلىكى بېرىلسۇن؛

(7) ھەربىر كىشىنىڭ ئەمەلىي ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدا-رى بويىچە ھەم ئۆزىنىڭ كۈچىگە قاراپ باج نىسبىتى بەل-گىلەنسۇن، بىز خەلقنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتە ھۆكۈمەتكە ئۆتەشكە تېگىشلىك مەجبۇرىيىتى بار، ھەركىم ئۆزىنىڭ ما-دارىغا يارىشا، مەجبۇرىيەت ئۆتىسە بولىدۇ، دەپ ئوچۇق كۆرسەتكەنىدۇق. لېكىن بۇ خىل يۈكنىڭ سالمىقى شىن-جاڭدىكى مۇسۇلمان خەلقىنىڭ ۋە باشقا خەلقلەرنىڭ تۇرمۇش ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنى ئۆلچەم قىلىشى كېرەك؛

(8) سودىگەرلەرگە مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا سودا قىلىش ئەركىنلىكى بېرىلسۇن؛

(9) ھەرقايسى رايونلاردا مىللىي ئارمىيە تەشكىل قىلىش-قا رۇخسەت قىلىنسۇن؛

بۇ قېتىمقى قوزغىلاڭغا قاتناشقان ئارمىيە گومىنداڭ ئار-مىيىسىنىڭ شتاتى بويىچە ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىنىدۇ، لېكىن ئۇنىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكىنى ساقلاپ قېلىش شەرت، ئارمىيىدىكى كەمسان مۇسۇلمان خەلق ئارىسىدىن تولۇق-لىنىشى، ئارمىيىدىكى تەلىم - تەربىيە، مەشقى ۋە بۇيرۇق

ئۇيغۇرچە، قازاقچە ئىككى خىل تىل - يېزىقتا ئىشلىتىپ بېرى-لىشى شەرت؛

(10) شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى تەشكىللىگەندە مۇ-سۇلمانلارنىڭ نوپۇس سانىغا ئاساسەن، مۇسۇلمان ۋەكىللى-رىنىڭ قاتنىشىشى رۇخسەت قىلىنسۇن؛

(11) ئەركىنلىك ئىزدەپ قوزغىلاڭغا قاتناشقان مۇسۇلمان زاتلارغا بىردەك سۈرۈشتە قىلىنمىسۇن، ھەمدە مۇندىن كېي-ىن ئۇلارغا ھەرقانداق بانا - سەۋەبلەر بىلەن زىيانكەش-لىك قىلماسلىققا ھەققىي كاپالەت بېرىلسۇن؛

قورال-ئوق تاپشۇرۇش ۋەقەسى ھەل قىلىنغاندىن كېيىن ئۈچ كۈن ئىچىدە، ئەركىنلىك ئىزدەپ قوزغىلاڭغا قاتناشقان سەۋەبلىك قولغا ئېلىنغان كىشىلەر تامامەن قويۇپ بېرىل-سۇن؛

بۇنىڭ تولۇق تېكىستى جەمئىي 11 ماددىلىق بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى ② ⑤ ⑥ ⑦ ⑪ ماددىلاردىكى دىنىي ئېتىقاد، مەدە-نىيەت، سۆز ئەركىنلىكىگە ھۆرمەت قىلىش، باج نىسبىتىنى يېنىك-لىتىش، قوزغىلاڭغا قاتناشقان زاتلارنى سۈرۈشتە قىلماسلىق قاتارلىقلار مەركەزنىڭ كۆرسەتمە لايىھەسىدىن ئانچە پەرقلەنمەيدۇ. ئوخشىمايدىغان نۇقتىلىرى: (A) ۋەقە ھەل قىلىن-غاندىن كېيىنكى ئىككى ئاي ئىچىدە مەمۇرىي ئەمەلدارلارنى سايلاپ چىقىش، خەلققە دېموكراتىيە سىياسىي ھوقۇقى بېرىش توغرىسى-دىكى تەلەپ؛ (B) دۆلەتنىڭ مەمۇرىي ئورگانلىرى ۋە ئەدلىيە ئورگانلىرىدا ئالاقە يۈرگۈزۈشتە مۇسۇلمانلارنىڭ ئەزەلدىن بار بولغان يېزىقىنى قوللىنىش توغرىسىدىكى تەلەپ؛ (C) باشلانغۇچ، ئوتتۇرا، ئالىي مەكتەپلەردە، ئەزەلدىن بار بولغان تىل - يېزىقتا دەرس ئۆتۈش توغرىسىدىكى تەلەپ؛ (E) سودىگەرلەرگە مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا سودا قىلىش ئەركىنلىكى بېرىش توغرىسىدىكى تەلەپ؛ (F) ھەر قايسى رايونلاردا مىللىي

ئارمىيە» تەشكىل قىلىش، قوزغىلاڭغا قاتناشقان قىسىملارنى گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ شتاتى بويىچە ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىپ، پەقەتلا ئۇلارنىڭ مىللىي ئالاھىدىلىكىنى ساقلاپ قېلىش، كېيىنكى كەم قالغان سانىنى مۇسۇلمانلار ئىچىدىن تولۇقلاش، ھەربىي تەلىم - تەربىيە مەشقى ۋە بۇيرۇقلاردا ئۇيغۇر - قازاق تىللىرىنى ئۆلچەم قىلىش توغرىسىدىكى تەلەپ. (7) شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەشكىلىگە ھەربىر مىللەتنىڭ سان نىسبىتى بويىچە مۇسۇلمانلارنى قاتناشتۇرۇش توغرىسىدىكى تەلەپلەردىن ئىبارەتتۇر.

بىز مۇھاكىمە يۈرگۈزۈپ 2 - كۈنى تۆۋەندىكى جاۋابنى ئوتتۇرىغا قويدۇق، ئۇنىڭ تولۇق تېكىستى مۇنداق:

(1) ھۆكۈمەت شىنجاڭ خەلقىگە ھەر ئىككىلا تەرەپ ئىشىنىدىغان يەرلىك زاتلارنى مەمۇرىي ئەمەلدارلىققا سايلاپ چىقىش ئۈچۈن سايلام ھوقۇقى بېرىدۇ. بۇنى يۈرگۈزۈشنىڭ تەرتىپى مۇنداق: ۋەقە ھەل قىلىنىپ ئۈچ ئاي ئىچىدە، ھەر قايسى ناھىيە خەلق كېڭەش ئەزالىرىنى سايلاپ، ناھىيىلىك كېڭەشنى قۇرۇپ چىقىدۇ. ئاندىن ناھىيىلىك كېڭەش، ناھىيىنىڭ ھاكىمىنى سايلاپ چىقىدۇ. ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ھەر دەرىجىلىك خادىملىرىنى، مۇئاۋىن ھاكىمنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەيىنلىگەندىن باشقا، قالغانلىرىنىڭ ھەممىسىنى ھاكىم ئۆزى كۆرسىتىپ ئىشقا قويىدۇ. ھاكىم خەلق سايلىمى يۈرگۈزۈشتىن بۇرۇن، ھازىرقى ۋەقە يۈز بەرگەن جايلاردا خەلق ۋەكىللىرى شۇ جايدا ئىناۋىتى يۇقىرى سالاھىيەتلىك ۋە بىلىم - قابىلىيىتى بار زاتلارنىڭ ئىسىملىكىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە كۆرسىتىدۇ. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەكشۈرۈپ چىقىپ خىزمەتكە تەيىنلەيدۇ.

ھەر قايسى ۋىلايەتلەرنىڭ مەمۇرىي تەپتىش ۋالىيلىرى، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئالدىدا جاۋابكار بولىدۇ. بۇلارنى ئۆل-

كىلىك ھۆكۈمەت مەركەزگە كېپىل بولۇپ ئىشلىتىدۇ.

ھەر قايسى ناھىيىلەردە كېڭەش تەشكىللەنگەندىن كېيىن قانۇن بويىچە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەزالىرىنى سايلاپ چىقىپ، ئۆلكىلىك سەنيىخۇيغا قاتناشتۇرىدۇ. ئۇلار خەلقنىڭ ھەققانىي ئارزۇسىغا ۋاكالىتەن، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ سىياسەت - پەرمانلىرىنى يۈرگۈزۈشكە نازارەت قىلىدۇ ۋە ھەمكارلىشىدۇ.

ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەئىسىنى خەلق سايلاپ چىقىش - چىقماسلىق مەسىلىسى، مەركەز گومىنداڭ قۇرۇلتىيى چاقىرىپ، ئاساسىي قانۇن تۈزۈپ چىققاندىن كېيىن، ئاساسىي قانۇندىكى بەلگىلىمىلەرگە بىنائەن بىر تەرەپ قىلىنىدۇ.

(2) ھۆكۈمەت دىنىي كەمسىتىشلەرنى بىكار قىلىدۇ ھەمدە تولۇق دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى بېرىدۇ.

(3) دۆلەتنىڭ مەمۇرىي ئورگانلىرى بىلەن ئەدلىيە ئورگانلىرىنىڭ ئالاقە - ھۆججەتلىرىدە دۆلەت يېزىقى بىلەن مۇسۇلمان يېزىقى ئوخشاش ئىشلىتىلىدۇ. شۇنداقلا پۇقرالارنىڭ ھۆكۈمەت ئورگانلىرىغا يوللايدىغان ئەرز - خەتلىرىنى شۇ مىللەتنىڭ تىل - يېزىقىدا ئايرىم يېزىشقا يول قويۇلىدۇ.

(4) باشلانغۇچ مەكتەپلەردە شۇ مىللەتنىڭ تىل - يېزىقىدا دەرس ئۆتۈلىدۇ؛ ئوتتۇرا مەكتەپلەردە دۆلەت تىلى چوقۇم ئۆگىنىشكە تېگىشلىك دەرس قىلىنىدۇ. ئالىي مەكتەپلەردە بولسا، ئوقۇ - ئوقۇتۇش ئېھتىياجىغا قاراپ، دۆلەت تىلى بىلەن مۇسۇلمان تىلى بىردەك قوللىنىلىدۇ.

(5) ھۆكۈمەت مىللىي مەدەنىيەت ۋە مىللىي سەنئەتنى ئەركىن راۋاجلاندۇرۇشنى ئېنىق بەلگىلىدى.

(6) ھۆكۈمەت مەتبۇئات، يىغىلىش ئۆتكۈزۈش ئەركىنلىكىنى ئېنىق بەلگىلىدى.

(7) ھۆكۈمەت خەلقنىڭ ئەمەلىي ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىسا-
دارى ۋە ئۇلارنىڭ كۈچىگە قاراپ باج نىسبىتىنى بەلگى-
لەيدۇ. خەلقنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتە ئۆتەشكە تېگىشلىك
مەجبۇرىيىتىنى ئېنىق ئايدىڭلاشتۇرۇۋالغاندىن كېيىن ئۇلار
كۈچىگە قاراپ ئۆتىسە بولىدۇ. لېكىن بۇنداق نىسبەتنىڭ
سانى، شىنجاڭ خەلقنىڭ تۇرمۇش ۋە ئىقتىسادىي تەرەققى-
ياتىغا دەخلى يەتكۈزمەسلىكنى ئۆلچەم قىلىشى كېرەك.
(8) ھۆكۈمەت سودىگەرلەرگە ئىچكى سودا ئەركىنلىكى
بېرىدۇ، شۇنداقلا ئۇلارنىڭ چەت بىلەن ئەركىن سودا
قىلىشىغا يول قويىدۇ. دۆلەتنىڭ چەت بىلەن تۈزۈشكەن
سودا كېلىشىمىدىكى بەلگىلىمىلەرگە ئەمەل قىلىنىشى شەرت.
(9) ھۆكۈمەت بۇ قېتىمقى ۋەقەگە قاتناشقان قىسىملاردى-
كى يېشى، سالامەتلىكى ئۆلچەمگە مۇۋاپىق كەلمەيدىغان
ھەمدە داۋاملىق ھەربىي ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىشنى
خالىمايدىغانلارنى قايتۇرۇۋەتكەندىن باشقا، قالغانلىرىنى
ھازىر بار بولغان ئادەم، قورال - جابدۇقلارنىڭ ئەمەلىي
سانى بويىچە ھەر قايسى ناھىيىلەرگە بېرىلگەن سان مىق-
دارىغا قاراپ، ئالدى بىلەن ئومۇمىيۈزلۈك ئامانلىقنى
ساقلاش پولكىغا ئۆزگەرتىدۇ، ئەگەر بۇنىڭدىمۇ ئېشىپ قال-
سا، گومىنداڭ ئارمىيىسى شتاتىغا كىرگۈزۈپ، دۆلەت ئار-
مىيىسى قىلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ ئەڭ يۇقىرى قورۇلما بىرلىكى
پولك بولىدۇ. لېكىن ئۇلارنىڭ مىللىي خۇسۇسىيىتى ساق-
لاپ قېلىنىدۇ. كېيىنچە سان كېمىيىپ قالسا، يەنە شۇ مىل-
لەتتىن تولۇقلىنىدۇ. ئۇلارغا بېرىلىدىغان تەلىم - تەربىيە
مەشقى ۋە بۇيرۇقلار، شۇ مىللەتنىڭ تىلى بويىچە بولۇشى
پرىنسىپ قىلىنىدۇ.

ئۇلارنىڭ ھەر دەرىجىلىك ئوفىتسېرلىرى، يەنىلا ئۆز-
لىرىنىڭ بۇرۇنقى ئوفىتسېرلىرىدىن بولىدۇ. لېكىن ئۇلارنى

ۋەزىپىسى بىلەن قارارغا بۇلۇپ، ئوفىتسېرلار مەكتىپىگە ئەۋەتىپ،
تېگىشلىك تەلىم - تەربىيە بېرىلىدۇ. ئوقۇش مۇددىتى
توشقاندىن كېيىن، ئاۋۋالقى ۋەزىپىسىگە قايتىدۇ. مەزكۇر
قىسىمغا ھۆكۈمەت تەربىيىچى خادىملارنى ئەۋەتىپ تەلىم -
تەربىيە، مەشق ئىشلىرىغا ياردەملىشىدۇ.

گومىنداڭ ئارمىيىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن،
ھەر قاچان يۆتكەشكە بويسۇنۇشى كېرەك.

يۇقىرىدا بايان قىلىنغان قىسىملارنىڭ يىغىلىش ئورنى،
سىناق نۇقتىسى، ئۆزگەرتىپ قۇرۇشنىڭ ئەمەلىي چارىسى
ئايرىم بەلگىلىنىدۇ.

(10) شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەركىبىگە مۇسۇلمان
ۋەكىللىرى قاتناشتۇرۇلىدۇ.

ھۆكۈمەت ئۆزگىرىش ۋەقەسىگە قاتناشقان زاتلارنى بىر-
دەك سۈرۈشتە قىلمايدۇ. ئومۇمەن مۇشۇ ۋەقە تۈپەيلىدىن
ھەر ئىككىلا تەرەپتە تۇتۇپ قىلىنغان، قولغا ئېلىنغانلارنى
ئۆز - ئارا تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ قويۇپ بېرىش، مۇسا-
دىرە قىلىنغان مال - مۈلكىنى ئۆزىگە قايتۇرۇپ بېرىش،
بۇندىن كېيىن ئۇلارغا ھەر قانداق يانا - سەۋەبلەر بىلەن
زىيانكەشلىك قىلماسلىقتا ھەقىقىي تۈردە كاپالەتلىك قىلىش
لازىم.

جاۋابنىڭ مۇھىم نۇقتىلىرى: A. ناھىيىنىڭ ھاكىمىنى
خەلق سايلاپ چىقىشقا بولىدۇ، لېكىن مۇئاۋىن ھاكىملارنى مەر-
كەز تەيىنلەپ ئەۋەتىدۇ؛ B. ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنىڭ ئالاقە-
ھۆججەتلىرىدە خەنزۇچە، مۇسۇلمانچە يېزىق تەڭ قوللىنىلىدۇ. خە-
لقنىڭ ھۆكۈمەت ئورگانلىرىغا سۇنغان ئەرز ئىلتىماسلىرىنى ئۆز
يېزىقىدا يازسا بولىدۇ. C. باشلانغۇچ مەكتەپلەردە شۇ مىللە-
تنىڭ ئەسلىدىكى يېزىقى قوللىنىلىدۇ؛ ئوتتۇرا مەكتەپلەردە

خەنزۇ تىلى چوقۇم ئوقۇشتا تېگىشلىك دەرس سۈپىتىدە كىرگۈزۈلىدۇ. ئالىي مەكتەپلەردە بولسا خەنزۇچە، مۇسۇلمانچە تىل - يېزىق تەڭ قوللىنىلىدۇ. D. مەملىكەت ئىچىدە ئەركىن سودا ئېلىپ بېرىشقا يول قويۇلىدۇ. تاشقى سودىغا كەلسەك، چەت ئەللەر بىلەن بولىدىغان سودا توختامنامىسى ۋە ئىقتىسادىي ھەمكارلىق چارىلىرى بېكىتىلگەندىن كېيىن ئاندىن بېكىتىلىدۇ. E. ئارمىيىنى ئۆزگەرتىپ تۈزۈشتە، ئالدى بىلەن ھازىر بار بولغان ئادەم، قورال - ياراقلارنى ئەمەلىي سانى بويىچە ئېنىق مەلۇم قىلىپ، زەئىپلەرنى بوشىتىپ، قابىللىرىنى قالدۇرۇش ۋە ھەربىيدىن چېكىنىشنى خالىغۇچىلارنى قايتۇرۇش پىرىنسىپى ئاستىدا، مەركەز مەخسۇس ئادەم ئەۋەتىپ، كۆزدىن كۆچۈرۈپ، ئەمەلىي ئادەم، قورال ياراقلار بويىچە، يەرلىك پولكلارغا ئۆزگەرتىلىدۇ؛ ئۇنىڭدىن قالغانلىرى گومىنداڭ ئارمىيىسىگە كىرگۈزۈلىدۇ. پولك ئەڭ چوڭ بىرلىك قىلىنىدۇ.

17 -، 18 - كۈنلىرى داۋاملىق سۆھبەت ئېلىپ بېرىلدى، ھەر قېتىمقى سۆھبەت تۆت سائەتتىن ئارتۇق ۋاقىت داۋام قىلدى، 17 - چېسلا مەن ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىغا قويغان جاۋابىنىڭ 1 - نوقتىسى ئۈستىدە تەكىتلىگەن، مەركەز تەشەببۇس قىلغان جۇڭگودىكى ھەممە مىللەتلەر پۈتۈنلەي باراۋەر دېگەن ئوچۇق يولىيورۇق خەنزۇلارنىڭ مۇسۇلمانلارغا قىلىۋاتقان دىنىي، ئۆرپ - ئادەت، مىللىي مەدەنىيەت جەھەتتىكى زۇلۇم، كەمسىتىش ۋە ھاقارەتلىرىنى قىلچىمۇ توسىيالمىدى، بۇ خەنزۇلارنىڭ مۇسۇلمانلارنى ئەزگەنلىكىنىڭ بىر تەرىپى دېگەنلىرى ئۈستىدە ئۆزۈم توختىلىپ چۈشەندۈرۈش قىلدىم.

بۇ ئىككى كۈنلۈك سۆھبەت داۋامىدا، كۆپىنچە ماددىلار ئۈستىدە كېلىشىم ھاسىل قىلىندى. بىراق ئىلى تەرەپ ۋەكىللى-

رى ئۆۋەندىكى بىر قانچە نوقتىلاردا چىڭ تۇرىۋالدى: (1). تولۇق ئاپتونومىيە ھوقۇقى بېرىش، ئۆلكە رەئىسىدىن تارتىپ، ناھىيىنىڭ ھاكىملىرىغىچە بولغان ھەر دەرىجىلىك مەمۇرىي ئەمەلدارلارنىڭ ھەممىسىنى خەلق ئۆزى سايلاپ چىقىش؛ (2) ھۆكۈمەت ئىدارىلىرىنىڭ ھۆججەت - ئالاقىلىرىدا مۇسۇلمان يېزىقى قوللىنىش، ئالىي، تولۇقسىز، باشلانغۇچ مەكتەپلەردە بېرىدەك مۇسۇلمانچە تىل - يېزىقتا دەرس ئۆتۈش؛ (3) سودىگەرلەرنى سىرتقا قارىتا ئەركىن سودا قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش؛ (4) مىللىي ئارمىيە تەشكىللەش ھەم ئۇنىڭ مىللىي خۇسۇسىيىتىنى ساقلاپ قېلىش. ئۇلار يەنە ئىلگىرىكى ئەمەلدارلارنىڭ مۇسۇلمان خەلقىگە قىلغان خىلمۇ خىل زۇلمىنى بانا قىلىپ كۆرسىتىپ تۇرۇپ، بىزگە يول قويغىلى ئۇنىمىدى ھەمدە بىزنىڭ بۇ قېتىمقى پوزىتسىيىمىز ئالدىنقى نۆۋەتتىكى پوزىتسىيىمىز بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ئاسمان - زېمىن پەرق قىلىدۇ، دېدى. بۇنىڭ مەنىسى بىز ھازىر مۇستەقىللىق تەلىپىدىن ۋاز كەچتۇق، «شەرقىي تۈركىستان» جۇمھۇرىيىتى دېگەننى تىلغا ئالمايمىز، پەقەت يۇقىرى دەرىجىدىكى ئاپتونومىيە ھوقۇقىغا ئېرىشسەكلا بولىدۇ، دېگەنلىكتىن ئىبارەت ئىدى. ئۇلارنىڭ قارىشىچە، بۇ ئەڭ زور دەرىجىدىكى يول قويۇش ئىدى. بىراق، ئۇلارنىڭ قارىشى بىلەن مەركەزنىڭ ئەسلەتمە لايىھىسى ئوتتۇرىسىدا خېلىلا ئارىلىق مەۋجۇت ئىدى. شۇ چاغدا بىز بىر تەرەپتىن سوۋېتلەر ئىتتىپاقى كونسۇلى بىلەن داۋاملىق ئۇچرىشىپ، ياندىن قايىل قىلىش شەكلى ئارقىلىق ئۇلارغا بىر ئويلىنىش پۇرسىتى بېرىشنى ئۈمىد قىلساق، يەنە بىر تەرەپتىن ھەر كۈنى سەممىي سۆھبەت ئۆتكۈزۈپ، ئۇلارنىڭ ھېسسىياتىنى يۇمشىتىپ، قانۇنىي مىزاننى چۈشەندۈردۇق. پايدا - زىياننى ئوچۇق كۆرسەتتۇق، مانا مۇشۇنداق ئۈستى - ئۈستىگە سۆزلەپ، ئاغزىمىز قۇرۇپ كېتەي دېدى. لېكىن ئۇلاردا تېخىچىلا يول قويۇش ئالامىتى كۆرۈنمەيتتى.

بىر تەپسىلىي ئويلانغاندىن كېيىن، يەنە بىر نۆۋەت يول قويۇپ، ئۇلارغا ماددىمۇ ــ ماددا جاۋاب بەردۇق:

(1) ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى تەشكىل قىلىش مەسىلىسى توغرىسىدا: A ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەئىسىنى خەلقنىڭ سايلاشقا بولۇش ـ بولماسلىقى ھەققىدە، دۆلەت خەلق قۇرۇلتىيى ئاساسىي قانۇن تۈزۈپ ئېلان قىلغاندىن كېيىن، ئاساسىي قانۇندىكى بەلگىلىمىگە بىنائەن ھەل قىلىنىدۇ. B ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتە داۋاملىق مەركەز تەيىنلىگەن رەئىس بۇيرۇق يۈرگۈزىدۇ. C مەركەز تەيىنلىگەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت خادىملىرى، ھەرقايسى مىللەتلەردىكى مۆتىۋەرلەرگە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئىشلىرىغا تولۇق ئارىلىشىش پۇرسىتى يارىتىپ بېرىدۇ. يۇقىرىدا بايان قىلىنغان پىرىنسىپقا ئاساسەن تۆۋەندىكى كونكرېت چارىلار ئوتتۇرىغا قويۇلدى: A ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەيئەتلىرىنىڭ سانى، ھازىرقى ئون ئۈچ كىشىدىن يىگىرمە بەش كىشىگە كۆپەيتىلىدۇ. B يىگىرمە بەش كىشى ئىچىدىن ئون كىشىنى مەركەز بىۋاسىتە تەيىنلەيدۇ، ھەرقايسى رايونلارنىڭ كۆرسىتىپ تەۋسىيە قىلىشى ئارقىلىق، مەركەز قالغان ئون بەش كىشىنى تەيىنلەيدۇ. C مەركەز بىۋاسىتە ۋەزىپىگە تەيىنلەيدىغانلار رەئىس، باش كاتىپ، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى، مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرى، جەمئىيەت ئىشلىرى باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، مائارىپ، تەمىرات نازارەتلىرىنىڭ مۇئاۋىن نازىرلىرى، سەھىيە باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋە مەخسۇس تەيىنلىنىدىغان ئىككى ھەيئەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ (D) ھەرقايسى ۋىلايەتلەردىن مەركەزنىڭ ۋەزىپىگە تەيىنلەشكە كۆرسەتكەن 15 نەپەر ئادەم ــ مۇئاۋىن رەئىس، مائارىپ نازارىتى ۋە تەمىرات نازارىتىنىڭ نازىرلىرى، سەھىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، مۇئاۋىن باش كاتىپ، خەلق ئىشلىرى نازارىتى ۋە مالىيە نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرلىرى، جەمئىيەت ئىشـ

لىرى باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋە مەخسۇس تەيىنلەنگەن يەتتە نەپەر ھەيئەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ (E) قوزغىلاڭ يۈز بەرگەن ئۈچ ۋىلايەتتىن ئالتە كىشى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەيئەتلىكىگە كۆرسىتىلىدۇ. جۈملىدىن نازىر، مۇئاۋىن نازىرلارنىڭ ھەرقايسىدىن بىر كىشى، باشقارما باشلىقى ياكى مۇئاۋىن باشقارما باشلىقىدىن بىر كىشى؛ باشقا 7 ۋىلايەتتىن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەيئەتلىكىگە 9 ئادەم كۆرسىتىلىدۇ، بۇلارنىڭ ئىچىدە مۇئاۋىن رەئىس، مۇئاۋىن باش كاتىپ، نازىر، مۇئاۋىن نازىر، باشقارما باشلىقى ياكى مۇئاۋىن باشقارما باشلىقلىرىدىن بىرەيلەن. بۇلارنىڭ ھەممىسىنى مەركەز بىردەك تەيىنلەيدۇ.

(2) ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنىڭ ھۆججەت ئالاقە مەسىلىسى توغرىسىدا، دۆلەتكە تەۋە ھەر دەرىجىلىك ئورگانلارنىڭ ھەممىسى ھۆكۈمەت ئالاقىلىرىنى يۈرگۈزۈشتە دۆلەت يېزىقىنى قوللانمىسا بولمايدۇ. شۇڭا ئىككى خىل تىل يېزىق تەڭ قوللىنىلىدۇ. ئەمما خەلق ھۆكۈمەت ئورگانلىرىغا خەت ـ ئالاقە يوللىغاندا مەخسۇس ئۆز مىللىتىنىڭ يېزىقىنى ئىشلەتسە بولىۋېرىدۇ، ئالىي مەكتەپلەردە بولسا ئېھتىياجىغا قاراپ ھەر خىل يېزىقلارنى قوللانسا بولىدۇ.

(3) ئەركىن سودا مەسىلىسى توغرىسىدا: ھۆكۈمەت سودىگەرلەرنىڭ چەت بىلەن سودا قىلىشىغا يول قويىدۇ. بىراق چوقۇم جۇڭگو بىلەن چەت ئەللەر ئوتتۇرىسىدىكى سودا يۈرگۈزۈش چارىسى بويىچە ئېلىپ بېرىش كېرەك.

(4) قىسىملارنى تەشكىللەش مەسىلىسى توغرىسىدا: ئۆزگىرىشكە قاتناشقان قىسىملارنى ئامانلىق ساقلاش تۈەن دۈيى قىلىپ ئۆزگەرتىپ تەشكىللەشكە بولىدۇ. دۆلەت ئارمىيىسى تەركىبىگە ئۆتۈشنى خالىسا، ئۆتىمۇ بولىدۇ. بىراق يۆتكەشكە بويسۇنۇشى لازىم. شۇنداقلا كەم سانى شۇ مىللەتنىڭ ئۆزىدىن تولۇقلاشقا بولىدۇ. تەلىم ـ تەربىيە مەشقى ۋە ھەربىي بۇيرۇق بېرىشلەردە

بۇرۇنقى تىل - يېزىقى قوللىنىلىدۇ.

بۇ جاۋابقا تەپسىلىي ئىزاھاتلار بېرىلگەندىن كېيىن، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ قارار قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە ئەمەس ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ، غۇلجىغا قايتىپ بېرىپ يولیورۇق سوراپ مۇھاكىمە قىلىپ بېقىشنى تەلەپ قىلدى. تەخمىنەن بىر ھەپتە ئىچىدە قايتىپ كەلمەكچى بولدى. ئۇلار يەنە ئۆزلىرىنىڭ بۇنىڭغا نىسبەتەن چوڭقۇر چۈشەنچە ھاسىل قىلغانلىقى ۋە ناھايىتى ئوبدان تەسىراتلارغا ئېرىشكەنلىكىنى ئىزھار قىلىشتى.

سۆھبەتتىن كېيىن مەن بۇ جاۋابقا نىسبەتەن سوۋېت كونسۇلىنىڭ پىكرىنى ئالدىم. ئۇ: — بۇ جاۋابتا ناھايىتى زور ئىلگىرىلەشلەر كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ، تولۇق رازى قالالمىغان تەقدىردىمۇ ھەل قىلىش ئاساسىغا ئېرىشكىلى بولىدىغانلىقىنى مۆلچەرلەش مۇمكىن، — دەپ ھېسابلىدى.

ئۇلار مېڭىشتىن ئىلگىرى، مەن قىلىدىغان گەپلىرىمنىڭ تېخى تۈگىمىگەنلىكىنى ھېس قىلىپ، ئۇلارنى قايتا تەكلىپ قىلىپ ئۇزۇن سۆز قىلدىم.

مەن ئۇلار بىلەن ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ 5 نۆۋەت سۆھبەتلەشتىم. بىرىنچى قېتىملىق سۆزۈمنىڭ ئاساسىي مۇددىئاسى، مەركەزنىڭ شىنجاڭدا يۈز بەرگەن قىسمەن ۋەقەنى ھەل قىلىش توغرىسىدىكى پوزىتسىيىسىنى ئېنىق كۆرسىتىش بىلەن، قىسقا ۋاقىت ئىچىدە قېرىنداشلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇھەببەتنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، ئائىلە ۋە ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتىشنى ئۈمىد قىلىشتىن ئىبارەت بولدى. ئىككىنچى قېتىملىق قىلغان سۆزۈمدە، ئىچكى - تاشقى چوڭ ۋەزىيەتنى چۈشەندۈرۈپ. شىنجاڭدىكى قېرىنداشلارنىڭ مېڭىشقا تېگىشلىك يولى ۋە مەركەزنىڭ شىنجاڭغا قارىتا تۇتقان پوزىتسىيىسى بىلەن ئۈمىدىنى كۆرسىتىپ ئۆتتۈم. ئۈچىنچى قېتىملىق قىلغان سۆزۈمدە، شىنجاڭ تارىخىنىڭ ئۆزگىرىش جەريانى ۋە تارىختىكى ھۆكۈمرانلارنىڭ شىنجاڭغا قارىتا تۇتقان سىياسىتى ئۈستىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ باردىم. تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە، تارىخىي ئۆزگىرىشنىڭ ئۆزى بىر ئېچىنىشلىق ساۋاق، بۇندىن كېيىن تارىختىكى كونا سەنئەتكە قايتا دەسسەشكە بولمايدۇ دېگەن تونۇشقا كەلدىم. مەن تارىختىن بۇيان كېلىۋاتقان ھۆكۈمرانلارنىڭ شىنجاڭغا قاراتقان سىياسىتىنىڭ خاتا ئىكەنلىكىنى، بۇندىن كېيىن بۇنداق خاتا سىياسەتلەرنىڭ قايتا يۈز بەرمەسلىكىگە كاپالەتلىك قىلىدىغانلىقىمىزنى ئېيتتىم. تۆتىنچى قېتىملىق سۆزۈمدە بولسا، يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا شىنجاڭ مەسىلىسىدىكى تۈگۈن ئۈستىدە، مۇھاكىمە يۈرگۈزۈپ شىنجاڭدا ھەقىقەتەن مىللىي مەسىلىنىڭ بارلىقىنى، لېكىن ئاساسەن يەنىلا سىياسىي مەسىلە ئىكەنلىكىنى تارىخىي نۇقتىدىن كۆرسىتىپ چۈشەندۈردۈم. يۇقىرىدىكى تۆت قېتىملىق سۆزۈمنىڭ ھەممىسى ھېسسىيات مەسىلىسى، ئەقىل - ئىدراك مەسىلىسى. تارىخ مەسىلىسى، رېئاللىق ۋە ھەق - ناھەقلىق مەسىلىسى دائىرىسىگە ياتىدىغان مەسىلىلەردىن ئىبارەت ئىدى. جۈملىدىن پايدا - زىيان مەسىلىسى ئۈستىدە تېخى توختالمىغان ئىدىم. شۇڭا مەن بۇ قېتىم «نۆۋەتتە شىنجاڭدا يۈز بەرگەن قىسمەن ئۆزگىرىشنىڭ پايدا - زىيىنى ئۈستىدە تەھلىل» دېگەن تېمىدا ئالاھىدە توختىلىپ تەپسىلىي ئانالىز يۈرگۈزدۈم. بىز تارىخىي جەھەتتىن ۋە مىللىي جەھەتتىن، شۇنداقلا سالاھىيەت جەھەتتىن بىر - بىرلەپ تەھلىل قىلىدىغان بولساق مەيلى يۇقىرىدىكى ئۈچ جەھەتنىڭ قايسى، بىردىن قارايلى، تېنچ يول بىلەن مەسىلىنى ھەل قىلىش شىنجاڭ خەلقىنىڭ مېڭىشقا تېگىشلىك بىردىن - بىر بەختىيار داغدام يولى ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ئالالايمىز.

ئىلى تەرەپ ۋەكىللىرى غۇلجىغا قايتىپ كېتىپ 12 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەلدى، 26 - كۈنى ئۇلار مېنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ جاۋابنى بەردى. ئۇلار مېنىڭ تۈزىتىش كىرگۈزۈلگەندىن كېيىن بەرگەن ھۆججىتىمنى پرىنسىپ جەھەتتىن قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى. بىراق ئۇلار ئەسلىدە

ئوتتۇرىغا قويغان 11 ماددىدىن باشقا، يەنە يېڭىدىن ئۈچ ماددىنى كۆپەيتكەن ئىدى، ئۇ ئۇنىڭدا: (1) سىياسىي ساقچىلارنى بىكار قىلىش، (2) 1945 - يىلى يۈز بەرگەن ئۆزگىرىشكە قاتناشقان ئۈچۈن شىنجاڭغا يۆتكەپ كېلىنگەن ھەربىي قىسىملارنى كېلىشىم ھاسىل قىلىنىپ بىر ئايدىن كېيىن پۈتۈنلەي چېكىندۈرۈپ كېتىش. (3) يەرلىك ساقچىلارنى مۇسۇلمانلاردىن تەيىنلەش. ئەينى ۋاقىتتا مەن بۇ تەلەپنى يوق يەردىن پۇتاق چىقىرىش دەپ قاراپ بۇ ھەقتە مۇزاكىرىلىشىپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق ئىكەنلىكىنى بىلدۈردۈم، ھەمدە شۇ جايدىلا قەتئىي رەت قىلىپ، ئۇلاردىن بۇنى پۈتۈنلەي قايتۇرۇۋېلىشنى تەلەپ قىلدىم.

مەن دەرھاللا سوۋېت كونسۇلى بىلەن ئۇچرىشىپ، ئۇنىڭدىن ياراشتۇرۇشنى ئۆتۈندۈم. سوۋېت كونسۇلىمۇ بۇنىڭغا ماقۇل بولدى. ئىككى كۈنگىچە كۆپ تەرەپلىمە قايىل قىلىش ئارقىلىق، ئىلى تەرەپ ۋەكىللىرى ئۆزلىرىنىڭ بۇ تەلەپلەرنى قايتۇرۇۋېلىش ھوقۇقىغا ئىگە ئەمەس ئىكەنلىكىنى، غۇلجىدىن يوليورۇق سورايدىغانلىقىنى ھەمدە بۇ ئۈچ ماددىنى ۋاقىتىنچە قويۇپ تۇرۇپ، ئالدى بىلەن تۈزىتىش كىرگۈزۈلگەن 11 ماددا ئۈستىدە كوند - كرېت مۇھاكىمە يۈرگۈزۈشنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

29 - كۈنى سۆھبەتنىڭ مەركىزىي نۇقتىسى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەركىبى بىلەن قىسىملارنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەشتىن ئىبارەت ئىككى ماددىغا يىغىنچاقلاندى. كۆپ قېتىم تەكرار كېڭىشىش، مۇھاكىمە قىلىش، مۇرەسسە - مادارا قىلىش ئارقىلىق بۇ 11 ماددىلىق رەسمىي ھۆججەت دەسلەپكى قەدەمدە مۇئەييەنلەشتى. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەركىبى بىلەن قىسىملارنى ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىش ئۈستىدە يەنە قوشۇمچە ئىككى ھۆججەت كىرگۈزۈلدى. شۇنداق قىلىپ 1946 - يىلى 1 - ئاينىڭ 2 - كۈنى رەسمىي ھۆججەت بىلەن (1) قوشۇمچە ھۆججەت رەسمىي ئىمزا قويۇلدى. (2) قوشۇمچە ھۆججەتتىكى قىسىملارنى ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىش مەسىلىسى يەنە سۆھبەت ئۆتكۈزۈش ئو-

چۈن قالدۇرۇلدى.

رەسمىي ھۆججەت

مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى بىلەن شىنجاڭ قوزغىلاڭچىلار رايونلىرىنىڭ خەلق ۋەكىللىرى ئوتتۇرىسىدا تۈزۈلگەن قوراللىق توقۇنۇشنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش توغرىسىدىكى بىتىم.

1. ھۆكۈمەت شىنجاڭ خەلقىگە ئۆزلىرى ئىشىنىدىغان يەرلىك زاتلارنى مەمۇرىي ئەمەلدارلىققا سايلايدىغان سايلاش ھوقۇقى بېرىدۇ. بۇ ھوقۇقنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن، تۆۋەندىكى تەرتىپلەر بەلگىلەندى: ۋەقە ھەل قىلىنغاندىن كېيىنكى ئۈچ ئاي ئىچىدە، ھەر قايسى ناھىيىلەردىكى خەلق ناھىيىلىك كېڭەش ئەزالىرىنى سايلاپ، ناھىيىلىك كېڭەشنى قۇرىدۇ؛ ناھىيىلىك كېڭەش ھاكىمنى سايلايدۇ. مۇئاۋىن ھاكىم، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ بۆلۈم باشلىقى ۋە ئۇنىڭدىن يۇقىرى مەنسەپتىكىلەرنى ھاكىم تەيىنلەيدۇ. بۇ سايلام يولغا قويۇلغىچە، ۋەقە يۈز بەرگەن رايونلاردا، ۋىلايەت ۋە ناھىيىلەردىكى ھازىرقى مەمۇرىي ئەمەلدارلار ئۆز ئورنىدا تۇرۇپ تۇرىدۇ. ۋىلايەتلىك مەمۇرىي تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ ۋالىيسى بىلەن مۇئاۋىن ۋالىيسىنى شۇ يەردىكى خەلق كۆرسىتىپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ بېكىتىشىگە سۇنىدۇ. ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ خىزمەتچىلىرىنى ۋالىي تەيىنلەيدۇ. ناھىيىلەردە ناھىيىلىك كېڭەش قۇرۇلغاندىن كېيىن، قانۇن بويىچە ئۆلكىلىك كېڭەشنىڭ ئەزالىرى سايلىنىپ، ئۆلكىلىك كېڭەش قۇرۇلىدۇ، ئۇ خەلقنىڭ ئىرادىسىگە ۋەكىللىك قىلىپ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئۈستىدىن نازارەت قىلىدۇ ھەمدە ئۇنىڭ-

غا ھەمكارلىشىدۇ. ئاساسىي قانۇن ئېلان قىلىنغىچە ۋە ئومۇمىي سايلام بېكىتىلگىچە، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىش چارىسى 9 - ماددىدىكىدەك بولىدۇ.

2. ھۆكۈمەت دىنىي كەمسىتىشنى بىكار قىلىدۇ. ھەمدە خەلققە تولۇق دىنىي ئېتىقات ئەركىنلىكى بېرىدۇ.

3. دۆلەتنىڭ مەمۇرىي ئورگانلىرى ۋە ئەدلىيە ئورگانلىرىنىڭ خەت - ئالاقىلىرىدا دۆلەت تىلى ۋە مۇسۇلمان تىللىرى تەڭ قوللىنىلىدۇ. خەلقنىڭ ھۆكۈمەتكە سۇنغان ئەرز - ئىلتىماسلىرىنى ئۆز مىللىتىنىڭ يېزىقىدا يېزىشقا رۇخسەت قىلىنىدۇ.

4. باشلانغۇچ مەكتەپلەر بىلەن ئوتتۇرا مەكتەپلەردە ئوقۇش ھەر مىللەتنىڭ ئۆز تىلىدا بولىدۇ. لېكىن ئوتتۇرا مەكتەپلەردە دۆلەت تىلى مەجبۇرى دەرس بولۇپ كىرىدۇ. ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇتۇش زۆرۈرىيىتىگە قاراپ، دەرس ئۆتۈشتە دۆلەت تىلى بىلەن مۇسۇلمان تىلى تەڭ قوللىنىلىدۇ.

5. ھۆكۈمەت مىللىي مەدەنىيەت بىلەن سەنئەتنىڭ ئەركىن راۋاجلىنىشىنى تەمىن قىلىدۇ.

6. ھۆكۈمەت مەتبۇئاتتا، مەجلىسلەردە، نۇتۇق سۆزلەردە ھۆرلۈكنى تەمىن قىلىدۇ.

7. ھۆكۈمەت خەلقنىڭ ئەمەلىي ئىشلەپچىقىرىش كۈچىگە ھەمدە ئۇلارنىڭ قۇدرىتىگە قاراپ باج نىسبىتىنى بەلگىلەيدۇ. خەلق ھۆكۈمەت ئالدىدا ئىقتىسادىي جەھەتتە ئۆتەشكە تېگىشلىك مەجبۇرىيىتىنى چۈشەنگەندىن كېيىن، سېلىقنى ئۆزى كۆتۈرىدۇ. ئەمما بۇ خىل مەجبۇرىيەتنىڭ مىقدارى خەلقنىڭ تۇرمۇشى ۋە ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇشقا تەسىر يەتكۈزمەسلىك ئۆلچەم قىلىنىدۇ.

8. ھۆكۈمەت سودىگەرلەرگە ئىچكى - تاشقى سودا ئەركىنلىكىنى بېرىدۇ. ئەمما چەت ئەللەر بىلەن سودا قىلغۇچى سودىگەرلەر مەركىزىي ھۆكۈمەت بىلەن چەت ئەللەر ئوتتۇرىسىدا تۈزۈلگەن سودا شەرتنامىلىرىدىكى بەلگىلىمىلەرگە ئەمەل قىلىشى كېرەك.

9. شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتىنىڭ تەركىبىنى مەركەز تولۇقلايدۇ، ئۇنىڭ ھەيئەت ئەزالىرىنىڭ سانى 25 نەپەر بولىدۇ. 25 نەپەر ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەيئەت ئەزاسىنىڭ ئونىنى مەركەز بىۋاسىتە تەيىنلەيدۇ. قالغان ئون بەشنى ھەر قايسى ۋىلايەتلەردىكى خەلق ۋەكىللىرى كۆرسىتىپ، مەركەز تەيىنلەيدۇ. مەركەز بىۋاسىتە بەلگىلەيدىغان ئون ھەيئەت ئەزا رەئىس، باش كاتىپ، ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرى، مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرى، ئىجتىمائىي ئىشلار باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، مائارىپ نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، تەمىرات نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، سەھىيە باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋە ئىككى مەخسۇس ھەيئەت ئەزانى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ھەر قايسى ۋىلايەتلەردىكى خەلق ۋەكىللىرى كۆرسىتىپ مەركەز تەيىنلەيدىغان 15 ھەيئەت ئەزا ئىككى مۇئاۋىن رەئىس، ئىككى مۇئاۋىن باش كاتىپ، مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى، تەمىرات نازارىتىنىڭ نازىرى، سەھىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى، ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، مالىيە نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، ئىجتىمائىي ئىشلار باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ۋە بەش مەخسۇس ھەيئەت ئەزانى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. قالغانلىرى ھەققىدە قوشۇمچە ھۆججەتنىڭ بىرىنچىسىگە قارالسۇن.

10. مىللىي ئارمىيە قۇرۇشقا رۇخسەت قىلىنىدۇ. ئۇنى مۇسۇلمانلاردىن تولۇقلاش پرىنسىپ قىلىنىشى شەرت. بۇ

ئارمىيە بۇ قېتىمقى ئۆزگىرىشكە قاتناشقان ئارمىيە تەرەپدىن، دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ تۈزۈلۈشىگە ئاساسلىنىپ تۇرۇپ، ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىندۇ. بۇ ئارمىيىنىڭ ئادەم سانى ۋە تۇرار جايى ئايرىم مۇزاكىرە قىلىنىپ، قوشۇمچە ھۆججەتنىڭ ئىككىنچىسى قىلىنىپ، ئىمزالانغاندىن كېيىن كۈچكە ئىگە بولىدۇ. بۇ ئارمىيىنىڭ مەشىق بۇيرۇقلىرىدا ئۇيغۇر، قازاق تىل - يېزىقلىرىنى قوللىنىش پىرىنسىپ قىلىنىدۇ. بۇ ئارمىيىدىكى ھەر دەرىجىلىك ئوفىتسېرلەر بۇرۇنقى مەنسۇپنى ساقلاپ قېلىش ئۇسۇلى بىلەن، مۇددەت بويىچە ئوفىتسېرلەر مەكتىپىگە ئەۋەتىلىپ، ئوفىتسېرلىك بىلىمىنى تولۇقلايدۇ. بۇ ئارمىيىگە ھۆكۈمەت تەلىم - تەربىيە خادىملىرى ئەۋەتىپ مەشىق ئىشلىرىغا ياردەملەشتۈرىدۇ. شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق مەركەز ئارمىيىسى بۇ ئارمىيە بىلەن بىر يەردە تۇرمايدۇ ھەمدە ئۆز ئارا دوستلۇق مۇناسىۋىتىنى ساقلايدۇ. بىر بىرى بىلەن ئۆچەكىشىدىغان ئىشلارنى قىلمايدۇ. قالغانلىرى ھەققىدە قوشۇمچە ھۆججەتنىڭ ئىككىنچىسىگە قارالسۇن.

11. ئۆزگىرىش يۈز بەرگەندىن تارتىپ ھازىرغىچە ئىككى تەرەپ قولغا ئالغان زاتلار ۋەقە ھەل قىلىنغاندىن كېيىنكى 10 كۈن ئىچىدە قويۇپ بېرىلىدۇ ھەمدە ئۇلارنىڭ بۇنىڭدىن كېيىن ھەر قانداق بانا - سەۋەپ بىلەن كەمسىتىلمەسلىكىگە كاپالەتلىك قىلىنىدۇ.

مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى: جاڭ جىجۇڭ

ئوبۇلخەيرى تۆرە

خەلق ۋەكىلى: ئەخمەتجان قاسىموف

جۇڭخۇا مىنگونىڭ 35 - يىلى 1 - ئاي 2 - كۈنى ئۈرۈمچى

قوشۇمچە ھۆججەت (1)

مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى بىلەن شىنجاڭ قوزغىلاڭچىلار رايونىنىڭ خەلق ۋەكىللىرى ئىمزالىغان «قوراللىق توقۇنۇشنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش توغرىسىدىكى بىتىم» نىڭ 9 - ماددىسىدا بەلگىلەنگەن شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى تەشكىللەش چارىسى توغرىسىدا، ھەر ئىككى تەرەپنىڭ ماقۇللىشى بىلەن تۆۋەندىكىچە قوشۇمچە بەلگىلىمە تۈزۈلدى:

1. ھەر قايسى ۋىلايەتلەردىكى خەلق ۋەكىللىرى كۆرسىتىپ، مەركەز تەيىنلەيدىغان 15 نەپەر ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەيئەت ئەزاسىنىڭ ئالتىسىنى ئۆزگىرىش بولغان ئۈچ ۋىلايەت كۆرسەتسە بولىدۇ.

2. يۇقىرىدىكى ئالتە ھەيئەت ئەزا، بىر مۇئاۋىن رەئىس، بىر مۇئاۋىن باش كاتىپ، مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى ياكى تەمرات نازارىتىنىڭ نازىرى، ئىچكى ئىشلار نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، ياكى مالىيە نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى، سەھىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ياكى ئىجتىمائىي ئىشلار باشقارمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بىر مەخسۇس ھەيئەت ئەزانى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

3. قالغان يەتتە ۋىلايەت توققۇز ھەيئەت ئەزانى كۆرسىتىدۇ. بۇ بىر مۇئاۋىن رەئىسنى، شۇنىڭدەك مەركەز بىۋاسىتە بەلگىلەيدىغان ۋە يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئۈچ ۋىلايەت كۆرسىتىدىغانلىرىدىن باشقا، بىردىن نازىر، باشقارما باشلىقى ۋە مۇئاۋىن باشقارما باشلىقى، مۇئاۋىن باش كاتىپ، مۇئاۋىن نازىرنى شۇنىڭدەك تۆت مەخسۇس ھەيئەت ئەزانى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى: جاڭ جىجۇڭ

خەلق ۋەكىللىرى: رەھىمجان سابىرھاجى

ئوبۇلخەيرى تۆرە
ئەخمەتجان قاسىموف

جۇڭخۇا مىنگونىڭ 35 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى ئۈرۈمچى.

12 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى ئەتراپىدا، جياڭ جېگگو ستالىن
بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن، موسكۋاغا كېتىۋېتىش سەپىرىدە ئۈرۈم-
چىدە توختىدى، ئۇ ماڭا جياڭ جېشى سىزنى چوقچەكگە بىر
كېلىپ كەتسۇن دەيدۇ، دەپ ئېيتتى. مەن دەسلەپكى قەدەمدە
بىر كېلىشىم ھاسىل قىلىشىش ئۈمىدى بولغانلىقىم ئۈچۈن قو-
شۇلمىدىم. بىتىمنىڭ رەسمىي ھۆججىتىگە ئىمزا قويۇلغاندا، يەنى
12 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى مەن جياڭ جېشىنىڭ جىددى تېلې-
گراممىسىنى تاپشۇرۇپ ئالدىم. ئۇنىڭدا: «بۇ يەردە ھەل قىلى-
دىغان ئىش چىقىپ قالدى. ۋاقتىنچە تېزدىن چوقچەكگە قايتى-
شىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن» دېيىلگەن ئىدى. مەن 1946 ـ يىلى
1 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى ئايروپىلان بىلەن ئۈرۈمچىدىن يولغا
چىقتىم. يول ئۈستىدە ئازراق ھايال بولۇپ، 6 ـ كۈنى چوقچەك-
گە يېتىپ كەلدىم.

1 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى ئايروپىلانغا چىقىشتىن بۇرۇن،
مەن ئېلى تەرەپنىڭ ئۈچ ۋەكىلى بىلەن سەمىمىي تۈردە يەنە
بىر قېتىم سۆزلەشتىم. دېگەنلىرىم ئاساسەن: جۇڭگو ـ سوۋېتلەر
ئىتتىپاقى، ئامېرىكا، ئەنگلىيە، فرانسىيەلەر بىلەن ئىتتىپاقداش
دۆلەت، ياپونغا قارشى ئۇرۇش ۋە جاھان فاشىزمىغا قارشى
ئۇرۇشنىڭ ئۇلۇغ غەلىبىلەرگە ئېرىشكەنلىكىدىن، جۇڭگو ھازىر
دۇنيادىكى 5 كۈچلۈك دۆلەتنىڭ بىرى بولۇپ قالدى. ئېلىمىز
450 مىليون نوپۇسقا، 5 مىڭ يىلدىن ئارتۇق تارىخىي مەدەنىيەت-
كە، مول بايلىق مەنبەسىگە ئىگە. ياپونغا قارشى ئۇرۇش غەلى-
بە قىلغاندىن كېيىن ۋەتىنىمىز گۈللەندۈرۈشنىڭ ئۇلۇغۋار قۇرۇلۇش-
لىرى باشلىنىش ئالدىدا تۇرۇپتۇ. بۇنىڭ بىلەن تېخىمۇ تېز

ۋاقىت ئىچىدە ئامېرىكا، ئەنگلىيە، سوۋېتلەر ئىتتىپاقىدەك دۆلەت-
لەرگە يېتىشىۋېلىپ، دۇنيا بويىچە بىرلىككە كەلگەن، ئىتتىپاقلاش-
قان، خەلقچىل، باي، قۇدرەتلىك جۇڭگونى قۇرۇپ چىقالايمىز.
سىلەر جۇڭگو خەلقىنىڭ بىر ئەزاسى بولغىنىڭلار ئەڭ شەرەپلىك.
سىلەرنىڭ چوقۇم جۇڭگو خەلقى مەيدانىدا تۇرۇپ، ۋەتەننى
ھىمايە قىلىدىغانلىقىڭلارغا ئىشىنىمەن، بىز دەۋرىمىزنىڭ سىلەرگە
يۈكلىگەن مەسئۇلىيىتى، ـــ دېگەن مەزمۇنلاردىن ئىبارەت بولدى.
ئۇلار ئاڭلىغاندىن كېيىن، سەمىمىي ھالدا: بىز جۇڭگو پۇقراسى،
بىز چوقۇم ۋەتەننى ھىمايە قىلىمىز، جاڭ بۇ جاڭنىڭ قايتىپ
بارغاندىن كېيىن، بىزنىڭ مەقسىدىمىزنى مەركەزگە دوكلات
قىلىشىڭىزنى ھەمدە بىزدىن مەركەزدىكى رەھبەرلەرگە ئالىي ئېھ-
تىرام يوللىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمىز، دېدى. «بىز جۇڭگو پۇق-
راسى» دېگەن سۆز، ئۇلارنىڭ ئاغزىدىن تۇنجى قېتىم چىقىشى
ئىدى. بۇ ھەقىقەتەنمۇ ئاسان ئىش ئەمەس! ئۇلارنىڭ پوزىت-
سىيىسى سەمىمىي، قىلغان سۆزلىرى راس ئىدى، مەن مۇشۇ چاغ-
دىلا، شىنجاڭ مەسىلىسىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىشقا بولى-
دىغانلىقىنى تونۇپ يەتتىم.

بىر دوكلات

1946 ـ يىلى 1 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى مەن چوقچەكگە قاي-
تىپ كېلىپ، ئىمزا قويۇلغان رەسمىي ھۆججەت بىلەن قوشۇمچە
ھۆججەتنى (1) جياڭ جېشىنىڭ كۆرۈپ بېقىشى ئۈچۈن سۇن-
دۇم، ئۇ كۆرۈپ چىقىپ، قوشۇلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ئەتىسى
ئۇ پارتىيە، ھۆكۈمەتنىڭ يۇقىرى ئەمەلدارلىرىنى ئالاھىدە تا-
ماققا تەكلىپ قىلدى، زىياپەت ئارىلىقىدا، مەندىن ھال سوراي-
دىغانلىقىنى بىلدۈردى.
بۇ دەل گومىنداڭ بىلەن گۇڭچەنداڭ ئىككى تەرەپ ئۇرۇش

تۇختىتىش، تۇغرىسىدا كېلىشىم ھاسىل قىلىنغان ۋاقىت بولۇپ، ئىككى پارتىيە ئارىسىدىكى تەرتىپكە سېلىپ تۈزۈش مەسىلىسى ئۈستىدە سۆھبەت ئېلىپ بېرىۋاتقان ئىدى. جياڭ جېشى مېنى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە ۋەكالىتەن ئۈچ كىشىلىك ھەربىي گۇرۇپپىغا قاتناشتۇرماقچى بولدى. ئەينى ۋاقىتتا، گۇڭچەنداڭ تەرىپىنىڭ ۋەكىلى جۇئېنلەي ئەپەندى، ئامېرىكا تەرەپتىن مەسلىھەتچى نامى بىلەن قاتنىشىۋاتقان كىشى مارشالل ئىدى. ئۇ چاغدا مەن دۆلەتنىڭ ئىچكى تىنچلىقى ئۈچۈن، بۇ ئىشنى باش تارتماستىن خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلدىم.

ئۈچ كىشىلىك ھەربىي گۇرۇپپا سۆھبەت باشلاشتىن ئىلگىرى، گومىنداڭ 6 ـ نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 2 ـ ئومۇمىي يىغىنىنى چاقىرىپ، شىنجاڭ مەسىلىسى ئۈستىدە مېنىڭ دوكلات بېرىشىمنى تەلەپ قىلدى. مەن ئالدى بىلەن ھاسىل قىلىنغان بىتىمنىڭ رەسمىي ھۆججىتى بىلەن قوشۇمچە (1) ھۆججەتنى تۈزۈپ چىقىش ئۈچۈن ئېلىپ بېرىلغان سۆھبەت جەريانىنى قىسقىچە بايان قىلدىم. ئاندىن كېيىن سۆھبەت داۋامىدا باشتىن ـ ئاخىر ئىگىلىگەن ئىككى پرىنسىپنى، يەنى: ① سەمىمىيىتىنىڭ بولۇشى ئاجىز، كىچىك مىللەتلەرگە ياردەم بېرىش روھىدا چىڭ تۇرغانلىقىمىزنى؛ ② مەملىكەتنىڭ بىرلىكى ۋە ئىگىلىك ھوقۇقىغا زىيان يەتكۈزمەسلىك ئاساس قىلىنىدۇ. بۇ ھۆججەتنىڭ مۇشۇ ئىككى چوڭ پرىنسىپ ئاستىدا ئىمزالانغانلىقىنى، بۇنىڭدىن مەقسەت شىنجاڭ مەسىلىسىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ ئۆتتۈم. ئەڭ ئاخىرىدا ئۆزەمنىڭ بەزى تەسىراتلىرى ئۈستىدە توختالدىم.

مېنىڭ قارىشىمچە، شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن شىنجاڭ مەسىلىسىگە نىسبەتەن توغرا تونۇش ھاسىل قىلىش كېرەك. شىنجاڭ باشقا ئۆلكىلەردىن پەرقلىنىدۇ. شۇڭا تارىخىي، جۇغراپىيىۋى، مىللىي، ئىقتىسادىي، مائارىپ، مەدەنىيەت،

دىپلوماتىيە قاتارلىق تەرەپلەردىن كۆزەتكەندىلا، ئاندىن بىزنىڭ ھەل قىلىش تەدبىرلىرىمىز خاتالىققا يېتىپ قالمايدۇ.

بىرىنچى، ئالدى بىلەن تارىخىي نۇقتىدىن قارايدىغان بولساق، شىنجاڭ بۇندىن 2000 يىللار بۇرۇن جۇڭگو بىلەن مۇناسىۋەتتە بولغان، پادىشاھ خەنۋۇدى زامانىدا بۇيرۇققا بىنائەن غەربىي رايونلارغا بارغان جاڭ چيەندىن تارتىپ، تا چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا زوزۇڭتاڭ شىنجاڭغا ئەسكەر تارتىپ چىققانغا قەدەر بولغان بۇ بىر قىسىم تارىخ ھەقىقەتەن ئېچىنىشلىق زۇلمەتلىك تارىخ. شىنجاڭدىكى قېرىنداشلار ئۇچرىغان زۇلۇمغا قاتتىق ئىچ ئاغرىتىشىمىز، ئۇلارغا مېھرىبانلارچە قول سۇنۇپ ياردەم قىلىشىمىز كېرەك.

ئىككىنچى، جۇغراپىيە جەھەتتىن قارايدىغان بولساق، شىنجاڭ جۇڭگونىڭ ئىچكى جايلىرىدىن ناھايىتى يىراقتا تۇرىدۇ. شۇنداقلا يەر كۆلىمى پۈتۈن مەملىكەت زېمىنىنىڭ $\frac{1}{6}$ قىسمىنى تەشكىل قىلىدىغان چەت ياقىدىكى بىر جاي. شۇنىڭدەك سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن خوشنا بولۇپ، ئەزەلدىن زىچ مۇناسىۋەتتە بولۇپ كەلگەن. ھازىرقى قاتناش ئەھۋالىدىن ئېلىپ ئېيتساق، ئايروپىلاندا ئولتۇرۇپ لەنجۇدىن دىخۇاغا بېرىش ئۈچۈن 8 سائەت ۋاقىت كېتىدۇ. ماشىنىغا ئولتۇرساق بىر ـ ئىككى ھەپتە ۋاقىت كېتىدۇ، ئۈچ يەردە شىباجەن دېگەن ئۆتەڭدىن ئۆتىدۇ، ئارىلىقتا چۆل ـ جەزىرە بولۇپ ھەتتا ئادەم ئۇچرىمايدۇ. مۇشۇنداق ئۇزۇن لىنىيىدە ۋەتۋەرگى چىقىپ كەتكەن بىرلا تاشيول بىلەن قاتناش ئېلىپ بېرىلسا، شىنجاڭنىڭ مەركەز بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى قانداقمۇ ئۈزۈلۈپ قالمىسۇن.

ئۈچىنچى، مىللىي نۇقتىدىن قارايدىغان بولساق، بەزىلەر شىنجاڭدىكى مىللەتلەرنى قالاق دېيىشىدۇ، مەن كۆپچىلىككە شۇ-

نى ئۇختۇرۇپ قويايكى، شىنجاڭدا مەن ئۇچراتقان ھەرقايسى
مىللەت خەلقلىرى ھەرگىزمۇ باشقىلار تەسەۋۋۇر قىلغاندەك ئۇنـ
چىۋالا قالاق ئەمەس. شىنجاڭ خەلقى بەك يېقىملىق ئىكەن بىز
ئورۇمچى كوچىلىرىدا كۆرگەن ئەر - ئايال قېرىنداشلىرىمىز نېـ
مىدېگەن كېلىشكەن، نېمىدېگەن گۈزەل، ئۇلارنىڭ ئۆزىگە خاس
ئىسلامىيەت روھى، ئۇلارنىڭ جاپاكەش - ئەمگەكچان، ساغلام
تېتىك مىللىي ئالاھىدىلىكى، ئادەمنى نەقەدەر ئۆزىگە جەلپ
قىلىدۇ - ھە! راستىنى ئېيتسام، بىزنىڭ شىنجاڭدىكى خەنزۇلىـ
رىمىزنى ئۇلار بىلەن سېلىشتۇرىدىغان بولساق، ئىزا تارتىپ قاـ
لىمىز. ئۇ يەردىكى ھەر مىللەت خەلقلىرى قارتا ئوينىمايدۇ،
ئەپيون چەكمەيدۇ، ھەر كۈنى يۇيۇنىدۇ، تازىلىقى ياخشى، مۇـ
شۇنداق ياخشى ئادەتلەردە خەنزۇلار ئۇلارغا يەتمەيدۇ. بۈگۈن
بىز ھەممە مىللەت ئىتتىپاقلاشسۇن دەيدىكەنمىز، شىنجاڭدىكى
ھەر مىللەت خەلقلىرىنى ئەڭ سۆيۈملۈك ئاكا - ئۇكا، ئاچا -
سىڭىل قېرىنداشلىرىمىز دەپ بىلىشىمىز كېرەك. ئۇلار جۇڭگو مىللەتـ
لىرىنى تەشكىل قىلغان ئەڭ مۇنەۋۋەر مىللەتلەرنىڭ بىرسىدۇر.

تۆتىنچى، ئىقتىسادىي جەھەتتىن قارايدىغان بولساق شىنـ
جاڭدا قىممەتلىك يەر ئاستى بايلىقى ھەقىقەتەن بەك تولا. يالـ
غۇز نېفىتنىلا ئالساق، شىمالىي شىنجاڭدا شىخودىن تارتىپ گۇـ
چۇڭغىچە بولغان يەرلەر، جەنۇبتا بولسا يەنجى ئەتىراپلىرى پۈـ
تۈنلەي نېفىت بىلەن تولغان. ئالتۇن، كۈمۈش، ۋولفىرام قاتارـ
لىقلارنىڭ ھەممىسى زاپاس تۇرۇپتۇ، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئۈستىـ
دە تېخى ئىلمىي تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلغىنى يوق، بەزىلىرى
بولسا ھازىرغىچە تېخى ئېچىلمىغان. مۇشۇنداق تاشلىنىپ تۇرۇـ
ۋەرسە، ھەقىقەتەنمۇ ئادەمنىڭ ئىچى ئېچىشىدۇ. بىراق يەنە بىر
تەرەپتىن ئالغاندا، شىنجاڭ بىلەن ئىچكى جايلارنىڭ ئارىلىقى
ناھايىتى يىراق، قاتناش قولايسىز بولغاچقا، ئىچكى جايلارنىڭ
ماددىي بۇيۇملىرى شىنجاڭغا ناھايىتى ئاز بارىدۇ. بارلىق كۈنـ

دىلىك ئىستېمال بۇيۇملىرى ئاساسەن سوۋېتلەر ئىتتىپاقىدىن
كىرگۈزۈلىدۇ. بىز شۇ يەردىكى خەلقنىڭ سوۋېتنىڭ شىكەرـ
كەمپۈتلىرىنى يەيدىغانلىقىنى، سوۋېتنىڭ رەختىدە كىيىم كىيىدىـ
غانلىقىنى، سوۋېتنىڭ تاماكىسىنى چېكىدىغانلىقىنى، سوۋېتنىڭ ئۆيـ
سايمانلىرىنى ئىشلىتىدىغانلىقىنى، چوڭ زامانىۋى لاۋازىمەتلەرـ
دىن تارتىپ تا كىچىك ئەينەك ستاكانغىچە بولغان ھەممە
نەرسىدە سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن مۇناسىۋەتنىڭ بارلىقىـ
نى كۆردۇق.

بەشىنچى، مائارىپ - مەدەنىيەت جەھەتتىن قارايدىغان بولـ
ساق بەزىلەر شىنجاڭنى ناھايىتى قالاق دېيىشىدۇ. بىراق ئاھاـ
لىسى كۆپ سانىنى تەشكىل قىلىدىغان ئۇيغۇرلارنى ئېلىپ ئېيتـ
ساق، قەدىمكى تارىختا ئۇلارنىڭ مەدەنىيىتى قالاق ئەمەس، بەلـ
كى ئىنتايىن نۇرلۇق سەھىپىلەرنى قالدۇرغان ئىدى. ئەپسۇسكى،
مىڭ يىللاردىن بۇيان ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلارنىڭ زۇلمى ۋە
باشقا شارائىتلارنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچراپ، تولۇق راۋاجلىنىش
ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولالماي كەلگەن. مىسال ئۈچۈن ئالساق شىنـ
جاڭدا ئۆتكەن بۇرۇنقى ھۆكۈمرانلار ئۇلارنىڭ ئۆز تىل - يېزىـ
قىنى ئىشلىتىشكە يول قويمىغان. بۇ مۇقەررەر ھالدا ئۇلارنىڭ
مەدەنىيەت تەرەققىياتىغا توسقۇنلۇق قىلىدۇ، بۇ ھەم سەنمىنجۇـ
يىدا كۆرسىتىلگەن مىللىي مەسىلىنىڭ روھىغا خىلاپ. شۇڭا بۇـ
نىڭدىن كۆرۈپ ئېلىشقا بولىدۇكى، شىنجاڭنىڭ ھازىر مائارىپ
مەدەنىيىتىدە قالاق بولۇپ قېلىشى، تۇغما مەسىلە ئەمەس، بۇنىڭـ
غا تارىختىن بۇيانقى ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلار جاۋابكار بولۇشى
كېرەك. ئەگەر بىز ئۇلارغا ئۆزلىرىنىڭ ئەزەلدىن بار بولغان
مەدەنىيىتىنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن ياردەم بېرەلەيدىغانلا بولـ
ساق، ئۇلار چوقۇم ئىنتايىن پارلاق ئىستىقبالغا ئىگە بولىدۇ.
بۇنىڭدا قىلچە شەك - شۈبھە يوق.

ئالتىنچى، دىپلوماتىيە جەھەتتىن قارايدىغان بولساق، شىنـ

جاڭ مەسىلىسىنىڭ دىپلوماتىيە مەسىلىسى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ناھايىتى زىچ. مەيلى مىللىي، ئىقتىسادىي، جۇغراپىيە جەھەتتىن ئالايلى، شىنجاڭ سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن ئىنتايىن زىچ مۇناسىۋەتتە بولۇپ كەلگەن. جۇغراپىيە جەھەتتىن ئۇلار چېگرىداش. مىللەت جەھەتتىن ئالساق، بىزنىڭ شىنجاڭدا ئۆزبېك مىللىتى بار، سوۋېتلەر ئىتتىپاقىدا ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيىتى بار. شىنجاڭدا قازاق مىللىتى بار، سوۋېتلەر ئىتتىپاقىدا بولسا قازاقىستان جۇمھۇرىيىتى بار. ئالما - ئاتا ئۇنىڭ پايتەختى. سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيادا 5 ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيىتى بار، بىزنىڭ شىنجاڭدا بولسا، شۇلارغا ئوخشاش مىللەتنىڭ ھەممىسى بار. بەلكى ئۇلار بىر - بىرىگە يەنىمۇ يېقىن. بۇ مىللەتلەرنىڭ دۆلەت تەۋەلىكى ئوخشاش بولمىسىمۇ لېكىن ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى، ئۆرپ - ئادىتى، تىلى، يېزىقى، دىنىي ئېتىقادلىرىنىڭ ھەممىسى ئوخشاش. ئىقتىسادىي تەرەپتىن سۆزلىسەك، يۇقىرىدا ئېيتقانىدەك، شىنجاڭ خەلقى كۈندىلىك ئىشلىتىدىغان بويۇملىرىنىڭ يېرىمى ھەسسىدىن كۆپرەكىنى، سوۋېتلەر ئىتتىپاقىدىن ئالىدۇ. شۇڭا سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن شىنجاڭ ئوتتۇرىسىدا ئاجرىغىلى بولمايدىغان ئىقتىسادىي مۇناسىۋەت شەكىللەنگەن. شىنجاڭ بىلەن سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ مۇناسىۋىتى مۇشۇنداق تۇرسا، بىزنىڭ دىپلوماتىيە جەھەتتە سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن دوست ئۆتمەسلىكىمىز مۇمكىنمۇ؟ شۇنىڭ ئۈچۈن مەن يۇقىرىلا ئېيتقانىدەك: پۈتۈن مەملىكەت بويىچە ئېيتقاندا، سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن بولغان دوستلۇق مۇناسىۋىتىنى ساقلاپ قېلىش، شىنجاڭغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، جۇڭگو - سوۋېت ئوتتۇرىسىدىكى ئەڭ يېقىن دوستلۇق مۇناسىۋىتىنى ئالاھىدە ساقلاپ قېلىش لازىم.

يۇقىرىدىكى قىسقىچە مۇلاھىزىدىن، مەركەزنىڭ زادى قانداق پوزىتسىيە ۋە سىياسەت قوللانغاندا ئاندىن شىنجاڭنى تىنچلاندۇ-

رۇش ۋە شىنجاڭنى قوغداپ قېلىش مەقسىتىگە يەتكىلى بولىدىغانلىقىنى ئۇچۇق چۈشىنىۋالالايمىز. ھېس قىلىشىمچە، بىزنىڭ شىنجاڭغا نىسبەتەن ئۈستىمىزگە ئالغان مەسئۇلىيىتىمىز دۆلەت زېمىنىنىڭ ۋە ئىگىلىك ھوقۇقىمىزنىڭ پۈتۈنلۈكىنى ساقلاپ قېلىشتىن ئىبارەت، يەنى زېمىن، ئىگىلىك ھوقۇقىمىزنىڭ بىرلىكىنى ساقلاپ قېلىش دېمەكتۇر. شىنجاڭ مەسىلىسىگە نىسبەتەن، توغرا بىرلا چۈشەنچە بولىشى لازىم: بىز شىنجاڭدا، مەيلى يەرلىك ئاپتونومىيە ئۈستىدە توختىلايلى ياكى مىللىي ئاپتونومىيە ئۈستىدە توختىلايلى، بۇلارنىڭ ھەممىسىدە ئۈچ مەسىلىنىڭ روھى بويىچە ئاز سانلىق مىللەتلەرگە ياردەم بېرىشىمىز، ئۇلارنىڭ تەرەققىي تېپىشى ئۈچۈن تولۇق يار - يۆلەكتە بولۇشىمىز، ئۇلارنىڭ مۇۋاپىق تەلەپلىرىنى قانائەتلەندۈرۈشىمىز لازىم. بىزنىڭ دەۋاتقان بىرلىكىمىز، ئاساسەن تۆۋەندىكى دۆلەت تەرىپىدىن بىرلىككە كەلتۈرۈلىدىغان بەش جەھەتنى، يەنى: — دۆلەت مۇداپىئەسى، دىپلوماتىيە، پۇل تۈزۈمى، قاتناش ۋە تېلېگرافنى كۆزدە تۇتىدۇ. بۇنىڭدىن باشقىلىرىنىڭ ھەممىسىنى، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرى بېجىرىدىغان قىلىپ تەدرىجىي ھالدا ئۆزلىرىنىڭ ئىشلىرىنى ئۆزلىرى باشقۇرۇپ كېتەلەيدىغان ئىمكانىيەتكە ئىگە قىلىش، دېمەك ھوقۇقنى بىر - بىرلەپ مەركەزگە يىغىۋالماسلىق كېرەك. مەركەزنىڭ ئىچكى جايلاردىكى ئۆلكىلەرگە قىلغان مۇئامىلىسىگە ئوخشاش بولۇپ قالسا بولمايدۇ.

شىنجاڭ مەسىلىسىنى تۈپتىن ھەل قىلىمىز دەيدىكەنمىز، شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ. شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن، تولۇق كۈچ چىقىرىش لازىم. مەن ھۆكۈمەتنىڭ ئاساسىي مەسئۇل تارماقلىرىدىن مالىيە جەھەتتە چوتنى كىچىك سوقماسلىقنى سەمىمىي ئۈمىد قىلىمەن. چۈنكى شىنجاڭنىڭ دۆلەتنىڭ تىنچ خاتىرجەملىكى ۋە مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقلىقىغا نىسبەتەن مۇناسىۋىتى ناھايىتى زور. ئەگەر مالىيە جەھەتتە چوت

كىچىك سوقۇلۇپ قالسا، شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈشنىڭ ئىستىقبالى قاراڭغۇلىشىپ قالىدۇ. شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈشمۇ قىيىنلىشىدۇ. شۇنداقلا شىنجاڭنى تىنچلاندۇرۇش، شىنجاڭغا كاپالەت قىلىش خىزمىتىگە مۇقەررەر ھالدا ئىنتايىن زور توسقۇنلۇقلارنى پەيدا قىلىدۇ. بىر مىسال ئېلىپ كۆرەيلى، شىنجاڭ ئەسلىدە ئۆز ئالدىغا شىنجاڭ پۇلى تارقىتىپ مالىيە چىقىمىنى تەمىن ئېتىپ كەلگەن ئىدى. بۇ ناھايىتى مۇۋاپىق بولمىغان بىر ئەھۋال. بۇلتۇر شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئۆزىنىڭ خام چوتىنى ئىشلەپچىقىپ، مەركەزدىن ياردەم قوشۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلغان. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە يېڭى پۇلنى يىغىۋېلىپ گومىنداڭ پۇلىنى تارقىتىپ، پۇل مۇئامىلە تۈزۈمىنى بىرلىككە كەلتۈرمەكچى. بۇ خام چوت مىنگونىڭ 34 - يىلىدىكى خام چوت بولۇپ، تاكى يىل ئاخىرىغا قەدەر تەستىقلاپ چۈشۈرۈلمىگەن. بۇنى شىنجاڭغا ئەھمىيەت بەرگەنلىك دېگىلى بولامدۇ؟ يەنە كەلسەك، شىنجاڭنى تىنچلاندۇرۇش، شىنجاڭغا كاپالەت قىلىشتىكى ئەڭ مۇھىم مەسىلە — قاتناش مەسىلىسى، شىنجاڭ غەربىي شىمالدىكى مۇھىم رايون. لېكىن بىرمۇ تۆمۈر يول لىنىيىسى يوق. ئەگەر بىز تۆمۈر يول ياسىماقچى بولساق بەزىلەرنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىپ، غەربىي - شىمالدا ئادەم شالاڭ، تۆمۈر يولنى ياسىغان بىلەن پۇل تاپقىلى بولمايدۇ، دېيىشى مۇمكىنمۇ؟ مېنىڭچە، ئەگەر بىز ساپ سودا سېتىقنى چىقىش نۇقتىسى قىلىدىغان بولساق، مۇنداق تۆمۈر يولنى مەڭگۈ ياسىماسلىق كېرەك. شۇنى دېيىشىم ھاجەتكى، ئەگەر سەن غەربىي - شىمالغا كاپالەت قىلىپ، غەربىي شىمالنى گۈللەندۈرمەكچى بولىدىكەنسەن، چوقۇم مۇشۇ تۆمۈر يولنى ياسىشىڭ كېرەك، تېز ۋاقىت ئىچىدە قۇرۇلاپ بولۇش شەرت، سەل - پەل يىراقنى كۆرەلەيدىغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى، مۇشۇ ئورتاق تەسىراتقا ئىگە. بىز شىنجاڭ خەلقىنى ۋەتەنگە تەلپۈندۈرىدىغان، ۋەتەن بىرلىكىنى ھىمايە قىلىدىغان قىلماق-

چى بولساق، ئۇلارنى چوقۇم نامراتلىقتىن قۇتقۇزۇشىمىز، ئۇلارنىڭ تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشىمىز، ئۇلارنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈشىمىز كېرەك. مۇشۇنداق بولىدىغانلا بولسا، ئىشىنىمەنكى ئۇلار ۋەتىنىمىزدىن ئايرىلمايدۇ. بىراق مەركەز چوقۇم پۈتۈن كۈچى بىلەن شىنجاڭغا مەدەت بېرىشى، شىنجاڭغا ياردەم قىلىشى، شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈشى لازىم. شۇنداقلا بۇ مەقسەتكە يەتكىلى بولىدۇ. ئەڭ ئاخىرىدا 3 جۈملە سۆزلۈك مۇنداق بىر يەكۈننى ئوتتۇرىغا قوياي: ئۈچ مەسىلەنىڭ كۈچى بىلەن شىنجاڭغا كاپالەت قىلىش، ساغلام - ئادىل سىياسىي كۈچ بىلەن شىنجاڭنى تىنچلاندۇرۇش، تولۇق ئىقتىسادىي كۈچ ئارقىلىق شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈش. ئۈچ مەسىلەنىڭ كۈچى بىلەن شىنجاڭغا رەھبەرلىك قىلساق، شىنجاڭ چوقۇم بىزنىڭ رەھبەرلىكىمىزنى قوبۇل قىلىدۇ. ئۈچ مەسىلەك ئارقىلىق شىنجاڭنى تىنچلاندۇرىدىغان بولساق شىنجاڭ چوقۇم تىنچلىنىدۇ. يېتەرلىك ئىقتىسادىي كۈچ بىلەن شىنجاڭنى گۈللەندۈرىدىغان بولساق، شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈش ئىشى چوقۇم مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىدۇ. شۇنداق قىلىشقا قادىر بولالىساق، شىنجاڭ خەلقى ئەلۋەتتە مەڭگۈ جۇڭگو خەلقى بولۇپ قېلىۋېرىدۇ.

شۇ كۈندىكى دوكلاتىم، پۈتۈن زالدىكىلەرنىڭ ئۈزلۈكسىز ئالقىش سادالىرىغا سازاۋەر بولدى. دوكلات تۈگىگەندىن كېيىن، يىغىن مەيدانىدىكىلەرنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى. بىراق بەزى گەپلىرىم ئايرىم كىشىلەرنىڭ قۇلىقىغا ياقمىدى. مەسىلەن: مېنىڭ زور كۈچ بىلەن ياردەم قىلىپ شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈش توغرىسىدىكى سۆزۈمنى ئالايلى، مالىيەنى باشقۇرىدىغان كىشىلەر پۇل چىقىرىشنى خالامدۇ؟ يەنە مەسىلەن: مەن شىنجاڭدا سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن «ئەڭ ياخشى دوستلۇق» مۇناسىۋىتىنى ساقلاپ قېلىشنى تەشەببۇس قىلدىم. سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا، كومپارتىيىگە ئىزچىل قارشى تۇرۇپ كېلىۋاتقان جاھىللار گۇرۇھىدىكىلەر،

بۇنى ئاڭلاشنى خالامدۇ؟ شۇ چاغدا مەن: قېنى پاكىت ئىسپاتلىسۇن دېگەن ئويغا كەلگەنىدىم.

سۆھبەتنىڭ 2 - باسقۇچى

شۇ يىلى 3 - ئاينىڭ باشلىرى، ئارمىيىنى تەرتىپكە سېلىپ تەشكىللەش لايىھىسى ئىمزالانغاندىن كېيىن، مەن جۇ ئېنلەي ئەپەندى، گېنېرال مارشاللار بىلەن بىرگە ئايروپىلانغا ئولتۇرۇپ، ئىككىلا تەرەپنىڭ جايلاردىكى قوشۇنلىرىنى كۆزدىن كۆچۈرۈشكە باردىم. بېيپىڭدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقىنىمىزدا، تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىقىنىڭ جىددىي تېلېگراممىسىنى تاپشۇرۇپ ئالدىم. بۇنىڭدا مۇنداق دېيىلگەن: سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ جۇڭگودا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىخانا مەسلىھەتچىسى M 2 - ئاينىڭ 28 - كۈنى مەزكۇر مىنىستىرلىققا كېلىپ، ئۆزلىرىنىڭ سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلىنىڭ دوكلاتىنى تاپشۇرۇپ ئالغانلىقىنى، ئۇنىڭدا غۇلجا تەرەپ خەلق ۋەكىللىرىنىڭ مىنىستىر جاڭنىڭ دىخۋاغا قاچان يېتىپ كېلىدىغانلىقىنى سوراشتە قىلىۋاتقانلىقىنى ۋە ئەگەر يېقىنقى مەزگىل ئىچىدە دىخۋاغا كېلەلمىسە ئۆزلىرىنىڭ سۆھبەتنى بۇزۇلدى دەپ قاراپ، ئىمزا قويۇلۇپ بولغان بەلگىلىمىلەرنى بىردەك ئىناۋەتسىز دەپ قارايدىغانلىقىنى ئېيتقان. تېلېگراممىدىن قارىغاندا، ئىلى تەرەپ ئالدىراپ قالغانىدى. بىراق شۇ چاغدا مەملىكەت ئىچىدىكى تىنچلىق مەسىلىسى ھەل قىلىنىپ بىر باسقۇچقا يەتمىگەن تۇرسا، شىنجاڭغا قانداقمۇ بارالايمەن؟ بىراق ئۈستى - ئۈستىگە باش قاتۇرۇپ، يەنىلا بۇ ئىش ئۈچۈن ئالدىرىماي بولمىدى. ئاخىرى مەن 4 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ئايروپىلان بىلەن دىخۋاغا يېتىپ كەلدىم.

دىخۋاغا قاراپ ئۇچۇشتىن ئىلگىرى مەن گومىنداڭ ھۆكۈ-

مەت رەئىسى غەربىي - شىمال مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ① مۇدىرلىقىغا (گەنسۇ، نىڭشا، چىڭخەي، شىنجاڭ قارايدۇ) قوشۇمچە شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسلىكىگە تەيىنلەندىم. بۇنىڭدا مۇنداق بىر جەريان بارئىدى، يەنى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش غەلىبە قازانغاندىن كېيىن، مېنى ئەسلىدە شەرقىي شىمال رايونىغا بېرىپ، شەرقىي - شىمال مەمۇرىي مەھكىمىسىنى تەشكىللەشكە بەلگىلىگەنىدى. ئۇ چاغدا گومىنداڭ بىلەن كوممۇنىستىك پارتىيىنىڭ مۇناسىۋىتى كەسكىنلىشىپ، مەملىكەت ئىچىدىكى تىنچلىق مەركىزىي مەسىلە بولۇپ قالغانىدى. مېنىڭ ئويلايدىغىنىم ئىچكى تىنچلىق ئۈچۈن ئازراق كۈچ چىقىرىشتىنلا ئىبارەت ئىدى. ھالبۇكى، شەرقىي - شىمال پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ۋەزىيىتىگە تەسىر كۆرسىتەلەيتتى. شۇنداقلا گومىنداڭ بىلەن كوممۇنىستىك پارتىيە ئوتتۇرىسىدىكى ۋە جۇڭگو - سوۋېت ئىككى دۆلەت ئوتتۇرىسىدىكى مەسىلىلەرنىڭ تۈگۈنىمۇ شۇ يەردە ئىدى. مەن ئۇ يەرگە بېرىشنى خالايتتىم. ھەتتا ئادەم تاللاپ ئورۇنلاشتۇرۇش ئۈستىدىمۇ دەسلەپكى قەدەمدە ئويلىنىپ بولغانىدىم. تۇساتتىن غۇلجا مەسىلىسى تۇپەيلىدىن، پىلان يەنە ئۆزگىرىپ مېنى غەربىي - شىمالغا ئەۋەتىدىغان بولۇپ قالدى. بۇنىڭغا ماقۇل دېمەي بولمايتتى. بىراق مەن مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ مۇدىرلىقىغا ماقۇل بولۇپ شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسلىكىنى قوشۇمچە ئۆتەشكە ئۇنىمىدىم ۋە جياڭ جيېشىنىڭ شىياۋلىزى ئەپەندى بىلەن جياڭ جىڭگو ئىككەيلەننى ئويلىنىپ بېقىشنى ئېيتىپ ئۆتۈندۈم. بۇنىڭغا جياڭ جېشى ئۇنىمىدى، ئاخىرى نائىلاج بۇ ۋەزىپىنى قوشۇمچە ئۆتەشكە

① «مىنگو چوڭ ئىشلار خاتىرىسى» (تەيۋەن تەرجىمال ئەدەبىياتى نەشرىياتى) دە يېزىلىشىچە، 1946 - يىلى 7 - ئاينىڭ 17 - كۈنى دۆلەت مۇداپىئە ئالىي كومىتېتى ۋىيىۋەنجاڭ مەھكىمىلىرىنى گومىن جېڭفو رەئىس مەھكىمىسى قىلىپ ئۆزگەرتىشنى قارار قىلدى.

ماقۇل بولدۇم. شۇنىڭ بىلەن بۇ قېتىم شىنجاڭغا مەن يالغۇز مەركەزنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدىلا ئەمەس بەلكى يەرلىك ئورۇننىڭ ھەربىي مەمۇرىي باشلىقلىق سالاھىيىتىم بىلەن كەلگەنىدىم.

مەن 4 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ئۈرۈمچىگە يېتىپ كېلىپ 5 - كۈنى ئىلى تەرەپنىڭ ۋەكىللىرىنى قوبۇل قىلدىم. ئۇلار ئالدى بىلەن مېنىڭ قوشۇمچە شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى بولۇپ ئەۋەتىلگەنلىكىمنى قارشى ئالىدىغانلىقىنى بىلدۈردى ھەم مەركەزگە بولغان تەشەككۈرىنى بىلدۈردى. ئاندىن كېيىن قوشۇمچە (2) ھۆججەت: ھەربىي قىسىملارنى ئۆزگەرتىپ تۈزۈش مەسىلىسى ئۈستىدە سۆھبەت ئېلىپ باردۇق. ئۇلار مەندىن دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ بىڭتۈەن ۋە پىيادە ئەسكەرلەر تۈەنىنىڭ بىر نۇسخا شتات تۈزۈلۈشىنى تەلەپ قىلدى ۋە مۇشۇنىڭغا ئاساسەن كونكرېت سان ۋە ماتېرىياللارنى ئوتتۇرىغا قويماقچى بولدى. مەن ماقۇل بولدۇم. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى تەشكىل قىلىش ئۈستىدە توختالغاندا، ئۇلار ئۈرۈمچىگە كەلگۈچە مېنىڭ قوشۇمچە ئۆلكە رەئىسلىكىگە تەيىنلەنگەنلىكىمدىن خەۋىرى بولمىغاچقا، ئالدىن تەييارلانغان ئىسىملىكلەرنى ئۆزگەرتىشكە توغرا كېلىدىغانلىقى ۋە ئۇنى بىر قانچە كۈندىن كېيىن ئوتتۇرىغا قويۇش مۇمكىنلىكىنى ئېيتتى. ئۇلار ئاخىرىدا يەنە، غۇلجا ئاممىسىنىڭ ئۆتكەن قېتىم تاشلاپ قويۇلغان 12 -، 13 -، 14 - ماددىلار ئۈستىدە يەنە سۆھبەت ئېلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىۋاتقانلىقىنى ئېيتتى. بۇنىڭغا قارىتا مەن سەمىمىي چۈشەنچە بېرىپ كەسكىن تۈردە رەت قىلغاندىن كېيىنلا ئۇلار بۇ ئۈچ ماددىنى دەپ، پۈتۈن مەسىلىنىڭ ھەل قىلىنىشىغا تەسىر يەتكۈزۈپ قويۇشنى خالىمايدىغانلىقىنى بايان قىلىپ، چىڭ تۇرىۋالمىدى.

4 - ئاينىڭ 7 - كۈنى، مەن ئۇلارنى 2 - قېتىم قوبۇل قىلىپ، قوشۇمچە (2) ھۆججەت ئۈستىدە مۇزاكىرىلەشتۇق. ئۇلار مۇنداق كونكرېت تەلەپنى ئوتتۇرىغا قويدى: قەشقەر ۋە غۇلجادا

بىردىن ئاتلىق تۈەن، بىردىن پىيادە ئەسكەرلەر تۈەنى تۇرغۇزۇش، ئاقسۇ، كۇچار، يەنجى، ئۈرۈمچى، شىخۇ، چەڭخۇا① (سارسۇمبە) چۆچەكلەردە بىردىن ئاتلىق، پىيادە ئەسكەرلەر تۈەنى، سۈيدۇڭ، كۆرە ئىككى ناھىيىدە بىر ئاتلىق ئەسكەر تۈەنى تۇرغۇزۇش، دۆربىلجىندە بىر پىيادە ئەسكەرلەر تۈەنى تۇرغۇزۇش كېرەك. بۇلار جەمئىي 10 ئاتلىق ئەسكەرلەر تۈەنى، ئۈچ پىيادە ئەسكەرلەر تۈەنى بولۇپ، بارلىق ئادەم سانى تەخمىنەن 21 مىڭغا يېتىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە، قەشقەر، ئاقسۇ، كۇچار، قارا شەھەر، دىخۇا قاتارلىق جايلار ئۆزگىرىش بولغان رايونلار ئەمەس، بەلكى سان جەھەتتە قوشۇمچە (2) ھۆججەتتە بەلگىلەنگەن ئىككى ئاتلىق تۈەن، ئۈچ ئامانلىق ساقلاش چوڭ ئەترىتىدىنمۇ ئېشىپ كېتىدۇ. مەن ئۇلارغا بۇ مەسىلە ئۈستىدە تەكرار چۈشەنچە بېرىپ، خەلقنىڭ مۇنداق زور قوشۇننىڭ يۈكىنى ئۈستىگە ئالالمايدىغانلىقىنى شۇنداقلا ئەمەلىيەتتە بۇنىڭ زۆرۈرىيىتى يوقلۇقىنى كۆرسىتىپ ئۆتتۈم ۋە گومىنداڭ ئارمىيىسى ھازىر كۆپ ساندا قىسقارتىلىۋاتسا، سىلەر قانداق قىلىپ ھەدەپ كېڭەيتمەكچى بولۇۋاتىسىلەر؟ دەپ سورىدۇم. مەن مۇنداق ھەددىدىن ئارتۇق تەلەپلەرنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇلۇشىنى كۈتمىگەنىدىم، ئويلىنىپ ئولتۇرۇشنىڭ ئورنى يوق دەپ قاتتىق رەت قىلدىم. ئۇلار: بۇنى غۇلجا ئاممىسى تاپشۇرغان، غۇلجىدىن يوليورۇق سوراپ ئاندىن جاۋاب بېرەلەيمىز، — دېدى، ۋە يەنە رۇخسەت قىلىنىدىغان كونكرېت ساننى ئوتتۇرىغا قويالامسىز؟ — دەپ سورىدى. مەن: ئەڭ چوڭ چەك ئۈچ ئامانلىق ساقلاش چوڭ ئەترىتىنى ئۈچ تۈەنگە ئۆزگەرتىش. بۇلار تامامەن ئۈچ ئاتلىق تۈەن ياكى ئىككى ئاتلىق، بىر پىيادە ئەسكەرلەر تۈەنى قىلىنىسىمۇ بولىدۇ. ئۆزگەرتىپ تۈزۈلگەندىن كېيىن پەقەت ئايرىم-ئايرىم ھالدا ئۆز-

① 1953 - يىلى ئالتاي ناھىيىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلدى.

گىرىش بولغان ئۈچ ۋىلايەت تەۋەسىدە تۇرۇشقا بولىدۇ، — دېدىم.
ئۇلار يەنە: — باشقا ۋىلايەتلەردە، مىللىي قوشۇن تەشكىللەشكە يول قويۇلامدۇ ـ يوق، — دەپ سورىدى. مەن: — ئەگەر جايلارنىڭ ئامانلىقىنى ساقلاش ئۈچۈن ھەقىقەتەن ئېھتىياجلىق بولسا، كەلگۈسىدە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن ئوتتۇرىغا قويۇپ مۇھاكىمە قىلساق بولىدۇ، — دېدىم.

ئۇلار ئوتتۇرىغا قويغان سان بەك كۆپ، ئارىلىق بەك يىراق بولغاچقا سۆھبەت بىرلا ۋاقىت ئىچىدە داۋام قىلىپ كېتەلمىدى، شۇڭا ئۈچۈن ئالدى بىلەن كۆپ قېتىم سىرتتىن سۆزلىشىپ ئېلىپ بېرىشقا توغرا كەلدى. 13 ـ چېسلادا، مەن ئۇلارنى قايتا قوبۇل قىلدىم. ئۇلار: ئەڭ كۆپ بولغاندا ئۈچ تۈمەننى قىسقارتىشقا جاۋاب قىلالايمىز، ئۇنىڭدىن كۆپ بولۇپ كەتسە ئامما قوشۇلمايدۇ، — دېدى. 13 تۈمەندىن ئۈچ تۈمەننى قىسقارتسا يەنە ئون تۈمەن قالىدۇ. ئەڭ ئاخىرىدا ئۇلار گەپنىڭ راستىنى ئېيتىپ: ئەگەر شىنجاڭدىكى گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ سانى بىلەن مىللىي ئارمىيىنىڭ سانى ئوخشاش بولىدىغان بولسا ئۈچ تۈمەن قالغىنىدەك قىسقارتىلسىمۇ ھېچ گەپ ئەمەس ئىدى، دېيىشتى. شۇ چاغنىڭ ئۆزىدىلا مەن بۇنى دۆلەتنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىنى سۇندۇرىدىغان تەلەپ دەپ بىلىپ مۇتلەق ئويلىنىشقا بولمايدۇ، — دېدىم.

مېنىڭ قارىشىمچە، بۇ خىل ئەھۋال ئاستىدا مەسىلە قاتمال ھالەتكە چۈشۈپ قالاتتى. شۇڭلاشقا ئوتتۇرىغا چۈشۈپ ياراشتۇرۇپ قويۇش ئۈچۈن، بىتەرەپ كىشىلەرنى ئىزدەشكە توغرا كەلدى. شۇ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى مەن سوۋېت كونسۇلىنى سۆھبەتكە تەكلىپ قىلىپ، ئۇلارغا ئەڭ كۆپ بولغاندا تۆت تۈمەن بېرىدىغانلىقىمىزنى ئېيتتىم. سوۋېت كونسۇلى: تۆت تۈمەن ئازلىق قىلىدۇ، دەپ ئازىراق ئىلگىرىلەشنى ئۈمىد قىلدى. ئۇ سالا قىلىش ئارقىلىق قولغا كەلگەن سان بىلەن ئۇلارغا نەسىھەت قىلىپ، قو-

بۇل قىلغۇزىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ئۇ يەنە جۇڭگو ھۆكۈمىتى ئۈچۈن كۆڭۈل بۆلۈۋاتىمەن. ئازىراق قوشۇن كۆپەيتىپ بەرگەنىنىڭ ئانچە چوڭ كارايىتى يوق، ئەگەر مۇشۇنى تالىشىپ، ئومۇميۈزلۈك مەسىلىنىڭ ھەل قىلىنىشىغا تەسىر يېتىپ قالسا، ئەپسۇسلىنارلىق ئىش بولۇپ قالارمىكىن، — دېدى. ئەينى ۋاقىتتا مەن كۆرۈنۈشتە ئەڭ زور چەكلىمە تۆت تۈمەن بولىدۇ، دېگەندە چىڭ تۇرغان بولساممۇ، لېكىن كۆڭلۈمدە يەنە بىر ئىككى تۈمەن كۆپەيتىپ بېرىشكە بولامدۇ ـ يوق دېگەننى ئويلاندىم. بۇ نەچچە كۈن ئىچىدە، مەن كۆپ قېتىم ئادەم ئەۋەتىپ سوۋېت كونسۇلى يېۋسېيېۋ بىلەن سىرتتىن سۆھبەت ئۆتكۈزۈپ تۇردۇم (يېقىندىن تەيىنلەنگەن باش كونسۇل ساۋېلىيوۋمۇ ئۈرۈمچىگە يېتىپ كەلگەنىدى)، كونسۇل يېۋسېيېۋ قارشى تەرەپنىڭ تەلىپى ئالتە تۈمەندىن ئاز بولسا، زادى بولمايدىكەن، — دېدى. مەن كۆڭلۈمدە، ئالتە تۈمەن قىلىپ تۈزۈشكە قوشۇلغان تەقدىردىمۇ، يەنىلا ئۈچ تۈمەن دولەت ئارمىيىسى، قالغان ئۈچ تۈمەن ئۆلكىلىك ئامانلىق ساقلاش ئەترىتى قىلىنىدۇ. بىر يىلدىن كېيىن قىسقارتىلىپ دۆلەت ئارمىيىسى ئىككى تۈمەن ۋە ئۈچ ئامانلىق ساقلاش ئەترىتى قىلىنغاندىمۇ ھۆكۈمەت بەلگىلىگەن سانغا ئۇيغۇن كېلىدۇ، دېگەنلەرنى ئويلاندىم، مەن بۇ پىكرىمنى سوۋېت كونسۇلىغا ئېيتتىم. بۇنىڭغا ئۇمۇ قوشۇلدى، لېكىن ئىلى تەرەپ بىلەن مەسلىھەتلەشكەندىن كېيىن، جاۋاب بېرىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. سوۋېت كونسۇلى يەنە: ئىلى تەرەپ، قوشۇن تۇرۇشلۇق جايىنى ئۈچ ۋىلايەتنىڭ سىرتىغىچە كېڭەيتىشنى ئۈستى ـ ئۈستىگە تەلەپ قىلىۋاتىدۇ، — دېدى. بۇنى مېنىڭ ئويلاپ كۆرۈشۈم مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

شۇ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى، مەن ئىلى تەرەپ ۋەكىللىرىنى قوبۇل قىلدىم. بىرقانچە سائەتلىك سۆھبەتتىن نەتىجە چىقمىدى. 21 ـ چېسلا كۈنى، ئۇلار غۇلجىدىن تېلېگرامما ئەۋەتىپ ئۇلار-

نىڭ باش ۋەكىلى رەھىمجاننى ئەھۋالدىن دوكلات قىلىشقا غۇل-
جىغا چاقىرتقانلىقىنى ئېيتتى. مەن رەھىمجان غۇلجىغا قاراپ ئۇ-
چۇشتىن ئىلگىرى ئۇلارنى يەنە بىر نۆۋەت قوبۇل قىلىشقا ما-
قۇل بولدۇم ۋە دۆلەت ئارمىيىسىنى ئۈچ تۈمەن، ئامانلىق ساقلا-
شتىن ئۈچ تۈمەن ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىش — بۇ ئەڭ زور
دەرىجىدە ۋە ئەڭ ئاخىرقى قېتىملىق يول قويۇش بولىدۇ، — دەپ
قەتئىي ئېيتتىم. ھەمدە: ① تېز ۋاقىت ئىچىدە ئۈرۈمچىگە قايتىپ
كېلىپ ئىمزا قويۇشنى، ② ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى بىرلىكتە تەش-
كىل قىلىش ئۈچۈن، ئۆلكە ھەيئەتلىرىنىڭ ئىسىملىكىنى ئوتتۇرىغا
قويۇشنى ئۈمىد قىلدىم.

رەھىمجان غۇلجىدىن تېزلا قايتىپ كەلدى. مەن شۇ ئاي-
نىڭ 26 - كۈنى ئۇلارنى يەنە قوبۇل قىلدىم. ئۇلار يەنىلا
ئون تۈمەن قىلىمىز دەپ چىڭ تۇردى ھەمدە ئاللىقاچان يوق
بولغان قەشقەر، ئاقسۇلاردا مىللىي قوشۇن تەشكىللەش توغرىسى-
دىكى مەسىلىنى يېڭىۋاشتىن ئوتتۇرىغا قويۇپ، جەنۇبىي شىنجاڭ-
دىكى مۇسۇلمانلار كۆپ سانىنى تەشكىل قىلىدىغان جايلاردا چو-
قۇم مىللىي قوشۇن تەشكىل قىلىمىز دەپ ئىزھار قىلدى. ئىش
مۇشۇ يەرگە يەتكەندە، مەن بۇنى، قاتتىق سۆزلەر بىلەن رەت
قىلدىم ھەمدە سەل - پەل ئاچچىقلاندىم. شۇ چاغدىكى ئۈچ ۋە-
كىل ئىچىدە، ئەخمەتجان ئەڭ ياش بولۇپ، 31 - 32 ياشلار
چامىسىدا ئىدى. بىراق ئۇ، ئۆتكەنكى بىرقانچە قېتىملىق يىغىنى-
نىڭ باياناتچىسى بولۇپ، ئەمەلىيەتتىكى مەسئۇل كىشىمۇ شۇ
ئىدى؛ مەن ئۇنىڭغا: — مەن بولسام 60 ياشقا بېرىپ قالاي
دېگەن ئادەم. سېنىڭ يېشىڭدىن بىر ھەسسە پەرق قىلىمەن.
ئەگەر يەنە مۇشۇنداق ئۇزۇنغىچە تالىشىپ كېتىۋەرسەك، پەقەتلا
مۇۋاپىق بولماي قالىدۇ، مەن سەن بىلەن سۆھبەتلىشىش ئۈچۈن
ياشاراق بىرەرسىنى ئەۋەتىش توغرىسىدا مەركەزگە تەكلىپ بې-
رەيمىكىن دەيمەن، — دېدىم. يەنە: — مەن تېنچلىق بۇرچى-

نى زىممەمگە ئېلىپ كەلگەنىدىم. ئۆزۈمنىڭ تېنچلىق ئىشلى-
رى ئۈچۈن ئەڭ زور دەرىجىدە تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ ئەڭ
زور دەرىجىدە جاۋابكارلىق قىلىۋاتقانلىقىمغا ئىشىنىمەن. ئەگەر
تېنچلىق قولغا كەلمىسە، مۇشۇ سەۋەبلىك ئىستىپا بېرىپ دىخۋادىن
كېتىمەن! — دەپ ئېيتتىم. مەن قاتتىقراق تەلەپپۇزدا سۆزلى-
گەنىدىم. ئۇلار ئۇستى - ئۇستىگە: غۇلجا خەلقى جاڭ بۇ-
جاڭنى ھىمايە قىلىدۇ، بىراق خەلقىمىزنىڭ تەلەپلىرى ئوبدان-
راق قانائەتلەندۈرۈلمىسە، ئوخشاشلا مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش قى-
يىنلىشىدۇ، دېيىشتى. شۇنداق قىلىپ مەسىلە قېتىپ قالدى.
يۈز تۇرانە كېڭىشىشنىڭ زۆرۈرىيىتى بولمىغاچقا نائىلاج سىرت-
تىن پائالىيەت ئېلىپ بېرىشقا توغرا كەلدى.

ئىش 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنىگىچە سوزۇلدى. مەن كونسۇل
يېۋسىيېۋنى كۆرۈشۈشكە تەكلىپ قىلدىم. ئۇ يەتتە تۈمەنگە قىسقار-
تىشقا بولىدۇ. لېكىن دىخۋا، قەشقەرلەردە بىر تۈمەندىن ئەس-
كەر تۇرۇشى شەرت، — دېدى ھەمدە بۇنىڭ ئاخىرقى ئامال
ئىكەنلىكىنى، ئەگەر بۇنى قوبۇل قىلمىغاندا، ئۇنىڭ باشقا ئاما-
لىنىڭ يوقلۇقىنى ۋە يەنە ياراشتۇرغۇچى ئورنىدا تۇرالمايدى-
غانلىقىنى بىلدۈردى. شۇنداق قىلىپ ۋەزىيەت بارغانسېرى قىي-
يىن، مۇرەككەپ ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى. ئىشنىڭ ئۇنداق بو-
لۇشى، باشقا مەسىلىلەرنىڭ تەسىرىگە ئۇچراۋاتامدۇ - يوق؟

مەن سوۋېت كونسۇلىنىڭ پوزىتسىيىسىنى، نەيىنىدىكى ئامې-
رىكا پەرەسلەرنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى، كوممۇنىزمغا قارشى
قوزغىغان دولقۇنىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانلىقتىن بولۇۋاتامدىكىن
دەپ گۇمان قىلدىم. چۈنكى ئۇ چاغدا، شەرقىي - شىمال ۋە
جۇڭگو كومپارتىيىسىدىن ئىبارەت بۇ ئىككى چوڭ مەسىلىدە،
كەسكىن ھادىسىلەر ئىپادىلىنىۋاتقانىدى. بۇ شىنجاڭ مەسىلىسى-
نىڭ ھەل قىلىنىشىغىمۇ تاقىشىۋاتامدۇ - قانداق؟ شۇڭا مەن،
جياڭ جيېشىنىڭ موسكۋاغا مەخسۇس بىر ئادەم ئەۋەتىپ، كېڭى-

شىپ بېقىشى توغرىسىدا تەكلىپ بەردىم. ستالىن بۇرۇن شىنجاڭدا ھەل قىلغىلى بولمايدىغان مەسىلە يوق دەپ ئىپادە بىلدۈرگەنىدى. مېنىڭ ھۆكۈم قىلىشىمچە، سوۋېتلەر ئىتتىپاقى، شىنجاڭ مەسىلىسىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىشتا ياراشتۇرغۇچى بولۇشنى خالايتتى. ئەگەردە سوۋېت ئىتتىپاقى ئالى دائىرىلىرىنىڭ ياردىمىنى قولغا كەلتۈرۈدىغانلا بولساق، شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىشقا پايدىلىق بولىدىغانلىقىغا چوقۇم ئىشەنگىلى بولاتتى. مەن تېلېگراممىنى بېرىۋەتتىم. لېكىن جىياڭ جيېشىدىن زادىلا جاۋاب كەلمىدى. 5 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ئىلى تەرەپ ۋەكىللىرى يەنە مۇنۇلارنى ئوتتۇرىغا قويدى:

(1) قوشۇنلارنى ئۈچ پىيادە ئەسكەر پولكى، تۆت ئاتلىق ئەسكەر پولكى جەمئىي يەتتە پولك قىلىپ قۇرۇش، جۈملىدىن قەشقەر، ئاقسۇ، دىخۇالاردا بىردىن پولك تۇرغۇزۇش، (2) كوماندىرلارنى تەيىنلەشتە ئىلى تەرەپ كۆرسىتىش، ئۆلكىنىڭ ئەڭ ئالىي قوماندانلىق شتابىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقلىقىنى قوشۇمچە ئۆتەش؛ (3) ئۆزگىرىش بولغان ئۈچ ۋىلايەت تەۋەسىدە گومىنداڭ ئارمىيىسىنى تۇرغۇزماسلىق؛ (4) ئۆتكەندە ئوتتۇرىغا قويغان (13) (14) ئىككى ماددىدىكى «سىياسىي ساقچىلارنى بىكار قىلىش» ۋە «ھەرقايسى جايلاردىكى ساقچىلارنى شۇ يەردىكى خەلقنىڭ ئۆزىدىن قويۇش» دېگەن سۆزلەرنى يازما خاتىرە قىلىش؛ گومىنداڭ ئارمىيىسىنى چېكىندۈرۈپ كېتىش دېگەن (13) ماددىنى، 1944 - يىلى 1 - ئايدىن بۇرۇن شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قوشۇنلارنىڭ سانىغا قىسقارتىش، — دەپ ئۆزگەرتىش، ئىش مۇشۇ يەرگە يەتكەندە، مەسىلە بارغانسېرى كۆپەيدى، شەرتلەرمۇ ئىنتايىن ئېغىرلاشتى؛ قاچان كېلىشىم ھاسىل قىلىشنى بىلگىلى بولمايتتى. ئىچكىرىدە ئۇرۇش ئەھۋالى جىددىي بولۇپ ئومۇمىيۈزلۈك تىنچلىق ھاسىل قىلىش تەھدىتكە ئۇچراپ تۇراتتى. شۇ چاغدا مەن ئىنتايىن قاتتىق پەرىشانلىق، تەشۋىش ۋە ئەندى-

شە ئىچىدە قالغانىدىم.

نەچچە كۈن ئىچىدە، مەن ۋەزىپىگە تەيىنلىنىپ كەلگەن سوۋېت كونسۇلى ساۋېلىيېۋ بىلەن ئىككى نۆۋەت ئۇچراشتىم، ئىلى تەرەپ ۋەكىللىرىگىمۇ كۆپ قېتىم ئادەم ئەۋەتىپ سۆزلىشىپ تۇردۇق. ئۆتكەن ھەپتىدىكىگە قارىغاندا، ئازراق ئىلگىرىلەش بولدى. قاتمال ۋەزىيەتنى يۇمشىتىشنىڭ ئالامەتلىرى كۆرۈنۈشكە باشلىدى. مەنمۇ ئۇلارنىڭكىگە قارىتا بىر لايىھە تۈزۈپ چىقتىم. ئۇنىڭ مۇھىم نۇقتىلىرى مۇنداق: A. قوشۇننىڭ سانى يەنىلا ئالتە تۈمەن بىلەن چەكلىنىپ، پىيادە، ئاتلىق ئەسكەرلەر تەڭ نىسبەتتە بولىدۇ، ئۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت ئارمىيىسى بىلەن ئامانلىق ساقلاش قىسىملىرى ھەر قايسىسى ئۈچ تۈمەندىن بولىدۇ. لېكىن بۇنىڭغا ئىككى شەرت قوشۇمچە قىلىنىدۇ: بىرسى بىر يىل ئىچىدە قىسقارتىپ تۈزۈش توغرىسىدىكى تەكلىپ داۋاملىق ساقلاپ قېلىنىدۇ؛ ئىككىنچىسى دۆلەت ئارمىيىسى قىلىپ تۈزۈلگەن ئۈچ تۈمەن، بىر يىلدىن كېيىن يۆتكەشكە بويسۇنىدۇ. B. يۇقىرىدىكى ئالتە تۈمەننىڭ تۇرىدىغان ئورنى، ئۆزگىرىش بولغان ئۈچ ۋىلايەت بىلەنلا چەكلىنىدۇ. بىراق (1) نېفىت كان رايونلىرىنى مەركەز ئارمىيىسى مەسئۇل بولۇپ مۇھاپىزەت قىلىدۇ. (2) دۆلەت چېگرىسىنى قوغداش ئىشلىرىغا دۆلەت ئارمىيىسى مەسئۇل بولىدۇ. C. ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ئۈچ ۋىلايەت قوشۇنلىرىنىڭ قوماندانلىقى تەسىس قىلىنىپ، شىنجاڭ گارنىزون باش قوماندانى بىلەن شىنجاڭ ئۆلكىلىك ئامانلىق ساقلاش قوماندانلىقىنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە مەزكۇر ئالتە تۈمەنگە قوماندانلىق قىلىدۇ ھەمدە ئۇنىڭغا ئۆلكىلىك ئامانلىق ساقلاش مۇئاۋىن قوماندانى ئۇنۋانى بېرىلىدۇ. بۇ لايىھەنىڭ ئاساسىي مەقسىتى: (1) قوشۇنلارنىڭ سانى كۆپەيتىلمەيدۇ. (2) دىخۇا، قەشقەر، ئاقسۇلاردا ئەسكەر تۇرغۇزۇش تەلىپى قەتئىي رەت قىلىنىدۇ.

(3) قوماندانلىق تەسىس قىلىش يول قويغانلىق بولىدۇ، دېگەنلەردىن ئىبارەت.

بۇ لايىھە ئوتتۇرىغا قويۇلغاندىن كېيىن، يەنە چەتتىن ئالاقە قىلىش ئارقىلىق 5 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ئىلى تەرەپ ۋەكىللىرىنى قوبۇل قىلدىم. ئۇلار بۇنى ئاساسىي جەھەتتىن قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى، لېكىن بىر نەچچە نازۇك مەسىلەلەر ئۈستىدە يەنىلا كېڭەش قىلىشىدىغانلىقىنى، بىر قانچە كۈن ئىچىدە يازما ھۆججەت تەييار بولغان ھامان ئىمزا قويۇلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. بىراق ئۇلار ئېيتقان «بىر قانچە نازۇك» مەسىلە ھەققىدە يازما ھۆججەت تەييار قىلىش داۋامىدا، يەنە نۇرغۇن يېڭى مەسىلەلەرنى تۇرغۇزدى. ئىش بارغانسېرى مۇرەككەپلىشىپ ئىنچىكىلەپ كەتتى. مەسىلەن: (1) دۆلەت ئارمىيىسى قىلىپ تۈزۈلگەن ئۈچ تۈمەن، بىر يىلدىن كېيىن يۆتكەشكە بويسۇنىدۇ دېگەن سۆزنى قەتئىي قوبۇل قىلمىدى. (2) بىر يىل ساقلاپ قېلىنغاندىن كېيىن ئالتە تۈمەن قىسقارتىپ تۈزۈلىدۇ دېگەن سۆزنى ھۆججەتكە كىرگۈزۈشكە ئۇنىمىدى، خاتىرە قىلىشنىمۇ رەت قىلدى؛ (3) قوشۇنلارنىڭ ئۈچ ۋىلايەت دائىرىسىدىلا تۇرۇشىغا ماقۇل بولدى، بىراق مەركەز ئارمىيىسىمۇ ئۈچ ۋىلايەتكە كىرىپ تۇرۇشقا بولمايدۇ دەپ بەلگىلەش كېرەك دېگەن پىكىرنى قويدى. بىر قانچە قېتىملىق تالاش - تارتىش ئارقىلىق ئاندىن بۇ پىكىردىن يانتايدى. (4) ئۈچ ۋىلايەت تەۋەسىدىكى نېفىت كانلىرىنى مەركەز ئارمىيىسى مۇھاپىزەت قىلىدۇ دېگەنگە قارشى چىقتى، ھۆكۈمەت كان ئىشلىرى بويىچە ساقچى تەشكىللەپ مۇھاپىزەت قىلىدۇ دېگەننى پەقەت ئېغىز ئارقىلىق بايان قىلىشقىلا قوشۇلدى. (5) دۆلەت چېگرىسىنى مەركەز ئارمىيىسى مەسئۇل بولۇپ قوغدايدۇ دېگەنگە ئەڭ ئاخىردا تەستە ماقۇل بولدى. (6) ئىلى تەرەپ، قوماندان نامىنىڭ ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي، «مىللىي ئارمىيە» قوماندانى دەپ ئاتىلىشىنى تەلەپ قىلدى. مەن

ئۈچ ۋىلايەت «يېڭى تۈزۈلگەن» قوشۇنلىرىنىڭ قوماندانى دەپ ئاتاشقا قوشۇلدۇم. تالاش - تارتىشلاردىن كېيىن «مىللىي»، «يېڭى تۈزۈلگەن» دېگەن سۆزلەرنى بىرلا ۋاقىت ئىچىدە ئېلىپ تاشلاپ، ئىلى تارباغاتاي، ئالتاي ئۈچ ۋىلايەت قوشۇنلىرىنىڭ قوماندانى دەپ ئۆزگەرتىشكە قوشۇلدۇق؛ (7) ئۇلار قوماندانىنىڭ شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ مۇئاۋىن باش قوماندانلىقىنى قوشۇمچە ئۆتەشنى تەلەپ قىلغانىدى. كېيىن ئۆلكىلىك ئامانلىق ساقلاش قىسىملىرىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانى بولۇشقا قوشۇلدى. لېكىن «مۇئاۋىن» دېگەن سۆزنى قوبۇل قىلمىدى. (8) دۆلەت ئارمىيىسىگە ئۆزگەرتىلگەن ئۈچ تۈمەنگە مەن شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق دۆلەت ئارمىيىسى قاتارىدا تەمىنات بېرىشكە ماقۇل بولدۇم. لېكىن ئۇلار قورال - ياراق جەھەتتە شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق دۆلەت ئارمىيىسىگە ئوخشاش، مەركەزدىن تولۇقلاپ بېرىشنى تەلەپ قىلدى. بۇ نۇقتىدا قاتتىق تالاشقاندىن كېيىن، ئەڭ ئاخىردا ئۇلار بۇنى دەرھاللا تەلەپ قىلىش نىيىتىنىڭ يوقلىقىنى، «كەلگۈسىدە» دېگەن سۆزنى قوشۇپ قويۇش لازىملىقىنى ئىزھار قىلدى.

بىر قەدەر چوڭ تالاش - تارتىش بولغانلىرى، يۇقىرىقىلاردىن ئىبارەت، بۇنىڭدىن باشقا ئۇششاق ئىشلارنى ۋە يېزىقچىلىق جەھەتتىكى ئىشلارنى سۆزلەپ تۈگەتكىلى بولمايدۇ. بىز ھەتتا خەتمۇ - خەت، جۈملىمۇ - جۈملە تالىشىپ، ناھايىتى كۆپ ۋاقىت سەرپ قىلغان ئىدۇق. 10 نەچچە كۈنگىچە تولا سۆزلەپ جاۋغايلىرىمىز قۇرۇپ كەتتى، پات - پاتلا قاتتىق ھالەتكە چۈشۈپ قېلىپ تۇردۇق. شۇنداق قىلىپ تاكى 5 - ئاينىڭ 22 - كۈنى يېرىم كېچىدە ئاندىن قوشۇمچە ھۆججەت (2)نىڭ تېكىستى رەتلەپ بولۇنۇپ، ئىككى تەرەپ ئادەم ئەۋەتىپ، لايىھىگە قول قويۇلدى، بۇنىڭ تولۇق تېكىستى مۇنداق:

مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى بىلەن شىنجاڭدىكى قىسمەن ۋەقە يۈز بەرگەن رايونلارنىڭ خەلق ۋەكىللىرى، بۇ يىل 1 - ئاينىڭ 2 - كۈنىدە ئىمزا قويغان «قوراللىق توقۇنۇشنى تېنچ يول بىلەن ھەل قىلىش توغرىسىدىكى بىتىم» نىڭ 10 - ماددىسىغا ئاساسەن ئۆزگۈرۈش بولغان رايونلاردىكى قوشۇنلارنى ئېكىباشتىن ئۆزگەرتىپ تۈزۈش مەسىلىسى ئۈستىدە ئىككى تەرەپ كېڭىشىش ئارقىلىق، تۆۋەندىكى قوشۇمچە بەلگىلىمىلەر تۈزۈپ چىقىلدى:

(1) ئۆزگۈرۈشكە قاتناشقان ھەر قايسى مىللىي قوشۇنلار دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ شىتات تۈزۈمى بويىچە ئۆزگەرتىلىپ، ئۈچ ئاتلىق تۈەن، ئۈچ پىيادە تۈەن قىلىپ تۈزۈلىدۇ. ئومۇمىي ئادەم سانى 11 مىڭدىن 12 مىڭغىچە بولىدۇ. مۇشۇ ئالتە تۈەن ئىچىدە ئىككى ئاتلىق تۈەن، بىر پىيادە تۈەن دۆلەت ئارمىيىسى قىلىنىدۇ، ئىككى پىيادە تۈەن بىلەن بىر ئاتلىق تۈەن ئۆلكىلىك ئامانلىق ساقلاش قوشۇنى قىلىنىدۇ.

(2) ھۆكۈمەت، غۇلجا تەرەپنىڭ شۇ يەردىكى مۇسۇلمانلار ئارىسىدىن بىر ئادەمنى كۆرسىتىپ، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ئۈچ ۋىلايەت قوشۇنلىرىنىڭ قوماندانى قىلىپ تەيىنلەشكە يول قويىدۇ. ئۇ يۇقىرىدىكى ئالتە تۈەنگە قوماندانلىق قىلىپ باشقۇرىدۇ. بۇ قوماندان، غەربىي شىمال مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتكەن قۇرۇلمىسى بويىچە قوماندانلىق شىتابىنى تەشكىللەيدۇ. بۇ قوماندان شىنجاڭ گارنىزون باش قوماندانى ۋە ئۆلكىلىك ئامانلىق ساقلاش قوماندانىنىڭ بۇيرۇقىغا بويسۇنۇشى لازىم، شۇنداقلا ھۆكۈمەت مەزكۇر قوماندانىنى ئۆلكىلىك ئامانلىق ساقلاش قىسىملىرىنىڭ مائاۋىن قوماندانلىقىغا تەيىنلەيدۇ.

(3) يۇقىرىدىكى ئالتە تۈەننىڭ تۇرۇشلۇق جايى — غۇلجا،

تارباغاتاي، ئالتاي قاتارلىق ئۈچ ۋىلايەت بىلەنلا چەكلىنىدۇ. بۇ ئۈچ ۋىلايەتنىڭ ئامانلىقىنى، ھۆكۈمەت مەزكۇر قوماندانىنىڭ باشقۇرۇشىدىكى ئالتە تۈەننىڭ مەسئۇل بولۇپ ساقلىشىغا تاپشۇرىدۇ، چېگرا قوغداشقا، مەركەزنىڭ چېگرانى قوغداش قىسىملىرى مەسئۇل بولىدۇ. بۇنىڭدا ئۆزگىرىش بولمايدۇ. ئىلگىرىدىكى ئۇسۇل بويىچە ئىش ئېلىپ بېرىلىدۇ.

(4) مەزكۇر قوماندان ۋەزىپىگە بېكىتىلگەندىن كېيىن، ھۆكۈمەت ئۇنىڭ كېڭىشىش ئارقىلىق دەرھال ئاقسۇ، قەشقەر ئىككى ۋىلايەتتىكى ئامانلىق ساقلاش قىسىملىرىنى ئۆزگەرتىپ تۈزۈشكە رۇخسەت قىلىدۇ. ئۇلارنى تولۇقلاش ئۇسۇلى - شۇ يەردىكى مۇسۇلمان خەلقلىرىدىن تولۇقلىنىدۇ.

(5) مەزكۇر ئالتە تۈەنگە قىلىنىدىغان مۇئامىلە، تەمىنات ۋە كەلگۈسىدىكى تولۇقلاپ بېرىلىدىغان قورال ياراق ئەسلىھەلىرىگە كەلسەك، بۇنىڭدىكى ئۈچ دۆلەت ئارمىيە تۈەنگە شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ قائىدە، ئۆلچىمى بويىچە مۇئامىلە قىلىنىپ، مەركەزدىن تەمىنلىنىدۇ. قالغان ئۈچ ئامانلىق ساقلاش تۈەنگە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئامانلىق ساقلاش قوماندانلىق شىتابىغا ئاجرىتىپ بەرگەن خىراجىتىدىن بېرىلىدۇ.

(6) ئۆزگۈرۈشكە قاتناشقان ھەر قايسى مىللىي قوشۇنلارنى ئۆزگەرتىپ تۈزۈش ئىشىنى، مەزكۇر قوماندان ھۆكۈمەت ئالدىدا جاۋابكار بولۇپ ئىشلەيدۇ. بۇ قوشۇنلار ئالتە تۈەن قىلىپ تۈزۈلگەندىن كېيىن ئۇلارنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنىنى، شىنجاڭ گارنىزون باش قوماندانى بىلەن ئۆلكىلىك ئامانلىق ساقلاش قوماندانىنىڭ، ئايرىم - ئايرىم ھالدا تەكشۈرۈپ بېكىتىشكە يوللايدۇ. مەزكۇر ئالتە

پولكنىڭ ئادەم، قورال ياراق سانىنى ئايرىم - ئايرىم ھالدا شىنجاڭ گارنىزون باش قوماندانى بىلەن ئۆلكىلىك ئامانلىق ساقلاش قوماندانىغا يوللاپ ئەنگە ئالغۇزىدۇ.

مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەكىلى:

جاڭ جىجۇڭ.

خەلق ۋەكىللىرى:

رەھىمجان سابىر ھاجى

ئوبۇلخەيرى تۆرە

ئەخمەتجان قاسىموف

قوشۇمچە ھۆججەت (2) دىن باشقا يەنە ئىككى پارچە سۆھبەت خاتىرىسى قوشۇمچە قىلىندى: (1) ھۆكۈمەت ساقچى باشقارمىسىنى (ئىلى تەرەپ بۇنى سىياسىي ساقچى دەيدۇ) ئۆزلۈكىدىن بىكار قىلىش مەسىلىسى، (2) پۈتۈن ئۆلكە بويىچە ساقچىلارنى تاللاپ ئىشلىتىشتە يەرلىك خەلقتىن قويۇپ ئىشلىتىش مەسىلىسى، ئىلى تەرەپنىڭ دەسلەپتە قويغان شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق گومىنداڭ ئارمىيىسىنى چېكىندۈرۈپ كېتىشتىن ئىبارەت تەلەپلەر پۈتۈنلەي ئىناۋەتسىز قىلىنىدۇ.

قوشۇمچە ھۆججەت (2) نىڭ لايىھەسى بېكىتىلگەندىن كېيىن، ئۇلار يەنە غۇلجىغا قايتىپ بېرىپ يوليورۇق سورايدىغانلىقىنى، ئىككى - ئۈچ كۈن ئىچىدىلا قايتىپ كېلىپ، رەسمىي ئىمزا قويىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە 5 -

ئاينىڭ 21 - كۈنى ئۇلار ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە قاتنىشىدىغان 8 ئادەمنىڭ ئىسىملىكىنى ئوتتۇرىغا قويدى. بىراق نازارەت باشقارمىسى باشلىقلىرىنىڭ تەقسىم قىلىنىشى ئۈستىدە، غۇلجىغا قايتىپ بېرىپ يوليورۇق ئالغاندىن كېيىن، بىر قارارغا كېلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈشتى. جۈملىدىن ئۇلار 6 - ئاينىڭ 4 - كۈنى دىخۋاغا قايتىپ كېلىپ، ئۆلكە ھەيئەتلىرىنىڭ ئىسىملىكىنى رەسمىي ئوتتۇرىغا قويدى. يەتتە ۋىلايەتتىن كۆرسىتىلگەن ئىسىملىكلەردىمۇ ئازىراق ئۆزگىرىش بولدى. مەسىلەن: (1) يەتتە ۋىلايەتتىن مەيدانغا كەلگەن مۇئاۋىن رەئىس دەسلەپتە قەشقەردىكى ئابدۇلكېرىمخان مەخسۇم ئىدى. بىراق ئۇ ياشقا چوڭ بولۇپ قالغانلىقى، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇرۇن ئۇنىڭ شىڭ شىسەي تەرىپىدىن دىخۋادا يەتتە يىل تۈرمىگە سولانغانلىقى ئۈچۈن، ئۇ كىشى تولىمۇ ھەزەر ئەيلەپ دىخۋاغا كېلىشنى خالىمىدى. بۇ ھالدا ئۇ ئۆلكە ھەيئەتلىكى نامى بىلەن قەشقەردە تۇرىدىغان بولدى. بىز بەكمۇ زورلىمىدۇق. شۇنداق قىلىپ يەرلىك زاتلار ئىچىدىن بىلىم - سەۋىيەسى يۇقىرى، ئىدىيىدە ئىلغار، ۋەتەنپەرۋەرلىك كۆز قارىشى بىر قەدەر كۈچلۈك بولغان شۇنداقلا ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغان شەخس بۇرھان شەھىدى ئۆلكىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىكىگە كۆرسىتىلىپ سايلاندى. (2) مۇھەممەت ئىمىن ئەسلىدە مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرلىقىغا كۆرسىتىلگەن بولۇپ، كېيىنچە ئىلى تەرەپ سەيپىدىن ئەزىزىنى مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرلىقىغا قويماقچى بولغانلىقى ئۈچۈن، مۇھەممەت ئىمىن تەمىرات نازارىتىنىڭ نازىرلىقىغا تەيىنلەندى؛ (3) ئەسلىدە ئەيسا مائاۋىن باش كاتىپلىققا قويۇلماقچى بولغانىدى. ئەمدى خەنزۇچىدىن ئانچە - مۇنچە خەۋىرى بار، ھەمدە بۇرھان شەھىدى بىلەن ئالاقىسى بار قازاق يىگىتى سالىس بۇ ۋەزىپىگە قويۇلدى. ئەيسا بولسا مەخسۇس ھەيئەتلىك ۋەزىپىگە تەيىنلەندى.

6 - ئاينىڭ 6 - كۈنى قوشۇمچە ھۆججەت (2) گە رەسمىي ئىمزا قويۇلدى. دېمەك غۇلجا ئۆزگىرىشىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش مەسىلىسى ئۈستىدە ئىشلەنگەن خىزمەتلەر تولۇقى بىلەن ئورۇنلاندى. مانا بۇ سۆھبەتنىڭ 2 - باسقۇچى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. 4 - ئاينىڭ 5 - كۈنىدىن تارتىپ 2 ئاي ئىچىدە، 9 قېتىم سۆھبەت ئېلىپ بېرىلدى. غەيرىي - رەسمىي سۆزلىشىشلەرنىڭ سانى يوق. بۇ جەرياندا بىر نەچچە قېتىم بۇزۇلۇش يۈز بەردى. ھەر ئىككى تەرەپنىڭ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپنىڭ ئوتتۇرىدا تۇرۇپ ياراشتۇرۇشى بىلەن بىر يىل 8 ئاي داۋام قىلغان غۇلجا ئۆزگىرىشى ئاخىرى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىندى. بۇنىڭ تەسىرى ۋە ئوينىغان رولى ناھايىتى زور بولدى. ھەتتا شىنجاڭنىڭ 1949 - يىلى تىنچلىق بىلەن ئازاد بولۇشى ئۈچۈن دەسلەپكى قەدەمدە ئاساس سېلىندى دەپ ئېيتساقمۇ ئەرزىيدىغاندۇ؟

بۇ چاغدا مەن جياڭ جېشىغا سۆھبەتنىڭ جەريانى ئۈستىدە بىر نۇسخا دوكلات سۇندۇم. ئۇنىڭ ئەڭ ئاخىرىدا بىر ئابزاس سۆز بار ئىدى. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى مۇنداق: گومىنداڭ 6 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتىنىڭ 2 - ئومۇمىي يىغىنىدا مەن مۇنداق ئۈچ نۇقتىنى جىددىي ئوتتۇرىغا قويغان ئىدىم:

(1) سەنمىنجۇيىنىڭ كۈچى ئارقىلىق شىنجاڭغا كاپالەتلىك قىلىش؛

(2) شىنجاڭنى پاك - ئادىل سىياسىي كۈچ ئارقىلىق تىنچلاندۇرۇش؛

(3) مېنىڭچە شىنجاڭنى يېتەرلىك ئىقتىسادىي كۈچ بىلەن گۈللەندۈرۈش، بۇ شىنجاڭ خەلقىنى ۋەتەنگە يۈزلەندۈرۈپ ۋەتەننى ھىمايە قىلىشقا جەلپ قىلىدىغان ئۆلچەم بولىدۇ، دىپلوماتىيە جەھەتتە ئەمەلىي ھەرىكىتىمىزدە شىنجاڭنىڭ سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن بولغان تارىخىي، جۇغراپىيەۋى، ئىقتىسادىي، سىياسىي جەھەتلەردىكى يېقىن مۇناسىۋەتنى چىقىش نۇقتا قىلىشىمىزدا، سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن ھەر قاچان ئەڭ يېقىن دوستلۇق مۇناسىۋەتنى ساقلاپ قېلىش سىياسىتىنى يۈرگۈزمەي بولمايدۇ. بولۇپمۇ سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتتە بولغان ئىقتىسادىي مەسىلە ئۈستىدە، ھەمكارلىشىش شەكلىنى قوللىنىپ ئىككى تەرەپنىڭ ئىقتىسادىي مۇناسىۋىتىنى كۈچەيتىش كېرەك. ئۆتكەندە جۇڭگو بىلەن سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدىكى ئىقتىسادىي ھەمكارلىقىغا دائىر تېخى ھەل بولمىغان ئىشلارنى، مۇشۇ پۇرسەتنىڭ ئۆزىدە دىپلوماتىيە يولى ئارقىلىق داۋاملىق كېڭەشىش ئېلىپ بېرىپ، تېزدىن ھەل قىلىش لازىم. بۇ ئەمەلىي قەدەمنىڭ بىرىنچىسى بولىدۇ. ئىچكى سىياسەت جەھەتتە شىنجاڭ خەلقى ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان زۇلمەتلىك ئازاب - ئوقۇبەت ئاستىدا چوڭقۇر دەرت - ئەلەم تارتتى. ئۇلارنىڭ سىياسەتنىڭ ئۆزگىرىشىگە بولغان ئارزۇسى كۈچلۈك. ھالبۇكى، يېقىنقى يىللاردىن بېرى، يەرلىك ئورۇنلار خاتىرجەمسىزلىنىپ، خەلق تېڭىرقاپ قالدى. ھەر دەرىجىلىك ئەمەلدارلار جان بېقىشنىڭ كويىدا بولۇپ، خىيانەتچىلىك كەيپىياتى تولىمۇ ھەددىدىن ئاشقان. ئەگەر مۇندىن كېيىن ھۆكۈمەت شىنجاڭ خەلقىنىڭ مەنپەئەتىگە ۋەكىللىك قىلمىسا، ئۇلارنى ئازاب - ئوقۇبەت ئىچىدىن ئۈزۈل كېسىل قۇتقازمىسا، ئۇلارنىڭ شىپالىق ئىزدەشكە تەلپۈنگەن قەلبى بۇزۇلۇش يولىغا كىرىدۇ. غۇلجىدا يۈز بەرگەنگە ئوخشاش ۋەقەلەرنىڭ ھەر ۋاقىتتا ھەر تەرەپتىن پارتلاپ چىقىشىنىڭ ئېھتىمالى تۇغۇلىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن سىياسىتىمىزنى ئادىللاشتۇرۇپ، كىشىلەر قەلبىنى ئۆزىمىزگە تارتىشىمىز كېرەك. بۇ بىزنىڭ مۇشۇ پەيتتىكى باش تارتىپ بولمايدىغان جىددىي ۋەزىپىمىز. بۇ ئەمەلىي قەدەمنىڭ ئىككىنچى باسقۇچى بولىدۇ. ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئالساق، ھازىر شىنجاڭنىڭ نەقلىيات ئىشلىرى قىيىن، ماددىي ئەشيا كەم، مال باھاسى ناھايىتى يۇقىرى،

مۇندىن كېيىن جۇڭگو ـ سوۋېت سودىسىنىڭ ئەسلىگە كېلىشى بىلەن پەيدىن ـ پەي ياخشىلىنىشى مۇمكىن. بىراق، خوشنا ئەلگە مەڭگۈ تايىنىۋېلىش، بۇ ھەقىقەتەنمۇ ئۇزۇن مۇددەتلىك تەدبىر ئەمەس. مۇندىن كېيىن قاتناش ئىشلىرىنى ياخشىلاش، ماددىي ئەشيالار بىلەن تەمىنلەش، مالىيە جەھەتتە قوشۇمچە ياردەم بېرىش، قۇرۇلۇش مەبلىغى، تېخنىكا ماتېرىياللىرىدىن ياردەم بېرىشلەرنىڭ ھەممىسىدە مەركەزنىڭ زور كۈچ بىلەن مەدەت بېرىشىگە مۇھتاج بولىدۇ. ئەگەر شىنجاڭنى باشتىن ـ ئاخىرى ئادەتتىكى بىر ئۆلكە ئورنىدا كۆرۈپ، بىرەر ئىشقا دۇچ كەلگەندە ئادەتتىكى مۇقام بويىچە بىر تەرەپ قىلىدىغان بولساق، خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاپ، ئۇلارنىڭ قەلبىنى ۋەتەنگە يۆزلەندۈرۈشىمىز مۇمكىن ئەمەس. بۇ ئەمەلىي قەدەمنىڭ ئۈچىنچى باسقۇچى بولىدۇ. يۇقىرىدا ئاساسىي فاكتلارنى كۆرسىتىپ ئۆتتۈم. مەدەنىيەت، مائارىپ، مىللەت، دىن قاتارلىق مەسىلىلەر ئۈستىدە بىرلەپ قايتا تەكشۈرۈپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق. تەلتۆكۈس تەرتىپكە سېلىش جەھەتتە، مۇھاكىمە قىلىنغاندىن كېيىن كونكرىتنى پىكرىمنى ئوتتۇرىغا قويماقچىمەن.

سۆھبەت مۇۋەپپەقىيەتلىك ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەشكىلىي ئىسىملىكى نەزىرىنىڭ مەمۇرىي پالاتاسى تەرىپىدىن 6 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى① ئېلان قىلىندى. بۇنىڭ بىلەن 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك يېڭى ھۆكۈمەتنىڭ رەسمىي قۇرۇلغانلىقى جاكالىنىپ مەملىكىتىمىزدە تارىختا مىسلى كۆرۈلۈپ باقمىغان مىللىي ئىتتىپاقلىق، خەلقچىل ئاساستىكى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ۋۇجۇدقا كەلدى.

① «مىنگو زور ۋەقەلىكلەر خاتىرىسى» دە: 1949 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى. گومىن جىڭفۇ بۇرھان. ئەخمەتجانلارنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسلىكىگە تەيىنلىدى دەپ يېزىلغان!

ئىككىنچى باب. بىر قانچە مۇھىم تەدبىر

سۆھبەتنىڭ 2 ـ باسقۇچىدا مەن گومىن جىڭفۇ ھۆكۈمىتى رەئىسىنىڭ غەربىي شىمال مەمۇرىي مەھكىمىسى مۇدىرلىقى قوشۇمچە شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەئىسلىكىنى ئۆتكۈزۈۋالغان ئىدىم. 4 ـ ئاينىڭ دەسلەپىدىن باشلاپ 6 ـ ئايغا قەدەر بولغان مۇشۇ 2 ئايدىن كۆپ ۋاقىت جەريانىدا، مەن بىر ياقتىن ئىلى تەرەپ ۋەكىللىرى بىلەن جىددىي سۆھبەت ئېلىپ باردىم، قايتا ـ قايتا قاتماللىق ھالەتكە چۈشۈپ قالدۇق. يەنە بىر تەرەپتىن، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتى گەرچە قايتا ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن ئالدى بىلەن بەزى زۆرۈر تەدبىرلەرنى قوللىنىپ بەزى مۇھىم تەييارلىق خىزمەتلىرىنى ئىشلىشىمگە توغرا كەلدى.

ئۈرۈمچىدە ئۆتكۈزۈلگەن «5 ـ ماي» خاتىرە يىغىنىدا سۆزلەنگەن نۇتۇق

شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن، بىزدە چوقۇم گۈللەندۈرۈشنىڭ مەنىۋى ئاساسى بولۇشى لازىم. بارلىق ھەربىي ۋە مەمۇرىي خادىملارغا ۋە پۈتۈن ئۆلكە خەلقىگە شىنجاڭدا نېمىلەرنى ئىشلەش، قانداق ئىشلەش لازىملىقىنى بىلدۈرۈش كېرەك ئىدى. مەن دىخۇا شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن «5 ـ ماي» خاتىرە يىغىنىدا بىر نۇتۇق سۆزلىدىم، ئۇنىڭ تېمىسى: «سەنمىنجۇيى ئاساسىدا يېڭى شىنجاڭ قۇرۇشنىڭ مەنىۋى ئاساسى»، ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى، ئالدى بىلەن، تىنچلىق، بىرلىك، خەلقچىللىق، ئىتتىپاقلىقنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش، ئۇنىڭدىن كېيىن خىيانەتچىلىك، قىمارۋازلىق ئەپيۇنكەشلىكنى تۈگىتىشتىن ئىبارەت.

تىنچلىق ئۈستىدە توختالغاندا، مەن مۇنداق دېدىم: دۇنيا

بويىچە تاجاۋۇزچىلىققا قارشى ئۇرۇش غەلىبىگە ئېرىشكەندىن كېيىن، دۇنيادىكى ھەرقانداق بىر دۆلەت تېنچلىققا مۇھتاج بولىدۇ، بىزنىڭ جۇڭگوغا كەلسەك، تېنچلىققا تېخىمۇ مۇھتاج، تېنچلىقنى تېخىمۇ بەك ئۈمىد قىلىدۇ، شىنجاڭ جۇڭگونىڭ بىر ئۆلكىسى، ئوخشاشلا تېنچلىققا مۇھتاج، تېنچلىقنى ئۈمىد قىلىدۇ.

بىرلىك ئۈستىدە توختالغىنىمدا، مۇنداق دېدىم: پۈتۈن مەملىكەت بويىچە ئېيتقاندا، ھەممە نەرسە مەركىزىي ھۆكۈمەت تەرىپىدىن بىرلىككە كەلتۈرۈلىدۇ. شىنجاڭغا قارىتا ئېيتقاندا، ھەممە نەرسە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەرىپىدىن بىرلىككە كەلتۈرۈلىدۇ. چۈنكى بىرلىك بولغاندىلا، ئاندىن ئىرادىنى مەركەزلەشتۈرگىلى، كۈچنى مەركەزلەشتۈرگىلى ۋە بارلىق قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى ۋە تەرەققىياتنى ئىلگىرى سۈرگىلى بولىدۇ.

دېموكراتىيە ئۈستىدە توختالغىنىمدا مۇنداق دېدىم: بىز سىياسىي تەرەپتىن چوقۇم خەلقچىللىقنى يولغا قويۇشىمىز كېرەك. بىزنىڭ سىياسىي دېموكراتىيە دېگىنىمىز، ھەممىگە خەلق خوجايىنلىق قىلسۇن، ھەممىدە خەلقنىڭ ھەققانى ئارزۇسى ئۆلچەم قىلىنسۇن، بارلىق تەدبىرلىرىمىز خەلقنىڭ ھەققانى ئارزۇسىغا ئۇيغۇن كەلسۇن دېگەنلىكتۇر.

ئىتتىپاقلىق ئۈستىدە توختالغىنىمدا مۇنداق دېدىم: پۈتۈن مەملىكەتكە نىسبەتەن ئېيتقاندا، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىتتىپاقلىقى بەكمۇ مۇھىم، شىنجاڭغا نىسبەتەن بۇنداق ئىتتىپاقلىق بولۇپمۇ ئالاھىدە مۇھىم، بىزنىڭ ھەر قايسى مىللەتلىرىمىز ئۆز-ئارا ھۆرمەت قىلىشى، بىر-بىرى بىلەن يېقىن ئۆتۈشى، ئۆز ئارا ياردەم بېرىشى، ھەممەيلەن ئۆز-ئارا تېنچ خاتىرجەم بىرگە تۇرۇپ، سەممىيەت بىلەن ئىتتىپاق ئۆتۈشى لازىم. مەن يەنە مۇنداق دەپ ئالاھىدە تەكىتلىدىم: مەن بولسام خەنزۇ، لېكىن مەندە بۇرۇندىن ئازراقمۇ مىللىي ئەلالىق ھېسسىياتى بولغان ئەمەس. بۇ يەردە ھەر مىللەت قېرىنداشلار خۇددى ئاكا-ئۇكا

ئاچا-سىڭىل قېرىنداشلاردەك ئۆتىدىكەن. ئۇلار قاۋۇل، چىرايلىق كېلىدىكەن. مېنىڭ ئۇلارغا بەكمۇ زوقۇم كەلدى. ئاز سانلىق مىللەت قېرىنداشلىرىمىزغا چوقۇم خۇددى ئاكا-ئۇكا، ئاچا-سىڭىل قېرىنداشلىرىمىزدەك مۇئامىلە قىلىشىمىز لازىم.

مەن بۇ 4 جۈملە سۆز ئۈستىدە تەپسىلىي ئانالىز ئېلىپ بارغاندىن كېيىن مانا بۇ يېڭى شىنجاڭ قۇرۇشنىڭ مەنىۋى ئاساسىي ياكى پرىنسىپى بولىدۇ، مۇشۇ 4 جۈملە سۆزگە خىلاپ كېلىدىغانلىكى ئىشلارنى ۋە سۆزلەرنى قىلماسلىقىمىز، مۇشۇ 4 جۈملە سۆزگە ئۇيغۇن كېلىدىغانلىكى ئىشلارنى ئىمكانىيەتنىڭ بېرىچە ئىشلىشىمىز ۋە تەشۋىق قىلىشىمىز لازىم. ھەممەيلەن مۇشۇنداق ئورتاق تونۇشقا ئىگە بولىدىغانلا بولساق شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈشنىڭ مەنىۋى ئاساسىنى ھازىرلىيالايمىز، — دېدىم.

مەن خىيانەتچىلىك، قىمارۋازلىق ۋە ئەپيۇنكەشلىكنى تۈگىتىش ئۈستىدە توختالغىنىمدا مۇنداق دېدىم: بۇ ناھايىتى ئاددىي مەسىلە. ئەپيۇن جىسمانىي جەھەتتىن زىيانلىق، قىمار ئويناش كىشىلەرنىڭ جاسارىتىنى خۇنۇكلەشتۈرىدۇ. ھالبۇكى بۇ ئىككى ئىللەتنىڭ ھەممىسى خىزمەتلەرگە زىيانلىق، جەمئىيەت كەيپىياتىغا زىيانلىق، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇنى چوقۇم تۈگىتىش كېرەك. خىيانەتچىلىككە كېلىدىغان بولساق بۇ دۆلەت ۋە خەلققە نىسبەتەن تازىمۇ زىيانلىق، سىياسىي كەيپىياتنى بۇلغىۋېتىدۇ، نۇرغۇن قۇرۇلۇش ئىشلىرىمىزغا زىيان ئېلىپ كېلىدۇ، مېنىڭچە خىيانەتچىلىك جىنايىتى ئۆتكۈزگەن ئادەملەر، خىسلىتىنى يوقاتقانلاردۇر، ئۇلارنى ئادەم قاتارىدا كۆرمەسلىك كېرەك. بەلكى ئۇلارنى ئەڭ قاتتىق چارىلار بىلەن جازالىشىمىز لازىم، ھەرگىزمۇ ئۆز ئېقىشىغا قويۇپ بېرىشكە بولمايدۇ.

ئەڭ ئاخىرىدا مەن 10 نەچچە شوئارنى پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ ھەرىكەت قىبلىنامىسى سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا قويدۇم. مەسىلەن: جاھانغا، جۇڭگوغا جۈملىدىن شىنجاڭغا تېنچلىق كېرەك!

جۇڭگو بىرلىككە كەلگەن دۆلەت بولۇشى كېرەك! شىنجاڭ بىرلىككە كەلگەن شىنجاڭ بولۇشى كېرەك! سىياسەت — خەلقچىللىق سىياسەت بولسۇن! مىللەتلەر بىر-بىرىنى ھۆرمەت قىلىشى، ئۆز-ئارا يېقىن ئۆتۈشى، ئۆز ئارا ياردەملىشىشى لازىم! مىللەتلەر ئىتتىپاقلىشايلى! تىنچ، بىرلىككە كەلگەن، خەلقچىل، ئىتتىپاقلاشقان يېڭى شىنجاڭنى گۈللەندۈرەيلى!

شىڭ شىسەي تەرىپىدىن قولغا ئېلىنغان جۇڭگو كوممۇنىستلىرىنى تۈرمىدىن بوشىتىش

1946-يىلى مېنىڭ 3-قېتىم ئايروپىلان بىلەن چۇڭچىڭدىن دىخۇاغا ئۇچۇش ۋاقتىمدا، جۇئېنلەي ئەپەندى، شىنجاڭدىكى شىڭ شىسەي تەرىپىدىن تۇتۇپ ئېلىنغان بارلىق جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيە ئەزالىرىنى قويۇپ بېرىشىمنى قايتا-قايتا تاپىلىدى، مەن ماقۇل بولدۇم.

مەن ئۈرۈمچىگە كەلگەندىن كېيىن، بىر تەرەپتىن يولداش چۈي ۋۇ قاتارلىقلارنى ئەۋەتىپ، ئۇلارنى يوقلاتقۇزدۇم. ھەمدە مەسئۇل تەرەپلەرگە ئۇلارنىڭ تۇرمۇش تەمىناتىنى ياخشىلاپ بېرىش ھەققىدە تاپشۇرۇق بەردىم. يەنە بىر تەرەپتىن، جىياڭ جېشىغا تېلېگرامما يوللاپ، بۇ ئىشلارنى شىڭ شىسەينىڭ قىلغانلىقىنى، ئىككى پارتىيىنىڭ دوستلۇقىنى ئىلگىرى سۈرۈش، تىنچلىق ئارزۇيىمىزنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى قويۇپ بېرىش لازىملىقىنى چۈشەندۈردۈم. جىياڭ جېشى دەسلەپتە ئىككىلەندى، بىرقانچە تېلېگرامما ئارقىلىق چۈشەندۈرۈش بىلەن ئۇ ئاندىن ماقۇل بولدى. شۇنىڭ بىلەن شۇ ھامان تۈرمىدىكى جۇڭگو كوممۇنىستلىرىغا ئۇختۇرۇش قىلىندى. ئۇلار مەن بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن ئالتە نەپەر ۋەكىل ئەۋەتتى، (ئۇلارنىڭ ئىچىدە ياڭ جىرخۇا، گاۋدېڭباڭ قاتارلىقلار بار ئىدى. ياڭ جىرخۇانىڭ شۇ

چاغلاردىكى تەخەللۇسى دۇنىڭ بولۇپ، ئۇ چۈيچۈبەي ئەپەندىنىڭ رەپىقىسى بولىدۇ، ھەمدە مېنىڭ شاڭخەي دارىلفۇنۇنىدا بىللە ئوقۇغان ساۋاقدىشىم بولىدۇ) مەن ئۇلارنى تاماققا تەكلىپ قىلىپ سۆزلەشتىم، سەممىي سۆزلەر بىلەن ئۇلارغا تەسەللى بەردىم. ھەمدە ئۇلارنى چوقۇم مۇھاپىزەت قىلىپ يەنئەنگە يەتكۈزۈپ قويىدىغانلىقىمنى ئېيتتىم.

بىر ئاي تەييارلىق كۆرۈپ، شىنجاڭ گارنىزون باش قوماندانلىق قاتناش باشقارمىسىنىڭ باشلىقى ليۇ ياچېننى ئۇلارنى مۇھاپىزەت قىلىپ ئاپىرىپ قويۇشقا مەسئۇل قىلدىم. ئۇلارغا يەنە تىببىي خادىملارنىمۇ قوشۇپ قويدۇم. شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ، گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى گۇجېڭلون، شىئەندىكى خۇزۇڭنەن، جۇشاۋجۇلارغا ئايرىم تېلېگرامما ئەۋەتىپ ئۇلارنى يول ئۈستىدە مۇۋاپىق كۈتۈۋېلىشنى تاپىلىدىم. جۇئېنلەي ئەپەندىگىمۇ تېلېگرامما ئەۋەتىپ ۋاقىپلاندۇردۇم. ئۇلار 131 كىشى 6-ئاينىڭ 10-كۈنى دىخۇادا سەككىز ئاپتوموبىلغا ئولتۇرۇپ يولغا چىقتى. ئىنكاسلارغا قارىغاندا ئۇلارنى يول بويى يامان ئەمەس كۈتۈۋالغان. بىراق بۇ ئىشقا نىسبەتەن گومىنداڭ ئىشپىيونلىرى يەنە تەن بەرمەي سەپەر ئۈستىدە ئىلاجى بار توسقۇنلۇق قىلىپ، شىيەنياڭغا بارغاندا ئۇلارنى يولدىن توسۇپ قويماقچى بولغان. شىئەندە تېخى قامال قىلماقچىمۇ بولغان. دۇنىڭ قاتارلىقلار شىئەندىن ئەۋەتكەن تېلېگراممىسىدا، ماڭا مىننەتدارلىق بىلدۈرگەندىن باشقا يەنە: «بىز 5 كۈن بولدى بۇ يەردە دەم ئېلىپ ياتتۇق، پەقەت رەسمىيەت سەۋەبىدىنلا يەنئەنگە ماڭالمايۋاتىمىز. ھازىرچە 18-جىتۇەنجۈننىڭ شەنشىدىكى ئىش باشقۇرۇش ئورنىدا، خۇزۇڭنەن ۋە جىياڭجېشى ئالىيلىرىنىڭ بۇيرۇقىنى كۈتۈپ ياتتۇق» — دېگەن سۆزلەر يېزىلغان. مەن يەنە خۇزۇڭنەنگە تېلېگرامما يوللاپ بۇ ئىشنى سۆزلىدىم. شۇندىن كېيىنلا ئۇلار 7-ئاينىڭ 7-كۈنى شىئەندىن قوزغىلىپ، 11-كۈنى شەنشى، گەنسۇ، نىڭشيا چېگرىسىدىكى جى

جىياسۇن كەنتىگە يېتىپ بارغاندا، يەنئەن تەرەپتىن ئادەم كېلىپ ئۇلارنى ئېلىپ كەتكەن. ئۇزۇن ئۆتمەي مەن باش قوماندان جۇدېنىڭ 7- ئاينىڭ 12- كۈنى ئەۋەتكەن مىننەتدارلىق تېلېگراممىسىنى تاپشۇرۇپ ئالدىم. بىرقانچە ئاي ئۆتۈپ نەنجىڭگە قايتىپ بارغىنىمدا، دۇڭبىۋۇ ئەپەندى ئالاھىدە مېنى يوقلاپ كېلىپ مىننەتدارلىق بىلدۈردى.

پۈتۈن شىنجاڭ ئۆلكىسى بويىچە سىياسىي مەھبۇسلارنى قويۇپ بېرىش

شېڭ شىسەينىڭ مۇدھىش ھۆكۈمرانلىقىدىكى شىنجاڭ چوڭ بىر تۈرمىگە ئايلانغان ئىدى. ئۇ خالىغان چاغدا يوق يەردىن تۈك ئۈندۈرۈپ، ئەنزە پەيدا قىلىپ، زور بىر تۈركۈم ئادەملەرنى قولغا ئالدى ۋە قەتلى قىلدى. ۋۇجۇڭشىن شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسلىكىنى ئۆتكۈزۈۋالغاندىن كېيىن، مەلۇم رەتلەش ئىشلىرىنى يۈرگۈزۈپ، سولاپ قويۇلغان بىرمۇنچە ئادەملەرنى قويۇپ بەرگەن ئىدى، لېكىن مەن كەلگەن ۋاقىتتا، ئۆلكە بويىچە تۈرمىلەردە يېتىپ كەتكەن ئادەملەرنىڭ سانى تولىمۇ كۆپ ئىدى. تۈرمىگە سولانغان ئادەملەر زادى قانچىلىك، ئاساسەن قانداق ئادەملەر، ئۇلارنىڭ ئارخىپى نامەلۇم بولغانلىقتىن ئېنىق سانىنى ئالغىلى بولمايتتى. قايتا - قايتا ئويلىنىش ئارقىلىق سىياسىي خاراكتېردىكى مەھبۇسلارنى بىردەك قويۇپ بېرىش كېرەك دېگەن پىكىرگە كەلدىم. شۇڭا ئۈچ ئاي تەكشۈرۈپ تەييارلىق كۆرۈش ئارقىلىق 1946 - يىلى 7 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ئەنزە ئەھۋالىنىڭ قانداق بولۇشىغا قارىماي، ئومۇمەن سىياسىي خاراكتېردىكى مەھبۇسلارنى بىردەك قويۇپ بېرىش توغرىسىدا ئۇچۇق بۇيرۇق چۈشۈرۈپ ھەرقايسى ۋىلايەت، ناھىيە، شەھەرلەرنىڭ بۇيرۇققا ئەمەل قىلىشنى تەلەپ قىلدىم. قويۇپ بېرىش قارار قىلىنىشتىن ئىلگىرى ۋە بۇيرۇق چۈشۈرۈلگەندىن كېيىن، ئەلۋەتتە بەزى

ئادەملەر قارشى چىقتى. يەنە بەزىلەر بۇنىڭدىن گۇمانلىنىپ، ئۇ ھەقتە يوليورۇق سوراپ كەلگەن بولدى. ئۇلارغا چۈشەندۈرۈش ۋە يوليورۇق بەردىم. كېيىن ھەرقايسى تەرەپلەردىن ئېلىنغان مەلۇماتلارغا قارىغاندا، خىزمەت ئاساسەن شۇ بويىچە ئىجرا قىلىنغان.

خەلقتىن مۇسادىرە قىلىنغان مال - مۈلۈكلەرنى قايتۇرۇش

شېڭ شىسەينىڭ خەلققە زىيانكەشلىك قىلىپ، نۇرغۇن ئەنزىلەرنى پەيدا قىلغانلىقى، يالغۇز ئۆزىنىڭ ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلىقىنى قوغداپ، پۇخادىن چىققۇدەك جاللاتلىق قىلىش ئۈچۈنلا بولماستىن، بەلكى ئۆزىنىڭ ۋە قول ئاستىدىكىلەرنىڭ بايلىق توپلاش ۋاستىسى قىلدى. ئۇ يالغۇز كىشىلەرنى جىسمانىي جەھەتتىن سولاپ ئۆلتۈرۈپلا قالماستىن، بەلكى مال - مۈلكىنىمۇ مۇسادىرە قىلاتتى. شىنجاڭدا ئازراقلا ئىناۋىتى ۋە مال - مۈلكى بار ئادەملەرنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ زەھەرلىك قولىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايتتى. ئۇلار كۆچمە مۈلۈك ۋە كۆچمەس مۈلۈكلەرنىڭ ھەممىسىنى مۇسادىرە قىلاتتى. ئۇنىڭ كونكرېت سانى بىلەن ئەنزە ئەھۋاللىرىنى ئېنىقلاپ چىققىلى بولمايتتى. قىسقىسى ئۆلكىنىڭ ھەرقانداق شەھەرلىرىدە بولۇپمۇ دىخۇا، غۇلجا، قەشقەر، ئاقسۇ قاتارلىق چوڭراق شەھەرلەردە مال - مۈلكى مۇسادىرە قىلىنمىغان ئادەم يوق دېيەرلىك ئىدى. مەن بىگۇنا خەلقنىڭ مال - مۈلۈكلىرىنى ئېنىقلاپ قايتۇرۇپ بېرىشنى قارار قىلغىنىمدا، بەزى كىشىلەر بۇنىڭغا ئوخشىمايدىغان پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، كۆچمە مۈلۈكلەرنى ئېنىقلاپ چىققىلى بولمايدۇ، كۆچمەس مۈلۈكلەرگىمۇ ئۇزۇن يىل ئۆتۈپ كەتتى، ئېنىقلاش قىيىن، ماجرا تۇغۇلۇپ قالارمىكىن دېيىشتى. لېكىن، مەن قايتۇرۇشتا چىڭ تۇرۇپ، ئاساسەن بۇنىڭ سىياسىي مەزمۇنىنى كۆزدە تۇتتۇم، كونكرېتنى ئىش-

لەش جەھەتتىكى قىيىنچىلىقلارنى دەپلا ئىشلىمەي قويماسلىق لازىم. قانچىلىك ئېنىقلانسا شۇنچىلىكنى قايتۇرۇپ بېرىش، بۇنى جەزمەن ئىشقا ئاشۇرۇش كېرەك، — دېدىم. ئېسىمدە قېلىشىچە، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئالاھىدە بىر تەكشۈرۈش ھەيئەتىنى قۇرۇپ بۇ ئىشقا مەسئۇل قىلغان ئىدى.

باج - سېلىقنى بىكار قىلىش

شىنجاڭدا ئۇزۇندىن بۇيان ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلار ئېغىر زۇلۇم بىلەن ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىپ ھەدەپ بۇلاڭ - تالاڭ يۈرگۈزگەنلىكتىن، يېزا - قىشلاقلار ۋەيرانە بولغان، سودا - سانائەت زاۋاللىققا يۈز تۇتۇپ، شىنجاڭ خەلقىنىڭ تۇرمۇشى ئىنتايىن نامراتلىشىپ كەتكەن ئىدى. مەن بۇ ئەھۋالغا قاراپ: — شىنجاڭ خەلقىنىڭ نامراتلىق قىياپىتىنى تۈپتىن ئۆزگەرتىش ئۈچۈن، ئۇزۇن مۇددەت قۇرۇلۇش قىلىپ بايلىق يارىتىپ، ئىقتىساد بىلەن مەدەنىيەتكە بىردەك قول سېلىشقا توغرا كېلىدىغانلىقىنى ئويلانغان ئىدىم. بىراق ھازىرچە ھۆكۈمەتنىڭ خەلققە نىسبەتەن بولغان ئازراق ياخشى كۆڭلىنى ئىزھار قىلىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن بارلىق باج - سېلىقلارنى ئېلىپ تاشلاپ، خەلقنىڭ ئۈستىدىكى يۈكىنى يەڭگىللىتىشنى قارار قىلدىم. 1946 - يىلى 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ھەرقايسى ۋالىي مەھكىمىلىرى، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ۋە باج ئىدارىلىرىگە 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن ئېتىبارەن ئۆلكە بويىچە يېرىم يىل باج ئالماسلىق، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بېجىنى بىر يىللىق كۆتۈرۈۋېتىش توغرىسىدا تېلېگرامما ئارقىلىق بۇيرۇق چۈشۈردۈم. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، پۈتۈن ئۆلكە بويىچە ھەرقايسى باج ئىدارىلىرى پۈتۈنلەي ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، باج خادىملىرىنى، تەكشۈرۈپ ئىنقىلاپ تەربىيىلەش ئۈچۈن دىخۇاغا يۆتكەپ كەلدۇق. بۇ بۇيرۇق شىنجاڭ گېزىتىدە رەسمىي ئاشكارا ئې

لان قىلىندى.

شۇ چاغدا مېنىڭ ئىگىلىشىمچە شىنجاڭدا ئىلگىرىكى ئەمەلدارلارنىڭ ھەممىسىلا دېگۈدەك خىيانەتچىلىك بىلەن شۇغۇللانغان بولۇپمۇ مالىيە، پۇل مۇئامىلىسى، باج ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان ئورۇنلاردا، خىيانەتچىلىك ئادەتكە ئايلىنىپ قالغان ئىكەن. بۇ قېتىمقى ئۇشتۇمتۇتلا باجنى بىكار قىلىش، باج ئىدارىلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش ئىشى، پۈتۈن ئۆلكە خەلقى ئۈچۈن بىر يېڭىلىق بولۇپ قالدى.

باج سېلىقنى بىكار قىلىش شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ زور ئالقىشىغا ئېرىشتى، ئەلۋەتتە. بىراق بىر تەرەپتىن باج ئالماسلىق يەنە بىر تەرەپتىن ھەر خىل خىراجەت چىقىملىرىنىڭ تەلىپىنى قاندۇرۇش، ھەممىدە نۇرغۇن ماددىي ئەشيالارنى "ئولۇق يەتكۈزۈپ بېرىش" ئۈچۈن ماڭا خېلى زور دەرىجىدە كۈچ سەرپ قىلىشقا توغرا كەلدى. مەركەزدىن قوشۇمچە مالىيە ياردىمى ئالدىم، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، تاشيولدىن پايدىلىنىپ ئىچكى جايلاردىن كۆپ مىقداردا ماددىي ئەشيا — بولۇپمۇ ئاساسەن ئاشلىق، چاي، رەخت ۋە كۈندىلىك ئىستېمال بۇيۇملىرى كەلتۈردۈم.

شىنجاڭ مۇشۇ يېرىم يىلدىن بىر يىلغىچە بولغان ۋاقىت ئىچىدە پۈتۈن مەملىكەت بويىچە بىردىن - بىر باج ئېلىنمايدىغان ئۆلكە بولۇپ قالدى. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى سەككىز يىللىق ئۇرۇشتىن كېيىنكى ئىقتىسادىي - مالىيە شارائىتى ئاستىدا بۇ ئوڭاي ۋۇجۇتقا چىقىدىغان ئىش ئەمەس، ئەلۋەتتە.

پۈتۈن ئۆلكىدىكى قېرىنداشلارغا مۇراجەئەت

سۆھبەتنىڭ 2 - باسقۇچىدا بىتىم ھاسىل قىلىنالمىدى، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتمۇ ئۆزگەرتىلمىدى، بۇ ئاھۋال ئاستىدا كىشىلەر قەلبىنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن، مەن «پۈتۈن ئۆلكىدى-

كى قېرىنداشلارغا مۇراجىئەت» ئېلان قىلىپ، كەلگۈسىدىكى چوڭ سىياسىي پروگراممىلارنى قىسقىچە شەرھىلەپ، غۇلجا ۋەقەسى تېچلىق بىلەن ھەل قىلىنغان كۈنى پۈتۈن ئۆلكىنى گۈللەندۈرۈش ئىشىنىڭ باشلانغان ۋاقتى بولىدۇ، دەپ كۆرسەتتىم. بىزنىڭ يۈرگۈزىدىغان سىياسىي پروگراممىمىز تېخى مۇھاكىمە قىلىنىۋاتقان لايىھە ئىدى. لېكىن ئاساسىي مەزمۇنى، جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقىنى ئىلگىرى سۈرۈش، خەلقچىللىق نەمۇنىسىنى تىكلەش، جەمئىيەت كەيپىياتىنى ئۆزگەرتىش، خىيانەتچى ئەمەلدارلارنى قاتتىق جازالاش، مىللەتلەر ئىتتىپاقىنى كۈچلەندۈرۈش، دىنىي ئېتىقادقا ھۆرمەت قىلىش، خەلق مائارىپىنى ئومۇملاشتۇرۇش، مەدەنىيەتنى راۋاجلاندۇرۇش، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش خادىملىرىنى يېتىشتۈرۈش، تېببىي دورىگەرلىك، سەھىيە ئىشلىرىغا ئەھمىيەت بېرىش، قاتناش ۋە خەت ئالاقە ئىشلىرىنى ياخشىلاش، دېھقانچىلىق، سۇ ئىنشائاتى، چارۋىچىلىقنى ئىلگىرى سۈرۈش، ھەر خىل كان بايلىقلىرىنى ئېچىش، خەلق ئىگىلىكىدىكى سانائەتنى گۈللەندۈرۈش، ئىچكى - تاشقى سودىنى راۋاجلاندۇرۇش قاتارلىق ئىشلاردا تەپسىلىي - كونكرېت پىلان تۈزۈلىۋاتقانلىقىنى كۆپچىلىككە ئالدىن ئۇختۇرۇپ قويۇشقا بولاتتى. ئومۇمەن شىنجاڭ خەلقىگە پايدا يەتكۈزىدىغانلا ئىش بولسا، ھۆكۈمەت كۈچىنىڭ بېرىچە ئالغا سۈرمەي قويمايدۇ. شىنجاڭ خەلقىگە زىيانلىق بولغانلىكى نەرسىنى ھۆكۈمەت بارلىق كۈچى بىلەن يوقاتماي قويمايدۇ. ھەممىدە خەلقنىڭ مەنپەئەتىنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ، ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلغاندىن كېيىنكى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى شىنجاڭ خەلقىنىڭ ھەقىقىي مەنپەئەتىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان، شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئارزۇسىغا ئۇيغۇن كېلىدىغان ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت قىلىپ قۇرۇپ چىقىمىز. مەن مۇشۇ بىر نەچچە نۇقتا بويىچە پۈتۈن ئۆلكە خەلقىگە كاپالەت بېرەلەيمەن. شۇنداقلا پۈتۈن ئۆلكە خەلقىدىن مۇندىن كېيىن تىرىشىش نىشانىنى كۆر-

سىتىپ بەرمەكچىمەن. مانا بۇلار كەلگۈسىدە تۈزۈلىدىغان سىياسىي پروگراممىلىرىمىزنىڭ مۇھىم نۇقتىلىرى بولىدۇ.

بارلىق كوماندىر – جەڭچىلەرگە مۇراجىئەت

مەن شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قوشۇنلارنى ئىلھاملاندۇرۇش يۈزىسىدىن ئۇلارغا كۆرسەتمە بېرىش ئۈچۈن «پۈتۈن ئۆلكىدىكى ئوفىتسېر - جەڭچىلەرگە مۇراجىئەت» نى ئېلان قىلغان. بۇنىڭدا ئالدى بىلەن شىنجاڭنىڭ ھەربىي ئىشلىرى ئۈستىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، ئاندىن ھەر دەرىجىلىك كادىرلاردا بولۇشقا تېگىشلىك تونۇش ۋە تېرىشچانلىق ئۈستىدە توختالدىم. ھەممە ئۇلارنىڭ ھەقىقىي رەۋىشتە ئورۇنلىشى لازىم بولغان 5 ئىشنى ئوتتۇرىغا قويدۇم. بۇنىڭ بىرسى، خەلقنى سۆيۈش ئىدى.

مەن مۇنداق دېدىم. – خەلقنى سۆيۈش دېگىنىمىز، خەلقنى ئاسراش، خەلقنى قوغداش، دېگەنلىك بولىدۇ. بۇنى چۈشەنمەك ناھايىتى ئاسان. ئېھتىمال شىنجاڭنىڭ ئەھۋالى، ئىچكى ئۆلكىلەر بىلەن خېلى دەرىجىدە ئوخشىماسلىقى، شۇ مۇناسىۋەت بىلەن بۇنى تولۇق ئىشقا ئاشۇرۇش ئانچىلا ئاسانغا چۈشمەسلىكى مۇمكىن. ئىچكى ئۆلكىلەردە بولسا، پۇخرالارغا قىلىنىدىغان مۇئامىلە ناچارراق، ئۇلارمۇ بۇنى ئانچە ھار ئېلىپ كەتمەيدۇ. چۈنكى ئۇلار ئۆز ئارا تىل ئۇقۇشىدۇ، ئۆرپ - ئادەتلىرىمۇ كۆپ پەرقلىنىپ كەتمەيدۇ. شىنجاڭدىكى زور كۆپچىلىك خەلقنىڭ تىلى، يېزىقى، ئۆرپ - ئادىتى، دىنىي ئېتىقادى بىز بىلەن ئوخشىمايدۇ، يەنە كېلىپ ئۇلار ئاجىز كىچىك مىللەتلەر، تولىمۇ ئۇڭاي گۇمان تۇغۇلۇشى، ئوقۇشماسلىقلارنىڭ يۈز بېرىشى مۇمكىن. ئەگەر بىزنىڭ پوزىتسىيىمىزدە ئازىراقلا ئېھتىياتسىزلىق كۆرۈلسە ئاسانلا چۈشۈنۈشمەسلىكلەرنىڭ يۈز بېرىشى ھەتتا بىزدىن بىزار بولۇشى تۇرغان گەپ. مەسىلەن: ھەربىي يۈ-

روش قىلغاندا، پۈخرالاردىن قازان سوراپ تاپماق ئېتىش ئىش-
لىرى بولۇپ تۇردۇ. بۇ ئىچكى جايلاردا ئادەتتىكى بىر ئىش.
لېكىن بۇ يەردە سىز ئۇلاردىن قازان ئېلىپ چوشقا گۆشىنى
پۇشۇرسىڭىز، بۇ ئىش ئۇلارنىڭ كۆڭلىگە تېگىدۇ. يەنە بىر مە-
سال، ئەگەر بىرەر يېزىدا ھەربىي قونالغۇ قىلىشقا توغرا كې-
لىپ پۈخرالارنىڭ ئۆيىنى ئالماقچى بولسىڭىز، بۇ ئىچكى ئۆلكى-
لەردە بولسا ھېچقانداق ئىش ئەمەس، ئۇلار قېرى - ياش،
ئەر - ئايال ھەممىسى قارشى ئالىدۇ. ھەتتا ھوجرا ئۆيلىرىنىمۇ
بوشۇتۇپ بېرىدۇ، بۇمۇ ناھايىتى ئادەتتىكى ئىش. بىراق بۇ
يەردە سىز ئەگەر ئۇلارنىڭ ئاياللىرىغا بىرەر ئېغىز سۆز قىلىپ
قويسىڭىز، ئۇلارنىڭ غەزىپىنى قوزغاپ قويىسىز. بۇ يەردە ئايال-
لارنىڭ ئورنى تۆۋەنرەك، ئەر - ئايال ئوتتۇرىسىدىكى چەك نا-
ھايىتى قاتتىق، بىز بۇ تەرەپتىن ئالاھىدە پەخەس بولۇشىمىز
كېرەك. قىدىمكىلارنىڭ «ياقا يۇرتقا بارساڭ ئادەتىنى سورىۋال»
دېگەن سۆزى بار. بىز مەيلى قەيەرگە بارمايلى، شۇ جايدىكى
خەلقنىڭ مۇھەببىتىگە ئېرىشەلەيمىز. يېقىندا بىرسى ماڭا مۇن-
داق بىر ئىشنى سۆزلەپ بەردى: بۇ يەردىكى پۈخرالار دائىم
ناماز ئوقۇيدىكەن، مەسچىتكە كىرىشتە ئايىغىنى سېلىۋېتىدىكەن.
ئەگەر سىز مەسچىتكە كىرىپ كۆرمەكچى بولسىڭىز، ئاياقنى سې-
لىشىڭىز لازىم ئىكەن، بولمىسا دىنى قائىدىگە خىلاپلىق قىلغان-
لىق بولۇپ، ئۇلارنىڭ كۆڭلىگە ياقمايدىكەن. رەئىس ۋۇجۇڭ-
شىن ھەر قېتىم ھېيت بولغاندا، تەبرىكلەش ئۈچۈن مەسچىتكە
بارغىنىدا، ئاياق كىيىمىنى سېلىپ مەسچىتكە كىرىدىكەن. بۇنىڭ-
دىن ئۇلار ئىنتايىن خۇرسەنت بولۇشۇپ، رەئىس بولۇپ تۇرۇپ
يەنىلا بىزنىڭ دىنى قائىدىمىزگە ھۆرمەت قىلدى دېيىشىدىكەن بۇ
گەرچە كىچىككىنە ئىش بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ تەسىرى ناھايىتى
زور. جۈملىدىن: ناۋادا ئېھتىمۇ زور ۋەقەلەر يۈز بېرىپ قالىدىغان
بولسا، مەسىلەن، خەلقنىڭ چارۋا ماللىرىنى بۇلاش، خەلقنىڭ

ئىش - ئوقەتلىرىنى ۋەيران قىلىۋېتىش، خەلقنىڭ خوتۇن - قىز-
لىرىغا چاقچاق قىلىش ۋاھاكازالارغا قارىتا، مۇقەررەركى خەلق-
نىڭ غەزىپى تېخىمۇ ئۆرلەيدۇ، بۇنىڭدا گەپ يوق. بىزنىڭ بۇ
يەرگە كېلىشىمىزدىكى مەخسەت، شىنجاڭ خەلقىنى قۇتقۇزۇشتىن
ئىبارەت. بۇ ۋەزىپىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن ئالدى بىلەن خەلق-
نىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشمىسەك بولمايدۇ. ئەگەر خەلقنىڭ ئى-
شەنچىسىنى قولدىن بېرىپ قويساق، خەلق بىزار بولۇپ ئارمىيە-
گە نەپرەت كۆزى بىلەن قارىسا، بۇ بىر خاتالىق بولۇپلا قال-
ماستىن، بەلكى بىر خىل خەۋپ - بىر خىل ئەڭ زور خەۋپ
بولۇپ قالىدۇ! شۇڭا بىز بۇ يەرگە كەلگەن ئىكەنمىز، خەلققە
ياخشى نىيەت بىلەن ھېسداشلىق بىلدۈرۈش پوزىتسىيىدە مۇئا-
مىلە قىلىشىمىز، خەلقنى ھۆرمەت قىلىشىمىز، خەلقنى سۆيۈشىمىز، ھەر-
گىزمۇ ئۇلارنى بىلىمسىز، ئۆرپ - ئادىتى قالاق ۋە مەدەنىيىتى قالاق دەي-
دىغان گەپلەرنى قىلماسلىقىمىز لازىم. ئۇلارنىڭ تىل - يېزىقى، ئۆرپ-
ئادىتىنىڭ بىز بىلەن ئوخشىماسلىقى تۈپەيلىدىن ئۇلارنى كەم-
سىتىش ۋە ئۇلارغا سەل قاراش ھېسسىياتىدا بولۇشىمىزغا تېخىمۇ
بولمايدۇ. بۇنىڭ ئەكسىچە بىز چوڭ مىللەتلەردە بولۇشقا تېگىش-
لىك پەزىلەت بويىچە ئۇلارغا تەڭ باراۋەرلىك نۇقتىئىنەزىرىدە
تۇرۇپ مۇئامىلە قىلىشىمىز، ئۇلارنى ھۆرمەت قىلىشىمىز، ئۇلار-
نى سۆيۈشىمىز، ئۇلارغا ياردەم قىلىشىمىز كېرەك. شۇنداق قىل-
غاندىلا ئۇلارنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشەلەيمىز. شۇنداق قىلغان-
دىلا ئۇلار بىزنىڭ ھەقىقەتەن ئۇلارنى قۇتقازغىلى كەلگەنلىكىمىز-
گە ئىشىنىدۇ، خەلقنى سۆيۈش ئەسلىدە بىزنىڭ شىمالغا يۈ-
رۈش قىلىش ۋاقتىدا ئوتتۇرىغا قويغان شوئارىمىز ئىدى: «نەپ-
سانىيەتچىلىك قىلماسلىق، ئۆلۈمدىن قورقماسلىق، دۆلەتنى سۆ-
يۈش، پۈخرانى سۆيۈش، خەلقنى سۆيۈش» بۈگۈنكى شىنجاڭدا باش-
قا ۋاقىت ۋە باشقا ئورۇنلارغا قارىغاندا تېخىمۇ مۇھىم. بىز
ئۆزىمىزنىڭ ئۆتكەنكى شان - شۆھرىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ،

دۆلەت ئارمىيەسىنىڭ ئىناۋىتىنى ئۆستۈرىمىز دەيدىكەنمىز، ئىشنى ئاۋال مۇشۇ يەردىن باشلىشىمىز كېرەك.

خەنزۇلار بىلەن مۇسۇلمانلارنىڭ نىكاھلىنىشىنى مەنئى قىلىش

شىنجاڭدا ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان مىللەتلەر كۆپ سانىنى ئىگىلەيدۇ. ئۇلارنىڭ دىنىي قائىدىسى بويىچە ئۇلارنىڭ خوتۇن - قىزلىرى غەيرى ئىسلام دىنىدىكىلەر بىلەن توي قىلىشقا بولمايدۇ. لېكىن ئۆتمۈشتە ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلمايدىغان خەنزۇلارنىڭ مۇسۇلمان خوتۇن - قىزلىرى بىلەن توي قىلىش ئەھۋاللىرى كۆرۈلگەن بولۇپ تارىختىن بۇيان بۇ بىر مىللىي مەسىلە ۋە ئىجتىمائىي مەسىلىگە ئايلىنىپ قالغان. شۇ ۋەجىدىن جەمئىيەتتە مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدا ئۆزلۈكسىز ماجىرالار پەيدا بولغان، شۇڭلاشقا بۇ خىل ئىشلارنى، دەل ۋاقتىدا ھەل قىلىنىۋەتمىسە بولمايدۇ.

بىراق، خەنزۇلار بىلەن مۇسۇلمانلارنىڭ نىكاھلىنىشىنى مەنئى قىلىش مەسىلىسى ئۈستىدە، شۇ چاغدا بىر قانچە خىل كۆز قاراشلار مەۋجۇت ئىدى؛ بەزىلەر نىكاھ ئەركىنلىكى خەلقنىڭ ئۆز ھوقۇقى، ئۇ، دىن ياكى مىللەتنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىماسلىقى كېرەك. ئوخشاش بولمىغان دۆلەتنىڭ ئادەملىرى توي قىلىشسا بولىدىكەنۇ، بىر دۆلەتنىڭ ئىچىدە تۇغانلار بولمامدىكەن؟ نېمە ئۈچۈن بۇرۇن ئىسلام دىنىدىكىلەر خەنزۇ خوتۇن - قىزلىرىنى ئالسا بولىدىكەنۇ، ئەمما خەنزۇلار ئىسلام دىنىدىكى خوتۇن- قىزلارنى ئالسا بولمايدىكەن؟ - دەيدۇ. بەزىلەر: گەرچە ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ - ئادەتلىرى بىزنىڭكىگە ئانچە ئوخشاپ كەتمىسىمۇ، لېكىن ئەر - ئايال ئىككى تەرەپ ماقۇل بولۇشقانلا بولسا، خەنزۇلار بۇ چەكلىمىگە ئۇچرى-

ماسلىقى كېرەك، - دەپ قارايدۇ. يەنە بەزىلەر: دىنىي ئېتىقاد، ئۆرپ - ئادەت ئوخشاش بولمىغان ئىكەن، ئۇ ھالدا ئۆزئارا نىكاھلاشمىغان ياخشى، لېكىن بۇنى مەمۇرىي بۇيرۇق بىلەن چەكلەش مۇۋاپىق كېلەمدۇ يوق، ئۈنۈم بېرەمدۇ - قانداق، — دەيدۇ. خوسۇسەن، مۇشۇ توغرۇلۇق ئوخشىمىغان پىكىرلەر كۆپ.

بىز بۇنى ئۇزۇن قېتىم تەكرار مۇھاكىمە قىلىش ئارقىلىق، يەنىلا چوڭ جەھەتلەرنى كۆزدە تۇتۇش لازىم دەپ ھېسابلىدۇق، ئىتتىپاقلىق بىزنىڭ بەلگىلەنگەن سىياسىتىمىز ئىكەن، ئۇ ھالدا مىللەتلەر ئىتتىپاقىغا توسقۇنلۇق قىلىدىغان ۋە تەسىر كۆرسىتىدىغانلىكى ئىش بولسا قىلماسلىقىمىز لازىم. گەرچە ھازىر نىكاھ ئەركىنلىكى يولغا قويۇلغان زامان بولسىمۇ، لېكىن شىنجاڭدىكى ئەھۋال پەۋقۇلئاددە. ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ دىنىي - ئېتىقاد، ئۆرپ - ئادەتلىرىگە ھۆرمەت قىلىش ئۈچۈن مۇشۇ مەسىلە ئۈستىدە ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ ھېسياتىغا تېگىپ قويۇپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا تەسىر يەتكۈزۈپ قويماسلىقىمىز، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇنى رەسمىي ئوچۇق بۇيرۇق ئارقىلىق چەكلىشىمىز كېرەك. بۇرۇن توي قىلىۋالغانلارنى بىردەك سۈرۈشتە قىلماسلىق، ھازىردىن ئېتىبارەن خەنزۇ ئوفىتسېر - جەڭچى خادىملىرى بىلەن پۇقرالارنىڭ ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان خوتۇن - قىزلار بىلەن توي قىلىشنى بىردەك مەنئى قىلىش لازىم. شۇنىڭدىن كېيىنكى ئەمەلىي ئەھۋاللارغا قارىغاندا، ئۆز - ئارا توي قىلىش ئەھۋاللىرى ئاساسى جەھەتتىن توساپ قىلىندى. بىراق ئايرىم ئەھۋاللارنىڭ بار - يوقلۇقى ئۈستىدە بىر نەرسە دېيىش قىيىن.

بىر قېتىملىق نۇتۇق

ۋۇجۇڭشىن شىنجاڭ ئۆلكە رەئىسلىكىنى ئۆتكۈزۈۋالغاندىن كېيىن ئۈرۈمچىدە مەركىزىي تەلىم - تەربىيە ئومىكىنىڭ شۆبىسىنى

قوروپ، يەرلىك پارتىيە - ھۆكۈمەت كادىرلىرىنى مەخسۇس تەربىيىلىدى. مەزكۇر كورسنىڭ 10 - قارار ئوقۇش باشلاش مۇراسىمىدا، مەن «دولەت مەنپەئىتىنى ھىمايە قىلالايلى، خەلق مەنپەئىتىنى ھىمايە قىلالايلى» دېگەن تېمىدا بىر نوتۇق سوزلىدىم.

ئالدى بىلەن مەن مۇنۇلارنى كورسىتىپ ئۆتتۈم. بىز مەيلى قانداق بىر خىزمەت بىلەن شۇغۇللانغان بولايلى، ھەممىمىز دولەتنىڭ كادىرلىرى بولىمىز. شۇڭا مۇنداق بىر ئەڭ ئالى ئەقىدىگە، يەنى «دۆلەت مەنپەئىتىنى ھىمايە قىلىش، خەلق مەنپەئىتىنى ھىمايە قىلىش» دېگەنگە ئەمەل قىلىشىمىز كېرەك. ھەر بىر دۆلەت كادىرىنىڭ سوز - ھەرىكىتى، دۆلەت ۋە خەلق مەنپەئىتىگە ئۇيغۇن كېلىشى لازىم. ئەگەر دولەت مەنپەئىتىگە، خەلق مەنپەئىتىگە خىلاپلىق قىلساق، دۆلەت مەيدانىنى يوقۇتۇپ قويغان بولىمىز، ئۇنداق كىشىلەرنى دولەت كادىرى دەپ ئېتىراپ قىلالمايمىز.

بۇنىڭدىن باشقا مەن يەنە دۆلەت مەنپەئىتىنىڭ نېمە ئىكەنلىكى ئۈستىدە توختالدىم. مېنىڭ ئويلىشىمچە، شىنجاڭ خەلقلىرى ئىچىدە دۆلەت قارىشىدىن ۋاز كېچىدىغان، دۆلەت مەنپەئىتىگە خىلاپلىق قىلىدىغان بىرمۇ ئادەم يوق. كوپچىلىككە شۇ ئايان بولۇشى كېرەككى، ئەگەر شۇنداق ئويىدىكى ياكى ھەرىكەتتىكى ئادەملەر بولىدىغان بولسا بۇ دۆلەتكە ۋە شەخسەن ئۆزىگە ئىنتايىن زور زىيانلىق. دولەت قارىشى دېگىنىمىز - زېمىن پۈتۈنلىكىنى، ئىگىلىك ھوقۇقىنىڭ بىرلىكىنى ۋە قانۇن - پەرمانلانىڭ ئىززەت-ھۆرمىتىنى ھىمايە قىلىش دېمەكتۇر. بۇ دۆلەت قۇرۇشتىكى ئەڭ مۇھىم شەرت. بىز ھەرىكىتىمىزدە، ئىدىيىمىزدە، سۆزىمىزدە ۋەتەن زېمىنىنىڭ پۈتۈنلىكىنى، ئىگىلىك ھوقۇقىنىڭ بىرلىكى ۋە قانۇن پەرمانلارنىڭ ئىززەت - ھورمىتىنى قەتئىي ھىمايە قىلىشىمىز لازىم. دۆلەت كادىرى بولۇش سۈپىتىمىز بىلەن، مەيلى قايسى مىللەت كادىرى بولۇشتىن قەتئىينەزەر، چوقۇم ھەر قاچان، ھەر زامان ئۆزىمىز ئۈلگە بولۇپ، مۇشۇ ئەڭ ئالى ئەقىدىگە ئەمەل قىلىشى-

مىز كېرەك. شۇنداق قىلغاندىلا شىنجاڭنىڭ ئىتتىپاقلىقى، بىرلىكىنى ساقلاپ پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئىتتىپاقلىقى - بىرلىكىنى ئەمەلگە ئاشۇرالايمىز.

خەلقنىڭ مەنپەئىتىنى قانداق ھىمايە قىلىمىز؟ بىز پەقەت خەلقنىڭ نېمىنى ئارزۇ قىلىپ، نېمىدىن بىزار ئىكەنلىكىگە قارايدىغانلا بولساق، خەلق مەنپەئىتىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلىۋالالايمىز. خەلق ئارزۇ قىلغاننى ئىلاجىنىڭ بارىچە ئىشلىشىمىز، خەلق بىزار بولغاننى ئىلاجى بار قىلماسلىقىمىز ۋە ئۇنى چەكلىشىمىز لازىم. مۇشۇنداق قىلساقلا خەلقنىڭ ئۈمىدىگە ئۇيغۇنلىشىپ خەلق مەنپەئىتىنى ھىمايە قىلغان بولىمىز. بۇ ناھايىتى ئاسان، ناھايىتى ئاممىباپ ھەقىقەت. بىز شۇنى بىلىشىمىز كېرەككى، بىزنىڭ دۆلەت كادىرى بولغانلىقىمىز، خەلقنىڭ چاكىرى بولغانلىقىمىزدىن ئىبارەت. خەلق بولسا دۆلەتنىڭ خوجايىنى، بىز خوجايىنىمىزنىڭ ئارزۇسىغا ھۆرمەت قىلىشىمىز كېرەك، ئەگەر خەلق ئارزۇسىغا خىلاپلىق قىلىدىغان بولساق، ئۆزىمىزنىڭ خەلق چاكىرى بولۇشتەك مەيدانىمىزغا خىلاپلىق قىلغان بولىمىز.

خەلق مەنپەئىتىگە، دولەت مەنپەئىتىگە خىلاپ كېلىدىغان بارلىق ھادىسىلەرنى ئىنقىلاپ كورەش ئارقىلىق يېلتىزىدىن قۇرۇتىدىغان ۋاقتىمىز يېتىپ كەلدى. كوپچىلىكنىڭ تەلىم - تەربىيەدىن كېيىن، سەنمىنجۇيىنىڭ روھى بويىچە، قەتئىي قەيسەرلىك بىلەن ھەرىكەتكە كېلىپ، بۇرۇنقى دۆلەت مەنپەئەتىگە، خەلق مەنپەئەتىگە خىلاپ كېلىدىغان بارلىق ئەشلارنى توپ يېلتىزىدىن تۈگىتىشنى ئۈمىد قىلىمەن. مۇشۇ نۇقتىنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋالساڭلار ھەمدە مۇندىن كېيىن ھەرىكىتىڭلاردە بىجا كەلتۈرسەڭلار، مانا بۇ بۇ قېتىمقى تەلىم - تەربىيەدە قولغا كەلتۈرگەن ئەڭ زور، ئەڭ ئوبدان نەتىجەڭلار بولىدۇ.

ئۈچىنچى باب ھەمكارلىشىش

يېڭى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ قۇرۇلۇشى

1946 - يىلى 6 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ھەربىي ئىشلارغا ئا-

ئىت بىتىمىنىڭ قوشۇمچە (2) ھۆججىتى ئىمزالانغاندىن كېيىن، بىر يىل 8 ئاي داۋام قىلغان غۇلجا ۋەقەسى ھېسابتا تىنچ ھەل قىلىنغان بولدى. بۇنىڭغا ئۇلاپلا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىندى. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئىسمىلىكى، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن ئۇچۇق بۇيرۇق بىلەن ئېلان قىلىندى ھەمدە 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى شىنجاڭنىڭ يېڭى ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتىنى رەسمىي قۇرۇپ چىقىش قارار قىلىندى. پۈتۈن مەملىكەتنىڭ دىققەت ئېتىۋارىنى قوزغاش ۋە شىنجاڭ خەلقىنىڭ ۋەتەنگە بولغان كۆز قارىشىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، نەنجىڭ ھۆكۈمىتىدىن تەپتىش پالاتاسىنىڭ باشلىقى يۈيۇۋرىنىڭ دىخۇاغا كېلىپ قەسەمياد يىغىنىغا نازارەت قىلىشىنى تېلېگرامما ئارقىلىق تەكلىپ قىلدىم. بۇ ئىچكى ئۆلكىلەردە زادى كۆرۈلۈپ باقمىغان ئەھۋال.

ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ھەيئەتلىرى 25 كىشى بولۇپ، يېڭىدىن تەيىنلەنگەن ئاساسلىق خادىملار تۆۋەندىكىچە:

قوشۇمچە رەئىس جاڭ جىجوڭ
ھەيئەت قوشۇمچە مۇئاۋىن رەئىس: ئەخمەتجان
ھەيئەت قوشۇمچە مۇئاۋىن رەئىس: بۇرھان
ھەيئەت قوشۇمچە خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ
نازىرى: ۋاڭ زىڭشەن
مائاۋىن نازىرى: رەھىمجان
ھەيئەت قوشۇمچە مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرى: لۇيۇۋىن
مائاۋىن نازىرى: ماتىڭشياڭ
ھەيئەت قوشۇمچە مائارىپ نازارىتىنىڭ نازىرى: سەيپىدىن
مائاۋىن نازىرى: سەي زۇڭشيەن
ھەيئەت قوشۇمچە تەمىرات نازارىتىنىڭ نازىرى: مۇھەممەت ئىمىن
مۇئاۋىن نازىرى: گۇجيەنجى
ھەيئەت قوشۇمچە باش كاتىپ: ليۇمېڭچۈن
مائاۋىن باش كاتىپ: ئابدۇكېرىم ئابباسوف

مائاۋىن باش كاتىپ: سالىس
ھەيئەت قوشۇمچە جەمئىيەت ئىشلىرى باشقارمىسىنىڭ باشلىقى: جاۋجيەنفېڭ
مائاۋىن باشقارما باشلىقى: ئېردەنى
ھەيئەت قوشۇمچە سەھىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى: دەلىلقان
ھەيئەتلەر: چوي ۋۇ، گۋەنزېلياڭ (تېخى يېتىپ كەلمىگەن)، ئىسھاقجان، ئېلىخان تۆرە، ئوسمان، ئەيسا، ئابدۇكېرىم خان مەخسۇم، جۇڭ دىخۇالاردىن ئىبارەت.

يۇقىرىدىكى 25 نەپەر ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەيئەتلىرى ئىچىدە موشۇ يەرلىك ھەر مىللەتتىن بولغان زاتلار مۇتلەق كۆپ سانىنى ئىگىللىدى. ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي قاتارلىق 3 ۋىلايەتنىڭ كۆرسىتىپ بەرگىنى سەككىز نەپەر، ئۇنىڭدىن باشقا دىخۇا، قەشقەر، قاراشەھەر، قومۇل، ئاقسۇ، يەركەن، خوتەن يەتتە ۋىلايەتنىڭ كۆرسىتىپ بەرگىنى سەككىز نەپەر. نەنجىڭ ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن بىۋاسىتە تەيىنلەنگىنى توققۇز نەپەر. ھالبۇكى بۇ توققۇز نەپەر ئادەم ئىچىدە يەنە پەقەت مەن بىلەن ليۇ مېڭچۈن، چوي ۋۇ، ۋاڭ زىڭشەن، لۇيۇۋىن بەش كىشىلا ئىچكى ئۆلكىدىن كەلگەن. دەرۋەقە موشۇ جاينىڭ ئۆزىدىن بولغان يىگىرمە نەپەر ئادەممۇ ئۆزلىرىنىڭ سىياسىي مايىللىقى بىلەن بىر نەچچە مەزھەپكە بۆلۈنىدۇ: بىرىنچىسى رادىكاللار گۇرۇھى، مەسىلەن: ئەخمەتجان باشچىلىقىدىكى غۇلجا تەرەپتىن كۆرسىتىلگەن ھەيئەتلەر. ئىككىنچىسى، كونسېرۋاتىپلار گۇرۇھى. مەسىلەن: مۇھەممەت ئىمىن، ئەيسالار باشچىلىقىدىكى يەتتە ۋىلايەت تەرەپتىن كۆرسىتىلگەن ھەيئەتلەر. ئۈچىنچىسى بولسا، بىتەرەپلەر گۇرۇھى. مەسىلەن: بۇرھان دائىم بىتەرەپ، سولغا مايىل پوزىتسىيىدە تۇرىدۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىتەرەپ، ئوڭغا مايىللارمۇ بار.

شۇ چاغدا مەن، موشۇ يوسۇندا تەشكىل قىلىنغان يېڭى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئورگىنىنى، ھەر مىللەت ۋەكىللىرى بىرلەش-

كەن خەلقچىل ھۆكۈمەت دەپ ھېسابلىغانىدىم. مەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەركىبىنى تەھلىل قىلغىنىمدا، ئوخشاش بولمىغان مىللەت، ئوخشاش بولمىغان رايون، ئوخشاش بولمىغان سىياسىي خاھىش ۋە دېموكراتىيە يولى بىلەن شەكىللەنگەن، جۈملىدىن رادىكال، كونسېرۋاتىپ ۋە بىتەرەپ تەركىبلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، ئۆز ئالدىغا مۇئەييەن ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە ئەربابلار بىر گەۋدە قىلىنغان، ئورتاق مەسئۇل بولغان ئەھۋالدا، ئاندىن چوقۇم مىللىي ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتكىلى، يېڭى شىنجاڭنى قۇرۇپ چىققىلى بولىدۇ، — دەپ قارىدىم. كېيىنكى پاكىتلار مېنىڭ بۇ خىل ئارزۇيۇمنىڭ ئىككى گۇرۇھ ئوتتۇرىسىدىكى كەسكىن كۈرەش- تە پەقەتلا خام خىيال ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى. بۇ مۇرەككەپ بولغان شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىشتا، كونا ئەنئەنىۋى سى- ياسەتلەر بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ھەرھالدا بىر ئىزدىنىش ئىدى. شۇڭا ئۇ قۇرۇلغاندىن كېيىن، مەملىكەتنىڭ ئىچى-سىرتىدا ھەرخىل باھالار بولۇپ، كىشىلەرنىڭ دىققەت-ئېتىبارىنى قوزغىدى. بەزىلەر مۇنداق ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى تېزگىنلىمەك تەس، ئاز سانلىق مىللەتلەر باش كۆتۈرۈۋالمىغانلا بولسا، ئۇلار مەغرۇرلىنىپ ئاپتونومىيە ۋە ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى ھەل قىلىش تەلىپىنى كۆتۈرۈپ چىقىدۇ، دەپ ھېسابلىدى. مۇنداق كۆز قاراش- تىكى ئادەملەرنىڭ سانى ئازئىدى. كۆپ ساندىكى كىشىلەر بول- سا، مۇنداق قىلىش ناھايىتى ياخشى بولدى، بۇ ھۆكۈمەت ھەر خىل گۇرۇھ، ھەر قايسى مىللەت، ھەر ساھە ئەربابلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى، بولۇپمۇ يەرلىك زاتلار مۇتلەق كۆپ سانىنى ئىگىلىدى، بۇ سەنمىنجۇيىنىڭ مىللەتپەرۋەرلىك روھىغا ئۇيغۇن، دەپ قارىدى. خەلقئارادا بەزىلەر ھەتتا مۇندا قىمۇباھا بېرىشىپ، مۇبادا مەركىزىي ھۆكۈمەتمۇ مۇشۇ روھ بىلەن ئۆزگەرتىپ تەش- كىل قىلىنىدىغان بولسا، مەملىكەت ئىچىدىكى مەسىلىلەر تامامەن ھەل قىلىنىپ كەتكەن بولاتتى، دەپ قارىدى. بۇنىڭ مەنىسى

گومىنداڭ، گۇڭچەنداڭ ئىككى پارتىيە ۋە باشقا پارتىيە — گۇ- رۇھلار باراۋەرلىك ئاساسىدا بىرلىشىپ، مەركىزىي ھۆكۈمەت تەشكىللەپ ئورتاق مەسئۇل بولسا، قانلىق كۈرەشلەر يۈز بەر- مىگەن بولاتتى، دېگەنلىكتىن ئىبارەت. يەنە بەزى چەت ئەل مەتبۇ- ئاتلىرى، ماڭا ناھايىتى يۇقىرى باھا بېرىپ، مېنى ئاجايىپ ئۇستاد ئادەم ئىكەن، كۆپ ئەجىر قىلىپ، شىنجاڭ ۋەقەسىنى تىنچلىق بىلەن ھەل قىلدى، مىللىي دېموكراتىك بىرلەشمە ھۆكۈمەتنى ۋۇجۇدقا چىقاردى، شىنجاڭ خەلقىنى ۋەتەنگە قايتۇرۇپ كەلدى، بۇ ئاسان ئىش ئەمەس، ۋاھاكازا دەپ بىر پەس ماختاپ ئۇچۇرۇۋەتتى.

7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى يېڭى ھۆكۈمەت قۇرۇلۇپ دېخۋادا ھەرمىللەت خەلقى تىنچلىقنى تەبرىكلەپ چوڭ يىغىن ئۆتكۈزدى. يىغىندا مەن قىسقىچە نۇتۇق سۆزلەپ، تىنچلىقنى تەكىتلىدىم. ھازىر تىنچلىقنىڭ قولغا كەلگەنلىكىنى، بىزنىڭ ئۇنى ئوبدان ساقلىشىمىز، قەدىرلىشىمىز، يۈكسەلدۈرۈشىمىز، بۇ ئار- قىلىق تىنچلىقنى ئومۇمىيۈزلۈك مەڭگۈ تىنچلىققا ئايلاندۇرۇشىمىز كېرەكلىكىنى چۈشەندۈردۈم. قانداق قىلغاندا ئومۇمىيۈزلۈك ۋە مەڭگۈلۈك تىنچلىقنى ساقلاپ قالغىلى بولىدۇ؟ بۇنىڭدا ئاساسەن مۇنداق تۆت جۈملە سۆزگە رىئايە قىلىشقا بولىدۇ: جۇڭگو — سوۋېت دوستلۇقىنى ئالغا سۈرۈش، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى ھىمايە قىلىش، خەلقچىللىق سىياسىتىنى يولغا قويۇش، مىللەتلەر ئىتتىپاق- لىقىنى كۈچەيتىش. بۇنىڭ تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

غۇلجا ۋەقەسىنىڭ تىنچ يول بىلەن ھەل بولغانلىقى مۇنا- سىۋىتى بىلەن پۈتۈن ئۆلكىدىكى قېرىنداشلارغا مۇراجىئەت

— ئورتاق تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، مەڭگۈ تىنچلىقنى
قولغا كەلتۈرەيلى

(مىنگونىڭ 35 - يىلى 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى دىخۋا شەھ-

رىدىكى تىنچلىقنى تەبرىكلەش چوڭ يىغىندا سۆزلەنگەن)

سۆيۈملۈك ھەر مىللەت قېرىنداشلار:

غۇلجا ۋەقەسى تىنچلىق بىلەن ھەل بولدى. كۆپچىلىككە مەلۇمكى، ۋەقە يۈز بېرىپ ھازىرغا قەدەر، بىر يىل سەككىز ئاي ۋاقىت ئۆتتى. ئارمىيە - خەلقتىن بولۇپ، ھەر ئىككىلا تەرەپتىن قۇربان بولغان ئادەم نەچچە ئون مىڭدىن كەم ئەمەس. دۆلەت ۋە خەلققە كەلتۈرگەن زىيانمۇ نەچچە مىڭ مىليون يۈەندىن تۆۋەن بولمىدى. نۇرغۇنلىغان ئادەملەر ئۆي - ماكانلىرىدىن ئايرىلدى. نۇرغۇن ئادەملەر ھاياتىدىن ئايرىلدى. بۇ بىۋاسىتە بولغان زىيان، قالايمىقانچىلىق تۈپەيلىدىن يەتكەن ۋاسىتىلىق زىياننىڭ سانىنى ھېسابلاپ چىقىش مۇمكىن ئەمەس. مەيلى دۆلەتكە ياكى شىنجاڭغا نىسبەتەن ئېلىپ ئېيتايلى، بۇ ئىنكار قىلىپ بولمايدىغان بىر زور ۋەقەدۇر.

مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋەقەنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش ئارزۇسى بىلەن مېنى ئۈرۈمچىگە سۆھبەت ئۆيۈشتۇرۇشقا ئەۋەتكەنىدى. بۇ قېتىمقى سۆھبەت ئۆتكەن يىل 10 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلىنىپ ھازىرغا قەدەر سەككىز ئاي داۋام قىلدى. بۇ جەرياندا گەرچە نۇرغۇن ئوڭۇشسىزلىقلار، كۆپلىگەن قىيىنچىلىقلار يۈز بەرگەن بولسىمۇ، لېكىن بىز ھامان بۇ ئوڭۇشسىزلىق قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، ۋەقەنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلدۇق.

بۇ قېتىمقى ۋەقەنىڭ تىنچلىق بىلەن ھەل بولۇشى ئەلۋەتتە ئاساسەن مەركەزنىڭ خەلق ئۈستىدىكى ئازاب - ئوقۇبەتنى نەزەردە تۇتۇپ، تىنچلىق سىياسىتىنى ئىجرا قىلىش نىيىتىگە كەلگەنلىكى، شۇنداقلا پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ كۆڭۈل ۋە ئىدىيە جەھەتتىكى بىردەك ئارزۇ ۋە تەلىپىنىڭ تەقەززاسىدىن بولدى. لېكىن بىز يەنە ئالدى بىلەن ئۇلۇق

دوست خوشنىمىز سوۋېتلار ئىتتىپاقىغا سەمىمىي مىننەتدارلىق بىلدۈرىمىز. چۈنكى سۆھبەت داۋامىدا، سوۋېتلار ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتى بۇ ئوتتۇرىدا كېلىشتۈرگۈچى بولۇشقا ماقۇل بولدى. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، سوۋېتلار ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق مۇۋەققەت باش كونسۇلى يېۋسېيېۋ ۋە يېڭىدىن تەيىنلەنگەن باش كونسۇل ساۋېلىيوۋلار سىرتتىن ياردەم بېرىپ، بىزگە چوڭقۇر دوستلۇق قىلىپ، كۆپ ياردەملەر كۆرسەتتى. بۇنىڭدىن قالسا يەنە غۇلجا ۋەكىللىرى رەھىمجان، ئوبۇلخەيرى تۆرە، ئەخمەتجان قاسىمىلار ۋەقەنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش ئۈچۈن ئىككى ئوتتۇرىدا چېپىپ يۈرۈپ، ئەڭ زور تىرىشچانلىق كۆرسەتتى، زور تۆھپىلەر قوشتى. مەن مەركەزگە ۋاكالىتەن بۇ ئۈچەيلەنگىمۇ مىننەتدارلىق بىلدۈرىمەن. بۇنىڭدىن باشقا يەنە ھەر مىللەت ھەر ساھەدىكى زاتلارمۇ ۋەقەنىڭ تىنچ ھەل بولۇشى ئۈچۈن ۋاسىتىلىق ھالدا كۆپ كۈچ چىقاردى، بۇمۇ بىزنىڭ مىننەتدارلىق بىلدۈرۈشىمىزگە ئەرزىيدۇ.

مەن 5 - ئاينىڭ 6 - كۈنى بىر سۆز قىلغانىدىم، ئۇنىڭدا دۇنيا بويىچە تاجاۋۇزچىلىققا قارشى ئۇرۇش غەلىبە قىلغانىدىن كېيىن دۇنيادىكى ھەرقانداق بىر دۆلەت تىنچلىققا مۇھتاج، تىنچلىقنى ئۈمىد قىلىدۇ، بىزنىڭ جۇڭگوغا جۈملىدىن شىنجاڭغا كەلسەك، بىز تېخىمۇ مۇھتاج، تىنچلىقنى تېخىمۇ ئۈمىد قىلىمىز، دېگەنىدىم.

ھازىر شىنجاڭدا تىنچلىق قولغا كەلدى. بىز ئۇنى ئوبدان ساقلىشىمىز، سۆيۈشىمىز، يۈكسەلدۈرۈشىمىز، شىنجاڭدىكى تىنچلىقنى ئومۇمىيۈزلۈك تىنچلىققا مەڭگۈلۈك تىنچلىققا ئايلاندۇرۇشىمىز لازىم. قانداق قىلغاندا ئومۇمىيۈزلۈك تىنچلىقنى، مەڭگۈلۈك تىنچلىقنى ساقلاپ قالغىلى بولىدۇ؟ مېنىڭچە ئۇنىڭدا باشقا نەرسە يوق. يەنىلا يېقىندا ئېلان

قىلغان نۇتۇق بىلەن مۇراجىئەتنامىدا ئېيتىپ ئۆتكەندەك، جۇڭگو — سوۋېت دوستلۇقىنى ئىلگىرى سۈرۈش، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى ھىمايە قىلىش، خەلقچىل سىياسەتنى يولغا قويۇش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىشتىن ئىبارەت تۆت جۈملە سۆزنى ئىشقا ئاشۇرۇشىمىز لازىم. بىز جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقىنى ئىلگىرى سۈرۈشنى ئىشقا ئاشۇرۇشىمىز لازىم. سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارشى تۇرىدىغان سۆز - ھەرىكەتلەرگە قەتئىي يول قويماسلىقىمىز لازىم. ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى ھىمايە قىلىشىمىز كېرەك. ۋەتەن بىرلىكىنى پارچىلايدىغان سۆز - ھەرىكەتلەرگە قەتئىي يول قويماسلىقىمىز لازىم. خەلقچىل سىياسەتنى يولغا قويۇشىمىز كېرەك. خەلقچىل سىياسەتكە خىلاپ كېلىدىغان سۆز - ھەرىكەتلەرنى ھەرقانداق ئادەم ئۇنى پاش قىلىش ۋە توسۇشقا ھەقلىق. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىشىمىز كېرەك... مىللەتلەر ئارىسىغا ئىغۋاگەرچىلىك سالىدىغان، مىللىي ماجىرا تۇغدۇرىدىغان ھەتتا مىللىي ئۆچمەنلىك قوزغايدىغان سۆز - ھەرىكەتلەرنى، ھەر قانداق ئادەم پاش قىلىش ۋە توسۇشقا ھەقلىق.

بىراق مەن شۇنى كۆپچىلىككە تەنتەنىلىك بىلەن ئۇقتۇرۇپ ئۆتۈمەنكى، يۇقىرىدا بايان قىلىنغان تۆت جۈملە سۆزنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا يالغۇز ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە يۆلىنىۋېلىش كۇپايە قىلمايدۇ. چوقۇم پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ سەممىي ھىمايە قىلىشى ۋە يېقىندىن كۈچ چىقىرىشىغا توغرا كېلىدۇ. بۇ تۆت جۈملە سۆز قانداقتۇ مەلۇم بىر شەخس ياكى بىرەر مىللەتنىڭلا تەلىپى ئەمەس. بەلكى پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ بىردەك ئورتاق تەلىپى. بىز ئىشىنىمىزكى، ھەر مىللەت قېرىنداشلارنىڭ بىردەك ھىمايە قىلىشى ۋە كۈچ چىقىرىشى

ئارقىسىدا، بۇ تۆت جۈملە سۆزنى چوقۇم، ئومۇميۈزلۈك ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئارقىلىق شىنجاڭنىڭ ئومۇميۈزلۈك مەڭگۈلۈك تېنچلىقىنى كاپالەتكە ئىگە قىلالايمىز.

مەن ئۆلكە رەئىسى سۈپىتىم بىلەن كۆپچىلىك ئالدىدا شۇنداق ۋەدە بېرىمەنكى، چوقۇم پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ ئاددىي چاكىرى سۈپىتىدە تۇرۇپ، پۈتۈن ئۆلكە خەلقى ئۈچۈن سەممىي ساداقەتلىك بىلەن خىزمەت قىلىمەن. مۇندىن كېيىن خەلقنىڭ دەرد - ئەلىمىنى قانداق ھەل قىلىش، خەلقنىڭ بەخت - سائادىتىنى قانداق يارىتىش يولىدا پۈتۈن ئەقلىي ۋە جىسمانىي كۈچۈمنى ئايىمايمەن. بۇرۇنقى شىنجاڭ بىر چوڭ زىندان ئىدى، دېدۇق. ئەمدى بىز شىنجاڭنى ئەركىنلىك، باراۋەرلىك گۈلزارىغا ئايلاندۇرىمىز. بىز بۇرۇن شىنجاڭ خەلقى دائىم تەپرىقىچىلىق، تېررورلۇق ۋەھىمىسى ئىچىدە ياشاپ كەلدى، ئەتىسىگىنى كېچىسىگە كۆزى يەتمەيدىغان بولۇپ قالغانىدى، دېدۇق. ئەمدى بىز ھەر بىر ئادەمنى تېنچ، خاتىرجەم، شاد - خۇرام تۇرمۇشقا ئىگە قىلىمىز. بىز بۇرۇنقى ھەر دەرىجىلىك ئەمەلدارلارنىڭ زور كۆپچىلىكىنى خىيانەتچى، چىرىك ئەمەلدارلار، دېدۇق. ئەمدى بىز ئەمەلدارلىرىمىزنى ساغلام، ساپ، تىرىشچان ھەمدە خەلق ئۈچۈن سەممىي خىزمەت قىلىدىغان ئەمەلدارلاردىن قىلىپ چىقىمىز. بىز ئۆتمۈشتىكى شىنجاڭ خەلقىنى ئېزىلگەن، ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنغان خەلق، دېدۇق. ئەمدى بىز ئادەمگە ئەركىنلىك ۋە بەخت بېرىپ، ھەر قانداق شەكىلدىكى زۇلۇم، ئېكسپىلاتاتسىيەدىن مەڭگۈ خالى قىلىمىز. ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا، مۇندىن كېيىن شىنجاڭنىڭ ھەممىلا ئىشىدا ئۆتكەنكى بارلىق يامان ھادىسە، يامان ئادەتلەرنى پاك - پاكىزە سۈپۈرۈپ تاشلاپ، دەۋر بۆلگۈچ يېڭى كەيپىيات،

يېڭى ئۈستىل ئارقىلىق پۈتۈن ئۆلكە خەلقىغە يېڭى تۇر-
مۇش، يېڭى ھايات يارىتىپ بېرىشىمىز كېرەك. مەن ئۆ-
زۈمنى موشۇ ئارزۇلارنى بەجا قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە
دەپ ئېيتالمايمەن. لېكىن مەندە موشۇنداق سەممىيەت،
موشۇنداق ئىشەنچ بار، بولۇپمۇ پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ
ھىمايە قىلىشى ۋە يېقىندىن كۈچ چىقىرىشى، ئۆزگەرتىپ
تەشكىل قىلىنغاندىن كېيىنكى شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلقچىل
ھۆكۈمەتنىڭ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى ئارقىسىدا، بۇنى
چوقۇم ئىشقا ئاشۇرغىلى بولىدۇ!

سۆيۈملۈك قېرىنداشلار، غۇلجا ۋاقەسىنىڭ تىنچ ھەل
قىلىنىشىغا ئەگىشىپ، بىز يېڭى بىر دەۋر بۆلگۈچ قۇرۇلۇش
باسقۇچىغا قەدەم قويماقچىمىز. بىز سەنمىنجۇيى ئاسا-
سىدىكى يېڭى شىنجاڭنىڭ يېڭى تارىخىنى يارىتىشىمىز،
شىنجاڭنىڭ تىنچ، بىرلىككە كەلگەن، خەلقچىل، ئىتتىپاق-
لاشقان يېڭى تارىخىنى يارىتىشىمىز، مەڭگۈ تىنچلىقنى، بىرلىككە
كەلگەن، خەلقچىل ئىتتىپاقلاشقان يېڭى تارىخىنى يارىتىش-
مىز لازىم. ھازىردىن باشلاپ بۇ يېڭى تارىخنىڭ بىرىن-
چى باب، بىرىنچى جۈملىسىنى يېزىشقا باشلىشىمىز لازىم.
ئەڭ ئاخىرىدا ئۈنلۈك شۇئار توۋلايلى:

جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقىنى ئىلگىرى سۈرەيلى!
ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى ھىمايە قىلايلى!
دېموكراتىك سىياسەتنى يولغا قويايلى!
مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتەيلى!
شىنجاڭنى تەمىرە قىلىشنى باشلايلى!

ياشىسۇن جۇڭخۇا مىنگو!
ياشىسۇن سەنمىنجۇيى!
ياشىسۇن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت قېرىنداشلار!

سىياسىي پروگرامما

تىنچلىق سۆھبىتىنىڭ 2 - باسقۇچىدا، مەن شىنجاڭ ئۆلكە-

لىك ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىي پروگراممىسىنى مۇھاكىمە قىلىپ
تۈزۈشكە خادىملارنى بەلگىلىدىم. بۇنىڭدىكى مەقسەت، بۇنىدىن
كېيىنكى شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈشنىڭ يۆنىلىشىنى ئېنىق بەلگى-
لەپ، قەدەمنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ ئورتاق قۇرۇلۇش ئېلىپ
بېرىشتىن ئىبارەت ئىدى. ئۈچ ئاي مۇھاكىمە يۈرگۈزۈپ، ھەر-
قايسى تەرەپلەرنىڭ پىكىرىنى قوبۇل قىلىش ئارقىلىق بىرلا-
يىھە ئوتتۇرىغا قويۇلدى. يېڭى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلغان-
دىن كېيىن، ئۇندا بەش قېتىم ھەيئەتلەر يىغىنى ئېچىلىپ، بۇ
لايىھەنى خەتمۇ - خەت، قۇرمۇ - قۇر تەپسىلىي ھەم قىزغىن
مۇزاكىرە قىلىپ تۈزىتىش كىرگۈزۈلگەندىن كېيىن بىردەك ماقۇل-
لاندى، ئۇ مەزمۇن جەھەتتىن سىياسىي، دېموكراتىيە، دىپلوماتى-
يە، ئىقتىساد، مالىيە، قاتناش، مائارىپ، مەدەنىيەت، سەھىيە
قاتارلىق توققۇز بابقا بۆلۈندى. ئاساسىي مەقسەد، مەركىزىي
ھۆكۈمەتنىڭ رەھبەرلىكى ئاستىدا پۈتۈن ئۆلكىنىڭ تىنچلىقىنى
كاپالەتلەندۈرۈپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى ھىمايە قىلىپ، دېموكراتىك
سىياسەتنى يولغا قويۇپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىپ، ئورتاق
تىرىشىپ، سەنمىنجۇيى ئاساسىدا يېڭى شىنجاڭ قۇرۇپ چىقىش-
تىن ئىبارەت. دىپلوماتىيە بابىدا: (1) جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقى-
نى ھەقىقىي رەۋىشتە كۈچەيتىش؛ (2) جۇڭگو - سوۋېت ئىقتىسا-
دىي ھەمكارلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈش؛ (3) جۇڭگو - سوۋېت ئىتتى-
پاقىنىڭ ئىلىم - پەن مۇناسىۋىتىنى راۋاجلاندۇرۇش، دېگەن ئۈچ
ماددا ئالاھىدە ئوتتۇرىغا قويۇلدى.

پروگرامما ماقۇللاندى. مەن بۇنىڭدىن خېلىلا مەمنۇن
بولدۇم. پروگرامما ئۆز بويىچە يولغا قويۇلىدىغانلا بولسا، ھەر-
مىللەت خەلقىنىڭ كۆڭۈل مايىللىقىنى قولغا كەلتۈرۈپ، ۋەتەن
بىرلىكىنى ھىمايە قىلغىلى، زېمىن، ئىگىلىك ھوقۇقىنىڭ پۈتۈن-
لىكىنى قوغداپ قالغىلى، خەلق تۇرمۇشىنى ياخشىلاپ، شىنجاڭ
خەلقىنىڭ مەڭگۈلۈك باياشات، بەختلىك تۇرمۇشى ئۈچۈن ئا-

ساس سالغىلى بولىدۇ، دەپ ھېسابلىدىم. ئەلۋەتتە، پروگراممىنى ئىزچىللاشتۇرۇش ئۈچۈن مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ زور كۈچ بىلەن ياردەم بېرىپ قوللىشىغا توغرا كېلىدۇ. بولۇپمۇ ئىقتىسادنى قۇرۇلۇش بىلەن مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىدىن ئىبارەت ئىككى جەھەتكە نۇرغۇن مىقداردا ئادەم كۈچى، ماددىي-مالىيە كۈچى سەرپ قىلىنمىسا ئىش ھەل بولمايدۇ.

سىياسىي پروگراممىنىڭ تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ پروگراممىسى

مىنگو 35-يىلى 7-ئاي 18-كۈنى

(ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەيئەتلىرىنىڭ 2-قېتىملىق يىغىنىدا ماقۇللانغان)

شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ رەھبەرلىكىدە پۈتۈن ئۆلكىنىڭ تىنچلىقىغا كاپالەتلىك قىلىدۇ. ۋەتەن بىرلىكىنى ھىمايە قىلىدۇ. دېموكراتىك سىياسەتنى يۈرگۈزىدۇ. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىدۇ. ھەمدە خىيانەتچىلىكنى ھەقىقىي رەۋىشتە قەتئىي چەكلەيدۇ. زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى قەتئىي مەنئىي قىلىدۇ، قىمار ئويناشنى قەتئىي چەكلەيدۇ، پۈتۈن ئۆلكە خەلقىگە رەھبەرلىك قىلىپ، سەنمىنجۇيىي ئاساسىدا يېڭى شىنجاڭ قۇرۇش ئۈچۈن بىرلىكتە تىرىشچانلىق كۆرسىتىدۇ. پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنى تىنچ، ئەركىن، پاراۋان، شات-بەختىيار تۇرمۇشتىن مەڭگۈ بەھرىمەن قىلىش ئۈچۈن، تۆۋەندىكى سىياسىي پروگرامما ئالاھىدە تۈزۈپ چىقىلدى:

A سىياسىي

1. دېموكراتىك سىياسەتنى يۈرگۈزۈپ، خەلق سىياسىي ئىشلارغا قاتنىشىدىغان تولۇق ھوقۇققا ئىگە قىلىنىدۇ.

2. خەلقنىڭ ئىدىيە، سۆز، مەتبۇئات، يىغىلىش، تەشكىلاتلارغا ئۇيۇشۇش، ئولتۇراقلىشىش، كۆچۈش، جىسمانىي، مال-مۈلۈك جەھەتتىكى تولۇق ئەركىنلىكى قانۇن بويىچە كاپالەتكە ئىگە قىلىنىدۇ.

3. خەلقنى قانۇنسىز قولغا ئېلىش، سولاش ياكى جازالاشقا يول قويۇلمايدۇ. ھوقۇقلۇق ئورگاننىڭ قانۇنىي تەرتىپلىرىدىن ئۆتكۈزمەي تۇرۇپ قولغا ئېلىشقا، سوراق قىلىشقا ياكى جازالاشقا بولمايدۇ.

ھەرقانداق ئىدارە ياكى دىنىي تەشكىلاتلارنىڭ ئادەمگە تەن جازاسى بېرىشى مەنئىي قىلىنىدۇ.

4. خوتۇن-قىزلارنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، قانۇنىي، مائارىپ جەھەتلەردە جەمئىيەتتە تۇتقان ئورنىنىڭ باراۋەرلىكى كاپالەتكە ئىگە قىلىنىدۇ.

قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىش يولغا قويۇلۇپ، خەلقتە قانۇنغا بويسۇنۇش ئادىتى تىكلىنىدۇ.

مۇشۇ ئۆلكىدىكى ئۆرپ-ئادەتلەرگە ئويغۇنلىشىش ئۈچۈن، ئۆلكىلىك كېڭەش ھەيئىتى، ئالاھىدە خىلدىكى خەلق جىنايى ئىشلار قانۇن نىزامى لايىھەسىنى تۈزۈپ چىقىپ مەركەزنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىشىگە سۇنىدۇ. ئەدلىيە ئورگانلىرى ئىچىدە، شۇ يەردىكى مۇنەۋۋەر كادىرلارنى ئىشقا قويۇپ، ئورگانلارنىڭ مۇكەممەللىكىنى ساقلاپ قېلىش لازىم.

5. خەلق ئىرادىسى بىلەن سايلىنىدىغان ھەر دەرىجىلىك ئورگانلارنىڭ سايلىمىنى ئومۇمىيۈزلۈك، باراۋەرلىك مەخپىيەتلىك يولى بىلەن ئېلىپ بېرىش كېرەك. ئىزگىلەشكە، كۆز بوياشقا مۇتلەق يول قويۇلمايدۇ.

6. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىنغاندىن كېيىنكى ئۈچ ئاي ئىچىدە، ناھىيىدىن تۆۋەن دەرى-

جىلىك خەلق ئىرادىسى بىلەن سايلىنىدىغان ئورگانلارنى سايلاپ چىقىش ھەم يېزا - بازارلاردىكى ئاپتونومىيە خادىملىرىنى ۋە ناھىيىنىڭ ھاكىملىرىنى سايلاپ بولۇش، بۇنىڭ تەرتىپى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ بۇيرۇقى بويىچە بېكىتىلىدۇ.

7. ھەردەرىجىلىك سەنىيخۇي ھەيئەتلىرى ئۆزى بىلەن تەڭ دەرىجىلىك ھۆكۈمەتكە نازارەت قىلىش ۋە ھەمكارلىشىش ھوقۇقىغا ئىگە.

8. ھەر دەرىجىلىك مەمۇرى كادىرلارنى، شۇ يەردىكى ھەر مىللەتنىڭ مۇنەۋۋەر زاتلىرى ئىچىدىن تاللاپ ئۆستۈرۈش ۋە ئىشقا قويۇش لازىم.

9. دۆلەتنىڭ مەمۇرى ئورگانلىرى ۋە ئەدلىيە ئورگانلىرىدا بولىدىغان ئالاقىلاردا دۆلەت يېزىقى بىلەن مۇسۇلمان يېزىقى تەڭ قوللىنىلىدۇ. خەلق ھۆكۈمەت ئورگانلىرىغا خەت - ئالاقە سۇنسا يالغۇز شۇ مىللەتنىڭ يېزىقىنى ئىشلەتسە بولىۋېرىدۇ.

10. خىيانەتچىلىك ۋە خىزمەتتە مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلىش قەتئىي مەنئى قىلىنىدۇ. ئەمەلدارلارنىڭ خەلق مەنپەئىتىگە خىلاپلىق قىلىشىغا قەتئىي يول قويۇلمايدۇ ھەمدە خەلقنىڭ بۇنداق ئىشلارنى پاش قىلىشىغا رۇخسەت قىلىنىدۇ.

11. قىمار، ئەپيۇن، نەشە، زەھەرلىك چېكىملىكلەر قەتئىي مەنئى قىلىنىدۇ.

B مىللەت

1. مىللەتلەر سىياسىي، ئىقتىسادىي، قانۇنىي، مائارىپ جەھەتلەردە بىردەك باراۋەر بولىدۇ.

2. مىللەتلەرنىڭ ئۆز ئارا ھۆرمەت قىلىش، ئۆز ئارا

ئىناق بولۇش، ئۆز ئارا ياردەم بېرىشنى ئىلگىرى سۈرۈپ، سەممىي ئىتتىپاقلىق ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ.

3. مىللەتلەرنىڭ ئەزەلدىن ساقلىنىپ كېلىۋاتقان تىل، يېزىق، تىياتىر - بەدىئىي - مەدەنىيەت ۋە بارلىق مەدەنىيەتلىرى جارى قىلدۇرۇلىدۇ.

4. مىللەتلەرنىڭ دىنىي ئېتىقادى ئەركىنلىكىگە ھۆرمەت قىلىنىدۇ. دىنىي كەمسىتىشلەر بىكار قىلىنىدۇ.

5. مىللەتلەر ئارا مۇھەببەتكە بۆلگۈنچىلىك قىلىدىغان، مىللەتلەر ئىتتىپاقىغا بۇزغۇنچىلىق سالىدىغان ۋە مىللەتلەر ئارىسىدىكى بىر - بىرىنى ھاقارەت قىلىدىغان، پەس كۆرىدىغان، ئۆچ - ئاداۋەت كەلتۈرۈدىغان سۆز - ھەرىكەتلەر قەتئىي توزىتىلىدۇ ۋە چەكلىنىدۇ.

6. مىللەتلەرنىڭ قوشۇلۇپ كېتىشىنىڭ ئالدى ئېلىنىپ، مىللىي ئۆرپ - ئادەت، دىنىي ئېتىقادقا بۇزغۇنچىلىق سالىدىغان قىلمىشلار چەكلىنىدۇ ھەمدە ئاز سانلىق مىللەتلەرگە ئالاھىدە ياردەم بېرىلىدۇ.

C دىپلوماتىيە

1. جۇڭگو — سوۋېت دوستلۇقى ھەقىقىي ئالغا سۈرۈلىدۇ.

2. جۇڭگو — سوۋېت ئىقتىسادىي ھەمكارلىق مۇناسىۋىتى ئىلگىرى سۈرۈلىدۇ.

3. جۇڭگو - سوۋېت ئوتتۇرىسىدىكى مەدەنىيەت، ئىلىم - پەن مۇناسىۋىتى راۋاجلاندۇرۇلىدۇ.

4. ھەر قايسى ئەللەر بىلەن بولغان دوستانە سودا ۋە ئىلىم - پەن مۇناسىۋەتلىرى راۋاجلاندۇرۇلىدۇ.

5. ھەر قايسى مۇناسىۋەت دۆلەتلىرى (جۇملىدىن سو-

ۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى جۇمھۇرىيەتلىرى) دىكى خەلقلەر بىلەن بولغان دىنىي، مەدەنىيەت جەھەتتىكى ئورتاقلىقلار ئاساسىدا، ئۆزئارا مۇناسىۋەتنى يېقىنلاشتۇرۇش مەقسەت قىلىنىدۇ.

D. ئىقتىساد

1. ئۆز ئالدىغا تىرىشچانلىق قىلىدىغان دېھقانلارغا ياردەم بېرىلىدۇ. ئىجارىكەشلىك ھوقۇقى قوغداپ قېلىنىدۇ. يەرلەرنى مەركەزلەشتۈرۈۋېلىشنىڭ ئالدى ئېلىنىپ، تىرىغۇچىنى يەرگە ئىگە قىلىش مەقسىدى ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدۇ.

2. ئەمگەك — ئىش ھەققىنىڭ مۇۋاپىق تەڭشىلىشى ئالغا سۈرۈلۈپ، ئەمگەك شارائىتى ياخشىلىنىدۇ ھەمدە بالا ئىشچىلار بىلەن ئايال ئىشچىلار ھىمايە قىلىنىدۇ.

3. زۆرۈر بولغان تەدبىرلەر قوللىنىلىپ، ئىشسىزلىق مەسىلىسى مۇۋاپىق ھەل قىلىنىدۇ.

4. دېھقان، ئىشچىلار ۋە كۆچمە چارۋىچى خەلقلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى ئاشۇرۇلۇپ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى ئۆستۈرۈلىدۇ.

5. كۆپ پايدا ئېلىپ، قاتتىق ئېكسپلاتاتسىيە قىلىدىغان، ئېغىر دەرىجىدىكى ئىجارىكەشلىك قىلىدىغان بارلىق نامۇۋاپىق ئەھۋاللار قەتئىي چەكلىنىدۇ.

6. ئۆلكىنىڭ بوز يەر ئېچىش ئېھتىياجىغا ئاساسەن پىلانلىق ھالدا سۇ ئىنشائات قۇرۇلۇشلىرىنى ئېلىپ بېرىش ۋە تەرتىپكە سېلىش ئىشلىرى ئېلىپ بېرىلىدۇ.

7. بوز يەرلەر زور مىقداردا كۆپەيتىلىدۇ، دېھقانچىلىق تېخنىكىسى ياخشىلىنىدۇ. ئامبارلاردا زاپاس ئاشلىق ساقلاش تۈزۈمى يولغا قويۇلىدۇ ھەمدە سېرىق چېكەتكە قاتار-

لىق زىيانداشلار تۈگىتىلىپ قەھەتچىلىكنىڭ ئالدى ئېلىنىدۇ.

8. كىۋەز، پىلە، كەندىر ۋە ھەر خىل دېھقانچىلىق قوشۇمچە كەسىپ ئىشلەپچىقىرىشى كۆپەيتىلىدۇ. مەھسۇلات سۈپىتى ياخشىلىنىدۇ.

9. كۆپلەپ ئورمان بىنا قىلىنىدۇ ھەمدە ھازىر بار بولغان ئورمانلار مۇھاپىزەت قىلىنىدۇ.

10. چارۋا نەسىللىرى ئۆزگەرتىلىپ، چارۋا ماللاردا بولىدىغان كېسەللىكلەرنىڭ ئالدى ئېلىنىدۇ، ھەمدە چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى كۆپەيتكۈچىلەر مۇكاپاتلىنىدۇ.

11. تالا، تېرە، يۇڭ ۋە ھەر خىل كۈندىلىك لازىمەتلىكلەر ئىشلەپچىقىرىلىدىغان سانائەتلەر قۇرۇلىدۇ.

12. بۇرۇنقى قول سانائەتلىرى ئۆزگەرتىلىپ يىپەكچىلىك، توقۇمىچىلىق، كۆنچىلىك ۋە باشقا يەرلىك مەھسۇلاتلارنىڭ سۈپىتى ئۆستۈرۈلىدۇ.

13. مۇددەتلىك ۋە پىلانلىق يوسۇندا سېمونت، ئېلېكتىر مېخانىزاتسىيىسى، پولات - تۆمۈر، ماشىنا - ئۈسكۈنە قاتارلىق ئاساسىي سانائەتلەر بەرپا قىلىنىدۇ.

14. ھەر خىل كان مەدەنلىرى پائال رەۋىشتە قېزىپ ئۆزلەشتۈرۈلىدۇ.

15. ئىچكى سودىغا مۇتلەق ئەركىنلىك بېرىلىدۇ. ھۆكۈمەت ماددىي ئەشيالارنى توشۇپ، بازارلارنى تەڭشەپ بەرگەندىن باشقا، ھەر قانداق ئارىلىشىش سىياسىتى قوللانمايدۇ ياكى خەلق بىلەن پايدا تالاشمايدۇ، ھەمدە ئىمكانىيەتنىڭ بېرىچە تەكشۈرۈش رەسمىيەتلىرى ئاددىيلاشتۇرۇلۇپ، نامۇۋاپىق بولغان باج - سېلىقلار ئېلىپ تاشلىنىدۇ.

ھەر دەرىجىلىك مەمۇرى ئىدارىلار ۋە ھۆكۈمەت خادىملىرىنىڭ سودا - سېتىق بىلەن شۇغۇللىنىشىغا يول قويۇلمايدۇ.

16. تاشقى سودىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ چەت ئەللەر بىلەن تۈزۈشكەن سودا كېلىشىمىدىكى بەلگىلىمىلەر بويىچە، خەلققە ئەركىن تىجارەت قىلىش ھوقۇقى بېرىلىدۇ.

17. ئىشلەپچىقىرىش، ئىستېمال، ترانسپورت قاتارلىق ھەمكارلىق كەسىپلىرى پائال تەشەببۇس قىلىنىدۇ.

18. مەركەز ۋە مەزكۇر ئۆلكىنىڭ پۇل مۇئامىلە ئورگانلىرىنى ئىشقا سېلىپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، سانائەت، سودا تارماقلىرىغا ھەر خىل پۇل قەرز بېرىش ۋە ھەمكارلىق قەرز پۇلى بېرىش يولغا قويۇلىدۇ.

19. مەركەزنىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە ھۆكۈمەت باشقۇرۇشىدىن سىرت بولغان ھەر خىل سانائەتلەرنى خەلقنىڭ باشقۇرۇشى رىغبەتلەندۈرۈلىدۇ ياكى ھۆكۈمەت ۋە سودىگەرلەر بىللە باشقۇرۇش ئۇسۇلىنى قوللىنىشقىمۇ بولىدۇ. بىراق مونوپول قىلىۋېلىشقا ياكى يالغۇز ئىگىلىۋېلىشقا بولمايدۇ.

E مالىيە

1. مالىيە جەھەتتە ئۆز - ئۆزىنى تولۇق تەمىن ئېتىش مەقسىتىگە يېتىش ئۈچۈن، ئىگىلىك راۋاجلاندۇرۇلۇپ ئىشلەپچىقىرىش ئۆستۈرۈلىدۇ.

2. ھەر خىل باج - سېلىقلارنى ئېلىش ئىشى مەركەزنىڭ قانۇن - پەرمانلىرىغا ئۇيغۇن بولۇشى ھەمدە خەلق تۇرمۇشى بىلەن خەلق ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇشقا دەخلى يەتكۈزمەسلىك پرىنسىپ قىلىنىشى كېرەك.

3. پۇل تۈزۈمى بىرلىككە كەلتۈرۈلىدۇ. بەلگىلىك مۇددەت ئىچىدە ئۆلكە پۇلى تارقىتىلىشتىن توختايدۇ. ھەمدە ھازىر يولغا قويۇلۇۋاتقان نىسبەت بويىچە يىغىۋېلىنىدۇ (قوشۇمچە ئەسكەرتىش: مۇشۇ ماددا ساقلاپ قېلىنىپ، ئىككىنچى گۇرۇپپىغا تاپشۇرۇپ مۇزاكىرە قىلغاندىن كېيىن، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەيئەتلىرى يىغىنىدا ماقۇللىنىدۇ).

4. شىنجاڭ سودا بانكىسى ئۆلكىلىك بانكىغا ئۆزگەرتىلىپ تەشكىل قىلىنىدۇ. ھەمدە خەلقنىڭ قانۇن بويىچە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق سودا - سانائەتكە ئوخشاش خاراكتېردىكى بانكا تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىشىغا يول قويۇلىدۇ.

5. ئۆلكە مالىيىسىدە ئۆز - ئۆزىنى تەمىنلەش تەلىپىگە يېتىشتىن ئاۋۋال، مەركەزنىڭ داۋاملىق قوشۇمچە ياردەم بېرىشىنى تەلەپ قىلىش كېرەك. ھەر خىل قۇرۇلۇشلارغا كېرەكلىك خىراجەت ئۈستىدە، مەركەزدىن ئىمكانىيەتنىڭ بېرىچە قوشۇمچە ياردەم بېرىشىنى تەلەپ قىلىش كېرەك.

6. ئۆلكىدىكى ئىدارىلارنى ئىخچام قىلىش، زۆرۈرىيىتى بولمىغان ئىدارە ۋە خادىملارنى ئىمكانقەدەر قىسقارتىش لازىم.

7. ھەر خىل قانۇنسىز چاچقان ئالۋاڭ ۋە شەكلى ئۆزگەرگەن بارلىق سېلىقلار قەتئىي چەكلىنىدۇ.

F قاتناش

1. ئۆلكە ئىچى — سىرتىدىكى قاتناش راۋاجلاندۇرۇلۇپ، مەزكۇر ئۆلكىنىڭ ئىقتىسادىي، مەدەنىي تەرەققىياتى ئىلگىرى سۈرۈلىدۇ.

2. مەركەزدىن لوڭخەي تۆمۈر يولىنى تېز ۋاقىت ئىچىدە مەزكۇر ئۆلكىگە تۇتاشتۇرۇشنى ھەمدە پىلانلىق تۈردە ئۆلكە ئىچىدە تۆمۈر يول قۇرۇلۇشىنى ئېلىپ بېرىشنى

تەلەپ قىلىش كېرەك.
3. مەركەزدىن تېز ۋاقىت ئىچىدە ئۆلكە ئىچىدىكى دۆ-
لەت مۇداپىئە يولىنى ئۆلچەمگە لايىق رەتلەش - ياساش
تەلەپ قىلىنىدۇ.
4. ئۆلكە، ناھىيە ۋە يېزا - قىشلاقلارغا بارىدىغان
يوللارنى ياساش، راۋانلاشتۇرۇش ئىشى قارارلىق ھالدا
تېز ئېلىپ بېرىلىدۇ.
5. ئۆلكە سىرتى بىلەن بولغان ھاۋا قاتناش ئىشى را-
ۋاجلاندۇرۇلىدۇ ھەمدە پىلانلىق تۈردە ئۆلكە ئىچىدىكى
ھاۋا يوللىرى ئېچىلىدۇ.
6. دەريا ئېقىنلىرى راۋانلاشتۇرۇلۇپ، ئىچكى دەريالاردا
قاتناش يوللىرى ئېچىلىدۇ.
7. ھەر خىل قاتناش ۋاسىتىلىرى كۆپەيتىلىدۇ، ئات -
ئۇلاغ ترانسپورتى كۈچەيتىلىدۇ.
8. پوچتا - تېلېگراف ئىشلىرى تولۇقلىنىدۇ ھەمدە پو-
تۈن ئۆلكە بويىچە رادىئو تورلىرى يولغا قويۇلىدۇ.
9. قاتناش تېخنىك خادىملىرى ۋە باشقۇرغۇچى خادىم-
لار كۆپلەپ يېتىشتۈرۈلىدۇ.

G مائارىپ

1. دۆلەت كۆز قارىشى ۋە مىللىي ئاڭغا ئىگە، جىسما-
نىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن ساغلام بولغان دۆلەت گراژ-
دانلىرى يېتىشتۈرۈلىدۇ.
2. مەجبۇرىي مائارىپى يولغا قويۇلۇپ، مائارىپ
ئومۇملاشتۇرۇلىدۇ.
3. ئۈرۈمچىدە ئۆلكە دەرىجىلىك ئالىي مەكتەپ (جۈملى-
دىن يېزا ئىگىلىك - چارۋىچىلىق ئىنستىتۇتى، تېبابەت پەن-

لەر ئىنستىتۇتى، تېببىي ئىنستىتۇت، قاتناش ئىنستىتۇ-
تى، پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى، ئەدەبىيات - قانۇن ئىنستى-
تۇتى قاتارلىقلار) قۇرۇلۇپ، ئالىي ئىختىساسلىق قۇرۇلۇش
خادىملىرى يېتىشتۈرۈلىدۇ.
4. مۇشۇ ئۆلكىنىڭ قۇرۇلۇش ئېھتىياجىغا ماسلاشقان
ھالدا ھەر خىل تېخنىكوملار ياكى كەسپىي مەكتەپلەر قۇ-
رۇلۇپ، ئوتتۇرا قاتلام ۋە ئاساسىي قاتلاملار ئۈچۈن ئىخ-
تىساسلىق خادىملار يېتىشتۈرۈلىدۇ.
5. ھازىرقى ئوتتۇرا دەرىجىلىك مەكتەپلەر رەتكە سې-
لىنىپ تولۇقلىنىدۇ ھەمدە رايونلار بويىچە مۇددەتكە ئاي-
رىپ كۆپەيتىپ قۇرۇلىدۇ.
6. دارىلمۇئەللىمىنلەر كۆپەيتىپ قۇرۇلۇپ، ھەر مىللەت
ياشلىرى كۆپلەپ يېتىشتۈرۈلىدۇ. باشلانغۇچ مەكتەپ مۇ-
ئەللىملىرى تولۇقلىنىدۇ ھەمدە مۇئەللىملەر كۇرسى ئېچى-
لىپ ھازىرقى باشلانغۇچ مەكتەپ مۇئەللىملىرى قارارلىق
تەربىيىلىنىدۇ.
7. خەلق مەكتەپلىرى، مەركىزىي مەكتەپلەر ۋە باللار
باغچىلىرى ئومۇميۈزلۈك تەسىس قىلىنىدۇ.
8. ياشانغانلارنى قوشۇمچە ئوقۇتۇش يولغا قويۇلۇپ
ساۋاتسىزلىق تۈگىتىلىدۇ.
9. باشلانغۇچ، ئوتتۇرا مەكتەپلەردە شۇ مىللەتنىڭ تىل-
يېزىقىدا دەرس ئۆتۈلىدۇ. لېكىن ئوتتۇرا مەكتەپلەردە
دۆلەت تىلى ئوقۇشقا تېگىشلىك دەرس قىلىنىدۇ. ئالىي
مەكتەپلەردە بولسا، ئوقۇش - ئوقۇتۇش ئېھتىياجىغا ئاسا-
سەن دۆلەت تىلى بىلەن مۇسۇلمان تىلى تەڭ قوللىنىلىدۇ.
10. ھەر خىل شەخسىي مەكتەپلەرنىڭ دەرسلىك ئۆلچى-
مى ۋە ئوقۇتقۇچىلىرى ئادەتتىكى مەكتەپلەرنىڭ بەلگىلى-
مىسى بويىچە بولىدۇ.

11 خەلق ئاقارتىش يۇرتلىرى، كۇتۇپخانا، قىرائەتخانا، ئاممۇى تەنتەربىيە مەيدانى قاتارلىقلار قارارلىق ئومۇميۈزلۈك تەسىس قىلىنىپ، ئىجتىمائىي مائارىپ راۋاجلاندۇرۇلىدۇ.

12. قارارلىق يوسۇندا ئىچكى ئۆلكىلەرگە ۋە چەت ئەللەرگە ئوقۇغۇچى ئەۋەتىلىدۇ.

T مەدەنىيەت

1. ئىلىم - پەن ئەركىنلىكى كاپالەتلەندۈرۈلىدۇ. ئىلمىي تەتقىقات ئىشلىرى رىغبەتلەندۈرۈلىدۇ.

2. مىللەتلەرنىڭ ئەزەلدىن بار بولغان مەدەنىيىتى جارى قىلدۇرۇلۇپ مىللىي ئەدەبىيات - سەنئەت، ئۇسسۇل، رەسسامچىلىق ۋە ھەر خىل ئەدەبىي - سەنئەتلىرى تەشەببۇس قىلىنىدۇ.

3. مەزكۇر ئۆلكىمىز بىلەن ئىچكى جايلار ۋە چەت ئەللەر ئوتتۇرىسىدىكى مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش ئىلگىرى سۈرۈلىدۇ.

4. چوڭ كۆلەمدە تەھرىر — تەرجىمە ئىدارىسى تەسىس قىلىنىپ، ھەر مىللەت يېزىقىدىكى ئۇغەت، ئەدەبىيات، قانۇن، ئوقۇ - ئوقۇتۇش ماتېرىياللىرى ۋە ھەر خىل تەبىئىي پەن، ئىجتىمائىي پەن، ئەدەبىيات - سەنئەت قاتارلىقلارغا دائىر مەشھۇر ئەسەرلەر تۈزۈپ تەرجىمە قىلىنىپ نەشر قىلىنىدۇ.

5. رايونلار بويىچە موزېي، كۆرگەزمىخانىلار تەسىس قىلىنىپ، ئۆلكىمىزدىكى ھەر خىل ماددىي يايلىقلار، قەدىمىي تارىخىي يادىكارلىقلار ئۈستىدە تەپسىلىي قېزىش، رەتلەش، تەتقىق قىلىش يولغا قويۇلىدۇ.

6. ھەر خىل مىللىي سەنئەت سارايلىرى، تىياتىرخانىلار، مۇزىكا ئىنىستىتوتلىرى قارارلىق ھالدا قۇرۇلىدۇ.

7. ئاخباراتچىلىق ۋە كىنوچىلىق ئىشلىرى راۋاجلاندۇرۇلىدۇ.

R سەھىيە

1. ساقلىقنى ساقلاش تەدبىرلىرى كۈچەيتىلىپ، خەلق تەنتەربىيىسى تەشەببۇس قىلىنىدۇ، ئۆسمۈرلۈكلەرنى ئاسراشقا ئەھمىيەت بېرىلىدۇ.

2. ئاممىۋى تازىلىققا ھەقىقىي تۈردە ئەھمىيەت بېرىلىپ، كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش خىزمىتى كۈچەيتىلىدۇ. تارقىلىۋچان كېسەللەر ۋە يۇقۇملۇق كېسەللەرنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، داۋالاش خىزمىتى كەڭ دائىرىدە يولغا قويۇلىدۇ.

3. ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىش تۈزۈمى تەلتۆكۈس يولغا قويۇلىدۇ، ھۆكۈمەت قارمىقىدىكى دوختۇرخانىلار كەڭەيتىلىدۇ ھەم تولۇقلىنىدۇ.

4. دورىگەرلىك سايمانلىرى ۋە ئورگانلىرى كەڭەيتىلىدۇ.

5. تىببىي دورىگەرلىك بويىچە ئىختىساسلىق خادىملار كۆپلەپ يېتىشتۈرۈلىدۇ.

6. تۇغۇت خادىملىرى يېتىشتۈرۈلۈپ، تۇغۇت ئورۇنلىرى تەسىس قىلىنىدۇ.

7. ساناتورىيە، دەم ئېلىش ئورۇنلىرى قۇرۇلۇپ، جايلاردىكى ئارشاڭلار رەتكە سېلىنىدۇ.

8. جايلاردىكى خەلقلەر مەبلەغ چىقىرىپ ھەمكارلىشىپ باشقۇرغان دوختۇرخانىلارنى قۇرۇش رىغبەتلەندۈرۈلىدۇ.

9. بالدۇر توي قىلىشتەك ناچار ئادەتلەر چەكلىنىدۇ.

10. يەرلىك تىۋىپلار تەكشۈرۈلۈپ رەتلىنىدۇ.

بۇ پروگرامما ماقۇللانغان چاغدا مەن يەنە بىر ئاز سۆز قىلدىم:

ھەيئەتلەر:

شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ سىياسىي پروگراممىسى ئالدىنقى ھەپتىدىكى ئۈچ كۈن ئىچىدە ئېچىلغان ھۆكۈمەت ھەيئىتىنىڭ 4 - قېتىملىق يىغىنىدا قىزغىن مۇزاكىرە قىلىنىپ، ئالتە ھەيئەتتىن تەركىپ تاپقان گۇرۇپپىنىڭ بۇنى دۆلەت يېزىقى ۋە ئۇيغۇر يېزىقىدا رەتلەپ چىقىشقا تاپشۇرۇلغان ئىدى. بۈگۈن ئۇ (18 - چېسلا) دوكلات تەرىقىسىدە رەسمىي ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، ھەر قايسى ھەيئەتلەرنىڭ رازىلىقىدىن ئۆتتى؛ بۇنىڭ بىلەن ئۇ رەسمىي قارارىدىن ئۆتكەن بولدى.

بۇ سىياسىي پروگرامما، ئىنتايىن ئەستايىدىل تەرتىپلەردىن ئۆتۈپ ماقۇللاندى. ھەر بىر سۆز ھەر بىر جۈملىگىچە كۆپچىلىك تەپسىلىي ئويلاندى ۋە قىزغىن مۇزاكىرىلەر ئېلىپ باردى. بۇنى شىنجاڭدا دەۋر بۆلگۈچ تارىخىي خاراكتېرلىك ھۆججەت دەپ قاراشقا بولىدۇ. ھۆكۈمىتىمىزنىڭ 25 نەپەر ھەيئىتى بۇنىڭدىن كېيىن بۇنى سەممىي ساداقەتلىك بىلەن يۈرگۈزۈشى، سۆز - ھەرىكەتتە مۇشۇ پروگراممىغا خىلاپلىق قىلماسلىقى لازىم. چۈنكى بىز بۇ ھۆججەتنى ئۆلكە دائىرىسىدىلا ئېلان قىلىپ قالماستىن بەلكى پۈتۈن مەملىكەتكە ئېلان قىلىمىز، ھەمدە پۈتۈن دۇنيادىكى ئەربابلار بۇنىڭدىن خەۋەر تاپىدۇ. مەن شۇنداق ئويلايمەنكى، مەملىكەت بويىچە ئاساسىي قانۇن سىياسىتى يولغا قويۇلماي تۇرۇپ، بىزنىڭ مۇشۇنداق بىر سىياسىي پروگراممىغا ئىگە بولۇشىمىز، ھەر قايسى ئۆلكىلەر ئۈچۈن ئۈلگە يارىتىپ بەردى. باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، مۇشۇ ھۆججەت ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن بىز يالغۇز پۈتۈن ئۆلكە

خەلقى ئالدىدىلا جاۋابكار بولۇپ قالماستىن بەلكى، پۈتۈن مەملىكەتتىكى زاتلار ئالدىدىمۇ جاۋابكار بولىمىز. شۇڭا كەلگۈسىدە ھەيلى قانداق قىيىنچىلىقلارنىڭ يۈز بېرىشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇنى يۈزدە - يۈز ئىشقا ئاشۇرۇشىمىز كېرەك. بىز شىنجاڭ خەلقىنى قۇرۇق سۆز بىلەن ئالدىساق بولمايدۇ، پۈتۈن مەملىكەتتىكى زاتلارنى ئالدىساق بولمايدۇ. شەخسەن ئۆزەمنىڭ ئىنقىلاب بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلگىنىمگە 30 يىلدىن ئاشتى. يېشىممۇ ئاتمىشقا بېرىپ قالدى. ھاياتىمدا ھەرگىز يالغان سۆز ياكى ساختا ھەرىكەتتە بولۇپ باققان ئەمەسمەن. بۇنى ئۆزەمنىڭ 30 يىللىق ئىنقىلابىي تارىخىم ۋە كىشىلىك پەزىلىتىم ئىسپاتلايدۇ. شۇڭا مەن بۇ سىياسىي پروگراممىنى ساداقەتلىك بىلەن ئىجرا قىلىدىغىنىمغا قەتئىي ئىشىنىمەن. ھەر قايسى ھەيئەتلەرنىڭ بۇ قېتىمقى يىغىن داۋامىدا مۇشۇ پروگراممىغا تۇتقان پوزىتسىيىسىنىڭ ئەستايىدىللىقى ۋە ئېتىبار بەرگەنلىكىگە قاراپ، ھەيئەتلىرىمىزنىڭمۇ بۇنى چوقۇم سەممىيەتلىك بىلەن ئىجرا قىلىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن!

بۇ پروگراممىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىكى زۆرۈر شەرتلەردىن مەركەزگە ئائىتلىرىنى، مەن چوقۇم كۈچۈمنىڭ يېتىشىچە بىجا كەلتۈرىمەن. مەسىلەن: خىراجەت جەھەتتە مەركەزدىن ياردەم قوشۇپ بېرىشكە تېگىشلىكلىرىنى ئىمكانىيىتىمنىڭ بىرىچە تەلەپ قىلىپ ئالىمەن، يەرلىككە ئائىتلىرى بولسا، خەلق قىزغىنلىق بىلەن ھىمايە قىلىپ يېقىندىن ياردەم كۆرسىتىشى، ھەر بىر ھەيئەتلەر بۇ جەھەتتە تەشۋىق - تەرغىپ قىلىپ يېتەكچىلىك خىزمىتىنى ئىشلىشى لازىم. بۇ پروگراممىنىڭ پۈتۈن روھى، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەيئەتلىرىنىڭ ۋەزىپە ئۆتكۈزۈۋېلىش قەسەمنامىسىدا ئېيتىلغان پۈتۈن ئۆلكىنىڭ تىنچلىقىغا كاپالەت بېرىمىز،

ۋەتەن بىرلىكىنى ھىمايە قىلىمىز، دېموكراتىك سىياسەتنى يۈرگۈزىمىز، مىللەتلەر ئىتتىپاقىنى كۈچەيتىمىز، دېگەن سۆزدىن ئىبارەتتۇر. بۇ 4 جۈملە سۆزنىڭ بىرىنچى جۈملىسى ئومۇمىي نىشان بولىدۇ. بىز ئەڭ ئەساسلىقى پۈتۈن ئۆلكىنىڭ مەڭگۈلۈك تېنچلىقىغا كاپالەتلىك قىلىشىمىز كېرەك. قانداق قىلغاندا مەڭگۈلۈك تېنچلىققا كاپالەتلىك قىلىش مەقسىدىگە يەتكىلى بولىدۇ؟ مەن 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئېلان قىلغان «پۈتۈن ئۆلكىدىكى قېرىنداشلارغا مۇراجىئەت» دە مۇنداق 4 جۈملە سۆزنى ئوتتۇرىغا قويدۇم، يەنى جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقىنى ئىلگىرى سۈرۈش؛ ۋەتەن بىرلىكىنى ھىمايە قىلىش؛ دېموكراتىك سىياسەتنى يولغا قويۇش؛ مىللەتلەر ئىتتىپاقىنى كۈچەيتىش. مۇندىن كېيىن بۇ پروگراممىنىڭ ھەر بىر ماددىلىرىنى قانداق ئىزچىللاشتۇرۇش كېرەك، بىز بارلىق ھەيئەتلەر ئورتاق جاۋابكار بولىمىز. ئەلۋەتتە، لېكىن شۇنداقتىمۇ بۇنىڭدا ئىش تەقسىم قىلىپ ھەمكارلىشىش روھى بولۇش كېرەك. مەسىلەن ئالايلۇق، يۇقىرىدىكى 4 جۈملە سۆز ئىچىدە، مەركەز بىۋاستە تەيىنلىگەن ئون ھەيئەتنىڭ جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقىنى كۈچەيتىش ۋە دېموكراتىك سىياسەتنى يولغا قويۇش، دېگەن ئىككى جۈملە سۆزگە نىسبەتەن ئۆز ئۈستىگە ئالغان جاۋابكارلىقى ئالاھىدە زورراق. يەرلىكتىن كۆرسىتىلگەن 15 ھەيئەتنىڭ ۋەتەن بىرلىكىنى ھىمايە قىلىش، مىللەتلەر ئىتتىپاقىنى كۈچەيتىش دېگەن ئىككى جۈملە سۆزگە نىسبەتەن ئۆز ئۈستىگە ئالغان مەسئۇلىيىتى ئالاھىدە زورراق، تېخىمۇ ئېنىقراق قىلىپ ئېيتساق، مەسىلەن، مەن بىلەن ئىككى نەپەر مائاۋىن رەئىسنىڭ مەرتىۋىسىنى سېلىشتۇرغاندا مېنىڭ جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقىنى ئىلگىرى سۈرۈش، دېموكراتىك سىياسەتنى يولغا قويۇشقا نىسبەتەن جاۋابكارلىقىم كۆپرەك بولىدۇ؛

مائاۋىن رەئىس ئەخمەدجان ۋە بۇرھانلارنىڭ ۋەتەن بىرلىكىنى ھىمايە قىلىش، مىللەتلەر ئىتتىپاقىنى كۈچەيتىشكە نىسبەتەن جاۋابكارلىقى ئېغىرراق بولىدۇ. لېكىن مەن شۇنى ئىخلاس بىلەن چۈشەندۈرۈپ ئۆتەيكى، مېنىڭ ئىش ھەمكارلىقى دېگىنىم، ھەر بىر ئادەمنىڭ تۇتقان ئورنىنىڭ ئوخشاش بولمىغانلىقىدىن ئۇلارنىڭ ئۆز ئۈستىگە ئالغان مەسئۇلىيىتىمۇ ئېغىر - يېنىكلىكتە خېلى پەرقلىنىدۇ، دېگەنلىكتىن ئىبارەت. بۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق مەنانى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ. بىزنىڭ سىياسىي پروگراممىمىز بىر پۈتۈن نەرسە، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت بىر پۈتۈن گەۋدە. بىزنىڭ 25 كىشىلىك ھەيئىتىمىزمۇ بىر گەۋدە بولۇپ ئورتاق مەسئۇل بولۇشى لازىم.

مەن بۈگۈن بۇ پروگراممىنىڭ رەسمىي ماقۇللانغانلىقىغا ئىنتايىن خۇشال، بۇنىڭدىن ئىنتايىن ئۈمىدۋار. چۈنكى مېنىڭچە خەلقنىڭ باياشاد، ئەركىن، شاد خورام، بەختىيار، داغدام يولغا مېڭىشى يەنى سەنمىنجۇيىي ئاساسىدا يېڭى شىنجاڭ قۇرۇشنىڭ ئاساسىي سېلىندى، دەپ ھېسابلايمەن. شۇ نەرسە ئېسىمدىكى، ئۆتكەن قېتىمقى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت يىغىنىدا، مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەدجان: «مېنىڭچە سىياسىي پروگرامما ئەمەلدە كۆرسىتىلىدىغانلار بولسا، شىنجاڭ جەزمەن باغۇ - بوستانلىققا ئايلىنىدۇ» - دېگەنىدى. مەن بۇ سۆزگە تامامەن قوشۇلىمەن. بىز 25 نەپەر ھەيئەت ئەزانىڭ ئورتاق تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى، پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ قىزغىن ھىمايە قىلىشى ۋە ياردەم كۆرسىتىشى ئارقىسىدا شىنجاڭ چوقۇم جۇڭگونىڭ باغۇ - بوستانىغا، دۇنيانىڭ باغۇ - بوستانىغا ئايلىنىدۇ.

نۆۋەتتە سىياسىي پروگراممىمىز گەرچە ئېلان قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن ئۆلكىلىك كېڭەش ھەيئىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن

يمىز، يەنە تېخى ئۇلارنىڭ ئىشتىراپ قىلىشى ئۈچۈن يوللىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، مەركەزنىڭ تەكشۈرۈپ ئەنگە ئېلىشى ئۈچۈن سۇنۇلىدۇ، بىراق بۇ پەقەت رەسمىيەت مەسىلىسى، چۈنكى مەركەز بىزنىڭ مۇشۇنداق قىلىشىمىزنى چوقۇم قوللايدۇ. سەنيىغۇي بولسا خەلققە ۋەكىللىك قىلىدىغان ئورگان، بىزنىڭ مۇشۇنداق قىلىشىمىزنى ئۈممىد قىلىشىمۇ چوقۇم.

بۈگۈن ھەممەيلەن بۇ مۇھىم لايىھەنىڭ قاراردىن ئۆتكەنلىكىگە نىسبەتەن شادلىق، خوشاللىق ھېس قىلماقتىمىز. مەن بۈگۈنكى يىغىنغا قاتناشقان چەتتىن ئىشتىراك قىلغان بارلىق ھەيئەتلەر ۋە ئەپەندىلەرنى بىردەك ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ، دەۋر بۆلگۈچ تارىخىي خاراكتېرلىك بۇ ھۆججەتكە ئاۋاز بېرىشىنى تەكلىپ قىلىمەن! ھەممە پۈتۈن ئۆلكە خەلقىغە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ بارلىق ھەيئەتلەرنىڭ سىياسىي پروگراممىنى سەممىي ساداقەتلىك بىلەن ئىجرا قىلىشتەك مەسئۇلىيەتنى ئورتاق ئۈستىگە ئالىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ ئۆتىمەن! (پۈتۈن زالدىكىلەر ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ ئالقىش سادالىرى ياڭراتتى)

مائاۋىن رەئىس ئەخمەدجان بىلەن مائاۋىن رەئىس بۇرھان قىسقىچە سۆز قىلىپ ئۆتتى. بۇنىڭ تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

مائاۋىن رەئىس ئەخمەدجاننىڭ سۆزى:

سىياسىي پروگراممىنى ئىجرا قىلىش يەنى تېنچلىق بىتىمىنى ئەمەلدە ئىجرا قىلىش دېمەكتۇر. بۇنىڭدىكى مەقسەت: ئۆلكىمىزنى باغۇ - بوستانلىققا ئايلاندۇرۇشتىن ئىبارەت. ھازىر بىزنىڭ ئالدىمىزدا ئۇلۇق ئىنقىلاب — يەنى مەدەنىيەت ئىنقىلابى، مائارىپ ئىنقىلابى، ئىلىم - پەن ياكى تېخنىكا ئىنقىلابى تۇرۇپتۇ. بۇ ئىنقىلابلار ھەرقانداق جاي ۋە ھەرقانداق ئىجتىمائىي ئىنقىلابلاردىن قىيىن. چۈنكى ئۆل-

كىمىز ئوتتۇرا ئەسىردىن يېڭى باسقۇچ دەۋرىگىچە بولغان جەرياننى بېسىپ ئۆتمەكتە. بىزنىڭ ئورتاق، تېنچ ئىجرا قىلىنىۋاتقان مەدەنىيەت ئىنقىلابىمىز دەل بىز ماقۇللىغان سىياسىي پروگراممىدىن ئىبارەت. شۇڭا مەن ھەر قايسى ۋەكىللەردىن سىياسىي پروگراممىنى ناھايىتى تېز ۋاقىت ئىچىدە ھەقىقىي تۈردە ئىجرا قىلىشىنى تەلەپ قىلىمەن. بۇ مېنىڭ ئۈممىدىم.

مائاۋىن رەئىس بۇرھاننىڭ سۆزى:

بىرىنچى، ئىككىنچى قېتىملىق ئۆلكە ئىشلىرى يىغىنىدا قوشۇمچە رەئىس جاڭ جىجوڭ سىياسىي پروگراممىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ھەممە سىياسىي پروگراممىنىڭ مۇھىملىقىنى ئەستايىدىللىق بىلەن چۈشەندۈرۈپ ئۆتتى. مېنىڭچە بۇ پروگرامما ھەقىقەتەنمۇ تارىختىن بۇيان شىنجاڭغا چاپلاشقان كېسەلگە بېرىلگەن دورا، بۇنىڭدىن ئېتىبارەن بۇ دورا شىپالىق بېرىپ كېسەل ساقىيىدۇ. يېڭى تەقدىر، يېڭى بەخت مانا كۆز ئالدىمىزدا كۆرۈنۈپ تۇرىۋاتىدۇ. لېكىن بۇ ۋەزىپە ئىنتايىن جاپا - مۇشەققەتلىك، بەكمۇ ئېغىر بولۇپ، تامامەن ئاممىنىڭ كۈچ - پاراستىگە، بىر دىل، بىر مەخسەت بىلەن قولغا كەلتۈرۈشىگە باغلىق، مۇشۇنداق قىلغاندىلا، ئاندىن نەچچە ئون يىللىق قاراڭغۇ زۇلمەتلىك سىياسەتنى يىلتىزىدىن قومۇرۇپ تاشلاپ، يېڭىلىق يارىتىپ، دېموكراتىيە ۋە بەخت - سائادەت داغدام يولىغا كىرەلەيمىز.

بىز بارلىق ھەيئەتلەر سىياسىي پروگراممىنى باشتىن - ئاياق سەممىيەتلىك بىلەن كەم - كۈتىسىز ئەمەلدە كۆرسىتىپ ۋە تەدرىجى يولغا قويۇپ، خەلقنىڭ سەممىي ئارزۇ - ئۈممىدىگە ئۇيغۇنلىشىشىمىز كېرەك. مەن ھەر دەرىجىلىك كادىرلارنىڭ مۇشۇ يېڭى چوڭ ۋەزىپىنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ، ساداقەتلىك بىلەن ئىجرا قىلىپ دەۋر بۆلگۈچ خاراكتېرگە

مۇناسىپ يېڭى كادىرلاردىن بولۇشنى ئۈمىد قىلىمەن. قىسقىسى بىزدە ئامما ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان مەقسەت، دۆلەتكە ساداقەتلىك كۆرسىتىدىغان ئىرادە بولۇشى لازىم. شۇنداق بولغاندىلا، بۇ پروگرامما ناھايىتى تېز ئوڭۇشلۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇپ، دېموكراتىك ۋە بەخت - سائادەتلىك يېڭى شىنجاڭ بارلىققا كېلىدۇ. بۇ پروگرامما ماقۇللانغاندىن كېيىن، نەنجىن ھۆكۈمىتىگە يوللاپ ئەنگە ئالدۇرۇلدى ھەمدە قوشۇلغانلىق ھەققىدە جاۋاب تېلېگراممىسى تاپشۇرۇۋېلىندى.

سايلام قانۇنىنىڭ ئېلان قىلىنىشى

سىياسىي پروگراممىنىڭ سىياسىي قىسمىدىكى 5 -، 6 -، 7 - ماددىلىرىدا: خەلق ناھىيىلىك سەنيىخۇي ئەزالىرىنى سايلاپ، ناھىيىلىك سەنيىخۇي ھەيئىتىنى تەشكىللەش، ناھىيە ھاكىمىنى سايلاش، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە نازارەت قىلىش ۋە ئۇنىڭغا ھەمكارلىشىش ھوقۇقىغا ئىگە. ئۆلكىلىك سەنيىخۇي ئەزالىرىنى سايلاپ، ئۆلكىلىك سەنيىخۇي ھەيئىتىنى قۇرۇش، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە نازارەت قىلىش ۋە ئۇنىڭغا ھەمكارلىشىش ھوقۇقىغا ئىگە، دەپ بەلگىلەنگەن، بىز بۇ بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ دېموكراتىك ھوقۇقىنى تېز ۋاقىت ئىچىدە ئەمەلگە ئاشۇرۇش، يەنى پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان كۈرەش قىلىپ قولغا كەلتۈرۈش ئارزۇسىدا بولۇپ كېلىۋاتقان ھوقۇقىنى ئەمەلدە كۆرسىتىش ئۈچۈن، تېزلىكتە سايلام قانۇنىنى تۈزۈپ چىقىپ، ئىككىنچى قېتىملىق ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت يىغىنىنىڭ ماقۇللىشىغا سۇندۇق، بۇ 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى رەسمىي ئېلان قىلىندى. ئۇنىڭ مۇھىم نۇقتىلىرى مۇنداق:

(1): سايلام ئورگانلىرىنى باشقۇرۇش ۋە نازارەت قىلىش (A)

ئۆلكىدە، ئۆلكىلىك سايلام ھەيئىتى قۇرۇلىدۇ. بۇنىڭ ئەزالىرىنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت كۆرسىتىپ بېكىتىدۇ. (B) ناھىيىلەردە، ناھىيىلىك سايلام ھەيئىتى قۇرۇلىدۇ. ھەيئەت باشلىقلىقىغا بىر ئادەم، مۇئاۋىن باشلىقلىقىغا بىر ئادەم، ھەيئەتلىككە ئۈچ ئادەم تەيىنلىنىدۇ. ھەمدە ھەيئەتلەر ئارىسىدىن بىر ئادەم كاتىپلىققا كۆرسىتىلىدۇ. بۇ نامزات ئىسمىلىكى، جايلاردىكى يەرلىك زاتلار ئىچىدىن تاللىنىدۇ ۋە ئۆلكىلىك سايلام ھەيئىتىگە مەلۇم قىلىنىپ ۋەزىپىگە قويۇلىدۇ. (C) ھەر بىر يېزا - قىشلاق، جاڭلاردا شۆبە سايلام ھەيئەتلىرى قۇرۇلۇپ، ھەيئەتلىككە ئۈچ ئادەم قويۇلىدۇ. بۇلاردىن ھەيئەت باشلىقلىقىغا بىر ئادەم كۆرسىتىلىدۇ. نامزاتلارنى ناھىيىلىك سايلام ھەيئىتى شۇ يەردىكى زاتلار ۋە زىيالىلار ئىچىدىن تاللاپ ئېلىنىدۇ. (D) ئۆلكىلىك سايلام ھەيئىتى ئايرىم - ئايرىم ھالدا سايلامغا نازارەت قىلىش گۇرۇپپىلىرىنى ھەر قايسى مەمۇرىي ۋىلايەتلەرگە ئەۋەتىش بىلەن، ھەر بىر ناھىيىلەرگە نۆۋەت بىلەن بېرىپ سايلامغا نازارەتچىلىك قىلىدۇ، ھەر خىل سايلام تۈرلىرى مۇشۇ گۇرۇپپا بارغاندىن كېيىن ئۇنىڭ نازارىتى ئاستىدا ئېلىپ بېرىلىدۇ.

(2) ناھىيىلىك سەنيىخۇي ھەيئەت ئەزالىرىنى سايلاش:

(A) ناھىيىلىك سەنيىخۇي ئەزالىرىنىڭ سانى ئاھالىنىڭ ئاز - كۆپلىكى، مىللىي تەركىب نىسبىتى بويىچە ئايرىم بەلگىلىنىدۇ. (B) ناھىيىلىك سەنيىخۇي ئەزالىرىنى سايلاشتا، ھەر قايسى ناھىيىلەردىكى شۆبە سايلام ھەيئەتلىرى ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئاممىۋىي چوڭ يىغىنلارنى ئېچىپ سايلام ئىسمىلىكلىرى ئوتتۇرىغا قويۇلىدۇ. ھەر قايسى شۆبە ھەيئەتلەر سايلانغانلارنى ناھىيىلىك سايلام ھەيئىتىگە يوللاپ بېكىتىدۇ. ئاممىۋىي چوڭ يىغىن چاقىرىش ئۇسۇلىنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئايرىم بەلگىلەيدۇ. (E) ناھىيىلىك سەنيىخۇي ئەزالىقىغا سايلايدىغان ۋە سايلىنىدىغانلار بىردەك مۇشۇ دۆلەتنىڭ تەۋەلىكىدە بولۇشى كېرەك.

(3) ناھىيە ھاكىمىنى سايلاش: (A) ناھىيە ھاكىمى ھەر قايسى ناھىيىلىك سەنىيخۇي ھەيئەتلىرىنىڭ بىرىنچى قېتىملىق سايلام يىغىنىدا سايلاپ چىقىلىدۇ. ھۆكۈمەت ۋەكالەتخانىسىنىڭ باشلىقلىرىنى سايلاش ئۇسۇلى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەرىپىدىن ئايرىم بېكىتىلىدۇ. (B) ناھىيە ھاكىمىنى سايلاشتا، مەخپىي يۇسۇندا ئىسىملىك يېزىش ئۇسۇلى قوللىنىلىپ، ئەڭ كۆپ بېلەتكە ئېگە بولغۇچىلار سايلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن سەل ئازراق بولغانلار كاندىدات بولىدۇ. ئەگەر بېلەت سانى ئوخشاش بولۇپ قالسا چەك تارتىش ئارقىلىق بېكىتىلىدۇ. (C) ھاكىم سايلاش ۋاقتىدا شۇ ۋاقىتتىكى ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان ناھىيە ھاكىمى سايلام ھەيئىتىنىڭ باشلىق ۋە مۇئاۋىن باشلىقلىرى، ئۆلكە تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن نازارەت گۇرۇپپىسىدىكىلەر نەق مەيداندا بولۇشى كېرەك. (D) ھاكىملىققا سايلانغۇچىلارنىڭ سالاھىيىتى مۇنداق بولۇشى كېرەك: جۇڭگونىڭ دۆلەت تەۋەلىكىگە ئىگە، بىر خىل تىل - يېزىقنى پىششىق بىلىدىغان، سىياسىي پروگراممىنى سادىقلىق بىلەن ھىمايە قىلىدىغان، يېشى 25 ياشتىن يۇقىرى بولغانلار مىللىتى، دىنى، يۇرتى، جىنسى، ئايرىلماستىن بىردەك سايلىنىش ھوقۇقىغا ئىگە. (E) ناھىيە ھاكىملىرىنى سايلاش بېلىتى ئۆلكىلىك سايلام ھەيئىتى تەرىپىدىن تەييارلىنىپ، ناھىيىلەرنىڭ ئىشلىتىشى ئۈچۈن، سايلام نازارەت گۇرۇپپىسىغا تاپشۇرۇلىدۇ. سايلامدىن كېيىن، نازارەت گۇرۇپپىسى قايتۇرۇپ كېلىپ تەكشۈرىدۇ.

(4) ئۆلكىلىك سەنىيخۇي ھەيئىتى ئەزالىرىنى سايلاش: (A) ئۆلكىلىك سەنىيخۇي ئەزالىرىنى سايلاش ھەر قايسى ناھىيىلىك سەنىيخۇي ھەيئەتلىرى ناھىيە ھاكىمىنى سايلىغان چاغدا تەڭ ئېلىپ بارىدۇ، ئۇنىڭدىكى ئۇسۇلمۇ ناھىيىنىڭ ھاكىمىنى سايلاش بىلەن ئوخشاش. (B) ھەر قايسى ناھىيىلەردىن ئۆلكىلىك سەنىيخۇي ئەزالىققا سايلىنىدىغانلارنىڭ سانى، نوپۇسى ۋە مىللىي تەركىب

نىسبىتى بويىچە، باشقا جەدۋەلدە ئايرىم كۆرسىتىلىدۇ. (C) ئۆلكىلىك سەنىيخۇي ھەيئىتىدە ئاز سانلىق مىللەت ۋەكىللىرى ئىگىلىگۈ ئورۇن ئېلىشى ئۈچۈن، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت يىغىنى ھەر قايسى ئاز سانلىق مىللەت جامائەت تەشكىلاتلىرىدىن كۆرسىتىلگەن ئىسىملىك بويىچە 12 نەپەر كىشىنى ئۆلكىلىك سەنىيخۇي ھەيئىتىنىڭ ئەزالىققا سايلايدۇ. (D) ئۆلكىلىك سەنىيخۇي ھەيئىتى ئەزالىرىنىڭ سايلىنىش سالاھىيىتى ناھىيە ھاكىملىرىنىڭكىگە ئوخشاش، بىراق يېشى 25 تىن يۇقىرى بولسىلا بولىدۇ. باشقا چەك قويۇلمايدۇ.

(5) سايلامنىڭ تەرتىپى ۋە پرىنسىپى: (A) ھەر خىل سايلاملار چارە ئېلان قىلىنغان كۈندىن باشلاپ، ئىككى ئاي ئىچىدە (يەنى بۇ يىل 10 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە) ئورۇنلاپ بولۇنىدۇ. (B) ناھىيىلىك سەنىيخۇي ھەيئىتى نازارەت گۇرۇپپىسى يېتىپ بېرىپ، ئۈچ كۈن ئىچىدە سايلاپ چىقىلىدۇ. (C) ھەر خىل سايلام تەڭلىك ئاساستا ئومۇميۈزلۈك ئېلىپ بېرىلىدۇ. ھەر قانداق ئادەمنىڭ ئارىلىشىشىغا، تىزگىنلىشىگە ياكى كۆز بويىشىغا يول قويۇلمايدۇ. خىلاپلىق قىلغۇچىلارنىڭ سايلىنىش - سايلاش سالاھىيىتى بىكار قىلىنىپ، قانۇن بويىچە قاتتىق جازاغا تارتىلىدۇ. (D) ئۆلكىلىك ۋە ناھىيىلىك سەنىيخۇي ھەيئىتى سايلاپ چىقىلغاندىن كېيىن، بۇرۇنقى سەنىيخۇي ھەيئىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلىدۇ.

يۇقىرىدىكى بىر قانچە خىل مەزمۇنلار سايلام چارىسىنىڭ مۇھىم نۇقتىلىرى بولۇپ، بۇنىڭ ھەممىسى تولۇق تەپسىلىي بىلەن ئېلان قىلىنىدۇ.

بۇ سايلام قانۇنى بىر تەرەپتىن ئېلان قىلىندى، يەنە بىر تەرەپتىن ۋىلايەت، ناھىيە، ھۆكۈمەت ۋاكالەتخانىسىنىڭ ئىجرا قىلىشى ئۈچۈن تېلېگرامما ئارقىلىق ئەۋەتىپ بېرىلدى. ھەممىدە تۆۋەندىكى تۆت نۇقتىلىق يوليورۇق كۆرسىتىلدى: (1) ھەر قايسى ناھىيىلەردىكى سايلام ھەيئىتى ۋە شۆبە ھەيئەتلەر بىر ھەپـ

تەئىچىدە قۇرۇلۇپ مەلۇم قىلىنغاندىن كېيىن تەييارلىق خىز-
مىتىگە كىرىشىلسۇن. (2) ھەر خىل سايلام، ئۆلكە تەرىپىدىن
ئەۋەتىلگەن سايلام نازارەت گۇرۇپپىسى يېتىپ بارغاندا يۈرگۈ-
زۈلسۇن. (3) بۇ قېتىملىق سايلام ئۆلكىمىزدە يۈرگۈزۈلگەن تۇن-
جى قېتىملىق ئومۇمىي سايلام، ھۆكۈمىتىمىز دېموكراتىك سىياسەت-
نىڭ روھىنى ئىزچىللاشتۇرۇش ۋە ھۆكۈمىتىمىزنىڭ سىياسىي پروگ-
راممىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن، بۇ خىزمەتنى قىسقا
ۋاقىت ئىچىدە ئورۇنلاپ، شىنجاڭدا مەڭگۈ تىنچلىق ۋە بەخت
سائادەتنىڭ ئاساسىنى سېلىشنى قارار قىلدى. بۇنى كەڭ تور-
دە تەشۋىق قىلىپ خەلقىمىزگە ئومۇميۈزلۈك چۈشەندۈرۈش ئۇ-
مىد قىلىنىدۇ. (4) ھەر دەرىجىلىك مەمۇرىي ئەمەلدارلارنىڭ ساي-
لامغا ئارىلىشىشىغا، ئۇنى تىزگىنلەشكە مۇتلەق يول قويۇلماي-
دۇ. يەرلىك زاتلار ئادەتتىكى دېموكراتىك قائىدە بويىچە ئاش-
كارا سايلام مۇسابىقىسى ئېلىپ بارسا بولىۋېرىدۇ، قانۇنغا خىلاپ-
لىق قىلىشقا، كۆز بوياشقا يول قويۇلمايدۇ.

تېلېگرامما يوللىنىپ بولغاندىن كېيىن، مەن ئىككى مۇئا-
ۋىن رەئىس بىلەن كېڭىشىپ، 1946 - يىلى 9 - ئاينىڭ 18 - كۈنى
«ئۆلكىلىك ۋە ناھىيىلىك سەنىيخۇي ھەيئىتىنىڭ ئەزالىرىنى، نا-
ھىيە ھاكىملىرىنى سايلاش سايلىمى ئېلىپ بېرىش يۈزىسىدىن» پۈتۈن
ئۆلكىدىكى پۇقرالارغا مۇراجىئەتنامە» ئېلان قىلدۇق. بۇنىڭ
تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

سۆيۈملۈك ھەر مىللەت قېرىنداشلار!

7 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ئېلان قىلىنغان شىنجاڭ ئۆلكىلىك
ھۆكۈمەت سىياسىي پروگراممىسىنىڭ سىياسىي بابىدا كۆر-
سىتىلگەن 5 -، 6 -، 7- ماددىلىرىدىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، خەل-
قىمىز ناھىيىلىك سەنىيخۇي ئەزالىرىنى سايلاپ، ناھىيىلىك سەنىي-
خۇي ھەيئىتىنى قۇرۇش، بۇ، ناھىيە ھاكىملىرىنى سايلاپ چىقىش،
ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئىشلىرىغا نازارەت قىلىش ۋە يار-

دەم قىلىش؛ ئۆلكىلىك سەنىيخۇي ئەزالىرىنى سايلاپ، ئۆلكىلىك
سەنىيخۇي ھەيئىتىنى قۇرۇپ چىقىش، بۇ، ئۆلكىلىك ھۆكۈ-
مەتنى نازارەت قىلىش ۋە ئۇنىڭغا ھەمكارلىشىش ھوقۇقى-
غا ئىگە دېيىلگەن. مانا بۇ «دېموكراتىك سىياسەت ئەمەلگە
قويۇلۇپ، خەلق سىياسىي ئىشلارغا تولۇق قاتنىشىش ھوقۇ-
قىغا ئىگە قىلىنىدۇ» دېگەن ماددىنىڭ (سىياسىي بابتا كۆر-
سىتىلگەن) ئىجرا قىلىنىشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ خىل
ھوقۇقنىڭ ئەمەلدە يۈرگۈزۈلۈشى ئۈچۈن، ئۆلكىلىك ھۆكۈ-
مەت 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئۆلكىلىك، ناھىيىلىك سەنىيخۇي
ئەزالىرى بىلەن ناھىيە ھاكىملىرىنى سايلاش چارىسىنى
تۈزۈپ تارقاتتى. ئەمدى مۇشۇ چارە بويىچە سايلام يۈرگۈ-
زۈلىدۇ. بۇ مۇناسىۋەت بىلەن مەن ۋە ئىككى مۇئاۋىن رەئىس
كۆپچىلىككە ئالاھىدە بىر نەچچە ئېغىز سۆز قىلىپ ئۆتمەكچىمىز:

ئالدى بىلەن بىز كۆپچىلىككە شۇنى ئۇقتۇرۇپ ئۆتىمىز-
كى، بۇ ھوقۇق ئاسان قولغا كەلمىدى. بۇ پۈتۈن ئۆلكە
خەلقىنىڭ يۈز يىللاپ، مىڭ يىللاپ كۈرەش قىلغانلىقىنىڭ
نەتىجىسى. بىز ئۇنى قەدىرلىشىمىز، ئەتىۋارلىشىمىز كېرەك.
ھەربىر كىشى ئۆز ۋىجدانى ۋە ئادىللىق بىلەن كۆپچىلىك
ئەڭ ئىشىنىدىغان خەلقنىڭ مەنپەئىتىگە تولۇق ۋەكىللىك
قىلىدىغان زاتلارنى ناھىيىلىك سەنىيخۇي ئەزالىقىغا ۋە ناھى-
يىنىڭ ھاكىملىقىغا سايلىشى لازىم. بۇ ئەڭ مۇھىم
بىر نۇقتا. سىياسىي پروگراممىنىڭ سىياسىي بابىدىكى 5 -
ماددىدا «خەلق ئىرادىسى بىلەن سايلىنىدىغان ھەر دەرى-
جىلىك ئورگانلارنى سايلاش ئومۇميۈزلۈك، باراۋەرلىك،
مەخپىيەتلىك يولى بىلەن ئېلىپ بېرىلىدۇ. بۇنىڭدا تىزگىن-
لىۋېلىش، كۆز بويامچىلىق قىلىش مۇتلەق مەنئىي قىلىنىدۇ»
دەپ كۆرسىتىلگەن. كۆپچىلىك بۇ قېتىمقى سايلامدا كۆز
بويامچىلىق قىلغۇچىلارنىڭ بار - يوقلۇقىغا، بەزىلەر تەرىپى-

ھەن تىزگىنلەنگەن ياكى تىزگىنلەنمىگەنلىكىگە دىققەت
قىلىش كېرەك. ئەگەر مۇشۇنداق ئەھۋال بولسا، بۇ دېموك-
راتىك سىياسەتنى يولغا قويۇشقا قارىتا قىلىنغان بۇزغۇن-
چىلىق بولىدۇ. شۇنداقلا خەلقنىڭ ئىرادىسىگە خىلاپ كې-
لىدۇ، سىلەرنىڭ بۇنى رەت قىلىشىڭلار، پاش قىلىشىڭلار،
ئۇلارنىڭ تىزگىنلىشىنى قوبۇل قىلماسلىقىڭلار، ئۇنىڭ
سايلامدا رەڭۋازلىق قىلىشىغا سۈكۈت قىلىپ تۇرماسلىقىڭلار
لازىم. مۇشۇنداق قىلغاندىلا كۆپچىلىك ئاندىن دېموكراتىك
سىياسەت ئاستىدىكى ئىناق پۇخرا بولالايدۇ. كۆپىنچە
ئىچكى ئۆلكىلەردە ئۆلكىلىك، ناھىيىلىك سەنيىخۇي ئەزالىرى
سايلام ئارقىلىق مەيدانغا كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن ناھىيە-
نىڭ ھاكىمىغا قارىتا تېخى خەلق سايلىمى يۈرگۈزۈلمىدى.
ھازىر شىنجاڭنى بۇ جەھەتتە ئالدىدا كېتىۋاتىدۇ دەپ
ئېيتىشقا بولىدۇ. ئەگەر بۇ قېتىمقى سايلام تولۇق قانائەت-
لىنەرلىك ئورۇنلانسا، پۈتۈن مەملىكەت بويىچە ھەرقايسى
ئۆلكىلەر ئۈچۈن نەمۇنە بولۇپ قالالايدۇ دەپ ئېيتىشقا بو-
لىدۇ. بۇ پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ شان-شەرىپى، مەن كۆپ-
چىلىكنىڭ مۇشۇنداق شان-شۆھرەتكە چوقۇم مۇيەسسەر
بولىدىغانلىقىغا، شىنجاڭنى جەزمەن ھەر قايسى ئۆلكىلەر
ئۈچۈن ئۆلگە قىلىپ چىقالايدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن.

يەنە بىرسى، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلغىلى ئىككى ئاي
بولدى. شۇنى يوشۇرماي ئېيتالايمىزكى، يەنە ئاز ساندىكى
كىشىلەر دېموكراتىيە ئەركىنلىك دېگەننىڭ ھەقىقىي مەنى-
سىگە يەتمەيۋاتىدۇ. ھازىر دېموكراتىيە ئەركىنلىك دائىرى-
سىدىن ھالقىپ كېتىدىغان سۆز-ھەرىكەتلەر مەۋجۇت. بىراق
ھەممەيلەن شۇنى چۈشىنىشى لازىمكى، دېموكراتىيە دېگىنىمىز
سىياسىي تۈزۈم، ئەركىنلىك دېگىنىمىز خەلققە بېرىلگەن
ھوقۇق، لېكىن بۇ ئىككىسى قانۇن دائىرىسىدىن چەتنىگەن

ھالدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدۇ، يەنى ئۇلار قانۇننى ئا-
ساس قىلىدۇ. مۇبادا سىياسىي تۈزۈم قانۇن ئاساسىدا تۇر-
غۇزۇلمىسا، زوراۋانلىق، ئىستىبداتلىق يولغا قويۇلسا، بۇنى
دېموكراتىيە دېگىلى بولمايدۇ؛ خەلقنىڭ ئەركىنلىكىمۇ قانۇن
ئارقىلىق قولغا كەلتۈرۈلمەي قارىغۇلارچە ھەرىكەتلەردە
بولسا، بۇمۇ ھەقىقىي ئەركىنلىك ھېسابلانمايدۇ. شۇنىڭ
ئۈچۈن ئېيتالايمىزكى، قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىش بولمى-
سا، دېموكراتىك سىياسەتمۇ بولمايدۇ، قانۇن بىلەن ئىدارە
قىلىش بولمىسا، دېموكراتىك سىياسەتمۇ بولمايدۇ. قانۇن بىلەن
ئىدارە قىلىش بولمىسا، خەلقنىڭ ئەركىنلىكى ھەم بولمايدۇ. بىز
دېموكراتىك سىياسەتكە ئېرىشىش ئۈچۈن قانۇنىي ئىدارە قى-
لىشقا بويسۇنۇشىمىز، ھەر خىل ئەركىنلىكنى قولغا كەلتۈ-
رۈش ئۈچۈن قانۇنىي ئىدارە قىلىشقا ئەمەل قىلىشىمىز لا-
زىم. سىياسىي پروگرامما خەلق ئەركىنلىكىگە قىلىنغان بىر
خىل كاپالەت، شۇنداقلا ئۇنىڭ ئۆزى بىر قانۇن، خەلق
مۇشۇنداق قانۇنغا تايانغاندىلا ئاندىن ئۇلارنىڭ ئەركىن-
لىكى كاپالەتكە ئېرىشەلەيدۇ. سىياسىي بابنىڭ 2-ماددىسى-
دا: «خەلقنىڭ تەپەككۇر، سۆز، مەتبۇئات، يىغىلىش، تەش-
كىلاتلارغا ئۇيۇشۇش، ئولتۇراقلىشىش، كۆچۈش جىسمانىي،
مال-مۈلۈك جەھەتتىكى تولۇق ئەركىنلىكى قانۇنىي كاپا-
لەتكە ئېرىشىدۇ»؛ 3-ماددىسىدا: «خەلقنى قانۇنسىز قول-
غا ئېلىشقا، تۇتۇپ تۇرۇشقا ياكى جازالاشقا يول قويۇلماي-
دۇ»؛ 4-ماددىسىدا: «قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىش يولغا
قويۇلۇپ، خەلقتە قانۇنغا بويسۇنۇش ئادىتى يېتىشتۈرۈلىدۇ»،
دېيىلگەن.

ھەربىر ماددىدا قانۇنغا ئاساسلىنىش ھەققىدە سۆز بار.
ئۇنىڭ شۇنداق يېزىلىشىدىكى سەۋەبىمۇ مانا شۇ يەردە.
مۇشۇ داۋلىنى چۈشەنگەندىلا دېموكراتىيە-ئەركىنلىكنىڭ

ھەقىقىي ماھىيىتىنى بىلگىلى، مۇشۇ داۋلىغا ئەمەل قىلغانىدىلا، دېموكراتىيە - ئەركىنلىكتىن بەھرىمان بولغىلى بولىدۇ. بۇنى بىر جۈملە سۆزگە يىغىنچاقلىساق، ھۆكۈمەت قانۇنغا ئەمەل قىلىش، خەلق قانۇنغا ئەمەل قىلىش، ھۆكۈمەت بىلەن خەلق بىرلا قانۇنغا ئەمەل قىلىش ئارقىلىق دۆلەت ئىشلىرىنى باشقۇرۇپ، قۇرۇلۇشنى ئىلگىرى سۈرۈش لازىم دېگەنلىك بولىدۇ. قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىش، دېموكراتىك سىياسەت دېگەن مانا شۇ!

بىزنىڭچە بۇ قېتىمقى سايلامنىڭ ئەھمىيىتى ناھايىتى زور. ئۇنىڭ ئۇتۇقلۇق بولۇشى ياكى مەغلۇپ بولۇشى، ئۇنىڭدىكى پايدا-زىيان پۈتۈن شىنجاڭ خەلقى ئۈچۈن بىر سىناق تېشىدۇر. يەنى شىنجاڭ خەلقىنىڭ ھازىرقى دەۋردىكى دېموكراتىك سىياسىي تۈزۈمى يولغا قويۇلغان دۆلەتنىڭ خەلقى بولۇش سالاھىيىتىگە ئىگە ياكى ئىگە ئەمەسلىكى، بۇ قېتىمقى سايلامدا ئېنىق بولىدۇ. كۆپچىلىك جەزمەن ھازىرقى دېموكراتىك دۆلەتنىڭ خەلقلىرىدىن بولۇپ، دېموكراتىك سىياسىي يولىدا مېڭىپ، پارلاق باياشات، بەختىيار ئىستىقبالغا قەدەم قويىدۇ!

شۇنىڭدىن كېيىن ھەرقايسى ناھىيىلەردە ناھىيىلىك سەنىيخۇي ھەيئەتلىرى ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلدى. ناھىيە ھاكىملىرىمۇ ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ سايلاپ چىقىلدى. نەتىجىدە پۈتۈن ئۆلكىنىڭ ھەرقايسى ناھىيىلىرىنىڭ جۈملىدىن، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ئۈچ ۋىلايەتنىڭ ھەممە ناھىيە ھاكىملىرى شۇ يەردىكى زاتلاردىن سايلىنىپلا قالماستىن، مىللىي تەركىپ جەھەتتىن ئېيتقاندا، خەلق سايلاپ چىققان ناھىيىلىك سەنىيخۇي ھەيئەت ئەزالىرى ئىچىدە، ئۇيغۇرلار 59.31% نى تەشكىل قىلدى. شۇ چاغدا مەن دېموكراتىك سىياسەتنى يولغا قويۇشنىڭ ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتلىرى قۇرۇلۇپ بولدى، دەپ ھېسابلىغانىدىم. بىراق ئۆلكىلىك سەنىيخۇي ئەزالىرىنى سايلاپ چىقىش، ئۆلكىلىك سەنىيخۇي

ھەيئىتىنى قۇرۇش خىزمىتى ئىنتايىن زور ئوڭۇشسىزلىقلارغا ئۇچراپ، ناھايىتى زور داۋالغۇشلار يۈز بەردى. بۇنى كېيىن بايان قىلىپ ئۆتىمەن.

غۇلجىغا زىيارەت

شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلغان ۋە سىياسىي پراگرامما يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، مەن غۇلجىنى زىيارەت قىلىش قارارىغا كەلدىم. بۇ سىياسىي ئەھمىيەتكە ئىگە بىر ئىش ئىدى. چۈنكى غۇلجا ئۆزگىرىشى ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ئۈچ ۋىلايەتتىن قوزغالغان بولۇپ ئۈچ ۋىلايەت بولسا، غۇلجىنى مەركەز قىلغان. ھازىر پۈتۈن ئۆلكە تىنچ بىرلىككە كېلىشكە قاراپ يۈزلىنىپ، بارلىق ئەسلىگە كەلتۈرۈش ۋە قۇرۇلۇش خىزمەتلىرىنى سىياسىي پراگراما بويىچە ئېلىپ بېرىش زۆرۈر بولۇپ تۇرۇۋاتىدۇ. مەن قوشۇمچە رەئىسلىك سالاھىيىتىم بىلەن غۇلجىنى زىيارەت قىلىش، كۆزدىن كۆچۈرۈش ئارقىلىق، ئىككى تەرەپنىڭ قايتىدىن ھەمكارلاشقانلىقىنى، ئۈچ ۋىلايەتتىكى زاتلارنىڭ كونا كۆز قاراشلىرىنى ئۆزگەرتىپ، يېڭى تونۇش ھاسىل قىلىشىنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقىمنى ئىزھار قىلماقچىمەن، بۇلارنىڭ ھەممىسى ناھايىتى زۆرۈر.

مەن مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجانغا غۇلجىنى زىيارەت قىلىش تەكلىپىنى ئوتتۇرىغا قويغىنىمدا، ئۇ دەرھال ماقۇل بولدى، لېكىن ئاۋال بىر قايتىپ بېرىپ تەييارلىق كۆرىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. مەن ئۇنىڭ مەقسىتىنى چۈشىنەتتىم. چۈنكى ئۆزگىرىشنىڭ ئالدى - كەينىدە ۋە تىنچلىق بىتىمى ئىمزالانغاندا ئۇلارنىڭ ئىچكى قىسمىدا تولۇق بىرلىك يوق ئىدى. ئۇ مېنىڭ زىيارىتىمنى ئەلۋەتتە رەت قىلالمايتتى. بىراق ئۇنىڭ مېنىڭ بىخەتەرلىك مەسىلەم ۋە ئۆزلىرىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى

پىكىر بىرلىك مەسىلىسىنى ئويلانماسلىقى مۇمكىن ئەمەس. مەن ئۇنىڭ غۇلجىغا قايتىپ بېرىپ، مېنىڭ غۇلجىنى زىيارەت قىلىدىغانلىقىمنى ئېلان قىلغانىدا، بەزىلەرنىڭ قارشى چىققانلىقىنى ۋە بەزى سۆزگە كىرمىگەن رادىكال ئۇنسۇرلارنى ۋاقتىنچە نازارەت ئاستىغا ئېلىپ، تەسادىپى ھادىسىلەرنىڭ ئالدىنى ئالغانلىقىنى كېيىن ئۇقتۇم. بۇ توغرىدا مەن ئۇنىڭدىن ۋە باشقا غۇلجىلىق دوستلاردىن چوڭقۇر مىننەتدارمەن.

8 - ئاينىڭ 28 - كۈنى مەن دىخۇادىن غۇلجىغا قاراپ ئۇچتۇم. مەن بىلەن بىرگە سەپەر قىلغانلاردىن دىخۇا شەھەر باشلىقى چوي ۋۇ، ئالاھىدە ئەۋەتىلگەن دىپلوماتىيە خادىمى ليۇزېرۇڭ، خەلق ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرى ۋاڭ زېكشەن، غەربىي - شىمال مەمۇرى مەھكىمىسىنىڭ مائاۋىن سەنمۇجاڭى ليۇدىڭ، شىنجاڭ ئۆلكىلىك تەپتىش ئەمەلدارى مەسئۇد قاتارلىق كىشىلەر باردى. باشقا ھەمراھلار ماشىنىغا ئولتۇرۇپ، 2 - 3 كۈن بۇرۇن بېرىپ بولغانىدى. بىزنى غۇلجا ۋىلايەت مەھكىمىسىگە ئورۇنلاشتۇردى. دەرۋازىنىڭ سىرتىغا ئاسمان ۋە قۇياش چۈشۈرۈلگەن دۆلەت بايرىقى ئېسىلغانىدى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا كوچىنىڭ ھەممە جايلىرىدا «شەرقىي تۈركىستان» دۆلەت بايرىقىمۇ ئېسىلغان، بىز كېلىشتىن بۇرۇن ئۇلار ھەقىقەتەنمۇ تازا باش قاتۇرۇپ پۈتۈن شەھەر بويىچە «شەرقىي تۈركىستان» بايرىقىنى يىغىشتۇرىۋەتكەن.

ئەخمەدجان باشچىلىقىدىكى غۇلجا تەرەپ بىزنى ئىنتايىن سەممىي قىزغىن كۈتىۋالدى. كۈنتەرتىپلەر تاھايىتى زىچ ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولۇپ، ھەر كۈنلىكى زىياپەت بولۇپ تۇردى. زىياپەتلەر چوڭ مېۋىزارلىق باغ ئىچىدە ئۆتكۈزۈلدى. باياشات داستىخانلار ئۆز رىتى بىلەن ئارقىمۇ - ئارقا سېلىنىپ تۇراتتى، تۈرىمۇ كۆپ ئىدى. زىياپەت داۋامىدا يەنە ناغرا، سۇناي، مۇزىكا - ئۇسسۇل قاتارلىق سەنئەت نومۇرلىرى ئويىنىلىپ تۇردى،

تاماقمۇ ئۈزۈلمەي كەپ تۇردى. بەزىدە ئەتتىگەنلىكى سائەت 9 دىن تارتىپ تاكى چۈشتىن كېيىن سائەت 4 - 5 لەرگىچە يەپ - ئىچىپ، زىياپەت بىلەنلا ئۆتتى. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، بۇ ئەڭ ئالىي مېھمانغا قىلىنىغان ھۆرمەت بولۇپ، ئادەتتىكى مېھمانلارغا قارىتا بۇنداق قىلىنمايدىكەن.

غۇلجىغا قىلىنغان بىر ھەپتىلىك زىيارەت داۋامىدا، بىز جۇڭگو - سوۋېت چېگرىسى بولغان قورغاستا، بېلىق مەھسۇلاتى مول، سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئېقىپ كىرىدىغان ئىلى دەرياسىغا، سەنتەي، ۋۇتەيلەرنىڭ مەنزىرىلىك رايونى بولغان سارمۇستا، سۈيدۈڭ، توققۇزتارا، نىلقا ناھىيىلىرىگە باردۇق. جايلارنى زىيارەت قىلغان چېغىمىزدا، شۇ يەردىكى خەلقلەرنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا مۇيەسسەر بولدۇق. بىز يېتىپ بېرىشتىن ئىلگىرىلا ئۇلار يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە كۈتۈپ تۇرغان ئىكەن ۋە ھاراق، مېۋە - چېۋە، چاي - پىرەندىكلەرنى ۋە دەم ئالىدىغان چېدىر - بارگاھلارنى تەييارلاپ قويغان ئىكەن. ئۇلار بىزنى قىزغىن سەممىي كۈتىۋالدى. ئۇلارنىڭ پوزىتسىيىسى سەممىي بولۇپ، بىزنى چوڭقۇر تەسىرلەندۈردى.

يول ئۈستىدىكى زىيارەتتە مەن ئاممىغا نۇتۇق سۆزلىدىم، ئۇلار بىلەن ئايرىم سۆھبەتلەشتىم. ئۇلارنىڭ سۆزلىرىدىن ئىچكى قەلبىدىن ۋەتەنگە تەلپۈنۈپ تۇرىدىغان سەمىمىي مۇھەببەت چىقىپ تۇراتتى. مەن سۆزۈمدە مىللەتلەر ئىتتىپاقىنى، تىنچ قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىشنى، جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقىنى، ۋەتەن بىرلىكىنى ھىمايە قىلىشنى تەكىتلىدىم، غۇلجىدا مەن يەنە خەنزۇ مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنى زىيارەت قىلدىم، ئەمدە شۇ يەرلىك خەنزۇ مەسئۇل خادىملارنى چاقىرتىپ سۆھبەتلەشتىم.

بەزىلەر شىنجاڭ تارىختىن بۇيان «10 يىلدا بىر چوڭ قالايمىقانچىلىق، 5 يىلدا بىر كىچىك قالايمىقانچىلىق يۈز

بىرىپ تۇرىدىغان» جاي دېيىشىدۇ. مىللىي ئاداۋەت ناھايىتىمۇ چوڭقۇر ئىكەن. ھەر قېتىم قالايمىقانچىلىق يۈز بەرگەندە ھەر قايسى مىللەتلەر، بولۇپمۇ خەنزۇلار بىلەن تۈركىي تىل سىستېمىسىدىكى مىللەتلەر بىر - بىرىنى قىرغىن قىلىشىپ كەلگەن. بۇ قېتىمقى غۇلجا ئۆزگىرىشىدىمۇ ھەم شۇنداق بولۇپ، ئۈچ ۋىلايەتتىكى خەنزۇلار كۆپ ئۆلتۈرۈلگەن. بەزى جايلاردا قېرى - ئاجىزلار، خوتۇنلار ۋە نارىسىدە بالىلاردىن بولۇپ، بىر قانچە ئون كىشىلا قالغان. غۇلجىدا قېپقالغان خەنزۇلار ئارىسىدىمۇ قېرى، ئاجىزلار، خوتۇن - قىزلار، نارىسىدە بالىلار كۆپ سانىنى ئىگەللەيدۇ. ياشلار، ئوتتۇرا ياشلىقلارنىڭ ھەممىسى قىرىپ تۈگىتىلگەن.

خەنزۇلارنىڭ ئۆلتۈرۈلگەنلىكى توغرىسىدا، مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەدجان مەن بىلەن سۆزلەشكەنىدى. ئۇ ئىنقىلاب كۆتۈرۈلگەن چاغدا بەزىلەر خەنزۇلارنى قىرغىن قىلىشنى تەشەببۇس قىلغاندا، ئۆزىنىڭ قارشى تۇرغانلىقىنى ئېيتتى. ئۇ يەنە ئەسەبىيلەشكەن ئۇنسۇرلارنىڭ دېگىنى بويىچە ئىش قىلغان بولساق، ئېھتىمال خەنزۇلارنىڭ بىرەرسىمۇ قالمىغان بولاتتى، دېدى. مەن شۇ چاغنىڭ ئۆزىدە ئۇنىڭغا: ئۆتكەن ئىشلارغا سالاۋات، ھازىردىن باشلاپ مىللىي ئاداۋەت كونا تارىخي ئىز پېتىچە قالۋەرسۇن، ئەمدى ئۇنى قايتا تەگەپ ئولتۇرمايلى، مۇشۇنىڭدىن ئېتىبارەن شىنجاڭدا مەڭگۈ تىنچلىقنىڭ ئورنىتىلىشى، مىللەتلەرنىڭ مەڭگۈ ئىتتىپاق ئۆتىشىنى، ئۆتمۈش تارىختىكى جىنايى قىلمىشلارنىڭ قايتا تەكرارلانماسلىقىنى ئۈمىد قىلايلى، بۇ ھەممىمىزنىڭ ئۈستىگە يۈكلەنگەن ئورتاق مەسئۇلىيەت، دېدىم. ئەمەلىيەتتىمۇ راست شۇنداق. گەپنى يىراقتىن قىلماي، نيەن گېڭياۋنىڭ «خۇيزۇلارنى بېسىقتۇرۇشى» دىنلا باشلىساق، خەنزۇلار شىنجاڭغا ھۆكۈمرانلىق قىلغاندا، ھەر مىللەت خەلقىگە ئۆزلۈكسىز قىرغىنچىلىق يۈرگۈزۈپ كەلگەن؛ بولۇپمۇ شېڭ شىسەينى

ئالساق، ئۇ مەيلى ئازسانلىق مىللەت ياكى خەنزۇ بولۇشتىن قەتئىينەزەر، ھەدەپ كەڭ قىرغىنچىلىق قىلغان. ئاز سانلىق مىللەتلەر ھۆكۈمرانلارنىڭ پەقەت خەنزۇ ئىكەنلىكىنى كۆرۈپلا، خەنزۇلار بىزنى ئۆلتۈرىدۇ دەپ قارىغان. بۇنىڭ بىلەن ئۇزۇن مۇددەتلىك مىللىي ئۆچمەنلىكنىڭ ئۇرۇقى تېرىلىپ كەلگەن، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارمۇ قوزغىلاڭ يۈز بېرىش بىلەنلا، قىساس ئېلىش ۋاستىسىنى قوللىنىپ، بىر پەس قىرغىنچىلىق يۈرگۈزگەن. تارىختىكى ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلار تېرىپ قالدۇرغان مۇشۇ جىنايى سەۋەبلەر كاساپىتىدىن كېلىپ چىققان ئېچىنىشلىق پاكىتلار ئالدىدا بىز يەنە نېمە دېيەلەيمىز!؟

غۇلجىدا زىيارەتتە بولىۋاتقان مەزگىلىمدە، يەنى 9 - ئاينىڭ 2 - كۈنى مەن غۇلجا بويىچە ئەڭ چوڭ باغ - ھەرەمباغدا 1500 دىن ئارتۇق ھەرمىللەت ۋەكىللىرىنى تەكلىپ قىلىپ، ئۇلارغا ھۆكۈمەت زىياپىتى بەردىم ۋە نۇتۇق سۆزلىدىم. شۇ چاغدا تاماشا كۆرۈش ئۈچۈن تۆت ئەتراپقا يىغىلغان ئاممىمۇ بىر قانچە مىڭدىن ئاشىدۇ، مېنىڭ نۇتقىمدىكى سۆزلەر ناھايىتى قەتئىي، لېكىن پوزىتسىيەم ئىنتايىن سەممىي بولۇپ، خېلى ئوبدان ئىنكاسلار قوزغىدى.

مەن ئالدى بىلەن مۇنۇلارنى كۆرسەتتىم: بۇ قېتىمقى غۇلجا ۋەقەسىنىڭ تىنچ ھەل قىلىنغانلىقى، ئاساسەن مەركەزنىڭ تىنچلىق سىياسىتىنى قەتئىي ئىجرا قىلغانلىقى ۋە ئۇلۇق ئىتتىپاقچىمىز سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ چەتتىن ياردەم بەرگەنلىكىدىن بولدى، ئۇ شۇنداقلا يەنە پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ، تىنچلىقنى بىردەك تەلەپ قىلغانلىقىنىڭ نەتىجىسى. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز ئېيتالايمىزكى، تىنچلىقنىڭ مۇۋەپپەقىيەت قازانغانلىقى، خەلقنىڭ مۇۋەپپەقىيەت قازانغانلىقى بولىدۇ، شۇنداقلا شىنجاڭ خەلقىنىڭ تارىختا مىسلى كۆرۈلۈپ باقمىغان دەرىجىدە قولغا كەلتۈرگەن غەلىبىسى بولىدۇ.

ئاندىن كېيىن، ئۆزەمنىڭ ئەخمەدجان ۋە بۇرھان ئىككى مائاۋىن رەئىس بىلەن بىرگە يېڭى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن سەممىيەت بىلەن ھەمكارلىشىپ ئىش ئېلىپ بارغانلىقىمىز مەسىلەن: سىياسىي پروگراممىنىڭ ئوقۇشلۇق قارارلىرىدىن ئۆتكەنلىكى، ئۆلكىلىك سەنىيخۇي ئەزالىرى بىلەن ناھىيە ھاكىملىرىنى سايلاش چارىسىنىڭ ئېلان قىلىنغانلىقى، مائارىپ تۈزۈمىنىڭ تۈزىتىلىپ بەكىتىلگەنلىكى، كارخانا-شىركەتلەرنى قىسقارتىش - ئەمەلدىن قالدۇرۇش، شىڭ شىسەي تەرىپىدىن مۇسادىرە قىلىنغان خەلقنىڭ مال - مۈلۈكلىرىنى ئېيقلاپ قايتۇرۇش ۋاھاكازالار ئۈستىدە توختىلىپ ئۆتتۈم. ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىزنىڭ ئۆزئارا سەممىي ھەمكارلاشقانلىقىمىزنى، نىشانىمىزنىڭ بىر ئىكەنلىكىمىزنى ئىسپاتلايدۇ.

بۇنىڭدىن باشقا يەنە سىياسىي پروگراممىنىڭ قىسقىچە مەزمۇنىنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتتۈم. دېمۇكراتىك سىياسەتنى يۈرگۈزۈش، جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقىنى ئىلگىرى سۈرۈش، جۇڭگو - سوۋېت ئىقتىسادىي ھەلكارلىقنى ئەسانگە كەلتۈرۈش ئۈستىدە قىسقىچە ئىزاھات بەرگەنىنىڭ سىرتىدا يەنە بۇنىڭ بىرشۇئار ياكى ئۇمىد ئەمەس، بەلكى پات ئارىدا پەيدىن - پەي ئەمەلدە كۆرسىتىلىدىغان پاكىت ئىكەنلىكىنى، مۇندىن كېيىن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەرەپلا بۇنى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن قەتئىي ئىجرا قىلىپ قالماي، بەلكى پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭمۇ بۇ پروگراممىنىڭ ئەمەلدە ئىجرا بولۇشىنى ھىمايە قىلىشى ۋە ئۇنىڭغا نازارەت قىلىشى لازىملىقىنى تەكىتلەپ ئۆتتۈم. 3 ۋىلايەت ئۆلكىمىزنىڭ بىر قىسمى، ئەلۋەتتە بۇنىڭ سىرتىدا قىلىشقا بولمايدۇ.

ئەڭ ئاخىرىدا مەن ئۈرۈمچى شەھرىدە ئۆتكۈزۈلگەن تەبرىكلەش چوڭ يىغىنىدا قىلغان سۆزۈمدىن نەقىل كەلتۈرۈپ: شىنجاڭدا تىنچلىق قولغا كەلدى، بىز ئۇنى ئوبدان ساقلىشىمىز، ئاسرىشىمىز، يۈكسەلدۈرۈشىمىز، بۇ ئارقىلىق شىنجاڭدا مەڭگۈ

تىنچلىق ئورنىتىشىمىز لازىم. قانداق قىلغاندا شىنجاڭدا ئومۇميۈزلۈك مەڭگۈ تىنچلىق ئورناتقىلى بولىدۇ؟ بۇنىڭ ئۈچۈن: جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقىنى ئىلگىرى سۈرۈش، ۋەتەن بىرلىكىنى ھىمايە قىلىش، دېموكراتىك سىياسەتنى ئەمەلگە قويۇش، مىللەتلەر ئىتتىپاقىنى كۈچەيتىشتىن ئىبارەت تۆت جۈملە سۆزنى ئىشقا ئاشۇرۇشىمىز كېرەك، دەپ سۆزۈمنى تاماملىدىم.

بۇ نۇتۇق شىنجاڭ گېزىتىدە ئېلان قىلىندى.

غۇلجىدىكى زىيارەت مەزگىلىدە مەن سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلى دوباشىن بىلەن بىرقانچە قېتىم سۆھبەتلەشتىم. ئۇ ئومۇمەن تاماقتا تەكلىپ قىلدى. ئۇ تەكلىپ بويىچە كۆپلىگەن يىغىنلارغىمۇ قاتناشتى. بىراق دەسلەپكى كۆرۈشكەن چاغدا، ئۇنىڭ پوزىتسىيىسى بىر ئاز قاتتىقراق، گەپ - سۆزلىرى قوپالراق كۆرۈندى. كېيىن بىز جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقىنى ئىلگىرى سۈرۈشنى خالايدىغانلىقىمىزنى تەكرار بىلدۈرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ پوزىتسىيىسىدە كۆرۈنەرلىك ئۆزگىرىش پەيدا بولۇپ سەممىي مۇئامىلە قىلدى، بۇنىڭ بىلەن سۆھبىتىمىزمۇ يۈرۈشۈپ كەتتى. كېيىن ئاڭلىسام، ئۇ مېنىڭ پوزىتسىيەمگە نىسبەتەن ناھايىتى قايىل بولغان. بۇنىڭدىن قارىغاندا، ئېھتىمال مېنىڭ سىياسىي تەشەببۇسلىرىمنى ئومۇ بىرقەدەر چۈشىنىپ يەتكەن بولۇشى كېرەك. مېنىڭ سوۋېتكە مايىل تەشەببۇسلىرىمنى ئوتتۇرىغا قويۇپ كەلگىنىمگە بىر قانچە 10 يىل بولغانىدى. بۇ ئىچكى ئامىل بولمىسا تاشقى كۆرۈنۈش شەكىللەنمەيدۇ. ئۇنىڭ مېنى چۈشىنىشتىن ئىلگىرى پوزىتسىيىدە قاتتىقراق بولغانلىقىنى چۈشىنىشكە بولاتتى.

غۇلجىدا بىر ھەپتە تۇردۇم. مېنىڭچە مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان بۇنىڭ ئۈچۈن ناھايىتى زور كۈچ چىقاردى. ئۇنىڭدا ھەر قاچان جىددىي ۋە ئېھتىياتچانلىق قىياپەت ئەكس ئېتىپ تۇراتتى. ئالدى بىلەن ئۇ مېنىڭ بىخەتەرلىكىم ئۈچۈن ئالاھىدە

باش قاتۇردى. مەسىلەن: ھەرەمباغدىكى كاتتا زىياپەتكە كەلگەن مېھمان شۇنچىۋالا كۆپ، ئۇنىڭ تۆت ئەتراپىدىكى ئامما تېخىمۇ نۇرغۇنىدى. يەنە كېلىپ بۇ يەر ئۈچ ۋىلايەت ۋەقەسىنىڭ مەركىزىي رايونى ھېسابلىناتتى. ۋەقە ئەمدىلا تىنچلىنىپ، كىشىلەرنىڭ پىكىر - ھېسسىياتلىرى نورمال ھالەتكە تېخى قايتىپ كەلمىگەن ئەھۋال ئاستىدا، مېنىڭ كەڭ ئاممىنىڭ ئالدىغا مەيدىنى كېرىپ چىقىشىم ئۇلار بىلەن يۈز كۆرۈشۈپ سۆزلىشىشىم، نۇرغۇن ئادەملەرنى ئەندىشىگە سالغانىدى. بەزىلەر مېنى قاپتەك يۈرىكى باركەن دېيىشىپتۇ. مېنىڭچە مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان بۇنىڭدىن تولىمۇ ئەنسىرىگەنىدى. بەلكى ئالدىن ئورۇنلاشتۇرۇش ۋە شۇ چاغدىكى تەرتىپنى ساقلاش ئۈچۈن ناھايىتىمۇ كۆپ كۈچ كەتكەندۇ؟

بۇ قېتىمقى سەپەردىن قولغا كەلگەن ئۈنۈم ئاز ئەمەس، سىياسىي جەھەتتە كۆپلىگەن ياخشى تەسىراتلارنى پەيدا قىلدى. ئومۇمەن بۇ سەپىرىمىز بىھۇدە بولمىدى.

دۆلەت خەلق قۇرۇلتىيى ۋەكىللىرى

1946 - يىلى نەنجىن ھۆكۈمىتى دۆلەت خەلق قۇرۇلتىيى چاقىردى. بۇنىڭغا شىنجاڭدىن بېرىشقا تېگىشلىك ۋەكىل 18 نەپەر بولۇپ، ئىلى ۋىلايەت يەتتە سانىنى ئىگىللىدى. ئۇلار: مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان، مۇئاۋىن باش كاتىپ ئابباسوۋ، ئەنۋەر سالىجان، خەمىت سۇلتان، ئابلەھەت مەخسۇم، كېرىم ھاجى، زىيا قاتارلىق يەتتە كىشىدىن ئىبارەت. قالغان 11 نەپەر ئادەم يەتتە ۋىلايەتتىن بولۇپ، مېنىڭ ئېسىمدە قېلىشىچە — خادىۋاڭ، ئامىنە، ئەيسا، ۋۇجىڭبىن، چاۋجاپۇ، مەھەممەت ئىمىن، جاۋجيەنفېڭ قاتارلىقلار.

مېنىڭ شىنجاڭغا كەلگىنىمگە يېرىم يىلدىن ئاشقان بولۇپ، ئىچكى ئۆلكىلەرنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەرسىز قالغانىدىم. دۆلەت قۇرۇلتىيىنىڭ بىر تەرەپلىمە ھالدا چاقىرىلىشىغا نىسبەتەن، ئاڭلىشىمچە جۇڭگو كومپارتىيىسى قارشى چىقىپتۇ. نەنجىن ھۆكۈمىتىنىڭ بۇيرۇقى شىنجاڭغا يېتىپ كەلگەندىن كېيىن ئۆزۈمدە ھېچقانداق ئىددىيە تەييارلىقى بولمىغانلىقتىن، مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان بىلەن مەسلىھەتلەشتىم، ئۇ قاتنىشىشنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۈردى. مېنىڭچە بۇ ۋەتەنگە تەلپۈنگەنلىكىنىڭ ئىپادىسى ئىدى، مەنمۇ بۇنىڭغا ماقۇل بولدۇم. بۇ ئاتالمىش ئاساسىي قانۇن تۈزۈش قۇرۇلتىيى بولۇپ، بۇنى تېخى ئاساسىي قانۇننى يۈرگۈزۈش قۇرۇلتىيى دېگىلى بولمايتتى. ئۇلار يولغا چىقىشتىن بۇرۇن، مەن مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجاندىن: تەكلىپ لايىھىسى تەييارلىدىڭلارمۇ - يوق، دەپ سورىدىم. ھەمدە تەكلىپ لايىھە بولغان تەقدىردىمۇ، ئارتۇقچە ئارزۇلاردا بولماسلىق ھەققىدە، مەسىلەن: تىنچلىق سۆھبىتى مەزگىلىدە قايتۇرۇۋالغان شەرقىي تۈركىستاننىڭ مۇستەقىللىق مەسىلىسى، يۈكسەك ئاپتونومىيە مەسىلىسى قاتارلىقلار، دەپ بىشارەت قىلدىم. ئۇ: ھازىر بىزدە تەييارلىغان تەكلىپ لايىھە يوق، نەنجىڭگە بارغاندىن كېيىن، ئەھۋالغا قاراپ بىر نەرسە دەرمىز، دېدى.

ئۇلار نەنجىڭگە بارغاندىن كېيىن، ئاڭلىشىمچە شىنجاڭلىق بىر قىسىم ۋەكىللەر دۆلەت قۇرۇلتىيىغا تەكلىپ لايىھىسى سۇنغان، جۈملىدىن شىنجاڭنى جۇڭخۇا مىنگو تەۋەسىدە شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىگە ئۆزگەرتىپ، يۈكسەك ئاپتونومىيە بېرىشنى تەلەپ قىلغان ئەنزىمۇ باركەن. تېلېگرامما مەزمۇنى قىسقا بولغانلىقتىن، ئۇنىڭ كونكرېت مەزمۇنىنى بىلىش مۇمكىن بولمىدى. مېنىڭ نەزەردە تۇتقىنىم، ئىچكى جايلاردىكى زاتلارنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسى بىلەن ئانچە تونۇشلۇقى يوق، مۇزاكىرە قىلغاندا ئاسانلا يوققا چىقىرىش ياكى پۈتۈنلەي ئىنكار قىلىپ تاشلاپ، ناچار ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرۈپ قويۇشى مۇمكىن ئىدى.

شۇڭا مەن، يۈي يۈرېن، سۈن كې، جاڭ چۈن، شياۋلىزى، ۋۇ تيېچېڭ، ۋاڭ شىجيې، چېن لىخۇ، بەي چۇڭشى، چېن چېڭ، خوڭ لەن ياۋ قاتارلىق كىشىلەرگە ئالاھىدە تېلېگرامما يوللاپ، ئۆزۈمنىڭ پىكرىمنى يەتكۈزدۈم. ھەممە ئىشتىن بۇرۇنقى كېلىشتۈرۈش خىزمىتىنى ئىشلىدىم.

مەن مۇنداق دېدىم: ئۇلار ئوتتۇرىغا قويۇۋاتقان مىللىي ئاپتونومىيە مەسىلىسى، زۇڭلىنىڭ ۋەسىيىتىدە مەلۇم نەزەرىيىۋى ئاساسقا ئىگە. بىراق ئۇلار مىللىي ئاپتونومىيە بىلەن يۈكسەك ئاپتونومىيە ئوتتۇرىسىغا بەلگىلىك چەك قويمىغان. ئادەتتىكى يەرلىك ئاپتونومىيە دېگەن بىلەن ئارىلىقى قانچىلىك، بۇنى مۇئەييەنلەشتۈرۈشمۇ تەس. ئەگەر ساپ نەزەرىيە نۇقتىئىنەزەردىن ئېيتقاندا، مەملىكەت ئىچىدىكى بەزى ئاز سانلىق مىللەتلەرگە ئۆلچىمى كەڭرەك بولغان ئاپتونومىيە ھوقۇقىنى بېرىش، مىللىي مەسىلىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنىغا ئۇيغۇن كېلىدۇ. ئەمما مەملىكەت ئىچىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مەسىلىسىمۇ ھەر قايسى جايلاردا ھەر خىل. مەسىلەن، ئىچكى موڭغۇلنى ئالساق، بۇ يەردە چەتئەلگە چېتىلىدىغان مۇناسىۋەت يوق. شىزاڭنى ئالساق، ئەنگلىيە، ھىندىستاننىڭ مۇستەقىللىقىنى ئېتىراپ قىلغاندىن كېيىن داۋاملىق شىزاڭغا خىرىس قىلىش ئېھتىمالىمۇ قالمىدى. بۇندىن كېيىن شىزاڭنىڭ ۋەتەن بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىمۇ ياخشىلىنىشى مۇمكىن. ھازىر شىنجاڭنىڭ ۋەتەن بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى گاھ قوشۇلۇش، گاھ چەتنەپ كېتىش ھالىتىدە تۇرماقتا. دۆلەتنىڭ شىنجاڭنى قولغا كەلتۈرۈش جەھەتتە ئىشلىگەن خىزمىتى يېتەرلىك بولمىدى. ئۆلكە ئىچىدىكى مىللەتچى ئۇنسۇرلار گەرچە ھازىر ئۆتكەنكى تەلەپلىرىنى قايتا ئوتتۇرىغا قويمىسىمۇ، لېكىن مۇستەقىللىق دەۋاسىنى ھامان يۈرىكىدە ساقلاپ كەلمەكتە. ئۇلارنىڭ يۈكسەك ئاپتونومىيە دېگىنى ئېنىق، كونكرېت چۈشەندۈرۈلمىگەن بولسىمۇ، ئومۇمەن قىلىپ يەشكەندە،

ئاساسەن سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەتلىرىنى چىقىش نۇقتىسى قىلغان. مۇبادا دۆلەت خەلق قۇرۇلتىيى بۇ پرىنسىپنى قوبۇل قىلىپ، ئاساسىي قانۇندا ئاددىيى، مۇجمەل بىر بەلگىلىمىنى بېكىتىپ قويسا، ئاسانلا كىشىلەر تەرىپىدىن بۇرمىلىنىپ، ئۇلاردا ھەددىدىن ئارتۇق تەلەپنى پەيدا قىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن، شىنجاڭ بىلەن ۋەتىنىمىز ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتتە پەيدىنپەي يىراقلىشىش ئەھۋالى كېلىپ چىقىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھازىر بۇ مەسىلىدە نەزەرىيە بىلەن ئەمەلىيەتنى بىرلىككە كەلتۈرگىلى بولمايدىغان زىددىيەت كېلىپ چىقتى. بۇنى ھەل قىلىش ناھايىتى تەس. ئەگەر دۆلەت قۇرۇلتىيى ئۇلارنىڭ تەلىپىگە تولۇق پىسەنت قىلمىسا ياكى كۆپ ئاۋاز بىلەن بۇنى رەت قىلىۋەتسە، ئىجرا قىلغاندا ئاسان چۈشكەندەك قىلغان بىلەن ئاقىۋەتتە رادىكاللارنىڭ خەنزۇلارغا قارشى، ۋەتەنگە قارشى تەشۋىقات ئېلىپ بېرىشىغا مەدەت بولۇپ قالىدۇ - دە، خەنزۇلارنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەرنى كەمسىتكەنلىكىنى سەۋەب قىلىپ قۇترىتقۇلۇق ئېلىپ بارىدۇ. ھازىر مىللەتلەرنىڭ ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلىشى، دۇنيا ئېقىمىنىڭ يۈزلىنىشى بولۇپ قالدى. بىزنىڭ بۇنداق قىلىشىمىز، خەلقئارا كۆز قاراشتىن ئالغاندا ۋە مەملىكەت ئىچىدىكى ئىتتىپاقلىققا پايدىسىز.

يۇقىرىدىكى كۆز قاراش بويىچە، مەن ئۇلارنى كۆپرەك سۆز بىلەن قايىل قىلىش ۋە كۆپ تەرەپلىمە ئۇچرىشىش، ھېسسىياتتا بىرلىككە كېلىش، داۋلىنى ئېنىق چۈشەندۈرۈپ ئۇلارنى ئۆز تەلىپىدە يەنىلا چىڭ تۇرۇۋالمايدىغان قىلىش ئارقىلىق زىددىيەتلەرنى تۈگىتىش لازىم، دەپ ھېسابلىدىم.

شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ نام مەسىلىسى توغرىسىدا، شىنجاڭ خەلقى، شىنجاڭ دېگەن ئىسىمنىڭ مەنىسىدىن بۇ، شىنجاڭنى جۇڭگونىڭ يېڭىدىن بەرپا قىلغان زېمىنى دېگەنلىك بولىدۇ، دەپ تونۇپ، ئۇنىڭغا قارىتا قاتتىق بىزار بولۇپ كەلگەن. مېنىڭچە،

ئۆلكە ئىسمىنى ئۆزگەرتىشكە بولىدۇ. بىراق، شىنجاڭنىڭ تەدرىجى شەكىللەنگەن تەرەققىياتىدىن قارىغاندا، شىمالىي شىنجاڭدىكى ھەرقايسى رايونلار ئەسلىدە موڭغۇللارغا تەۋە بولۇپ كەلگەن، ھازىر كۆپلىگەن جايلاردىكى تاغ، دەريا، شەھەرلەردە ھېلىمۇ موڭغۇل تىلىدىكى ئىسىملار قوللىنىلىپ كەلگەن: ئۈرۈمچى، قۇتۇبى، بۇغدا تېغى دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى موڭغۇلچە سۆز. ئەگەر شىنجاڭنى شەرقىي تۈركىستان ئۆلكىسى دەپ ئۆزگەرتسەك، بۇ پەقەت جەنۇبىي شىنجاڭنىلا ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇكى، پۈتۈن ئۆلكىنى ئۆز ئىچىگە ئالالمايدۇ. ئۇنداقتا تارىخىي، جۇغراپىيىۋى ۋە مىللىي چىنلىقىمۇ مۇخالىپ كېلىدۇ. ئېلىمىزنىڭ ھەر قايسى ئۆلكىلىرىدە كۆپىنچە تاغ، دەريالارنى ئاساس قىلىپ نام بەرگەن. ئەگەر شىنجاڭنى تيانشان ئۆلكىسى دەپ ئۆزگەرتسە تازىمۇ باب كەلگەن بولاتتى. چۈنكى تيانشان تېغى پۈتۈن ئۆلكىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ ئۆتىدۇ، جۇغراپىيىلىك نامى جۇڭگو ۋە چەت ئەللەردىمۇ مەشھۇر، بۇ پۈتۈن ئۆلكىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان بولىدۇ، قۇلاققىمۇ يېقىملىق، جاراڭلىق ئاڭلىنىدۇ.

مىللىي ئاپتونومىيە مەسىلىسىگە كەلسەك، شىنجاڭ جۇڭگونىڭ بىر ئۆلكىسى، شۇڭا يەرلىك ئاپتونومىيە توغرىسىدىكى بەلگىلىمىلەر تەبىئىكى شىنجاڭغىمۇ باب كېلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا ئۇيغۇر، قازاق مىللىتى ئۆلكە ئىچىدە كۆپچىلىكنى تەشكىل قىلىدۇ. سايلام نەتىجىسىدە خەلق ئارزۇ قىلغان ئىدارە - ئورگان ۋەكىللىرى ۋە ھەر دەرىجىلىك ئەمەلدارلار ئىچىدە ھەر مىللەتتىن بولغان زاتلار كۆپ سانىنى تەشكىل قىلىشى شەرت. شۇڭا ئاتاقتىكى يەرلىك ئاپتونومىيە ئەمەلىيەتتىكى مىللىي ئاپتونومىيە بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بىراق بۇ بىرلا جەھەتتىكى دەلىل ئاساس. ئۇلار يۈكسەك ئاپتونومىيە كۆزقارىشى بويىچە بۇنىڭغا قانائەتلەنمەيدۇ، ئەلۋەتتە. ئۇلار يەنە مىللىي، دىنىي،

ئۆرپ - ئادەت، تىل - يېزىق قاتارلىقلارنىڭ خەنزۇلار بىلەن ئوخشىمايدىغانلىقىنى ئاساس قىلىپ، بۇنى يۈكسەك ئاپتونومىيە تەلەپ قىلىشنىڭ تۈرتكىسى قىلىدۇ. بىز پاكىت ۋە نەزەرىيىنى چىقىش نۇقتىسى قىلىپ، بۇنىڭغا قارىتا مۇۋاپىق ئىزاھات بېرىشىمىز كېرەك. مەسىلەن:

بىرىنچى، ئەگەر نوقۇل شۇ مىللەتنىڭ ئاپتونومىيە ھوقۇقى بولۇشىنى ئېتىراپ قىلساق، ئۇ ھالدا شىنجاڭدا مىللەت كۆپ، ئۇلارنىڭ نوپۇسىنىڭ جايلىنىشىغا ئاساسەن، ئۆلكە ئىچىدە ھەرقايسى مىللەتلەر ئۆزلىرى ئاپتونومىيە رايونىنى ئايرىپ چىقساق بولىدۇ. مەسىلەن: ئىلى، تارباغاتايلاردا قازاقلار كۆپ سانىنى تەشكىل قىلىدۇ. دىخۋا رايونىدا خەنزۇ، خۇيزۇلار كۆپ سانىنى ئىگىلەيدۇ. ئىلى ۋىلايىتىنىڭ مەلۇم ناھىيىلىرىدە شىبە، سولون، مانجۇلار كۆپ سانىنى ئىگىلەيدۇ، ئۇلارغىمۇ ئاپتونومىيە ھوقۇقىنى بەرگەندە ئاندىن مۇۋاپىق بولىدۇ. سوۋېتلەر ئىتتىپاقىمۇ ئاز سانلىق مىللەت رايونلىرىدا ئاپتونومىيە تۈزۈمىنى يولغا قويغاندا، ئوخشاشلا مۇشۇ خىل ئۇسۇلنى قوللانغانىدى. مۇشۇ مەنادىن ئېيتقاندا، ئۆلكە ئىچىدىكى ئاپتونومىيە چوقۇم بىر قانچە رايونلاردىكى باشقا مىللەتلەرنىڭ ئاپتونومىيە رايونلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئېلىشى شەرت. مۇشۇنداق قىلغاندىلا، مىللىي ئاپتونومىيىنىڭ ھەقىقىي مەنىسىگە ئۇيغۇن كەلگەن بولىدۇ.

ئىككىنچى، مىللىي ئاپتونومىيىنىڭ دەرىجىسى ۋە دائىرىسىگە نىسبەتەن، ئېنىق كۆرسىتىش شەكلىنى قوللىنىپ، ئاساسىي قانۇندا ئوچۇق بەلگىلەش لازىم. بولۇپمۇ دۆلەت مۇداپىئەسى، دىپلوماتىيە، ئىقتىساد، قاتناش، ئەدلىيە قاتارلىقلار مەملىكەتلىك خاراكتېرلىك بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇنى مەركەزنىڭ ھوقۇق ۋەزىپىسى ئىچىدە بولىدىغانلىقىنى ئېنىق بەلگىلەش كېرەك. ئاساسىي قانۇن ئىچىگە مىللەتلەر ھەققىدە بىر باب كىرگۈزۈشكە كەلسەك، بۇ تولىمۇ زۆرۈر بولۇپ قالدى. بۇ يالغۇز زامانىنىڭ

ئېقىمىغا ماس بولۇپلا قالماستىن، بەلكى مىللىي مەسىلىكتە كۆرسىتىلگەن مىللەتلەر باب باراۋەر دېگەن روھقىمۇ ئۇيغۇن كېلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ھەرقايسى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ بۆلگۈنچىلىك ھەرىكەتلىرىنى ئېلىپ بېرىشتىكى باناسەۋەبلىرىنىمۇ ئازايتقىلى بولىدۇ.

ئاخىرىدا مەن يەنە تەكىتلەپ مۇنداق دېدىم: شىنجاڭدىكى ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ تارىخىي بەك مۇرەككەپ، مىللىي تۇيغۇسى ناھايىتى كۈچلۈك، ئۇلارنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىمۇ ئالاھىدە، مۇبادا ئاساسىي قانۇندا مىللىي ئورۇن بېرىلمىسە، ئۇلار مەركەز ئاز سانلىق مىللەتلەرنى كەمسىتتى، ھەتتا بىرەرمۇ مىللىي نام ۋە مىللىي ئاپتونومىيە ئورنى بەرمىدى، دەپ بىزار بولۇشى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا تەسىر يەتكۈزۈشى، دۆلەتنىڭ بىرلىكىگە دەخلى يەتكۈزۈشى مۇمكىن، بۇ ياخشى ئەمەس.

تېلېگرامما يوللانغاندىن كېيىن، نەنجىن تەرەپ مېنىڭ تەكلىپىمنى قوبۇل قىلىپ مەخسۇس ئادەم ئەۋەتىپ ئەخمەتجان ۋە باشقا ۋەكىللەر بىلەن كۆپ قېتىم سۆھبەت ئۆتكۈزگەن. ئەڭ ئاخىرىدا ئۇلار ئوتتۇرىغا قويغان تەكلىپ لايىھىسىنى ئۆزلىكىدىن قايتۇرۇۋالغان.

شۇ چاغدا مەن شىياۋلىزى ئەپەندىنىڭ يازغان خېتىنى تاپشۇرۇپ ئالدىم. خەتتە مۇنداق دېيىلگەن: «شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ ۋەكىللىرى نەنجىڭگە كەلگەندىن كېيىن، كەمىنە ئۇلارنى تاپىلغانلىرىڭىزغا ئەمەل قىلىپ، ئۇلارنى ئەتراپلىق كۈتىۋالدىم. بۇنى پەش قىلىپ ئولتۇرمايمەن. مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان بىلەن ئۈچ قېتىم ئۇزۇن سۆھبەتتە بولدۇم. بىرىنچى قېتىمقى، دۆلەت قۇرۇلتىيىغا سۇنۇلىدىغان تەكلىپلەر ئاياغلاشقان كۈنى بولدى. نەتىجىدە قارشى تەرەپ ئوتتۇرىغا قويغان تەكلىپىنى قايتۇرۇۋېلىشقا ماقۇل بولدى. 2-، 3-قېتىمقى سۆھبەتلەر، دۆلەت قۇرۇلتىيى يېپىلغاندىن كېيىن بولدى. دەسلەپتە قارشى تەرەپ كونكرېت جاۋاب بەرمىدى. ئۇلارغا سەمىمىي ھالدا چۈشەنچىلەر

بەرگىنىمدىن كېيىن، ئاخىرى بايراق تەقدىم قىلىش ھەمدە زۆڭسەيگە يۈزمۇ يۈز ئەرز سۇنۇش دېگەن سۆز ئېلىنىۋېتىلىپ، قالغان سەككىز ماددا مۇۋاپىق تېپىلدى، ئۇلارغا يۇمشاق سۆزلەر بىلەن تەسەللىي ئېيتتىم. ئۇلار بۇنىڭدىن رازى بولۇشتى. مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان ماڭا نىسبەتەنمۇ ياخشى تەسىراتتا بولدى، ئۇ بىز ئىككەيلەننىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ چوڭقۇر، تۇتقان يولىمىزنىڭ بىر ئىكەنلىكىنى چۈشىنىدىكەن. مەن مۇشۇ بىرقانچە قېتىملىق ئۇزۇن سۆھبەت ئارقىلىق، سىزنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىشىڭىزنىڭ ئاسانغا چۈشمىگەنلىكىنى چۈشەندىم، شۇنداقلا سىزنى بۇ قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ كېتەلەيدۇ، دېگەن تولۇق ئىشەنچىدىمەن».

مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان دىخۋاغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، نۇرغۇن كىشىلەرگە ئۆزلىرىنىڭ بۇ قېتىم ئىچكى جايلارغا بارغاندا ناھايىتى ياخشى قارشى ئېلىنغانلىقىنى، شۇنداقلا يەنە مەركەزنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشىگە، ئىززەت-ئابرويى بىلەن كۈتۈۋېلىشقا سازاۋەر بولغانلىقىنى سۆزلەپ بەرگەن. بولۇپمۇ جياڭ جيېشىنىڭ ئۇنى بىرنەچچە قېتىم قوبۇل قىلغانلىقى، جياڭ جىڭگونىڭ يەنە كۆپ قېتىم يوقلاپ بارغانلىقى، ئوتتۇرىغا قويغان مەسىلىلەرگە قانائەتلىنەرلىك جاۋاب ئالالىغانلىقى، ھەممەيلەننىڭ ئۇلارغا ھېسداشلىق قىلىپ قارشى ئېلىۋاتقانلىقىغا قاراپ ئۆزلىرىنىڭ نەنجىڭگە بېرىشتىن ئىلگىرى مۇنداق بولۇشىنى تەسەۋۋۇر قىلىپ يېتەلمىگەنلىكىنى ئېيتقان. شۇنىڭ ئۈچۈن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ كۆڭلى خوش بولۇپ، ناھايىتى ياخشى تەسىراتلارغا ئىگە بولغان ھەمدە قولغا كەلگەن نەتىجىلەر ئاز ئەمەس، دەپ ھېسابلىغان.

جەنۇبىي شىنجاڭغا زىيارەت

مەن خېلى بۇرۇنلا شىنجاڭنى زىيارەت قىلىشنى ئارزۇ

قىلىپ كەلگەنىدىم. بۇ سەپەرگە 1947 - يىلى 4 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ئاتلىنىپ 5 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەلدىم. بېرىش - كېلىشكە 23 كۈن ۋاقىت كەتتى. مەن بىلەن بىرگە بارغانلاردىن تەپتىش ئەمەلدارى مەسئۇد، مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان، ھەيئەت ئەيسا، مۇئاۋىن نازىر رەھىمجان، نازىر ۋاڭ زىڭشەن، ھەيئەت چۆي ۋۇ، ئالاھىدە ئەۋەتىلگەن دىپلوماتىيە خادىمى ليۇزېرۇڭ قاتارلىق كىشىلەر بار ئىدى. ئالدىن بەلگىلەنگەن يۆنىلىشىمىز: ئۈرۈمچىدىن ئاقسۇ، قەشقەر، يەكەن، خوتەن قاتارلىق ھەر قايسى ۋىلايەتلەرگە ئايروپىلان بىلەن بېرىپ، قايتىشتا قەشقەردىن كۇچا، قارا شەھەرگە كېلىپ، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى بەش ۋىلايەتنى بىر ئايلاپ چىقىش ئىدى. ھەر بىر ۋىلايەتكە بارغاندا، ئالدى بىلەن ھەر قايسى ناھىيىنىڭ ھاكىملىرىنى، ئۆلكىلىك سەنىيىخۇي ئەزالىرىنى، ناھىيىلىك سەنىيىخۇي ئەزالىرىنىڭ بىردەمنى، سەنىيىخۇي باشلىقلىرى ياكى مۇئاۋىن باشلىقلىرىنى ۋىلايەت مەھكىمىسىگە ئالدىن چاقىرىپ كۆرۈشمەكچى بولدۇق.

ھەر بىر جايغا بارغاندا بىز ھەر ساھەدىكى زاتلار بىلەن بىر نۆۋەت سۆھبەت ئۆتكۈزۈش، بىر قېتىم ئايرىم ئۇچرىشىش، بىر قېتىم ئاممىۋى يىغىن ئېچىش، شۇ يەردە تۇرۇشلۇق ھەربىي ئوفىتسېر - جەڭچىلەرگە بىر قېتىم نۇتۇق سۆزلەش، قالغان ۋاقىتتا جايلارنى كۆزدىن كەچۈرۈپ زىيارەت قىلىشنى ئالدىن بەلگىلىۋالدۇق. ئىقتىسادچىل بولۇش ئۈچۈن، ھەرقايسى جايلاردا زىياپەت ئۆتكۈزمەسلىكنى، ياكى پەقەت مەن بىلەن مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجاننىڭ نامىدىلا ھەمداستىخان بولۇشنى بەلگىلىدۇق. يەنە جايلارغا بارغاندا، يەرلىكنىڭ ئالاھىدە چۈشكۈن جاي تەييارلاشتىكى ئېغىرچىلىقىنى ئاشۇرىۋەتمەسلىك ئۈچۈن، ھەممەيلەننىڭ ۋالىي مەھكىمىسىدە يېتىپ - قوپۇشىنى بەلگىلىدۇق.

بۇ قېتىمقى زىيارەت ئاساسىي جەھەتتىن پىلان قىلىنغان لىنىيە بويىچە ئېلىپ بېرىلدى. بىراق يەكەن، خوتەن، قارا شەھەر-

لەردىكى ئايرودىروملارغا 47 C تىپتىكى ئايروپىلانلار چۈشۈشكە مۇمكىن بولمىغانلىقتىن، ئۈرۈمچىدىن ئاقسۇ ئارقىلىق قەشقەرگە بېرىپ كېلىشتىلا ئايروپىلانغا ئولتۇردۇق، قالغانلار ماشىنىغا ئولتۇردى.

بۇ قېتىمقى زىيارەت مەزگىلىدە، مەيلى قايسى ۋىلايەت، ناھىيىگە بارمايلى، ھەممىلا يەردە رادىكاللار بىلەن كونسېرۋاتىپلار ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش كەسكىن بولۇۋاتقان ئىكەن. سۆھبەت يىغىنلىرىدا ھەمىشە تىغمۇ - تىغ ئېلىشىپ، چەكتىن ھالقىغان ھالدا قاتتىق سۆز - ئىبارىلەرنى ئىشلىتىپ، مېنى تولىمۇ قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدى. بىرگە بارغان بىر قانچە كىشىلەر ئىچىدە مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان رادىكاللارغا مايىلراق، تەپتىش ئەمەلدارى مەسئۇت بولسا كونسېرۋاتىپلارغا مايىلراق ئىدى. بۇ دەل ھەرقايسى ناھىيىلەرنىڭ ناھىيىلىك سەنىيىخۇي ئەزالىرى سايلىمىدىن كېيىنكى ۋاقىت بولۇپ، سايلام جەريانىدا ئەۋج ئالغان ئىككى گۇرۇھ ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەشنىڭ ئاخىرقى غەۋغالىرى تېخى تۈگىمىگەن، بەزى ناھىيىلەردە بولسا ناھىيىنىڭ ھاكىمىنى ئىككى - ئۈچ قېتىم سايلاپمۇ نەتىجە چىقماي، قاتمال ۋەزىيەت شەكىللىنىپ ئېسىلىپ قالغانىدى. بۇنىڭدىن كۈرەشنىڭ ئەھۋالىنى تەسەۋۋۇر قىلىشقا بولىدۇ.

مىللەتلەر ئىتتىپاقىنى كۈچەيتىش ۋە تېنچ قۇرۇلۇشنى باشلىۋېتىش ئۈچۈن، مەن ئىزچىل تۈردە بىتەرەپ ئورنۇمنى ساقلاپ قېلىشقا دىققەت قىلىپ، ئۇلارنىڭ ئەپ بولۇپ، ئورتاق ئىش ئېلىپ بېرىشىنى ئۈمىد قىلدىم. لېكىن مۇشۇنداق ئىنتايىن كەسكىن كۈرەش داۋامىدا، مېنىڭ بىتەرەپ ئورنۇمنى ساقلاپ قېلىشىممۇ ئانچە ئاسانغا چۈشمىدى. مېنىڭ قىلغان سۆزلىرىم بەزىدە رادىكاللارنىڭ نارازىلىقىنى قوزغاپ قويسا، يەنە بەزىدە كونسېرۋاتىپلارنىڭ نارازىلىقىنىمۇ قوزغاپ قويدى. مەن ھامان ئۆزۈمنىڭ مەركەزنىڭ ۋەكىلى ئىكەنلىكىمنى، ھەققانىي

مەيداندا تۇرۇپ سۆز قىلىشىم ۋە مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلى-
شىم لازىملىقىنى ھېس قىلىپ تۇردۇم، لېكىن سۆھبەت يىغىنلى-
رىدا خەنزۇلارغا قارشى، ۋەتەنگە قارشى ئېيتىلغان بەزى سۆز-
لەرنى ئاڭلىغان ھامان بۇنىڭغا قارىتا قاتتىق رەددىيە بەرمەي
تۇرالمىدىم. گەرچە بۇ تاسادىپىي ۋاقىتلاردىلا كۆرۈلگەن ئەھ-
ۋال بولسىمۇ، لېكىن ماھىيەتتە، كونسېرۋاتىپلار تەرىپىگە مىيان
باسقانلىقىم بولۇپ ھېسابلىناتتى، بولۇپمۇ قەشقەردە ئۆتكۈزۈلگەن
ھەر ساھە زاتلارنىڭ سۆھبەت يىغىنىدا، رادىكاللار ئامىمنى ھە-
رىكەتلەندۈرۈپ، نۇرغۇن نامۇۋاپىق تەلەپلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى.
مەسىلەن: مىللىي ئارمىيە قۇرۇش، گومىنداڭ ئارمىيىسىنى چېگرا
رايونلارغا يۆتكەش، شۇ يەردە تۇرۇشلۇق ھەربىي باشلىقلارنى
ئېلىپ تاشلاپ، ئۇنىڭ ئورنىغا خەلق باشقىدىن سايلاپ چىقىش؛
كونسېرۋاتىپلا ئارىسىدىكى ئەكسىيەتچى دەپ سانالغان يەرلىك
رەھبىرىي ئەرباپلارنى قاتتىق جازالاش، ۋەھاكازالار. ھەتتا،
خەنزۇلارنى چېگرىدىن قوغلاپ چىقىرايلى، دەپ شۇئار توۋلاندى.
بۇ تامامەن خەنزۇلارغا، ۋەتەنگە قارشى تۇرىدىغان، تىنچلىق
بىتىمىگە بۇزغۇنچىلىق سالىدىغان سۆز - ھەرىكەت بولۇپ، مې-
نىڭ غەزىپىمنى قوزغىماي قالمىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن سۆھ-
بەت يىغىنىدا : «ھەممەيلەن بىلىمىز - خىل زىددىيەتنى تۈگەت-
كەندىلا، ئاندىن تىنچلىقنى مۇستەھكەملەپ، قۇرۇلۇشنى
باشلىۋەتكىلى بولىدۇ» دېگەن تېمىدا ئۇزۇن نۇتۇق
سۆزلىدىم.

نۇتۇق ئۈچ قىسمىغا بۆلۈندى.

ئەڭ ئاۋۋال ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى ھىمايە قىلىش يىلەن؛
جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقىنى ئالغا سۈرۈشنىڭ ئۆزئارا مۇناسى-
ۋىتىنى شەرھىلەپ، ئىككىسىگە تەڭ ئەمەل قىلىش، خىلاپلىق
قىلماسلىقنى كۆرسىتىپ ئۆتتۈم. بىز ۋەتەنىمىزنىڭ بىرلىكىنى ھىمايە
قىلىشىمىز شۇنداقلا جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقىنىمۇ ئالغا سۈرۈ-

شىمىز، جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقىنى ئالغا سۈرگەندە ۋەتەن
بىرلىكىنى تېخىمۇ ھىمايە قىلىشىمىز كېرەك. لېكىن بەزىلەر
ۋەتەن بىرلىكىنى ھىمايە قىلىشنىلا تەشەببۇس قىلىپ، جۇڭگو -
سوۋېت دوستلۇقىغا قارشى تۇرىدۇ. يەنە بەزىلەر بولسا، جۇڭگو-
سوۋېت دوستلۇقىنىلا تەشەببۇس قىلىپ، ۋەتەن بىرلىكىنى ھىما-
يە قىلىشقا قارشى تۇرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئىككى گۇرۇھ شەكىل-
لىنىپ قالدى. جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقىنىلا تەشەببۇس قىلىپ
ۋەتەن بىرلىكىگە قارشى تۇرغۇچىلار، ۋەتەن بىرلىكىنى ھىمايە
قىلىشنى تەشەببۇس قىلىپ، جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقىنى خالى-
مايدىغان كىشىلەرنى «خەنزۇلارنىڭ غالچىسى» دەپ تىللىدى.
ۋەتەن بىرلىكىنى ھىمايە قىلىشنىلا تەشەببۇس قىلىپ، جۇڭگو -
سوۋېت دوستلۇقىنى ئالغا سۈرۈشكە قارشى تۇرغۇچىلار، جۇڭگو-
سوۋېت دوستلۇقىنىلا تەشەببۇس قىلىپ ۋەتەن بىرلىكىنى ھىما-
يە قىلىشنى خالىمايدىغانلارنى «چەت ئەلنىڭ قۇيرۇقى» دەپ تىل-
لىدى. بۇنىڭ بىلەن ئۇلار بىر - بىرىگە ھۇجۇم قىلىپ، بىر -
بىرىنى قاغاپ ناھايىتى زور خاتالىق ئۆتكۈزگەن بولدى. شۇنى
تەكىتلەپ ئۆتۈش كېرەككى، ۋەتەنىمىزنىڭ بىرلىكىنى ھىمايە قى-
لىش شۇنداقلا جۇڭگو-سوۋېت دوستلۇقىنىمۇ ئىلگىرى سۈرۈش
لازىم. بىر ياققا ئېغىپ يەنە بىر ياقنى ئىنكار قىلىشقا بولماي-
دۇ. مەن بۇ شىنجاڭ خەلقى مېڭىشقا تېگىشلىك توغرا
يول دېدىم.

ئۇنىڭدىن قالسا يەنە ۋەتەن كۆزقارشى بىلەن مىللىي
ئاڭنىڭ مۇناسىۋىتىنى چۈشەندۈردۈم. جەمئىيەتتە ھازىر مەۋجۇت
بولۇپ تۇرۇۋاتقان بىر خىل زىددىيەتلىك ئەھۋالنى كۆرسىتىپ
بەردىم. يەنى بەزىلەر، ۋەتەن نۇقتىسىنەزەرىدىلا كېرەك قىلىپ،
مىللىي ھېسسىياتقا سەل قارايدۇ، ھەتتا مىللىي ھېسسىياتى بار كى-
شىلەرگە قارشى تۇرىدۇ. ۋەھالەنكى مىللىي ھېسسىياتى بار بەزى
كىشىلەرمۇ ۋەتەن كۆز قارىشىغا قارشى تۇرىدۇ. ئۇلار، مىللىي

ھېسسىيات بولسىلا بولدى، ۋەتەن كۆزقارىشىنىڭ لازىمى يوق. دەپ ھېسابلايدۇ؛ ئۇلارنىڭ ھەممىسى خاتا پىكىر، خاتا سۆزلەر بولۇپ، بىر - بىرىگە زىت ھادىسە. كۆپچىلىككە شۇنداق نەسىھەت بەرگۈم كېلىدۇكى، بارلىق كاللىسى بار، كۆزى روشەن كىشىلەرنىڭ ھەممىسى مىللىي ھېسسىياتىنىمۇ ئۆستۈرۈشى، ۋەتەن كۆزقارىشىنىمۇ كۈچەيتىشى لازىم. مانا بۇ شىنجاڭ خەلقىنىڭ مېڭىشىغا تېگىشلىك پارلاق، توغرا يول.

ئەڭ ئاخىرىدا مەن دېموكراتىك سىياسەت بىلەن مۇستەبىت سىياسەتنىڭ پەرقى ئۈستىدە توختىلىپ ئۆتتۈم. ھازىر جەمئىيەتتە بەزىلەر ئۆز ئارا ھۇجۇم قىلىشىپ، بىرسى قوپۇپ ئۇنى مۇستەبىت، ئۆزىنى خەلقچىل دېسە، يەنە بىرسى قوپۇپ بۇنى سەن مۇستەبىت، مەن خەلقچىل دېيىشىۋاتىدۇ. زادى كىم دېموكراتىيىنى يولغا قويۇۋاتىدۇ، كىم مۇستەبىتلىك يۈرگۈزۈۋاتىدۇ؟ مېنىڭچە ھەممىمىز سالقىن قانلىق بىلەن رېئال مۇلاھىزە يۈرگۈزۈپ كۆرەيلى، ئەگەر بىز ئەمەلىيەتتە تىزگىنلەش، چاڭگىلىغا كىرگۈزۈۋېلىش بىلەن شۇغۇللانماي دېموكراتىك سىياسەتنى ھەقىقىي رەۋىشتە يولغا قويالىۋاق دېسەك، چوقۇم خەلقنىڭ ھوقۇقىغا چىن كۆڭلىمىزدىن ھۆرمەت قىلىپ، دېموكراتىيىنى يولغا قويۇشىمىز كېرەك.

مەن بۇ قېتىمقى نۇتقۇمنى ئىنتايىن ئۇچۇق - يورۇق سۆزلىدىم. ئۆزۈمنىڭ بىتەرەپ ھەققانىي مەيدانىدا تۇرۇپ سۆزلەۋاتقانلىقىمغا ئىشىنەتتىم.

ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرىمنى يىغىنچاقلىسام، ئىككى گۇرۇھ ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش مەندە شىنجاڭنىڭ ئىستىقبالىغا نىسبەتەن چوڭقۇر قايغۇ پەيدا قىلدى. مەن بۇ خىل خادىشلارنى ئوڭشاپ گۇرۇھۋازلىق كۈرىشىنى يوقىتىش ئۈچۈن ئالاھىدە باش قاتۇرۇپ چارە ئىزدىدىم. شۇنىڭ بىلەن ئىككى

تەرەپ، مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان بىلەن بۇرھاننى، نازىر مەھەممەت ئىمىن، نازىر سەيپىدىن، مۇئاۋىن نازىر رەھىمجان، ھەيئەت ئەيسا، ھەيئەت چۈي ۋۇ، باش كاتىپ ليۇمىڭچۈن، نازىر ۋاڭ زىڭشەن، ئالاھىدە ئەۋەتىلگەن دىپلوماتىيە خادىمى ليۇزېروڭ قاتارلىقلارنى تەكلىپ قىلىپ، ئۈچ كۈن سۆھبەتلەشتىم. ئاۋۋال كۆپچىلىك ئۆزلىرىنىڭ كۆرگەن - ئاڭلىغانلىرى ئۈستىدە سۆز قىلدى. ئەڭ ئاخىرىدا مەن سەممىي ھالدا ئۇزۇن بىر سۆز قىلىپ، نۆۋەتتە شىنجاڭ مەسىلىسىدىكى تۈگۈنىنىڭ قەيەردە ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ ئۆتتۈم.

بۇ قېتىمقى سۆزۈم «مەسىلىنى يىلتىزىدىن ھەل قىلايلى» دېگەن تېمىدا بولۇپ، كېيىن پۈتۈن شىنجاڭغا ئاشكارا بېسىپ تارقىتىلدى.

بۇنىڭ تولۇق تېكىستى تۆت قىسىمغا بۆلۈنىدۇ.

1. كۆز قاراش نەزەرىيىسى ۋە قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىش نەزەرىيىسى. بۇ نۆۋەتتە مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقان ئوخشاش بولمىغان ئىككى خىل بىلىش نەزەرىيىسى، شۇنداقلا رېئال شەيئىلەرنى ئۆلچەشنىڭ ئوخشاش بولمىغان ئىككى خىل ئۆلچىمى بولىدۇ. كۆز قاراش نەزەرىيىسىدىكىلەر پەقەت ئۆزىنىڭ سۇبيېكتىپ ئادۋاتىنى ئاساس قىلىپ، رېئال مەۋجۇدىيەتنىڭ چىنلىقىغا گۇمان بىلەن قارايدۇ. ھېسسىياتنى يېتەكچى قىلىپ، قارىسىغا ھۆكۈم قىلىۋېرىدۇ، نۆۋەتتە ئىككى گۇرۇھنىڭ كۈرىشىدىكى نۇرغۇن مەسىلىلەرنىڭ يىلتىزى، كۆز قاراش نەزەرىيىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە بولغان. قانۇنىي ئىدارە قىلىش نەزەرىيىسىدىكىلەر ئوبيېكتىپ پوزىتسىيە بىلەن ئىلمىي تەھلىل يۈرگۈزۈشنى، پاكىتنى چىقىش نۇقتىسى قىلىشنى، قانۇننى ئۆلچەم قىلىپ ھەق - ناھەقنى، ئەگرى - تۈزنى، راس - يالغاننى تەھلىل قىلىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. ئالدىنقىسى خاتا، كېيىنكىسى توغرا. شىنجاڭ

تېچ بىرلىككە كەلدى. ئەمدى دۆلەتنىڭ قانۇنى بار. تېنچلىق بىتىم بىلەن سىياسىي پروگرامما بار، ھەممە نەرسە ئۆز يولىدا دەۋرى قىلىپ تۇرىدۇ. سوبيېكتىپ كۆز قاراشنىڭ ئۆلۈك - تەتۈر ئىرغىتىشىغا ئۇچرىماسلىق كېرەك.

2. گۇرۇھ مەنپەئەتى بىلەن دۆلەت مىللەت مەنپەئەتى ئۈستىدە توختىلىپ بۇنىڭدا شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ ئىچىدە شەخسەن ئۆزىنى مەركەز قىلىپ شەكىللەندۈرگەن گۇرۇھلارنىڭ ئاز ئەمەسلىكىنى ئۇلارنىڭ پەقەت ئۆز مەنپەئەتىنىلا كۆرۈپ، دۆلەت - مىللەتنىڭ مەنپەئەتىنى كۆرەلمەيۋاتقانلىقى، بۇنداق قىلىشنىڭ ياخشى ئەمەسلىكىنى كۆرسىتىپ بەردىم. جەنۇبىي شىنجاڭنى زىيارەت قىلغىنىمىزدا كۆردۈك: بەزىلەر خەنزۇلارغا مايىل كىشىلەرنى، خەنزۇلارنىڭ غالچىسى دەيدىكەن. يەنە بەزىلەر سوۋېتكە مايىل كىشىلەرنى، چەتئەلنىڭ قۇيرۇقى دەيدىكەن. ماھىيەتتە بولسا، خەنزۇغا مايىل بولۇش بىلەن سوۋېتكە مايىل بولۇشنىڭ ھەممىسى، دۆلەت، مىللەتنىڭ مەنپەئەتىگە زىيانسىز، بەلكى پايدىلىق. دۆلەت، مىللەتنىڭ مەنپەئەتىنى چىقىش قىلماي، پەقەت گۇرۇھ مەنپەئەتىگىلا كۆز سالغانلىقتىن خاتالىقلار كېلىپ چىقتى. بەزىلەر ھەربىي ئىنتىزامنىڭ ياخشى بولمىغانلىقىنى سەۋەپ قىلىپ «يەنە بىر قېتىم قان تۆكۈش»، «يەنە بىر قېتىم ئىنقىلاپ قىلىش» كېرەك دەۋاتىدۇ. قەشقەردىكى نامايىش داۋامىدا «ياشىسۇن دۆلەت، مىللەت» دەپ شۇئار توۋلىماي، بەلكى «ياشىسۇن ئىنقىلاپ» دېگەن شۇئار توۋلاندى. بۇ بىر بىمەنىلىك. بۈگۈنكى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتى خەلققە سىياسىي زۇلۇم سالمىسا، ئىقتىسادىي جەھەتتە ئېكسپىلاتاتسىيە يۈرگۈزمىسە، يەنە نېمىشقا ئىنقىلاپ قىلىش كېرەك؟

خەلق ئىنقىلاپ قىلىمىز دېمەي، بەلكى سۇ ئىنشائاتى، سەھىيە، مائارىپ ۋە ئىقتىسادىي سەپلەردە قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىۋاتىدۇ. يۇقىرىقىدەك ئىشلارنى ئاز ساندىكى

يامان غەرەزلىك كىشىلەر كەلتۈرۈپ چىقارغان. كۆپچىلىكنىڭ گۇرۇھۋازلىق كۆز قارىشىدىن ۋاز كېچىپ، دۆلەت، مىللەت ھېسسىياتىنى ئۆستۈرۈشنى، دۆلەت، مىللەتنىڭ مەنپەئەتىنى گۇرۇھ مەنپەئەتىنىڭ ئورنىغا دەسسىتىشنى ئۈمىد قىلىمەن.

3. دېموكراتىيىچە رەھبەرلىك بىلەن سىياسىي كۈرەش ئۈستىدە توختىلىپ ئۆتىمەن. شىنجاڭنىڭ بۈگۈنكى ئەھۋالىدىن ئېيتقاندا، دېموكراتىيىچە رەھبەرلىك بىزگە تولىمۇ زۆرۈر. سىياسىي كۈرەش بولسا، ئارتۇقچە نەرسە. يېڭى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھەممىگە دېموكراتىيە رەھبەرلىك قىلىندۇ. ئەزەلدىن ئاز سانلىقلارغا ھۆرمەت قىلىپ، كۆپ سانلىقلارنىڭ ئاۋاز بېرىش ھوقۇقى ئىشلىتىلمەي كەلگەنىدى. ئەمدى ھەممە ئىش مەسلىھەتلىشىش، سەۋر - تاقەت قىلىش، يول قويۇش بىلەن ھەل قىلىنىدۇ. سىرتتىكى نۇرغۇن ئادەملەر ھۆكۈمىتىمىزگە قاراپ مېنى يۇمشاق قول، ئاجىز دېيىشىدۇ. ئەمەلىيەتتە بۇ مېنىڭ دېموكراتىيىچە رەھبەرلىك قىلىش ئىستىلىنى تەشەببۇس قىلغانلىقىم. يەنە بەزىلەر تىنچلىق بىتىمى ئىمزالانغاندىن كېيىن ھەربىي كۈرەش سىياسىي كۈرەشكە ئايلاندى دېيىشىۋاتىدۇ: نۆۋەتتىكى ئىشلارغا ئورتاق جاۋاپكار بولۇشىمىز لازىم. نىشان بىر، تىنچلىق بىتىمىنى سىياسىي پروگراممىنى ئىجرا قىلىشتىن باشقا سىياسىي مۇددىئا يوق، كۈرەشنىڭ نېمە كېرىكى؟ مۇندىن كېيىن كۆپچىلىك بىردەك ئىتتىپاقلىشىمىز، دېموكراتىيىچە رەھبەرلىكنى كۈچەيتىشىمىز لازىم. ماناشۇ بىزنىڭ قوللىنىشىمىزغا تېگىشلىك پوزىتسىيە ۋە مەيدانىمىز بولىدۇ.

4. زىددىيەت ۋە بىرلىك ئۈستىدە توختىلىپ ئۆتىمەن. شىنجاڭدا گەرچە تىنچلىق بىتىمى ئىمزالانغان بولسىمۇ، لېكىن داۋالغۇپ تۇرغان يوشۇرۇن ئېقىم يەنىلا مەۋجۇت ئىدى. مۇنداق بولۇشىغا ئۆلكە ئىچىدە يەنىلا نۇرغۇن زىددىيەتلەرنىڭ مەۋجۇت-

قى سەۋەپ بولاتتى. مەركەزنى ئالساق، شىنجاڭغا مىللىي بارا-
ۋەرلىكنى، دېموكراتىك سىياسەتنى يەردى ۋە مالىيىدە زور كۈچ
بىلەن ياردەم قىلدى. ۋاھالەنكى بىزدىن تەلەپ قىلىدىغىنى بول
سا، ۋەتەننىڭ بىرلىكىدىنلا ئىبارەت. ئەيتالايمىزكى، بۇ بىر-
بىرىگە زىت كەلمەيدۇ. بىراق مەركەزگە نىسبەتەن شىنجاڭنىڭ
بولۇپمۇ ئۈچ ۋىلايەتنىڭ روھى ھالىتىدە زىددىيەت ئومۇمىيۈز-
لۈك مەۋجۇت. مەسىلەن، ئۆلكىگە نىسبەتەن ئەڭ پايدىلىق بول
غان بىر قانچە ئىشلارغا كەلسەك، تېنچلىق بىتىمىنى ئىجرا قى-
لىش، شىنجاڭ ئىنستىتوتىنى دۆلەتلىك ئونىۋېرستىتقا ئۆزگەرتىش-
نى تەكلىپ قىلىش، ئۆلكە پۇلىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش، گەنسۇ-
شىنجاڭ تۆمۈر يولىنى ياساش، ۋالىيلارنى سايلاش قاتارلىقلارغا
نىسبەتەن، ئۈچ ۋىلايەت پۈتۈنلەي گۇمانلىنىش پوزىتسىيىسىدە
تۇرىۋاتىدۇ. ئۈچ ۋىلايەتنىڭ ئالاھىدىلىكىنى ساقلاپ قېلىشىنى
ئالايلۇق، ئۇلار مىللىي قوشۇنلارنى ساناپ ئۆتكۈزۈۋېلىشنى رەت
قىلغانلىقتىن ئۈچ ۋىلايەت خەلقىنىڭ ئۈستىگە ئالغان يۈكى بەك
ئېغىرلىشىپ كېتىپ، خەلق تۇرمۇشىغا تەسىر قىلدى. زىددىيەت
قاتمۇ - قات ئېغىر بولۇپ، ھەل قىلىشقا ئامالسىز قالدى. مۇ-
شۇلارنىڭ ھەممىسى زىددىيەت. بىز بارلىق زىددىيەتلەرنى تۈگى-
تىشىمىز، سۆز بىلەن ھەرىكىتىمىزنى بىرلىككە كەلتۈرۈشىمىز، ئىچ-
كى ماھىيىتىمىز بىلەن تاشقى كۆرۈنۈشىمىزنى بىردەك قىلىشىمىز
رەھبەرلىك بىلەن ئاممىنى بىردەك قىلىشىمىز لازىم. شۇنداق
قىلغاندىلا بارلىق مەسىلىلەر ئوڭاي ھەل بولىدۇ.

ئەڭ ئاخىرىدا مەن مۇنۇلارنى كۆرسەتتىم: شىنجاڭدا گەر-
چە نۇرغۇن زىددىيەتلەر مەۋجۇت بولسىمۇ، لېكىن بۇلارنىڭ ھەم-
مىسىنى سىياسىي ۋاستە، تېنچ ئۇسۇللار بىلەن ھەل قىلىپ كەتكى-
لى بولىدۇ. «قايتا ئىنقىلاپ قىلىش»، «قايتا قوزغىلاڭ كۆتۈرۈش»
نىڭ ھاجىتى يوق. خەلق ئۇرۇشقا تەشنا ئەمەس. ئۇرۇشنى
خەلققە مەجبۇرى تاڭغۇچىلار جەزمەن مەغلۇپ بولىدۇ. بىز مە-

سىلىنى چوقۇم يىپاتىيزىدىن ھەل قىلىشىمىز، سىياسىنى مۇھىم
ئورۇنغا قويۇپ، سوبيېكتىپلىقتىن ۋاز كېچىشىمىز، دۆلەت، مىللەت-
نىڭ مەنپەئەتىنى مۇھىم بىلىپ گۇرۇھۋازلىق كۆز قارىشىدىن
ۋاز كېچىشىمىز؛ دېموكراتىيىچە رەھبەرلىككە ھۆرمەت قىلىپ
سىياسىي كۈرەش ۋە بىر تەرەپنىڭ تىزگىنلىۋېلىشىدىن ۋاز
كېچىشىمىز، زىددىيەتلەرنى تۈگىتىپ، سۆز بىلەن ھەرىكىتىمىزنى
دىلىمىز بىلەن تاشقى كۆرۈنۈشىمىزنى، يۇقىرى بىلەن ئاممىنى
بىرلىككە كەلتۈرۈشىمىز لازىم. بۇ بىزنىڭ پارلاق كەڭ ئىستىق-
باللىمىز بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

بۇ قېتىم جەنۇبىي شىنجاڭدىكى سەپەردە مەيلى سۆھبەت
يىغىنلىرىدا، ئاممىۋى يىغىنلاردا، قونالغۇ ئورنىمىزدا ياكى
يول ئۈستىدە بولسۇن خەلقتىن ناھايىتى كۆپ خەت - چەك، ئىل
تىماس، مۇراجىئەتنامىلارنى تاپشۇرۇۋالدۇق. سەپىرىمىز ئالدىراش
بولغانلىقتىن، يەنە خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىشقا ئادەم كەمچىل
بولغانلىقتىن، ئۈرۈمچىگە قايتۇرۇپ كېلىپ ھەل قىلىشىمىزغا توغرا
كەلدى. بۇ خىل خەت - چەكلەر نەچچە مىڭ پارچىدىن كەم ئە-
مەس، مەزمۇن جەھەتتە نۇرغۇن مەسىلىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.
تەرجىمە قىلىنىپ بولغاندىن كېيىن، بىر قانچە يولداشلارنى بۇ-
نى تەھلىل قىلىپ يىغىنچاقلاپ، مۇھاكىمە يۈرگۈزۈپ ھەل قىلىش
قا قويدۇم. جۈملىدىن ئايرىم، ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدىغان مە
سىلىلەرنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئەستايىدىللىق بىلەن ھەل
قىلىشىغا تاپشۇرۇپ بەرگەننىڭ سىرتىدا، مۇھىم مەسىلىلەرنى يەر
سېلىقى. باج، سۇ ئىنشائاتى، مائارىپ، ھەرەمگە بېرىش، مال - مۈ-
لۈكلەرنى ئىگىسىگە قايتۇرۇشقا ئوخشاش مەزمۇنغا يىغىنچاقلاپ
«جەنۇبىي شىنجاڭ خەلقىگە مۇراجىئەت» ئېلان قىلىپ، جەنۇبىي
شىنجاڭنى كۆزدىن كۆچۈرگەندە خەلق ئاممىسىنىڭ ئوتتۇرىغا
قويغان پىكىر، تەلەپلىرىگە بىر قېتىم ئومۇمىيۈزلۈك جاۋاپ بەر-
دىم. جەنۇبىي شىنجاڭ خەلقىگە مۇراجىئەت» گومىنجىڭفۇ رەئىسى

غەربىي شىمال مەمۇرىي مەھكىمىسى مۇدىرىنىڭ نامىدا تارقىتىلدى.

بۇ قېتىمقى زىيارەتتە بىر تەرەپتىن ئىككى گۇروھ ئوتتۇرىسىدىكى گەسكىن كۈرەشنى كۆرۈۋالغان بولساق، يەنە بىر تەرەپتىن ئاممىنىڭ قىزغىن قارشى ئالغانلىقىنىمۇ كۆردۇق. ھەر بىر جايغا بارغىنىمىزدا خەلق ئاممىسى قېرىلارنى يۆلەپ، بالىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ، شەھەر ئەتراپىدىكى ئون چاقىرىم ھەتتا نەچچە ئون چاقىرىم يىراقلىقتىچە چاي، مېۋە - چېۋىلەرنى تەييارلاپ قىزغىن سەممىي كۈتۈۋالدى. ئۇلاردىكى ساددىلىق، سەمىمىيلىك بىزدە ئۇنتۇغۇسىز چوڭقۇر تەسىرات پەيدا قىلدى. بۇنداق ئەھۋالدا، شىنجاڭ خەلقىدە خەنزۇلارغا قارشى، ۋەتەنگە قارشى نىيەت بار دەپ كىممۇ ئېيتالىسۇن!

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ تەبىئىي شارائىت جەھەتتە شىمالىي شىنجاڭدىن سەل ياخشىراق ئىكەنلىكىنى كۆردۇق. ئۇ يەرنىڭ ھاۋاسى مۆتىدىل بولۇپ، شىمالىي شىنجاڭدەك قاتتىق سوغۇق بولمايدىكەن. جەنۇپتا كۇئېنلۇن تېغى، غەربتە پامىر ئېگىزلىكى، شىمالدا تەڭرى تېغى، شەرقتە تەكلىماكان چۆلى بار بولۇپ، شۇنچە سەلتەنەتلىك، گۈزەل ئىكەن. كۇچا، ئاقسۇ، ئاقسۇ كونىشەھەر، قەشقەر كونىشەھەر، قەشقەر يېڭىشەھەر، يېڭىسار، يەكەن، پوسكام، قاغىلىق، گۇما، خوتەنلەرنىڭ ھەممىسى تەكلىماكان چۆلى ياقىسىدىكى بوستانلىق بولۇپ سۇ بارلىكى جاي بولسىلا، ھەممىسى بۈك - باراقسانلىق، يېرى مۇنبەت، بايلىقى مول ئادىمى زىچ ئىكەن.

بىز يەنە جەنۇبىي شىنجاڭدىكى خەلقنىڭ پاك سەممىي خۇسۇسىيىتىنى، ساغلام قەددى - قامىتىنى كۆردۇك. ئۇلارنىڭ ئىچىدە چوڭ ياشلىقلار ناھايىتى كۆپ بولۇپ ساقىلى كۆكسىگە چۈشۈپ يەلپۈنۈپ تۇرغان ئاقساقاللارنى ھەممىلا جايدا ئۇچراتتۇق. دەرۋەقە جەنۇبىي شىنجاڭ خەلقىنىڭ نامرات، جاپالىق تۇرمۇشىنىمۇ كۆردۇك. ناھىيە بازارلىرىدىمۇ رەتلىك، پۈتۈن كىيىم كەيگەن-

لەر پەقەتلا ئاز سانلىقلار ئىدى. ئۇلارنىڭ زور كۆپچىلىكى ئەسكى - تۈسكى، كونا كىيىملەرنى كىيىۋالغان. ئاياللاردا يۈزىگە چۈمبەل تارتىدىغان ئادەت بولۇپ، يۈز - كۆزىنى ئېچىشقا جۈرئەت قىلالمايدىكەن.

مۇشۇنداق گۈزەل تاغ - دەريا، تۈزلەڭلىكلەردە خەلقنىڭ مۇشۇنداق نامرات تۇرمۇشتا قالغانلىقى، بىر - بىرىگە ئىنتايىن ماس كەلمىگەن، مەن شۇنداق ھېسابلايمەنكى، سىياسىي مەسىلە ھەل قىلىنغاندىن كېيىن، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش، مەدەنىيەت قۇرۇلۇشلىرىنى يۈرگۈزۈش، شىنجاڭدا ئەڭ مۇھىم مەسىلە.

مەن يەنە، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا تۇرۇشلۇق ھەربىيلەر بىلەن خەلق ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ ياخشى ئەمەسلىكىنى سەزدىم. شۇ يەردە تۇرۇشلۇق ھەربىيلەردىن خەلقنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئېرىشكەنلىرى ئاز، كۆپ سانلىق ھەربىيلەر بولسا، سىياسىي ئىشلارغا ئارىلىشىۋېلىپ، كونسېرۋاتىپلار تەرىپىدە تۇرۇپ، رادىكاللارنى باسقان، ئىشلەپچىقىرىش جەھەتتە خەلققە ياردەم بەرمىگەن. مۇشۇ سەۋەبلىك ئومۇمىيۈزلۈك نارازىلىقنى كەلتۈرۈپ چىقارغان. مېنىڭچە بۇ ناھايىتى يامان ئەھۋال. شۇنىڭ ئۈچۈن بارغانلىكى جايدا ئۇلارغا، يەرلىكنىڭ ئىشىغا مۇتلەق ئارىلاشماسلىق، خەلق ئارىسىدىكى جېدەل - ماجىرالارغا قاتناشماسلىق، تامامەن بىتەرەپ پوزىتسىيە تۇتۇش توغرىسىدا سەممىي نەسىھەت قىلدىم. شۇنداق قىلغاندىلا، ھەربىي بىلەن خەلق ئوتتۇرىسىدىكى مۇھەببەتنى ساقلاپ، خەلقنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشكىلى بولىدۇ. ھازىرقى دەۋر، دېموكراتىيە دەۋرى بولغانلىقتىن، يەرلىكنىڭ ئىشلىرىغا ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى جاۋابكار بولىدۇ. ھەربىيلەرنىڭ چات كىرىۋېلىشى ھاجەتسىز. ئەگەر ھەربىيلەر سىياسىي ئىشلارغا ئارىلىشىۋالسا، قانۇنسىزلىق بولىدۇ. بۇ ھەم مۇۋاپىق بولمىغان ھەرىكەت. نەتىجىدە ھەربىي ئىنتىزام بۇزۇلىدۇ. تەلىم - تەربىيە

ھەشقىنى بوشاشتۇرۇپ ئاقسىتىپ قويىدۇ. ھەربىي بىلەن خەلق ئوتتۇرىسىدىكى ئىناقلىققا داغ چۈشۈپ خىلمۇ خىل ئىللەتلەر پەيدا بولىدۇ. بۇنىڭدىن ھوشيار بولۇش، بۇنداق ئەھۋاللارنى قەتئىي چەكلەش شەرت. ئۇلاردىن: خەلقنى سۆيۈش، ھەربىي - خەلق دوستلۇقىنى ياخشىلاش، يۇقىرى باشلىققا بويسۇنۇش، تۆۋەندىكىلەرنى تەربىيىلەپ باشقۇرۇش، ئۆزىنى تەربىيىلەشنى ئۈمىد قىلدىم. ئەمەلىيەتتە بولسا، مەن بۇ سۆزلەرنى ئاللىقاچان شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئوفىتسېر - جەڭچىلەرگە سەمىمىي يوسۇندا تەكرار سۆزلەپ بولغان ھەمدە ئۇلارنىڭ ئۆگىنىشى ئۈچۈن كىچىك قوللانما قىلىپ قولىغا تارقىتىپمۇ بەرگەنىدىم. بىراق جەنۇبىي شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملار بۇنى ئىشقا ئاشۇرالمىدى، بۇ مېنى چوڭقۇر ئېچىندۇرىدۇ ۋە ئەپسۇسلاندۇرىدۇ.

بىرقانچە ھۆججەتلەر

شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى قۇرۇلۇپ، سىياسىي پروگراممىنى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، يەنىلا ھەرقايسى جايلاردا ئارقا-ئارقىدىن توختىماي مەسىلىلەر يۈز بېرىپ تۇردى. بۇ ئاساسەن مىللەتلەر ئارىسىدىكى بولۇپمۇ ئۇيغۇر - خەنزۇ ئىككى مىللەت ئارىسىدىكى مەسىلە بولۇپ، ئۈرۈمچى ۋە ھەرقايسى چەت ناھىيە - شەھەرلەرنىڭ ھەممىسىدە ئېچىنىشلىق ۋەقەلەر كېلىپ چىقتى. مەسىلەن: ئۆتكەندە ئۇيغۇر خوتۇن - قىزلىرىنى خوتۇنلۇققا ئېلىۋالغانلار ھاقارەتلەندى ۋە تاياق يېدى. ھەتتا يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈلۈشتەك ۋەقەلەر كۆرۈلدى. شۇنداقلا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىنغاندا، ئىمكانىيەتنىڭ بېرىچە ھەر مىللەتتىن بولغان مۇنەۋۋەر زاتلار ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەت خىزمىتىگە قويۇلۇپ، ئۆلكە (شەھەر)، ۋىلايەت، ناھىيىدىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجىنىڭ ھەممىسىدىلا كۆپلىگەن خەنزۇ كادىرلار

چەتتە قالدۇرۇلغانلىقتىن، ئۇلاردىن نۇرغۇنلىرى ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي، ئۇيغۇرلارنىڭ خورلىكى بەك ئۆسۈپ كەتتى، سەن پوزىتسىيىدە يۇمشاق - ئاجىز كەپقالدىڭ، مۇندىن كېيىنكى تۇرمۇش ۋە ھاياتىمىزنىڭ كاپالىتى بولماي قالدى، دېيىشتى. ھەممىلا جايدا ئاغرىنىش، نارازىلىق سادالىرى ئاڭلىنىپ تۇردى. شۇڭا مەن بەزى مۇھىم ھۆججەتلەردە ئالدى بىلەن خەنزۇ كادىرلار ۋە قېرىنداشلارغا ھەقىقىي چۈشەنچىلەرنى بېرىپ ئۆتتۇم.

1 - ھۆججەت 1946 - يىلى 8 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئېلان قىلىنغان «پۈتۈن ئۆلكىدىكى ھەر مىللەت قېرىنداشلارغا مۇراجىئەت» ئىدى.

ئالدى بىلەن مەن خەنزۇ قېرىنداشلارغا مۇنداق دېدىم: بىز شۇنى ئويلىشىمىز كېرەككى، ئۆتمۈش تارىخقا نەزەر سالىدىغان بولساق، شىنجاڭدىكى قېرىنداشلارغا سېلىنغان زۇلۇم بەك ئېغىر، ئۇلارنىڭ تارتقان ئازابى بەك چوڭقۇر بولغان. ھالبۇكى ئۆتمۈشتە، شىنجاڭدا ئەمەلىي مەسئۇلىيەتكە جاۋابكار بولغۇچىلار خەنزۇلار ئىدى. گەرچە ئۇلار خەنزۇ مىللىتىگە ۋەكالەتلىك قىلالمىسىمۇ، شۇنداقلا ھازىرقى مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ يول قويۇشى ۋە قوللىشىدىن تېخىمۇ گەپ ئاچقىلى بولمىسىمۇ، لېكىن ھەرقايسى ئاز سانلىق مىللەت قېرىنداشلار، بۇ نۇقتىنى ئوڭاي چۈشىنىپ كېتەلمەيدۇ. ئۇلار ھۆكۈمرانلارنىڭ ئۆزلىرىگە سالغان ئازاب - ئوقۇبىتىنى ھامان خەنزۇلارنىڭ جىنايىتى دەپ ھېسابلايدۇ. شۇڭا ئۆتمۈشتە قانلىق پاجىئەلەر ئۈزلۈكسىز يۈز بېرىپ تۇردى ۋە بۈگۈنكى قالايمىقانچىلىقلار ھەر يەردە داۋام ئەتمەكتە. بۇ ئىككى ئايدىن بۇيانقى يۈز بەرگەن ئېچىنىشلىق ۋەقەلەر ھەرقايسى مىللەتلەر ئىچىدىن چىققان مۇناپىقلار تەرىپىدىن پەيدا قىلىنغان ئاپەت بولۇپ، بۇ ھەممەيلەننى كۈتمىگەن يەردىن مۇشۇ جىنايەتنىڭ جاۋابكارى قىلىپ قويىدى.

شۇڭلاشقا بۇنى ھەرقايسى مىللەت قېرىنداشلىرىمىزدىن ئاغرىنماي، ئۆز مىللىتىمىزدىكى مۇناپىقلارنى ئەيىبلىگىنىمىز تۈزۈك. بۇنى باشقا مىللەتتىكى قېرىنداشلارنىڭ كەلتۈرۈپ چىقارغان چاتىقى دەپ قارىماي، ئۆز مىللىتىمىزدىن چىققان مۇناپىقلارنىڭ كۆپچىلىك ئارىسىغا تېرىغان جىنايىتى دېگىنىمىز تۈزۈك. ئەگەر ھەممىمىز مۇشۇنداق قارايدىغان بولساق، ئۆزىمىزنى بېسىۋالالايمىز.

ئاندىن كېيىن مەن ئۇلارغا يەنە: ھۆرمەت قىلغانلىق تېز پۈككەنلىك ئەمەس، يول قويغانلىق ئاجىزلىقنىڭ ئىپادىسى ئەمەس، دېگەن نەسىھەتنى بەردىم. جۇڭگو خەلقى ئەپۇ چانلىق مەسلىكىگە ئىگە، بۇ مەسلەكنىڭ ھەقىقىي روھى باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزۈش، يول قويۇش، باشقىلارنى ھۆرمەتلەش، تارىخىي جاۋابكارلىقنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىش، باشقىلارنىڭ ئالدىدا سەۋەنلىكنى قوبۇل قىلىش، شەخسىي مەنپەئەتنى ئومۇمنىڭ ئارزۇسى ئۈچۈن قۇربان قىلىش، ھەممىدە ۋاقتىنچە ئەلەم تارتىش، ھەممىدە تارىخ ئۈچۈن جاۋابكار بولۇش، باشقىلار ئۈچۈن سەۋەنلىكنى قوبۇل قىلىشتەك ئالىيجاناب روھ بويىچە يول قويۇپ، ھەر مىللەت ئارىسىدىكى ئۆچمەنلىك كەيپىياتىنى دوستانىلىق بىلەن تەسىرلەندۈرۈشتىن ئىبارەت. مۇشۇنداق قىلغاندىلا، ئۆچمەنلىك كەيپىياتىنى تۈگىتىپ، شىنجاڭنىڭ مىڭ تۈمەن يىللىق تېنچلىق تارىخىنى ۋۇجۇدقا كەلتۈرگىلى، ئەۋلادتىن ئەۋلادقا مەڭگۈ بەخت ياراتقىلى بولىدۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن مەن خەنزۇ بولمىغان باشقا مىللەت قېرىنداشلارغا، بولۇپمۇ نوپۇسى كۆپرەك بولغان ئۇيغۇر قېرىنداشلارغا مۇنداق مەسلىھەت بەردىم. مۇندىن كېيىن شىنجاڭ ئۈچۈن سىياسىي پروگرامما بويىچە تىرىشىپ قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىش ئەڭ مۇھىم. قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن، ئەڭ ئاۋۋال كىشىلەرنىڭ كۆڭلى خاتىرجەم، جەمئىيەت تېنچ بولۇشى شەرت. كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى خاتىرجەم، جەمئىيەتنى تېنچ قىلىش ئۈچۈن ھەممەيلەن ئۆتكەندىكى ئۆچمەنلىكنى ئۇنتۇشىمىز، مۇھىمى ھازىرقى قۇرۇلۇش بىلەن شۇغۇللىنىپ، كەلگۈسى ئۈچۈن بەخت يارىتىشىمىز كېرەك. مەسىلەن ئېيتايلۇق، ئۆتمۈشتىكى ئۆچمەنلىكنى ئۇنتۇش دېگىنىمىزدە ئەڭ مۇھىمى ئۆتمۈشتە مىللەتلەر ئارىسىدىكى ئۆچمەنلىكنى ئەستىن چىقىرىش كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئۆتمۈشتە شىنجاڭدا ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن خەنزۇلارنىڭ شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئالدىدا يۈز كېلەلمەيدىغان جايلىرى كۆپ. مەن بۇنى يۇقىرىدا سۆزلەپ ئۆتتۈم. بىراق بۇ كونا تارىخ بولۇپ قالدى. بىز شۇنىڭغا ئىشىنىمىزكى، مۇندىن كېيىن مۇشۇنداق ئىشلار ھەرگىز تەكرارلانمايدۇ. ھازىرقى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەر مىللەتتىن تەركىب تاپقان ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت، دېموكراتىيەلەشكەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت، مۇندىن كېيىن مۇستەبىتلىك سىياسەت، قاتتىق بېسىم سىياسىتى، مۇستەملىكىچىلىك سىياسىتى، جاھانگىرلىك مەڭگۈ يۈز بەرمەيدۇ، ئەلۋەتتە.

بۇنىڭ كەينىدىنلا مەن مۇنداق دېدىم: ھازىر ياخشى بولمايۋاتقان بىرمۇنچە ئەھۋاللار مەۋجۇد. مەسىلەن: بەزى ھەربىي قىسىملارنىڭ ئىنتىزامى ياخشى ئەمەس، بەزى ئەمەلدارلار چىرىكلىشىپ خىيانەتچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىۋاتىدۇ، يەنە زۇلۇم سېلىش، ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىش، خەلققە ھاقارەت قىلىشتەك پاكىتلار مەۋجۇد. دەرۋەقە بۇ پەقەت كونا دەۋردىن يېڭى دەۋرگە ئۆتۈۋاتقان ئۆتكۈنچى دەۋردىكى قالدۇق ئىللەتلەر. مەن كۆپچىلىككە شۇنداق ۋەدە بېرەلەيمەنكى، بۈگۈندىن كېيىن بۇنىڭغا ئوخشاشلارنى چوقۇم يوقىتىمىز. ھەربىي ئىنتىزامنى چوقۇم چىڭىتىمىز، مەمۇرىي ئەمەلدارلارنىڭ ناچار ئىستىللىرىنى چوقۇم ئۆزگەرتىپ، ئۇلارنى تامامەن دېموكراتىك سىياسىي روھى بويىچە خەلق ئۈچۈن سادىق خىزمەت قىلىدىغان قىلىپ چىقىمىز.

مەن يەنە مونۇلارنى كۆرسەتتىم: ھازىر سىرتتا بىر خىل

توغرا بولمىغان قۇتراتقۇلۇق كەيپىياتى ئېقىپ يۈرمەكتە. ئۇ بولسىمۇ ۋەتەنگە قارشى، خەنزۇلارغا قارشى، سەنمىنجۇيىغا قارشى قۇتراتقۇلۇق ئېقىمى بولۇپ، بۇ ئۈزلۈكسىز، مەخپىي، كەڭ دائىرىدە تارقىلىۋاتىدۇ، ئويلاپ يەتكۈسىز بالايى - ئاپەت ئالىمىنى تېرىدۇۋاتىدۇ. بۇ — جىددىي ئەھمىيەت بېرىشىمىزگە ئەرزىيدۇ.

شۇنىڭدەك يەنە ئاتالمىش شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسى ئۈستىدە، بىر ئۇزۇل - كېسىل چۈشەنچە بەردىم: ئەڭ ئاخىرىدا كۆپچىلىكنىڭ ۋەتەن قوينىدا، دېموكراتىك سىياسەت ئاستىدا، ھەر مىللەت ئاكا - ئۇكا، ئاچا - سىڭىل قېرىنداشلاردەك بىرگە ياشاپ ئورتاق گۈللىنىش، تېنچ - خاتىرجەم ئۆتۈش، مىللىي باراۋەرلىك، مىللىي ئىتتىپاقلىق پرىنسىپى ئاستىدا، ئەركىن، بەختىيار تۇرمۇشتىن كەڭ بەھرىمان بولۇشى لازىم، ھەرگىزمۇ ئىختىلاپ تۇغدۇرۇپ، ھەق - ناھەق مەسىلىسى پەيدا قىلىپ، ھەر مىللەت خەلقىنى چاك - چېكىدىن بۆلۈنۈپ كېتىش ۋە بىر - بىرىدىن گۇمانلىنىپ ئىشەنمەسلىكتەك ھالغا كەلتۈرۈپ قويماسلىقنى تەۋسىيە قىلدىم. قۇدرەتلىك، دېموكراتىيىلەشكەن بۈيۈك جۇڭخۇا مىنگونىنىڭ بىرگراژدانى بولۇش بىز ئۈچۈن نومۇس ئەمەس، بەلكى شان - شەرەپ. بۇنىڭدىن بىزگە ئەركىنلىك كېلىدۇ، زۇلۇم بولمايدۇ. بەختلىك بولىمىزكى ئازاپ چەككەيمىز. نېمە ئۈچۈن بەزى كىشىلەر مىللىي ئۆچمەنلىك تېرىش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، ۋەتەن بىرلىكىنى پارچىلاشقا قۇتراتقۇلۇق قىلىدۇ، ھەر مىللەت خەلقىنى ئۆزئارا ئۆچلەشتۈرۈپ، ئۆز - ئۆزىنى قىرغىن قىلىدىغان يولغا باشلاشتىن يانمايدۇ؟

ئەڭ ئاخىرىدا يەنە مۇنداق دېدىم: بىز مەڭگۈ تېنچلىققا كاپالەت بېرىش ئۈچۈن، چوقۇم جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقىنى ئىلگىرى سۈرۈش، ۋەتەن بىرلىكىنى ھىمايە قىلىش، دېموكراتىك سىياسەتنى يولغا قويۇش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىشتىن

ئىبارەت. بۇ تۆت جۈملە سۆزنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشىمىز لازىم. ئومۇمەن جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقىغا قارشى، ۋەتەن بىرلىكىگە قارشى، دېموكراتىك سىياسەتكە قارشى، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا قارشى تۇرغانلىكى ئادەمنى ئەكسىيەتچى، تېنچلىقنى بۇزغۇچى دەيمىز. مەن بولسام، دۆلەت ۋە مىللەتنىڭ مەنپەئەتىگە سادىق مۇرتمەن، پۈتۈن ئۆلكىدىكى تۆت مىليون خەلقنىڭ چاكىرىمەن. قىلغان سۆزلىرىمنىڭ ھەممىسى پاك - سادىق قەلبىمدىن ئۇرغۇپ چىققان. مەن كۆز ئالدىمدىكى ۋەزىيەت تەقەززاسىدىن، قەتئىي پوزىتسىيە ۋە مەيدانىمنى بىلدۈرمەي تۇرالمايمەن. مۇشۇنىڭدىن ئېتىبارەن جەمئىيەتنىڭ كەيپىياتى ساغلاملىشىدىغانلا بولسا، پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ كۆڭلى ئەمىن تاپىدۇ، ھۆكۈمەت ۋە خەلق تېنچ، ئەركىن، شات، بەختىيار، گۈللەپ - ياشنىغان يېڭى شىنجاڭ قۇرۇشنىڭ داغدام يولىغا بىردەك قەدەم قويىدۇ. مانا بۇ مېنىڭ ئەڭ پاك، ئەڭ سەممىي دۇئايىم ۋە ئۈمىدىم.

ئىككىنچى ھۆججەت، 1946 - يىلى 10 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ئېلان قىلىنغان «دۆلەت بايرىمىدىن ئالغان تەسىرات» ئىدى.

بۇ ھۆججەتتە، مەن پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ جۇڭخۇا مىنگونى، مەركىزىي ھۆكۈمەتنى، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى سەممىي ساداقەتلىك بىلەن ھىمايە قىلىشنى ئۈمىد قىلدىم.

ئالدى بىلەن، دۆلەت بايرىمى «پۈتۈن مەملىكەت خەلقىگە جۈملىدىن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە مەنسۇپ. سۈن جۇڭسەن ئەپەندى رەھبەرلىكىدىكى شىنخەي ئىنقىلابى بولمىغان بولسا، دۆلىتىمىز مۇستەبىتلىك تۈزۈمىدىن دېموكراتىزمغا ئۆتەلمىگەن بولاتتى. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشنىڭ غەلىبىسىمۇ قولغا كەلمەيتتى. 100 يىل مابەينىدىكى تەڭسىز شەرتنامىلارنى بىكار قىلغىلى بولمايتتى. دۇنيادىكى بەش چوڭ قۇدرەتلىك دۆلەتنىڭ بىرسى بولالمايتتى، — دەپ كۆرسەتتىم.

ئاندىن دۆلەتنىڭ قۇدرەتلىك بولۇشى، شىنجاڭ خەلقىنىڭ بەخت - سائادىتى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى سۆزلەپ ئۆتتۈم. ئۆتمۈشتىكى ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلىق ئاستىدا، بولۇپمۇ يېقىنقى ئون نەچچە يىلدىن بۇيان، مەركەزنىڭ نۇرغۇن ئىشلارغا چامىسى يەتمىدى. شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئازاب - ئوقۇبەتلىرىگە دەرمان بولالمىدى. شىڭ شىسەي كەتكەندىن كېيىنلا، گومىنداڭ ئارمىيىسى كېلىپ، شىنجاڭ خەلقىنىڭ بەخت - سائادىتىگە كاپالەتلىك قىلدى. تۈرمىلەردە قامىلىپ ياتقان نۇرغۇن ئىلغار زاتلار قويۇپ بېرىلدى. مۇندىن كېيىن يېڭى شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇشىنى باشلىۋەتكۈسى، شىنجاڭ خەلقى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشقا قاتناشمىغانلىقتىن گومىنداڭ ئارمىيىسىگە بولغان تونۇشى توغرا بولماي، گومىنداڭ ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرگەنلىكىنى، يامان غەرەز بىلەن تۇيۇقسىز بېسىپ كىرگەنلىك دەپ خاتا تونىدى. مەركەزمۇ بۇنى سۈرۈشتە قىلالمىدى. مۇندىن كېيىن پاكىتنى ئېتىراپ قىلىپ، شىنجاڭنىڭ جۇڭگونىڭ بىر قىسمى ئىكەنلىكىنى تونۇشىمىز، ھايات - ماماتتىمۇ، گۈللىنىش خورلىنىشتىمۇ بىرگە بولۇشىمىز كېرەك. ئەڭ ئاخىرىدا، شىنجاڭ خەلقىگە ئەڭ ئېھتىياجلىق نەرسە دېموكراتىك سىياسەت، ئەركىنلىك، باراۋەرلىك. يېڭى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن بۇيان، شىنجاڭ خەلقى بۇ ھوقۇقلارغا ئېرىشتى. مۇندىن كېيىن ئۇنى قەدىرلەش، ئاسراش كېرەك، — دېدىم. يەنە مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجاننىڭ سۆزىدىن، نەقىل كەلتۈرۈپ، مىللىي باراۋەرلىكنىڭ قولغا كەلگەنلىكىنى چۈشەندۈردۈم ھەمدە كۆپچىلىكنى جۇڭخۇا مىنگونى ھىمايە قىلىشقا، مەركىزىي ھۆكۈمەتنى ھىمايە قىلىشقا، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى ھىمايە قىلىشقا چاقىردىم.

ئۈچىنچى ھۆججەت، 1946 - يىلى 11 - ئاينىڭ 25 - كۈنى شىنجاڭ گېزىتىدە ئېلان قىلىنغان: «مېنىڭ ھەقىقىي جاۋابىم ۋە كەسكىن نەسىھەتىم»، ئىدى.

تاشقىرىدا يەنە نۇرغۇن پىكىر ئىختىلاپلىرى مەۋجۇت بولغاچقا، 10 - ئاينىڭ 26 - كۈنى مەن ۋە تەپتىش ئەمەلدارى مەسئۇد، مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجانلار نامىزدىن دېخۇا شەھىرىدىكى ھەرمىللەت ۋەكىللىرىدىن مىڭدىن ئارتۇق كىشىنى تەكلىپ قىلىپ، كەڭ كۆلەمدە سۆھبەت ئۆتكۈزدۇق. بۇ يىغىن سەككىز سائەت داۋام قىلدى. پىكىر قىلغۇچىلار بەس - بەس بىلەن سۆزلىدى. شۇ ئاينىڭ 30 - كۈنى، مەن يەنە بىر قېتىم يىغىن قاتناشچىلىرىنى تەكلىپ قىلىپ ئالدىنقى قېتىم ئۇلار ئوتتۇرىغا قويغان مەسىلىلەرگە قارىتا قىسقىچە جاۋاب بەردىم. بۇ جەمئىي سەككىز مەسىلىگە بۆلۈنىدۇ.

بىرىنچى، ئۆلكە پۇلىنىڭ (پۇل يۈزىدىكى) سومما مەسىلىسى، بەزىلەر پۇلنىڭ سوممىسى ئاشسا، مال باھاسىغا تەسىر يېتىدۇ، دېيىشىدۇ. يەنە مەركەز شىڭ شىسەي سوغات قىلغان 50 مىڭ سەر ئالتۇن بىلەن 500 مىڭ سەر كۈمۈچنى قوبۇل قىلغان. بۇ بولسا شىنجاڭ خەلقىدىن شىلىپ ئېلىنغان، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇنى قايتۇرۇپ بېرىشى كېرەك، دېدى. مەن ئۇلارغا مۇنداق دېدىم: بۇ ئالتۇن - كۈمۈچلەرنىڭ ئۆز قىممىتى دېگەندەمۇ شۇچاغدىكى شىنجاڭ پۇلىنىڭ 12 يېرىم مىلليارت دوللىرىغا توغرا كېلىدۇ. مەركەزنىڭ بۇ يىل بىزگە بەرگەن ياردىمى 100 مىلليارت يۈەنگە باردۇ. بۇ يىل 7 - ئايدىن باشلاپ يېرىم يىل ئىچىدە، باج - سېلىق پۈتۈنلەي ئېلىنمىدى، غەللە - پاراق، ئالۋان - ياساق يەنە بىر يىلغىچە ئېلىنمايدۇ. پۇل تارقاتمىساق، چىقىمنى قانداق قىلىمىز، قۇرۇلۇشنى قانداق ئېلىپ بارىمىز؟ شىنجاڭنى ئىچكى ئۆلكىلەر بىلەن سېلىشتۇرغاندا، شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئۈستىدىكى يۈك ئەڭ يەڭگىل.

ئىككىنچى، ئىشسىزلىق مەسىلىسىگە كەلسەك، مېنىڭچە بۇنى ھەل قىلغىلى بولىدۇ، — دېدىم. ھازىرچە بىرىنچى قەدەمدە، ئالدى بىلەن ھەر دەرىجىلىك مەمۇرىي ئورگانلاردىن 50% شى-

ئاتنى بوشىتىپ، ھەر مىللەت خادىملىرىغا ئاجرىتىپ بېرىش، موندىن كېيىن خەنزۇلارنىڭ كەم ئورنىنى مىللىي خادىملار بىلەن تولۇقلاپ، خەنزۇلار 30%، ھەرقايسى مىللەتلەر 70% نى تەشكىل قىلىش ئۆلچىمىگە يېتىش كېرەك، ئۇندىن باشقا يەنە قۇرۇلۇش ئىشلىرىنىڭ تەدرىجىي قانات يايدۇرۇلۇشىغا ئەگىشىپ، ئىشسىزلىق مەسىلىسىمۇ ھەل بولۇپ كېتىدۇ.

ئۈچىنچى، خىيانەتچىلىك مەسىلىسى، مېنىڭچە بۇ مەۋجۇد مەسىلە. كۆپچىلىك بىزگە يېقىندىن ماسلىشىپ پاش قىلىش كېرەك. بىز چوقۇم قاتتىق جازالايمىز، جازا بەرگەنلىرىمىزمۇ خېلى كۆپ. مەسىلەن: يېڭىسار باج ئىدارىسىنىڭ باشلىقى خوجۇن چېن خىيانەت قىلغانلىقى ئۈچۈن، ئايروپىلان بىلەن دىخۇاغا ئالدۇرۇلۇپ ئېتىپ تاشلاندى، دىخۇا سانائەت ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ۋاڭ سىخۇاي خىيانەت قىلغانلىقى ئۈچۈن، مۇددەتسىز قاماق جازاسىغا ھۆكۈم قىلىندى. مەلۇم قىسىمنىڭ ئىككى نەپەر ھەربىي لاۋازىمەتچىسى ئەپيۇن ساتقانلىقى ئۈچۈن ئېتىپ تاشلاندى ...... بۇلار ھەربىي سوتنىڭ ھۆكۈم قىلىشىغا تاپشۇرۇلۇپ دەرھال ئىجرا قىلىنغانىدى.

تۆتىنچى، ھەربىي ئىنتىزام مەسىلىسىگە كەلسەك، بۇ قەتئىي تەرتىپكە سېلىنىۋاتىدۇ. مەسىلەن: قاراشەھەردە تۇرۇشلۇق مەلۇم قىسىمدىكى بىر روتا كوماندىرى بىر ئۇيغۇر جەڭچىنى ئۇرۇپ ئۆلتۈرگەن. سوت قىلىش ئارقىلىق بۇنىڭغا ئۆلۈم ھۆكۈم قىلىندى. ئومۇمەن، قالايمىقانچىلىق پەيدا قىلىپ خەلققە زىيان سالغۇچىلارنىڭ ھەممىسى تېگىشلىك جاجىسىنى تاپتى. بىراق خىيانەتچىلىك، ھەربىي ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىشتىن ئىبارەت بۇ ئىككى مەسىلىگە كېلىدىغان بولساق، بۇ ئۆتمۈشتىكى ئېغىر زۇلمەتلىك قارا سىياسەتنىڭ قالدۇق زەھەرلىرى بولۇپ، بۇنى ئۇزۇل-كېسىل تازىلاپ بولۇش ئۈچۈن، يەنە مەلۇم ۋاقىت كېتىشى مۇمكىن.

بەشىنچى، دۆلەت قۇرۇلتىيى ۋەكىللىرى مەسىلىسى ئۈستىدە، بەزىلەر پالانچى، پوستانچىلار سايلىنىشقا بولمايتتى، دېيىشتى. پىكىر بىرىشكە بولىدۇ، لېكىن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى بۇنىڭ بىلەن ئۆزگەرتىشكە بولمايدۇ. چۈنكى ئۇلار، بىرىنچىدىن مىللەت ۋەكىلى خاراكتېرىگە ئىگە بولۇپ، ئالماشتۇرۇۋەتسەك، مىللىي ئىتتىپاقلىققا تەسىر يېتىدۇ. ئىككىنچىدىن، كۆرسىتىلگەن ۋەكىللەر رەسمىي تەرتىپلەردىن ئۆتكۈزۈلگەن. يەنى مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجاننىڭ نامزات كۆرسىتىش ھەيئىتىگە رىياسەتچىلىك قىلىشى ئارقىسىدا تەپتىش ئەمەلدارى مەسئۇت بىلەن مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان ئىسىم كۆرسىتىش ئارقىلىق، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەكشۈرۈپ مۇزاكىرە قىلىشى نەتىجىسىدە ماقۇللانغان.

ئالتىنچى، ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ ۋەكىللىك مەسىلىسى ئۈستىدە، بەزىلەر ئوسماننىڭ ۋەكىل ئەۋەتىش غەرىزى بىلەن ئارقا كۆرۈنۈشىدىن گۇمانلاندى. مەن كۆپچىلىككە ئۇختۇرۇپ ئۆتەيكى، ئوسمان بولسا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەيئەت ئەزاسى شۇنداقلا ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى، ئۇ ۋەكىل ئەۋەتىشكە ھوقۇقلۇق. ئىككىنچىسى، مەن ئوسماننىڭ ۋەكىلىنى قوبۇل قىلغاندا، مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان بىلەن بۇرھان بىللە بولدى. كېيىن مەن يەنە، ئوسماننىڭ ۋەكىلى ئوتتۇرىغا قويغان مەسىلىلەرنى مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجاننىڭ شەخسەن بىر تەرەپ قىلىشىغا تاپشۇرغانىدىم. مۇشۇلارنىڭ ھەممىسى مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۆزدە تۇتقانلىق ئىدىغۇ!

يەتتىنچى، تېنچلىق بىتىمىنىڭ ئىجرا قىلىنىش مەسىلىسى ئۈستىدە، بەزىلەر بۇنى ئىجرا بولمىدى، دېيىشىۋاتىدۇ. بۇنداق دېيىش پاكىتقا ئۇيغۇن ئەمەس. مەسىلەن: بىتىمدە بەلگىلەنگەن، سايلام ئېلىپ بېرىش، ھۆكۈمەت ئالاقىلىرىدا ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە ئىككى خىل يېزىقنى تەڭ قوللىنىش، نەشىر قىلىش تەشكىلاتلىرىغا ئۇيۇشۇش، سۆز ئەركىنلىكى، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت-

نى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش، ۋەقە جەريانىدا قاماپ قويۇلغان زاتلارنى قويۇپ بېرىش قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئەمەلدە كۆزستىلدى. ھەربىي قىسىم جەھەتتە مەركەزگە تەۋەلىرىنىڭ ھەممىسى ئىجرا بولدى. قالغانلىرىنى بولسا سىياسىي پروگراممىسىدا تەدرىجىي ئەمەلگە قويۇش بەلگىلەنگەن، پاكىتنى يوققا چىقارماسلىق كېرەك.

سەككىزىنچى، ئاتالمىش شەرقىي تۈركىستانىڭ مۇستەقىللىق مەسىلىسى ئۈستىدە، توختىلىپ ئۆتەيلى، سۆھبەت يىغىنىدا، بىر ئاقساقال ئادەم بىلەن يەنە بىر ياش تۇرۇپ مەردانىلىق بىلەن سۆز قىلىپ ئامىنى مۇستەقىللىق، ئەركىنلىك تەلەپ قىلىشقا قۇتراتتى. مەن مۇشۇ نۇقتىغا قارىتىپ، تەپسىلىي، سەممىي تەھلىل يۈرگۈزۈپ ئالدى بىلەن شەرقىي تۈركىستانىڭ تارىختىكى بىر جوغراپىيەۋى نام بولۇپ، بۇنىڭ ئالىقاچان ئۆتمۈش بولۇپ قالغانلىقىنى، بۇنى ۋەتەننى پارچىلايدىغان شۇئار قىلىۋالماسلىق لازىملىقىنى كۆرسىتىپ ئۆتتۈم. ئاندىن مەن، شىنجاڭ خەلقى مېڭىش ئېھتىمالى بولغان ئۈچ يولنى تەپسىلىي تەھلىل قىلىپ كۆرسەتتىم. بىرىنچى يول، ئۆلكە ئورنىنى ساقلاپ قىلىپ، كەلگۈسىدە يەرلىك ئاپتونومىيە ھوقۇقى بولغان بىر ئۆلكىگە ئايلىنىش؛ ئىككىنچى يول، ۋەتەندىن بۆلۈنۈپ چىقىپ، شەرقىي تۈركىستان دۆلىتىنى قۇرۇش؛ ئۈچىنچى يول، سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا قوشۇلۇپ كېتىش. ئۈچىنچى يولنى ئېلىپ ئېيتساق، سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بۇنداق قىلىشقا قوشۇلمايدۇ. ئىككىنچى يولنى ئېلىپ سۆزلىسەك، شەرت-شارائىت ھازىر ئەمەس، ئىككىنچى، ئۈچىنچى يولدا مېڭىشقا پۈتۈن مەملىكەت خەلقىمۇ قوشۇلمايدۇ، پەقەت بىرىنچى يولدىلا مېڭىشقا بولىدۇ. مەركەز شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇشىغا سەممىي ياردەم بېرىشنى خالايدۇ. مەن شىنجاڭ خەلقى ئۈچۈن، سەممىي-سادىقلىق بىلەن خىزمەت قىلىمەن. مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان مەن

بىلەن ھەمكارلىشىۋاتىدۇ. سوۋېتلەر ئىتتىپاقى جۇڭگو-سوۋېت دوستلۇقىنى ئىلگىرى سۈرۈشنى خالاۋاتىدۇ. كۆپچىلىك پىتنە-ئىغۋالارغا، ئەپقاچتى گەپلەرگە ئىشەنمەسلىكى، ئېزىقىپ تۈيۇق يولغا كىرىپ قالماسلىقى كېرەك.

ئونتىنچى، ھۆججەت، 1946-يىلى 11-ئاينىڭ 1-كۈنى پۈتۈن ئۆلكىدىكى دۆلەت ئارمىيىسىگە بېسىپ تارقىتىلغان قىسقا نۇتۇق ئىدى.

بۇ بىر قانچە ئايدىن بۇيان يۈز بەرگەن ئۇيغۇر-خەنزۇ ئىككى مىللەت ئوتتۇرىسىدىكى ۋەقەلەر ئۈستىدە، ھەربىيلەرمۇ تەبىئىي ھالدا بۇنىڭغا چېتىلىپ قېلىشتىن خالىي بولالمىدى. شۇنداقلا ھەربىيلەر سىياسىي ئىشلارغا ئارىلاشقان پاكىتلار ھەقىقەتەنمۇ سادىر بولۇپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا تەسىر يېتىپ، خەلقنىڭ ئەيىبلىشىگە ئۇچراپ كەتتى. مەن خەنزۇ ھەربىي، مەمۇرىي خادىملارغا قىلغان بىر قانچە قېتىملىق نۇتقۇمدا، بۇ مەسىلە ئۈستىدە توختىلىپ ئۆتكەندىم. ئەمدى بۇنى ئالاھىدە بىر پارچە ئوچۇق، چۈشەنچىلىك ھۆججەت قىلىپ، ھەر قايسى قىسىملارغا بېسىپ تارقىتىپ بېرىشكە توغرا كەلدى. بۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى تۆۋەندىكىچە:

ھازىر شىنجاڭ يەنىلا دەۋرىي ئۆزگىرىش جەريانى ئىچىدە تۇرۇۋاتماقتا. بۇ ئۆزگىرىشنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىشى، مەركەزنىڭ سەنمىنجۇيىنى ئىجرا قىلغانلىقىنىڭ نەتىجىسى. بىز بولساق سەنمىنجۇيىچى ئىنقىلاۋىي قوشۇن. شىنجاڭدا قەتئىيلىك بىلەن مىللىي مەسىلىنى يولغا قويۇپ، ئۇششاق، ئاجىز مىللەتلەرگە ياردەم بېرىشىمىز كېرەك. بىز خەلقنى سۆيۈشىمىز لازىم. شىنجاڭنى ئېلىپ ئېيتقاندا مۇشۇنداق قىلغانلىقىمىز ئاجىز، ئۇششاق مىللەتلەرگە ياردەم بېرىش سىياسىتىنى يولغا قويغانلىقىمىز بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، قانداق قىلغاندا خەلقنى سۆيگەن بولىمىز؟ بۇنىڭ ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئىنتىزامنى چىڭىتىپ، ئىش

نى خەلقنى قالايمىقانچىلىقتا سالماسلىق، خەلقنى بۆزەك ئەتمەسلىكتىن باشلىشىمىز، خەلقنىڭ چارۋا ماللىرىنى ئەرزان باھادا سېتىۋالماسلىقتىن، خەلقنىڭ ماددىي بۇيۇملىرىنى قەرز ئالماسلىقتىن باشلىشىمىز لازىم.

بىز مەنىۋى جەھەتتە خەلق بىلەن ئىناق ئۆتۈشىمىز، لېكىن تۇرمۇش جەھەتتە خەلقتىن ئايرىلىپ تۇرۇشىمىز كېرەك. بولۇپمۇ ھەر دەرىجىلىك كادىرلارنىڭ يەرلىكنىڭ ئىچكى ئىشلىرىغا ئارىلىشىۋېلىشىغا ھەرگىز بولمايدۇ. خەلق ئارىسىدىكى جېدەل-ماجىرالارغا قاتنىشىشقا ھەرگىز بولمايدۇ. بۇنىڭغا قارىتا تامامەن بىتەرەپ پوزىتسىيە تۇتۇش لازىم. مۇشۇنداق قىلغاندىلا ھەربىي بىلەن خەلق ئوتتۇرىسىدىكى ئىتتىپاقلىقنى ساقلاپ قالغىلى، خەلقنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشكىلى بولىدۇ. ھازىر بولسا، دېموكراتىيە دەۋرى. يەرلىكنىڭ ئىشىغا، مەمۇرى ئەمەلدارلار ئۆزى مەسئۇل بولسۇن. بىز ھەربىيلەرنىڭ بۇنىڭغا چات كىرىۋېلىشىمىزنىڭ ھاجىتى يوق. ئەگەر دە ھەربىيلەر سىياسىي ئىشلارغا ئارىلىشىۋالسا بۇ، قانۇنسىزلىق، نامۇۋاپىق ئىش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇنىڭ نەتىجىسىدە جەزمەن ھەربىي ئىنتىزام بۇزۇلىدۇ. ھەربىي تەلىم-تەربىيە بوشىشىپ، ھەربىي بىلەن خەلق ئوتتۇرىسىدىكى مۇھەببەتكە نۇقسان يېتىشتەك خىلمۇ خىل يامان ئەھۋاللار پەيدا بولىدۇ. بۇنداق بولۇشتىن ئاگاھ بولۇشىمىز ئۇنى چەكلىشىمىز لازىم.

بەشىنچى ھۆججەت 1947-يىلى 3-ئاينىڭ 25-كۈنى شىنجاڭ گېزىتىدە ئېلان قىلىنغان «ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئاساسىي پوزىتسىيىسى ۋە قەتئىي مەيدانى» دېيىلگەن مۇھىم مۇراجىئەتنامە بولۇپ، بۇ مەمۇرىي مەھكىمە مۇدىرى قوشۇمچە ئۆلكە رەئىسى ۋە بارلىق ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەيئەت ئەزالىرىنىڭ بىرلەشمە نامىدا ئېلان قىلىنغاندى.

2-ئايدا مەن ئىش سەۋەبىدىن نەنجىڭدا بولۇۋاتقان

چاغلىرىمدا، ئۈرۈمچى شەھىرىدە نامايىش بولۇپ، زور توقۇنۇش ۋەقەسى يۈز بېرىپ، رادىكاللار بىلەن كونسېرۋاتىپلار ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش قىزىپ يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈلگەنىكەن. ئۇ مىللىي ئىتتىپاقلىقتا ئىنتايىن زىيانلىق ئىدى. مەن بۇنىڭغا نىسبەتەن سۈكۈت قىلىپ تۇرالمىدىم. بۇ ھۆججەت ئون نۇقتىغا بۆلۈنىدۇ.

1. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت-مىللىي دېموكراتىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت، خەلقنىڭ ئۆز ھۆكۈمىتى. ئۇ مەركەزنىڭ زور كۈچ بىلەن قوللاپ قۇۋۋەتلىشىگە ئېرىشكەن بولۇپ، پۈتۈن ئۆلكىدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. ئۇنى بىردەك ھىمايە قىلىش شەرت.

2. پۈتۈن ئۆلكە خەلقى، تىنچلىق بىتىمىنىڭ ئۈزۈل-كېسىل ئەمەلگە قويۇلۇشىغا مەڭگۈ كاپالەت بېرىش كېرەك. شۇنداق قىلغاندىلا پۈتۈن ئۆلكىنىڭ تىنچلىقىنى كاپالەتلەندۈرگىلى، ۋەتەن بىرلىكىنى ھىمايە قىلىپ، دېموكراتىك سىياسەتنى يولغا قويۇپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىپ، سەنمىنجۇيىچە يېڭى شىنجاڭ قۇرغىلى بولىدۇ. ئەگەر بىرەر كىشى چىقىپ، تىنچلىق بىتىمى بىلەن سىياسىي پروگراممىغا بۇزغۇنچىلىق قىلسا، شۇ كىشى خەلقنىڭ ئورتاق دۈشمىنى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

3. مەركىزىي ھۆكۈمەت، شىنجاڭ خەلقىنىڭ بارلىق مۇۋاپىق قانۇنىي تەلەپ ۋە ھوقۇقلىرىغا نىسبەتەن، خۇددى تىنچلىق بىتىمى بىلەن سىياسىي پروگراممىدا بەلگىلەنگەنلەرنى قوللاپ ياردەم كۆرسەتكىنىدەك جەزمەن قوللايدۇ. ھېچنېمىنى ئايىمايدۇ، بۇ سىياسەتنى ھەم ئۆزگەرتمەيدۇ.

4. 8-9-ئايدىن بۇيان تىنچلىق بىتىمى بىلەن سىياسىي پروگراممىنى ئىجرا قىلىش ئۈچۈن كۈچ چىقارغان بولساقمۇ لېكىن ئادەم كۈچى، مالىيە كۈچى ۋە ماددىي كۈچلەرنىڭ چەكلىكلىكى ۋە ئەكسىيەتچى ئۇنسۇرلارنىڭ بۇزغۇنچىلىقى تۈپەيلى-

ھەم بەزى نۇقسانلارمۇ كۆرۈلدى، مىللەتلەر ئارا يەنە بەزى سۈركىلىشلەر سادىر بولدى، تىنچلىق بىتىمىدىكى ھەربىي ئىشلارغا دائىر قىسمىنىڭ كۆپىنچىسى ئىجرا قىلىنمىدى، ھەتتا بەزى جايلاردا تىنچلىق بىتىمى بىلەن سىياسىي پروگراممىنى تەشۋىق قىلىش چەكلەنگەندى. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇنى تۈزىتىشكە توغرا كېلىدىغانلىقى قاتتىق تەكىتلەندى.

5. چوقۇم تىنچلىقنى قوغداش كېرەك. ھەممە جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقىنى ئىلگىرى سۈرۈش، ۋەتەن بىرلىكىنى ھىمايە قىلىش، دېموكراتىك سىياسەتنى يولغا قويۇش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىشنى ئۆلچەم قىلىش لازىم. كىمكى بۇ ئۆلچەمگە خىلاپلىق قىلىدىكەن، شۇ كىشى تىنچلىققا بۇزغۇنچىلىق سالغان بولىدۇ.

6. كۆپچىلىك دېموكراتىيىگە تەشنا، بىراق جەمئىيەتتە دېموكراتىيىگە قارشى قالاق ئۇنسۇرلار بار، ئىدارىلار ئىچىدە دېموكراتىيىگە قارشى جاھىللار بار. بۇلاردىن باشقا يەنە دېموكراتىك ئېقىمغا خىلاپلىق قىلىدىغان مۇداخىلىچىلار بار. ئۇلارنىڭ چىقىش يولى يوق، بىز ئۇلارنى ئۆزگەرتىشىمىز لازىم. ئەگەر يەنىلا جاھىللىق قىلىدىغان بولسا، بىز چوقۇم بۇ مەسىلىنىمۇ ھەل قىلىپ كېتەلەيمىز.

7. دېموكراتىيىنى خاتا چۈشىنىپ قالماسلىق لازىم. ئەركىنلىكنىڭمۇ دائىرىسى بولۇشى كېرەك. دېموكراتىيىنىڭ ھەقىقىي روھى قانۇن بىلەن ئىدارە قىلىشتا. خەلق ئۆز ئارزۇ - ئارمانلىرىنى ئىپادىلەش توغرا كەلسە، ھەر دەرىجىلىك خەلق ئىرادىسىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان ئورگانلار بار. تىنچلىق بىتىمى، سىياسىي پروگراممىلىرىدا ئەركىنلىك ھوقۇقى توغرىسىدا ئېنىق بەلگىلىمىلەر بار. بۇ قانۇنىي كاپالەتكە ئىگە. لېكىن خەلقتە دۆلەتكە قارشى تۇرىدىغان ئەركىنلىك بولمايدۇ. تىنچلىققا بۇزغۇنچىلىق سالىدىغان ئەركىنلىك بولمايدۇ. باشقا كى-

شىلەرنىڭ ئەركىنلىكىگە دەخلى يەتكۈزىدىغان ئەركىنلىك بولمايدۇ. تېررورلۇق پەيدا قىلىدىغان ئەركىنلىك بولمايدۇ. بۇنداق قىلىش قانۇنغا خىلاپ ھەرىكەت، بۇنى چەكلەش لازىم. مەسىلەن: 2- ئاينىڭ 21- كۈنى رادىكاللار قوزغىغان ھۆكۈمەت بىلەن دۈشمەنلىشىدىغان ۋە ھۆكۈمەتكە تەھدىت سالىدىغان ھەرىكەت، 25- كۈنى كونسېرۋاتىپلار قوزغىغان نامايىش جەريانىدا يۈز بەرگەن پاجىئە، 3- ئاينىڭ 5- كۈنى نوپۇس تەكشۈرۈش جەريانىدا مىللىي ھېسسىياتقا تېگىشتەك بىر قاتار ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى تۈزىتىش كېرەك.

8. ھەرقايسى مەمۇرىي ئورگانلار سىياسەت يۈرگۈزۈشتە زۆرۈر بولغان ھوقۇقلارنى ھازىرلىشى، بۇنىڭدا ھېچقانداق مۇداخىلىگە ئۇچرىماسلىقى، شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق دۆلەت ئارمىيىسى سىياسىي ئىشلارغا ئارىلىشىپ قىلىش ۋە خەلقنىڭ قانۇنىي ئەركىنلىكىگە دەخلى يەتكۈزۈپ قويۇشتىن ساقلىنىشى لازىم. بىراق خەلقمۇ دۆلەت ئارمىيىسىنى ھۆرمەتلىشى، ئۇنىڭغا دۈشمەنلىك بىلەن قارىماسلىقى لازىم.

9. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى ئەبەدىي تىنچلىقنى ساقلاپ قېلىشتىكى زۆرۈر شەرت. ھازىر ئىجرا قىلىۋاتقىنىمىز مىللىي باراۋەرلىك سىياسىتى. ئۆتمۈشتىكى مىللىي تەڭسىزلىك ھادىسىلىرى ۋە كەيپىياتلىرىنىڭ قالدۇقلىرى تېخى تۈگەپ كەتكىنى يوق. لېكىن شۇنداقتىمۇ بىزنىڭ مىللىي سىياسىتىمىزدىن گۇمانلىنىشقا بولمايدۇ. ئاز سانلىق بۇزغۇنچى ئۇنسۇرلارنىڭ ئارىغا بۆلگۈنچىلىك سالىدىغان قىلمىشلىرىنى سىقىپ چىقىرىپ زەربە بېرىشىمىز لازىم.

10. بىز ھەم ئىجابىي رەۋىشتە تىنچلىق بىتىمى بىلەن سىياسىي پروگراممىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشىمىز، ھەم سەلبىي رەۋىشتە قاتتىق، ئۈنۈملۈك چارىلارنى ئىشلىتىپ بۇزغۇنچى ئۇنسۇرلارنى چەكلىشىمىز لازىم.

ئالتىنچى ھۆججەت 1947 - يىلى 4 - ئايدا، ئارمىيە ھۆكۈمەتنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك كادىرلىرىغا بېسىپ تارقىتىلغان مەخپىي ھۆججەت بولۇپ، نامى «نۆۋەتتىكى شىنجاڭ مەسىلىسى ۋە بىزنىڭ تۈپ قاراشلىرىمىز ھەم پوزىتسىيىمىز» ئىدى.

2 - ئايدا ئۈرۈمچى شەھىرىدە نامايىش ۋەقەسى پارتلاپ چىققاندىن كېيىن بەزىلەر، كونسېرۋاتىپلانىڭ كەينىدە قوللاۋاتقان ئادەم بار، بەلكى بۇنىڭ ئىچىدە ئۈرۈمچىدىكى ئارمىيە - ھۆكۈمەتنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلىرى بولۇپمۇ يۇقىرى دەرىجىلىك گېنىراللىرى بار دېيىشتى. شۇڭا مەن 31 - كۈنى دىخۋادا بارلىق پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيىنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىك كادىرلىرىنى يىغىپ تۆت سائەت داۋام قىلغان ئۇزۇن بىر مەخپىي نۇتۇق سۆزلىدىم.

ئالدى بىلەن، يىغىنچاق ۋە ئوچۇق قىلىپ، شىنجاڭ مەسىلىسى دىپلوماتىيە مەسىلىسى بىلەن مىللىي مەسىلىنىڭ گىرەلىشىشىدىن شەكىللەنگەن بىر كۆرۈنۈش ئىكەنلىكىنى كۆرسەتتىم. ھەر قانداق بىر تەرەپتىنلا قاراش خاتا بولىدۇ. پەقەت سىرتقى كۆرۈنۈشىدىنلا قاراشمۇ توغرا بولمايدۇ. بەزىدە مىللىي مەسىلە ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ، بەزىدە بولسا دىپلوماتىيە بولسا ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. بىراق ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا، مىللىي مەسىلە تۈپ مەسىلە بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. مىللىي مەسىلە بولمىسا دىپلوماتىيە مەسىلىسىمۇ بولمايدۇ.

ئىككىنچىدىن، بۇنى توغرا ھەل قىلىشنىڭ پىرىنسىپى، مىللىي مەسىلىنى ھەل قىلىپ دىپلوماتىيە مەسىلىسىنىڭ ياخشىلىق تەرەپكە ئۆزگىرىشىگە تەسىر كۆرسىتىش، دىپلوماتىيە مەسىلىسىنى ھەل قىلىپ، مىللىي مەسىلىنىڭ ياخشىلىق تەرەپكە بۇرۇلۇشىغا تەسىر كۆرسىتىش بولىدىغانلىقىنى، ئەمما ئالدى بىلەن قول سېلىپ مىللىي مەسىلىنى ھەل قىلىش لازىملىقىنى كۆرسىتىپ ئۆتتۈم. ھالبۇكى مىللىي مەسىلىنى ھەل قىلىشتا پەقەت تىنچلىق-

تىن ئىبارەت بىرلا يول بار. ھەر قانداق قورال كۈچى بىلەن تۇقۇنۇش پەيدا قىلىشلارنىڭ ھەممىسى ئىنتايىن خاتا.

شۇنىڭدىن كېيىن يەنە مۇنداق دەپ تەكىتلىدىم، يۇقىرىدا بايان قىلىنغان پىرىنسىپلارغا ئاساسەن، شۇنى قارارلاشتۇرۇشقا بولىدۇكى، شىنجاڭدىكى مىللىي مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ يۆنىلىشى سەنمىنجۇيىدىكى مىللىي مەسلەك بولۇشى شەرت. مەيلى ھەق - ناھەق مەسىلىسىدىن، پايدا - زىيان مەسىلىسىدىن، مۇھەت - شارائىت مەسىلىسىدىن قارايلى، مەيلى مەيدان ۋە مەسلەك نۇقتىسىدىن قارايلى، بۇلارنىڭ ھەممىسىدە مىللىي مەسلەكتىن باشقا ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك يولنىڭ يوقلۇقى ئىسپاتلىنىپ تۇرۇپتۇ. چوقۇم ئۆز ئىشەنچىسىگە ئۆزى خىلاپلىق قىلماسلىق روھى بويىچە ھەق - ناھەقنىڭ، پايدا - زىياننىڭ بار يېرىنى ئېنىق ئايدىڭلاشتۇرۇپ، مۇھەت - شارائىتنى تونۇپ، مەيدانىمىزنى قەتئىيلەشتۈرۈشىمىز، ئىشەنچىنى چىڭىتىشىمىز كېرەك. ئەگەر سەنمىنجۇيىدا چىڭ تۇرۇپ، شىنجاڭنى قولدىن بېرىپ قويساقمۇ، كۆڭلىمىز خاتىرجەم قىلىۋېرىدۇ. ئەگەردە جاھانگىرلىك ۋاستىسىنى قوللىنىپ، شىنجاڭنى ھەربىي كۈچكە تايىنىپ تۇتۇپ تۇرساقمۇ، ئوخشاشلا خاتا قىلغان بولىمىز. قولدا داۋاملىق بېسىپ تۇتۇپ تۇرۇش دېگەن نەدىكى گەپ؟

ئاندىن، دۇچ كېلىۋاتقان زىددىيەتلەرنى جۈملىدىن ھەربىي ستىراتېگىيە بىلەن ئىنقىلاۋىي تەشەببۇس ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتلەرنى، ھەربىيلەردىكى روھىي ھالەت بىلەن سىياسىي ئىستىل ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتلەرنى تەھلىل قىلىپ ئۆتتۈم. خەقلەر مېنى ئاجىز - يۇمشاق ئىكەن، يېڭىلىشى مۇمكىن دەۋاتقىدەك، مېنىڭچە مۇبادا يېڭىلسەم، گەپ ئاجىز - يۇمشاقلىقتا ئەمەس، مۇشۇ زىددىيەتلەرنى ھەل قىلالمىغانلىقىمىزدا.

ئەڭ ئاخىرىدا مەن ئالاھىدە سەممىيەتلىك بىلەن جىددىي پوزىتسىيىدە تۇرۇپ، ھەربىيلەردىكى روھىي ھالەت بىلەن

ھەرگىز شىنجاڭ مەسىلىسىدە پەيدا قىلغان زىيانلىق تەسىرىنى كۆرسىتىپ، ئۆز پوزىتسىيەم بىلەن ئىرادەمنى قايتا - قايتا شەرھىيلەپ ئۆتتۇم. ھەربىيلەرنىڭ سىياسىي ئىشلارغا ئارىلىشىشى مۇتلەق خاتا. قوشۇننى بۇزۇۋېتىدىغان، ئېقىمغا خىلاپ ئىستىل، مەسىلەن، سايلام داۋامىدا، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى بەزىبىر يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلارنىڭ ياللارچە قىلغان بىمەنە قىلىقلىرى، ۋەتەننى سۆيگەنلىك ئەمەس، بەلكى پاراكەندىچىلىك سالغانلىق. ھەربىي ئىشلار جەھەتتە چوقۇم سىياسىغا بويسۇنۇش سىياسىي ئىشلار بىلەن ماسلىشىش شەرت. سىياسىي جەھەتتە شىنجاڭنى قولدىن بېرىپ قويساق، بۇ ھەربىيلەرنىڭ مەسئۇلىيىتى ئەمەس؛ ھەربىي ئىشلاردا شىنجاڭ قولدىن كېتىپ قالسىلا، بۇ ھەربىيلەرنىڭ مەسئۇلىيىتى ھېسابلىنىدۇ.

مەيلى ھەربىي ياكى سىياسىي ئىشلار جەھەتتە بولمىسۇن، ھەممىسىدە مېنىڭ جاۋابكارلىقىم بار. مۇۋەپپەقىيەت قازانساق كۆپچىلىككە ھېساب بولسۇن، مەغلۇپ بولۇپ كەتسەك شەخسەن ئۆزۈم جاۋاب قىلاي. مېنىڭ سىياسىتىم ۋە پوزىتسىيەم توغرا، كەڭ بولدى. قاندۇقتۇر ئاجىز، يۇمشاق بولۇپ كەتكىنى يوق، بۇ مەلۇم تەسىر كۆرسەتتى. بۇنىڭدىن گۇمانلىنىش ھاجەتسىز.

نۇتۇق ناھايىتى سەمىمىي، تۈز كۆڭۈللۈك بىلەن، ناھايىتى تەلتۆكۈس، ناھايىتى ئوچۇق سۆزلەنگەن بولۇپ، مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشى لازىم ئىدى. بىراق بەزى كىشىلەر بۇنى كاللىسىدىن ھامان ئۆتكۈزەلمىدى، بۇنىڭغا ئىشەنمىدى. مەسىلەن: شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ باش قوماندانى سۇڭ شىليەن كەينىمدىن مېنى ئاجىز، يۇمشاق، شىنجاڭنى قولدىن بېرىۋېتىدۇ، دەپ يۈرۈپتۇ. كېيىن مېنىڭ ئۇنى شىنجاڭدىن كەتكۈزۈۋېتىشىمدىكى سەۋەب مانا مۇشۇ.

تۆتىنچى باب. قۇرۇلۇش پىلانى

بىر قانچە قېتىملىق تەكلىپ

مەن ئۆتكەندە: سەنمىنجۇيىنىڭ كۈچى بىلەن شىنجاڭغا كاپالەتلىك قىلىش، پاك - ئادىل سىياسىي كۈچ ئارقىلىق شىنجاڭنى تىنچلاندۇرۇش، تولۇق ئىقتىسادىي كۈچ بىلەن شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈش، دېگەن چاقىرىقنى ئوتتۇرىغا قويغانىدىم. بۇ ئۈچ جۈملە سۆزگە نىسبەتەن، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن قارشى پىكىر قويالايدىغان ئادەم چىقمىدى، تىنچلىق بىتىمىگە ئىمزا قويۇلغاندىن كېيىن، مەن كۆپ قېتىم جياڭ جيېشىغا شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈشنىڭ ئەھمىيىتى، ئىقتىسادنىڭ ھەربىي ئىشلار ۋە سىياسىي ئىشلاردىن ھالقىپ كېتىۋاتقانلىقى توغرىسىدا تەكلىپ بەردىم. شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي قالاق بولغانلىقتىن ئەگەر مەركەزدىن زور كۈچ بىلەن بۇ جاينى ئېچىپ، سانائەت ئاساسىنى قۇرۇدىغان بولسا، شىنجاڭ خەلقىنىڭ تۇرمۇشى ياخشىلىنىدۇ. ۋە شۇنداقلا شىنجاڭدا ۋەتەنگە تايىنىپ ياشاش مۇناسىۋىتى ۋۇجۇدقا كېلىدۇ. شىنجاڭ خەلقى بىلەن ۋەتىنىمىز ئوتتۇرىسىدا ئايرىلماس مۇناسىۋەت ئورنىتىلىدۇ. بۇ شىنجاڭنىڭ ئىستىقبالى ئۈچۈن ئېلىپ ئېيتقاندا ھەل قىلغۇچ ئەھمىيەتكە ئىگە بىر تەدبىر.

شۇنىڭدەك ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشتىن باشقا، مەن يەنە ئۇقتۇلۇق قىلىپ مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى ئېلىپ بېرىشنىمۇ تەكلىپ قىلدىم. مېنىڭچە شىنجاڭ خەلقىنىڭ ۋەتەنگە تەلپۈنۈشىنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئۇلاردا ۋەتەن كۆز قارىشىنى قوزغاش ئۈچۈن، مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى ئېلىپ بېرىش يالغۇز مەنىۋى جەھەتتىكى دۆلەت مۇداپىئەسى بولۇپلا قالماي، بەلكى بەزىدە بۇ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش بىلەن تەڭ ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇنىڭ كونكرېت ئۇسۇللىرى مۇنداق: مەدەنىيەت خىز-

مەت قىلىش ئورگانلىرى تەسىس قىلىش، كىتاب، گېزىت - ژورناللارنى تۈزۈش - بېسىش، تارقىتىش، كىنو كەسپىنى كېڭەيتىش، ھەر مىللەت يېزىقىدىكى باسما زاۋۇتلىرىنى قۇرۇش، مۇزىكا، تىياتىر - ئۆمەكلىرىنى تەشكىللەش، ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ ئىلمىي جەمئىيەتلىرىنى قوللاش، ھەر مىللەتنىڭ مۇنەۋۋەر ئوقۇغۇچىلىرىنى ئىچكى جايلارغا بېرىپ ئوقۇشقا رىغبەتلەندۈرۈش ھەر مىللەتنىڭ ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە زاتلىرىنى ئۇيۇشتۇرۇپ ئىچكى جايلارغا ئېكىسكۇرسىيىگە ئەۋەتىش ۋە باشقا تەشۋىقات خىزمەتلىرى قاتارلىقلار.

مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى مائارىپ قۇرۇلۇشىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۆتمۈشتە شىنجاڭدا ئۆتكەن ھۆكۈمرانلارنىڭ ھەممىسى خەلقنى ئەخمەق قىلىش سىياسىتىنى، نادان قالدۇرۇش سىياسىتىنى يۈرگۈزۈپ كەلدى. بۇنىڭغا بىز مۇتلەق خاتىمە بېرىمىز. بىز جەزمەن ئومۇمىي مائارىپنى يولغا قويۇپ، ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ ئەزەلدىن بار بولغان مەدەنىيىتى ۋە ئىلىم پەننى راۋاجلاندۇرۇپ ھەم ئۆستۈرۈپ، كۆپ ساندىكى مىللىي كادىرلارنى يېتىشتۈرۈش ئارقىلىق، ئۇلارنى تەدرىجى باشقۇرۇش ۋە قۇرۇلۇش قىلىش مەسئۇلىيىتىنى ئۆز ئۈستىگە ئالالايدىغان قىلىشىمىز كېرەك.

مەن يەنە جىياڭ جيېشىغا مۇنۇلارنى چۈشەندۈردۈم: شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن كېتىدىغان بارلىق چىقىمنى مەركەز بېرىشى كېرەك. يەرلىكلەرنىڭ زاپىسىغا تايانغىلى بولمايدۇ. چۈنكى شىنجاڭ ئەزەلدىن نامرات. بۇنى ئۆز ئۈستىگە ئالغىدەك قۇۋۋىتى يوق؛ شۇنىڭ بىلەن بىرگە خەلقنىڭ قەلبىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن زور كۈچ بىلەن ياردەم بېرىش لازىم. چوتنى كىچىك سوقماي، ئۇزاق كەلگۈسىنى كۆزدە تۇتقاندا، ئاندىن شىنجاڭنى گۈللەندۈرگىلى بولىدۇ. بىرەر ئاساس بولغاندىلا، ئاندىن شىنجاڭدا ۋەتەندىن ئايرىلماي ئۆز ئارا

تايىنىپ ياشاش مۇناسىۋىتى ۋۇجۇتقا كېلىدۇ. مەن يەنە تەكىتلەپ مۇنداق دېدىم: مەركەزنىڭ نۆۋەتتىكى مالىيە ئەھۋالى ماڭا چۈشىنىشلىك. مەركەزدىن شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇشى ئۈچۈن ھەددىدىن ئارتۇق كۆپ كۈچ ۋە مەبلەغ تەلەپ قىلىش قىيىنچىلىق تۇغدۇرىدۇ. لېكىن شىنجاڭغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، قولغا كەلتۈرۈشنىڭ ئەڭ ئاخىرقى چېكىگە بېرىپ قالدۇق. ئەگەر مەركەز ئەڭ زور دەرىجىدە بەل باغلاپ، شىنجاڭ خەلقىنىڭ تۇرمۇش مەسىلىسىنى ئەڭ زور كۈچ بىلەن ھەل قىلمايدىكەن، كەلگۈسىدە تامامەن پاسسىپ ئورۇنغا چۈشۈپ قالىمىزدە، ئۇنىڭ ئاقىۋىتىنى تەسەۋۋۇر قىلىپ بولالمايمىز.

ئىككى ئورگاننى تەسىس قىلىش

بىز ئالدى بىلەن ئىككى ئورگاننى تەسىس قىلدۇق: بۇنىڭ بىرى، غەربىي - شىمال مىننىشېڭ سودا - سانائەت شىركىتى، يەنە بىرى غەربىي شىمال مەدەنىيەت قۇرۇلۇش جەمئىيىتى.

شېڭ شىسەي دەۋرىدە شىنجاڭ يەرلىك مەھسۇلاتلار شىركىتى تەسىس قىلىنغان بولۇپ، بۇ شېڭ شىسەينىڭ شىنجاڭ خەلقىنى ئېكىسپىلاتاتسىيە قىلىشتىكى ئالاھىدە ئورگىنى ۋە شېڭ جەمەتى گۇرۇھىنىڭ پۇل تويلاپ باي بولۇش بازىسى ئىدى. ھەر مىللەت خەلقى بۇنىڭغا كۈچىنىڭ بېرىچە قارشى تۇرۇپ كەلگەن، بىز بۇنى ئەمەلدىن قالدۇرۇۋەتتۇق.

غەربىي شىمال بويىچە مىننىشېڭ سودا - سانائەت شىركىتى، غەربىي شىمال رايون دائىرىسىنى چۆرىدەپ قۇرۇلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ شىنجاڭنى مۇھىم نۇقتا قىلغان ئىقتىسادىي ئورگان. ئۇنىڭ باش ئاپپاراتى لەنجۇدا بولۇپ، شاڭخەي، نەنجىن، دىخۇالاردا شۆبە ئورگانلىرى بار. ئېسىمدە قېلىشىچە، بۇنىڭ

مەبلەغ فوندى بەش مىليارد ① فابى بولۇپ، بۇنى مەركەز ئاجرىتىپ بەرگەنىدى. مۇشۇ مەزگىللەردە شىنجاڭنىڭ تاشقى سودىسى ئاساسەن توختىغان بولۇپ، ئىچكى ئۆلكىلەردىن توشۇپ كېلىش ناھايىتى قىيىن ئىدى. بۇ ئۆلكە ئىچىدە ماددىي بۇيۇملار ئىنتايىن كەمچىل بولۇش، مال باھاسى كۈنسايىن ئۆرلەش ۋە خەلق تۇرمۇشى تېخىمۇ گادايلىشىشتەك ئەھۋاللارنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. شۇڭا شىركەت قۇرۇلۇپ، بىرىنچى مەۋسۇملۇك ئىشلەنگەن خىزمەت كۈچىنى توپلاپ كۈندىلىك بۇيۇملار مەسىلەن: چاي، شېكەر، رەخت قاتارلىقلارنى شىنجاڭغا توشۇپ كېلىپ، تەننەرقىگە كەتكەن باھاسى بويىچە سېتىشتىن ئىبارەت بولدى. دەسلەپتە ھېساب دەپتىرىگە يېزىپ قويۇپ، مۇددەتكە ئايرىپ پۇل تۆلەش چارىسى قوللىنىلدى. ماددىي بۇيۇملار گەرچە بەك كۆپ بولمىسىمۇ، لېكىن ئارقا - ئارقىدىن ئۈزۈلمەي كېلىپ تۇرغاچقا، جىددىي ئېھتىياجلىق بولۇۋاتقان شىنجاڭ خەلقىگە ھامان قىسمەن دەرىجىدە بولسىمۇ ياردىمى تەگدى، بىراق كېيىنگە بېرىپ مەبلەغ ئوبوروتىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىغانلىقى ترانسپورتنىڭ قىيىنچىلىقىغا دۇچ كەلگەنلىكى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىچكى جايلاردىكى ماددىي ئەشيالارنىڭ كەمچىل بولۇشى تۈپەيلىدىن كۆزلىگەن مەقسەتكە يەتكىلى بولمىدى. تەدرىجىي بېرىپ بەزىدە ئۈزۈلۈپ قېلىش، بەزىدە داۋاملىشىش ھالىتىگە چۈشۈپ قالدى.

غەربىي شىمال مەدەنىيەت قۇرۇلۇش جەمئىيىتىنى قۇرۇشتا ئىجتىمائىي مەدەنىيەت تەشكىلاتلىرى شەكلى قوللىنىلىپ، ئادەم تاللاشتا مەملىكەت ئىچىدىكى مەشھۇر مەدەنىيەت ئەربابلىرىنى تەكلىپ قىلىپ، كۆلىمى زور ھەيۋەتلىك پىلان تۈزۈپ چىقىلدى. يايىسىمۇ كۆپ سىلىنىدى. خىزمەتلەرمۇ خېلى دەرىجىدە ئىشلەندى.

① فابى — گومىنداڭ ھۆكۈمىتى 1935 - يىلىدىن كېيىن تارقاتقان قەغەز پۇل. — ت.

گەرچە ئادەم كۈچى، ماددىي كۈچ، مالىيە كۈچى ۋە مەملىكەت ئىچىدىكى ۋەزىيەتنىڭ تەسىرىدىن ئومۇميۈزلۈك خىزمەتلەر يولغا قويۇلۇپ كېتەلمىگەن بولسىمۇ، لېكىن شۇ ۋاقىتتىكى غەربىي شىمالغا، بولۇپمۇ شىنجاڭغا نىسبەتەن ئېيتقاندا، بۇنىڭ مەلۇم تەسىرى بولدى. باش ئاپپارات لەنجۇدا قۇرۇلغان بولۇپ، دىخۇا، نەنجىن، شاڭخەيلەردە يەنە كۆپلىگەن شۆبە تەشكىلاتلىرى باردى. ئۇلارنىڭ ئاساسلىق ئىشلىگەن خىزمەتلىرى تۆۋەندىكى بىر قانچە جەھەتلەردە كۆرۈلىدۇ:

تەھرىر - تەرجىمە خىزمىتى جەھەتتە، دىخۇا شەھىرىدە تەھرىر - تەرجىمە يۇرتى قۇرۇلۇپ، ئۇيغۇرچە - خەنزۇچە «تىيانشان رەسىملىك ژۇرنىلى» ۋە ئۇيغۇر ياشلىرىنى ئوبىيكتى قىلغان «ئەدەبىي پارچىلار»، «ئۆسمۈرلەر بىلىمى»، «تىيانشان ئەدەبىيات - سەنئەت كىتابچىسى» قاتارلىقلار نەشىر قىلىندى. يەنە بۇرھان ئەپەندى ئىشلىگەن «ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، رۇسچە لۇغەت» ئالاھىدە نەشىر قىلىندى.

لەنجۇدا كۆلىمى زورراق بولغان بىر باسما زاۋۇتى قۇرۇلدى. بۇنىڭ ئۈسكۈنىلىرى يېڭى، زاپچاسلىرى تولۇق، ئادەملىرى يېتەرلىك، مەلۇم تېخنىكا سەۋىيىسىگە ئىگە ئىدى. ئۇ، غەربىي شىمال بويىچە بىرىنچى دەرىجىدە بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىمۇ كىچىك ھېسابلانمايتتى. دىخۇادا ئۇيغۇرچە، قازاقچىنى ئاساس قىلىپ، ئوتتۇرا تىپتىكى باسما زاۋۇتى قۇرۇلۇپ، گېزىتلەرنىڭ بېسىلىشىغا ياردىمى بولدى.

كىنوچىلىق جەھەتتە، «غەربىي - شىمال كىنو شىركىتى» ۋە بىر قانچە سەييارە كىنو قويۇش ئەترىتى قۇرۇلدى. بىر قانچە ھېكايە فىلىم ۋە بىر مۇنچە ھۆججەتلىك فىلىملارنى ئىشلەپ چىقتى. سەييارە كىنو قويۇش ئەترىتى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ جەنۇبىي، شىمالىي شىنجاڭلارغا بارغانىدى. شۇ چاغدىكى شىنجاڭ شارائىتىدا، ئېلىمىزدە ئىشلەنگەن كىنو، ھۆججەتلىك فىلىمـ

لارنىڭ قويۇلۇشى خېلى چوڭ بىر ئىش ھېسابلىناتتى.

مەدەنىيەت ئىشلىرى جەھەتتە، قىلىنغان ئىشلار خېلى كۆپ بولدى. مەسىلەن، سەييارە مەدەنىيەت خىزمەت ئەترىتى تەشكىل قىلىنىپ، ھەربىر ئەترەت ئۈچۈن ئىككى ماشىنا، يەتتە ئادەم ئاجرىتىلدى. ئۇلار كىنو، رەسىم، خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە ئەدەبىي كىتاب، گېزىت - ژورناللارنى بىرگە ئېلىپ بېرىپ جايلاردا كىنو قويدى، كۆرگەزمە قىلدى. ئاغزاكى تەشۋىق ئېلىپ باردى. بۇلار بىلەن يەنە ئاز ساندا تىببىي داۋالاش خادىملىرىمۇ بىرگە بېرىپ، تىببىي داۋالاش خىزمىتىنى ئېلىپ باردى. بۇندىن باشقا غەربىي شىمال مەدەنىيەت تەمىنلەش كوپېراتىپى قۇرۇلۇپ، دىخۇا، لەنجۇلاردا بۇنىڭ تارقىتىش ئورۇنلىرى تەسىس قىلىندى. بۇ ئورۇنلار، ئىچكى جايلار ۋە ھەر مىللەتنىڭ يېڭى نەشر قىلغان كىتاب - ژورناللىرى بىلەن تەمىنلەپ ئالاھىدە قارشى ئېلىنىشقا ئېرىشتى. ھەر ئايدا كېلىپ كىتاب - ژورنال سېتىۋالغۇچىلار ۋە جايلاردا قوشۇمچە ئېچىلغان قىرائەتخانىلار ناھايىتى كۆپ بولدى. يەنە شىنجاڭ ناخشا - ئۇسۇل ئۆمىكى قۇرۇلۇپ نەنجىن، شاڭخەي، بېيپىڭ ۋە تەيۋەننىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا بېرىپ ئويۇن قويدى. ئۇلارنىڭ كىيىم - كېچەك، زىبۇ - زىننەتلىرى يېڭى، قويغان ئويۇنلىرىنىڭ مەزمۇنى مول، ئارتىسلىرى سەر خىل بولغانلىقتىن، كۆپلىگەن ياخشى باھالارغا ئېرىشتى. شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا ئىچكى جايلاردىن مۇزىكا ئۆمەكلىرى ۋە مەشھۇر پىيانىنوچىلار، ئىسكىرىپكىچىلار، ناخشىچىلار تەكلىپ بويىچە دىخۇا، لەنجۇ شەھەرلىرىگە كېلىپ ئويۇن قويۇپ، كەڭ ئامما بىلەن يۈز كۆرۈشتى. بۇنىڭدىكى داغدۇغىلىق كەيپىيات بۇرۇن كۆرۈلۈپ باقمىغان.

شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇشىغا تېخنىكا جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلىش ئۆمىكى

شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئىختىساسلىق تېخنىكا خادىملار مەسىلىسىنى ھەل قىلىشقا توغرا كېلەتتى.

شۇ چاغلاردا ھەر مىللەت خەلقى ئارىسىدىن بىرەر ئىنژېنېرنىمۇ ئىزدەپ تاپقىلى بولمايتتى. شۇڭا مەن نەنجىن ھۆكۈمىتىگە شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇشىغا تېخنىكا جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلىش ئۆمىكىدىن بىرنى تەشكىللەپ ئەۋەتىشنى، ئىچكى ئۆلكىلەردىكى ئىختىساسلىق خادىملاردىن پايدىلىنىپ، شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈش توغرىسىدا تەكلىپ بەردىم.

مەن تەكلىپىمدە ئالدى بىلەن مۇنۇلارنى كۆرسەتتىم: سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ھەرقايسى جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ مىللەت تەركىبى، جۇغراپىيىلىك مۇھىتى ۋە ئىنقىلابتىن ئىلگىرىكى تۇرمۇش ئەھۋالى شىنجاڭنىڭ ئەھۋالى بىلەن ئاساسەن ئوخشاپ كېتىدۇ. لېكىن ئۇلار ئۈچ بەشيىللىق پىلاننى ئورۇنلاپ بولغاندىن كېيىن، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش جەھەتتە ئۇچقاندەك ئالغا ئىلگىرىلىدى. خەلق تۇرمۇشىمۇ كۆرنەرلىك ئۆستى. بۇ جۇمھۇرىيەتلەر بىلەن شىنجاڭ خەلقى ئوتتۇرىسىدا ئۆزئارا مۇناسىۋەت كۈچلۈك، ئۆزئارا بېرىش - كېلىش قويۇق، سېلىشتۇرۇپ كۆرىدىغان بولساق، بۇنىڭ شىنجاڭدىكى ھەرقايسى مىللەتلەرگە بولغان تەسىرى ناھايىتى زور. ھالبۇكى مۇشۇ جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىغا كېتىدىغان ئىختىساسلىق خادىملار بىلەن مەبلەغنى ئەڭ دەسلەپتە سوۋېتلەر ئىتتىپاقى مەركىزىي تەمىنلەپ بەرگەن.

ئاندىن مەن شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئېھتىياجى ئۈستىدە توختىلىپ، ئىنسانىيەتنىڭ ھەققانىي ئارزۇسى ئەركىنلىك ۋە بەختسائادەتتىن باشقا نەرسە ئەمەس. ھازىر شىنجاڭدا ئەركىنلىك قولغا كەلدى. دېموكراتىك سىياسەت باشلاندى. خەلق جەزمەن تۇرمۇشىنىڭ تېخىمۇ ياخشىلىنىشىنى تەلەپ قىلىدۇ. پەيدىنپەي بەختىيار، شاد - خۇراملىق تۇرمۇشقا ئىگە بولۇشنى ئارزۇ قىلىدۇ. شىنجاڭ تەبىئىي شارائىت، تارىخىي، سىياسىي، نەقلىيات قاتارلىق باغلىنىشلار تۈپەيلىدىن، ئىشلەپچىقىرىشى قالاق بولۇپ،

ئىچكى ئۆلكىلەر بىلەن سېلىشتۇرغاندا، خەلق تۇرمۇشى ئىنتايىن نامرات ھالەتتە كەلمەكتە. شۇنىڭ ئۈچۈن بۈگۈنكى كۈندە پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ مەركەزدىن كۈتىدىغان سەممىي ئۈمىدى، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىش، ئىشلەپچىقىرىشنى ئاشۇرۇش، خەلق تۇرمۇشىنى ياخشىلاشتىن ئىبارەت.

مەركەز شىنجاڭغا كاپالەت بېرىش، خەلق قەلبىنىڭ ۋەتەنگە بولغان مايىللىقىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، شىنجاڭ خەلقىنىڭ ھەققانىي ئارزۇسىنى قاندۇرۇش شەرت. بىراق شىنجاڭنىڭ نۆۋەتتىكى ئەھۋالىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنى يولغا قويۇشتا ئەڭ مۇشەققەتلىك بولۇپ تۇيۇلۇۋاتقىنى، بىرىنچىسى قاتناش قىيىنچىلىقى، ئىككىنچىسى مالىيە كۈچىنىڭ يېتەرسىزلىكى، ئۈچىنچىسى، تېخنىكىدا ئىختىساسلىق خادىملارنىڭ ئازلىقى. ھازىر ئالاھىدە مۇشۇ مەسىلىلەر ئۈستىدە يۇقىرىغا تەكلىپ قويۇپ، مەمۇرىي پالاتادىن شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇشىغا تېخنىكا جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلىش ئۆمىكىدىن بىرنى ئەۋەتىشنى ئىلتىماس قىلدىم.

بۇ يېتەكچىلىك ئۆمىكىنى تەسىس قىلىشنىڭ چارىلىرى مۇنداق:

A. مەمۇرىي پالاتانىڭ تەشكىللىشى بىلەن شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇشىغا تېخنىكا جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلىش ئۆمىكى ئەۋەتىپ (تۆۋەندىكى قىسقارتىپ مەزكۇر ئۆمەك دەپ ئاتىلىدۇ) دائىملىق شىنجاڭدا تۇرغۇزىدۇ. بۇ ئۆمەك شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە ياردەملىشىپ، ھەر خىل قۇرۇلۇش پىلانلىرىنى تۈزۈپ، ھەرساھە قۇرۇلۇش خادىملىرىنى يېتىشتۈرۈپ، ھەرخىل قۇرۇلۇش خىزمەتلىرىنى ئىشلەيدۇ.

B. مەزكۇر ئۆمەكتە بىردىن ئۆمەك باشلىقى ۋە مۇئاۋىن ئۆمەك باشلىقى تەيىنلىنىپ، پۈتۈن ئۆمەكنىڭ كەسپىي ئىشلىرىغا يېتەكچىلىك قىلىدۇ. ھەمدە دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، سۇ

ئىنشائاتى، چارۋىچىلىق، قاتناش، سانائەت، كانچىلىق، مالىيە، سەھىيىگە ئوخشاش گۇرۇپپىلار تەسىس قىلىنىدۇ. ھەربىر گۇرۇپپىلارغا مەخسۇس كەسپىي تېخنىكا خادىملىرى قويۇلىدۇ.

C. مەزكۇر ئۆمەك دىخۇادا تۇرىدۇ. كەسپىي ئېھتىياجغا قاراپ تېخنىكا خادىملارنى ھەرقايسى ئېھتىياجلىق رايونلارغا ئەۋەتىپ ئورگان قۇرۇلۇش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

D. مەزكۇر ئۆمەك شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ ھەرخىل قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا كېرەكلىك ئىختىساسلىق تېخنىكا خادىملىرىنى يېتىشتۈرۈپ ئۆزىنىڭ ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش دەرىجىسىگە يەتكۈزىدۇ.

E. مەزكۇر ئۆمەكتە ئىشلىگۈچى خادىملارنىڭ شىنجاڭدا ئىشلەش مۇددىتى ئىككى يىل بولىدۇ. مۇددىتى توشقاندىن كېيىن يۆتكىلىپ ئىچكىرىگە قايتىدۇ.

F. ئۆمەك باشلىقى ۋە مۇئاۋىن ئۆمەك باشلىقىنى تاللاشتا، يالغۇز چوڭقۇر بىلىم قابىلىيىتىگە ئىگە بولغانلارنىلا ئەمەس، بەلكى چېگرا رايوندا ئىشلەش قىزغىنلىقى بارلارنى، مەسىلەن: شىنجاڭنىڭ ئەھۋالىنى خېلى پىششىق بىلىدىغانلارنى تاللىساق تېخىمۇ ياخشى بولىدۇ.

G. مەزكۇر ئۆمەكتە ئىشلەيدىغان خادىملارنى تاللاشتا، ئۇلارنىڭ تېخنىكا شەرتىگە كۆڭۈل بۆلگەنىنىڭ سىرتىدا، جاپاغا چىداپ ئىشلەش، ۋەزىپىسىگە چىن كۆڭلىدىن مەسئۇل بولۇشتەك پەزىلەتكە ئىگە بولغانلارنى تاللىساق ئەڭ ياخشى بولىدۇ (ئۆتكەندە ئىچكى ئۆلكىلەردىن شىنجاڭغا كەلگەن دوختۇرلارنىڭ تېخنىكىسى ئۈستۈن ئەمەس، خىزمەت ئىشلەش روھى تېخىمۇ تۆۋەن، ھەر مىللەت زاتلىرى بۇلارنى كۆزگە ئىلمىغان، ھازىرغىچە خەلقنىڭ ئاغزىدا دەستەك بولۇپ كەلمەكتە).

O. مەزكۇر ئۆمەكتىكى خادىملارنىڭ تەمناتى بىلەن سالاھىيەت دەرىجىسىنى بەلگىلەشتە، قائىدىنى بۇزۇپ تاشلاپ ئالاھىدە مۇئامىلە قىلىش كېرەك. ئادەتتىكى

قائىدىلەرگە ئېسىلىۋېلىشقا بولمايدۇ. بولۇپمۇ تەمىنات جەھەتتە ئۇلارنى رازى قىلىش ۋە ئەندىشىسىز قىلىش لازىم.

P. مەزكۇر ئۆمەكنىڭ شىنجاڭدا قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى يولغا قويۇشى ئۈچۈن سەرپ قىلىدىغان خىراجىتى بىلەن ئۆمەكنىڭ ئىچكى قىسمىغا كېتىدىغان خىراجەتنى پۈتۈنلەي مەركەز كۆتۈرىدۇ. يەرلىكتىن ئازراقمۇ ئېلىپ بېرىلمەيدۇ (شىنجاڭنىڭ يەرلىك مەمۇرىي خىراجىتىنى مۇندىن كېيىن شىنجاڭ ئۆلكىسى ئۆزى ھەل قىلىپ تەمىن ئېتىدۇ، مەركەزدىن ياردەم قوشۇپ بەرمەيدۇ).

Q. مەزكۇر ئۆمەكنىڭ تەشكىلىي قائىدىسى بىلەن شتات خامچوتى مەمۇرىي پالاتا تەرىپىدىن بېكىتىلىپ ئىجرا قىلىنىدۇ.

بۇ تەكلىپ ئۇزۇن ئۆتمەي، جياڭ جيېشى تەرىپىدىن تەستىقلىنىپ مەمۇرىي پالاتانىڭ ھەقىقىي رەۋىشتە تەكشۈرۈپ توغرىلىشى ئۈچۈن تاپشۇرۇلدى. كېيىن مەمۇرىي پالاتا، مەملىكەت ئىچىدە مەشھۇر، سابىق ئىقتىسادىي مىنىستىرلىقىنىڭ لەنجۇ سانائەت تەجرىبە ئىنىستىتۇتىنىڭ باشلىقى گې فۇشياڭ ئەپەندىنى ئۆمەك باشلىقلىقىغا تەيىنلىدى. مەن شۇ ئان ئۆمەك باشلىقى گې فۇشياڭنى، بىر تۈركۈم مۇتەخەسسىسلەرنى باشلاپ ئۈرۈمچىگە كېلىپ، كۆپ تەرەپلىمىلىك تەتقىقات يۈرگۈزۈشكە تەكلىپ قىلدىم. شۇ چاغدىكى مەركەزنىڭ مالىيە ئەھۋالىنى كۆزدە تۇتقان ھالدا بىرىنچى قارارلىق قۇرۇلۇش پىلانىنىڭ پروگراممىسى تۈزۈپ چىقىلدى. بۇ، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، سۇ ئىنشائاتى، چارۋىچىلىق، سانائەت، كانچىلىق، قاتناش ترانسپورت ۋە تېببىي دورىگەرلىك، سەھىيە قاتارلىق يەتتە خىل مەزمۇننى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، خېلى كونكرېت مۇكەممەل تۈزۈپ چىقىلدى.

مەمۇرىي پالاتانىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇش تېخنىكىسىغا يېتەكچىلىك قىلىش ئۆمىكىنىڭ بىرىنچى قارارلىق (مىنگونىڭ 37 - يىلى كېيىنكى يېرىم

يىلىدىن 40 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە) قۇرۇلۇش پروگراممىسى

كىرىش سۆز

شىنجاڭ ۋەتىنىمىزنىڭ غەربىي شىمالىدىكى زېمىنى بولۇپ، يېرى كەڭ، ئاھالىسى شالاڭ، ئىشلەپچىقىرىشى ئارقىدا قالغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ يەردە كۆمۈلۈپ ياتقان بايلىق ئىنتايىن مول، ئەۋزەل تەبىئىي شارائىتلارغا ئىگە. ئەگەر بۇنى پائال رەۋىشتە ئېچىپ خەلق تۇرمۇشىغا مۇۋاپىقلاشتۇرىدىغان بولساق، خەلق تۇرمۇشىنى ياخشىلاپ، كۈندىن - كۈنگە باياشات، بەختىيار تۇرمۇشقا قەدەم قويغىلى بولىدۇ. بۇنىڭ بىلەن چېگرا خەلقىنىڭ كۆڭۈل مايىللىقىنى مۇستەھكەملەپ، خەلق تۇرمۇشىغا ھەقىقىي پايدا يەتكۈزۈپ، چېگرا رايوننى مۇستەھكەملەشتەك كاتتا ئۈنۈمگە ئېرىشكىلى بولىدۇ. بۇنىڭ دۆلەت مۇداپىئەسىگە دائىر بايلىق مەنبەسى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى زور. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش پىلانى تۈزۈپ چىقىپ، پائال يولغا قويماي بولمايدۇ. مەركەز بۇنىڭغا مەمۇرىي پالاتانى شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇشىغا تېخنىكا جەھەتتىن يېتەكچىلىك قىلىش ئۆمىكى تەشكىللەپ، ھەر خىل تېخنىك، مۇتەخەسسىس خادىملارنى ئەۋەتىپ ئۇزۇن مۇددەت تۇرغۇزۇشقا بۇيرۇدى. ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشقا يېتەكچىلىك قىلىش ئارقىلىق چېگرا رايون خەلقىنىڭ ئارزۇسى بويىچە ئىشلەپ، دۆلەتنىڭ ئىناۋىتىنى كىشىلەر قەلبىگە سىڭدۈرۈش خېلى جاپالىق ئېغىر ۋەزىپە. مەزكۇر ئۆمەكنىڭ تەشكىلىي لايىھىسى بويىچە، شىنجاڭنىڭ بىرىنچى قارارلىق قۇرۇلۇش پىلان پروگراممىسىنى تۆۋەندىكىچە تۈزۈپ چىقتۇق:

بۇ پىلان تەشكىلىي قانۇن لايىھىسىدىكى بەلگىلىمىلەر-

گە ئاساسەن، قۇرۇلۇش تۈرلىرىگە ئاراپ، گۇرۇپپىلارغا بۆلۈپ تەرتىپ بويىچە تۈزۈلدى. يەنى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، سۇ ئىنشائاتى، چارۋىچىلىق، سانائەت، كانچىلىق، قاتناش - ترانسپورت، سەھىيە - تىببىي داۋالاش قاتارلىق يەتتە قىسىمغا بۆلۈندى. بۇنىڭ مەزمۇنى ئەمەلىي ئىجرا قىلىشقا ئاسان بولۇپ، ئىسراپچىلىقنىڭ مۇتلەق ئالدى ئېلىنىدۇ ھەمدە مىنگونىڭ 40 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن بۇرۇن ئورۇنلاپ بولۇش مۇددەت چەكلىمىسى قىلىندى.

مۇبادا خىراجەتنى كەڭرەك ئىشلىتىپ، ئىشلارنى مۇشۇ پىلان بويىچە ئەمەلىي تۈزدە ئىشلەيدىغان بولساق، ئۆلكىمىزنىڭ ھەر قايسى رايونلىرىدىكى خەلقنىڭ تۇرمۇشى زور دەرىجىدە ياخشىلىنىدۇ. ئۇلار كۈنسايىن باي بولۇپ شاد - خۇراملىققا چۆمۈلىدۇ. ئۆزىمىزمۇ جەزمەن خۇشاللىق بىلەن قايتىمىز. خەلقنىڭ ئىچكى مايىللىقى كۈچىيىدۇ. يەنى مۇدىر جاڭ جىجۇڭنىڭ «تىنچ ھەل قىلىش تەشەببۇسى ئىزچىللىشىدۇ. چېگرا مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەش ئەمەلگە ئاشىدۇ. بۇنىڭ بىلەن خوشنىدارچىلىق مۇناسىۋىتى تېخىمۇ يېقىنلىشىپ، جۇڭخۇا مىنگونىڭ ئىستىقبالى ئۈچۈن ھەقىقىي پايدا يېتىدۇ.»

1. دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق تارماقلىرى

(1) زىرائەت ئىشلەپچىقىرىشى

① دېھقانچىلىق تەجرىبە مەيدانلىرى قۇرۇلۇپ (ئۈرۈمچىدە باش مەيدان قۇرۇلىدۇ. غۇلجا، قۇمۇل، تۇرپان، قەشقەر، ئاقسۇلاردا شۆبە مەيدانلار قۇرۇلىدۇ) ئەلا سۈپەتلىك زىرائەت تۈرلىرى، مەسىلەن: بۇغداي، شال، زىغىر، ئاق كەندىر، تاماكا، كۆممە قوناق، ياكيۇ، ئۈژمە، ئوت-

چۆپلەر تېرىلىدۇ، يەرلىككە مۇۋاپىق كېلىدىغان تەجرىبىلەر ئۆتكۈزۈلۈپ، ھەر خىل زىرائەتلەرنىڭ ئەلا سورتلىرى يېتىشتۈرۈلىدۇ ھەمدە كۆپەيتىش ۋە كېڭەيتىش ئىشى يولغا قويۇلىدۇ.

② پاختا ئىشلەپچىقىرىشنى ياخشىلاش مەيدانلىرى قۇرۇلۇپ (جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئاساسلىق پاختا ئىشلەپچىقىرىدىغان ئورۇنلاردىن تۇرپان ياكى قەشقەردە قۇرۇلىدۇ) ئەلا سۈپەتلىك پاختا سورتلىرى يېتىشتۈرۈلىدۇ. كۆپەيتىش ۋە كېڭەيتىش ئىشى يولغا قويۇلىدۇ.

③ قىزىلچا ئۆستۈرۈش مەيدانى (ئۈرۈمچىدە) قۇرۇلۇپ، 300 مو بوز يەر ئېچىلىدۇ. ئەلا سورتلۇق ئۇرۇق كۆپەلەپ يېتىشتۈرۈلۈپ، ئومۇميۈزلۈك كېڭەيتىلىدۇ. پەقەت دەسلەپكى يىل ئىچىدىلا مەيدان مەسئۇل بولۇپ باشقۇرىدۇ. ئاندىن كېيىن شىركەر ئىشلەش خامئەشياسى سۈپىتىدە تەمىنلەپ، بۇ ھەققە تەشۋىقات ئېلىپ بېرىلىدۇ. كېيىنكى يىللاردا بولسا دېھقانلارنىڭ تېرىشى ئۈچۈن كېڭەيتىپ بېرىلىدۇ. قىزىلچا يېتىشتۈرۈش مەيدانى، مەخسۇس سورت يېتىشتۈرۈش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

④ ماشىنىلاشقان ئۈلگە كۆرسىتىش دېھقانچىلىق مەيدانى قۇرۇلۇپ (ئۈرۈمچىدە باش مەيدان، قەشقەردە شۆبە مەيدان قۇرۇلىدۇ) بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈلۈپ، ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىش كۆپەيتىلىدۇ.

⑤ كېسەل پەيدا قىلغۇچى ھاشاراتلارنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن ئالدىنى ئېلىش - داۋالاش خىزمەت ئەترىتى قۇرۇلۇپ، چېكەتكە يوقىتىش، كېسەللىكلەرنى تۈگىتىش ۋە باشقا زىيانداشلارنىڭ زىرائەتلەرگە سالىدىغان زىيانلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا ئەھمىيەت بېرىلىدۇ، ھەمدە شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى زىيانداش ھاشاراتلارنى تەكشۈرىدۇ.

زىياندا شلارنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۇسۇلى تەتقىق قىلىنىپ، ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشى كۆپەيتىلىدۇ.

(2) ئەلا سورتلۇق مېۋە دەرەخلىرى كۆپەيتىلىپ، يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلار تەرەققىي قىلدۇرۇلىدۇ.

① ئۈلگىلىك مېۋىلىك باغلار قۇرۇلىدۇ (ئۈرۈمچى، غۇلجا، تۇرپان، قەشقەر، خوتەن بەش ئورۇندا) ئۈرۈمچى، غۇلجا ئىككى ئورۇن ئەلا سورتلۇق ئالما، ئۈزۈم، شاپتۇل خىللىرىنى ئۆستۈرۈشكە مۇۋاپىق بولۇپ، بازارلار يېڭى (ھۆل) مېۋە بىلەن تەمىنلىنىدۇ. تۇرپان، قەشقەر ۋە خوتەنلەردە كۆپلەپ ئۈزۈم، ئۆرۈك، ئەنجۈر، قوغۇن تېرىلىپ ۋە پىششىقلاپ ئىشلىنىپ (ئىلمىي ئۇسۇل بىلەن قۇرۇتۇپ) يۆتكەپ سېتىلغاندىن باشقا يەنە چىلان، چاي، شىزى، سۆك، ئاپلىسىن، شېكەر قومۇچى، لوخۇاسىڭ، گەنشۇغا ئوخشاش شىنجاڭدا ئاز ئۇچرايدىغان ياكى ئەلا سورت ھېسابلانمايدىغان مېۋىلىك دەرەخلەر بىلەن كۆكتاتلارنى سىرتتىن كىرگۈزۈپ تېرىيدۇ. سىناپ تېرىش يولغا قويۇلۇپ، ئۈنۈم ھاسىل قىلىنغاندىن كېيىن ئومۇميۈزلۈك كېڭەيتىلىدۇ.

(3) ئورمانزارلىقلار مۇھاپىزەت قىلىنىپ، ئورمان بەرپا قىلىنىدۇ.

① ئورمانچىلىق رايونلىرىنى باشقۇرۇش ئىدارىلىرى قۇرۇلۇپ (ئۈرۈمچى، قۇمۇل، قارا شەھەر، ئاقسۇ، قەشقەر، ئىلى، تارباغاتاي ۋە ئالتايلاردا) ئەسلىدە بار بولغان تەبىئىي ئورمانلار مۇھاپىزەت قىلىنىدۇ. ئوت ئاپىتىنىڭ ئالدى ئېلىنىدۇ. قالايمىقان كېسىش مەنئىي قىلىنىدۇ. يېڭىدىن بىنا قىلىش پىلان قىلىنىدۇ ھەمدە تاغلىق جايلاردىكى ئورمانچىلىق مەيدانلىرى كېڭەيتىلىدۇ.

② مۇۋاپىق جايلارنى تاللاپ، ناھىيىلىك كۆچەت يېتىشتۈرۈش باغلىرى قۇرۇلۇپ، شۇ يەرنىڭ ئەلا سورتلۇق

دەرەخ خىللىرى ئۆستۈرۈلىدۇ ھەمدە سىرتتىن كىرگەن ئەلا سورتلۇق دەرەخ خىللىرى تېرىلىدۇ. مەسىلەن: ياڭاق، كاشتان دەرىخى، فرانسىيە چىنار دەرىخى، پاۋتۇڭ دەرىخى، سەرۋە دەرىخى، ياغ دەرىخى قاتارلىق دەرەخ سورتلىرى تېرىلىدۇ.

(4) يىپەك سۈپىتى ياخشىلىنىدۇ

① يىپەك سۈپىتىنى ياخشىلاش مەيدانى (خوتەندە) قۇرۇلۇپ، پىلە ئۈجمىسى يېتىشتۈرۈلىدۇ ۋە كېڭەيتىلىدۇ.

(5) دېھقانچىلىق سايمانلىرى ياخشىلىنىدۇ

① ئۈرۈمچى دېھقانچىلىق سايمانلىرى زاۋۇتى (ئۈرۈمچى تۆمۈرچىلىك زاۋۇتى) تەكشۈرۈش، لايىھەلەش، چېرتيوژ سىزىش، نازارەت قىلىپ ياسىتىش، مىخانىزىملارنى رېمونت قىلىپ قۇراشتۇرۇش ۋە يېتەكچىلىك قىلىپ ئومۇملاشتۇرۇش ئىشلىرىنى بېجىرىدۇ.

(6) ئىختىساسلىق خادىملار تەربىيىلەپ يېتىشتۈرۈلىدۇ

دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق خادىملىرىنى يېتىشتۈرۈش كۇرسلىرى ئېچىلىپ، دېھقانچىلىقنى، ئورمانچىلىقنى باشقۇرۇش، زىرائەتلەرنى ياخشىلاش، يېزا ئىگىلىكىنى كېڭەيتىش، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى باشقۇرۇش قاتارلىق تېخنىكا خادىملىرى تەربىيىلىنىدۇ.

2. سۇ ئىنشائاتى تارماقلىرى

(1) شىنجاڭ جۇغراپىيە جەھەتتە ئېگىزلىككە جايلاشقان، تەڭرى تېغى ۋە كۇئىنلۇن تاغ تىزمىلىرى شىمال بىلەن جەنۇبتا سوزۇلۇپ ياتىسمۇ، ھۆل - يېغىن مىقدارى ئىنتايىن ئاز بولغانلىقتىن، زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش ئېھتىياجىنى قانائەتلەندۈرەلمەيدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن تاغ چوققىلىرىدىكى قار سۇلىرىدىن پايدىلىنىپ، ئۇلارنى سۇ ئام-

بارلىرىدا ساقلاپ، تېرىلغۇ يېتىزلىرىنى سۇغۇرۇش ئىشلىرىنى قىلماي مۇمكىن ئەمەس. ھەممە بۇنى قوشۇمچە ئېنېرگىيە مەنبەيى قىلىپ، بۇ ئارقىلىق توك ئىشلەپچىقىرىش ۋە باشقا كىچىك تىپتىكى سانائەتلەر ئۈچۈن ئىشلىتىشكىمۇ بولىدۇ.

(2) سۇ مەنبەيى: تەكشۈرۈشلەرگە قارىغاندا، شىنجاڭدا ھۆل - يېغىن مىقدارى ئومۇميۈزلۈك ئاز، جەنۇبىي شىنجاڭدا تېخىمۇ شۇنداق. شەمسىيە 11 - ئايدىن كېلەر يىل 4 - ئايغىچە بولغان ئارىلىق ھۆل - يېغىن پەسلى بولۇپ، مۇشۇ مەزگىل ئىچىدە، يامغۇرغا قارىغاندا قار كۆپ بولىدۇ. قىش پەسلىدە تاغلارغا دۆۋىلەنگەن قارلار، يازلىقى تومۇزدا ئېرىپ دەريالارنى ھاسىل قىلىدۇ. ھەتتا تاشقىن كېلىدۇ. يۇقىرىدا ئېيتىلغان ھۆل - يېغىن مەزگىلىدىن باشقا چاغلاردا ھۆل - يېغىن تېخىمۇ ئاز بولىدۇ. يۇقىرىقى ئەھۋالدىن قارىغاندا، شىنجاڭنىڭ سۇ مەنبەيى تەگرى تېغى بىلەن كۇئىنلۇن تاغلىرىنىڭ تېرىسكەي تەرىپىگە مەركەزلەشكەن. مۇبادا بۇنى تىزگىنلىمىگەندە سۇ مەنبەلىرى پۈتۈنلەي قۇملۇققا سىڭىپ ئورۇنسىز زايا بولىدۇ.

(3) سۇ ئامبارلىرى: شىنجاڭدا ئۈرۈمچى دەرياسىنىڭ ئوڭ قىرغىقىدىكى خوشيەنچى كۆلىدە سۇ قۇرۇلۇشى قىلىنىۋاتىدۇ تەگرى تېغى ۋە كۇئىنلۇن تاغلىرىنىڭ شىمالىي باغرىدا سۇ ئامبىرى قۇرۇشقا تېگىشلىك ئورۇنلار تېخىمۇ كۆپ، بولۇپمۇ جەنۇبىي شىنجاڭدىكى چەرچەن، چاقىلىق كېرىيە قاتارلىق جايلاردا يامغۇر بەكمۇ ئاز بولۇپ، سۇ ئامبارلىرى قۇرۇپ، سۇ مەنبەيىنى تەڭشەپ سۇغۇرۇش ئىشلىرىغا پايدىلىق شارائىت يارىتىشقا توغرا كېلىدۇ. ھەقىقىي زۆرۈر بولغان ھەرقايسى نۇقتىلاردا تەكشۈرۈش خىزمىتىنى ئىشلەش ئارقىلىق ئاندىن بېكىتىش كېرەك.

(4) ئېرىق - ئۆستەڭلەر: ئېرىق - ئۆستەڭلەر سۇ ئامبىرىدىكى سۇنى تېرىلغۇ يېتىزلىرىغا باشلاپ سۇغۇرۇش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ.

(5) كارىز: تاغ سۇلىرىنى يەر ئاستى ئېرىقلار بىلەن باشلاپ كېلىپ سۇغۇرۇش ئىشى بىلەن شۇغۇللىنىشنى كارىز دەپ ئاتايمىز. كارىز ھازىرقى يەر سۇغۇرۇشتىكى بىردىنبىر مۇھىم قورال بولۇپ بۇنىڭ كۆپ قىسمى خەلقنىڭ شەخسىي ئىگىلىكىدە ئىقتىسادىي كۈچىنىڭ چەكلىك بولۇشى تۈپەيلىدىن، ئومۇميۈزلۈك بەرپا قىلىشقا ئىمكانىيەت يوق، شۇڭا ھۆكۈمەتنىڭ ئىقتىسادىي كۈچى ئارقىلىق مۇۋاپىق كەلگەن جايلاردا بۇنى زور مىقداردا كۆپەيتىش ئارقىلىق سۇ ئامبارلىرىنىڭ يېتىشمەسلىكىنى ھەل قىلىشقا توغرا كېلىدۇ.

(6) ئاسما ئېرىق: ياغاچ - تاختايلاردىن نوكەش ياساپ ئۇنى ياغاچ جازىنىڭ ئۈستىگە ئورنىتىپ، تاغدىكى قار سۇلىرىنى تېرىلغۇ يەرلەرگە باشلاپ كېلىش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. بۇنى ئاسما ئېرىق (نوكەش ئېرىق) دەپ ئاتايمىز. بۇ ئۇسۇلمۇ سۇ ئامبارلىرى ھەل قىلىپ كېتەلمىگەن ئېھتىياجنى تولۇقلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. بۇنى يۈرگۈزىدىغان ئورۇن ۋە ئۇنىڭ سانىنى، ئەمەلىي تەكشۈرۈشتىن ئۆتكەندىن كېيىن بەلگىلەش لازىم.

(7) سۇ ئامبارلىرىدىن قوشۇمچە پايدىلىنىش:

① ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇش، سۇ بېسىمىدىن پايدىلىنىپ توك ئىشلەپچىقىرىش.

② قۇۋۋەت مەنبەيى - ئۇن تارتىش، توقۇمىچىلىق قاتارلىق كىچىك تىپتىكى سانائەتلەر ئۈچۈن ئېنېرگىيە قىلىپ ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

(8) تەكشۈرۈپ پىلانلاش: ھازىر بار بولغان كارىز، ئاسما نوكەشلەرنىڭ ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش، مەبلەغ ئاجرىتىپ سۇ

ئامبىرى قۇرۇلىدىغان ئورۇننى تەكشۈرۈپ ئۆلچەش، شۇ-
نىڭ بىلەن بىر چاغدا گېدرولوگىيە پونكىتلىرىنى قۇرۇش،
بۇنىڭ ئورنىنى باشقىدىن بەلگىلەش لازىم.

(9) ئىش يۈرگۈزۈلىدىغان قۇرۇلۇشلار: شىمالىي ۋە جە-
نۇبىي شىنجاڭدا بىردىن سۇ ئامبىرى قۇرۇش، ئۇنىڭ يېنى-
دا قوشۇمچە ئېرىق - ئۆستەڭ بەرپا قىلىش ھەمدە مۇۋا-
پىق كېلىدىغان جايلاردا كارىز، ئاسما نوكەش ئېرىقنى كۆ-
پەيتىپ قۇرۇش لازىم.

3 . چارۋىچىلىق تارماقلىرى

(1) ئىلگىرىكى نەسىللىك ئات فېرمىلىرى تولۇقلىنىدۇ

(2) ئاساسىي چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى نەسلىنى ياخ-
شىلاش فېرمىلىرى قۇرۇلىدۇ.

(3) بۇرۇن بار بولغان مال دوختۇرلۇق قۇرۇلمىلىرى
تولۇقلىنىدۇ. ھەمدە ئۆي ھايۋانلىرىنى سەييارە يۈرۈپ داۋا-
لاش ئەترەتلىرى قۇرۇلىدۇ.

(4) ئۈرۈمچىدىكى قان زەرداپ ۋاكسىنىسى ئىشلەش تو-
لۇقلىنىدۇ. ھەمدە ئۆي ھايۋانلىرىدا بولىدىغان يۇقۇملۇق
كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئومۇملاشتۇرۇلىدۇ.

4. سانائەت تارماقلىرى

(1) ئېنېرگىيە سانائىتى:

① ئۈرۈمچى بىلەن قاراشەھەرنىڭ ئەڭ يوقىرى سۇ ئې-
لېكتر كۈچى مىقدارى تەكشۈرۈلۈپ توپا قۇرۇلۇش ۋە مېخا-
نىزاتسىيە قۇرۇلۇشلىرىنى لايىھىلەش خىزمىتى پۈتتۈرۈلىدۇ

② ئۈرۈمچى ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ توك بېرىش مىقدارى

5000Kw قا كېڭەيتىلىدۇ.

③ قەشقەر، گۇچۇڭ، خوتەن ۋە كۇچا قاتارلىق جايلاردا
00Kw تىن يۇقىرى توك ئىشلەپچىقىرالايدىغان ئېلېكتر
ئىستانسىلىرى قۇرۇلىدۇ.

(2) ئاساسىي سانائەتلەر

① ئۈرۈمچىدە بىر ماشىنىسازلىق زاۋۇتى قۇرۇلىدۇ. 100
يۈرۈش دەستىگاھ ئورنىتىش ئۆلچەم قىلىنىدۇ.
قەشقەردە بىر ماشىنىسازلىق زاۋۇتى قۇرۇلىدۇ. 30 يۈرۈش
دەستىگاھ ئورنىتىش ئۆلچەم قىلىنىدۇ. كۇچاردا 15 يۈرۈش دەس-
تىگاھ ئورنىتىلغان رېمونت زاۋۇتى قۇرۇلىدۇ.

② بىر ياكى ئىككى ئورۇندا مايلىق سىلانتىسىدىن سى-
ناق تەرىقىسىدە سۇيۇق يېقىلغۇ ئەشياسىنى چەككىلەش زا-
ۋۇتى قۇرۇلىدۇ.

③ سېمونت خام ئەشياسى تەكشۈرۈلۈپ شىمالىي ۋە جەنۇبىي
شىنجاڭدىكى مۇۋاپىق كەلگەن ئورۇندا بىردىن سېمونت زا-
ۋۇتى قۇرۇلىدۇ.

④ ئۈرۈمچى، كۇچار ياكى قەشقەرلەردە بىردىن خىمى-
يە سانائىتى سانائەت زاۋۇتى قۇرۇلۇپ، كىسلاتالىق تۇز
ئىشقارى ئىشلەپچىقىرىلىدۇ.

(3) خەلق تۇرمۇشىغا دائىر سانائەتلەر

1. توقۇمىچىلىق سانائىتى

A. پاختا توقۇمىچىلىق

① ئورنى ئۈرۈمچى، قەشقەردە بولىدۇ.

② پاختا يىپ ئىگىرىدىغان ئورچۇق سانى 10000 دانە، رە-
خت توقۇش ماشىنىسى 350 بولىدۇ.

③ مەھسۇلات نورمىسى: يىلىغا ئىشلەپچىقىرىلىدىغان پاخ-
تا يىپ (كۈندىلىك ئىش ۋاقتىنى 13 سائەتتىن ھېسابلى-
غاندا 1500000 قاداق (سوندۇرغاندا 3500 جىيەن) رەخت

ھېسابىدا 110000 تاي بولىدۇ (ئىنى دۇۋاينى).

B. يۇڭ توقۇمىچىلىق:

① ئورنى ئۈرۈمچى، قەشقەر، ئىلىدا بولۇپ، ئالدى بىلەن ئۈرۈمچى، قەشقەردە قۇرۇلىدۇ.

② يۇڭ يىپ ئىگىرىدىغان ئۇرچۇق سانى 4000، رەخت توقۇش ماشىنىسى 60 يۈرۈش بولىدۇ.

③ مەھسۇلات نورمىسى: يىللىغا ئىگىرىدىغان يۇڭ يىپ (كۈندىلىك ئىش ۋاقتىنى 12 سائەتتىن ھېسابلىغاندا) 600000 قاداق بولۇپ، ئوتتۇرا دەرىجىلىك سوكنوغا سۇندۇرغاندا (كىيىم تىكىشكە بولىدىغان سوكنى) 300000 مېترغا توغرا كېلىدۇ.

C. يىپەك توقۇمىچىلىقى:

① بۇنىڭ ئورنى خوتەندە بولىدۇ.

② ماشىنا سانى: پىلە غوزىدىكى قۇرۇتۇش ماشىنىسىدىن 18 پىلە غوزىكى قايىنىتىش ماشىنىسىدىن ئىككى مەشۇت ساۋاش ماشىنىسىدىن 250، مەشۇت گىرەلەش ماشىنىسىدىن 200 بېسىش - بوياش ئۇسكۇنىسىدىن بىر يۈرۈش بولىدۇ (بۇ پۈتۈن يىللىق ئىشلەپچىقىرىلىدىغان يىپەكنىڭ 3 تىن بىر قىسمى بويىچە ھېسابلانغان)

③ ئىشلەپچىقىرىش نورمىسى: 600000 قاداق قۇرۇق يىپەك ئىشلەپچىقىرىلىدۇ.

2. كۆن - خۇرۇم ئىشلەش، تېرە ئەيلەش سانائىتى: ئۈرۈمچى بىلەن كۇچاردا بىردىن زاۋۇت قۇرۇلۇپ، ئۈرۈمچىدە كۆن خۇرۇم ئىشلەش، كۇچاردا تېرە ئەيلەش ئاساس قىلىنىدۇ.

3. قەغەزچىلىك سانائىتى: ھەر قايسى جايلارنىڭ قەغەزچىلىك سانائىتى كېڭەيتىلىدۇ ۋە ياخشىلىنىدۇ. ھەمدە ئۈرۈمچىدە ماشىنا ئارقىلىق قەغەز ئىشلەش زاۋۇتىدىن بىرسى قۇرۇلىدۇ.

④ شېكەرچىلىك سانائىتى: گەنسۇ، ئىنگشىيا، سۈيۈەن ئۆلكىلىرىدە كېڭەيتىلىپ ئۈنۈم ھاسىل قىلىنغان، ئاددىي ئۇسۇل بىلەن قىزىلچىدىن شېكەر ياساش سانائىتى، شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا كېڭەيتىلىدۇ.

⑤ سەرەڭگە ئىشلەش سانائىتى: ئۈرۈمچى سەرەڭگە زاۋۇتى تەرتىپكە سېلىنىدۇ. ھەمدە جەنۇبىي شىنجاڭدىكى مۇۋاپىق بىر ئورۇنغا سەرەڭگە زاۋۇتىدىن بىرسى قۇرۇلىدۇ.

6. ئۇن زاۋۇتى: ئۈرۈمچى، گۇچۇڭ، كۇچار، قەشقەر ۋە خوتەنلەرنىڭ ھەر قايسىدا كۈنىگە 500 خالتا ئۇن ئىشلەپچىقىرالايدىغان زاۋۇت قۇرۇلىدۇ.

7. ياغچىلىق سانائىتى: گۇچۇڭدا ياغ زاۋۇتىدىن بىرسى قۇرۇلىدۇ. ئۈرۈمچىدە شام - سوپۇن زاۋۇتى قۇرۇلىدۇ. جەنۇبىي شىنجاڭدىكى مۇۋاپىقراق بىر ئورۇندا ياغ تارتىش شام - سوپۇن زاۋۇتى قۇرۇلىدۇ.

8. پار - پۇرچىلىق، ئەينەكچىلىك سانائىتى: بۇرۇن ئۈرۈمچىدە قۇرۇلغان پار - پۇرچىلىق، ئەينەكچىلىك زاۋۇتلىرىنى ياخشىلاشقا يېتەكچىلىك قىلىنىدۇ ھەمدە باشقا رايونلارنىڭ خامئەشيا ئەھۋالى تەكشۈرۈلىدۇ.

9. تاماكا سانائىتى: ئۈرۈمچى ۋە باشقا مۇۋاپىق جايلاردا بىردىن تاماكا زاۋۇتى قۇرۇلىدۇ.

5. كانچىلىق تارماقلىرى

(1) كۆمۈر كانلىرى

① ھەر قايسى جايلاردىكى كۆمۈرلۈكلەرنىڭ ئەھۋالى ئۈستىدە قېزىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلىدۇ، ھەمدە تاللاپ قېزىلىدۇ.

② قېزىلىۋاتقان كۆمۈر كانلىرى ياخشىلىنىدۇ ھەمدە ئۇنىڭ مەھسۇلاتى كۆپەيتىلىدۇ.

③ ئۈرۈمچىدە يېڭى تىپتىكى كۆمۈر كانىدىن بىرسى قۇرۇلىدۇ.

(2) تۆمۈر رودىسى ۋە ئۇنى ئېرىتىپ تاۋلاش

① ھەر قايسى جايلارنىڭ تۆمۈر زاپىسى ۋە ئۇنىڭ سۈپىتى تەكشۈرۈلىدۇ.

② ئۈرۈمچى مېتاللورگىيە زاۋۇتىنىڭ قۇرۇلۇشىنى داۋاملىق ئىلگىرى سۈرۈش، ئۇنىڭ چوڭچىلىك، يېڭىدىن پولات زاۋۇتلىرىدا ياسىلىدىغان ماشىنا زاپچاسلىرىنىڭ ئۈلگۈرۈپ كېلەلمىگەن قىسمىنى ئامال قىلىپ يەتكۈزۈپ كېلىپ، مۇشۇ مەۋسۇم ئىچىدە قۇراشتۇرۇپ ئىشقا چۈشۈپ مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىشى كېرەك.

(3) كان مەھسۇلاتلىرى ۋە مېتال رودىلىرى

① جايلاردىكى كان بايلىقلىرىنىڭ جايلىشىش ئەھۋالى بىلەن زاپاس مىقدارى ئۈستىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلىدۇ. ھەمدە تاللاپ قېزىپ ئېرىتىلىدۇ.

(4) نېفىت

① ھەر قايسى ئاساسىي رايونلاردا نېفىت زاپاسلىرى تەكشۈرۈلىدۇ ھەمدە بۇرغۇلاپ، چارلاش يولغا قويۇلىدۇ.

(5) ئالتۇن كانى

ھەر قايسى جايلاردا قوللىنىۋاتقان ئالتۇن قېزىش ئۇسۇللىرى ياخشىلىنىدۇ. بۇ ئارقىلىق مەھسۇلات مىقدارى كۆپەيتىلىدۇ.

6. قاتناش - ترانسپورت تارماقلىرى

(1) تۆمۈر يول: تۆۋەندىكى ھەر قايسى نۇقتىلار ئارىسىدا ئېلىپ بېرىلىدىغان ئۆلچەپ تەكشۈرۈش خىزمىتى ئورۇنلاپ بولۇنىدۇ.

① لەنجۇ — ئۈرۈمچى

② تۇرپان - قاراشەھەر - ئاقسۇ - قەشقەر كونا شەھەر.

(2) تاشيول:

پۈتۈپ بولغان تاشيوللارنىڭ سۈپىتى ياخشىلىنىدۇ.

② مۇھىم تاشيول لىنىيەلىرى ئۆلچەپ تەكشۈرۈلىدۇ. ئۇرۇن كۆزدىن كۆچۈرۈلۈپ بولغاندىن كېيىن ئەھۋالغا قاراپ بېكىتىلىدۇ.

(3) سۇ ترانسپورتى:

① ئىلى دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىن قورغاسقىچە بولغان دەريا قاتناش لىنىيەسى ياخشىلىنىپ، ئېكسپورت ئىشلىرىغا قولايلىق يارىتىلىدۇ.

② تارىم دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىدىكى ئاۋات ئاقسۇدىن تارتىپ كورلىغىچە بولغان ئارىلىقتا سال بىلەن توشۇش يولغا قويۇلىدۇ.

(4) ترانسپورت:

① ئۆلكىلىك تاشيول ئىدارىسى قۇرۇلۇپ ئۆلكە يوللىرىدىكى ترانسپورت ئىشى بىر تۇتاش باشقۇرۇلىدۇ.

② ئۈرۈمچىدە باش رېمونت زاۋۇتى قۇرۇلىدۇ. ھەمدە مۇھىم نۇقتىلاردا رېمونت، پەرۋىش قىلىش پونكىتلىرى قۇرۇلىدۇ.

③ ئومۇميۈزلۈك يول ئاسراش ئۇچاستكىلىرى قۇرۇلۇپ، كېلىپ كېتىۋاتقان ئاپتوموبىللارنى سۇ بىلەن تەمىنلەيدۇ. ھەمدە ئادەتتىكى رېمونت سايمانلىرى تەييارلاپ، ماشىنىلارنى جىددىي قۇتقۇزۇش ئىشلىرى يولغا قويۇلىدۇ.

④ ترانسپورت قوراللىرى جەھەتتە:

A. يۈك ئاپتوموبىلى 200 دانە

B. پاسسازىر ئاپتوموبىلى 50 دانە

C. رېزىنكا چاقلىق ھارۋا 500 دانە

(5) تېلېگراف — خەۋەرلىشىش ئاپپاراتلىرى

① سۆزلەشكىلى ھەم تېلېگرام بەرگىلى بولىدىغان، 15 ۋاتلىق ئاپپاراتتىن 30.

② سۆزلەشكىلى ھەم تېلېگرام بەرگىلى بولىدىغان 50 ۋاتلىق ئاپپاراتتىن 2 سى قۇرۇلىدۇ.

7. تىببىي دورىگەرلىك، سەھىيە تارماقلىرى

(1) ئاھالىسى كۆپرەك بولغان شەھەرنىڭ ھەرقايسىسىدا بىردىن دوختۇرخانا قۇرۇلىدۇ. قۇرۇلۇپ بولغانلىرى ئىمكانقەدەر تولۇقلىنىدۇ.

(2) ھەر قايسى ۋىلايەتلەردە سەييارە تىببىي داۋالاش، ساقلىقنى ساقلاش ئەترەتلىرى قۇرۇلىدۇ. ھەرقايسى شەھەر - جېڭلاردا ۋە كۆچمە چارۋىچىلىق رايونلىرىدا، ساقلىقنى ساقلاش بويىچە تەشۋىقات ۋە يۇقۇملۇق كېسەللەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە داۋالاش خىزمىتى ئىشلىنىدۇ.

(3) ھايۋانات قانلىرىدىن تەييارلىنىدىغان دورىلار بىلەن ئادەتتىكى دورىلارنى ياساش زاۋۇتى قۇرۇلىدۇ. ھەمدە بۇنىڭدا ئۆز - ئۆزىنى تەمىنلەش مەقسەت قىلىنىدۇ.

8. ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ مەمۇرى قۇرۇلۇشى

(1) پۈتۈن شەھەرنىڭ تەپسىلى خەرىتىسىنى سىزىپ چىقىپ، شەھەر رايونلىرىنى لايىھەلەش خىزمىتى ئىشلىنىدۇ.

(2) شەھەر يوللىرى ۋە سۇ يوللىرى ياخشىلىنىدۇ.

(3) جەمئىيەت ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان كەسپىي ئورۇنلار ياخشىلىنىدۇ ۋە كۆپەيتىلىدۇ.

پروگراماما تۈزۈلۈپ بولدى. شۇنداقلا مەمۇرى پالاتانىڭ

تەكشۈرۈپ بېكىتىشىدىنمۇ ئۆتتى. ھەددە بىر تۈركۈم خادىملار ئۈرۈمچىگە كېلىپ لايىھەلەشنى باشلىۋەتتى. بىز بۇنىڭغا تولۇپ - تاشقان قىزغىنلىق ۋە خام خىياللارنى قىلىپ يۈردۇق. بىراق مەملىكەت ئىچىدىكى ۋەزىيەتنىڭ كۈندىن - كۈنگە جىددىيلىشىشى، مەغلۇپ بولۇش ئالامىتىنىڭ روشەنلىشىشى تۈپەيلىدىن، نەنجىڭ تەرەپنىڭ بۇنىڭغا قارىغۇچىلىك ھالىمۇ قالمىغانىدى.

بىر قانچە كىچىك قۇرۇلۇشلار

بىرىنچى قۇرۇلۇش، خۇڭيەنچى سۇ ئامبىرىنى قۇرۇپ، تېچلىق ئۆستىڭىنى ئېچىش.

ئۈرۈمچى شەھىرى شىنجاڭنىڭ ئۆلكە مەركىزى بولۇپ، ئاھالىسى كۈندىن - كۈنگە كۆپىيىشكە باشلاۋاتاتتى. ھەربىي بىلەن خەلقنىڭ يەيدىغان ئاشلىقى سىرتتا قاراشلىق ئىدى. ۋاقىت بەكمۇ جىددىي بولۇپ، غۇلجا ئىنقىلابىي پارتلىغاندىن كېيىن، تەكشەپ تۇرۇشنىڭ ئامالى قالمىغانىدى. جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ يولى ئۇزۇن، ئۇنىڭ ئۈستىگە قاتناش قوراللىرى كەمچىل ئىدى. ئەگەر لەنجۇ بىلەن خېشى كارىدورى ئارقىلىق توشۇپ كېلىنگەندە، كىرا ھەققى ئىنتايىن قىممەت چۈشەتتى. كۆپۈنچە ھاللاردا بىر دەن ئاشلىقنى توشۇپ كېلىش ئۈچۈن، 5 دەن ئاشلىقنىڭ قىممىتىدە كىرا ھەققى تۆلىنەتتى. شۇڭلاشقا ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ ئاشلىق بىلەن تەمىنلىنىش مەسىلىسىنى قانداق ھەل قىلىش، بىر جىددىي ئىش بولۇپ قالغانىدى. بۇ ئىشتا بىزنىڭ دىققىتىمىز، ئۈرۈمچىنىڭ ئۆزىگە چۈشتى. بۇرۇن ئۈرۈمچىنىڭ يېنىدىكى چىڭگىداخۇ ئەتراپىدا 100 مىڭ مو تېرىلغۇ يەر بار بولۇپ، بۇنىڭ سۇيىلا يوق ئىدى. ئۈرۈمچى شەھىرى ئەتراپىدا يەنە كىچىككىنە خۇڭيەنچى سازلىقى بار بولۇپ، ئۇنىڭدا سۇ

ساقلىغىلى بولاتتى. بۇنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن پەقەتلا ئۇسكۈنە - سايمانلار يوق ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن سۇ ئىشلار ئىدارىسى مۇھاكىمە قىلىپ، خۇگيەنچىدە بىر سۇ ئامبىرى قۇرۇپ، توغان قۇرۇلۇشى ياساپ، تېنچلىق ئۆستىڭى چېپىشنى ئوتتۇرىغا قويدى. (ئۇلار مېنىڭ نامىمدا، «ھەزرىتى جاڭ ئۆستىڭى» دەپ ئاتاشنى تەكلىپ قىلدى. مەن بۇنىڭغا قوشۇلمىدىم. ئۆزۈمنىڭ ئارزۇسىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن، تېنچلىق دەپ نام بەردىم) شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، يەنە بىر ھەربىيلەرنىڭ بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش باشقارمىسى قۇرۇلۇپ، بوز يەر ئېچىش ئېلىپ بېرىلدى. بۇنىڭدىكى مەقسەتمۇ سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشى، ھەربىيلەرنىڭ بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش كەسپىنى كېڭەيتىشنى تەشەببۇس قىلىش، شىنجاڭدىكى ئارمىيە بىلەن خەلقنى، تىرىشىپ تەبىئەتنى بويسۇندۇرۇشقا چاقىرىشتىن ئىبارەت ئىدى. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئازدراق سىناق نۇقتىسى بولۇپلا قالدى، خالاس.

ئىككىنچى قۇرۇلۇش، تارىم دەرياسىدا قاتناشنى يولغا قويۇش. شىنجاڭ تەڭرى تاغنى چېگرا قىلغان ھالدا، جەنۇبىي ۋە شىمالىي شىنجاڭ دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ يەر كۆلىمى بولسا شىمالىي شىنجاڭنىڭكىدىن چوڭ، ھالبۇكى زېمىنى مۇشۇنداق چوڭ بولغان جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ مەركىزىي قىسمىدا تەكلىماكان قۇملۇقى زور كۆلەمنى ئىگىلەپ، تارىم ئويمانلىقىنى ھاسىل قىلغان. ئۇزۇنلۇقى 2000 كىلومېتىر كېلىدىغان تارىم دەرياسى مۇشۇ قۇملۇقنىڭ ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ ئۆتىدۇ. بۇ دەريا جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ھەرقايسى دەريا ئېقىنلىرىنىڭ قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولۇپ، ئاساسىي سۇ مەنبەسى يەكەن، ئاقسۇ، خوتەن، كۆنچى (قاراشەھەر دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمى) قاتارلىق دەريالاردىن كېلىدۇ. غەربتە يەكەن ۋىلايىتىنىڭ مەكىت ناھىيىسىدىن باشلاپ شەرقتە لوپنۇرچە (تەخمىنەن شەرقىي مېرىدىئاننىڭ 91 - 90 - گرادۇس ئارىلىقىدا، شەرقتە گەنسۇ-

نىڭ دۇڭخۇاڭ ناھىيە شەھىرىدىن 4 گرادۇس ئارىلىق قالىدۇ) تولۇق سۇ قاتنىشى ئېلىپ بارغىلى بولىدۇ. ئاقسۇ دەرياسى شىمالدا ئاقسۇ بىلەن ۋېنسۇ قاتارلىق جايلارنى تۇتاشتۇرىدۇ. خوتەن دەرياسى جەنۇبتا خوتەننىڭ بىر قانچە ناھىيىلىرىنى تۇتاشتۇرىدۇ. (ھەر يىلى 2 ئاي قاتناش ئېلىپ بارغىلى بولىدۇ) كۆنچى دەرياسى كورلىنى تۇتاشتۇرىدۇ. ئەگەر مەكىت ناھىيەسىنى باشلىنىش نۇقتىسى قىلغاندا قەشقەر، يەكەن ئىككى ۋىلايەتنىڭ ترانسپورت ئىشىغا قولايلىق شارائىت ياراتقىلى بولىدۇ. يەنە ئەگەر لوپنۇر كۆلىدىن ئۆ ئۆتۈپ، قۇرۇقلۇق يولى ئارقىلىق دۇڭخۇاڭغا تۇتاشتۇرۇدىغان بولساق، تارىم دەرياسى پۈتۈن جەنۇبىي شىنجاڭ بىلەن دۇڭخۇاڭنى تۇتاشتۇرالايدۇ، - دە بۇنىڭ ئىقتىسادىي جەھەتتىكى قىممىتىمۇ زور بولىدۇ.

1944 - يىلى 8 - ئايلاردا، ئۈچ دانە ياغاچ كېمە بىلەن تۇنجى قېتىم سىناق قاتنىشى ئېلىپ بېرىلدى. ئاقسۇدىن لوپنۇرغا 21 كۈن ۋاقىت كەتتى. 1946 - يىلى 3 - ئايدا 5 دانە ياغاچ كېمە ئارقىلىق 25 ئادەمنىڭ ئىشتىراكى بىلەن، 2 - قېتىم سىناق قىلىندى. بۇنىڭغا 35 كۈن ۋاقىت كەتتى، ئىككى قېتىملىق سىناق قاتنىشىدىن كېيىن، مەسئۇل خادىم جاڭ زۇكيېن، دەريالارنى تىزگىنلەشنىڭ دەسلەپكى لايىھەسىنى ئىشلەپ چىقتى. مەن ئەسلىدە بۇنى شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا يېتەكچىلىك قىلىش ئۈمىكىنىڭ ئىشلىشىگە تاپشۇرغانىدىم. كېيىن بۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقىمۇ چولا تەگمىدى. مۆلچەرىمچە، كەلگۈسىدە تارىم ئويمانلىقىدىكى قۇملۇقلارنى ئۆزلەشتۈرۈشكە كىرىشىپ، قۇملۇقلارنى بوستانلىققا ئايلاندۇرۇدىغان چاغدا، تارىم دەرياسى ۋە ئۇنىڭ يۇقىرقى ئېقىمىدىكى بىرقانچە دەريالارنى تىزگىنلەش ۋە قاتناش يوللىرىنى ئېچىش بىر مۇھىم مەسىلە بولۇپ قالىدىغۇ، دەيمەن.

ئۈچىنچى قۇرۇلۇش، ئاقسۇ ۋىلايىتىدىكى قۇم ئېرىقىتىكى، پار-

چە تاش كەلكۈنىدىن مۇداپىئە كۆرۈش قۇرۇلۇشى.

ئاقسۇ ۋىلايىتىدە قۇم ئېرىق دەيدىغان بىر دەريا بولۇپ، ئۇنىڭ مەنبەسى سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئېرىستىنك تېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىدىن باشلىنىدۇ. بۇ دەريا قاقشال تاغلىرى ئارقىلىق دۆلىتىمىز ئىچىگە كىرىپ، ۋېنسۇ ناھىيىسىنىڭ 20 كىلو مېتىر غەربىي شىمالىدىكى پارچە تاش دىگەن يېرىگىچە كېلىدۇ. دەريانىڭ ئۆزى چېچىلاڭغۇ (تارقاق) دەريا ئېقىنلىرى رەتسىز، قالايمىقان، يېڭى دەريا قىنلىرى، يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن تىنىپ، دەريانىڭ ئۆزى كونادەريا قىنىدىن 10 نەچچە مېترلا ئېگىزلەپ كەتكەن. كونا دەريا ئېقىنلىرى مۇنبەت چۆكمە قاتلام تۈزلەڭلىكى بولغاچقا، ئاقسۇ، ۋېنسۇ ئىككى ناھىيىنىڭ ئاساسلىق تېرىلغۇ مەيدانى بولۇپ قالغانىدى. ئەگەر دەريا قېشى بۆسۈلۈپ كېتىدىغانلا بولسا، ئاقسۇ بىلەن ۋېنسۇدىن ئىبارەت ئىككى ناھىيىگە ئېغىر سۇ ئاپىتى بولاتتى. شۇنداقلا يەنە مۇشۇ دەريانىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى ئاۋات ناھىيىسى، دەر ياقۇرۇپ سۇ قىسلىقىدىن ھەر دائىم قۇرغاقچىلىق ئاپىتىگە ئۇچراپ تۇراتتى. شۇڭلاشقا كەلكۈندىن مودا پىئە كۆرۈدىغان بۇ قۇرۇلۇشنىڭ ئاقسۇ، ئاۋاتتىن ئىبارەت ئۈچ ناھىيىدىكى 200 مىڭدەك خەلقنىڭ ھاياتى، مال - مۈلكىگە نىسبەتەن زور مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، بۇنى تېزدىن ياسىماي بولمايتتى. بۇنىڭ ئۈچۈن بىر ياقتىن سۇ ئىشلار ئىدارىسى كونكرېت پىلان تۈزۈپ بوغالتىر باشقارمىسى خامچوت كۆرسەتسە، يەنە بىر تەرەپتىن شۇ يەردىكى ھەربىي — خەلق مەسئۇل بولۇپ ئىشلەش ئۈچۈن قۇرۇلۇش ھەيئىتى تەشكىللىدى. بۇ قۇرۇلۇشنى ھەربىي قىسىملارنىڭ ياردىمى ئارقىلىق خەلق ئاممىسى ئۆزى ئىشلىدى. مەن جەنۇبىي شىنجاڭدىن ھال سوراش ئۈچۈن بارغاندا بۇ قۇرۇلۇشنى كۆزدىن كۆچۈردۈم. ھەربىي قىسىملار بىلەن يەرلىك ئاممىنىڭ ئوبدان ھەمكارلاشقانلىقى، يەرلىك زاتلارنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشكەن ئىكەن. شىن-

جاڭدا تۇرۇشلۇق ھەربىيلەرنى خەلققە بىر ئاز ياخشى ئىش قىلدى، دەيدىغان بولساق، مۇشۇ بىر كىچىك ئىشنى مىسال كەلتۈرسەك كىپايە قىلار!

بۇنىڭدىن باشقا چەتئەللىك مېھمانلار بىلەن مۇتەخەسسىسلەرنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن ياسالغان تيانشان مېھمانخانىسى بىلەن ئاممىنىڭ يىغىن ئۆتكۈزۈشىگە قولايلىق يارىتىش ئۈچۈن ياسالغان نەنلياڭ زالى، گەرچە كۆپلىگەن قارشى گەپ - سۆزلەرنى پەيدا قىلغان، يەنى بەزىلەر: چوڭ ۋەزىيەت شۇنچىۋالا ئېغىر تۇرسا، بۇنچىلىك كۆپ خىراجەتنى چىقىرىپ، زۆرۈرىيىتى بولمىغان بۇ قۇرۇلۇشلارنى قىلىشنىڭ نېمە ھاجىتى دىگەن بولسىمۇ، مەن يەنىلا ياسايمىز دەپ چىڭ تۇردۇم. بىراق ئارىلىقتا ماتېرىيال بىلەن تەمىنلەپ كېتەلمىگەنلىكتىن تاكى ئازات بولغانغا قەدەر تولۇق پۈتمىدى.

× × ×

بۇ بۆلۈمدە سۆزلەنگەن قۇرۇلۇش پىلانلىرى ئەمەلىيەتتە قۇرۇق گەپ سېتىشتىنلا ئىبارەت بولۇپ، ھېچقانچە ئىشلەنگىنى يوق. ئۇنداق بولسا، نېمىشقا شۇنچىۋالا كۆپ سۆزلەش ھاجەت بولۇپ قالدى؟ بىراق شۇ چاغدا پىلان تۈزگەندە، ھەقىقەتەنمۇ بىر مەھەل يۈرەك قېنىم بىلەن كۈچۈمنى سەرپ قىلغانىدىم. ئەمدىلىكتە بۇنى يېزىشىم، پەقەت شىنجاڭ خەلقىگە بولغان ئازراق كۆڭلۈم بىلەن ئارزۇيۇمنى ئىپادىلەپ ئۆتۈشتىنلا ئىبارەت خالاس.

بەشىنچى باب سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن ئىناق بولۇش سىياسىتىنى ئەمەلگە قويۇش

مەن شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىشنىڭ دەسلەپىدىلا، ئىچكى ياقتا نىسبەتەن تېنچلىق يولى تۇتۇش ۋە سىرتقا نىسبە-

تەن سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن ئىناق بولۇشتىن ئىبارەت ئىككى
چوڭ سىياسەتنى بارلىق تەدبىرلەرنىڭ ئاساسى قىلىشنى قارار
قىلغانىدىم.

ئىچكى ياقىنىڭ تىنچلىق مەسىلىسىگە، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى
تەرەپتىن شىنجاڭنىڭ ئەھۋالىنى بىلىدىغان كىشىلەرنىڭ ھەممى-
سى قوشۇلاتتى. پەقەت ئاز ساندىكى كىشىلەرلا گۇمانلىق پو-
زىتسىيە تۇتاتتى. ھالبۇكى شىنجاڭدىكى پارتىيە- ھۆكۈمەت، ئار-
مىيە كاتىپباشلىرىنىڭ ئىچىدىكى ئەربابلارغا كەلسەك، دەسلەپ-
تە ئۇلار مېنىڭ تىنچلىق سىياسىتىمنى قوللاپ ماقۇللىدى. بىراق
تىنچلىق بېتىمى ئىمزالانغاندىن كېيىن، ئۇلار ئۈچ ۋىلايەتتى-
كىلەرنىڭ تەكەببۇرلۇق پوزىتسىيىسىنى، جايلاردىكى رادىكاللار-
نىڭ تىزگىنلەش ھەرىكىتىدە بولۇۋاتقانلىقىنى، جايلاردا يۈز بې-
رىۋاتقان نۇرغۇن مىللىي تالاش- تارتىشلارنى كۆرگەندىن كې-
يىن، بەزىلەر ئۆزىنى تۇتۇۋالالمىدى. مېنىڭ تىنچلىق سىياسىتىم-
دىن گۇمانلاندى، تەۋرەندى، مېنى ئاجىزلىق قىلىۋاتىدۇ، شىن-
جاڭنى قولدىن بېرىپ قويىدۇ، دەپ، ئاخىرى بۇ ئىش تەرەققىي
قىلىپ مېنىڭ تىنچلىق سىياسىتىمگە قارشى تۇرۇش دەرىجىسىگە-
چە بېرىپ يەتتى.

تەبىئىيكى، تىنچلىقنىڭ چوڭ ھوقۇقى مېنىڭ قولۇمدا، مېنىڭ
بۇيرۇقۇمسىز ئۇرۇش قوزغاش مۇمكىن ئەمەس. شۇڭا گەرچە
تىنچلىق سىياسىتىگە قارشى تۇرغۇچىلار مەۋجۇت بولۇپ تۇرسىمۇ
مەن يەنىلا ئۇلارنى تىزگىنلەپ تۇرالايتتىم. بىراق سىرتقا قار-
تا سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن ئىناق ئۆتۈشتەك سىياسەتنى يول-
غا قويۇشتا زىددىيەت بەك زور، قىيىنچىلىق بەك كۆپ ئىدى.

ئالدى بىلەن نەنجىڭ ھۆكۈمىتى تەرەپتىن ئېيتايلۇق، مەن
ئەڭ ئاۋۋال جياڭ جيېشىغا چۈشەنچە بېرىپ بولغانىدىم. مەن ئۇ-
نىڭغا، مەن شىنجاڭدا بولىدىكەنمەن، سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا قار-
شى سىياسەت قوللىنىشقا ھەرگىز بولمايدىغانلىقىنى، بۇنىڭ ئەك-

سىچە چوقۇم سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن دوستلۇق سىياسەتنى
ئىجرا قىلىدىغانلىقىمنى، شۇنداق قىلغاندىلا شىنجاڭ مەسىلىسى-
نى تىنچلىق بىلەن ھەل قىلغىلى ۋە شىنجاڭنى تىنچلاندۇرغىلى،
شىنجاڭنى قولدا تۇتۇپ تۇرغىلى بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ ئۆت-
تۇم. ئۆز دەلىللىرىمنى تەپسىلىي بايان قىلغاندىن كېيىن، ئۇ
مېنى شىنجاڭغا دەسلەپ ئەۋەتىشتىلا، مېنىڭ كوممۇنىستلار بىلەن
بىرلىشىش، سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن دوست بولۇشنى ئىزچىل
تەشەببۇس قىلىپ كېلىۋاتقان بىر ئادەم ئىكەنلىكىمنى كۆزدە
تۇتۇپ، ماڭا: «سەن ھەل قىلىشقا تولۇق ھوقۇقلۇق» دەپ قاي-
تا- قايتا ئېيتقانىدى. ئۇ شىنجاڭ مەسىلىسىدە مېنى ئۆز مەيلىم-
گە قويۇپ بەردى. لېكىن بۇ ھەم ئاسان قولغا كەلمىدى. بۇنىڭ
بىلەنلا مېنىڭ ھەر قايسى تەرەپتىكىلەر بىلەن بولغان زىددىيەت-
لىرىمنى يوق قىلىۋەتكىلى تېخى بولمايتتى. چۈنكى گومىنداڭ
ھۆكۈمىتى ئىزچىل تۈردە سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا قارشى بولۇپ، زور
كۆپچىلىك كىشىلەر مېنىڭ سوۋېتكە مايىل بولۇش تەشەببۇسىمدىن
گۇمانلىنىپلا قالماستىن، بەلكى بۇنىڭغا ھەدەپ قارشى تۇراتتى.
بولۇپمۇ تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىقىدىن ئىبارەت بۇ ئۆتكەلدىن
مەن ئۆتكۈزەلمىدىم. ئۇلارنى قايىل قىلالمىدىم. بۇنىڭ ئۈچۈن
بىر مىسال كەلتۈرۈپ ئۆتەي: سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ئۈرۈمچىدە
تۇرۇشلۇق باش كونسۇلى ساۋىلىيېۋ ئۆز دۆلىتىگە قايتماقچى
بولغاندا، مەن ستالىنغا بىر پارچە خەت يېزىپ ئۇنىڭغا ئال-
غاچ كېتىشكە ھاۋالە قىلدىم. خەتنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى،
سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسىنى تىنچ ھەل قىلىش
داۋامىدا بىتەرەپ ئورۇندا تۇرۇپ بەرگەن ياردىمىگە مىننەتدار-
لىق بىلدۈرۈش، بۇنىڭغا قوشۇمچە قىلىپ، شىنجاڭدا ھازىرغىچە
تېخى ساقلىنىپ كېلىۋاتقان مەسىلە، ئۈچ ۋىلايەتنىڭ باشتىن
ئاخىرى ئالاھىدە ئورنىنى ساقلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى ئىزھار قى-
لىپ قويۇش، سوۋېتلەر ئىتتىپاقى تەرەپنىڭ يەنىلا ئوتتۇرىدا

تۇرۇپ بۇنى ھەل قىلىش ئۈچۈن يول ئېچىپ بېرىشنى بىشارەتلىك تەلەپ قىلىشتىن ئىبارەت ئىدى. شىنجاڭنىڭ شۇ چاغدىكى ئورنىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا بۇنداق خەتنى يېزىش زۆرۈر ئىدى، ئەمما تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىقى بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، ماڭا تېلېگراممما ئەۋەتىپ، ئەسلىدىكى خەتنىڭ كۆپىيىسىنى كۆرۈپ بېقىشنى تەلەپ قىلدى ۋە بۇنى كۆرۈپ بولغاندىن كېيىن يەنە تېلېگراممما ئەۋەتىپ، بۇندىن كېيىن بىۋاستە خەت يېزىشقا بولمايدىغانلىقىنى، شۇنداقلا سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنى بىتەرەپ ئادەم دەپ ئېغىزغا ئېلىشقا بولمايدىغانلىقى، ئۇنداق بولغاندا سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىزنىڭ ئىچكى ئىشلىرىمىزغا ئارىلىشىش ۋاستىسىگە ئىگە بولۇپ قالىدىغانلىقى ۋەھاكازالار سۆزلەنگەن. تېلېگراممىدا تولا سۆزلەرنى ھېيىقماستىنلا ئىشلەتكەن. بۇنىڭغا پەرۋا قىلمىدىم. ئۇلار مېنىڭ پوزىتسىيە بىلدۈرمىگىنىمگە قاراپ، جياڭ جيېشىنىڭ نامىدا يەنە تېلېگراممما ئەۋەتىپ، ئالدىنقى تېلېگراممىدىكى مەزمۇننى تەكىتلىدى. مېنىڭ پەرەز قىلىشىمچە ئۇلار بۇ تېلېگراممىنى جياڭ جيېشىنىڭ ماقۇللۇقىدىن ئۆتكۈزۈپ ئەۋەتكەن.

بۇ ئىش مېنى ئىنتايىن بىئارام قىلىۋەتتى. شۇ نەرسە ئېسىمدىكى، مەن نەنجىڭگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن ۋاڭشىجېي (تاشقى ئىشلار مىنىستىرى) شىنجاڭ مەسىلىسى ئۈستىدە سۆزلەشكىلى ئۆيۈمگە كەلدى. تېخى بىر نەچچە ئېغىز سۆزلەشمەي تۇرۇپلا، گېپىمىز بىر يەردىن چىقماي تاكاللىشىپ قالدۇق. ئۇ شالەپىسىنى قولىغا ئالغىنىچە ئاچچىقلىنىپ كېتىپ قالدى. مەن بولسام چېگرا رايونىغا نىسبەتەن جاۋابكارلىق ئورنىدىكى ئادەم، يەنە كېلىپ شىنجاڭ مەسىلىسى سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. بىراق دېپلوماتىيە جەھەتتە نەنجىڭ ھۆكۈمىتى بىلەن بىردەك بولالمىدىم. ئاساسلىق مەسئۇل تارماقلارنىڭ قوللىشىغا ئېرىشەلمىدىم. بۇ ھەل قىلىش ئەڭ قىيىن بولغان

زىددىيەت ئىدى.

يۇقىرىدا ئېيتقانلىرىم نەنجىڭ ھۆكۈمىتى تەرەپتىن كېلىۋاتقان قارشىلىقلار ئىدى. ئەمدى شىنجاڭنىڭ ئىچكى قىسمىغا كەلسەكمۇ قىيىنچىلىقلار ناھايىتى كۆپ ئىدى. ئاز سانلىق مىللەتلەر ئىچىدىكى رادىكاللار بىلەن كونسېرۋاتىپلار ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش داۋامىدا، بۇ مەسىلە كۈرەشنىڭ تۈگۈنى بولۇپ قالغان ئىدى. كونسېرۋاتىپلار ئىچىدىكى نۇرغۇن كىشىلەر سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا قارشى ئىدى. رادىكاللار بولسا سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن يېقىن بولۇشنى تەشەببۇس قىلاتتى. مەن كونسېرۋاتىپ زاتلارغا نىسبەتەن قايىل قىلىش، نەسىھەت قىلىش خىزمىتىنى كۆپلەپ ئىشلەپ باقتىم. بىراق مەسىلە ھەل بولمىدى. شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئارمىيە ئىچىدىكى گېنېراللاردىن بەزى كىشىلەر بۇ مەسىلە ئۈستىدە كونسېرۋاتىپلار تەرەپتە تۇرۇپ ھەر ۋاقىت ماجرا تۇغدۇرۇپ، سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا قارشى دولقۇن كۆتۈرۈپ كەلدى. ئۈرۈمچى، قەشقەر قاتارلىق جايلاردا سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا قارشى نۇرغۇن ھەرىكەتلەر مەسىلەن، سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ قەشقەردە تۇرۇشلۇق كونسۇلخانىسىنىڭ كۈندىلىك بۇيۇم ۋە قوشۇمچە يېمەكلىكلەرنى سېتىۋېلىشىغا توسقۇنلۇق قىلىش سىرتقا نەرسە - كېرەك سېتىۋېلىش ئۈچۈن چىققان سوۋېت كونسۇلخانا خادىملىرىنى ھاقارەتلەش، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ سوۋېت كونسۇلخانىسى ئۈچۈن خىزمەت قىلىپ بېرىشىنى چەكلەش قاتارلىق ئىشلار يۈز بېرىپ تۇردى.

مەيلى نەنجىڭ ياكى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ ئىچىدە بولسۇن سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن ئىناق ئۆتۈش سىياسىتىنى ئىجرا قىلىشتىكى زىددىيەتلەر ھەقىقەتەنمۇ زور ئىدى. لېكىن مېنىڭ ئىرادەم يەنىلا قەتئىي ئىدى. مەن ھامان، بىزدە مۇئەييەن بىر كۆز قاراشنىڭ بولۇشى، يىراقنى كۆرۈشىمىز، كونا ئادەتلەر پاتقىقىغا پېتىپ قالماسلىقىمىز لازىملىقىنى ھېس قىلاتتىم. شۇڭا

گوممۇنىستلار بىلەن بىرلىشىش، سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن يېقىن ئۆتۈش مېنىڭ ئىزچىل تەشەببۇسىم بولۇپ، بۇنىڭدىن ئاسانلىقچە ۋاز كەچمەيتتىم. شىنجاڭدا بىر كۈن بولىدىكەنمەن، سوۋېت ئىتتىپاقىغا تېخىمۇ مايىل بولۇش سىياسىتىمنى ھەرگىز ئۆزگەرتمەيمەن. مۇبادا كۈنلەرنىڭ بىرىدە بۇ خىل سىياسەتنى ئىجرا قىلىشقا ئامالسىز قالسام چىرايلىقچە خىزمىتىمدىن ئىستىپا بېرىپ كېتىمەن، دېگەن قارارغا كەلگەنىدىم.

خوش، سوۋېتلىك دوستلار تەرىپىگە كەلسەك، مېنىڭ شۇ چاغدىكى تۇرغان ئەھۋالىمنى ئۇلار ياخشى بىلەتتى ھەم مېنى چۈشىنەتتى. ئۇلارنىڭ ماڭا تۇتقان دوستلۇقى ۋە ماڭا بەرگەن مەدەتلىرىدىن چوڭقۇر مىننەتدارمەن.

مەن «جۇڭگو ـ سوۋېت ئىناقلىقى» نى قەتئىي ئىجرا قىلىش يۈزىسىدىن بەلگىلىگەن سىياسەت بويىچە بەزى كونكرېت خىزمەتلەرنى ئىشلىدىم. بۇنىڭ ئىچىدىكى چوڭراقلىرى مۇنۇلار:

سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ شىڭشىڭشيا جىلغىسى ۋە قۇمۇلدا توختاپ قالغان ماددىي ئەشيالىرىنى ئېلىپ كېتىشىگە ياردەم بېرىش

ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇش مەزگىلىدە، سوۋېتلەر ئىتتىپاقى جۇڭگوغا زور كۈچ بىلەن نۇرغۇن ھەربىي ئەشيا، تېخنىكا ماتېرىياللىرى ياردەم قىلدى. يەنە ھاۋا ئارمىيە پىدائىي قوشۇنلىرىنى ئەۋەتىپ ئۇرۇشقا قاتناشتۇرۇپ، ياپونىيە ھاۋا ئارمىيىسىگە كۆپ قېتىم زەربە بەردى. بۇنداق دوستلۇق مىننەتدارلىق بىلدۈرۈشكە ئەرزىيدۇ. شۇ چاغدا جۇڭگو ھۆكۈمىتى سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا مىننەتدارلىق جاۋابى يۈزىسىدىن بىر تۈركۈم ماددىي ئەشيا مەسىلەن: ۋولفرام، قەلەي، چاي، قوي يۇڭى قاتارلىقلارنى تەقدىم قىلغانىدى. كېيىن بېرىپ شىڭ شىسەينىڭ ئۇشتۇمتۇت سوۋېتلەر ئىتتىپاقىدىن يۈز ئۆرۈۋېلىشى بىلەن تەخمىنەن

3100 تونناغا يېقىن ماددىي ئەشيا، شىڭشىڭشيا جىلغىسى بىلەن قۇمۇلدا توختاپ قېلىپ، بۇنى يۆتكەپ كېتىشكە ئىمكانىيەت بولمىغانىدى. ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش تاماملانغاندىن كېيىنمۇ، يەنە شۇ يەردە يېتىپ تۇرۇۋەردى. شىنجاڭدا تىنچلىق بىتىمى ئىمزالانغاندىن كېيىن، سوۋېتلەر ئىتتىپاقى تەرەپ بۇنى توشۇپ كېتىش تەلىپىنى رەسمىي ئوتتۇرىغا قويدى. مەن شۇ زامات خۇشاللىق بىلەن ماقۇل بولدۇم ھەمدە ئەڭ زور دوستانىلىق بىلەن ياردەم بېرىدىغانلىقىمنى بىلدۈردۈم. ھەرقايسى تاشيول بويلىرىدىكى پونكىتلارغا مەخسۇس خادىملار ئەۋەتىپ، ماشىنا ئەترىتىدىكى خادىملارنىڭ تاماق ـ قونالغۇ ئورۇنلىرىنى قايتىدىن قۇرۇپ مۇۋاپىق كۈتۈۋېلىندى. بۇ ماددىي ئەشيالار 1947 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا توشۇلۇپ بولۇندى. بىز بۇنىڭغا نىسبەتەن خېلى يامان ئەمەس ياردەم كۆرسەتتۇق. بۇ ئىشتىن كېيىن سوۋېتلەر ئىتتىپاقى كونسۇلى مەمنۇن بولغانلىقىنى بىلدۈردى.

جۇڭگو ـ سوۋېت ھاۋا قاتنىشى كېلىشىمنى ئىمزالاش مەسىلىسى

ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە، جۇڭگو ـ سوۋېت ئىككى تەرەپ كېڭىشىپ، جۇڭگو ـ سوۋېت ھاۋا قاتنىشى يولى ئاچقانىدى. بۇ ھاۋا يولى سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ئالما ـ ئاتىدىن باشلىنىپ، غۇلجا، ئۈرۈمچى ئارقىلىق قۇمۇلغىچە باراتتى. شۇ چاغدا كۆپچىلىك بۇنى ياۋروپا بىلەن ئاسىيانى تۇتاشتۇرىدىغان مۇھىم ھاۋا يولى دەپ ھېسابلىغانىدى. ئەمەلىيەتتىمۇ بۇ ناھايىتى ياخشى روللارنى ئوينىدى. بىراق 1948 ـ يىلى 4 ـ ئايغا كەلگەندە، مەن تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىقى بىلەن قاتناش مىنىستىرلىقىنىڭ تېلېگراممىسىنى تاپشۇرۇپ ئالدىم.

تېلېگراممىدا، جۇڭگو - سوۋېت ھاۋا قاتناش كېلىشىمىنىڭ مۇددىتى بۇ يىل 9 - ئايدا توشىدىغانلىقى، كېلىشىمنى بىكار قىلىش لازىملىقى ۋە قايتىدىن ئۇزارتماسلىق ئېيتىلغان. دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىقىنىڭ بۇ جەھەتتىكى تەشەببۇسى ئەڭ كۈچلۈك بولۇپ، بۇ ھاۋا قاتناش كېلىشىمىنى «ئىشىكنى ئېچىپ قويۇپ ئوغرىنى تۇت» دېگەن بىلەن ئوخشاشلا گەپ دەپ ھېسابلىغان. ئۇلار كۆرۈنۈشتە زىيان تارتتۇق، ئادەم ئىشلىتىش ھوقۇقىدا تەڭسىزلىك بار دېگەننى بانا قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئەمەلىيەتتە بۇ ئۇلارنىڭ سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا قارشى تۇرۇش تەك پىسخولوگىيىسىنىڭ تۈرتكىسىدە ھاسىل بولغان.

مەن قايتا - قايتا ئويلانغاندىن كېيىن بۇنىڭغا چوڭ مەنپەئەت نۇقتىسىدىن، يەنى جۇڭگو - سوۋېت مۇناسىۋىتى ۋە شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى كۆزدە تۇتۇپ تۇرۇپ، بۇ شەرتنامىنى ئەمەلدىن قالدۇرماستىن، پەقەتلا ئەسلىدىكى شەرتنامە ئاساسىدا تەكشەش قىلسىلا بولىدۇ، دەپ ھېسابلىدىم. ئەگەر شەرتنامىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشتا چىڭ تۇرساق، سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا بەكمۇ قاتتىق تېگىپ كېتەتتى. بۇنىڭ ئاقىۋىتىمۇ ياخشى بولمايتتى. ھەمكارلىشىش زۆرۈر بولغاندا، كىشىلەرنى تەكلىپ قىلىپ ئەكىلىش، ھاجەتتىن چىقىپ بولغاندا بىر تېپىك بىلەن ھەيدىۋېتىش تولىمۇ ئەقىلغا سىغمايتتى. ھالبۇكى ئۇرۇشتىن كېيىن نەنجىڭ ھۆكۈمىتى باشقا دۆلەتلەر بىلەنمۇ ھاۋا قاتناش كېلىشىمى تۈزۈپ ھاۋا يوللىرىنى ئاچتى. يالغۇز سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن تۈزگەن كېلىشىم بىكار قىلىۋېتىلىدىغان بولسا، بۇ ھەم دوستانە ھەرىكەت ھېسابلانمايتتى. مەن شىنجاڭنىڭ مەسئۇلى بولۇش سۈپىتىم بىلەن بۇنىڭغا قوشۇلمىدىم. يۇقىرىقى پىكرىم بويىچە، نەنجىڭ ھۆكۈمىتىگە دەرھال جاۋاب تېلېگرامما يوللىدىم. بىر قانچە قېتىم تېلېگرامما ئېلىش - بېرىش ئارقىلىق ئۇلار يول قويغان بولۇپ، ئاۋۋال كونا شەرتنامىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش، ئاندىن كېيىن

باشقا يېڭى شەرتنامە تۈزۈش كېرەك دېدى. بۇ نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ، مېنىڭ پىكرىمنى مۇھاكىمە قىلغاندىن كېيىن قوللانغان مۇرەسسە چارىسى ئىدى. كېيىنكى يەنە كۆپ قېتىم كېڭىشىش ئارقىلىق، ئاخىرقى ھېسابتا نەنجىڭ ھۆكۈمىتى بۇنىڭغا ماقۇل بولدى. ئالاھىدە دىپلوماتىيە خادىمى لىيۇزېرۇڭ بىلەن سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ۋەكىلى ئۆزئارا خەت - ئالاقە قىلىش ۋاسىتىسى ئارقىلىق، جۇڭگو - سوۋېت ھاۋا قاتناش كېلىشىمى يەنە 5 يىل ئۇزارتىلدى.

ئۈرۈمچىدىكى جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇق جەمئىيىتىنىڭ ئەسلىگە كېلىشى ۋە ئۇنىڭ دائىمىي پائالىيىتى

ئىلگىرى ئۈرۈمچىدە جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇق جەمئىيىتى تەشكىلاتى بار ئىدى. كېيىن شېڭ شىسەي سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا قارشى تۇرۇپ، ئۇنى توختىتىپ قويغانىدى. تېچلىق بېتىمى ئىمزالانغاندىن كېيىن، مەن بۇ تەشكىلاتنى ھەم ئۇنىڭ پائالىيىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى تەكلىپ قىلدىم. مەزكۇر جەمئىيەتنىڭ مۇدىرلىقىنى شەخسەن ئۆزۈم ئۈستۈمگە ئالدىم. سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ باش كونسۇلى ساۋىلوۋنى مۇئاۋىن مۇدىرلىققا كۆرسەتتىم. كونسۇل ساۋىلىيوۋ بىلەن بولغان سۆھبەتتە بۇنى ئوتتۇرىغا قويسام، ئۇ دەسلەپتە بىر ئاز ھەيران بولغاندەك بولدى، ئۇنىڭغا نىسبەتەن بۇ كۈتۈلمىگەندەك بىر ئىش بولۇپ تۇيۇلدى، لېكىن بىر ئازدىن كېيىن بۇنى ئويلىشىپ كۆرىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. بىر مەزگىل ئۆتكەندىن كېيىن ئېھتىمال موسكۋانىڭ يوليورۇقىنى ئالغان بولسا كېرەك، بۇنىڭغا خۇشاللىق بىلەن قوشۇلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى ھەمدە كونسۇلخانا خىزمەتچىلىرى ئىچىدىن بىر قانچە كىشىنى مەزكۇر جەمئىيەتنىڭ خىزمىتىنى ئىشلەشكە كۆرسەتتى. مەن ئەمەلدىن قالدۇرۇۋېتىل-

گەن شىنجاڭ يەرلىك مەھسۇلاتلار شىركىتىنىڭ قورۇ - جايىنى ئالاھىدە مۇشۇ جەمئىيەتكە ئاجرىتىپ بەردىم. پۇل تەستىقلاپ بەردىم. يەنە ھەر مىللەت زاتلىرى ئارىسىدىن كۆپلىگەن ئادەمنى مۇدىرىيەت ئەزالىقىغا، يولداش چوي ۋۇنى باش كاتىپلىققا، سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ مۇئاۋىن كونسۇلى ئۇلمەسوف ۋە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى ئابدۇلكېرىم ئاباسوۋلارنى جەمئىيەتنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپلىقىغا كۆرسەتتىم. ئۇزۇن ئۆتمەي بۇ جەمئىيەت رەسمىي قۇرۇلۇپ، مەدەنىيەت پائالىيەتلىرىنى باشلىۋەتتى. بۇ جەمئىيەت ئىككى مەملىكەت ئوتتۇرىسىدا مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇپ، ھەر مىللەت كىشىلىرىنىڭ مەدەنىي تۇرمۇشىنى بېيىتتى. جۇڭگو - سوۋېت ئىككى مەملىكەت خەلقلىرى ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇقنى ئىلگىرى سۈردى. بۇنىڭ رولى ناھايىتى زور بولدى. ئۇ يەردە داۋاملىق سوۋېت كىنو - فىلىملىرى قويۇلۇپ تۇردى. نۇرغۇنلىغان كىتاب - ژورناللار ئوتتۇرىغا چىقتى. ھەر خىل كۆرگەزمىلەر، لېكسىيە يىغىنلىرى ئۇيۇشتۇرۇلدى. رۇس تىلى كۇرسى ئېچىلدى. بەزىدە يەنە غەربىي شىمال مەدەنىيەت قۇرۇلۇش جەمئىيىتىدىن توشۇپ كېلىنگەن ئېلىمىزدە ئىشلەنگەن كىنو - فىلىملەر، ئىچكى جايلاردا يېڭىدىن نەشر قىلىنغان كىتاب، گېزىت - ژورناللار بىلەنمۇ تەمىنلەپ تۇرۇلدى. بۇ مەدەنىي پائالىيەتلەر ھەر مىللەت زاتلىرىنى بولۇپمۇ زىيالىي ياشلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشتى.

«گۇيخۇا مىللىتى مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى» نىڭ ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشى

«گۇيخۇا مىللىتى مەدەنىيەت ئۇيۇشمىسى» — «گۇيخۇا مىللىتى مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى» نىڭ قىسقارتىلمىسى. گۇيخۇا مىللىتى — روسىيە ئۆكتەبىر ئىنقىلابى دەۋرىدە شىنجاڭغا قې-

چىپ كەلگەن رۇسلار ۋە ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرىنى كۆزدە تۇتىدۇ. بۇنداق ئاتاش چوڭ مىللەتچىلىك پوزىتسىيىسىنى تولۇق ئاشكارىلاپ بېرىدۇ. بۇ ئۇلارنىڭ رۇس مىللىتى ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلماستىن، بەلكى بىزگە قوشۇلۇپ كەتكەن مىللەت دەپ قارىغانلىق بولىدۇ. سوۋېت كونسۇلى تەرەپ بۇنداق دەپ نام بېرىشكە ۋە ئۇيۇشمىنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىغا ئىنتايىن نارازى ئىدى. مەنمۇ بۇنى ياخشى بولماپتۇ، دەپ ھېسابلىغانىدىم. شۇڭا ئۇلار بۇ تەشكىلاتنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش تەلىپىنى ئوتتۇرىغا قويغان ھامان مەن ماقۇل بولدۇم. مەزكۇر ئۇيۇشمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپلا، سوۋېت گراژدانلار جەمئىيىتى تەشكىل قىلىندى. مەنمۇ بۇنى قۇۋۋەتلىدىم.

جۇڭگو - سوۋېت ئىككى مەملىكەتنىڭ شىنجاڭدىكى سودىسى ۋە ئىقتىسادىي ھەمكارلىق مەسىلىسى توغرىسىدا

بۇ سىياسىي پروگراممىغا كىرگۈزۈلگەن مۇھىم بىر تۈش. مەن باشتىن - ئاخىر شىنجاڭ مەسىلىسىنى تولۇق ھەل قىلىش ئۈچۈن، جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇق مۇناسىۋىتىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن قۇرۇق شوئارغىلا تايانماستىن، بەلكى كونكرېت تەدبىرلەرنى يولغا قويماي بولمايدۇ، دەپ ھېسابلايتتىم. بۇنىڭدىكى مۇھىم ئىش جۇڭگو - سوۋېت ئىككى مەملىكەتنىڭ شىنجاڭدىكى سودىسى ۋە ئىقتىسادىي مۇناسىۋىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئىدى. شىنجاڭدىكى جۇڭگو - سوۋېت سودىسىنىڭ داۋاملىشىپ كەلگىنىگە ئۇزۇن زامانلار بولغان، ئەپسۇسكى بىر مەھەل ئۈزۈلۈپ قالدى. بۇنى ئومۇميۈزلۈك ئەسلىگە كەلتۈرۈش لازىم ئىدى. بۇنىڭ خەلقنىڭ تۇرمۇش ئېھتىياجىنى قاندۇرۇشقا پايدىسى باركى، قىلچە زىيىنى يوق ئىدى. شۇنداقلا بۇنى سوۋېتلەر ئىتتىپاقىمۇ قارشى ئالاتتى.

ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشقا كەلسەك، شىڭ شىسەي دەۋرىدە،
سوۋېتلەر ئىتتىپاقى شىخۇدىكى مايتاغ نېفىت كېنىنى ئېچىشقا
ياردەم بەردى. بايلىق مەنبەلىرىنى چارلاش قاتارلىق خىزمەت-
لەرگە ياردەملەشتى. شىڭ شىسەي سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا قارشى
چىققاندىن كېيىن، سوۋېتلەر ئىتتىپاقى ئۆز خادىملىرى ۋە ئۈس-
كۈنىلىرىنى يۆتكەپ كەتتى. مېنىڭچە شىنجاڭدا ئىقتىسادىي قۇ-
رۇلۇش ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن، سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ئىختىسا-
سلىق خادىملىرى، تېخنىكلىرى، ئۈسكۈنىلىرىنىڭ ياردىمىگە تا-
يانماي بولمايدۇ. شۇڭلاشقا مەن تېنچلىق كېلىشىمى ئىمزالانغان-
دىن كېيىنلا قول سېلىپ تەتقىق قىلىپ، شەرتنامىنىڭ دەسلەپ-
كى ئورگىنالىنى تۈزۈپ چىقتىم. ھەمدە بۇنى نەنجىڭ ھۆكۈمى-
تىنىڭ ماقۇللىشىغا سۇندۇم. ئۇزۇن ۋاقىت ئۆتكەندىن كېيىن،
مەن بۇنى سوۋېت تەرەپكە سۇندۇم. كونسۇل ساۋېلىيوۋ بىلەن سو-
دا ئىشلىرى مەسلىھەتچىسى ئويلىشىپ كۆرىدىغانلىقىنى، لېكىن
شۇنداقتىمۇ بۇ ھەقتە موسكۋادىن يولىيورۇق سورايدىغانلىقىنى
بىلدۈردى. كېيىن كۆپ قېتىم سۆھبەت ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق
(بىز تەرەپنىڭ باش ۋەكىلى ئالاھىدە دىپلوماتىيە خادىمى يول-
داش لىيۇ زېرۇڭ ئىدى) جۇڭگو سوۋېت ئىككى مەملىكەتنىڭ
شىنجاڭدىكى سودىسى ۋە ئىقتىسادىي ھەمكارلىق كېلىشىمى (بۇ
سودا مەسىلىسى، رەڭلىك مېتاللار بىلەن ئاز ئۇچرايدىغان مې-
تاللارنى قېزىش مەسىلىسى، نېفىت ئېلىش مەسىلىسى قاتارلىق-
لارنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى) تۈزۈلۈپ ئەڭ ئاخىرىدا ئىمزا قو-
يۇلدى. تاكى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانغا قەدەر سو-
ۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن تۈزۈلگەن ئىقتىسادىي ھەمكارلىق كېلى-
شىمى مۇشۇ لايىھەنى ئاساس قىلدى.

ئامېرىكا ھەربىي ئايروپىلانىنىڭ «ساياھەت قىلىش» ئۈچۈن شىنجاڭغا كېلىش مەسىلىسى

1946 - يىلى، ياز ئايلىرىنىڭ مەلۇم بىر كۈنى، مەن نەن-

جىڭ ھۆكۈمىتى دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىقىدىن ئامېرىكىنىڭ
بىر قانچە ھەربىي ئەمەلدارلىرىنىڭ ھەربىي ئايروپىلانغا ئولتۇ-
رۇپ ساياھەت قىلىش ئۈچۈن ئۈرۈمچىگە كېلىدىغانلىقى، مېنىڭ
ئادەم ئەۋەتىپ ئۇلارنى كۈتۈۋېلىش لازىملىقى توغرىسىدا ئۇش-
تۇمتۇت بىر تېلېگرامما تاپشۇرۇپ ئالدىم. مەن بۇ شىنجاڭ ۋە-
زىيىتىگە پايدىسىز بولغان ھەرىكەتنى دەرھال توسۇش قارارىغا
كېلىپ، شىنجاڭدا ساياھەت قىلىش ئۈچۈن تەمىن ئەتكۈدەك
جاينىڭ يوقلۇقى، ئامېرىكا ھەربىي ئايروپىلانلىرىنىڭ شىنجاڭغا
ئۇچۇپ كەلسە بىئەپ بولىدىغانلىقىنى تەكىتلىدىم. بىراق
جاۋاب تېلېگراممىنى ئەمدىلا بېرىپ تۇرۇشىغا، ئامېرىكا
ئايروپىلانىنىڭ يېتىپ كەلگەنلىكى مەلۇم بولدى. كۈتمەسلىككە
ئامال يوق ئىدى، ئۇلار ئۈرۈمچىدە 2 - 3 كۈن تۇرۇپلا قايتىپ
كەتتى. بۇ ۋەقە سوۋېت كونسۇلى تەرەپنىڭ گۇمانىنى قوزغىدى.
ئۇلار مەندىن يۈزمۇ - يۈز تۇرۇپ: ئامېرىكا ئايروپىلانى نېمە
قىلغىلى كەپتۇ؟ دەپ سورىدى. سۆزىنىڭ ئوراملىرىدىن قارىغاندا،
ئامېرىكا ئايروپىلانىنى رازۋېتكا قىلغىلى ياكى باشقا بىر غەرەز-
دە كەلدى، دەپ گۇمانلانغان. بۇنىڭدىن شۇنى ئۇچۇق كۆرۈۋال-
غىلى بولىدۇكى، ئامېرىكا ئايروپىلانىنىڭ كېلىشى، سوۋېتلەر ئىت-
تىپاقىنىڭ ئازراق بولسىمۇ جېنىغا تەگكەن. شۇنىڭ ئۈچۈن
مەن شۇ چاغنىڭ ئۆزىدىلا ئامېرىكا ئايروپىلانلىرىنىڭ ئىككىن-
چىلەپ شىنجاڭغا كېلىشىگە رۇخسەت قىلماسلىق ھەمدە مۇندىن
كېيىن، بۇ خىل ئەھۋاللارنىڭ تەكرارلانماسلىقىغا كاپالەت بې-
رىش توغرىسىدا، دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىقىمىزغا تېلېگرامما
يوللىماقچى بولۇۋاتىمەن، دەپ ئېيتتىم. شۇنىڭدىن كېيىنلا سوۋېت-
لەر ئىتتىپاقى تەرەپنىڭ گۇمانى تۈگەپ، كۆڭلى ئەمىن تاپتى.
ئېسىمدە قېلىشىچە، دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىقىمۇ جاۋاب تېلې-
گرامما ئەۋەتىپ، مۇندىن كېيىن ئامېرىكا ھەربىي ئايروپىلانلىرى-
نىڭ كېلىشىگە رۇخسەت قىلىنمايدۇ، دېگەنىدى.

بەيتىك ۋەقەسى

1947 - يىلى ياز پەسلىدە، ئاتالمىش «بەيتىك ۋەقەسى» يۈز بەردى. ۋەقەنىڭ كېلىپ چىقىش سەۋەبى مۇنداق: ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى ئوسمان، ئۆزگىرىشچان بىر ئادەم بولۇپ، ئەڭ دەسلەپىدە غۇلجا ئىنقىلابىغا ئىشتىراك قىلغان، تىنچلىق بىتىمى ئىمزالانغاندىن كېيىن ئۇشتۇمتۇتلا غۇلجا ئىنقىلابىغا قارشى چىققان. بۇنىڭ بىلەن غۇلجا تەرەپ قوشۇن چىقىرىپ ئۇنى قوغلايدۇ، ئوسمان بولسا چېكىنە - چېكىنە، ئالتايدىن تاكى ئۈرۈمچى ۋىلايىتىگە قاراشلىق گۈچۈڭ ناھىيىسىنىڭ چېگرىسى ئىچىدىكى بەيتىك تېغى ئەتراپىغا كېلىپ قالىدۇ. نىمە سەۋەبتىندۇر، ئۇ بىر مەھەل موڭغۇلىيە چېگرىسىغا تاجاۋۇز قىلىپ كىرىپ، موڭغۇل ئەسكەرلىرىدىن 8 نى تۇتۇپ كەتكەن. شۇ چاغدا ماچۇڭشياڭنىڭ 5 - ئاتلىق كورپۇسىغا تەئەللۇق بىرىنچى لۈي (بۇنىڭ كوماندىرى خەن يۈۋېن ئىدى) گۈچۈڭدا تۇراتتى، ئۇلاردىن بىر ليەن ئەسكەر بەيتىكتە ئىدى. بەيتىك تېغى ئەتراپىدىكى قارىغايلىقنىڭ ئارىسىدا گۇمانلىق ئات ئىزى كۆرۈنگەنلىكى مەلۇم بولغاندىن كېيىن، شۇ يەردە تۇرۇشلۇق قىسىمنىڭ ليەنجاڭى ماشىجېن ھەر تەرەپكە ئادەم ئەۋەتىپ رازۋېدكا يۈرگۈزىدۇ. نەتىجىدە ئۇلار موڭغۇل ئەسكەرلىرى بىلەن ئۇچرىشىپ قېلىپ قاتتىق جەڭ بولۇپ كېتىدۇ. شۇندىن كېيىن دەرھاللا موڭغۇلىيە چېگرا قوشۇنلىرىنىڭ قوبدادا تۇرىدىغان قىسىملىرىدىن مايور دەرىجىلىك ئەترەت باشلىقى ئېرىنكچىننىڭ ئولتىماتومى بىز تەرەپكە تاپشۇرۇلىدۇ. ئۇنىڭدا: 5 - ئاينىڭ 12 - كۈنى، خەنزۇ، قازاق قوشۇنلىرى قانۇنسىزلارچە موڭغۇلىيە چېگرىسىدىكى بېتىسبىتون تېغىدىن ئۆتۈپ 8 نەپەر موڭغۇل ئەسكىرىنى تۇتۇپ كەتتى. بۇ موڭغۇلىيىنىڭ چېگرا مۇداپىئەسىگە ۋە جۇڭگو - موڭغۇلىيە دوستلۇقىغا قىلىنغان بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەت. 48 سائەت ئىچىدە داۋ-

تا تورت تېغىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى قۇچۇرتى دەرياسى ئۈستىدە تۇرۇۋاتقان قىسىملارنى چېكىندۈرۈڭلار، ھەمدە دېرەكسىز يوقاپ كەتكەن ئەسكەرلىرىمىزنى ۋە ئۇلارنىڭ ئات - ئۇلاغلىرىنى قايتۇرۇپ بېرىشىڭلار شەرت. ئۇنداق قىلمايدىكەنسىلەر بۇنىڭغا مۇشۇ ليەننىڭ كوماندىرى جاۋابكار بولىدۇ، ۋەھاكازالار دېيىلگەن. لۈي كوماندىرى خەن يۈۋېن مەلۇماتقا ئاساسەن، موڭغۇل ئەسكەرلىرىنى دەرھال قويۇپ بېرىشكە بۇيرۇق قىلىدۇ. بىراق ليەن كوماندىرى ماشىجېن 6 - ئاينىڭ 6 - كۈنى يەنە تېلېگرامما ئەۋەتىپ، 5 - كۈنى چۈشتە سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ بەلگىسى بار ○ تۆت ئايروپىلان كېلىپ بومباردىمان قىلدى. ماشىجېن ليەنى مۇداپىئە كۆرۈشكە ئۈلگۈرەلمىگەنلىكتىن خېلى زىيانغا ئۇچرىدى، دېگەن. كېيىن ماشىجېن بۇيرۇققا بىنائەن 10 چاقىرىم كەينىگە يەنى قوبۇ دېگەن جايغا چېكىنىدۇ. موڭغۇل قوشۇنلىرىمۇ چېكىنىپ كېتىدۇ. كېيىنچە ئايروپىلانلار كۆپ قېتىم كېلىپ رازۋېدكا قىلغان بولسىمۇ بومباردىمان قىلمايدۇ، ئىككى تەرەپنىڭ قوشۇنلىرىمۇ دوقۇرۇشمايدۇ، شۇنىڭ بىلەن ۋەقەمۇ ئاستا - ئاستا پەسىيىپ قالىدۇ.

بۇ يەردە مۇنداق ئىككى نۇقتىنى ئىزاھلاپ قويۇشقا توغرا كېلىدۇ. بىرىنچىسى، ليەن كوماندىرى ماشىجېن قۇرۇقلۇق ئارمىيىسىدىن كېلىپ چىققاچقا، سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن موڭغۇلىيە بەلگىسىنى ئاجرىتالمىغان. ئاتالمىش «سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ بەلگىسى» دېگىنى ئىشەنچلىك ئەمەس. ئىككىنچىدىن، جۇڭگو - موڭغۇلىيە چېگرىسى ئەزەلدىنلا ئېنىق ئاجرىتىلمىغان. قوبدا بىلەن ئالتاي مەنچىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە بىر رايون ھېسابلىناتتى. تاشقى موڭغۇلىيە مۇستەقىل بولغاندىن كېيىنمۇ چېگرا مۇقىم بېكىتىلمىگەن ھەمدە بۇرۇندىنلا چېگرىدا قاراۋۇل قويۇلمىغانىدى. مۇشۇنداق تۇرۇقلۇق چېگرا مەسىلىسى ئۈستىدە بىر نەرسە دېيىش ناھايىتى تەس ئىدى.

بىراق گومىنداڭ مەركىزىي ئاخبارات ئاگېنتلىقىنىڭ ئۈرۈمچى شۆبىسى بۇ ۋەقەنى مۇبالىغە قىلىپ، مۇنداق بىر يىمەك خەۋەر تارقاتتى. خەۋەردە: «ھەربىي دائىرىلەرنىڭ ئىسپاتلاپ ئېيتىشىچە، سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ 4 ئايروپىلانى 5-چېسلا چۈش مەزگىلدە، بىزنىڭ بەيتىك تېغىدا تۇرۇۋاتقان دۆلەت ئارمىيەسىنى بومباردىمان قىلدى. شۇنىڭدەك تاشقى موڭغۇلىيە قوشۇنلىرى، شۇ يەردە تۇرۇشلۇق قوشۇنلىرىمىزغا ھۇجۇم قىلغاندا ھەمكارلاشتى... مايىدە بولدى. سوۋېت ئايروپىلانلىرى تۆۋەن ئۇچۇپ بومباردىمان قىلىپ ئوققا تۇتتى، نۇرغۇن بومبا تاشلىدى. بىز تەرەپتىن يارىدار بولغان، ئۆلگەن ھەربىي - خەلقنىڭ سانى خېلى كۆپ. ھازىر تاشقى موڭغۇلىيىنىڭ ئىككى پولك ئاتلىق قوشۇنى شىنجاڭ چېگرىسى ئىچىگە 600 چاقىرىم ئىچكىرىلەپ تاجاۋۇز قىلىپ كىرىپ، قوشۇنلىرىمىز بىلەن كەسكىن جەڭ قىلىپ ياتماقتا». شۇ چاغلاردا جۇڭگو - سوۋېت مۇناسىۋىتى، گومىنداڭ بىلەن كومپارتىيە ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ يامانلىشىشى تۈپەيلىدىن ناچارلاشقانىدى. گومىنداڭ تەشۋىقات ئورگانلىرى ئۈزلۈكسىز تۈردە سوۋېتكە قارشى تەشۋىقاتلارنى ئېلىپ بېرىپ، سوۋېتكە قارشى ماتېرىياللارنى ئىزدەۋاتاتتى. بۇ خەۋەر ئىچكى جايلارغا يېتىپ بارغاندىن كېيىن، ھەرقايسى گېزىتلەر بۇنى بەس-بەستە بېسىپ تارقاتتى، ھەتتا بۇ ھەقتە باش ماقالىلەر ئېلان قىلىپ، سوۋېتكە قارشى كەيپىيات قوزغىدى، نەنجىڭ ھۆكۈمىتىدىن مەمۇرىي پالاتا باشلىقى جاڭ چۈن، تاشقى ئىشلار مىنىستىرى ۋاڭ شىجيې ئارقا - ئارقىدىن تېلېگرامما ئەۋەتىپ ۋەقەنى سوراشتۇردى. ھېچنېمىدىن - ھېچنېمە يوق جۇڭگونىڭ سوۋېتلەر ئىتتىپاقىدا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىسى فۇ بىڭچاڭغا تېلېگرامما ئەۋەتىپ، ئۇنىڭ سوۋېتلەر ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىگە ۋە سوۋېتلەر ئىتتىپاقى ئارقىلىق تاشقى موڭغۇلىيىگە قاتتىق نارازىلىق بىلدۈرۈشى توغرىلىق بۇيرۇق بەردى.

مەن پاكىستاننىڭ ئەينەن ئەھۋالىنى ئېنىقلاپ چىقىش ۋە شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى تىنچلاندۇرۇش ئۈچۈن، ۋەقەنىڭ ئۆتمۈشى توغرىسىدىكى جىياڭ جېيشى، جاڭ چۈن ۋە ۋاڭ شىجيېلەرگە ئايرىم-ئايرىم تېلېگرامما يوللاپ، مەركىزىي ئاخبارات ئاگېنتلىقى تارقاتقان خەۋەرنىڭ چىن ئەمەسلىكىنى، موڭغۇلىيە قوشۇنلىرى جۇڭگو چېگرىسى ئىچىگە 600 چاقىرىم تاجاۋۇز قىلىپ كىرىپ، ئارمىيە - خەلقىمىزنى ئېغىر دەرىجىدە ئۆلتۈردى ۋە يارىدار قىلدى. دېگەننىڭ يوق بىر ئىش بولۇپلا قالماستىن، بەلكى بومباردىمان قىلغۇچىلارنىڭ «سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بەلگىسى» بار ئايروپىلانلار ئىكەنلىكىنىمۇ ئىسپاتلاش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ئىزاھلاپ ئۆتتۈم. مېنىڭچە بۇ قىسمەن، ۋاقىتلىق توقۇنۇش بولۇپ، پەقەت موڭغۇلىيىگە ياكى سوۋېتلەر ئىتتىپاقى ئارقىلىق موڭغۇلىيىگە ئېتىراز بىلدۈرۈشكىلا بولاتتى. سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا نارازىلىق بىلدۈرۈشنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى. شۇ ۋاقىتتىكى مەملىكەت ئىچى ۋە شىنجاڭ ۋەزىيىتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ۋەقەنى كېڭەيتىش پايدىسىز ئىدى. مەن ۋاڭ شىجيېگە يوللىغان جاۋاب تېلېگراممىدا يەنە «باش ئەلچىمىز فۇبىڭچاڭغا بۇنى تۈزىتىۋېلىش» توغرىسىدا قايتا تېلېگرامما بېرىشنى تەلەپ قىلدىم. بىراق نەنجىڭ ھۆكۈمىتى، مېنىڭ تەكلىپىم بىلەن كۆز قارىشىمغا قوشۇلماي، سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن موڭغۇلىيىگە نارازىلىق بىلدۈرۈشتە چىڭ تۇرۇۋالدى. شۇنداق قىلىپ بۇ سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ تاس ئاگېنتلىقى، ھەرقايسى گېزىت مەتبۇئاتلىرى ۋە موڭغۇلىيە تەرەپنىڭ قاتتىق رەددىيە بېرىشىگە ئۇچرىدى.

بۇ ۋەقە تەبىئىيكى، سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ جېنىغا تەگكەنىدى. يەنە مەن 6-ئاينىڭ 12-كۈنى كېچە سائەت 2 لەردە ئۇشتۇمتۇت دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرى بەي چۇڭشى بەيتىك ۋەقەسى تۈپەيلىدىن مەخسۇس شىنجاڭغا كېلىپ كۆزدىن كەچۈرۈش ئېلىپ بارىدىغانلىقى توغرىسىدا تېلېگرامما تاپشۇرۇۋالدىم.

بۇنىڭغا ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون بېرىپ ئالالمىغاندىن كېيىن، شۇ زامات 2 سائەت ئىچىدە بەي چۇڭشىنىڭ قولىغا تېگىدىغان قىلىپ بىر تېلېگرامما يوللاپ، ئۇنىڭ كەلمەسلىكىنى، ئەگەر كەلسە، شىنجاڭ ۋەزىيىتى ئۈچۈن پايدىسىز بولىدىغانلىقىنى ئېيتتىم. چۈنكى بەي چۇڭشى، سوۋېتكە، كومپارتىيىگە قارشى تۇرۇشتا ئەزەلدىن مەشھۇر ئىدى. ئۆتكەندە ئامېرىكىنىڭ ھەربىي ئايروپىلانى ئۈرۈمچىگە كېلىپ سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنى گۇمانغا سېلىپ قويدى. ئەمدى سوۋېتكە، كومپارتىيىگە قارشى يەنە بىر دۆلەت مىنىستىرى كېلىدىغان بولسا، بۇ ئوت ئۈستىگە ماي چاچقانلىق بولمامدۇ؟ شۇڭا مەن جىياڭ جېيشىغا تېلېگرامما يوللاپ، بەي چۇڭشىنىڭ شىنجاڭغا كېلىشىگە ھەرگىز بولمايدىغانلىقى توغرىسىدىكى دەلىللىرىمنى ئىزاھلاپ ئۆتتۈم. تېلېگرامما يوللىنىپ بولغاندىن كېيىن، مەن كېچىچە كۆز يۇمماي نەتىجىنىڭ خەۋرىنى كۈتتۈم. ئەۋەتكەن تېلېگرامما، بەي چۇڭشى ئايروپىلانغا چىقىشتىن بىر قانچە مىنۇت ئىلگىرىلا تەككەن ئىكەن. ئۇلار مەزمۇنىدىن ۋاقىپ بولۇپ، شىنجاڭغا قىلماقچى بولغان سەپىرىنى توختاتقان. ئۆزۈمنى ئېلىپ ئېيتسام بۇ ئىشنى مەن جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقىنى ئىلگىرى سۈرۈش ئۈچۈن ئىشلىگەن ئىدىم. جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقىنى كۈچەيتىشتە، شىنجاڭدا سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا قارشى كەيپىيات قوزغاشقا قەتئىي قارشى تۇرماي مۇمكىن ئەمەس. مېنىڭ رەت قىلىشىم بىلەن بەي چۇڭشى شىنجاڭغا قىلماقچى بولغان سەپىرىنى ئەمەلدىن قالدۇردى، بۇ سوۋېتكە قارشى ئېلىپ بېرىلماقچى بولغان بىر قۇتراتقۇلۇقنى توسۇپ قالغانلىقىم بولۇپ ھېسابلىنار؛ مېنىڭ ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئازراق ھۆرمەتسىزلىك قىلىپ قويغانلىقىم ھېچقانچە ئىش ئەمەس ئىدى.

يۇقىرىدىكى بىر قانچە مەزمۇنلار سوۋېتلار ئىتتىپاقىغا مايىل سىياسەتنى يولغا قويۇشتىكى بەزى پاكىتلار بولۇپ ھېساب-

لىنىدۇ. شىنجاڭدىكى بىرقانچە يىل داۋامىدا، مېنىڭ سوۋېتلەر ئىتتىپاقى تەرەپ بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىم ياخشى ئۆتتى. سوۋېتلەر ئىتتىپاقى كونسۇلى ساۋۇلىيوۋ، يېۋسېيېۋ قاتارلىقلار بىلەن بولغان دوستلۇقۇممۇ يامان ئەمەس بولدى. مەن داۋاملىق ئۇلارنى زىياپەتكە، تانسىغا، كىنوغا، مۇزىكا كېچىلىرىگە تەكلىپ قىلىپ تۇردۇم. ئۇلارمۇ مېنى ھەمىشەم كونسۇلخانىغا غىزاغا، كىنو - تانسىلارغا تەكلىپ قىلىپ تۇردى. ئۆزئارا مۇناسىۋىتىمىز ناھايىتى قويۇق بولدى. شۇ نەرسە ئېسىمدە تۇرۇپتۇكى، 1949 - يىلىنىڭ ئاخىرى، شىنجاڭ ئازات بولۇپ، ئۇزۇن ئۆتمەي، مەن گېنېرال پېڭ دېخۇەيگە ھەمراھ بولۇپ ئۈرۈمچىگە كەلدىم. باش كونسۇل ساۋدالىيوۋ بىزنى تاماققا تەكلىپ قىلدى. تاماق ئۈستىدە ئۇ، تەنتەنىلىك بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ سۆز قىلدى. ئالدى بىلەن ئۇ، ستالىننىڭ سۆزىدىن بىر جۈملە نەقىل كەلتۈردى. ئاساسىي مەنىسى مۇنداق: «بىر ئادەم يىراقنى كۆرەلەيدىغان بولسا، ئۇ خاتالاشمايدۇ. مېنىڭچە گېنېرال جاڭ جىجۇڭ يىراقنى كۆرەلەيدىغان ئادەم» ئۇ يەنە بىر مۇنچە ماختايدىغان سۆزلەرنى قىلدى. مەن ئۇنىڭ مۇنچىلىك سۆزلىرىنى ئالىشغا ئەرزىمەيمەن. لېكىن شۇنداقتىمۇ بۇ مېنىڭ ئۆتكەندە، سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا مايىل سىياسەتنى يولغا قويغانلىقىمنىڭ توغرا بولغانلىقىنى، شۇنداقلا سوۋېتلىك دوستلارنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشكەنلىكىمنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

مەن شىنجاڭدا، سوۋېتكە مايىل سىياسەت يۈرگۈزگۈنۈمدە ئەڭ كۆپ كۈچ چىقارغانلاردىن سىياسىي جەھەتتە ئالاھىدە دىپلوماتىيە خادىمى يولداش لىيۇزېرۇڭ، ھەربىي مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ ۋە قوشۇمچە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ باش كاتىپى يولداش لىيۇمېڭچۈن، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ھەيئەت ئەزاسى قوشۇمچە ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ باشلىقى يولداش چۈي ۋۇ؛ ھەربىي ئىشلار جەھەتتە، غەربىي شىمال ھەربىي - مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ مۇ-

ئاۋۇن باشلىقى، قوشۇمچە شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ باش قوماندانى يولداش تاۋ سىيۈ، گارنىزون باش شتابىنىڭ مەسلىھەتچىسى يولداش تاۋجىنچۇلار ئىدى. ئۇلارنىڭ تۇتقان يولى مەن بىلەن ئوخشاش بولۇپ، ئىچكى جەھەتتە تىنچلىق، دىپلوماتىيە جەھەتتە سوۋېتكە مايىل سىياسەتنى قەتئىي داۋاملاشتۇرۇش ئۈچۈن كۈچىنى ئايىماي ياردەم قىلىپ ناھايىتى نۇرغۇن تۆھپىلەرنى قوشتى. بۇنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىپ ئۆتۈشكە ئەرزىيدۇ.

ئالتىنچى باب. بۆلۈنۈش

غۇلجا تەرەپتىن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەركىبىگە قاتناشقان مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان، نازىر سەيپىدىن، مۇئاۋىن رەئىس رەھىمجان، مۇئاۋىن باش كاتىپ ئاباسوۋ ۋە باشقا ھەيئەت ئەزالار 1949 ـ يىل 8 ـ ئايدا، ئىلگىرى ـ كېيىن بولۇپ غۇلجىغا قايتىپ كەتتى. بۇ شىنجاڭدىكى بۆلۈنۈشنىڭ باشلىنىشى ئىدى. بىر يىلدىن كۆپرەك ھەمكارلاشقان ئەھۋالنى كۆزىتىشتىن قارىغاندا، ئىلى تەرەپنىڭ قايتىپ كېتىشىدە ئۇنىڭ يىراق ۋە يېقىنقى سەۋەبلىرى بار ئىدى.

غۇلجا تەرەپنىڭ قايتىپ كېتىشىدىكى ئاساسىي سەۋەبلەر

(1) ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ئۈچ ۋىلايەتنىڭ پەۋقۇلئاددە بولۇش مەسىلىسى.

تىنچلىق بېتىمىگە ئىمزا قويۇلغاندىن كېيىن، بېتىمنىڭ مەزمۇنىغا ئاساسەن، بىر قانچە گۇرۇپپىلارغا بۆلۈنۈپ، ئەمەلىي يولغا قويۇلىدىغان ئىچكى پىرىنسىپلار ئۈستىدە مەسلىھەت يۈرگۈزدۇق. مەسىلەن: ئۈچ ۋىلايەت ئارمىيىسىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش ۋە ئۇلارغا بېرىلىدىغان تەمىنات مەسىلىسى؛ دۆلەت

ئارمىيىسىنىڭ ئۈچ ۋىلايەتكە كىرىپ، دۆلەت چېگرىسىنى ساقلاش مەسىلىسى؛ ئۈچ ۋىلايەتنىڭ مەمۇرىي ئورگانلىرىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىش مەسىلىسى؛ ئۈچ ۋىلايەتتە مەركەزنىڭ ئورگانلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ۋە ھۆكۈمەت بۇيرۇقلىرىنى، پۇل مۇئامىلە تۈزۈمىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش مەسىلىسى؛ ئۈچ ۋىلايەت بىلەن بولىدىغان قاتناشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەسىلىسى ۋە باشقىلار. بۇنىڭ ئىچىدە كېلىشىم ھاسىل قىلىنغانلىرىمۇ بار ئىدى، مەسىلەن: ئۈچ ۋىلايەتتە تەسىس قىلىدىغان شۆبە ئىدارىلەرنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ۋە دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ دۆلەت چېگرىسىغا بېرىپ ساقلاش قاتارلىق ئىككى ئىش ئۈستىدە، گەرچە تولۇق كېلىشىم ھاسىل قىلىنغان بولسىمۇ، بىراق غۇلجا تەرەپ ھەدەپ كەينىگە سوزغانلىقتىن، بۇنى باشتىن ـ ئاخىر ئەمەلگە ئاشۇرغىلى بولمىدى. غۇلجا تەرەپ قوشۇنلىرى بۇرۇنقىغا ئوخشاش ھەربىي فورما كىيىپ، ئاي ـ يۇلتۇزلۇق كاكار بەلگىلىرىنى تاقاپ يۈرۈۋەردى. بايرىقىمۇ ئوخشاشلا ئاستى يېشىل، ئاي ـ يۇلتۇزلۇق بايراق ئىدى. ئادەتتىكى ئىدارىلەر مەسىلەن: ئەدلىيە، پوچتا ـ تېلېگراف، تاموژنا قاتارلىق ئورگانلارغا نىسبەتەنمۇ بانا تېپىپ كەينىگە سۆرەپ، مەركەزنىڭ ئادەم ئەۋەتىپ، خىزمەتلەرنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە يول قويمىدى. گەرچە ئۇلار ئېغىزدا شۇنداق قىلىشقا، ئۆزگىرىش بولۇشنىڭ ئالدىدىكى ھالەتنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە بولىدۇ، دەپ ماقۇل بولغان ھەمدە ئاساسىي مەسئۇل تارماقلار بىلەن سۆزلىشىپ قىلىشقان بولسىمۇ، ئۈچ ۋىلايەتنىڭ ھەرقايسى ناھىيىلىرى باشتىن ـ ئاخىر ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت بىلەن مۇناسىۋەت ئورنىتىپ باقمىدى. ھۆكۈمەت بۇيرۇقلىرىنى ئىجرا قىلىشقا ئامال بولمىدى. غۇلجا تەرەپنىڭ غەرىزى ناھايىتى ئېنىق، يەنى ئۈچ ۋىلايەتنىڭ پەۋقۇلئاددە ھالىتىنى ساقلاپ قېلىشتىن ئىبارەت. بىراق بۇنداق قىلسا بېتىمگە كاشىلا بولىدۇ، بۇنى ھەم ئېغىزدىن چىقىرىش مۇمكىن ئەمەس، ئەمەلـ

ياخشىسى كۆپ تەرەپلىمە بانا - سەۋەبلەرنى تېپىپ كەينىگە سوزۇشتىن باشقا چارە يوق ئىدى. بىزنىڭ بۇنى ئۈزلۈكسىز سۆيلىشىمىز، ئۇلارغا تەبىئىي بىر بېسىم بولۇپ تۇيۇلدى، ئۆزلىرىنىڭ ناھايىتى زىددىيەتلىك شارائىت ئاستىدا قالغانلىقىنى ھېس قىلاشتى.

(2) مەملىكەت ئىچىدىكى ۋەزىيەتنىڭ تەسىرى

نەنجىڭ ھۆكۈمىتى گۇڭچەنداڭغا قارشى ئۇرۇشنى كۈندىن-كۈنگە كېڭەيتتى. مەن شىنجاڭدا گەرچە تىنچلىق سىياسىتىنى يۈرگۈزۈشتە چىڭ تۇرغان بولساممۇ، لېكىن غۇلجا تەرەپ قانداق خاتىرجەم بولالىسۇن؟ ئۇلار مېنىڭ گومىنداڭ مەركىزىگە ۋەكالىلىك قىلىپ تۇرۇۋاتقان بىر ئەرباپ ئىكەنلىكىمنى بىلىدۇ، ھەممىدە پۈتۈن مەملىكەت بويىچە كومپارتىيىگە قارشى تۇرۇۋاتقان كەيپىيات ئاستىدا شىنجاڭدا يۈرگۈزۈلگەن تىنچلىق سىياسىتىنى پەقەت بىردەملىك ۋەزىيەتكە ماسلىشىشتىنلا ئىبارەت، ئۇزاققا داۋام قىلالمايدۇ ھەم ئىشەنچلىك ئەمەس دەپ قارايدۇ. ئۇلار خاتىرجەمسىزلىنىپ گۇمانلىنىپ تۇرغاچقا، ئۈچ ۋىلايەتنىڭ پەۋقۇلئاددە ئورنىدىن ۋاز كېچىشنى خالىمايتتى. قوشۇنلارنى ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىشقا ئۇنىمايتتى. دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ ئۈچ ۋىلايەتكە كىرىشىگە يول قويمايتتى. مەركەز ئورگانلىرىنىڭ بۇ جايلارغا بېرىپ ھوقۇق، ۋەزىپە يۈرگۈزۈشىگە يول قويمايتتى، بۇنى چۈشىنىشكە بولاتتى.

(3) شىنجاڭدىكى ھەربىي - ساقچىلارنىڭ يەرلىكنىڭ ئىشلىرىغا ئارىلىشىشى

ھەربىيلەرنىڭ سىياسىي ئىشلارغا ئارىلىشىشىغا يول قويماسلىق، بۇ مەن ئىلگىرىچە ھەم ئېغىز يۈزىدە ئۈستى - ئۈستىلەپ ئاگاھلاندۇرۇپ كېلىۋاتقان بىر ئىش ئىدى. مېنىڭچە ھەربىيلەرنىڭ يەرلىكتىكى مەزھەپ ماجىرالىرىغا ئارىلىشىشىنىڭ زىيىنى ناھايىتى كۆپ بولىدۇ، ھەربىيلەرنىڭ ئۆزلىرى ئۈچۈنمۇ زور

دەرىجىدە پايدىسىز. بىز چوقۇم ئاجىز - ئۇششاق مىللەتلەرگە ياردەم بېرىش روھى بويىچە، ئۇلاردا يولدىن چىقىپ كېتىدىغان سۆز - ھەرىكەتلەر كۆرۈلسىمۇ، يۇقىرى بېسىم ۋاستىسىنى ئىشلىتىپ غەزىپىنى قوزغىماستىن، بەلكى چۈشەنچە بېرىپ سۆز ئارقىلىق قايىل قىلىش ئۇسۇلىنى قوللىنىشىمىز لازىم ئىدى. گەرچە مەن مۇشۇنداق سەممىي سۆزلەپ تۇرسامۇ، لېكىن كونسېرۋاتىپلار بىلەن رادىكاللار ئوتتۇرىسىدىكى كەسكىن كۈرەش ۋەزىيەتنى جىددىيلەشتۈرۈپ تۇراتتى. ھەربىيلەر ھەمىشە كونسېرۋاتىپلارغا يان بېسىپ رادىكاللارغا زەربە بېرەتتى. ئوفىتسېرلار بىلەن ساقچى ئەمەلدارلىرى ئوخشاشلا ئىدى. شۇڭلاشقا جايلاردا داۋاملىق ماجىرالار يۈز بېرىپ تۇردى. مەسىلەن: 1947 - يىلى، ئۈرۈمچىدە «25 - فېۋرال» ئاممىۋى نامايىش يۈز بېرىپ، نامايىشچىلار ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە بېسىپ كىرىپ، مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەدجانغا تەھدىت سالغان. يەنە كوچىدا ئادەم ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىشتەك ۋەقە يۈز بەرگەن. بۇ چاغدا مەن نەنجىڭدا ئىدىم. ئىلى تەرەپ بۇ ۋەقەنى يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلارنىڭ قوللىشى ئارقىلىق يۈز بەردى دەپ قارىغان. ۋەھالەنكى جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى ناھىيىلىرىدىكى جېدەل - ماجىرالار تېخىمۇ كۆپ بولغان. ئىلى تەرەپ غەربىي شىمال مەمۇرىي مەھكىمە بىلەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تەكشۈرۈش ئۆمىكى ئۇيۇشتۇرۇپ، كۇچار، ئاقسۇ، قەشقەر، يەكەن، خوتەننىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا بېرىپ تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىشنى ئوتتۇرىغا قويغانىدى. بۇ غۇلجا تەرەپنىڭ بەكمۇ جىنىغا تەككەن ۋە غەزەپلەندۈرگەن بىر ۋەقە بولۇپ ھېسابلىنىدۇ:

(4) ئوسمان مەسىلىسى

ئالتاي ئۈچ ۋىلايەت دائىرىسىگە كىرىدۇ. ئوسمان بولسا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ھەيئىتى، قوشۇمچە ئالتاي ۋالىيسى ئىدى. غۇلجا تەرەپ سەككىز ھەيئەتنىڭ بىرسى سۈپىتىدە ئوسماننى ئۆل-

گەلىك ھۆكۈمەتكە ھەيئەت قىلىپ كۆرسەتكەنىدى. مەن ئەزەلدىنلا
ئوسمان بىلەن ئېلى تەرەپنى بىر يولدا دەپ ھېسابلايتتىم. بى-
راق ئۇ ئۇشتۇمتۇت بىر ۋەكىل ئەۋەتىپ، ئۇنىڭدىن خەت يول-
لاپتۇ. ئۇنىڭ ۋەكىلى مەن بىلەن كۆرۈشۈشنى تەلەپ قىلدى. بۇ-
نىڭ ئۈچۈن مەن بەكمۇ قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدىم. شۇن-
داقلا بۇنىڭ زادى نېمە ئىش ئىكەنلىكىنى تېگىدىن بىلىپ بو-
لالمىدىم. مەن ئوسماننى ئالتاينىڭ ۋالىسى ھەم ئېلى تەرەپنىڭ
بىرقىسمى دەپ ھېسابلاپ، ئۇنىڭ ۋەكىلىنى مۇئاۋىن رەئىس
ئەخمەتجان، بۇرھان شەھىدىلەر بىلەن بىرگە قوبۇل قىلىش توغ-
رىلىق تەكلىپ بەردىم. كەلگەن ۋەكىل يۈزمۇ - يۈز تۇرۇپ
خەتنى سۇندى. خەتتە ئەڭ ئالدى بىلەن، تىنچلىق بېتىمى ئىم-
زالانغاندىن كېيىن، ئالتاينىڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت بىلەن مۇنا-
سىۋەت ئورناتمىغانلىقى، شۇڭا سالام بېرىش ئۈچۈن ئادەم ئە-
ۋەتكەنلىكى ئىزھار قىلىنغان. ئۇنىڭدىن قالسا قازاق مىللىتى ئې-
چىدە نامى بار مۆتىۋەر زاتلاردىن مەسىلەن: ئەلەن ۋاڭ، جانىم-
قان، سۇلايمان قاتارلىقلارنىڭ ئالتايغا قايتىپ بېرىشى تەلەپ
قىلىنغان. ئۈچىنچىدىن، تىنچلىق بېتىمىنىڭ مەزمۇنىغا قارىتا تو-
لۇق ئىزاھات بېرىش ئۈمىد قىلىنغان. تۆتىنچىدىن، يەرلىكنىڭ
ھەر خىل قىيىنچىلىقلىرىغا نىسبەتەن قۇتقۇزۇش بېرىش تەلەپ
قىلىنغان. كېيىنكى ئەڭ تەئەججۈپلەندۈرىدىغىنى خەتنىڭ بەشىنچى
مەزمۇنى بولۇپ، دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ كېلىپ ئورۇنلىشىشى ئىل-
تىماس قىلىنغان. ناھايىتى روشەنكى، بۇ جەھەتتە ئېلى تەرەپ
بىلەن زور دەرىجىدە ئىختىلاپ بارلىقى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇچ-
رىشىشتىن كېيىن بۇ ۋەكىل يەنە ۋاستىلىق يوشۇرۇن ھالدا ماڭا
ئىككى مەسىلە بارلىقىنى ئىزھار قىلدى. بىرىنچى، سوۋېتلەر ئىت-
تىپاقى شەرتنامىنى بانا قىلىپ، كۆكتوقاي ناھىيىسىگە ئادەم ئە-
ۋەتىپ ۋولفرام كېنىنى ئاچماقچى بولغان. ئوسمان بۇنىڭغا قارشى
تۇرۇپ، ئۇلارنى قورال كۈچى بىلەن قوغلاپ چىقارماقچى بولغان.

لىقىنى ئېيتقان. ئىككىنچى، دەرھال چېگرا قاراۋۇل قىسىملىرى
دېگەن نام بىلەن قوشۇن ئەۋەتىپ ياردەم قىلىش ھەمدە قو-
رال - ياراق بېرىش تەلەپ قىلىنغان. مەن بۇنىڭغا نىسبەتەن تۆ-
ۋەندىكى جاۋابنى بەردىم: بىرىنچى، سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ كۆك-
توقاي ناھىيىسىگە ئادەم ئەۋەتىپ ۋولفرام كېنىنى ئېچىش مەسى-
لىسى ئۈستىدە، مەن بۇنى سوۋېتلەر ئىتتىپاقى تەرەپكە قويىمەن
دېدىم. بىراق بۇنى، جۇڭگو - سوۋېت ھەمكارلىق سۆھبىتى مۇ-
ۋەپپەقىيەتكە ئېرىشكەندىن كېيىنلا قويۇشقا بولىدۇ. كۈتۈلمىگەن
ماجرالارنىڭ يۈز بېرىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ئوسمان ھەر-
گىزمۇ قوراللىق ھەرىكەت قوللانماسلىقى كېرەك. ئىككىنچى، چېگ-
را قاراۋۇل قىسىملىرى مەسىلىسىگە كەلسەك، تىنچلىق بېتىمىگە
ئاساسلانغاندا، بۇ ئۈچ ۋىلايەت مەسىلىسىنىڭ بىر قىسمىغا كى-
رىدۇ. بۇنى ئۈچ ۋىلايەت ئارمىيىسىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىل قى-
لىش مەسىلىسى بىلەن بىر ۋاقىت ئىچىدە ھەل قىلىشقا توغرا
كېلىدۇ. چېگرا قاراۋۇل قىسىملىرى ۋاقىتىنچە ئەۋەتىلمەيدۇ.
ئوسماننىڭ ۋەكىلى جاۋابنى ئالغاندىن كېيىن، 8 - ئاي-
نىڭ 28 - كۈنى ئۈرۈمچىدىن ئالتايغا قايتقانىدى. بىراق 9 - ئاي-
نىڭ 3 - كۈنى ئوسمان يەنە، يۈسۈپ ئىسىملىك ئىككىنچى ۋەكىلنى
ئەۋەتىپتۇ. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە بىرىنچى ۋەكىلى كېتىپ ئۇزاققىچە
خەۋەر بولالمىغانلىقتىن، ئۇ ۋەكىل بولۇپ كەلگەن. ئۈرۈمچىدىن
قايتقان ۋەكىلنى يول ئۈستىدىمۇ ئۇچراتمىغان. يۈسۈپ ئىسىملىك
بۇ ۋەكىلنىڭ ئەكەلگەن ئالاقىسى ئالدىنقى ۋەكىل ئەكەلگەن
ئالاقىدىنمۇ كونكرېتراق ئىدى. بۇنىڭدىكى ئاساسىي مەزمۇنلار
مۇنداق: بىرىنچى، ھۆكۈمەتنىڭ دۆلەت ئارمىيىسىنى ئالتايغا كىرگۈ-
زۈشنى ئىلتىماس قىلغان. ئىككىنچى ھۆكۈمەتتىن مىڭ تالدىن
ئىككى مىڭ تالغىچە قورال - ياراق ياردەم بېرىشنى تەلەپ قىلغان.
ئۈچىنچى، ھۆكۈمەت ۋەكىلى ھەمدە تېلېگرامما ئاپپاراتى ئە-
ۋەتىپ، ئالتايدا دائىملىق تۇرغۇزۇشنى تەلەپ قىلغان. بىر باشقا

تەلەپلەرگە قوشۇلماي، پەقەت بىر تېلېگراممىدا ئاپپاراتىمىزدىلا ئەۋەتتۇق. بۇ تېلېگراممىدا ئاپپاراتى ئوسماننىڭ تەلەپلىرىنى ئۈزۈلدۈرمەي يەتكۈزۈپ تۇردى. مەسىلەن: قوشۇنلارنىڭ ياردەم بېرىشى، دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ ئالتايغا كىرىشى، ئوق-دورا ياردەم قىلىش، ئايروپىلان ئەۋەتىش ۋاھاكازالار

بۇ ئىككىلا قېتىمدا كەلگەن ۋەكىللەرنىڭ غەرىزى ناھايىتى ئېنىق ئىدىكى، ئۇلار سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغىمۇ، غۇلجا تەرەپكىمۇ قارشى تۇرماقچى بولغان. بىزنىڭ كېيىن ئۇققۇشىمىزچە، ئوسمان غۇلجا تەرەپنىڭ ئۇنى بىكار قىلىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا قازاقلارنىڭ يەنە بىر داھىسى بولغان دەلىلقاننى دەسسەتمەكچى بولغانلىقىدىن گۇمانلانغان. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ ئۈچ ۋىلايەتتىن ئايرىلىپ، باشقا بىر يول تېپىش كويىغا چۈشكەن. بۇ ئىش مېنى ناھايىتى قىيىن ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويدى. چۈنكى مەن ئالتاينى باشتىن-ئاياغ ئۈچ ۋىلايەتنىڭ بىر قىسمى دەپ كەلگەنىدىم. ئۈچ ۋىلايەتنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك ۋەتەن قوينىغا قايتۇرۇلۇشىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، ئوسماننىڭ شەخسەن ئۆزگىرىشىگە قاراپلا سىياسەت بەلگىلەشكە بولمايتتى. شۇنداقلا يەنە تەكشۈرۈپ بىلىشىمىزچە، ئوسمان پەقەت بىر فېئودال خاراكتېرلىك قەبىلە ئاقساقىلى ئىكەن. ئۇنىڭ سىياسىي مەيدانى، ئىدىيە ئەھۋالى ناھايىتى قالاق بولۇپ، ئاسان ئىشىنىپ كەتكىلى بولمايتتى. لېكىن شۇنداقتىمۇ ئۇ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ھەيئەت ئەزاسى، قوشۇمچە ئالتاينىڭ ۋالىيسى ئىدى. ئۇنىڭغا قارىتا سەممىي چۈشەنچە بەرمەي بولمايتتى. شۇڭا مەن ئوسماننىڭ ۋەكىلىگە مۇلايىملىق بىلەن چۈشەنچە بەردىم. ھەمدە ئۇنى بىر قىسىم ئاشلىق، كۈندىلىك لازىمەتلىكلەر بىلەن تەمىنلەپ، ئۇنىڭدىن غۇلجا تەرەپنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىش، پۈتۈن ئۆلكىدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى ھىمايە قىلىش لازىملىقىنى ئۈمىد قىلدىم.

مۇئاۋىن رەئىسى ئەخمەتجان تەرەپنى ئېلىپ ئېيتساق، بۇ ئىش ئۇنى ئوڭايسىزلاندۇرۇپ قويدى. چۈنكى بۇ ئۈچ ۋىلايەتنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئاجىزلىق تەرەپنى ئاشكارىلاپ قويغانىدى. شۇنداقلا يەنە كېلىپ ئۇنىڭ گۇمانىنى تۇغدۇردى، يەنە بىزنى ئوسمان بىلەن تىل بىرىكتۈرۈپ ئۈچ ۋىلايەتنى پارچىلىماقچى بولىۋاتىدۇ، دېگەن گۇمانغا سېلىپ قويدى. گەرچە ئوسماننىڭ ۋەكىلىنى قوبۇل قىلغاندا، مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان، بۇرھانلار سورۇندا بىللە بولسىمۇ، لېكىن ئوسماننىڭ ياردەمگە بولغان تەقەززاسى جىددىي بولغاچقا، بۇنى بىر تەرەپ قىلىشتا مەن بارغانسېرى قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدىم، ھالبۇكى ئىلى تەرەپنىڭ گۇمانىمۇ بارغانسېرى كۈچەيدى. مەن ئومۇمىي ۋەزىيەتكە ئېتىۋار بېرىش ئۈچۈن، مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجانغا، بۇ بولسا ئۈچ ۋىلايەتنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئىش، ئۆزىڭىز مەسئۇل بولۇپ مۇۋاپىق ھەل قىلىۋېتىڭىز، دەپ تەكرار ئىزھار قىلىشقا مەجبۇر بولدۇم. لېكىن مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجاننىڭ گۇمانى ھامان يېشىلىپ كەتمىدى. ئەمەلىيەتتە شىنجاڭدىكى مەسئۇل ھەربىي خادىملار ئىچىدە بەزىلەر مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ پارچىلاش، بۆلۈۋېتىش خىزمىتىگە كىرىشىپ، ئىلى تەرەپنى ئۆزىمىزگە قايتۇرۇۋېلىش تەشەببۇسىدا بولدى. مەن بۇنى قەتئىي رەت قىلدىم. بۇ ئىش ئىلى تەرەپنى ناھايىتى زور دەرىجىدە تەڭلىكتە قويدى ھەم چېنىغا تەككەنىدى.

(5) چۆچەك، دۆربىلجىن ئەنزىسى

ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى كۆتۈرۈلۈپ چىققان چاغدا، تارباغاتاي ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى پىك رۇك باشچىلىقىدا، ھەربىي، ساقچى، خەلقتىن بولۇپ 1400 دىن ئارتۇق كىشى، سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ئايكۆز دېگەن يېرىگە بېرىۋالغانىدى. تىنچلىق بىتىمى ئىمزالانغاندىن كېيىن، تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىقىنىڭ ئۇقتۇرۇشى بويىچە، سوۋېتلەر ئىتتىپاقى ئۇلارنى ئۆز ۋەتىنىگە ئەكىلىپ

قويۇش رەسمىيىتىنى ئۆتەشكە تەييارلىق كۆرۈنەۋ ھەمدە ئۆلكە-
لىك ھۆكۈمەت ئاخىرقى ئىشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئۈچۈن، گو-
رۇپپا تەشكىللەپ، ئۇلارنى قايتۇرۇپ كېلىش چارىسى ئۈستىدە
مەسلىھەتلەشتى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلار 1946 ـ يىلى 2 ـ سېنتەبىر
تۈركۈمگە بۆلۈنۈپ ۋەتەنگە قايتىش ئۈچۈن يولغا چىقتى. بۇ-
لاردىن بىرىنچى تۈركۈمدىكىلەر ئاما، 2 ـ، 3 ـ تۈركۈمدىكىلەر
خىزمەتچىلەر بىلەن بىر قىسىم ساقچىلار، 4 ـ تۈركۈمدىكىلەر
جەڭچىلەر، 5 ـ تۈركۈمدىكىلەر بولسا، پىلىك رۇك ۋە يۇقىرى دە-
رىجىلىك ھەربىي ساقچى ئەمەلدارلار بولۇپ، 1 ـ ــ 4 ـ تۈر-
كۈم كىشىلەر چۆچەككە كىرگەندە يولبويى ھاقارەتلىنىپ تاياق
يېدى، 5 ـ تۈركۈمدىكىلەر ئەمدىلا چۆچەككە كىرىشىگە بىلەن،
تەشكىللىك، پىلانلىق تۇيلانغان لۈكچەكلەر تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈ-
لىدى. سابىق 3 ـ ئاتلىق تۈەننىڭ گومانىدىرى لى چىنشىڭ، تار-
باغاتاي ۋىلايەتلىك ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى سۈن شاۋكاڭ،
مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى كى فۇجى، تارباغاتاي ئامانلىق ساق-
لاش قوماندانلىق شتابىنىڭ مەسلىھەتچى مۇدىرى شاكەيسى
قاتارلىق ئەمەلدارلاردىن بولۇپ 35 كىشى ئۆلتۈرۈلدى.

پاجىئە يۈز بەرگەندىن كېيىن، بۇ ئىشنى مۇئاۋىن رەئىس
ئەخمەتجان ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ ئىشلىگەچكە، ئۇنىڭدىن مەن
سوراشتۇرۇپ تېزدىن ئاخىرقى ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىشقا
بۇيرۇدۇم. ئۇ دەرھال چۆچەككە بېرىپ بىر كۈن تۇرۇپ قايتىپ
كېلىپ: بۇنىڭ شۇ يەردىكى خەلق ئاممىسىنىڭ ئۆتمۈشتە خەل-
قىنى خارلىغان ھەربىي ـ ساقچىلار ئۈستىدىن ئېلىپ بارغان قى-
ساسخورلۇق ھەرىكىتى ئىكەنلىكىنى، بولۇپمۇ ساقچىلارغا نىسبەتەن
خەلقنىڭ غەزىپى چوڭقۇر بولغاچقا، قىساس ئېلىشنىڭ ناھايىتى
دەھشەتلىك بولغانلىقىنى، ئۆزىنىڭ بۇ ھەقتە ئاممىغا سەمىمىي
ئاگاھلاندۇرۇش بەرگەنلىكىنى، ئاساسلىق قاتىل جىنايەتچىدىن
ئۈچىنى تەكشۈرۈپ تېپىپ، ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىش ئالدى-

دا تۇرغانلىقىنى، ۋەھاكازالارنى ئېيتتى. شۇ چاغدا مەن خەلق
ئاممىسى تەشكىلسىز ھالدا بۇنداق ھەرىكەتنى ئېلىپ بارالمايدۇ،
شۇنداقلا، شۇ يەردىكى مەمۇرىي، ھەربىي ـ ساقچى خادىملار
ئۆزلىرىنىڭ جاۋابكارلىقىدىن باش تارتماسلىقى كېرەك، دەپ
ئېيتتىم. ئەخمەتجان بېشىنى سالغىنىچە لام ـ جىم دېيەلمەي قال-
دى. مەن يەنە ئالاھىدە دىپلوماتىيە خادىمى لىيۇزېرۇڭنى،
بۇ ئىشنىڭ تەپسىلىي جەريانىنى سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ كونسۇلى
ساۋدىيېۋۇقا ئېيتىپ قويۇشقا تاپشۇردۇم. ئۇلارمۇ بۇنى ئۇچىغا چىق-
قان ۋەھشىيانە ھەرىكەت، تازا بولمىغۇر ئىش دەپ ھېسابلاپتۇ.
ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت شۇ زامات قارار ماقۇللاپ، بىر تەكشۈرۈش
ئۆمىكى ئۇيۇشتۇرۇپ، چۆچەككە ئەۋەتمەكچى بولدى. مۇئاۋىن رە-
ئىس ئەخمەتجانمۇ بۇنىڭغا قوشۇلدى.

تەبىئىيكى، بۇ پاجىئە يۈز بېرىشتىن ئىلگىرى، ئۇنىڭ بۇ
ئىشتىن خەۋىرى يوق ئىدى. شۇنداقلا پاسسىپ ئورۇنغا چۈشۈ-
رۈپ قويۇلغان مۇنداق ۋەقەنىڭ يۈز بېرىشىنىمۇ راۋا كۆرمەيدۇ،
بىراق بۇنىڭدىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئۇ تارباغاتاي
ۋىلايىتىنى تىزگىنلەپ تۇرۇدىغان ھوقۇقنى تېخى تولۇق قولغا
كىرگۈزۈپ بولالمىغان. تەكشۈرۈش ئۆمىكى قۇرۇلغاندىن
كېيىن، ئىلى تەرەپنىڭ كۆپ تەرەپتىن كەينىگە تارتىشى تۈپەي-
لىدىن، بۇنى باشتىن ـ ئاياق ئىجرا قىلىشقا ئىمكانىيەت بولمى-
دى. بىز توختىماستىن سۆيلەپ تۇردۇق، بۇ ئۇنىڭغا ناھايىتى
قاتتىق بېسىم بولۇپ تۇيۇلدى.

چۆچەك پاجىئەسىدىن كېيىن يەنە دۆربىلجىن پاجىئەسى
يۈز بەردى. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تىنچلىق بىتىمى ۋە سىياسىي
پروگرامما بويىچە ناھىيىلىك سەنىخوي ھەيئەتلىرى بىلەن ناھىيە
ھاكىملىرىنى خەلق سايلىمى ئارقىلىق تىكلىمەكچى بولۇپ،
ئۇنى مەمۇرىي ۋىلايەتنىڭ ھەرقايسىسىغا بىردىن سايلامغا نازارەت
قىلىش گۇرۇپپىسى ئەۋەتىپ، سايلام ئۈستىدىن نازارەت يۈرگۈز-

مەكچى بولدى. ھەرقايسى گورۇپپىلارنىڭ ئىسيانكىلىرىنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەستايىدىل مۇزاكىرە قىلىپ، ھەرقايسى تەرەپلەرنىڭ ماقۇللۇقىدىن ئۆتكۈزدى. ئالتاي ۋىلايىتى سايلامغا نازارەت قىلىش بويىچە 6 - گورۇپپا بولۇپ، مەزكۇر ۋىلايەتنىڭ مۇئاۋىن ۋالىيسى ياش قازاق يىگىتى تۈركىستان گورۇپپا باشلىقلىقىنى ئۈستىگە ئالدى. ئۇنىڭغا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ كاتىپى قازاق كې بىگچۆەن بىللە ھەمرا بولۇپ ماڭغانىدى.

ئۇلار 10 - ئاينىڭ ئالتىنچى كۈنى تارباغاتايغا قاراشلىق دۆربىلجىن ناھىيىسىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقىنىدا، شوپۇر بىلەن بىرگە قوشۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىلدى. مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان بۇ ھەقتىكى مەلۇماتنى تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن ماڭا: بۇ دېلو تۈركىستاننىڭ ھەمراھى دۆربىلجىن ناھىيىسىدىكى كولۇبتا كىنو قويۇلۇۋاتقاندا، ئۈرۈمچىدىن ئالغاچ بارغان ئەكسىيەتچى تەشۋىق بۇيۇملىرىنى تارقاتقان، بۇنىڭدىن ئاممىا قاتتىق غەزەپلىنىپ تۈركىستان چۈشكەن ئۆيگە كىرىپ ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈۋەتكەن، دېدى. مەن دەرھاللا تۈركىستاننىڭ ئەپ ماڭغىنى تىنچلىق بېتىمى، سىياسىي پروگراممىا، سايلامغا دائىر ھۆججەتلەر ۋە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىس، مۇئاۋىن رەئىسلىرى قول قويغان ھۆججەتلەردىن ئىبارەت. بۇنى ئاممىا ئارىسىدا تارقىتىش قانۇنغا ئۇيغۇن، ئەقىلغا مۇۋاپىق ھەرىكەت، ھەرگىزمۇ ئەكسىيەتچى تەشۋىقات ۋەرەقىسى ئەمەس. لۈكچەكلەرنىڭ بۇ خىل ھەرىكىتى روشەنكى مەقسەتلىك، پىلانلىق رەۋىشتە ئېلىپ بېرىلغان، ھۆكۈمەت بۇنىڭغا تاقەت قىلىپ تۇرالمايدۇ، مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان بۇنى چۆچەك پاجىئەسى بىلەن قوشۇپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىشقا بولىدۇ، دەپ ئىپادە بىلدۈردى، بۇ ۋەقەمۇ ئىلى تەرەپكە نىسبەتەن ئېيتقاندا كۈتۈلمىگەن يەردىن كەلگەن بىسمىللارنىڭ بىرى بولدى.

غۇلجا تەرەپنىڭ قايتىپ كېتىشىدىكى ئاساسلىق سەۋەبلەر

(1) مەسئۇتنىڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەئىسى بولۇش مەسىلىسى.

مەن شىنجاڭغا ئەسلىدە گومىنداڭ ھۆكۈمەت رەئىسىنىڭ غەربىي شىمال ھەربىي مەمۇرىي مەھكىمە مۇدىرى قوشۇمچە شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسى سۈپىتىدە كەلگەنىدىم. بۇيرۇق چۈشۈشتىن ئىلگىرى، مەن ئۆلكە رەئىسلىك ۋەزىپىسىنى قوشۇمچە ئۆتەشكە ئۇنىماي، جياڭ جيېشىدىن بۇ ئىشقا شياۋلىزى ئەپەندى بىلەن جياڭ جىڭگونىڭ ئىككىسىدىن بىرىنى تاللاپ قويۇشنى سورىغانىدىم. بىراق ئۇ بۇنداق قىلىشقا قوشۇلمىدى. ئىلى تەرەپنىڭ پوزىتسىيىسىدىن قارىغاندىمۇ، ئۇلار بۇ ۋەزىپىنى مېنىڭ ئۈستۈمگە ئېلىشىمنى ئۈمىد قىلاتتى. شۇڭلاشقا بۇ ۋەزىپىنى قوشۇمچە ئۆتەشكە توغرا كەلدى. بىر يىل قوشۇمچە رەئىس بولغاندىن كېيىن، مەن يەنىلا بۇ ۋەزىپىدىن ئىستىپا بېرىشنى قەتئىي تەلەپ قىلدىم. نېمە ئۈچۈن شۇنداق قىلماقچى بولدۇم؟

بىرىنچى، مەن باشتىن - ئاخىر شۇنداق ھېسابلاپ كەلدىمكى، مېنىڭ مىللىتىم خەنزۇ، خەنزۇلار شىنجاڭ ئۆلكىسىدە ئازسانلىق مىللەت. ئۇلار ئاھالىنىڭ ئارانلا بەش پىرسەنتىنى تەشكىل قىلىدۇ. شۇڭا رەئىسلىكنى خەنزۇلارنىڭ ئۆتۈشى مۇۋاپىق ئەمەس. خەنزۇلار رەئىسلىككە قويۇلسا، بۇ مۇستەملىكىچىلىك ھۆكۈمرانلىقىنىڭ ۋاستىسى — گۇبېرناتورلۇقتىن دېرەك بېرىدۇ. شۇنداقلا بۇ مىللىي مەسىلىنىڭ مىللىي ئاپتونومىيە توغرىسىدىكى پرىنسىپىغا خىلاپ.

ئىككىنچى، بىر يىلدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بۇيانقى تەجرىبىلەر شۇنى ئىسپاتلىدىكى، قوشۇمچە ئۆلكە رەئىسلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتىگەنلىكىم ئۈچۈن، مەسىلەتلەرنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى كۆرەش، ھەممە كەلگۈلۈكنى ماڭا ئەكىلىپ بېرىپ، ھەممە ئادەم

ئالدىدا مېنى تەگلىكتە قويدى. بەزىدە رادىكاللار مېنى كونسېرۋاتىپلارغا يان باستى دەپ ئەيىپلىسە، يەنە بەزىدە كونسېرۋاتىپلار رادىكاللارغا يان باستى دەپ ياماتلىدى. بۇ ئىككى گۇرۇھنىڭ تەشەببۇسى خۇددى ئوت بىلەن سۇ بىر - بىرىگە يېقىن كەلمىگەندەك، ئۆز ئارا زىتلىشىپ تۇردى. كونسېرۋاتىپلار ۋەتەننى ھىمايە قىلىدۇ، مەركەزنى ھىمايە قىلىدۇ. بۇنى مەن قوللىدىم. بىراق ئۇلار ئارىسىدىكى زور كۆپچىلىك كىشىلەردە سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا قارشى كەيپىيات بار. بۇ مېنىڭ تەشەببۇسۇمنىڭ تامامەن ئەكسى ئىدى، بۇنىڭغا يول قويالمايتتىم. رادىكاللار دەل ئۇنىڭ ئەكسىچە، مەن ئۇلارنىڭ سوۋېتكە مايىل يول تۇتۇش پوزىتسىيىسىنى ياقلايتتىم. بىراق ئۇلارنىڭ ۋەتەن كۆز قارىشى، ئىچكى مايىللىقى كۈچلۈك ئەمەس. بۇ مېنىڭ ۋەتەن بىرلىكىنى ھىمايە قىلىش تەشەببۇسۇمغا ئۇيغۇن كەلمەيتتى. شۇڭا بۇنىڭغىمۇ قوشۇلمىدىم. بۇ ئىككى گۇرۇھ ئادەملىرى ھەر خىل سورۇنلاردا بىر - بىرىنى قاغاپ كەلدى. رادىكاللار كونسېرۋاتىپلارنى خەنزۇلارنىڭ غالچىسى دەپ تىللىسا، كونسېرۋاتىپلار رادىكاللارنى چەتئەللىكنىڭ قويرۇقى دەپ تىللىدى. شۇنداق قىلىپ كۈرەش بارغانچە ئۇلغىيىپ باردى. ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا خەنزۇلارغا مايىل بولىدىكەن، ئۇ چوقۇم سوۋېتكە قارشى تۇرىدۇ، سوۋېتكە مايىل بولىدىكەن، ئۇ چوقۇم خەنزۇلارغا قارشى تۇرىدۇ دېيىدىغان خاتا ئۇقۇم شەكىللەنگەن. ھالبۇكى، مېنىڭ تەشەببۇسۇم ھەم ۋەتەن بىرلىكىنى ھىمايە قىلىش، ھەم جۇڭگو - سوۋېت ئىناقلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈشتىن ئىبارەت. بۇ ئىككىسىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا، بىرىنى دەپ يەنە بىرىدىن ۋاز كەچكىلى بولمايتتى. خەنزۇلارغا مايىل بولغاندا سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەنمۇ يېقىن ئۆتۈش، سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا مايىل بولغاندا خەنزۇلار بىلەنمۇ يېقىن ئۆتۈش لازىم. شۇنداق قىلغاندىلا مىللەتلەرنى ئىچكى جەھەتتىن ئىتتىپاقلاشتۇرغىلى، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت

خەلقىنى مەڭگۈ بەختىيار تۇرمۇشقا ئېرىشتۈرگىلى بولىدۇ. مەن بۇ ئىككى گۇرۇھ ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەشتە گەرچە تۇرغۇن چۈشەنچە بېرىش، سۆز بىلەن قايىل قىلىش خىزمىتىنى ئىشلىگەن بولساممۇ، لېكىن ئۇلارنى ياراشتۇرۇش ئاسانغا چۈشمىدى. خۇددى مەن جەنۇبىي شىنجاڭنى زىيارەت قىلغان ۋاقتىمدا كۆرگىنىمگە ئوخشاش، بولۇپمۇ قەشقەردىكىدەك ئىككى گۇرۇھ ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش ۋەزىيىتىنىڭ كەسكىنلىكى مەندە چەكسىز ھەسرەت قوزغىدى. مېنىڭ مىللەتلەرنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ماجىرالارغا چات كىرىۋېلىشىمنىڭ نېمە ھاجىتى؟ يەنە كېلىپ ھەرقانچە ئادىل پوزىتسىيە قوللانساممۇ، ھەر ئىككىلا تەرەپتىلا مەن قوللايدىغان ۋە قوللىمايدىغان ئامىللار بار، نەتىجىدە ئىككىلا تەرەپنىڭ نارازىلىقى پەيدا بولىدىكەن؛ بۇنىڭدىن كۆرە قوشۇمچە رەئىسلىك ئورنۇمدىن چېكىنىپ چىققىنىم تۈزۈك. مۇندىن كېيىن مىللەتلەر ئارىسىدىكى مەسىلىلەرگە چەتتە تۇرۇپ كۆڭۈل بۆلۈپ قويسام، بۇ ماڭا بىر ئارام بولمامدۇ، ئاسانراق بولمامدۇ؟

ئۈچىنچىسى، يەنە بىر سەۋەب، مەن شىنجاڭ بىر يەرگىلا باغلىنىپ، مەركەزدىن ئايرىلىپ قالغاچقا، مەملىكەت خاراكتېرلىك مەسىلىلەر ئۈستىدە بىر نەرسە دېيەلمەيدىغان بولۇپ قالدىم. گومىنداڭ بىلەن گۇڭچەندىڭ ئىككى پارتىيە ئوتتۇرىسىدىكى مەسىلە، مەملىكەت ئىچىدىكى تىنچلىق مەسىلىسى، بۇلارغا نىسبەتەن مەن ئەزەلدىن كۆڭۈل بۆلۈپ كەلگەن، مەن سوۋېتكە مايىل بولۇپ، كوممۇنىستلار بىلەن بىرلىشىش تەشەببۇسۇمنىڭ يالغۇز بىرلا شىنجاڭدا ئەمەلگە قويۇلۇشىنى ئۈمىد قىلىپ قالماستىن، بەلكى تېخىمۇ مۇھىمى مەملىكەت بويىچە ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشىنى ئۈمىد قىلاتتىم. ۋاھالەنكى دەل شۇ چاغدا گومىنداڭ، گۇڭچەندىڭ ئىككى پارتىيىنىڭ مۇناسىۋىتى ناھايىتى يامانلىشىپ، مەملىكەت ئىچىدىكى ۋەزىيەت جىددىيلىشىپ كەتتى. مەن ئامالسىز قاتتىق تەشۋىش ئىچىدە قالدىم. يۇقىرىدا ئېيتقاندەك

شىنجاڭ مەسىلىسىمۇ مەملىكەت ئىچىدىكى ئەھۋاللارنىڭ تەسىرىگە، نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ گۇڭچەنداڭغا قارشى، سوۋېتكە قارشى سىياسىتىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانىدى. ئەگەر مەملىكەت خاراكتېرلىك مەسىلىلەر ھەل بولمىسا، شىنجاڭ مەسىلىسىمۇ ھەل بولمايتتى. شۇڭلاشقا مەن ئۇزۇن مەزگىل شىنجاڭدا تۇرۇپ قېلىپ، ئۆزۈمنىڭ مەملىكەت ئىچىدىكى تىنچلىق ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىش پۇرسىتىنى قولدىن بېرىپ قويۇشنى خالىمىدىم. مۇبادا قوشۇمچە رەئىسلىك ۋەزىپەمدىن ئىستىپا بېرىپ، مەھۇرىي مەھكىمىنىڭ مۇدىرلىقىدىن ئىبارەت بىرلا ۋەزىپىدە قالسام، نەنجىڭ بىلەن غەربىي شىمال ئارىلىقىدا بىر قەدەر ئەركىنرەك قاتناپ تۇرۇشقا، كۆپرەك ۋاقىت مەركەزدە بولۇشقا مۇمكىن بولاتتى.

يۇقىرىدىكى بىر قانچە نۇقتىلارنى ئاساس قىلىپ تۇرۇپ، بىر خىل ئەپسۇسلىنىش ۋە خىجىللىق ئىچىدە، شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ قوشۇمچە رەئىسلىك ۋەزىپىسىدىن قەتئىي قۇتۇلۇشقا بەل باغلىدىم.

مەن ئورۇن بېسىشقا كىمنى قويۇش مەسىلىسىدە ئۇزۇنغىچە ئەستايىدىل ئويلاندىم. ئالدى بىلەن ئەخمەتجان ۋە بۇرھان شەھىدى ئۈستىدە مۇھاكىمە قىلدىم. ئەخمەتجان ياش، ئىستىقبالى بار، كۈچلۈك دالالەت قىلىش كۈچىگە ۋە ئاممىۋى ئاساسقا ئىگە. بىراق ئۇ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبىرى، شۇنداقلا يەنە ئۆلكە ئىچىدىكى رادىكاللارنىڭ يولباشچىسى، ئۇنىڭغا يالغۇز نەنجىڭ ھۆكۈمىتى قوشۇلمايلا قالماستىن، ئۈچ ۋىلايەتتىن باشقا يەتتە ۋىلايەتتىمۇ مەسىلە بار ئىدى. بولۇپمۇ كونسېرۋاتىپ ئەربابلارنىڭ كەسكىن قارشىلىقىغا ئۇچرايتتى. بۇرھانغا كەلسەك: ئۇ ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلىقنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغان، كۆپ يىللار تۈرمىدە ياتقان، ئاسانلا كىشىلەرنىڭ ھېسداشلىقىغا ئېرىشەلەيدۇ. يەنە كېلىپ ئۇيغۇر، قازاق مىللەتلىرى ئارىسىدا ئۇنىڭ بۇرۇندىنلا ئىناۋىتى بار. پوزىتسىيىسىمۇ بىر قەدەر نورمال. رادىكاللار بىلەن كونسېرۋاتىپلارنىڭ ئوڭايلا ماقۇللۇقىدىن ئۆتەلەيدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ يەنە ۋەتەن كۆزقارىشىغا ئىگە، ھەم سوۋېت تەرەپكىمۇ مايىل. شۇڭا ئۇنى بىر قەدەر مۇۋاپىق كېلىدىغان نامزات دەپ ھېسابلاش كېرەك ئىدى. بىراق ئۇ ئەزەلدىن مەركەزگە بېرىپ باقمىغان، جياڭ جيېشى بىلەن بىر قېتىممۇ ئۇچرىشىپ كۆرمىگەن. مەركەزدىكى كىشىلەر ئۇنىڭ بىلەن تازا تونۇش ئەمەس. ئەگەر ئۇنى رەئىس ئىز باسارى دەپ ئوتتۇرىغا قويساق، ماقۇللۇقتىن ئۆتكۈزۈش مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

ئەخمەتجان بىلەن بۇرھان شەھىدىدىن باشقا، پەقەت مەسئۇتلا قالدى. ئۇ شۇ مەزگىلدە شىنجاڭنىڭ تەپتىش ئەمەلدارى بولۇپ، ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ئابرويلۇق كىشى ئىدى. شېڭ شىسەيگە قارشى تۇرغانلىقى تۈپەيلىدىن، ئىچكىرىگە قېچىپ بېرىپ مەركەزدە ئون يىلدىن ئارتۇق تۇرۇپ، گومىنداڭنىڭ مەركىزىي ھۆكۈمەت ھەيئەت ئەزاسى، گومىنداڭ مەركىزىنىڭ تەپتىش ھەيئەت ئەزاسى قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۆتىگەن. ئۇ دائىم مەركەزنىڭ يىغىنلىرىدا دادىل، ئوچۇق - ئاشكارا سۆزلەپ، شېڭ شىسەينى سۆكەتتى. ھەممىدە كۈچىنىڭ بېرىچە شىنجاڭ خەلقى ئۈچۈن دەرد تۆكۈپ، شىنجاڭ خەلقىنىڭ مەنپەئەتىگە ۋەكالىتەن سۆزلەيتتى. ھەممە كىشى ئۇنى شىنجاڭنىڭ رەھبىرى بولالايدىغان زات دەپ قارىشاتتى. شۇ يىلنىڭ بېشىدا مەن نەنجىڭدە جياڭ جيېشىغا شىنجاڭ مەسىلىسىنى دوكلات قىلغان ۋاقتىمدا، جياڭ جيېشى ئۇنى ئېغىزغا ئالغان ھەمدە مەندىن: شىنجاڭنىڭ رەئىسلىكىنى ئۇنىڭغا بەرسەك قانداق بولار؟ دەپ سورىغانىدى. مېنىڭچە، ئەگەر ئۇنى رەئىسلىككە ئوتتۇرىغا قويىدىغان بولساق مەركەزنىڭ ماقۇللۇقىدىن ئوڭايلا ئۆتۈپ كېتەتتى.

ئۇنىڭ ئائىلىسى غۇلجىدا بولۇپ، ئىلى تەرەپتىن تىنچلىق سۆھ-

بىتىگە قاتناشقان ئۈچ ۋەكىلنىڭ بىرسى بولغان رەھىمجان سابىر ھاجى ئۇنىڭ جىيەن ئىنىسى بولىدۇ. غۇلجىدا نۇرغۇن ئادەملەر بىلەنمۇ بېرىش - كېلىش مۇناسىۋىتى بار ئىدى. بۇنىڭغا قاراپ ئۇ كىشىنى بۇ ئورۇنغا قويساق ئۈچ ۋىلايەتنىڭمۇ ماقۇللۇقىغا ئېرىشىشى مۇمكىن، دەپ ئويلىغانىدىم. يەتتە ۋىلايەت تەرەپتە ئەزەلدىن ئۇنىڭغا قارشى ئادەملەرنىڭ بارلىقىنى ئاڭلاپ باقمىدۇق. ئۇيغۇرلار شىنجاڭنىڭ ئاھالىسى ئىچىدە 75% دىن ئارتۇقراقىنى تەشكىل قىلىدۇ. رەئىس نامزاتلىقىنى ئۇيغۇرلاردىن ئوتتۇرىغا قويۇش، مىللىي ئاپتونومىيە روھىغا ئۇيغۇن، شۇنداقلا شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئارزۇسىغا مۇۋاپىق كېلەتتى.

دەرۋەقە شۇ چاغدا مەن مۇنۇلارنىمۇ ئويلاپ يەتتىم: مەسئۇت شىنجاڭدىن ئايرىلغىلى ئۇزۇن نەچچە يىل بولغان، يەرلىك بىلەنمۇ كۆپ مۇناسىۋەتتە بولمىغان، غۇلجا ئىنقىلابىغىمۇ ئىشتىراك قىلمىغان، ئېھتىمال ئۈچ ۋىلايەتتىمۇ چاتاق چىقىپ قېلىشى مۇمكىن. بىراق ئۈچ ۋىلايەتنىڭ ئۇنىڭغا شۇنچىۋالا قەتئىي كەسكىن قارشى تۇرىدىغانلىقىنى مۆلچەرلىمىگەنىدىم. دەسلەپتە مەن غۇلجا تەرەپ بىلەن مەسلىھەتلىشىپ كۆرۈشنى ئويلىدىم. بىراق مۇبادا ئوتتۇرىغا قويسام غۇلجا تەرەپ ماقۇل كۆرمىسە ياخشى بولمايدىغانلىقىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈردۈم. ۋەھالەنكى تېنچلىق بىتىمگە ئاساسلانغاندا ئۆلكە رەئىسىنى مەركەز بىۋاسىتە تەيىنلەيتتى. بۇ جەھەتتە ئۇلار بىلەن مەسلىھەت قىلىشىدىغان بەلگىلىمىمۇ يوق ئىدى. ئۇلار قارشى تۇرسىمۇ قانۇنىي ئاساسى يوق ئىدى. شۇڭا نەنجىڭ ھۆكۈمىتىگە بىۋاسىتىلا ئوتتۇرىغا قويدۇق.

مەن بۇنى يوللاش بىلەن بىرگە يەنە بۇرھاننى مەركەزگە يۆتكەپ، ئۇنى گومىنداڭ مەركىزىي ھۆكۈمىتىنىڭ ھەيئەت ئەزالىقىغا قويۇشنى تەلەپ قىلدۇق. بۇ بىر تەييارلىق خىزمىتى ئىدى. مەن جياڭجيېشىگە يوللىغان تېلېگراممىدا: بۇرھان زور كۈچ

بىلەن يېتىشتۈرۈشكە تېگىشلىك ئىختىساسلىق ئادەم، ھازىردىن باشلاپ بۇ كىشىنى مەركەز بىلەن تونۇشتۇرۇپ، باردى - كەلدى قىلدۇرۇپ، كەلگۈسىدە شىنجاڭغا رەھبەر قىلىشقا تەرەددۇت قىلساق بولىدۇ، دېدىم.

تەكلىپ ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ ئۇزۇن ئۆتمەي، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى ماقۇل بولدى. 1947 - يىلى 5 - ئاينىڭ 19 - كۈنى رەسمىي بۇيرۇق ئېلان قىلىندى. 5 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ئۈرۈمچى كوچىلىرىدا مەسئۇتقا قارشى تەشۋىق ۋەرەقىلىرى - لوزۇنكىلار پەيدا بولدى. مەن 21 - كۈنى مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان بىلەن كۆرۈشۈپ، مەركەزنىڭ قارارىنى ئۇنىڭغا ئۇقتۇردۇم. ئۇ شۇ زامات قوشۇلمايدىغانلىقىنى بىلدۈردى ھەمدە نۇرغۇن دەلىللەرنى كۆرسەتتى. مېنىڭ خەلق سايلىمى ئارقىلىق ئۆلكە رەئىسى تىكلىگەنگە قەدەر داۋاملىق ئۆلكە رەئىسى بولۇپ بېرىشىمنى تەلەپ قىلدى. مەن شۇ ۋاقىتنىڭ ئۆزىدىلا: بۇيرۇق ئېلان قىلىنىپ بولدى. بۇنى ئۆزگەرتكىلى بولمايدۇ - دېدىم. ھەمدە ئۆزەمنىڭ قوشۇمچە رەئىسلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتىيەلمىگەنلىكىمدىكى سەۋەبلەرنى قايتا - قايتا چۈشەندۈردۈم. ئۇ ئاڭلاپ بولغاندىن كېيىن: غۇلجىغا قايتىپ بېرىپ مەسلىھەتلەشكەندىن كېيىن، پوزىتسىيە بىلدۈرۈشكە بولىدۇ، دېدى.

بۇ قېتىمقى سۆھبەت بەش سائەتتىن ئۇزاق داۋام قىلدى. مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان باشتىن - ئاخىر قوشۇلمىدى. مەنمۇ بۇ ئىش ئۈستىدە ھەر قانداق ئۆزگەرتىش ۋە يول قويۇش ئىپادىسىدە بولمىدىم. 5 - ئاينىڭ 28 - كۈنى مەسئۇتنىڭ ۋەزىپە ئۆتكۈزۈۋېلىش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلدى. بۇ ئۆلكىلىك كېڭەش ھەيئىتىنىڭ قۇرۇلۇش يىغىنى بىلەن بىرگە ئېلىپ بېرىلدى. ئىلى تەرەپكە ۋەكىللىك قىلىدىغان ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەيئەت ئەزالىرى مۇراسىمغا قاتناشمىدى. مۇراسىمدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت سەنيىخۇي ھەيئىتىنىڭ ئەزاسى، قەشقەرلىك ئوسمان ۋەكىللىك سا-

لاھىيىتى بىلەن سۆزگە چىقتى. ئۇنىڭ سۆزىنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى
مۇنداق: ئۆتمۈشتە شىنجاڭدا سەنمىنجۇيى يولغا قويۇلمىغانىدى.
شۇڭا كۆپ قېتىم ئىنقىلاب يۈز بەردى. رەئىس جاڭ جىجۇڭ
شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىنلا، مەركەزگە ۋەكالىتەن سەنمىنجۇيىنى
ئىجرا قىلىپ ھەقىقىي تىنچلىق ۋەزىيىتىنى بەرپا قىلدى. بۇنىڭغا پۈتۈن
ئۆلكە خەلقى ئىشىنىدۇ. شۇڭلاشقا ئۆلكە رەئىسىنى يۆتكەشنى
خالىمايمىز. مەركەزنىڭ رەئىس جاڭ جىجۇڭنى شىنجاڭدا قالدۇ-
رۇشنى، رەئىس جاڭ جىجۇڭ ئۆز قولى بىلەن ھاسىل قىلغان
تىنچلىق بىتىمى بىلەن سىياسىي پروگراممىنى تەلتۆكۈس ئىجرا
قىلىشنى تەلەپ قىلىمىز ۋەھاكازالار. مەقسەت روشەنكى، بۇنداق
دېيىش مەسئۇتنىڭ رەئىس بولۇشنى ياقلىمايمىز دېگەنلىكتىن
ئىبارەت.

مۇراسىم ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، ئۆلكىلىك سەنيىخۇي ئە-
زاسى ئوسمان داموللا قاتارلىق 40 تىن ئارتۇق كىشى ماڭا
بىرلەشمە ئىمزا قويغان بىر پارچە خەت تاپشۇردى. ئۇلار تىنچ-
لىق بىتىمى تېخى ئىزچىللاشتۇرۇلمىدى. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ
ۋەزىپىسى تولۇق ئاخىرلاشقىنى يوق، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى ئۆز-
گەرتىپ تەشكىل قىلماسلىق لازىم، دېيىلگەن. ئۇلار يەنە ئۆل-
كىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ھەيئەت ئەزالىرى بۇ ئىشتىن ئىلگىرى خە-
ۋەر تاپمىغان. ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزالىرىنىڭ ماقۇللىقىنى ئال-
ماي تۇرۇپ، ئۆلكە رەھبىرىنى يەڭگۈشلەش مۇۋاپىق ئەمەس،
دەپ قەتئىي تەلەپ قىلىپ تۇرىۋالدى. خەتنىڭ تولۇق تېكىس-
تى تۆۋەندىكىدەك:

شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ قوشۇمچە رەئىسى جاڭ
جىجۇڭ جانابلىرىغا:

كەمىنىلىرى مۇشۇ يىلىنىڭ 5 - ئاي 28 - كۈنى ئەربىي
زالدا ئۆتكۈزۈلگەن يىغىندا، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەھبەر-
لىرىنىڭ ئالماشتۇرۇلغانلىقىنى ئاڭلىدۇق. بۇ مۇناسىۋەت بى-

لەن سەنيىخۇي ئەزالىرى ئارىسىدا پىكىر تۇغۇلدى. سەنيىخۇي
ئەزالىرى نەق مەيداندا پىكىر بايان قىلدى. بىز شۇ پىكى-
رىمىزدە چىڭ تۇرۇش ئۈچۈن، ئۇشبۇ ئىلتىماسنامىنى ھو-
زۇرلىرىغا سۇندۇق. مەقسەتنى ئېيتساق، ئۆتكەن يىلى تىنچ-
لىق بىتىمىگە ئاساسەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئۆزگەرتىپ
تەشكىل قىلىنغان ئىدى. بىر يىل ئىچىدە گەرچە بەزىبىر
يېڭى تەدبىر - پىلانلار قوللىنىلىپ، خىزمەتلەر ئىشلەنگەن
بولسىمۇ، لېكىن ھازىرغا قەدەر تىنچلىق بىتىمى بىلەن سى-
ياسىي پروگراممىنى ئىجرا قىلىشتا، خەلقنىڭ كۆڭلى -
كۆكسى قانغىدەك خىزمەتلەر ئىشلەنمىدى. خەلق ئۈمىد
قىلغان مۇشۇ مەسئۇلىيەت تېخى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ
زىممىسىدە تۇرىۋاتىدۇ. سەنيىخۇي ئەزالىرى شۇنداق دەپ ھې-
سابلايدۇكى، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى تىنچلىق بىتىمىگە ئاسا-
سەن ئۆزگەرتىش كېرەك. يۇقىرىدىكى ۋەزىپىلەر ئەمەلگە
ئاشۇرۇلماي تۇرۇپ، ئۇنى ئۆزگەرتىش ھاجەتسىز، ئەسلى-
دىكى ھالىتىنى ساقلاپ قېلىش زۆرۈر. سەنيىخۇي ئەزالىرى
يەنە شۇنداق دەپ ھېسابلايدۇكى، بۇ نۇقتىغا قارىماي،
ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەيئەتلىرىگە ئۇقتۇرماي ھەم سەنيىخۇي
ھەيئەتلىرىنىڭ ماقۇللىقىدىن ئۆتكۈزمەي، ئۆلكىلىك ھۆ-
كۈمەت رەھبەرلىرىنى ئالماشتۇرۇش مۇۋاپىق ئەمەس. بۇ-
نىڭ ئۈچۈن سەنيىخۇي ئەزالىرى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى تىنچ-
لىق بىتىمىگە ئاساسەن ئۆزگەرتىپ تەشكىللەشنى قەتئىي
ئىلتىماس قىلىدۇ. تىنچلىق بىتىمىدە خەلقىمىز ئۈچۈن ئال-
غان مەجبۇرىيەتلەرنى ئاداققىچە ئورۇنلاشنى، ھەمدە ئۆل-
كە رەئىسىنى ئاساسىي قانۇن بويىچە خەلق سايلىمى ئار-
قىلىق ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈشتىن بۇرۇن، ھەر قانداق ئۆزگەر-
تىشلەرنىڭ بولماسلىقىنى تەلەپ قىلىدۇ. ھوزۇرلىرىغا ئا-
لاھىدە مۇشۇ ئىلتىماسنى سۇندۇق. جانابلىرىغا بىر نۇسخە

سۇنغانلىقى سىرتىدا، ئېلان قىلىش ئۈچۈن گېزىتخانىسىمۇ يوللىۋەتتۇق.

ئۆلكىلىك سەنيىخۇي ئەزالىرىدىن: ئوسمان داموللا قاتارلىقلار.

مەن بۇنى تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن، ناھايىتى ئوچۇق كۆڭۈللۈك بىلەن جاۋاب بېرىپ: رەئىسنىڭ ئورۇن ئالماشتۇرۇلۇشى بىلەن تىنچلىق بىتىمى ئىجرالاشتۇرۇلماي قالمايدىغانلىقىنى؛ مەركەز تىنچلىق بىتىمىگە ئاساسەن ئۆزى تەئىنلىگەن ھەيئەتلەرنى يۆتكەش ھوقۇقىغا ئىگە ئىكەنلىكىنى، ئۇيغۇرلار ئىچىدىكى ياشانغان، ئابرويلۇق مەسئۇد ئەپەندىنى رەئىسلىككە تەئىنلىگەنلىك دەل شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئارزۇسىغا ھۆرمەت قىلىپ قوللىنىلغان مۇۋاپىق تەدبىر ئىكەنلىكىنى، مەركەزنىڭ ئوچۇق بۇيرۇقىنى ئۆزگەرتىشكە تەلەپ قىلىشقا زادىلا بولمايدىغانلىقىنى تەۋسىيە قىلدىم. مېنىڭ جاۋاب خېتىمنىڭ تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

ئۆلكىلىك سىياسىي سەنيىخۇي ئەزاسى ئوسمان داموللا جانابلىرىغا ھەمدە سىلى ئارقىلىق ئەمەت قازى جانابلىرىغا ۋە باشقىلارغا:

ھەر قايسى جانابلارنىڭ بىرلىكتە ئىمزا قويۇپ يوللىغان مەكتۇپلىرىدىن خەۋەر تاپتىم. ئوتتۇرىغا قويۇلغان مەسىلىلەرگە قارىتا، مەن ئەڭ سەمىمىي پوزىتسىيەم بىلەن تۆۋەندىكىچە جاۋاب بەرمەكچىمەن:

① تىنچلىق بىتىمى ئۆلكىمىزنىڭ ئومۇميۈزلۈك تىنچلىقىغا كاپالەتلىك قىلىدىغان ھۆججەت. ئۆلكە ئىچىدىكى ھەر قانداق جاي، ھەر قانداق ئادەم بىردەك مۇشۇنىڭ چەكلىمىسىدە بولۇشى شەرت. بۇنىڭدىن چەتنەپ تۇرۇشقا بولمايدۇ. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىنغانلىقى، تىنچلىق بىتىمىنىڭ ئىجرا قىلىنىشىغا ھەرگىزمۇ

تەسىر كۆرسەتمەيدۇ.

② تىنچلىق بىتىمىدە، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى تەشكىل قىلىشتا پەقەت نىسبىلىك تەقسىم قىلىش نىسبىتىلا كۆرسىتىلگەن، ئۇنىڭدا نامزات چەكلىمىسى يوق. مەركەزدىن تەيىنلەنگەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەيئەت ئەزالىرىنى مەركەز خالىغان ۋاقىتتا ئۆز ئالدىغا يۆتكەپ كېتەلەيدۇ. خۇددى غۇلجا تەرەپتىن كۆرسىتىلگەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەيئەت ئەزالىرىنى ئىلى تەرەپ خالىغان ۋاقىتتا ئۆز ئالدىغا يۆتكەپ كەتكەنگە ئوخشاش.

③ مەركەزنىڭ بۈگۈنكى كۈندە شىنجاڭلىقلارنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە رىياسەتچىلىك قىلىشقا قويۇپ يۈكسەك ئىناۋەتكە ئىگە مەسئۇد ئەپەندىنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەئىسلىكىگە تەئىنلىگەنلىكى، ھەقىقەتەنمۇ ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ سىياسىي ھوقۇقىغا ھۆرمەت قىلىش يولىدا قوللانغان مۇۋاپىق تەدبىر. ناۋادا مەركەزدىن ئېلان قىلىنىپ بولغان بۇيرۇقنى ئۆزگەرتىش تەلەپ قىلىنسا، بۇ مۇتلەق بولمايدىغان بىر ئىش.

④ پېقىر گەرچە قوشۇمچە رەئىسلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتىمىسەممۇ، لېكىن يەنىلا گومىنداڭ ھۆكۈمەت رەئىسىنىڭ ۋەكىلى سۈپىتىدە داۋاملىق مەسئۇلىيەتنى ئۆز ئۈستۈمگە ئېلىپ تىنچلىق بىتىمىنى تولۇق ئىجرا قىلغۇزىمەن. ھەمدە سىياسىي پروگراممىنىڭ تەدرىجىي ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشى ئۈچۈن، سىرتتىن ياردەم كۆرسىتىشنى خالايمەن. پېقىر بۇ ھەقتە، ھەر قايسى جانابلارغا كاپالەت بېرەلەيمەن.

⑤ ھەر قايسى جانابلارنىڭ تىنچلىق بىتىمىنىڭ ئىجرا قىلىنىشىغا نىسبەتەن كۆڭۈل بۆلۈۋاتقانلىقىغا مىننەتدارلىق بىلدۈرىمەن. ئۆتكەن يىلى 6 - ئاينىڭ 6 - كۈنى تىنچلىق بىتىمى ئىمزالانغاندىن بۇيان، تېخىچە تولۇق ئىجرا

قىلىنمىغان تەرەپلەر بار. بۇنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن كۆڭۈل بۆلىمەن. بولۇپمۇ ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ئۈچ ۋىلايەتنىڭ پەۋقۇلئاددە بولىۋېلىش مەسىلىسىگە تېخى خاتىمە بېرىلمىدى. ئۈچ ۋىلايەت ئارمىيىسىنى ئۆزگەرتىپ تۈزۈش، ئۇلارنى ساناپ ئۆتكۈزۈۋېلىش، دۆلەت مۇداپىئە قوشۇنلىرىنى كىرگۈزۈش قاتارلىق ماددىلار تېخى تولۇق ئىجرا بولمىدى. ھەر قايسىلىرىنىڭ خەلق ۋەكىلى سۈپىتىدە، تىنچلىق بىتىمىنىڭ ئىجرا بولۇشىغا يېقىندىن كۆڭۈل بۆلۈپ، كۆپرەك يول كۆرسىتىپ بېرىشلىرى ھەمدە بۇنىڭغا ھەيدەكچىلىك قىلىپ نازارەت قىلىشلىرىنى، تىنچلىق بىتىمىنىڭ بۇرۇنراق تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇلۇشىنى تەقەززالىق بىلەن ئۈمىد قىلىمەن.

⑥ ئەڭ ئاخىرىدا ئۆلكىلىك سەنىيخۇي يىغىنىنى ئوڭۇشلۇق ئېچىپ، دېموكراتىك سىياسەت ۋە تىنچ قۇرۇلۇش ئۈچۈن ئاساس يارىتىشىڭىزلارنى ئۈمىد قىلىمەن ھەمدە بۇ مۇناسىۋەت بىلەن ھەر قايسى جانابلارغا ھۆرمەت بىلدۈرىمەن.

ئېھتىرام بىلەن: جاڭ جىجوڭ

6 - ئاينىڭ 9 - كۈنى

شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا مەن يەنە ئاقسۇ قاتارلىق يەتتە ۋىلايەت تەرەپتىكى بىر قانچە ئون نەپەر ئۆلكىلىك سەنىيخۇي ئەزالىرىنىڭ بىرلەشمە ئىمزا قويۇپ يازغان خېتىنى تاپشۇرۇۋالدىم. بۇ خەتتە ئۇلارنىڭ مەركەزنىڭ قارارىنى ھىمايە قىلىدىغانلىقى، مەسئۇدنىڭ ئۆلكە رەئىسى بولغانلىقىنى قارشى ئالىدىغانلىقى بىلدۈرۈلگەن. شۇنىڭدەك يەنە: ① مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ بۇيرۇقىغا ھۆرمەت قىلىدىغانلىقى؛ ② ئۆزىنى مەلۇم قىلىپ بولغان ئۆلكىلىك سەنىيخۇي ئەزالىرىنىڭ سالاھىيىتىنى تەكشۈرۈپ چىقىش، ئۇلارنى تەكشۈرۈپ چىقىشتىن بۇرۇن يىغىن

ئېچىشقا بولمايدىغانلىقى؛ ③ جايلاردىكى ئۆلكىلىك سەنىيخۇي ئەزالىرى تولۇق كېلىپ بولغاندىلا يىغىن ئېچىشقا بولىدىغانلىقى كۆرسىتىلگەن.

مەسئۇدنىڭ رەئىس بولۇشىغا غۇلجا تەرەپنىڭ قارشى تۇرۇشىدىكى سەۋەب، ئۇلارنىڭ قارىشىچە، مەسئۇد چوڭ «پانتۈركىست» بولۇپ، سوۋېتكە قارشى تۇرىدىكەن. بۇ ئىشتىن بۇرۇن مېنىڭ زادى خەۋىرىم يوق ئىدى ھەمدە دىققەتمۇ قىلمىغانىدىم. مەن پەقەت مەسئۇد مەركەزنى ھىمايە قىلىدۇ، سوۋېتكە قارشى پوزىتسىيە بىلدۈرۈپ باققىنىمۇ يوق، دەپلا ھېس قىلىپتىمەن. ئېھتىمال بۇ مېنىڭ بىپەرۋالىق قىلغان تەرىپىم بولسا كېرەك.

ئىككى تەرەپ تالاش ـــ تارتىشىنىڭ گىرەلەشكەن تۈگۈنى، مەسئۇدنىڭ ئۆلكە رەئىسى بولۇش مەسىلىسىگە مەركەزلەشتى. غۇلجا تەرەپ باشتىن ئاياق قەتئىي قارشى تۇرۇۋالدى. مەن بولسام بۇيرۇقنى ئۆزگەرتمەيمەن، دەپ چىڭ تۇردۇم. مانا بۇ غۇلجا تەرەپنىڭ چېكىنىپ كېتىشىدىكى ئاساسلىق سەۋەب ئىدى.

(2) ئۆلكىلىك سەنىيخۇي يىغىنىنىڭ ۋۇجۇتقا چىقمىغانلىقى

سايلام قانۇنىغا ئاساسەن، ھەر قايسى ۋىلايەتلەر ئۆلكىلىك كېڭەش ئەزالىرىنى سايلاپ چىققاندىن كېيىن، ئۆلكىلىك سەنىيخۇي ھەيئىتىنىڭ يىغىنىغا تەييارلىق كۆرۈش باشقارمىسى قۇرۇلۇپ، سەنىيخۇي ھەيئىتىنى قۇرۇش ۋە ئۇنىڭ مۇراسىم يىغىنىنى ئېچىش تەييارلىقىنى ئىشلىدى. بىر قانچە ئاي تەييارلىق كۆرۈش ئارقىلىق بۇ ئىش ئاساسەن ئاخىرلاشتى. 5 - ئاينىڭ 25 - كۈنىگە قەدەر ئۆزىنى تىزىمغا ئالدۇردى، ئۆلكىلىك سەنىيخۇي ئەزالىرىنىڭ سانى 121 كىشىگە يېتىپ، قانۇندا بەلگىلەنگەن سانغا تولدى. بۇنىڭ بىلەن 5 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ئېچىلىش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلدى. يىغىندا مەن ئالاھىدە تەبرىك نۇتقى سۆزلىدىم.

ئالدى بىلەن بۇ قېتىمقى يىغىننىڭ مۇھىم ئەھمىيىتىنى، شىنجاڭ ئۆلكىسىگە نىسبەتەن ئېيتقاندا تارىخىي ئەھمىيەتلىك كاتتا يىغىن ۋە دېموكراتىك سىياسەتنىڭ ئاساسىنى سېلىپ، پۈتۈن ئۆلكىنىڭ تىنچلىق خىزمىتىنى مۇستەھكەملەيدىغان يىغىن ئىكەنلىكىنى كۆرسەتتىم. «خەلقنىڭ ئۆز ۋەكىللىرى بولغاندا، ھۆكۈمەتنى نازارەت قىلىدىغان ئورگان بولغاندا، سەنىيخۇي يىغىنىنى بىر ئۇرۇش مەيدانىغا ئايلاندۇرۇپ، ئېغىز بىلەن قەلەمنى توپ - مىلتىق ئورنىدا ئىشلەتكىلى، ھەممە مەسىلىلەرنى دېموكراتىك يىغىن ئارقىلىق ھەل ئىلىۋالغىلى بولىدۇ. مەن شۇنىڭغا ئىشىنىمەنكى، مۇندىن كېيىن ئۆلكىمىزدە قايتا ئۇرۇش يۈز بەرمەيدۇ. مىلتىق - زەمبىرەك ئاۋازلىرى قايتا ئاڭلانمايدۇ».

بۇنىڭ ئارقىسىدىنلا مەن يەنە شىنجاڭ ئۆلكىسىگە دائىر بارلىق تەدبىرلەر گەرچە تىنچلىق بىتىمى بىلەن سىياسىي پروگراممىدىن ئىبارەت ئاساسقا ئىگە بولسىمۇ، لېكىن بۇ پىرىنسىپلىق بەلگىلىمىلەرنى يەنىمۇ كونكرېت تۈردە ئەمەلىي يولغا قويۇشقا توغرا كېلىدۇ. مۇشۇنداق قىلغاندىلا ئىقتىسادىي، قاتناش، مائارىپ، مالىيە جەھەتلەر بويىچە شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ قالاق قىياپىتىنى ئۆزگەرتىپ، شىنجاڭ خەلقىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈشكە بولىدۇ دەپ كۆرسەتتىم «كۆپچىلىكنىڭ بارلىق ۋاقتىنى، زېھنى - كۈچىنى تىنچلىقنى مۇستەھكەملەش، قۇرۇلۇشنى كۈچەيتىش يولىدىكى تەتقىقات، لايىھىلەش، تەكلىپ سۇنۇش جەھەتلەرگە سەرپ قىلىش» نى ھەمدە شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈش جەريانىدا، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى نازارەت قىلىش ۋە ئۇنىڭغا ياردەم بېرىش مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلىشنى ئۈمىد قىلدىم.

ئەڭ ئاخىرىدا مەن ئۆز ئارزۇيۇمنى قايتا تەكىتلەپ: «مەن ئالدىبۇرۇنلا پۈتۈن ئۆلكە خەلقىگە خىزمەت قىلىش، پۈتۈن ئۆلكە خەلقىگە يول ئېچىپ بېرىش ئۈچۈن شىنجاڭغا كەلگەنلىكىمنى تەكرار - تەكرار بايان قىلىپ ئۆتكەنىدىم. مەن ئاچ-

ماقچى بولغان قانداق يول بولىدۇ؟ بۇ يول — تىنچلىق يولى، بىرلىك يولى، دېموكراتىيە يولى، ئىتتىپاقلىق يولى، شۇنداقلا يەنە گۈللىنىش يولى. شۇڭا ئېيتىشقا بولىدۇكى، ئۆتكەنكى بىر يىل ئىچىدە بۇ خىزمەتلەرنىڭ دەسلەپكى شەكلىنى بولسىمۇ ۋۇجۇتقا چىقىرىۋالدۇق. مۇندىن كېيىن پىلانلىق، باسقۇچلۇق ھالدا باشتىن - ئاخىر بوشاشماي ئىشلەيدىغان بولساقلا، بۇنى چوقۇم تولۇق ئەمەلگە ئاشۇرۇپ، مەڭگۈ تىنچلىققا كاپالەتلىك قىلغىلى، ۋەتەن بىرلىكىنى ھىمايە قىلىپ، دېموكراتىك سىياسەتنى ئەمەلگە قويۇپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىپ، سەنمىنجۇيىچە يېڭى شىنجاڭ قۇرۇش مەقسىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرغىلى بولىدۇ. ھازىر پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنىڭ ئىرادىسىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان ئۆلكىلىك سەنىيخۇي ھەيئىتى قۇرۇلدى. مېنىڭ يول ئېچىش ئىشىممۇ دەسلەپكى قەدەمدە ئاخىرلاشقان ھېسابتا بولدى. ئەمدى ئۆتكۈزۈپ بەرسەملا بولىدۇ» دېدىم. ھەمدە ئىپادە بىلدۈرۈپ: «مۇندىن كېيىن مەن گومىنجېڭفۇ ھۆكۈمىتى رەئىسىنىڭ ۋەكىلى بولۇش سۈپىتىم بىلەن شىنجاڭلىق قېرىنداشلارنى ئاسراشتەك قىزغىنلىقىم بىلەن، ئۆلكىمىزنى تىنچ گۈللەندۈرۈش ئىشىغا ياردەم كۆرسىتىمەن، شۇنداقلا بۇ ئىشلارنىڭ مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىشىگە ئۈمىدۋارلىق بىلەن قارايمەن» دېدىم.

مۇراسىم تۈگىگەندىن كېيىن، ئۆلكىلىك سەنىيخۇي ئەزالىرى ھەرقايسى ۋىلايەتلەر بويىچە بىردىن ئادەم كۆرسىتىپ ئورتاق پىرېزىدىيوم تەشكىللەپ سەنىيخۇي يىغىنىغا رىياسەتچىلىك قىلماقچى بولدى. يىغىن باشلىنىشى كېرەك ئىدى. بىراق ئۆلكىلىك سەنىيخۇي ئەزالىرىنىڭ سانى بىلەن سالاھىيىتىدە مەسىلە كۆرۈلدى. مەسىلەن: ئىلى ۋىلايىتىدىن سايلىنىشقا تېگىشلىك ئەزا 14 نەپەر ئىدى. ئەمەلىيەتتە ئۆزىنى مەلۇم قىلغىنى 18 نەپەر بولۇپ، تۆت نەپىرى ئارتۇق؛ تارباغاتاي ۋىلايىتىدىن

ئالتە نەپەر كىشى سايلىنىشى كېرەك ئىدى، ئۆزىنى مەلۇم قىلغىنى سەككىز نەپەر بولۇپ، ئىككى نەپىرى ئارتۇق؛ يەنە تېخى بەش كىشىنىڭ ئىسىم فامىلىسى ـ ئەسلىدىكىسى بىلەن ماس كەلمەيدۇ. قەشقەر ۋىلايىتىدىن سايلىنىشقا تېگىشلىك ئادەم 20 نەپەر ئىدى. ئەمەلىيەتتە مەلۇم قىلغىنى 22 نەپەر، بۇنىڭ ئىچىدە يەتتە نەپەر كىشىنىڭ ئىسىم ـ فامىلىسى ئەسلىدىكىسىگە ماس كەلمەيدۇ. ھالبۇكى ئىلى تەرەپتىن سايلاپ چىقىلغان سەنيىخۇي ئەزالىرىنىڭ كۆپ ساندىكىسى ھازىر ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان ئەمەلدارلار ۋە ھەربىي، ساقچى كاتتىباشلار بولۇپ، سايلام قانۇنىدىكى بەلگىلىمىگە ئۇيغۇن كەلمەيتتى. شۇنىڭ بىلەن جىدەل ـ ماجىرا باشلاندى. ئالاھىدە تەشكىللەش ئارقىلىق مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان رىياسەتچىلىكىدىكى يەتتە كىشىلىك گۇرۇپپا تەكرار ـ تەكرار مۇھاكىمە يۈرگۈزۈپ، ئىككى قېتىم بۇنى ھەل قىلىشنىڭ چارىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئەسلىدە بۇنى ھەل قىلىشقا بولاتتى. بىراق سەنيىخۇي يىغىنى يەنىلا ئېچىلمىدى. بۇنىڭدىكى ئاساسىي سەۋەب مۇنداق بولغانىدى: ئالدى بىلەن سەنيىخۇي ئەزالىرى ئىككى تەرەپكە بۆلۈنۈپ كېتىپ، بىر ـ بىرىگە قارىمۇقارشى ئىككى لاگېرنى شەكىللەندۈرۈپ قويدى. ئۇلار بىر ـ بىرىگە يول قويمىدى. يەنە بىرى، بەزىلەر شۇ چاغدا شەرقىي تۈركىستان مەسىلىسىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ چېكىنىپ كېتىشىنى تەلەپ قىلىش ۋە مەسئۇتنىڭ رەئىس بولۇشىغا قارشى تۇرۇش توغرىسىدا تەكلىپ سۇنماقچى بولدى. شۇڭلاشقا پىرىزىدىيومدىكى كۆپچىلىك ئەزالار، ئومۇمەن سەنيىخۇي ئەزالىرى ئوتتۇرىغا قويماقچى بولغان تەكلىپلەر: ① شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ دۆلەت بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى ئۆزگەرتىشكە بولمايدۇ، ② دۆلەت ئارمىيىسىنىڭ چېكىنىپ كېتىشىنى تەلەپ قىلىپ، دۆلەتنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقىغا زىيان يەتكۈزۈشكە بولمايدۇ؛ ③ مەركەزنىڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش توغرىسىدىكى بۇيرۇقى-

غا قارشى تۇرۇشقا بولمايدىغانلىقى توغرىسىدا پىكىر قىلدى.

بۇ ئۈچ نۇقتا، شۇ چاغدىكى ئۆلكىلىك سەنيىخۇي ھەيئىتىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى داۋالغۇپ تۇرغان كەيپىياتقا قارىتا ئوتتۇرىغا قويۇلغانىدى. غۇلجا تەرەپ گۇرۇھىدىكى سەنيىخۇي ئەزالىرى 1 ـ، 2 ـ ماددىنى پىرىنسىپ جەھەتتىن قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. بىراق 3 ـ ماددىغا قەتئىي قارشى چىقتى. بۇ ئۇلارنىڭ ئۆلكىلىك سەنيىخۇي ئەزالىرى يىغىنىدىن پايدىلىنىپ، مەسئۇتنىڭ رەئىس بولۇشىغا قارشى تۇرۇش يولىدىكى غەرىزىنىڭ تۈگىمىگەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بەردى. پىرىزىدىيومدا پىكىر بىرلىكى بولمىغانلىقتىن يىغىن بىر قېتىممۇ مۇۋەپپەقىيەتلىك ئېچىلمىدى. 6 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنىدىن تارتىپ 3 ـ كۈنىگىچە قەدەر كۆپ تىرىشچانلىق كۆرسىتىلگەن بولسىمۇ، قاتمال ۋەزىيەتنى زادى يۇمشاتقىلى بولمىدى. ۋەزىيەت ياخشى ئەمەس ئىدى. مەن 7 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى يىغىن پىرىزىدىيوم ئەزالىرى بىلەن يەتتە كىشىلىك گۇرۇپپىنى چاقىرىپ بىرلەشمە سۆھبەت يىغىنى ئېچىپ، ئىككىلا تەرەپنىڭ ئۆز ئارا يول قويۇپ قاتمال ۋەزىيەتنى يۇمشىتىشنى مۇراجىئەت قىلدىم. ئۇدا ئۈچ قېتىم مەسلىھەتلەشتۇق. ئەمما بىر قېتىممۇ نەتىجە بەرمىدى. ئىسلام دىنىدىكىلەرنىڭ روزى ھېيت بايرىمى يېقىنلىشىپ قالغاچقا، قەشقەردىن كەلگەن سەنيىخۇي ئەزالىرىنىڭ تەكلىپى بويىچە، كۆپ سانلىقلارنىڭ ماقۇللۇقىدىن ئۆتكۈزۈپ، يىغىن پىرىزىدىيومى 7 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنىدىن باشلاپ يىغىننى ۋاقىتلىق توختىتىدىغانلىقىنى، قاچان يىغىن چاقىرىشنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت بەلگىلەيدىغانلىقىنى قارار قىلدى.

ئۆلكىلىك سەنيىخۇي يىغىنىدا ئىككى تەرەپ توقۇنۇشقاندا، غۇلجا تەرەپنىڭ بەزى سەنيىخۇي ئەزالىرى ماڭا ئىككى پارچە خەت تاپشۇردى. ئۇنىڭدا ئاساسەن مەسئۇتنىڭ ئۆلكە رەئىسى بولغانلىقىغا قارشى بەزىبىر گەپلەر يېزىلغانىكەن. 6 ـ ئاينىڭ

25 - كۈنى مەن ئۇلارغا «ئىككى تەرەپنىڭ ئۆز ئارا ھۆرمەت قىلىپ، بىر - بىرىگە يول قويۇشىنى ئارزۇ قىلىمەن» دېگەن تېمىدا ئوچۇق جاۋاب قايتۇردۇم. بۇنىڭ تولۇق تېكىستى 1947 - يىل 7 - ئاينىڭ 4 - كۈنىدىكى شىنجاڭ گېزىتىدە ئېلان قىلىندى.

مەن شۇنداق سەممىي تۈردە تەپسىلىي جاۋاپ بېرىپ چۈشەندۈرگەن بولساممۇ ئۇلارنى يەنىلا قايىل قىلالمىدىم. ئۆلكىلىك سەنيىخۇي يىغىنىنىڭ ۋۇجۇتقا چىقمىغانلىقى مەن ئۈچۈن بىر چوڭ ئەپسۇسلىنارلىق ئىش بولدى. ئىلى تەرەپكىمۇ بۇ ئىش قاتتىق تېگىپ كەتتى. ئىلى تەرەپنىڭ كۈچى يىغىننى تېزگىنلىيەلمىگەنلىكتىن، ئۇلارنىڭ پىلانلىرىمۇ ئەمەلگە ئاشماي قالدى.

(3) تۇرپان، توخسۇن، پىچان رايونىدىكى قوزغىلاڭ

تۇرپان، توخسۇن، پىچان ئۈچ ناھىيىنىڭ ھاكىملىرى خەلق سايلىمى ئارقىلىق تىكلەنگەندىن كېيىنكى بىر نەچچە ئاي مابەينىدە مەلۇم بولۇشىچە «شەرقىي تۈركىستان ئىنقىلابچىل ياشلار ئىتتىپاقى» بىلەن «شەرقىي تۈركىستان پارتىزانلىرى» تەشكىلاتى تاشيوللاردىكى ھەربىي ماشىنىلارنى توسۇپ، ئاشلىق بۇلاپ ترانسپورت ئىشلىرىغا توسالغۇ پەيدا قىلغان. خەلققە تەھدىت سېلىپ ھۆكۈمەتكە ئاشلىق ساتقۇزمىغان. تەمىنات ئىشلىرىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىشقا ئۇرۇنغان. داۋاملىق پىتنە - ئىغۋا تارقىتىپ جېدەل تېرىغان. ھۆكۈمەتكە بۆھتان چاپلىغان. شۇ يەردە تۇرۇشلۇق ئارمىيىگە تۆھمەت قىلغان. ھەربىي قىسىملار قورال كۈچى بىلەن چەكلەشنى قايتا - قايتا تەلەپ قىلسىمۇ، مەن بۇنى ئىزچىل توسۇپ قورال كۈچى ئىشلىتىشكە يول قويمىدىم. ئالدى بىلەن تىنچلىق، سەۋر قىلىش، داۋلى سۆزلەش-

تەك تەسىرلەندۈرۈش ئۇسۇلىنى قوللاندىم.

مەسئۇت رەئىس بولغاندىن كېيىن، بۇ ئۈچ ناھىيىنىڭ ئەھۋالى تېخىمۇ كەسكىنلەشكىلى تۇردى. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئادەم ئەۋەتىپ تەشۋىق قىلسا بۇنى قوبۇل قىلىش ئۇياقتا تۇرسۇن، يەنە نۇرغۇن تەلەپلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى. مەسىلەن: مەسئۇتنى رەئىسلىككە قويمايمىز ۋەھاكازالار. ئۇلار داۋاملىق جايلاردىكى ساقچى ئورۇنلىرىغا قورشاپ ھۇجۇم قىلدى. ساقچىلارنى ئۆلتۈردى. ئامبارلارنىڭ ئىشىكىنى قومۇرۇۋېتىپ ئاشلىقنى پاك - پاكىز بۇلاپ قۇرۇتىۋەتتى. ئۇلارنىڭ خورىكى شۇنچە ئۆرلەپ كەتكەن بولسىمۇ، مەن يەنىلا شۇ يەردە تۇرۇشلۇق ئارمىيىنىڭ مەسىلىنى تىنچلىق يولى بىلەن ھەل قىلىشىنى، چەكسىز دەرىجىدە سەۋرى - تاقەت قىلىشنى تەۋسىيە قىلدىم.

7 - ئاينىڭ 10 - كۈنىگە كەلگەندە ئۇلار توخسۇندىن كۆمۈشتە تۇرۇشلۇق ئارمىيىگە ئۇشتۇمتۇت ھۇجۇم قوزغىغان. 7 - ئاينىڭ 13 - كۈنى يەنە تۇرپان ناھىيىسىنىڭ سىڭگىم ئېغىزىدا تۇرۇشلۇق ئارمىيىگە تېخىمۇ زور كۆلەمدە ھۇجۇم قوزغىغان. ئۇلار شەرقىي تۈركىستاننىڭ ئۈچ بايرىقىنى كۆتۈرۈپ مىڭدىن ئارتۇق ئادەمنى توپلاپ ئۆزلىرىنى «شەرقىي تۈركىستان پارتىزانلىرى» دەپ ئاتاشقان. شۇ يەردە تۇرۇشلۇق ئارمىيە زور چىقىمغا ئۇچرىغان. ئىش مۇشۇ يەرگە يەتكەندە، ئەھۋال چىداپ تۇرغۇسىز دەرىجىگە يېتىپ، قايتارما زەربە بەرمەي ئامال بولمىغان. بىر پەللە جەڭ ئارقىلىق توپىلاڭچىلار پات - پاراق بولۇپ كەتكەن. يەنە ئۇلارنىڭ بىر مۇنچە كاتتىۋاشلىرى ئەسىرگە ئېلىنغان ھەمدە بىر مۇنچە ھۆججەتلەر قولغا چۈشكەن.

شۇ يەردە تۇرۇشلۇق ئارمىيىنىڭ مەلۇماتىغا قارىغاندا، توپىلاڭچىلار شۇنىڭ ئۈچۈن تۇرپان، پىچان، توخسۇن ئۈچ ناھىيىدە قوزغىلاڭ كۆتۈرۈشنى پىلانلىغانكى، بۇ ئۈچ ناھىيىنى جەنۇبىي شىنجاڭغا بارىدىغان قاتناشنىڭ تۈگۈنى، شىنجاڭنىڭ مەركىزىي

جايى دەپ قارىغان؛ قوزغىلاڭ مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشسە، جەنۇبىي
شىنجاڭغا تەسىر كۆرسىتىپ، شەرقىي شىنجاڭدىن بىرلا ۋاقىتتا
قوزغىلىپ ئۈرۈمچىگە تەھدىت سالغىلى، ئىلى، تارباغاتاي، ئالـ
تاي ئۈچ ۋىلايەت بىلەن بىرلىشىپ قىسىپ ھۇجۇم قىلىش ۋەزىـ
يىتىنى ياراتقىلى بولىدۇ. ئۇلار شەرقىي تۈركىستان مۇستەقىللىق
ھەرىكىتىنى چاقىرىق قىلىپ، قوراللىق تەشكىلات ئارقىلىق دۆ-
لەت ئارمىيىسىنى قورال كۈچى بىلەن قوغلاپ چىقىرىپ ھاكىمىـ
يەتنى تارتىۋالماقچى بولغان. بۇ ناھايىتى زور سۇيىقەستنى ئۆز
ئىچىگە ئالغان. شۇ يەردە تۇرۇشلۇق ئارمىيىنىڭ بەرگەن مەلۇ-
ماتىغا ۋە قولغا چۈشكەن تۇرغۇن ئىسپاتلارغا ئاساسلانغاندا،
غۇلجا تەرەپ بۇ قېتىمقى قوزغىلاڭنى ئاستىرتىن قوللىغان. بىز-
گە ئەسىرگە چۈشكەن تۇرپاننىڭ سىڭگىم ئېغىزىدا تۇرۇشلۇق
قىسىملارغا ئۇشتۇمتۇت ھۇجۇم قىلىشقا قاتناشقان كاتتىۋاشتىن
ئۇقتۇشمىزچە، ئۇ ئىلى تەرەپتىن كەلگەنىكەن. بىراق مەن بۇ
مەسىلىنى ھەل قىلىشتا، بۇ ئىشنى ھەرگىزمۇ ئىلى تەرەپكە چاتـ
ماسلىق، ۋەقەنىڭ كېڭىيىپ، ئېغىر ماجىرالارنى تۇغدۇرۇپ پارچىـ
لىنىپ كېتىشتەك ئاقىۋەتلەرنىڭ كېلىپ چىقىشىدىن ساقلىنىش
ئۈچۈن، بۇنى پەقەت تەسادىپىي يۈز بەرگەن ۋەقە سۈپىتىدە بىر-
تەرەپ قىلىشتىن ئىبارەت تەدبىرنى بەلگىلىدىم. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن
مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان بىلەن سۆزلەشكىنىمدە، بۇمەسىلە ئۈستىدە
ئانچەمۇنچە توختىلىپ ئىنچىكىلەپ سۈرۈشتۈرمەيلا ئۆتۈپ كەتتىم.
لېكىن شۇنداقتىمۇ ئۇلارنىڭ كەيپىياتىدىن خاتىرجەمسىزلىك بىلـ
لىنىپ تۇراتتى. بۇمۇ ئۇلارنىڭ قايتىپ كېتىشىدىكى بىۋاسىتە
سەۋەبلەرنىڭ بىرى.

ھەربىي دائىرىلەرنىڭ مەلۇم قىلىشىچە تۇرپان، پىچان،
توخسۇن قوزغىلىڭىدىن كېيىن، قەشقەر تەرەپتىمۇ يوشۇرۇن تەشـ
كىللىنىپ مۇشۇ قوزغىلاڭغا ئاۋاز قوشۇش ھەرىكەتلىرى يۈز بەر-
گەن. قەشقەر جەنۇبىي شىنجاڭدىكى مۇھىم جاي بولغاچقا، تولۇق

تەييارلىق كۆرۈپ قويۇش ئۈچۈن، شۇ يەردە تۇرۇشلۇق ئارمىـ
يىنىڭ بۇنىڭغا دىققەت قىلىپ ئالدىنى ئېلىشى توغرىسىدا ئالاـ
ھىدە بۇيرۇق چۈشۈرۈلدى. تەكشۈرۈپ ئېنىقلىنىشىچە، مۇھىم
تەرەپتىن گۇمانلىق دەپ قارالغان ئۇنسۇرلاردىن ئون نەچچەيـ
لەننى تۇتۇپ، رېژىم قىلىپ ئۇلارنىڭ ئەركىن ھەرىكەتلىنىشىگە
يول قويۇلمىدى. لېكىن ھۆكۈمەتنىڭ كەڭچىللىكىنى بىلدۈرۈش
ئۈچۈن ئۇلارغا يەنىلا ئالاھىدە ئېتىبار بېرىلدى. قەتلى قىلىشتەك
جازا ئۇسۇللىرى بىلەن سوراق قىلىش مەنئىي قىلىندى. بۇ جەـ
ھەتتە شۇ جايدا تۇرۇشلۇق قوشۇنلار ئەشۇنداق ئىشلىدى. بىراق
بۇمۇ تەبىئىي ھالدا غۇلجا تەرەپنىڭ ئازىراق چېنىغا تەگدى.

بۇ قېتىمقى ۋەقە جەريانىدا مېنى ئەڭ ئازابلايدىغان ۋە
پۇشايمان قىلدۇرىدىغان ئىش شۇ بولدىكى، مەلۇم بولۇشىچە
تۇرپان قوزغىلىڭىدىن كېيىن، ئىشپىيونلار سىستېمىسى مۇشۇ
جايلاردا ھەدەپ تۇتقۇن يۈرگۈزۈپ، نۇرغۇن كىشىلەرنى شەپقەتـ
سىز تۈردە ئۆلتۈرىۋەتكەن. ئىشپىيونلارنىڭ ئەزەلدىنلا ئۆز سىسـ
تېمىسى بار بولۇپ، ئۇلار شۇ يەردىكى ھەربىي - ھۆكۈمەت
باشلىقلىرىنىڭ كونتروللۇقىنى قوبۇل قىلمايتتى. مەن بۇنداق
خەۋەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، قاتتىق غەزەپلەندىم، قاتتىق
ئەپسۇسلاندىم، بىراق بولىدىغان ئىش بولۇپ بولغاندا، مېنىڭ بۇ
ئەپسۇسلىنىشىم نېمىگە كار قىلسۇن!

بىر قېتىملىق سۆھبەت

ئۆلكىلىك سەنيىخۇي يىغىنى ۋۇجۇدقا چىقمىغان ۋە تۇرپان،
پىچان، توخسۇن قوزغىلاڭ ۋەقەسى يۈز بەرگەندىن كېيىن، ئۆلكە
ئىچى ۋە مەملىكەت مىقياسىدا ھەدەپ غۇلغۇلا پەيدا بولدى.
پىتنە - ئىغۋالار ئىنتايىن كۆپ تارقالدى. ھەتتا چەت ئەل مەتبۇ-
ئاتلىرىمۇ بۇنى كۆپتۈرۈپ داۋراڭ سالدى. بۇنىڭ ماڭا چېتىلىـ

دىغان تەرەپلىرىمۇ بار بولۇپ، پاكىتتا ئۇيغۇن كەلمەيدىغان نۇرغۇن خەۋەرلەر بار ئىدى. مەسىلەن: بەزىلەر شىنجاڭدا يۈز بەرگەن بىر قاتار ۋەقەلەر بولۇپمۇ ئۆلكىلىك سەنيىخۇي يىغىنىنىڭ ۋۇجۇتقا چىقمىغانلىقى ۋە تۇرپان، پىچان، توقسۇن ۋەقەسىنى يالغۇز ئىلى تەرەپلا كەلتۈرۈپ چىقارغان ئەمەس، بەلكى بۇ ئىش ئاستىرتتىن سوۋېت بىلەن مۇناسىۋەتلىك دەپ قارىغان. يەنە بەزىلەر: مېنىڭ ئىزچىل تىنچلىق سىياسىتىنى يۈرگۈزگەنلىكىمنى ئاجىزلىق قىلدى، دەل ۋاقتىدا كەسكىن تەدبىر قوللانمىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن نۇرغۇن جېدەل - ماجىرالار كېلىپ چىقتى، دەپ ھېسابلىغان. ھەتتا بەزى كىشىلەر، ئەگەر داۋاملىق مۇشۇ ئۇسۇل بويىچە كېتىۋېرىدىغان بولسا، شىنجاڭنىمۇ قولدىن كەتكۈزۈپ قويىدۇ، دېگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن مەسىلىنى قورال كۈچى بىلەن ھەل قىلىشنى تەشەببۇس قىلغان. بۇ خىل ئوي - پىكىرلەر شىنجاڭدىكى ھەربىي مەسئۇل كىشىلەر ئارىسىدا داۋاملىق ئىپادىلىنىپ تۇردى. چەت ئەللەردە يەنە، ئىلى تەرەپ زور كۆلەمدە ھۇجۇم قىلىشقا تەييارلىنىۋېتىپتۇ، دېگەن پىتنە - ئىغۋالار تارقالدى. مەن بۇ خىل ئەھۋالنى كۆرۈپ، بۇ ئىشقا نىسبەتەن داۋاملىق سۈكۈت قىلىپ تۇرۇشقا تاقەت قىلالمىدىم. شۇڭا بىر سۆھبەت ئېلان قىلىپ، ھەممە پىتنە - ئىغۋالارنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ، مېنىڭ ئىزچىل پوزىتسىيەمنىڭ شىنجاڭنىڭ تىنچلىقىغا كاپالەتلىك قىلىش، جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقىنى ئىلگىرى سۈرۈشتىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى شەرھىيلەپ ئۆتتۈم. بۇ مېنىڭ قەتئىي تەۋرەنمەيدىغان سىياسىتىم ئىدى. بۇ سۆھبەت 1947 - يىلى 7 - ئاينىڭ 21 - كۈنى بىرلا ۋاقىتتا مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدا ئېلان قىلىندى. تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

شىنجاڭ ۋەزىيىتى ھەقىقەتەنمۇ ئېغىر، ھەتتا پارچىلىنىپ كېتىش تەرىپىگە قاراپ يۈزلەنمەكتە. مەيلى قانداقلا مەيداندا تۇرۇپ سۆزلىمەيلى، شىنجاڭ مەسىلىسىنى جەزمەن ئو-

رۇش يولى بىلەن ھەل قىلىشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق. ئىمكانىيەتنىڭ بېرىچە ئەڭ زور دەرىجىدە سەۋرى - تاقەت ۋە تىرىشچانلىق كۆرسەتكەندىلا، شىنجاڭنىڭ نۆۋەتتىكى قاتمال ۋەزىيىتىنى يۇمشاتقىلى بولىدۇ. شىنجاڭدىكى زور كۆپچىلىك خەلق، مەركەزنىڭ شىنجاڭدا يولغا قويغان تىنچلىق، بىرلىك، دېموكراتىيە، ئىتتىپاقلىق سىياسىتىدىن رازى بولدى، ئۇلار قەلبىدە ۋەتەننى ھىمايە قىلىدۇ. ئەگەر بەزى كىشىلەر باشقىچە غەرەز بىلەن ئۇرۇش قىلىشقا ئۇرۇنسا، بۇ خەلقنىڭ ئارزۇسىغا خىلاپ، ھەرگىز مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشەلمەيدۇ. بۇ نۇقتا شىنجاڭ ۋەزىيىتىدە بۇرۇلۇش ھاسىل قىلىشتىكى مۇھىم ئاچقۇچ. مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى زاتلارنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسىگە دىققەت - ئېتىبارى بىلەن قارىغانلىقى بىر ياخشى ئەھۋال. مەن گومىنداڭ ھۆكۈمەت رەئىسىنىڭ ۋەكىلى بولۇش سۈپىتىم بىلەن، شىنجاڭنىڭ ھازىرقى ھالىتىگە كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان زاتلارغا چىن قەلبىمدىن مىننەتدارلىق بىلدۈرىمەن. مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى گېزىتلەرنىڭ مۇشۇ مەسىلە ئۈستىدە ئېلان قىلغان پىكىرلىرىدىن پاكىتقا ئۇيغۇن كېلىدىغانلىرى كۆپ. ۋاھالەنكى كۆپ تۈرۈۋېتىلگەن ھەتتاكى پاكىتقا تامامەن ئۇيغۇن كەلمەيدىغان پىكىرلەرمۇ كۆرۈلىۋاتىدۇ. مۇشۇنداق خەۋەرلەر ئاسانلا ئورۇنسىز چۈشىنىشمەسلىكلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىپ، شىنجاڭ ۋەزىيىتىنى پايدىسىز تەرەپكە يۈزلەندۈرۈپ قويىدۇ. بۇنداق بولغاندا، بۇ گېزىت خەۋىرى بولماستىن، بەلكى شەخسىي غەرەز بولۇپ قالىدۇ. شۇنىڭدەك بۇ خىل خەۋەرلەر مەملىكەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى، شىنجاڭ ۋەزىيىتىگە ۋە شەخسەن ماڭا كۆڭۈل بۆلىۋاتقان كىشىلەرنىڭ ھەممىسىدە ئارقا - ئارقىدىن سورۇشتە قىلىشى ۋە تەسەللى ئېيتىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىۋاتىدۇ. گەرچە مەن بۇ ھەقتە جاۋاب بې-

رىشنى ئۇيۇلاشمىغان بولسامۇ، لېكىن بۇ ھەقتە يىغىنچاق بىر جاۋاب بېرىشنى لايىق كۆردۈم. بىرىنچى، دىپلوماتىيە مۇناسىۋىتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، شىنجاڭ مەسىلىسىنى ئەزەلدىن دۇنياۋى مەسىلە ۋە مەملىكەت ئىچىدىكى مەسىلىلەرنىڭ بىر ھالقىسى دەپ قارىماي مۇمكىن ئەمەس. يالغۇز سوۋېتلەر ئىتتىپاقىدىنلا ئېلىپ ئېيتساق، ئۇلار شىنجاڭغا نىسبەتەن جۇڭگونىڭ ئەمىرىگە ئارىلىشىش غەرىزىنىڭ يوقلۇقىنى ئاللىقاچان جاكالاپ ئۆتكەنىدى. ھالبۇكى جۇڭگونىڭ شىنجاڭ تەرەپتىن سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ خەۋپسىزلىكىگە تەھدىت سېلىش ئىمكانىيىتى يوق. پەقىر ئۆز ئەقىل - پاراستىمگە تايىنىپ شۇنى ھۆكۈم قىلالايمەنكى، ئىككى مەملىكەت شىنجاڭنىڭ تىنچلىقىنى ساقلاپ، ئۆزئارا مۇناسىۋەتنى يېقىنلاشتۇرماي زادىلا مۇمكىن ئەمەس. پەقىرنىڭ بۇيرۇققا بىنائەن شىنجاڭغا كېلىپ ھۆددىمگە ئالغان ۋەزىپەممۇ شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ تىنچلىقىغا كاپالەت بېرىش ۋە جۇڭگو - سوۋېت مۇناسىۋىتىنى ئىلگىرى سۈرۈشتەك ئىككى چوڭ سىياسەتنى ئىجرا قىلىشتىن ئىبارەت بولدى. بۇ سىياسەت بىر يىلدىن بۇيان، مەلۇم ئۈنۈمگە ئېرىشكەندەك بولدى. تا ھازىرغا قەدەر مەندە بۇ سىياسەتنى قىلچە ئۆزگەرتىۋېتىدىغان غەرەز يوق. بۇنى داۋاملىق ئىزچىل ئىجرا قىلىمەن. ئىككىنچى، شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى مەسىلىلەردىن ئېلىپ ئېيتساق، پەقىر شىنجاڭدىكى سىياسىي مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلىشتا تامامەن دۆلەت ئاتىمىزنىڭ تەلىمى بىلەن مەركەزنىڭ ھەل قىلغۇچ تەدبىرلىرىگە ئەمەل قىلدىم. گەرچە ھەممە تەدبىرلەرنى زور مۇۋەپپەقىيەتلەرگە ئېرىشتى، دەپ ئېيتالمىسامۇ، لېكىن شىنجاڭ بىلەن ۋەتىنىمىز ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتكە نىسبەتەن بىرلىككە كېلىش، ئىتتىپاقلىشىشنىڭ داغدام يولى ئېچىلدى.

شىنجاڭدىكى سىياسىي مەسىلىلەر بىلەن مىللىي مەسىلىنىڭ ئەمدى قالايمىقانچىلىق پەيدا قىلىشنىڭ ئامىلى بولالمايدىغانلىقى، ئەگەر بولمىغاندا بۇنى قالايمىقانچىلىق تۇغدۇرۇشنىڭ بانىسى قىلغىلى بولمايدىغانلىقىنى ھەر قانداق كىشى ئىنكار قىلالمايدۇ. مۇبادا تەساددىپى باشقا ۋەقەلەرنىڭ داۋالغۇتىشىدىن تىنچلىق ۋەزىيىتى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى دېسەك، پەقىر شۇنىڭغا چوڭقۇر ئىشىنىمەنكى، ھۆكۈمىتىمىز شىنجاڭدىكى زور كۆپچىلىك خەلقنىڭ ھىمايىسى ئاستىدا مۇنداق قالايمىقانچىلىقلارنى جەزمەن چەكلەپ، تىنچلىققا كاپالەت بېرەلەيدۇ، لېكىن مەركەزنىڭ شىنجاڭدا يۈرگۈزگەن سىياسىتى، ھەر قانداق تەسىرلەرگە ئۇچرىغان تەقدىردىمۇ، قەتئىي ئۆزگەرمەيدۇ.

خەت - چەكلەر

مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان 1947 - يىلى 8 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ئۈرۈمچىدىن ئايرىلغانىدى. ئۇ مېڭىشتىن ئىلگىرى، ئادەتتىكىنە قىلىپ بىر نەچچە جۈملە سۆز يېزىپ بىر پارچە خەت قالدۇرۇپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭدا، ئۆزىنىڭ قايتىپ كېتىپ روزى ھېيتنى غۇلجىدا ئۆتكۈزىدىغانلىقى ۋە ئۇزۇن ئۆتمەي قايتىپ كېلىدىغانلىقى يېزىلغان، كېيىن باشقا ھەيئەت ئەزالىرىمۇ جىم - جىملا ئارقا - ئارقىدىن كېتىپ قېلىشتى. 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى، مەن مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان بىلەن مۇئاۋىن نازىر رەھىمجانغا بىر پارچە ئۇزۇن خەت يازدىم. بۇنىڭ مەزمۇنى بىرقانچە قىسىمغا بۆلۈنىدۇ:

(1) مېنىڭ يول قويۇشۇم ۋە سەۋرچانلىق قىلىشىم. بۇنىڭدا تىنچلىق بىتىمى ئىمزالانغاندىن كېيىنكى نۇرغۇن مۇھىم ۋەقەلەرنى تىزىپ كۆرسەتتىم. مەسىلەن: تىنچلىق بىتىمىدىكى ھەربىي ۋە سىياسىي ئىشلارغا دائىر مۇھىم ماددىلارنى غۇلجا تە-

رەپنىڭ ئىجرا قىلماي ۋاتقانلىقى؛ چۆچەك پاجىئەسى؛ دۆربىلجىن پاجىئەلىرىنىڭ يۈز بېرىشى؛ خەنزۇلارغا مايىللارنىڭ ھۇجۇم - ھاقارەتكە ئۇچرىشى، ئۇرۇلۇشى، «خەنزۇلارنىڭ غالچىسى»، «مىللىي مۇناپىق» دەپ ھاقارەتلىنىشى؛ مەخپىي تەشكىلاتلارنىڭ «شەرقىي تۈركىستان» تەشۋىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىشى، تۇرپان، پىچان، ، توقسۇن قوزغىلىڭىنىڭ ئويۇشتۇرۇلۇشى، ھۆكۈمەتكە قارشى، خەنزۇلارغا قارشى، مەركەزگە قارشى نامايىش ۋە تەشۋىقاتلارنىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشى، .... مانا بۇلار ئارقىلىق غۇلجا تەرەپنىڭ ئىزچىل ھالدا ۋەزىيەتنى كونترول قىلىش ئۈچۈن ئۇرۇنۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى، ئۆزۈمنىڭ بولسا ھەر قاچان چەكسىز دەرىجىدە سەۋرى - تاقەت قىلىپ كېلىۋاتقانلىقىمنى ئىسپاتلىدىم.

(2) بىزدە بولۇشقا تېگىشلىك ئورتاق تونۇش، بۇنىڭدا شىنجاڭ مەسىلىسىگە قارىتا غۇلجا تەرەپتە توغرا تونۇشنىڭ يېتەرسىزلىكىنى، بۇنىڭ ئاساسەن مۇنۇلاردا ئىپادىلىنىۋاتقانلىقىنى كۆرسىتىپ ئۆتتۇم: (A) غۇلجا تەرەپنىڭ مەيلى ئاغزىدا، مەيلى ھۆججەتلىرىدە ياكى كۆڭلىدە بولسۇن، پەقەت بىرلا شەرقىي تۈركىستان» بار، جۇڭخۇا مىنگو يوق؛ (B) غۇلجا تەرەپ پەقەت كىشىلەرنىڭ خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇپ، سوۋېتكە مايىل بولۇشىغىلا يول قويىدۇ. كىشىلەرنىڭ ھەم خەنزۇلارغا، ھەم سوۋېتكە مايىل بولۇشىغا يول قويمايدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئۇلار: (C) سوۋېتكە مايىل بولۇپ خەنزۇلارغا قارشى تۇرغانلارنى «ئىنقىلاۋىي يولداش»، خەنزۇلارغا مايىل بولۇپ سوۋېتكە قارشى تۇرغانلارنى «ئەكسىيەتچى» دەپ ھېسابلايدۇ. مەن مۇنداق دەپ كۆرسەتتىم: (D) جۇڭگو شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ۋەتىنى، ۋاھالەنكى سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بولسا شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ دوست خوشنىسى، شۇڭا چوقۇم سوۋېتكە مايىل بولغاندا خەنزۇلارغىمۇ مايىل بولۇشنى، خەنزۇلارغا مايىل بولغاندا سوۋېتكىمۇ

مايىل بولۇشنى ئىشقا ئاشۇرۇشىمىز لازىم. شۇنداق قىلغاندىلا ئىناق كەيپىيات ئىچىدە راۋاج تېپىپ، تىنچ، دېموكراتىيەلەشكەن، ئەركىن، بەختىيار تۇرمۇشتىن مەڭگۈ بەھرىمان بولغىلى بولىدۇ.

(3) مەن بۇندىن كېيىنكى ئورتاق قوللىنىشقا تېگىشلىك ئۇسۇلىمىز ئۈستىدە مۇنۇلارنى ئوتتۇرىغا قويدۇم. (A) ئۆتكەندە كەلتۈرۈپ قويغان تەرەپلەرگە نىسبەتەن ئۆزىمىزنى ئوخشاش تەكشۈرۈپ، تىنچلىق بىتىمىنى تەلتۆكۈس ئىزچىللاشتۇرۇشىمىز؛ (B) سىياسىي پروگراممىدا بەلگىلەنگەن پۈتۈن شىنجاڭنىڭ تىنچلىقىغا كاپالەت بېرىش، ۋەتەن بىرلىكىنى ھىمايە قىلىش، دېموكراتىك سىياسەتنى ئەمەلگە قويۇش، مىللەتلەر ئىتتىپاقىنى كۈچەيتىشتىن ئىبارەت تۆت پرىنسىپ ئاساسىدا يېڭى شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈشىمىز؛ (C) كۆرەشتىن ۋاز كېچىپ، گۈللەندۈرۈش ئىشلىرىغىلا ئەھمىيەت بېرىشىمىز (E) ۋەتەن بىرلىكىنى ساداقەتلىك بىلەن ھىمايە قىلىپ، جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقىنى ئالغا سۈرۈشىمىز لازىم.

(4) مېنىڭ سوئالىم ۋە ئەڭ ئاخىرقى ئۈمىدىم: (A) ھەممىڭلارنىڭ قايتىپ كەتكىنىڭلار تىنچلىق بىتىمىنى بىر تەرەپلىمە ھالدا يىرتىپ تاشلىغانلىق بولامدۇ — قانداق؟ (B) ئەگەر بىر تەرەپلىمە ھالدا يىرتىپ تاشلىغانلىقىڭلارنى جاكارلىساڭلار، ئۇ چاغدا يەنە بىر نۆۋەت قورال كۈچى بىلەن قالايمىقانچىلىق پەيدا قىلىپ، تىنچلىققا بۇزغۇنچىلىق سالامسىلەر — قانداق؟ (C) مۇبادا مەقسىتىڭلار يۇقىرىدا ئېيتقاندەك بولمىسا، ئۈرۈمچىگە قايتىپ كېلىپ، ئەقىلغا مۇۋاپىق كېلىدىغان ھەل قىلىش چارىسىنى تېپىپ چىقىش ئۈستىدە كېڭەش ئېلىپ بېرىشنى خالامسىلەر — قانداق؟

1947 - يىلى ئەخمەتجان بىلەن رەھىمجان ئىككىسى ماڭا بىر پارچە جاۋاب خەت يازدى. بۇ ئۇلارنىڭ مېنىڭ خېتىمگە بەرگەن جاۋابى ھەم رەددىيىسى ئىدى. ئۇلار ئەۋەتكەن خېتىمدىكى ھەر قايسى

نۇقتىلارنى تامامەن «قىلچە ئاساسى يوق»، «ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن بولمىغان» ئىپىپلاش دەپ كۆرسەتكەن. بەلكى يەنە بەزى بىر تەرەپلىمە كۆز قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئۆزلىرىنى بىز تىنچلىق بىتىمىنى ئىجرا قىلىۋاتىمىز، خەنزۇلار بولسا تىنچلىق بىتىمىگە بۇزغۇنچىلىق سېلىۋاتىدۇ، دەپ بايان قىلغان. بۇنىڭ ئىچىدە، يەرلىك ھەربىي — ساقچىلار ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تەرەققىيپەرۋەر زاتلىرىغا زىيانكەشلىك قىلىۋاتىدۇ، دەپ تەكىتلىگەن.

ئەڭ ئاخىرىدا ئۇلار تۆت تۈرلۈك تەلەپ قويغان: (A) شىنجاڭ خەلقى ئىچىدىكى تەرەققىيپەرۋەر زاتلارنى بېسىش ۋە خورلاشتەك ئىشلار دەرھال توختىتىلسۇن؛ (B) قاماپ قويۇلغان مۇسۇلمان جامائەت تەشكىلاتلىرىنىڭ بارلىق خادىملىرى قويۇپ بېرىلسۇن ھەمدە بۇلارنى قاماققا ئالغان خادىملار قاتتىق جازاغا تارتىلسۇن؛ (C) مەسئۇد ئەپەندى ئۆلكە رەئىسلىك ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلسۇن؛ (D) 1946 - يىلى 6 - ئاي مەزگىلىدە ئىمزالانغان بىتىمنىڭ بارلىق ماددىلىرىغا تولۇق ئەمەل قىلىنسۇن.

خەتنىڭ ئاخىرىدا: «بىزنىڭ مۇشۇ تەلەپلىرىمىز مۇبادا ئەمەلگە ئاشۇرۇلسا، مۇسۇلمانلارغا ۋەكىللىك قىلغۇچى كەمىنىلىرى بارلىق ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەيئەت ئەزالىرى دەرھال ئۈرۈمچىگە قايتىپ بېرىپ سىلىنىڭ رەھبەرلىكلىرىدە ئىشلەشنى خالايمىز» دېيىلگەن.

مەن ئۇلارنىڭ 10 - ئاينىڭ 16 - كۈنىدىكى جاۋاب خېتىنى تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن، قايتا - قايتا مۇھاكىمە قىلىپ 12 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ئۇلارغا يەنە بىر پارچە خەت يازدىم.

مەن خېتىمدە ئالدى بىلەن مۇنداق دېدىم: سىلەرنىڭ ئەۋەتكەن خېتىڭلاردا ئىلى تەرەپنىڭ تىنچلىق يولىدا ھەمكارلى-

شىش ئۈمىدىدىن ۋاز كەچمەيدىغانلىقى ئىزھار قىلىنغان. بولۇپمۇ تىنچلىق بىتىمىگە، پروگراممىغا ھۆرمەت قىلىدىغانلىقىڭلار، شىنجاڭنى ۋەتىنىمىزنىڭ قوينىدىن ئايرىۋېتىش غەرىزىڭلارنىڭ زادى يوقلۇقى تەنتەنىلىك بايان قىلىنغان. بۇنىڭدىن بىز ناھايىتى خاتىرجەملىك ھېس قىلماقتىمىز. ئىشىنىمەنكى شىنجاڭ مەسىلىسى، بىردەك ئورتاق ئاساسى تونۇشقا ئىگە بولغاندىن كېيىنلا ھەل قىلىنىش يولىنى تاپالايدۇ. ھازىر يەنە بىر مۇنچە ئۇششاق - چۈششەك مەسىلىلەر مەۋجۇت بولۇپ تۇرغان بولسىمۇ لېكىن ئۇلار بىزنىڭ تۈپ ئەقىدىمىزگە تەسىر كۆرسىتەلمەيدۇ. تەبىئىيكى، مەسىلىلەرنىڭ ھەل قىلىنىشىغا توسقۇن بولالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن سەممىي پوزىتسىيەم بىلەن سىلەرگە يەنە بىر نۆۋەت خەت يېزىۋاتىمەن.

بۇ خەت ئۈچ قىسىمغا بۆلۈندى (1) ئۇلاردىن كەلگەن خەتتە كۆرسىتىلگەن ھەرخىل «پاكىت» لار ئۈستىدە تەھلىل يۈرگۈزدۈم. ھەمدە ئۇنىڭغا بىر بىرلەپ رەددىيە بەردىم. (2) ئۇلار ئوتتۇرىغا قويغان ئاتالمىش تۆت تۈرلۈك ئالدىنقى شەرتكە جاۋاب بەردىم.

(3) ئاخىرىدا مەن يەنە ئىككى ماددىلىق تەكلىپ قويدۇم. (A) ئۇلارنىڭ ئۈرۈمچىگە قايتىپ كېلىشىنى ياكى نەنجىڭگە بېرىشىنى، ھەر ئىككى تەرەپنىڭ تىنچلىق بىتىمىگە ئاساسەن بىر نۆۋەت ئۆزىنى ئۈزۈل - كېسىل تەكشۈرۈشنى ۋە مەسىلىنى ھەل قىلىشنى، ھەمدە ئۆلكە باشلىقىنى خەلق سايلىمى ئارقىلىق تۇرغۇزۇش چارىسىنى مۇھاكىمە قىلىشنى ئۈمىد قىلدىم. (B) نۆۋەتتىكى ۋەزىيەتنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ چىقىش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن تۆۋەندىكى ھەر قايسى نۇقتىلارنى ئىشقا ئاشۇرۇشنى تەلەپ قىلدىم:

(a) ئۈچ ۋىلايەتنىڭ پەۋقۇلئاددە بولۇۋېلىشىنى بىكار قىلىش تەدبىرىنى قوللىنىش؛ (b) ئەسكەر قوبۇل قىلىشنى توختىتىش

ۋە قوشۇنلارنى قىسقارتىش؛ (c) «شەرقىي تۈركىستان» تەشۋىقاتىنى توختىتىش، دۆلەتكە قارشى تۇرىدىغان، خەنزۇلارغا قارشى تۇرىدىغان، گومىنداڭ ئارمىيىسىگە قارشى تۇرىدىغان سۆزلەرنى توختىتىش؛ (d) ماناس دەرياسىدىن ئۆتىدىغان قاتناشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، تەكشۈرۈشنى توختىتىش، ھۆكۈمەت ۋە سودىگەرلەرنىڭ ئۆتۈپ قېلىنغان ماشىنىلىرىنى قويۇپ بېرىش؛ (t) ئۈچ ۋىلايەتتىكى خەنزۇ، خۇيزۇ، قازاق (خەنزۇلارغا مايىل) زاتلىرىغا قارىتىلغان زۇلۇم ۋە كەمسىتىشنى توختىتىش.

خېتىمنىڭ ئاخىرىدا تولۇپ - تاشقان ئۈمىدۋارلىق بىلەن ئۇلارنىڭ تولۇق جاۋاب بېرىشىنى، ئۇلار بىلەن شاد - خۇراملىق ئىچىدە ئۇچرىشىشنى كۈتىدىغانلىقىمنى ئىزھار قىلدىم.

غۇلجا تەرەپ 1948 - يىل 2 - ئاينىڭ 17 - كۈنىگە كەلگەندە، مېنىڭ 2 - قېتىم ئەۋەتكەن خېتىمگە قارىتا يەنە بىر نۆۋەت جاۋاب بەردى. ئۇلار پەقەت ئومۇملاشتۇرۇپلا مۇنداق تۆت مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويغان.

بىرىنچىسى، ئۇلار بىزنى ھەقىقەتەن ئوسمان بىلەن قالىبەكنى قولىدى دەپ ھېسابلىغان. سۆڭ شىيلەننى بولسا ئوسمان بىلەن قالىبەكنىڭ شۇنداق قىلىشىغا يېتەكچىلىك قىلغان ۋە تەشكىللىگەن دەپ كۆرسەتكەن.

ئىككىنچىسى، جەنۇبىي شىنجاڭ، ئۈرۈمچى، قۇمۇل قاتارلىق جايلاردا ھەقىقەتەنمۇ ئۆزىنى مەدەنىيەتنى راۋاجلاندۇرۇشقا، دېموكراتىيىنى يولغا قويۇشقا بېغىشلىغان ناھايىتى نۇرغۇن زاتلار تۈرمىدە قامىلىپ ياتماقتا دەپ قارىغان.

ئۈچىنچىسى، قىسقا مۇددەتلىك ئىپادىسىدىن قارىغاندا، مەسئۇتنىڭ ئۆلكە رەئىسى بولۇش لاياقىتى يوق، دەپ قارىغان.

تۆتىنچىسى، ئۆزلىرىنىڭ تۇرپان، پىچان، توخسۇن قوزغىلىڭى بىلەن مۇناسىۋىتى بارلىقىنى قەتئىي ئىنكار قىلغان.

ئەڭ ئاخىرىدا مېنىڭ ئەۋەتكەن خېتىمدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان تەكلىپلەرنى يەنى ھەر ئىككىلا تەرەپنىڭ ئۈرۈمچىدە تېنچلىق بىتىمىگە ئاساسەن ئۆتكەنكى ئىشلار ئۈستىدە ئۆزىنى تەكشۈرۈپ، مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشنى ياقلايدىغانلىقىنى، بىراق بۇنىڭ ئۈچۈن ئالدى بىلەن مۇنۇلارنى ئىشقا ئاشۇرۇش لازىملىقىنى بىلدۈرگەن: تەرەققىيپەرۋەر زاتلارنى چەتكە قاقىدىغان ھەرىكەتلەرنى توختىتىش؛ مەسئۇتنى ئۆلكە رەئىسلىك ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇش؛ قاماپ قويۇلغان ئىلغار زاتلارنى قويۇپ بېرىش ھەمدە قولغا ئالغۇچىلارنى قاتتىق جازالاش. ئۇلار بۇنىڭغا يەنە مۇنداق بىر ماددىنى قوشقان: يەنى ھەممىگە ئورتاق مەلۇم بولغان بانديت قاراقچى ئوسمان ۋە ئۇنىڭ شېرىكلىرىنى خەلقنىڭ ئومۇمىي سوتىغا تاپشۇرۇپ بېرىشنى ھەمدە بۇ ئىشنى مېنىڭ تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئىشلىشىمنى ئۈمىد قىلغان. ئەگەردە خەلقنىڭ تەلىپى قاندۇرۇلمىسا، ئۈرۈمچىدە ھەر قانچە سۆھبەت ئۆتكۈزۈلگەن بىلەنمۇ، بەربىر ئۇلار قولغا كەلتۈرۈشنى ئارزۇ قىلغان نەتىجە ئەمەلگە ئاشمايدىكەن.

مەن ئۇلارنىڭ 1948 - يىلى 2 - ئاينىڭ 17 - كۈنىدىكى جاۋاب خېتىنى كۆرگەندىن كېيىن، شۇ يىلى 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئۇلارغا قىسقىلا قىلىپ بىر پارچە جاۋاب خەت يازدىم. بۇنىڭدا ئۇلارنىڭ پاكىتلارنى تۈپتىن كۆزدە تۇتمىغانلىقى، مېنىڭ سەمىمىيەت كۆرسىتىۋاتقانلىقىمنى كۆزدە تۇتمىغانلىقى، ئەۋەتكەن خېتىمدە ئوتتۇرىغا قويغان بەش تۈرلۈك كونكرېت چارە ئۈستىدە ئويلاشمىغانلىقى، پەقەت بىر تەرەپلىمە ھالدىلا ئۆزلىرىنىڭ ئوتتۇرىغا قويغان تۆت تۈرلۈك ئالدىنقى شەرتىنى ئورۇنلاشنى تەلەپ قىلغانلىقى ۋە بۇنداق قىلىشنىڭ توغرا ئەمەسلىكىنى

كۆرسىتىپ بەردىم. مەن ئاخىرى چىقمايدىغان مۇنازىرە ئېلىپ بېرىشنى خالىمىدىم. ئۇلارغا مەن ئوتتۇرىغا قويغان بەش تۈرلۈك چارىنى ئىجرا قىلالامسىلەر ـ قىلالمامسىلەر؟ سىلەردە تىنچلىق بىتىمىگە ئاساسەن قانۇنغا مۇۋاپىق كېلىدىغان يولغا ئەمەل قىلىپ مەسىلىنى ھەل قىلىدىغان سەممىيەت بارمۇ يوق؟ دەپ سوئال قويدۇم.

ئۇلار مېنىڭ 4 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئەۋەتكەن خېتىمگە 4 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنىلا 3 ـ قېتىملىق جاۋاب خېتىنى ئەۋەتتى. بۇ خەتتە مەن ئوتتۇرىغا قويغان بەش تۈرلۈك چارىغا نىسبەتەن مۇلاھىزە يۈرگۈزگەندىن باشقا، ھېچقانداق يېڭى مەزمۇن يوق ئىدى. ئەڭ ئاخىرىدا ئۇلار پەقەت مۇنۇلارنى ئېيتقان: «گېنېرال جاڭ جىجۇڭ مۇبادا سىز ئۆلكىمىزنىڭ ۋەزىيىتىنى ياخشىلاش ئارزۇسىدا بولسىڭىز، سىزنىڭ خەلقىمىزنىڭ قانۇنى، توغرا دەپ قارالغان تەرەپلىرىگە ئەھمىيەت بېرىشىڭىزنى، ھەمدە بۇ ھەقتە تولۇق جاۋاب قايتۇرۇشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمىز. سىزنىڭ ھەققانىيەت، دېموكراتىيە يولىدا قازانغان ئىناۋىتىڭىز، جەزمەن پات يېقىندا، بىزنىڭ بارلىق تالاش — تارتىشتا تۇرۇۋاتقان مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشىمىز ئۈچۈن ئۈمىد بېغىشلىغۇسى.»

يۇقىرىدىكى باردى ـ كەلدى خەتلەردىن قارىغاندا، بىزنىڭ ئىلى تەرەپكە قويغان تەلىۋىمىز ئاساسەن ئۇلاردىن ئۈچ ۋىلايەتنىڭ پەۋقۇلئاددىلىقىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش، «شەرقىي تۈركىستان» تەشۋىقاتى بىلەن يەنە شۇغۇللانماسلىقىنى تەلەپ قىلىش بولدى؛ ئىلى تەرەپنىڭ بىزگە قويغان تەلىپى بولسا، ئاساسەن، مەسئۇتنى ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇش، ھەربىي ـ ساقچى ئىدارىلىرىنىڭ قانۇنسىز ھەرىكەتلىرىنى توختىتىشتىن ئىبارەت ئىدى. تىنچلىق بىتىمى مەسىلىسىدە بولسا ھەر ئىككىلا تەرەپ ئۆز گېپىنى يورغىلىتىپ، مەن ئۇنى ئىجرا قىلمىدىڭ دېسەم، ئۇ مېنى ئىجرا قىلمىدىڭ دېيىشتىن ئىبارەت بولدى. لېكىن شۇنـ

داقتىمۇ ئىلى تەرەپنىڭ ئۈچ قېتىملىق جاۋاب خېتىدىن قارىغاندا، ئۇلاردىمۇ مەسىلىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش ئارزۇسى بار ئىدى. گەرچە ۋەزىيەت ئوساللىشىپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن، ئۇرۇش قىلىش دەرىجىسىگە يەتمىگەن ئىدى. گومىنداڭ تەرەپتىن ئالساق، بەزىلەر گەرچە ھەربىي يول بىلەن ھەل قىلىشنى تەشەببۇس قىلغان بولسىمۇ، لېكىن مەن تىنچلىقنى ئاخىرغىچە ئىزچىللاشتۇرۇش شەرت دەپ، بۇنداق قىلىشقا قەتئىي قوشۇلمىدىم.

بۇ مەزگىلدە، ماڭا خۇشاللىق بولۇپ تۇيۇلغىنى سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپنىڭ ماڭا ناھايىتى كۆپ ياردەم كۆرسىتىپ، ئىككى تەرەپنىڭ كۆز قارىشىنى ياراشتۇرۇپ قويغانلىقى بولدى. باش كونسۇل ساۋېلىيېۋ 1948 ـ يىلى 10 ـ ئايلاردا موسكۋاغا خىزمەتتىن دوكلات قىلىپ ئۆرۈمچىگە قايتىپ كەلگەندە مەن لەنجۇدا ئىدىم. ساۋېلىيېۋ ـ تاۋسىيېۋ لىيۇ مېڭچۈن، چۈي ۋۇ، لىيۇ زېرۇڭ قاتارلىق يولداشلارغا مۇنۇ بىر نەچچە نۇقتىنى بىلدۈرگەن، بۇنى يولداش لىيۇ مېڭچۈن ئەۋەتكەن تېلېگراممىسىدا مۇنداق دەپ دوكلات قىلدى:

① مۇشۇ قېتىم مەن سوۋېت ھۆكۈمىتىگە خىزمەتتىن دوكلات قىلغىلى بارغىنىمدا، گېنېرال جاڭ جىجۇڭنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسىنى بىر تەرەپ قىلىشتا يىراقنى نەزەر سالغانلىقىنى، سىياسىتىنىڭ توغرا بولغانلىقىنى، نۆۋەتتە شىنجاڭدا مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇۋاتقان بىر قانچە مەسىلىلەرنىڭ گېنېرال جاڭ جىجۇڭنىڭ تىرىشچانلىقى ئاستىدا بىردەك ھەل بولىدىغانلىقىغا چوڭقۇر ئىشىنىدىغانلىقىنى، پەقەت ۋاقىتنىڭ ئىلگىرى ـ كېيىنلىكىگە نىسبەتەن ھۆكۈم چىقىرىشقا مۇمكىنچىلىك بولمايۋاتقانلىقىنى تەپسىلىي بايان قىلىپ ئۆتتۈم. سوۋېت ھۆكۈمىتى مېنىڭ بۇ كۆز قارىشىمغا قوشۇلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

② شىنجاڭ مەسىلىسى خۇددى گېنېرال جاڭ جىجۇڭ

ئېيتقاندەك ئاساسەن دىپلوماتىيە مەسىلىسى بىلەن مىللىي مەسىلىدىن ئىبارەت. دىپلوماتىيە جەھەتتە، جۇڭگو - سوۋېت مۇناسىۋىتىنى يېقىنلاشتۇرۇش سىياسىتى ئاستىدا ئانچە زور مەسىلىلەر كۆرۈلمەيدۇ؛ بىراق مىللىي مەسىلە جەھەتتە بولۇپمۇ ئالاھىدە دىققەت قىلىش لازىم. مەن پانتۈركىستلارنىڭ جۇڭگودىن ئايرىلىپ كېتىش ھەرىكىتىگە قەتئىي ھېسداشلىق قىلمايمەن. ھەر قانداق دۆلەتتىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۆزلىرىنىڭ ۋەتىنىدىن ئايرىلىپ چىقىپ ھەرگىزمۇ پارلاق چىقىش يولىغا ئېرىشەلمەيدۇ. ئۆز ۋەتىنىدىن بۆلۈنۈپ چىقىشتەك بۇ ھەرىكەت ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۈچۈن پەقەت زىيان كەلتۈرىدۇ. لېكىن شۇنداقتىمۇ دۆلەت ئاز سانلىق مىللەتلەرگە قارىتا مۇۋاپىق سىياسەت قوللىنىش ئارقىلىق ئۇلارنى دۆلەتتىن ئايرىلالمايدىغان بىر گەۋدە قىلىش لازىم. بۇ جەھەتتە سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ مىللىي سىياسىتىدىن تولۇق پايدىلىنىشقا بولىدۇ.

③ ھازىر شىنجاڭنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ھەر خىل مەسىلىلەرنى جىددىي ھەل قىلىشقا توغرا كېلىۋاتىدۇ. بىز گېنېرال جاڭ جىجۇڭنىڭ مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش ئۈچۈن بەل باغلىغانلىقىغا چوڭقۇر ئىشىنىمىز، بىراق ۋاقىتنى بەك كېچىكتۈرىۋەتسەك مۇۋاپىق بولمايدىغاندەك تۇرىدۇ. ئەگەر ئۇنداق قىلمىغاندا ئۈچىنچى بىرسى (بۇ زادى كىمنى دېمەكچى، بۇ ھەقتە كونكرېتنى چۈشەنچە بېرەلمىدى. — تېلېگراما بەرگۈچىنىڭ ئىزاھاتى) پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئىغۋاگەرچىلىك يۈرگۈزۈشى، بۇنىڭ بىلەن مەسىلىلەرنىڭ ھەل قىلىنىشى تېخىمۇ قىيىنلىشىپ كېتىشى مۇمكىن.

④ ئالدىنقى يىلى غۇلجا مەسىلىسى توغرىسىدىكى تىنچلىق بىتىمى ئىمزالانغاندىن كېيىن، سوۋېتلەر ئىتتىپاقى

تەرەپنىڭ ياراشتۇرغۇچى بولۇش مۇناسىۋىتى ئاخىرلاشقان بولسىمۇ، سوۋېتلەر ئىتتىپاقى ئىككى تەرەپنىڭ بىۋاسىتە كېڭەش ئېلىپ بېرىپ، ئىككى تەرەپنىڭ ھازىر توقۇنۇشۇپ تۇرىۋاتقان ۋەزىيەتنى دەرھال ئۆزگەرتىشنى چوڭقۇر ئۈمىد قىلىدۇ. مۇبادا ھەر ئىككىلا تەرەپنىڭ پىكىر ئىختىلاپلىرى ئېشىپ كېتىۋېرىپ، يېقىنلىشىشنىڭ ئامالى بولمىغاندا، ھەر ئىككى تەرەپ سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنى ئوتتۇرىغا چىقىپ ياراشتۇرۇپ قويۇشنى ئىلتىماس قىلسا، مەن سوۋېتلەر ئىتتىپاقى ھۆكۈمىتىدىن يوليورۇق سورايمەن. ئۆزۈمگە كېلىدىغان بولسام، سىزلەر ئۈچۈن خىزمەت قىلىشنى بەكمۇ ئارزۇ قىلىمەن.

⑤ مەن ئۆز ئەمەلىيىتىمگە قايتىشتىن بۇرۇن، باش كاتىپ لىيۇمىڭچۈن مەن بىلەن سەممىي ھالدا كونكرېت سۆھبەتلەشكەندى، بۇنىڭ مەزمۇنىنى دەرھال غۇلجا تەرەپكە يەتكۈزۈپ قويىدۇم. ئەپسۇسكى ھازىرغا قەدەر ھېچقانداق ئىنكاس كۆرۈلمەپتۇ. شۇڭا مەن بۇ قېتىم غۇلجىغا بېرىپ ئۆتكەن چېغىمدا (گەپلەردىن قارىغاندا بۇ قېتىم ئۇ غۇلجىغا چۈشمىگەن ۋە غۇلجا تەرەپنىڭ خادىملىرى بىلەنمۇ ئۇچراشمىغان — تېلېگراما بەرگۈچىنىڭ ئىزاھاتى) غۇلجىدا تۇرۇشلۇق كونسۇلىمىزنىڭ، ئالاھىدە دىپلوماتىيە خادىمى لىيۇزىرۇڭ غۇلجىدىن ئۆتكەندە، ئۇنىڭ ئەخمەتجان بىلەن ئۇچرىشىشنى ئىلگىرى سۈرۈڭلار، دەپ تاپىلاپ قويىدۇم. لىيۇزىرۇڭ 2 - 1 كۈن ئىچىدە ئۈرۈمچىگە قايتىپ كېلىدۇ. دېمەكچىمەنكى ئىلى تەرەپنىڭ مەقسىدىنىڭ قايسى تەرەپكە يۈزلىنىدىغانلىقى ھەققىدە توغرا ماتېرىياللارغا ئىگە بولغىلى بولىدۇ. مەن بۇ قېتىمقى ئۇچرىشىشنىڭ تولۇق نەتىجىگە ئېرىشىشنى خۇشاللىق ئىچىدە كۆرۈشنى تولىمۇ ئارزۇ قىلىمەن. شۇ ۋاقىت كەلگەندە، مەن

بۇ ھەقتە يەنە تەپسىلى توختىلىمەن.

ئالاھىدە دىپلوماتىيە خادىمى ليۇزېرۇڭ، جۇڭگو - سوۋېت ھاۋا قاتناش شىركىتىنىڭ دىرېكتورلىرىنىڭ قاتنىشىشى ئۈچۈن ئالمۇتىغا بارغانىدى. ئۇ قايتىشتا سەپىرىدە غۇلجا ئايرودرومىدا مۇئاۋىن رەئىس ئەخمەتجان بىلەن سۆزلەشكەن. يولداش ليۇمېڭچۈندىن كەلگەن تېلېگراممىدىن قارىغاندا، ئەخمەتجان ليۇزېرۇڭغا تەپسىلى، كونكرېت پىكىرلەرنى ماڭا ئەۋەتكەن خېتىدە يازغانلىقىنى ئېيتقان. لېكىن يەنە مۇنداق ئۈچ نۇقتىنى بايان قىلغان: ① ئىلى تەرەپنىڭ مۇتلەق جۇڭگودىن بۆلۈنۈپ چىقىش غەرىزى يوق. شارائىت يار بەرگەندە ئۈچ ۋىلايەتنىڭ پەۋقۇلئاددىلىكىنى بىكار قىلىشقا بولىدىكەن. ② ئىلى تەرەپ بارلىق مەسىلىلەرنى تېنچلىق يولى بىلەن ھەل قىلىشنى خالايدىكەن. ③ شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئۈستىدە كېڭەشكەندە دىپلوماتىيە مۇناسىۋىتىگە ئالاھىدە دىققەت قىلىشنى تەكىتلىگەن.

يۇقىرىقى ئەھۋاللاردىن قارىغاندا، شىنجاڭدا ئۇرۇش بولۇش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. لېكىن قاتماللىق ھالەت داۋاملىشىپ كېتىۋېرەتتى. لېكىن مەن ئىلى تەرەپنىڭ ئارزۇسىنى قاندۇرۇش، ئۇلارنى ئۈرۈمچىگە قايتۇرۇپ كېلىپ ھەمكارلىقنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن ئەڭ زور دەرىجىدە يول قويۇش ھەققىدە ئۈنۈملۈك تەدبىرلەرنى ئىزدىنىشكە ئەستايىدىل كىرىشتىم.

يەتتىنچى باب لەنجۇدا قونۇش

ئىلى تەرەپنىڭ ھەيئەت ئەزالىرى قايتىپ كەتكەندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ قاچان كېلىشى توغرىسىدا بىر نېمە دېگىلى بولمايتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە مەسئۇر رەئىس بولغاندىن كېيىن، ئاشقىرىدا مەسئۇد دېگەن قورچاق، جاڭ جۇجۇڭ بولسا يەنىلا تەھ-

تىراۋان ئۈستىدىكى رەئىس دەيدىغان پىتنە - ئىغۋالار تارقىلىشقا باشلىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن مېنىڭ ئۈرۈمچىدە يەنە قېلىشىمنىڭ زۆرۈرىيىتى قالمىدى، شۇ سەۋەبلىك مەن نەنجىن ھۆكۈمىتىگە بىرەر ۋاقىت دەم ئېلىش ئۈچۈن نەنجىڭگە قايتىسام دېگەن ئىلتىماسنى قويدۇم.

مەن بۇ تەلەپنى ئوتتۇرىغا قويغاندا ئۆزۈمنىڭ شىنجاڭ مەسىلىسىدىن قېچىش نىيىتىمنىڭ يوقلۇقىنى، داۋاملىق قىزغىنلىق بىلەن مەسئۇل بولىدىغانلىقىمنى ئەگەر ئىلى تەرەپ ئۈرۈمچىگە قايتىپ كېلىپ داۋاملىق ھەمكارلىشىشنى خالايدىغان بولسا مەنمۇ شىنجاڭغا قايتىدىغانلىقىمنى، ھازىر ئۇلارنىڭ قايتىپ كېلىشى توغرىسىدا ھېچقانداق خەۋەر يوقلۇقىنى، شۇڭلاشقا مېنىڭ ئۈرۈمچىدىن نەنجىڭگە قايتىپ كەتكىنىمنىڭ تۈزۈك ئىكەنلىكىنى، ھەمدە مەمۇرىي ئىشلار پالاتاسى بىلەن شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇشى مەسىلىسى ئۈستىدە سۆزلىشىدىغانلىقىمنى ئەسكەرتىپ ئۆتتۈم. مەن يەنە، مېنىڭ غەربىي، شىمال مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ مۇدىرلىكىگە تەيىنلىنىشىم شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىش ئىدى. كەلگۈسىدە مېنىڭ شىنجاڭغا بولغان رولۇم يوق بولغاندا، مەنمۇ شىنجاڭدىن ئايرىلىمەن. بىراق شىنجاڭ مەسىلىسى ھازىر تېخى ئەڭ ئاخىرقى باسقۇچقا بېرىپ يەتمىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن خىزمىتىمدىن ئىستېپا بېرىش توغرىلىق يېنىكلا بىر نېمە دېيەلمەيمەن. پەقەتلا ھازىر ۋەزىيەت بارغانسېرى جىددىيلىشىشكە قاراپ يۈزلىنىۋاتىدۇ، بۇنى بۇرۇنلا بايان قىلىپ ئۆتكەن ئىدىم، بۇ مېنىڭ بۇ قېتىمقى سەپىرىمدە ئۈستۈمگە ئالغان مەجبۇرىيىتىم، شۇنداقلا شىنجاڭ خەلقى ئۈچۈن بەرگەن تېنچلىق سىياسىتى يۈرگۈزۈش ۋەدەمنى ئادا قىلىشنى ئەمەلدە كۆرسىتىش بولىدۇ، دېدىم.

نەنجىن ھۆكۈمىتىنىڭ ماقۇللىقىنى ئېلىپ، مەن 1947 - يىلى 9 - ئايدا نەنجىڭگە قايتىپ كەلدىم.

كېتىش نىيىتىمنىڭ پەيدا بولۇشى

مەن نەنجىڭگە بارغاندىن كېيىن شىنجاڭ ۋەزىيىتى قاتماللىققا پېتىپ قالدى. ئىچكىرىدىكى گومىنداڭ ـ گۇڭچەنداڭ ئىككى پارتىيىنىڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىش چارىسىمۇ تېپىلماي قالدى. شۇنىڭ بىلەن مەن پەرىشانلىققا چۈشۈپ، غەم ـ غۇسسەم چېكىگە يەتتى. مۇشۇ سەۋەبلەردىن سايىھەتكە چىقىپ كۆڭۈل ئارامى قىلماقچى بولدۇم. ئالدى بىلەن ۋۇشى، سۇجۇ، شاڭخەي، خاڭجۇغا بېرىپ، ئاندىن تەيۋەنگە باردىم. مەن جاڭ شۆلياڭنىڭ تەيۋەندىكى شىنجۇدا نەزەربەنتتە ئىكەنلىكىنى بىلەتتىم شۇڭا زىيارەت قىلىش ئۈچۈن مەخسۇس ئالدىغا بېرىپ بىر كۈن پاراڭلاشتۇق. بۇ مېنىڭ ئۇ نەزەربەنت ئاستىغا ئېلىنغاندىن كېيىن ئۇنى ئۈچىنچى قېتىم زىيارەت قىلىشىم ئىدى.

نەنجىڭدىكى چاغدا مەملىكەت ئىچىدىكى تىنچلىق مەسىلىسى ھەققىدە مۇناسىۋەتلىك ئەربابلار بولۇپمۇ سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن كۆپ قېتىم ئۇچرۇشۇپ سۆزلەشتىم.

بۇ قېتىم نەنجىڭدە بەش ئايدىن كۆپرەك تۇردۇم.

1948 ـ يىلى باشلاندى، جياڭجيېشى مېنى غەربىي ـ شىمالغا قايتىشقا ھەيدەكچىلىك قىلغىلى تۇردى. مەن نەنجىڭدىمۇ ھېچقانداق رولىم بولمىدى، ئۈرۈمچىگە قايتساممۇ ھېچقانداق مەنىسى يوق دەپ ئويلاپ، ئالدى بىلەن لەنجۇغا بېرىپ ئازۋاقىت تۇرماقچى بولدۇم. بۇ چاغدا گومىنداڭ، گۇڭچەنداڭ ئىككى پارتىيە مەسىلىسى، شىنجاڭ مەسىلىسى، گومىنداڭنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشنىڭ زادى ئىمكانىيىتى يوق ئىدى. بۇنىڭدىن مەن قاتتىق بىزار بولۇپ، ئىختىيارسىز ھالدا نۇرغۇن ئاچچىق سۆزلەرنى قىلىۋەتتىم. ئۇمۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا ئۇلار: گومىنداڭ ئىنقىلاب قىلمىدى، سەنمىنجۇيىنى يولغا

قويمىدى، بىزنىڭ دۈشمىنىمىز باشقىلار ئەمەس، دەل ئۆزىمىز، گومىنداڭنىڭ ئۆزى بولىدۇ، دېگەنلەردىن ئىبارەت ئىدى.

مەن نەنجىڭدىن لەنجۇغا كەلگەندە، كۆڭلۈمدە كېتىش توغرىلىق پىكىر پۈكۈلگەن ئىدى. بۇ چاغدا جياڭ زۇڭتۇڭلۇققا ئولتۇرماقچى ئىدى، گومىنجېڭفۇنىڭ رەئىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلماقچى بولدى. رەئىس مەمۇرى مەھكىمىسى تىنچلاندۇرۇش مەھكىمىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلىدىغان بولدى، بۇ ئىش ماڭا قاتتىق تەسىر قىلدى. مەن ئەزەلدىنلا قورال كۈچى ئۇسۇلى بىلەن جۇڭگو كومپارتىيىسى مەسىلىسىنى ھەل قىلىشقا قارشى ئىدىم، يىگىرمە يىلدىن بۇيانقى كومپارتىيىگە قارشى قوزغىتىلغان ئۇرۇشلاردا ئۆز-ئۆزۈمنى ئىلاجى بار دالدىغا ئالدىم، ئەمدى ھازىر مەن قانداق قىلىپ كومپارتىيە ئارمىيىسىگە قارشى ئۇرۇش قىلىشنى نىشان قىلغان تىنچلاندۇرۇش مەھكىمىسىگە مۇدىر بولۇپ تۇرالايمەن؟ بۇ چاغدا مەن لەنجۇدا گەرچە كومپارتىيىگە قارشى ھەربىي ئىشلارنىڭ سورىقىنى قىلساممۇ، ھەمدە مەمۇرى مەھكىمىدە مۇئاۋىن مۇدىر گوجىچياۋ مەسئۇل بولۇپ تۇرۇۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن چۈشۈرگەن بۇيرۇقلاردا يەنىلا مېنىڭ ئىسمىم يېزىلاتتى، مەسىلەن: گەنسۇنىڭ شەرقىدە ئېلىپ بېرىلغان كومپارتىيە ئارمىيىسىگە قارشى ئۇرۇش مانا شۇنداق بولغان، بۇ مېنىڭ يۈرىكىمدىكى بىر تۈگۈنچەك ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە نىڭشيا بىلەن چىڭخەيدىكى ماقىسىملارنىڭ مىلىتارىستلىق ئىستىلى، ئەسكەرلىرى ئۈچىغا يەتكەن بولۇپ، مەن ئۇنىڭغا ئامالسىز ئىدىم، تۇرۇۋاتقان ئەھۋالىمۇ زىددىيەتلىك ئىدى، بۇ مەندە قاتتىق ئازاب پەيدا قىلدى. مەن تەكرار ئويلىنىش ئارقىلىق، تۆۋەندىكى سەۋەبلەرگە ئاساسەن چوقۇم كېتىش نىيىتىگە كەلدىم.

بىرىنچى، مېنىڭ غەربىي ـ شىمالغا كېلىشىم شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىش، ئەكسىچە جۇڭگو كومپارتىيە ئارمىيىسىگە قارشى ئۇرۇش قىلىش ئۈچۈن كەلگەن ئەمەس. ھازىر شىنجاڭ

مەسىلىسى ئېخى تۈپتىن ھەل قىلىنغىنى يوق، لېكىن ئاتمال ھالەت ئاستىدا نىسبەتەن تېنچ بولۇش ۋەزىيىتىدە تۇرۇۋاتىدۇ، (ئۇنىڭ تۈپتىن ھەل قىلىنىشى نەنجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ سىياسىتى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك، مەسىلەن: نەنجىڭ ھۆكۈمىتى داۋاملىق سوۋېتكە، كومپارتىيىگە قارشى تۇرسا، ئىككى پارتىيە مەسىلىسى داۋاملىق جىددىيلەشسە، شىنجاڭ مەسىلىسىنىڭ تۈپتىن ھەل قىلىنىشى مۇمكىن بولمايدۇ)؛ مەن قەيتالسامۇ پەقەتلا ھازىرقى ھالەتنى ساقلاپ تۇرۇشتىن ئىبارەت بولىدۇ. كەتكەن تەغدىرىمۇ ھېچقانچە تەسىر قوزغىمايدۇ.

ئىككىنچى، مېنىڭ ئۈرۈمچىگە قايتىشىممۇ پايدىسىز، پەقەتلا لەنجۇدا تۇرسام بولىدۇ. بىراق لەنجۇدا تۇرسام مېنىڭ ۋەزىپەم شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىشتىن، كومپارتىيە ئارمىيىسىگە قارشى ئۇرۇش قىلىشقا يۆتكىلىدۇ. ئاتاقتىكى، ھەتتاكى ھەرىكەت جەھەتتىكى زىددىيەتلەر تۈپەيلىدىن مەندە ھاسىل بولغان كۆڭۈل ئازابى كۈنسېرى چوڭقۇرلىشىپ، مەن ئۆزۈمدە ئېتىقات، كىشىلىك ئىززەت مەسىلىسى پەيدا بولۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدىم.

ئۈچىنچىسى، مەمۇرى مەھكىمىنى، غەربىي - شىمال تېنچلاندۇرۇش مەھكىمىسى قىلىپ ئۆزگەرتىش توغرىسىدا بۇيرۇق تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن مېنىڭ، ئورنۇممۇ مەركەزنىڭ ۋەكىللىكىدىن يەرلىكتە تېنچلاندۇرۇشقا مەسئۇل باشلىق بولۇپ ئۆزگەردى، ۋەزىپەممۇ ئوخشىمايتتى، ھەممىلا نەرسە ئۆزگەرگەن ئىدى. شىنجاڭغا نىسبەتەن رەھبەرلىك رولۇمنىڭ بولماسلىقى، مەسئۇلىيەت ۋە ئىنسانپەرۋەرلىك تۇيغۇسى مېنىڭ كېتىشىمنى مەجبۇر قىلاتتى.

تۆتىنچى، مەن لەنجۇدا داۋاملىق تۇرغىنىمدىمۇ، تارىخنى مۇھىتنى، ۋە ۋەزىيەتنى ئۆزگەرتىشكە ئىمكانىسىز مەن، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆزۈمنىڭ ئىنقىلابىي تەشەببۇسلىرىمنى تاشلاپ قويۇشتىن باشقا

ئامالىم يوق، پەقەتلا فېئودال كۈچلەر بىلەن مۇرەسسە قىلىمەن خالاس. چۈنكى غەربىي-شىمال بولۇپمۇ گەنسۇنىڭ ئەھۋالىدىن ئالغاندا، ھەربىي جەھەتتىن كومپارتىيىگە قارشى تۇرۇش ئۈچۈن، فېئودال ماجەمەتىنىڭ ھەربىي كۈچىدىن پايدىلىنىشقا توغرا كېلىدۇ. بارلىق تەدبىرلەردە يول قويۇشقا توغرا كېلىدۇ. بۇنداق قىلغاندا فېئودال كۈچلەرنىڭ خورىكى ئاشىدۇ، كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ مەنپەئەتىگە خىلاپ كېلىدۇ. مېنىڭ ۋىجدان جەھەتتە پەيدا بولغان زىددىيەت ۋە ئازابىمنى تېخىمۇ چوڭقۇرلىتىدۇ.

بەشىنچى، نەنجىڭ ھۆكۈمىتى سوۋېتكە قارشى سىياسەت تۇتىدۇ، مەن بولسام شىنجاڭدا سوۋېت بىلەن يېقىنلىشىش سىياسىتىنى يۈرگۈزۈۋاتىمەن، بۇ ناھايىتى چوڭ زىددىيەت. نۆۋەتتىكى ئەھۋالدا بۇ زىددىيەت پەقەتلا كەسكىنلىشىدۇكى ھەرگىز يوقالمايدۇ، بۇمۇ مېنىڭ كېتىشكە ئىرادە باغلىشىمدىكى بىر ئامىل.

ئەستايىدىل ئويلانغاندىن كېيىن، 5 - ئاينىڭ 16 - كۈنى مەن نەنجىڭ ھۆكۈمىتىگە تېلېگرامما يوللاپ، مېنى ھازىرقى ۋەزىپەمدىن ئېلىپ تاشلاشنى تەلەپ قىلدىم. مەن يەنە بۇ خىل ئەھۋال ئاستىدا نوقۇل ھالدىلا ئىستىپا بېرىشنى تەلەپ قىلسام نامۇۋاپىق بولۇپلا قالماي، ئۇنىڭ ئۈستىگە باشقىچە ئۇقۇشماسلىقلارنى كەلتۈرۈپ چىقىرىشى مۇمكىن دەپ ئويلاپ، مېنى ب د ت دا تۇرۇشلۇق ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ ئۆمەك باشلىقى قىلىپ يۆتكەشنى تەلەپ قىلدىم (ئۆمەك باشلىقى خېيىڭچىن بۇ چاغدا مەملىكەتكە يۆتكەپ كېلىنىپ، دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىقىغا تەيىنلەنگەن ئىدى). مەن يەنە، ئەگەردە ۋەكىللەر ئۆمىكىگە ئادەم سەپلىنىپ بولغان بولسا، مېنىڭ چەت ئەلگە چىقىپ بىر يىل تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىشىمغا رۇخسەت قىلىڭلار، دېدىم.

تېلېگرامما ئەۋەتىلگەندىن كېيىن، 29 - چېسلا جىياڭنىڭ جاۋاب تېلېگراممىسىنى تاپشۇرۇۋالدىم، ئۇنىڭدا: سەل بۇرۇن

تېلېگراممىنى تاپشۇرۇپ ئالدىم، ئامېرىكىغا بېرىپ خىزمەت قىلىش توغرىلىق، بۇندىن كېيىنكى پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيىنىڭ ئاساسلىق شەخسلىرىنىڭ خىزمىتىنى ئۆزگەرتىشكە توغرا كېلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھازىرچە بىر نېمە دېمەيمەن، ئەھۋال سەل بوشىغاندىن كېيىن سىز نەنجىڭگە كېلىسىز، مەسلىھەت قىلىشقاندىن كېيىن ئاندىن بېكىتەرمىز» دېگەن. تېلېگراممىدىكى سۆزدىن قارىغاندا يۆتكەش توغرىسىدا مەزمۇن چىقىپ تۇراتتى، لېكىن 6-ئاينىڭ 12-كۈنى تۇساتتىن دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرى خې يىڭچىننىڭ رەسمىي تېلېگراممىسىنى تاپشۇرۇپ ئالدىم، ئۇنىڭدا: «سىزگە ئايان بولسۇنكى، غەربىي-شىمالنىڭ ئىشى ناھايىتى مۇھىم، نۆۋەتتە پەقەت سىزلا ئولتۇرۇپ بېسىپ تۇرسىڭىز بولىدۇ. كۆپرەك مۇشەققەت تارتىدىغان بولدىڭىز. ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ باشلىقى ماۋباڭچۇ بولىدىغان بولدى» دېيىلگەن. 6-ئاينىڭ 23-كۈنى مەن يەنە جياڭغا تېلېگرامما ئەۋەتىپ، بۇرۇنقى ئىلتىماسىمنى قايتا تەكىتلىگەندىن باشقا، ئۆزۈمنىڭ ۋەكىللەر ئۆمىكىگە چوقۇم ئۆمەك باشلىقى بولىمەن دېگەن نىيىتىمنىڭ يوقلۇقىنى، پەقەتلا چەتئەلگە بىرلا چىقىپ كىرسەم دەيدىغانلىقىمنى چۈشەندۈردۈم. يەنە، مېنىڭ ھازىرقى روھىي كەيپىياتىم ياخشى ئەمەس، قاتتىق غەش-غۇسسىدە قالدىم، ۋەزىپەمدە داۋاملىق تۇرۇۋەرگەن تەقدىردىمۇ ۋەزىيەتكە ھېچقانداق پايدىسى بولماسلىقى مۇمكىن، غەربىي-شىمالدىن قىسقا ۋاقىت ئايرىلىپ چەتئەلگە چىقىپ بىر سەپەر قىلىپ كۆرسەم، يېڭى مۇھىتتا بىر ئاز ياخشى بولۇپ قېلىشىم مۇمكىن، شۇنداقلا مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ دۇنيا ۋەزىيىتىنى كۆزىتىپ كۆپرەك نەرسىدىن خەۋەردار بولسام؛ ئورۇنباسارغا ھازىرچە قويىدىغان كىشى بولمىسا، شۇ بويىچە تۇرۇپ تۇرسىمۇ بولۇۋېرىدۇ، مەن يەنىلا ئاتاقتىكى مەسئۇلىيەتنى ئۈستۈمگە ئالاي، مەخسۇس مۇئاۋىن مۇدىر تاۋسىيۇ مەسئۇل بولۇپ ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلسا بولىدۇ، دېدىم. بىراق جياڭ يەنە

تېلېگرامما ئەۋەتىپ تەسەللىي بەردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا نەنجىڭ ھۆكۈمىتى تېلېگرامما ئەۋەتىپ غەربىي-شىمال تىنچلاندۇرۇش مەھكىمىسى توغرىسىدىكى بۇيرۇقنى قايتۇرۇۋالدى ۋە غەربىي-شىمال ھەربىي-مەمۇرىي باشلىق مەھكىمىسى قىلىپ ئۆزگەرتتى. بۇ ماڭا قىلىنغان ئەڭ چوڭ يول قويۇش ئىدى. باشقا جايلارنىڭ ھەممىسىدە تىنچلاندۇرۇش مەھكىمىسى، پەقەتلا غەربىي-شىمالدىلا پەۋقۇلئاددە ھالدا ھەربىي-مەمۇرىي باشلىق مەھكىمىسى قۇرۇلدى. ئىش مۇشۇ يەرگە يېتىپ ئايرىلالماس ئەھۋالغا قالدىم، نېمە ئامال، دائىم غەش-غۇسسىگە تولغان ھالدا لەنجۇدىن 60 كىلومېتىر نېرىدىكى شىڭلۇڭشەن تېغىغا چىقىپ چوڭقۇر خىياللارغا پاتىدىغان بولۇپ قالدىم.

ھەر خىل سۆھبەت يىغىنلىرىنى ئېچىش

كۆپچىلىكنىڭ ۋەزىيەتكە، غەربىي-شىمالنىڭ ئىقتىسادىي مەدەنىيەت قۇرۇلۇش مەسىلىسىگە بولغان ئېتىبارىنى قوزغاش ۋە كۆپچىلىكنىڭ چوڭقۇر مۇھاكىمە قىلىشى ئۈچۈن، مەن لەنجۇدا بىر نەچچە خىل سۆھبەت يىغىنى ئۇيۇشتۇرغان ئىدىم. مەسىلەن: سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت، مائارىپ، ئىجتىمائىي مەسىلە قاتارلىقلار، ھەربىر سۆھبەت يىغىنىدا ئىككى نەپەر يىغىن رىياسەتچىسى سايلىنىپ يىغىننى باشقۇراتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە غەربىي-شىمال مەدەنىيەت جەمئىيىتى ئارقىلىق قىسمەن ئىلمىي دوكلات يىغىنلىرىنى ئۆتكۈزۈپ، مۇتەخەسسىس-ئالىملارنى مەخسۇس تېمىدا نۇتۇق سۆزلەشكە تەكلىپ قىلدۇق. ئايرىم سۆھبەت يىغىنلىرىنى مەن ئۆزۈم باشقۇردۇم، بەزى دوكلات يىغىنلىرىغا بېرىپ دوكلات ئاڭلىدىم. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە، پىلان تۈزۈپ چىقىپ مەملىكەت ئىچىدىكى مەدەنىيەت ئىلمىي ساھەسىنىڭ داڭدار ئەربابلىرىنى لەنجۇ، ئۈرۈمچىگە كېلىپ دوكلات

بىرىشكە تەكلىپ قىلماقچى بولدۇق، لېكىن بۇ ئىش ۋەزىيەت تۈپەيلىدىن ئەمەلگە ئاشمىدى.

سۆھبەت يىغىنىدا نۆۋەتتىكى ھالدا ۋەزىيەت مەسىلىسى مۇھاكىمە قىلىندى. ئۇ چاغدا مەملىكەت ئىچىدىكى ۋەزىيەت كۈنسايىن جىددىيلىشىپ، ۋەزىيەت مەسىلىسى كۆپچىلىك كۆڭۈل بۆلىدىغان ئىشقا ئايلىنىپ قالغان ئىدى. مەن ئاڭلىق لېكىن بەكمۇ ئاشكارا بولمىغان ھالدا كۆپچىلىكنى غەربىي - شىمالنى ساقلاپ قېلىش مەسىلىسىنى مۇزاكىرە قىلىشقا باشلىدىم. بۇ مېنىڭ كېيىنكى ئىشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇشنى باشلىشىم ئىدى. چۈنكى مەن گومىنداڭنىڭ مەغلۇبىيىتىنىڭ چوقۇملۇقىغا قەتئىي ئىشىنەتتىم. بىراق غەربىي - شىمال خەلقىنى نەزەردە تۇتقاندا، تېنچلىق يولى بىلەن تاپشۇرۇشنى ئېلىپ بېرىشتا غەربىي-شىمال خەلقىنىڭ ھايات ۋە مال مۈلكىنى ساقلاپ قالالىسام، پەرلىكنىڭ ھاياتى كۈچىنى زىيانغا ئۇچراتمىسام ئاندىن مەن غەربىي - شىمال خەلقىگە يۈز كېلەلەيتتىم. ئەلۋەتتە، شۇ چاغدا مېنىڭ بۇنداق گەپلەرنى بىرىنىمۇ قالدۇرماي كەڭ - كۆشادە قىلىشىم مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

مەدەنىيەت ئىشلىرى ھەققىدىكى سۆھبەتمۇ مېنى قىزىقتۇردى. مەن ئەزەلدىنلا ئەدەبىيات - سەنئەت پائالىيەتلىرىگە ھەۋەس قىلاتتىم، مەسىلەن دىراما، مۇزىكا، دېكلاماتسىيە قاتارلىقلار، چۈنكى ئۇلار خەلق تۇرمۇشىدا تەڭشەش قىلىش رولىنى ئوينايتتى، خەلقنىڭ سىياسىي كەيپىياتىنىمۇ ئىلھاملاندۇرۇش رولىنى ئوينايتتى. ئەلۋەتتە شۇ چاغدا مەنمۇ پەرىشانلىق كەيپىياتىنى سۇسلاشتۇرۇشنى ئىزدىنەتتىم. دىراما يازىمىي بولۇۋاتقان بىر كۈنى مەن لەنجۇ ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىكى نەچچە يۈز كىشىنى ئالاھىدە تەكلىپ قىلىپ غەربىي - شىمال مېھمانخانىسىدا تەبرىكلەش يىغىنى ئۆتكۈزدۈم، سوغات تەقدىم قىلدىم. ھەمدە سۆز قىلىپ ئۇلارنىڭ سەنئەت پائالىيەتلىرىگە ۋە ئىجادى-

يىتىگە ئېھتىرام بىلدۈردۈم. گومىنداڭنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدا، بولۇپمۇ چەت - يىراق رايوندىكى غەربىي - شىمالدا بىر يۇقىرى دەرىجىلىك مەسئۇلنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىنى مۇنداق چوڭ كۆرۈشى، سالام بېرىشى، بۇ ئۇلار ئۈچۈن تېخى تۇنجى قېتىم ئىدى. كۆپچىلىك قاتتىق ھاياجانغا چۆكتى. كېيىن مەن شىنجاڭدىكى چاڭ شىياڭ دىراما ئۆمىكىنى لەنجۇدا ئويۇن قويۇشقا تەكلىپ قىلدىم، بۇ لەنجۇ شەھەر ئاھالىسىنىڭ قىزغىن قارشى ئېلىشىغا مۇيەسسەر بولدى. مەملىكىتىمىزدىكى مەشھۇر يۇقىرى ئاۋازلىق ئايال ناخشىچى پىروفېسسور گۇەن يۇ شۈەن ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ لەنجۇ ۋە ئۈرۈمچىدە كۆپ قېتىم يالغۇز كىشىلىك ناخشا كېچىلىكى ئۇيۇشتۇردى. ئۇ يەنە ۋۇ چۈەن شەن جىلغىسىدا چوڭ كۆلەملىك يالغۇز كىشىلىك ناخشا كېچىلىكى ئۆتكۈزگەندە قاتناشقۇچىلار 20 — 30 مىڭدىن ئارتىپ، قالتىس قىزىپ كەتتى. بۇنى ئىچكىرىدىكى، مەسىلەن: شاڭخەي، نەنجىن گېزىتلىرىمۇ قالتىس ماختاپ كەتتى، بەزىلەر: «گۇەن خانىمنىڭ ناخشىسى غەربىي - شىمال خەلقىنى مەس قىلدى!» دېگەن سەرلەۋھىلەرنىمۇ ئىشلەتكەنىدى. بۇنداق كۆلەمدىكى مۇزىكا پائالىيىتىنىڭ ئۆتكۈزۈلۈشى مەملىكەت ئىچىدە ئاز ئۇچرايتتى، شۇنداقلا ئەزەلدىن مەشھۇر بولۇپ كەلگەن ناخشىچىمۇ ئوچۇقچىلىقتا ئويۇن كۆرسىتىشكە ھەرگىز ئۇنىماسىدى.

ئۇندىن باشقا، مەن يەنە شاڭخەيدىكى ياش مۇزىكانتلار ئۆمىكىنىمۇ لەنجۇغا ئاساسەن ئۈرۈمچىگە كېلىپ ئويۇن كۆرسىتىشكە تەكلىپ قىلدىم مەسىلەن: رىنالچى ۋۇ لىيى، ئەرلەرچە ئېسكىرىپكىچى ماسىخۇڭ يۇقىرى ئاۋازلىق ناخشىچى خۇاڭيۈەن يىن قاتارلىقلار ھەرقېتىم ئويۇن كۆرسەتكەندە قىزغىن قارشى ئېلىندى. بۇنداق يۇقىرى سەۋىيىلىك مۇزىكا ئۆمەكلىرىنىڭ چېگرا رايونغا كېلىپ ئويۇن قويۇشى ناھايىتى تەسكە توختايدۇ. سوۋېتلىك دىرىستلارمۇ ماختىشىپ كەتتى ۋە ئۇلارنى ئىككى قېتىم باش كونسۇلخانىغا تەكلىپ

قىلىپ ئويۇن قويغۇزدى ۋە ناھايىتى يۇقىرى باھا بەردى.

مەن شىنجاڭ بىلەن ئىچكىرىنىڭ مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش خىزمىتىگىمۇ دىققەت قىلدىم ۋە تىيانشان ناخشا-ئۇسسۇل ئۆمىكىنى نەنجىڭ، شاڭخەي، خاڭجۇ، تيەنجىن، بېيجىڭ، تەيۋەن قاتارلىق جايلارغا بېرىپ ئويۇن قويۇشقا ئۇيۇشتۇردۇم. ئۆمەك ئەزالىرى ئىچىدە داڭلىق ئۇسسۇلچى قەمبەرخان، مۇنەۋۋەر قاتارلىقلار بار ئىدى. ئىچكىرىدىكى خەلقلەر شىنجاڭنىڭ ئۇسسۇلىنى بۇرۇندىنلا ئاز كۆرگەچكە، بولۇپمۇ بۇنداق نۇرغۇن ئادەملىك ۋە نومۇرلىرى خىل ناخشا-ئۇسسۇل ئۆمىكىنى كۆرۈپ، قاتتىق ھۇزۇرلاندى، باشقا جايلارمۇ زىلزىلىگە كەلدى.

يادىمدا قېلىشىچە، مەن ئۆزۈمنىڭ خېلى كەملەردىن بېرى مۇناسىۋەتتە بولۇپ كېلىۋاتقان بۇرادىرىم تىيەن خەن ئەپەندىنى لەنجۇغا كېلىپ غەربىي-شىمالنىڭ ئەدەبىيات-سەنئەت ئىشلىرىغا رەھبەرلىك قىلىشقا تەكلىپ قىلدىم، ئۇ ماقۇل بولدى. مەنمۇ كۆپ خوش بولدۇم ۋە ئۇنىڭغا تۇرارجاي ھازىرلاپ ئوبدانراق كۈتۈۋېلىشقا تەرەددۇتلەندىم. بىراق ئۇ شاڭخەيدىن ئۈچۈش ۋاقتىنى قايتا-قايتا ئۆزگەرتىپ، ئاخىرى كەلمىدى. مەنمۇ نېمە سەۋەب ئىكەنلىكىنى سورىمىدىم، بەلكىم ۋەزىيەت تۈپەيلىدىن بولسا كېرەك.

خېشى كارىدورىنى كۆزدىن كەچۈرۈش

شىڭلۇڭ شەن تېغىدا تەنھا تۇرۇۋېرىپمۇ زېرىكتىم ۋە خېشى كارىدورىدىكى ناھىيىلەرگە بېرىپ كۆرۈپ كېلىشنى خىيال قىلدىم. لەنجۇدىن دېخۇاغا قانچە قېتىملار بېرىپ كېلىپ يۈرگەن بولساممۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھاۋادا بولغاچقا ئەمەلىي ئەھۋالنى كۆرۈش مۇمكىن ئەمەستى. خېشىدا بۇرۇندىنلا ئالتۇن جاڭيې، كۈمۈش ۋۇۋېي دېگەن سۆز بار، دۇڭخۇاڭ، يۈمېندەك

مەشھۇر جايلارمۇ بار، بۇ جايلارنى مەن خېلى بۇرۇنلا ساياھەت قىلىش نىيىتىدە ئىدىم.

بۇ قېتىم يۇڭدېڭ، شەن دەن، ۋۇۋېي، جاڭيې، جيۇچۈەن، يۈمېن، ئەنشى، دۇڭخۇاڭ قاتارلىق ئونىنچىچە ناھىيىگە بېرىپ، يول ئۈستىدە نۇرغۇن ئىشلارنى كۆردۈم، تەسىراتىممۇ ناھايىتى مۇرەككەپ بولدى.

بىر قەدەر ياخشى تەسىرات قالدۇرغىنى مائارىپ بولدى. مەن بارغانلا ناھىيىدە مائارىپقا دىققەت قىلدىم، ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ ھەممىسىنى كۆردۈم، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭمۇ نۇرغۇنلىرىنى كۆردۈم. بۇلارنىڭ ئىچىدە دېڭشىن بىلەن گۇلاڭ ئىككى ناھىيىدە ئوتتۇرا مەكتەپ قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈۋاتقاندىن تاشقىرى، باشقا ھەممە ناھىيىلەردە بىردىن ئوتتۇرا مەكتەپ بار بولۇپ، دائىرىسى كىچىك ئەمەس ئىكەن. ئوقۇتقۇچى-خىزمەتچىلەرنىڭ ئوقۇتۇش ۋە خىزمەت قىلىش روھىمۇ يامان ئەمەس ئىكەن. بولۇپمۇ ئوقۇغۇچىلار ساغلام، چىرايلىق، ئېپتىك ۋە ئوماق چوڭ بولۇۋېتىپتۇ. مەن ئۆزۈمنىڭ ھەمراھلىرىمغا: «بۇنداق چىرايلىق ئەۋلادلىرىمىز تۇرسا بىزنىڭ قايغۇرىدىغان نېمە ئاساسىمىز بار» دېگەنىدىم.

لېكىن ماڭا يامان تەسىر بەرگەن جايلارمۇ ناھايىتى كۆپ ئىدى. مەسىلەن، پارتىيە ئىشلىرى جەھەتتە مەن بارغان ھەر بىر ناھىيىنىڭ داڭبۇلىرىنىڭ خىزمىتى پۈتۈنلەي توختاپ قالغان ھالەتتە ئىدى. ھەر ئايلىق خىزمەت خىراجىتى بىر يۈەنگىمۇ بارمايتتى، بۇ ھالدا بىرەر پارچە گېزىتكە يېزىلىشمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى. داڭبۇنىڭ خىزمەتچىلىرى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتتە ياكى ناھىيىلىك ئوتتۇرا مەكتەپتە قوشۇمچە خىزمەت قىلىش بىلەن تۇرمۇشىنى قامدايتتى. بۇنداق پارتىيە تەشكىلاتى نېمە رول ئوينىسۇن؟ قانداق پارتىيىگە ئايلىنىپ قالغان؟

مېنى ھەممىدىن تەشۋىشكە سالغىنى خەلق تۇرمۇشىنىڭ يا-

مانلىقى ئىدى. نۇرغۇنلىغان پۇقرالار ھايۋان كەبى تۇرمۇش كەچۈرەتتى، شەندەن، ئەنشى، مىنلې قاتارلىق ناھىيىلەر تېخىمۇ ناچار ئىدى. ھەتتا بەزى بىر ئائىلىلەرنىڭ يېپىنىدىغان بىرەر يوتقىنىمۇ يوق بولۇپ، يەيدىغىنى ياكيۇ ۋە قارا ئاشلىق ئىدى. بەزىدە سېرىق تۇپا ئارىلاشتۇرۇپمۇ يەيدىكەن. ياتار جايى ناچار بولغىنى ئۈچۈن، تازىلىق ئەھۋالىمۇ ئوخشاشلا ناچار ئىدى. مەن لەنجۇ داشۆ ۋە غەربىي-شىمال سىفەن شۆيۈەننىڭ ئىككى پروفېسسورى يەنى لى خۇافاڭ، گۇباۋ ئەپەندىلەرنى شەندەندە ئىجتىمائىي تەكشۈرۈش قىلىشقا تەكلىپ قىلغان ئىدىم. ئۇلار ماڭا دېھقانلارنىڭ مۇشەققەتلىك ئەھۋالىنى سۆزلەپ بەردى - بۇنىڭ كىشى ھاياتى ئىكەنلىكىگە، ھازىرقى زامان دۆلىتىدىكى خەلقنىڭ تۇرمۇشى ئىكەنلىكىگە كىمنىڭمۇ ئىشەنگۈسى كەلسۇن؟

نېمە ئۈچۈن شۇنداق؟ سەۋەبى سۇنئىي ئاپەت ۋە تەبىئىي ئاپەتتىن باشقا نەرسە ئەمەس، ھالبۇكى سۇنئىي ئاپەت تەبىئىي ئاپەتتىن تېخىمۇ ئېغىر. مەسىلەن: ئالساق، ئېغىر ئالۋاڭ-ياساقتىن باشقا يەنە جازانىخورلۇقمۇ ناھايىتى كۈچلۈك ئىدى. باھاردا بەش كورە ئاشلىق تارقىتىپ، كۈزدە بىر دادەن (ھەتتاكى بىر يېرىم دادەن) ئاشلىققا سۇندۇرۇپ يىغىۋېلىش، باھاردا باھا قويۇپ، كۈزدە پۇلغا سۇندۇرۇپ پۇل قايتۇرۇش، باھاردا باھا قويۇپ، كۈزدە ئەمگەك ھېسابىغا سۇندۇرۇپ ھەق بېرىشتەك ئۇسۇللار بىلەن زور ئۆسۈم شىلىۋالاتتى، مۇشۇ تەرىقىدە ئۇ يانىدىن-بۇيانغا ئۆتۈپ، دېھقانلارنىڭ ئاشلىقى ئەمدىلا قولغا چىقىشى بىلەن پۈتۈنلەي دېگىدەك تۆلىنىپ كېتەتتى. تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، بىر يېزىدا بىر يۈز ئوتتۇز نەچچە نوپۇس بولۇپ، جازانىخورلار ئاران 5 — 6 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدىكەن، 90 نەچچە پىرسەنت كېلىدىغان كىشىلەر ئېزىلىشكە ئۇچراپ ھايۋان تەرىقىدە ئېچىنارلىق تۇرمۇش كەچۈرىدىكەن، بۇ كىشىلەر بىلەن كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئېزىش، ھاللىقلارنىڭ نامراتلارنى ئېزىشى بولى-

دۇ. خەلقنىڭ بېشىغا كەلگەن زۇلۇمنى بىر ئېغىز سۆز بىلەن چۈشەندۈرۈش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شەندەن ناھىيىسىنىڭ تەزكىرىسىدە يېزىلىشىچە، چيەنلۇڭ دەۋرىدە شەندەندە 240 مىڭ نوپۇس ئاھالە بار بولۇپ، توڭجىڭ دەۋرىگە كەلگەندە 90 مىڭغا چۈشۈپ قالغان، ھازىر ئاران 30 مىڭ نوپۇس بار ئىكەن. چيەنلۇڭ دەۋرىدىن ھازىرغىچە 300 يىل بولغىنى يوق. توڭجىڭ دەۋرىدىن ھېسابلىغاندىمۇ 80 — 70 يىلغا بارمايدۇ. ئاھالە نوپۇسىنىڭ مۇشۇ تەرىقىدە تېز ئازلاپ كېتىشىدىن، سۇنئىي ئاپەت بىلەن تەبىئىي ئاپەتنىڭ خەلققە ئەپكەلگەن ئاپىتىنى تەسەۋۋۇر قىلىپ ئېلىش مۇمكىن.

بۇ قېتىمقى كۆزدىن كەچۈرۈشتە يەنە يۈمېن نېفىتلىكىگە باردۇق، ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ جاپالىق ئەمگەك ئەھۋالىنى كۆردۇق. ئۇلار شۇنچە جاپالىق ئىشلىسىمۇ، مۇئامىلىسى يەنىلا تۆۋەن ئىدى. ياخشى يېرى پاراۋانلىق ئىشلىرى ئوبدان يولغا قويۇلۇپتۇ. ئۇلار ئۇيۇشتۇرغان پاراۋانلىق ھەيئىتى ئىشچى-خىزمەتچىلەر كۆرسەتكەن ۋەكىللەر تەرىپىدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، يىغىن بولغاندا ھەممەيلەننىڭ پىكىر بايان قىلىش ھوقۇقى، پاراۋانلىقتىن بەھرىمان بولۇش ھوقۇقى بار ئىكەن. ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ ياتىقى گەرچە بىر قەدەر ناچارراق بولسىمۇ، لېكىن خىزمەتچىلەر بىلەن ئىشچىلارنىڭ ياتاق بىناسىنىڭ ئارىلىقى ئانچە يىراق ئەمەس ئىكەن، بۇنىڭدىن مۇئامىلىدىكى باراۋەرلىكنى كۆرۈپ ئالغىلى بولىدۇ، ئۇلار يەنە تۇرمۇشتىمۇ ئاپاق-چاپاق بولۇپ يۈرىدىكەن. ئۇلار ئۆزلىرى تەسىس قىلغان ئوتتۇرا مەكتەپ خېلىلا مۇكەممەل بولۇپ، ئۇنىڭدا ئوقۇۋېدىغانلار ئىچىدە ئىشچىلارنىڭ پەرزەنتى 70% — 80% نى ئىگىلەيدىكەن. بۇ مېنى ناھايىتى ھاياجانلاندۇردى. بۇرۇن نامرات خەقنىڭ پەرزەنتى ئۈچۈن ئوقۇش پۇرسىتى بولمايتتى، بىراق بۇ مەكتەپتە بولسا ئىشچى پەرزەنتلىرى خېلى نىسبەتنى ئىگىلەيدىكەن، بۇ

باشقا جايلاردا ناھايىتى كەم ئۇچرايدۇ.

نېفىت كانىدا ئىككى كۈن ئېكىسكۇرسىيىدە بولۇپ، قۇدۇق قېزىشىدا، نېفىت ئايرىش زاۋۇتىدا ئىشچىلار بىلەن بىللە رەسىمگە چۈشتۈم، ئىشچىلارنى ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلىسىنى زىيارەت قىلدىم. ئەڭ ئاخىرىدا مەن تەكلىپكە بىنائەن كۇلۇبتا ئىشچى-خىزمەتچىلەرگە سۆز قىلدىم. مەن نۇقتىلىق ھالدا سىياسىي ئەركىنلىك ۋە ئىنگىلىكتىكى دېموكراتىيەنىڭ مۇھىملىقى ئۈستىدە توختالدىم. بۈگۈنكى يۇمېن نېفىتلىكىنىڭ بىرمۇنچە ياخشى تەرەپلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئۇنى جارى قىلدۇرۇش كېرەكلىكىنى ۋە ساقلىنىۋاتقان نۇرغۇن مەسىلىلەرنىڭ ئۇزاققا قالماي ھەل قىلىنىدىغانلىقىنى، نېفىتلىكنىڭ كۆلىمى، ئۈسكۈنە ۋە رولىنىڭ كەلگۈسىدە زورايتىلىدىغانلىقىنى ئېيتتىم. ئۇلارنىڭ جاپا چېكىشىنىڭ بىھۇدە ئەمەسلىكىنى، ئۇلارنىڭ ھەسسە قوشقانلىقىنى ۋە ئۇلاردىن ئۈمىد بارلىقىنى، ئۇلارنىڭ ئۆز ئۈمىدىنى كەلگۈسىگە، ئوغۇل-قىزلىرىغا بېغىشلاشنى ئېيتتىم.

مېنىڭ سۆزۈمنى ئۇلار ئادەم ئەۋەتىپ خاتىرلەپتۇ ۋە نېفىتلىكنىڭ «چېگرا گېزىتى» دە ئېلان قىلىپتۇ. ماڭىمۇ بىر نۇسخا ئەۋەتتى. بەكمۇ تولۇق ۋە توغرا خاتىرلەنمىگەن بولسىمۇ، ئاساسىي مەزمۇنى يۇقىرىدا ئېيتقىنىمدەك ئىدى. بۇنىڭدىن شۇ مەزگىلدە مېنىڭ دۆلەت كارخانىلىرىغا ۋە ئىشچى ئاممىغا تۇتقان ئاساسىي پوزىتسىيەمنى كۆرىۋالغىلى بولىدۇ. تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

گېنېرال جاڭ ۋېنبەيىنىڭ يۇمېن نېفىتلىكىدىكى بارلىق ئىشچى-خىزمەتچىلەرگە قىلغان سۆزىنىڭ تولۇق تېكىستى
(37-يىلى 9-ئاينىڭ 17-كۈنى چۈشتىن بۇرۇن سائەت 9 دا)

ئىنژېنېرلار، خىزمەتچى ئەپەندىلەر، ئىشچى دوستلار!

پېقىر بۇ قېتىم يۇمېن نېفىتلىكىگە ئېكىسكۇرسىيىگە كېلىپ،

ھەرقايسىڭلار بىلەن يۈز كۆرۈشۈشكە مۇيەسسەر بولغۇم. ياپونغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە يۇمېن نېفىتلىكىدىكى بارلىق ئىشچى-خىزمەتچىلەر ئورتاق تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، نۇرغۇن ئەجىر قىلىپ دۆلەتكە ناھايىتى زور تۆھپە قوشتى. ياپونغا قارشى ئۇرۇش دەۋرىدە، ئاز دېگەندىمۇ غەربىي-شىمالدىكى ھەربىي ئىشلار جەھەتتە ئىشچى-خىزمەتچىلەر كۆپ كۈچ چىقاردى، ياپونغا قارشى ئۇرۇش غەلىبە قىلغاندىن كېيىن، يېقىنقى بىرنەچچە يىلدىن بۇيان، غەربىي-شىمال، بېيجىڭ ۋە شاڭخەي ئارىلىقىدىكى بارلىق قاتناش ئىنتايىن قىيىن بولۇپ قالغان ئىدى، بىردىن-بىر لۇڭخەي تۆمۈر يولىمۇ ئۈزۈلۈپ قالغان ئىدى. غەربىي-شىمالنىڭ بارلىق قاتناش ترانسپورتى، مەيلى ئۇ ئادەتتىكى ئىنگىلىك جەھەتتىكى بولسۇن، بولۇپمۇ ھەربىي قاتناش ترانسپورت جەھەتتە پۈتۈنلەي يۇمېن نېفىتلىكىنىڭ ياغ ماتېرىيالى يەتكۈزۈپ بېرىشىگە قاراشلىق بولۇپ قالغان ئىدى. يەنى دېمەكچى بولغىنىم يۇمېن نېفىتلىكىدىكى ھەر بىر ئىشچى-خىزمەتچى قىممەتلىك تۆھپىلىرىنى قوشتى. شۇڭلاشقا بۈگۈن مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ھەر قايسىڭلارغا سالام بېرىمەن ۋە رەھمەت ئېيتىمەن.

ئىككى كۈندىن بۇيان جايلارنى ئاساسىي جەھەتتىن كۆرۈپ چىقتىم. مەن بىلەن بۇ قېتىم بىللە كەلگەنلەرنىڭ ھەممىسى، بۇ يەردىكى ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ ئىجادىيەت كۈچى، ئىنگىلىك يارىتىش كۈچى جەھەتتىكى كونكرېت ئىپادىسىگە نىسبەتەن چوڭقۇر تەسىراتتا بولدى. نېفىت دەرياسى، بۇ تارىختىن قېپقالغان ئاتالغۇ، ئەمەلىيەتتە پەقەتلا قاقاس چۆللۈكتىن ئىبارەت ئىدى. كۆپچىلىكنىڭ ئۈزلۈكسىز ئىجاتكارلىقى، ئېچىشى بىلەن ھازىر غەربىي-

شىمالدىكى چوڭ نېفىت شەھىرىگە ئايلاندى. بۇنداق بىر
نېفىت شەھىرىنىڭ بىنا بولۇشى ئەمەلىيەتتە خالايىقنىڭ
جاپالىق ئەمگىكىنىڭ مېۋىسىدۇر.

يەنە بىر جەھەتتىن ئالسام، بۇنداق بىر چوڭ دائىرىدىكى
نېفىت شەھىرى داۋاملىق يۈكسىلىش يولىدا كېتىپ بارىدۇ،
بىز كان، زاۋۇتلارنىڭ جىددىي ھەقىقىي تۈردە ئىش ئېلىپ
كېتىپ بارغانلىقىنى كۆردۇق. بىز خۇددى ئۆزىمىزنى ئۇ-
لۇغ پىلان خەرىتىسى ئالدىدا تۇرغاندەك ھېس قىلىپ قات-
تىق تەسىرلەندۇق. بىز يەنە پاراۋانلىق تارماقلىرىنى ئېـ
كىسكۇرسىيە قىلىپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى پاراۋانلىق-
تىن بەھرىمەن قىلىش چارىسىنى ئاڭلىدۇق. بۇ يۈمېن نې-
فىتلىكىدىكى بىر خىل دېموكراتىيە روھىنى چۈشەندۈرۈپ
بېرىدۇ، بۇ بىر خىل ئىجتىمائىي سىياسەتكە يېقىن، شۇن-
داقلا دېموكراتىزملىق سىياسەتكە يېقىن روھ، مەن دائىم
دۆلەت ئىچىدىكى ھەر خىل ئىشلارغا، ھەر خىل قۇرۇلۇش
تارماقلىرىغا قارىتا ئۆزۈمنىڭ پىكرىمنى بايان قىلىمەن،
يەنى مېنىڭچە، بىر خىل ئىشنى كېڭەيتىپ ئۇنى تەۋرەت-
مەسلىك ئۈچۈن، ئۇنى ئوڭۇشسىزلىققا ئۇچراتماسلىق ئۈ-
چۈن، ھەقىقىي ئىشنىڭ يېتىلىشى ۋە راۋاج تېپىشى، مىل-
يونلىغان خەلقنىڭ ئىشى بولۇشىغا ئاساس سېلىش ئۈچۈن،
ئەڭ ئاساسلىق شەرت شۇكى، دېموكراتىك تۈزۈم ۋە دې-
موكراتىك روھنى يولغا قويۇش كېرەك. دېموكراتىك
تۈزۈم بىلەن دېموكراتىك روھنىڭ مەزمۇنى نېمە؟ ئۇنىڭ
مەنىسى شۇكى، ئەركىنلىك، باراۋەرلىك. تۇرمۇش جەھەتتىن
ئىپتىساق باراۋەرلىك بولىدۇ. سىياسىي جەھەتتىن ئىپتىساق
ئەركىنلىك بولىدۇ. سىلەرنىڭ پاراۋانلىق جەھەتتىكى تەق-
سىمات چارەكلەر، ئىشچى ۋە خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرار جاي،
ئۇسكۇنە قاتارلىق جەھەتلەردە شەرتكە ئويغۇن كەلمەيدۇ،

بەكمۇ ئاددىي ۋە ئۆلچەمگە لايىق ئەمەس. بىراق خىزمەت-
چىلەر بىلەن ئىشچىلارنىڭ تۇرمۇش ئارىلىقى ناھايىتى يې-
قىن. كۆپچىلىكنى باراۋەرلىك ئاساسىدا ئورتاق تۇرمۇش
كەچۈرۈشكە، ئورتاق خىزمەت ئېلىپ بېرىشقا سەۋەبچى بول-
غان، بۇ قانداق كۈچ؟ ئۇ بولسىمۇ دېموكراتىيە روھىدۇر!

بىز سەنمىنجۇيىلىق دۆلەت. بىز ئەمگەكچىلەر بىلەن كاپى-
تالىستلار سىنىپى زىتلاشقان كاپىتالىزم يولىغا ماڭساق
بولمايدۇ، بەلكى خەلق تۇرمۇشى توغرىسىدىكى مەسلەكنى
ئەمەلدە يۈرگۈزۈشىمىز، ئالدى بىلەن ئەمگەكچىلەر بىلەن
كاپىتالىستلار تىغمۇ - تىغ تۇرىدىغان چېگرىنى بۇزۇپ
تاشلىشىمىز لازىم. كۆپچىلىكنىڭ ھەممىسى قۇرغۇچىلاردۇر،
ئىجاد قىلغۇچىلاردۇر، ئەمما ھەر بىرەيلەننىڭ ئوقۇش سى-
تاژى ۋە تېخنىكىسى، شۇنداقلا خىزمىتىنىڭ ئوخشىماسلىقى
ھەر خىل نام - ئاتاقلار بىلەن ئاتىلىدۇ. ئوخشاش بولمىغان
تارماق ۋە ئېھتىياجلارغا ئايرىلىدۇ. مانا بۇ خىل مۇئامىلە
ۋە ئېھتىياج جەھەتتىكى ئوخشاشماسلىقتىن دۇنيادىكى ھەرقاي-
سى ئىلغار مەملىكەتلەر، يەنى ئىجتىمائىي سىياسەت يۈر-
گۈزۈۋاتقان ئەنگلىيە بىلەن سوۋېتلەر ئىتتىپاقىمۇ خالى
بولالمايدۇ. بۇ قېتىم ئاڭلىشىمىزچە يۈمېن نېفىتلىكىدىكى
ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇش مۇئامىلىسى ۋە دېموك-
راتىيەلىشىش جەھەتتە ئالغا ئىلگىرىلەش ۋە ئىسلاھات
توختىماي ئېلىپ بېرىلىۋېتىپتۇ. كاندىكى پاراۋانلىق ھەي-
ئىتى خىزمەتچىلەر ۋە ئىشچى بۇرادەرلەر ئارىسىدىن سايـ-
لانغان ئىكەن، يىغىندا كۆپچىلىكنىڭ پىكىر بېرىش ۋە پا-
راۋانلىق تەلەپ قىلىش ھوقۇقى بار ئىكەن. ئەگەردە بۇن-
دىن كېيىن پاراۋانلىق جەھەتتە يەنىمۇ ئىلگىرىلەش ۋە
تولۇقلاش توغرا كەلسە، ئۇنداقتا بىزنىڭ يۈمېن نېفىتلى-
كى پۈتۈن مەملىكەت بويىچە دۆلەت قۇرۇلۇشىكى نەمۇنە

بولۇشقا ئېگىشلىك بولىدۇ. بۇ خىل قۇرۇلۇش ئىشلىرى،
پاراۋانلىق تارماقلىرىغا نىسبەتەن، دېموكراتىيە روھىغا
نىسبەتەن، — بۇ كۆپچىلىكنىڭ دېموكراتىيە روھى — ئور-
تاق تۇرمۇش، ئورتاق خىزمەت قىلىش ئىشلىرى مەملىكەت
ئىچىدىكى باشقا ئىشلارغىمۇ نەمۇنە بولۇشقا ئەرزىيدۇ،
خەلق تۇرمۇشى مەسىلىكى سىياسىتى ئۈچۈنمۇ بىر ئوبدان
ئاساس يارىتىش بولىدۇ. ھازىر قۇرۇلۇشنىڭ كۆلىمى تې-
خى تولۇق ھازىرلانمىدى، قاتناشمۇ ناھايىتى قىيىن، ئۇ-
نىڭ ئۈستىگە راسخوت چەكلىمىسى تۈپەيلىدىن ھازىر قان-
داق كېڭەيتىش، ئۆزىمىزنىڭ غايىسى بويىچە قانداق ئىش-
لەشتە ئەلۋەتتە ئوبيېكتىپ شەرت - شارائىتنىڭ چەكلىمى-
سىگە ئۇچرايمىز. بىراق كۆپچىلىك غەم قىلمايلى، ھازىر
بىز ئوبدان ئاساسقا ئىگە بولۇپ قالدۇق، ئىستىقبالىمىز
چەكسىز. لۇڭخەي يولى تيەنشۈيگىچە باردى. ئىككى يىل-
غىچە ئۇرۇش بولمىسا لەنجۇغا ھەتتا جيۇچۈەنگىچە چوقۇم
يېتىپ بارالايدۇ. بۇ ئىش توغرىلىق مەن نەنجىڭدە مەر-
كەزگە تەلەپ قويغان، ئۈچ يىل ئىچىدە قۇمۇلغا، بەش
يىل ئىچىدە ئۈرۈمچىگە يەتكۈزۈش مۇمكىن، زۇڭتۇڭ
37 - يىلىنىڭ يىل ئاخىرى لەنجۇغا ئاپىرىشقا ماقۇل بولدى.
مېنىڭچە 40 - يىللىرى ئەنشىگە بارالايدۇ. قاتناش مى-
نىستىرلىقىنىڭ مەسئۇللىرى جيۇچۈەنگىچە ئاپىرىشقا ماقۇل
بولغان. يۇمېن نېفىتلىكىگىچە ئاپىرالىغان بولساق نېفىتلىك-
نىڭ تەرەققىياتىدا ئەلۋەتتە گەپ يوق ئىدى. يۇمېن نې-
فىتلىكىنىڭ نېفىتى ياپونغا قارشى ئۇرۇش دەۋرىدە ۋە ھا-
زىر غەربىي شىمالدىكى بىر نەچچە ئۆلكىنى تولۇق تەمىن-
لەپ كېلىۋاتىدۇ. بىراق يۇمېن نېفىتلىكى جۇڭگو بويىچە
دائىرىسى ئەڭ چوڭ، خەزىنىسى مول نېفىتلىك، مۇشۇ بىر-
دىن - بىر چوڭ نېفىتلىكنىڭ ماشىنا سايمانلىرى تولۇق-

لانغاندىن كېيىن، يۇمېن نېفىتلىكىنىڭ مەھسۇلاتلىرىنى
شەرقىي - جەنۇب، شىمالىي جۇڭگو ۋە پۈتۈن مەملىكەتكە
يەتكۈزۈش مۇمكىن. بۇنىڭدىن بىز يۇمېن نېفىتلىكىنىڭ
ئىستىقبالىنىڭ قانچىلىك چوڭ ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ ئالالاي-
مىز. مېنىڭ بۇ سۆزلەرنى دېيىشىمدىكى سەۋەب، مەن
سۆزلەشكەن ئىنژېنېرلار ھەل قىلىش ئاسان بولمىغان
نۇرغۇن مەسىلىلەر ئۈستىدە غەم قىلىشىۋېتىپتۇ، بۇ خىل
روھنى قايىل بولۇشقا ئەرزىيدۇ. شۇنىسى جۇڭگو-
دىكى ئۇرۇش ئۇزاققا بارمايدۇ. تېنچلىق ئەمەلگە ئاشقان-
دىن كېيىنكى تەرەققىياتمۇ تېز بولىدۇ، مانا شۇ چاغدا ھەر-
قايسى ئىنژېنېرلار ئۈچۈن ماھارەت كۆرسىتىدىغان ئىمكانى-
يەت يارىتىلىدۇ.

يەنە بىرسى مەكتەپلەرنى ئېكسكۇرسىيە قىلدىم. ئوتتۇ-
را مەكتەپ ۋە باشلانغۇچ مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى نا-
ھايىتى تولۇق ئىكەن. ئوقۇغۇچىلارنىڭ 70% — 80%ى
ئىشچى بۇرادەرلەرنىڭ پەرزەنتلىرى ئىكەن. بۇنى ئاڭلاپ
ناھايىتى خۇش بولدۇم. بۇرۇنقى فېئوداللىق دەۋردە كى-
تاب ئوقۇش پەقەت پۇلى بار ئائىلىلەرنىڭلا ئىشى ئىدى. نام-
راتلارنىڭ پەرزەنتلىرى مەكتەپكە كىرىدىغان پۇرسەت ناھايىتى
ئاز ئىدى، كىتاب ئوقۇشقا شەرت - شارائىت يوق دېيىشكىمۇ
بولىدۇ. نېفىتلىكتىكى مەكتەپتە، سىنىپتا خىزمەتچىلەرنىڭ بالىلى-
رى بار ئىكەن، ئىشچىلارنىڭ بالىلىرىمۇ بار ئىكەن. ئىشچى بۇرا
دەرلەر بۇنى ناھايىتى ئاددىي ئىش دەپ چاغلىماڭلار. بۇرۇنقى
فېئوداللىق دەۋردە ئىشچى ۋە دېھقانلارنىڭ كىتاب ئوقۇش
ئىمكانىيىتى ناھايىتى ئاز ئىدى. ئەمەلدارلارنىڭ، پۇلى
بارلارنىڭ كىتاب ئوقۇش ئىمكانىيىتى كۆپ ئىدى. بۇ ھە-
قىقەتەنمۇ فېئوداللىق دەۋرنىڭ يامان ئىللىتى، ئۇ بىزنىڭ
دۆلەت، مىللىتىمىز مەدەنىيىتىنىڭ يۈكسىلىشىگىمۇ سەۋەبچى

بولىدۇ. ئاتالمىش «كىتاب ئوقۇشنىڭ ئۆزى ئەمەلدار بولۇش» دەۋرى بۇرۇنقى زامان بولۇپ قالدى. بۈگۈنكى 20-ئەسىر خەلقنىڭ ئەسىرى بولىدۇ. بىزنىڭچە دۆلەت، مىللەت مەدەنىيىتىنىڭ تەرەققىياتىدا ئاساسەن ھەر بىر ئادەم ئۆزىگە تۇشلۇق بىلىم ۋە ئىقتىدارغا ئىگە بولۇشى ۋە دۆلەت، مىللەتكە ھەسسە قوشۇشى كېرەك، شۇنداق بولغاندىلا بۇنداق دۆلەت ۋە مىللەت ئاندىن راۋاج تاپالايدۇ، ئىلگىرىلىيەلەيدۇ، ئاندىن بىر ئەۋلاد يەنە بىر ئەۋلادنى بېسىپ چۈشەلەيدۇ. ھەرقايسى ئىشچى بۇرادەرلەرنىڭ ئائىلىسىنى ئېلىپ ئېيتساق، بۇمۇ ناھايىتى مۇھىم مەسىلە. ھازىر بىز پەقەت ئاددىيلا تېخنىكا ئىشچىسىدىن ئىبارەت، لېكىن بىز دۆلىتىمىزنى سەنئىجۇيىلىق زامانىۋىلاشقان مەملىكەت قىلىپ قۇرۇپ چىقىش ئۈچۈن، ئىشچى تەربىيىلەش ئاسان ئىش، لېكىن ئىنژېنېر يېتىشتۈرۈش ئاسان ئەمەس. ھازىر ئىشچى ۋە تېخنىكا ئىشچى بولغانلار ئۆز باللىرىنىڭ ئىنژېنېر بولۇشىنى ئۈمىد قىلىشى كېرەك. ئۆزى گەرچە يېشى چوڭىيىپ قېلىپ مەكتەپكە بېرىپ يۇقىرى بىلىم ۋە تېخنىكا ئۆگىنىش پۇرسىتىدىن قەپ قالغان بولسىمۇ، لېكىن ئوغۇللىرىنىڭ كېلەچەكتە يۇقىرى بىلىم ۋە يۇقىرى ماھارەت ئۆگىنىشىنى چوقۇم تەلەپ قىلىش لازىم، بالدۇر چىققان قۇلاقتىن كېيىن چىققان مۈڭگۈز ئەلا دېگەندەك، بۇ ئاتا-ئانىنىڭ ئۆز باللىرىغا بولغان ئۈمىدى بولۇپ قېلىشى لازىم. بۇ يەردە، كۆرۈپ تۇرۇپسىلەر، مەن بىر چوڭ ئەمەلدار، مەرتىۋەم خېلى يۇقىرى ھەربىي كىشى، بىراق مەن شۇنى سەممىي ئېيتىپ ئۆتىمەنكى، مېنىڭ ئائىلەمۇ دېھقان ئائىلىسى بولىدۇ، دادام ئىشچى، بوۋام دېھقان. ئاتا-ئانام نۇرغۇن يىللار جاپا تارتىپ مېنى ئوقۇتۇپ ئەمەلدار قىلماقچى بولدى. شۇ چاغدا دادام بىلەن بوۋام-

نىڭ ھەممىسى مۇشۇ ئىدىيىدە ئىدى. ھازىر بۇ دەۋرگە ئۇيغۇن كەلمەيدۇ، پەقەتلا شۇ دەۋرنىڭ ئىدىيىسىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ. ئەينى چاغدا مەنمۇ خېلى جاپا تارتقان. خۇسۇسىلار مەكتىپىدە ئوقۇغاندا خېلى ئەقىللىق ئىدىم، ئوبدان ئوقۇيتتىم. كېجۈي تۈزۈمى بىكار قىلىنغاندىن كېيىن شۇ چاغدىكى ئەجنەبىلەرچە مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇش ئىمكانىيىتى بولماي ئەسكەر بولدۇم، شىڭخەي ئىنقىلابى ۋە گومىنداڭ پارتىيىسىگە قاتناشتىم. قۇرۇقلۇق ئارمىيە مەكتىپىگە كىردىم، شۇندىلا ئازىراق پەننى ساۋاتقا ئىگە بولدۇم. ئۆزۈمچە ئالغاندا مەن ھېچقانچە تايىنى يوق بىر ئادەم ئىدىم، بىراق تەقدىر ئوڭدىن كېلىپ قالدى، نەچچە مىڭ يىللىق مۇستەبىتلىك ئاغدۇرۇلغاندىن كېيىن مەن ئىنقىلابىي ھەربىي ۋە ئىنقىلابىي پارتىيەنىڭ ئەزاسى بولۇپ قالدىم. بۇندىن كېيىن بىزنىڭ دۆلىتىمىز يېڭى ياچە بولىدۇ، دەۋرىمۇ يېڭى ياچە بولىدۇ. دۆلىتىمىزنىڭ پەننى سانائەت جەھەتتە دۇنيادىكى ئىلغار ئەللەر بىلەن چوقۇم رىقابەتلىشىشكە توغرا كېلىدۇ. زامانىۋىلاشقان ئەللەر بىلەن رىقابەتلىشىپ جۇڭگونى بۈيۈك دەۋرنىڭ ئارقىدا قويماسلىق لازىم. بۇنىڭ ئۈچۈن دۆلەتنى قۇرۇپ مىللەتنى گۈللەندۈرۈش لازىم.

دۆلەتنى قۇرۇپ مىللەتنى گۈللەندۈرۈشتە ئۈمىدنى بىز كېيىنكى ئەۋلادلارغا قويىمىز. بىز بىر ئەۋلاد كىشىلەر دۆلەت قۇرۇش ئاساسىنى سېلىپ بەردۇق. ھەقىقىي تۈردە دۆلەتنى قۇرۇپ مىللەتنى گۈللەندۈرۈش، دۆلەتنى ئەڭ ئاخىرقى قەدەمدە گۈللەندۈرۈپ بولۇش، بۇ بىزنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرىمىزغا مەنسۇپ، بىز كېيىنكى ئەۋلاد ئوغۇل-قىزلارنىڭ ئىنژېنېر بولۇپ چىقىپ زاۋۇتلاردا، مەدەن تاغلىرىدا، تەجرىبىخانىلاردا ئىشلىشىنى، پروفېسسور ۋە ئىنژېنېر بولۇشىنى، ئىنقىلاب ئۈچۈن دۆلەت قۇرۇشتا تىرىشىپ خىزمەت

قىلىشنى ئۈمىد قىلىمىز. بۇ لازىممۇ-لازىم ئەمەسمۇ؟ مەن
بۇ يەردە ئىشچى بۇرادەرلەرگە شۇنى ئېيتىپ قويايكى، ھا-
زىرقى تۇرمۇشنىڭ قىيىنچىلىقىدىن چۈشكۈنلىشىپ كەتمەڭ-
لار. ئىشچى بولۇش ناھايىتى ئىستىقباللىق، ناھايىتى چوڭ
ئىستىقباللىق بولىدۇ.

بۈگۈنكى يۈمېن نېفىتلىكى كىمگە مەنسۇپ؟ قانۇندىن
ئالغاندا، دۆلەتكە مەنسۇپ، ئەمەلىيەتتە سىلەرگە مەنسۇپ.
ئىنژېنېر ۋە ئىشچى بۇرادەرلەرگە ئورتاق مەنسۇپ، ھەر
بىر ئىشچى بۇرادەرنىڭ بىردىن نىسسىۋىسى بار. بۇندىن
كېيىن نېفىتلىكنىڭ تەرەققىياتىدا مېنىڭچە، دۆلەت بۇ يەر-
دىن پۇل تاپماقچى ئەمەس، پەقەتلا تەبىئىي بايلىقلارنى
ئېچىش ۋە دۆلەت مۇداپىئە بايلىقلىرىنى ئېچىشنى مەخ-
سەت قىلغان. بىراق بارلىق مەنپەئەتتىن ئىنژېنېرلار ۋە
ئىشچى-بۇرادەرلەر بەھرىمەن بولۇشى كېرەك ۋە مۇشۇ پۇر-
سەتتىن پايدىلىنىپ ئۆز بالىلىرىنى ئوبدان يېتىشتۈرۈپ
چىقىشى لازىم. چەت ئەللەردە زاۋۇتلار مۇشۇنداق قىلغان،
ئۆزى ئىشچى، لېكىن بالىلىرىنى ئىنژېنېر قىلغان. شۇنىڭ
ئۈچۈن نېفىتلىكتىكى بۇرادەرلەرنىڭ جاپا-مۇشەققەت تار-
تىشى سەۋەبسىز ئەمەس. بىراق ئۈمىد كۆز ئالدىمىزدا ئە-
مەس، بەلكى كېلەچەكتە، بۇ يىل ئەمەس كېلەر يىلدا،
بەلكىم كېيىنكى ئەۋلادلاردا بولۇشى مۇمكىن. ئىشىنىمەنكى،
بىزنىڭ دۆلىتىمىز ياپونغا قارشى ئۇرۇش غەلىبە قىلغاندىن
كېيىن، ئالدىمىزدىكى دۆلەتنىڭ، مىللەتنىڭ بوھرانى ئۆت-
مۈشكە ئايلىنىپ قالدى. بۇندىن كېيىن دۇنيادا ياپون جا-
ھانگىرلىكىگە ئوخشاشلار بىزنىڭ جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلالمايدۇ.
مەسىلە قانداق قىلىپ دۆلىتىمىزنى قۇرۇپ چىقىشتا، يەر
ئاستىدىكى بايلىقلارنى ئېچىپ، خەلقىمىزنىڭ تۇرمۇش سە-
ۋىيىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشتە. پۈتكۈل دۆلەت، مىللەتنىڭ

مەدەنىيىتى تەرەققىي تاپسا، ھازىرقى كىشىلەرنىڭ ئاغزى-
دىكى بەش چوڭ دۆلەتنىڭ بىرسى بولغان جۇڭخۇا مىنگو ئىسمى
جىسمىغا لايىق بولىدۇ. بۇ مەسئۇلىيەت ئاساسەن بىزنىڭ ئۈس-
تىمىزدە، ھەرقايسى ئىشچى بۇرادەرلەرنىڭ بۇ بۈيۈك مەسئۇلىيەت-
نى ئۈستىگە ئېلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن. يۈمېننىڭ ئېكسكۇرسىيەدىن
كېيىنكى تەسىراتىم بولۇپ كۆپچىلىككە دوكلات قىلىپ ئۆتتۈم.
ئەلۋەتتە مەن كەسىپ ئەھلى ئەمەسمەن، مەخسۇس تېخنىكا ۋە
كەسپىي بىلىملەردىن خەۋىرىم يوق. ئاساسىي
جەھەتتىن پەقەتلا ئېكسكۇرسىيەدىن كېيىنكى تەسىراتىمنى
ھەرقايسى خىزمەتچى، ئىشچى بۇرادەرلەرگە بىلدۈرمەكچىمەن.
بۇ ئىككى كۈن ئىچىدە مۇۋەققەت دىرېكتور گېڭ ئېيت-
قان بەزى مەسىلىلەر، مەسىلەن ھەربىي مەجبۇرىيەت مەسىلىسى،
ئاشلىق مەسىلىسى، ئۆي-جاي، ماتېرىيال سېتىۋېلىش مەسىلىسى،
نېفىت ماتېرىياللىرىنى يۆتكەش ۋە پۇل تاپشۇرۇش مەسىلىسى
قاتارلىقلارغا مەن كۆپ دىققەت قىلدىم. مەن خالايىققا
شۇنى ئېيتىپ قويايكى، باشلىق مەھكىمىسىنىڭ ھوقۇق كۈ-
چى يەتكەن ئورۇنلارغا مەن چوقۇم ياردەم قىلىمەن. كۆپ-
چىلىك غەربىي-شىمالنىڭ قاتناش-ترانسپورت ۋە ئىقتىسادىي
ھەربىي ئىشلىرىدا كۆپ مىننەت قىلدى، بۇ جەھەتتە غەربىي
-شىمالدىكى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتلەر ۋە ھەرقايسى ئۆلكىلەرنىڭ
ۋالىي مەھكىمىلىرىمۇ ياردەم بېرىشى كېرەك. بۇ قېتىمقى ئېكس-
كۇرسىيەدىن كېيىن مەن كۆپچىلىك بىلەن دائىم ئۇچرىشىپ
تۇرۇشنى، دائىملىق مۇناسىۋەتتە ۋە ھەمكارلىقتا بولۇپ
تۇرۇشنى ئۈمىد قىلىمەن. بۇندىن كېيىن غەربىي-شىمالدى-
كى ھەربىي-خەلقلەر سىلەرنى ھەر زامان قارشى ئالىدۇ، ئۇلار
سىلەرنىڭ قاتناش، ئىقتىساد، مەدەنىيەت جەھەتتىكى ئەجرىڭ-
لەرگە مۇھتاج. مەن بىزنىڭ بۇ قېتىمقى مۇناسىۋەت ۋە
ھەمكارلىقىمىزنىڭ سەمىمىي ئىكەنلىكىگە، بۇندىن كېيىن

چوقۇم يەنىمۇ چوڭقۇرلايدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن. بۇمۇ مېنىڭ بىر تەسىراتىم. خۇسۇسەن كۆپچىلىكنىڭ مەندە قالدۇرغان تەسىراتى ناھايىتى ياخشى بولدى.

ئەڭ ئاخىرىدا بىللە كەلگەنلەرگە ۋاكالىتەن سىلەرگە رەھمەت ئېيتىمەن. يۇمېن نېفىتلىكىنىڭ مۇۋاپپەقىيەت قازىنىشىغا ۋە ئۇلۇغۋار تەرەققىياتىغا تىلەكداشلىق بىلدۈرىمەن.

كېيىنچە باشقىلارنىڭ ئىنكاس قىلىشىچە، مېنىڭ بۇ قېتىمقى نېفىتلىكتىكى سۆزۈم ئىشچى-خىزمەتچىلەرنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشىپتۇ. ئۇلار: «گومىنداڭنىڭ ئىچىدىمۇ بىز ئىشچىلارغا بۇنداق تەكەللۇپ قىلىدىغان گېنېرال بار ئىكەن!» دېيىشكەن. ئەينى ۋاقىتتا يۇمېن نېفىتلىكى چەت بىر جاي ئىدى، بارىدىغانلارمۇ ئاز ئىدى، بولۇپمۇ ئالىي دەرىجىلىك ھەربىي-مەمۇرىي مەسئۇل خادىملارنىڭ بېرىشى تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ۋاھالەنكى، مەن باردىم، ئۇلار بىلەن رەسىمگە چۈشۈپ قىزغىن سۆھبەت ئېلىپ باردىم، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى ۋە ئىستىقبالىغا كۆڭۈل بۆلدۈم، شۇڭا ئۇلارنىڭ خۇشال بولىشى تەبىئىي ئىدى.

مەسئۇدنى ئالماشتۇرۇۋېتىش

مەن لەنجۇدا ئىلى تەرەپنىڭ 2-ئاينىڭ 17-كۈنى ئەۋەتكەن جاۋاب خېتىنى تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن، مەسىلىنىڭ تۈگۈنى، بىرى مەسئۇدنى ئېلىۋېتىش ياكى قالدۇرۇش مەسىلىسى، يەنە بىرى شىنجاڭ گارنىزون ئورگىنىنىڭ قانۇنسىز ھەرىكەتلىرىنى قىلىۋاتقانلىق مەسىلىسىدە بولۇپ قالغانلىقىنى ئېنىق بىلىۋالدىم. ئىلى تەرەپ مەسئۇدقا ئاشكارە قارشى تۇراتتى، ئۇلار شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ باش قوماندانى سۇڭ شىلىيەنگە دەسلەپتە ئوچۇق-ئاشكارە قارشى تۇرمىغان بولسىمۇ لېكىن ئارمىيە-ساقچى ئورگىنىنىڭ قانۇنسىز ھەرىكەتلىرىنى قىلىۋاتقانلىقىغا سۇڭ ئالدى بىلەن مەسئۇل بولۇشى كېرەكلىكىنى كۆپ قېتىم غەيرى-رەس

مىي ئىپادىلىگەنىدى. ھازىر ئەمدى ئۇلار سۇڭنى ئاشكارە ئەيىپلەشكە باشلىدى. ئىلى تەرەپ سۇڭنى مېنىڭ «يېقىن ياردەمچىم» دەپ قاراپ، سۇڭنىڭ مېنىڭ تىنچلىق سىياسىتىمگە قاتتىق قارشىلاشقۇچى ۋە قارشى تۇرغۇچى ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى. ئۇنىڭ بەزىبىر خاتا ھەرىكەتلىرى مەسىلىلەرنى بىر تەرەپ قىلىدىغان چاغلاردا مېنى مۈشكۈل ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قوياتتى. ئەگەر بۇ تۈگۈن يوقۇتۇلمايدىكەن ۋەزىيەتنىڭ ياخشىلىنىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شۇڭا مەن شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىشتا ئىككى تەرەپ قايتىدىن ھەمكارلىشىشقا توغرا كەلسە ئالدى بىلەن مەن تەشەببۇسكارلىق بىلەن يول قويۇپ كەسكىن ھەرىكەت قوللىنىپ، بۇ ئىككى كىشىنى ئالماشتۇرۇۋەتمىسەم بولمايدىكەن دېگەن تونۇشقا كەلدىم.

لېكىن، نەنجىڭ ھۆكۈمىتىدە مەسئۇدنى جېنىنىڭ بىرىچە قوللايدىغانلارنىڭمۇ بارلىقىنى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇنىڭ ۋەزىپىگە تەيىنلەنگەنلىكىگە ئەندىلا بىر قانچە ئاي بولغانلىقى ئۈچۈن، مۇبادا ئۇنى ئالماشتۇرۇش توغرىسىدا ئىلتىماس قىلغاندا، ماقۇللاشتا تەسكە توختايدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ ئۈچۈن ئالدى بىلەن سۇڭ شىلىيەننى ئالماشتۇرۇۋېتىش لازىملىقىنى ئويلاپ، جياڭ جيېشىغا ئۇ ھەقتە تەكلىپ سۇنۇپ، ماقۇللۇقىنى ئالدىم. ئۇزۇن ئۆتمەيلا سۇڭ ئىچكىرىگە يۆتكەلدى، ئۇنىڭ ئورنىغا تاۋسىيۇ غەربىي-شىمال ھەربىي-مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، قوشۇمچە شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ باش قوماندانى بولدى.

بىرىنچى قەدەم ئىشقا ئاشۇرۇلغاندىن كېيىن، ئىلى تەرەپنىڭ 1948-يىلى 10-ئاينىڭ 3-كۈنى ئەۋەتكەن خېتىنى تاپشۇرۇپ ئالدىم. مەن لىيۇ مىڭچۈن، چۇ يۇۋ، لىيۇ زېرۇڭلارنى ئېلىپ لەنجۇغا بېرىپ، ئومۇميۈزلۈك تەھلىل يۈرگۈزۈش ئارقىلىق مەسئۇدنى ئالماشتۇرۇۋېتىشنى قارار قىلدۇق. لېكىن مەن، تېلېگراممىدا ئەۋەتكەندە بىر مۇنچە ئاۋارىچىلىق بولىدىكەن دەپ

ئويلاپ ئۆزەم ئىشۋاستە نەنجىڭگە يېرىپ، ئالدى بىلەن جىياڭغا شىنجاڭ مەسىلىسىنى ھەل قىلىشتا چوقۇم مەسئۇدنى ئالماشتۇرۇش ۋېتىشىنىڭ زۆرۈرلىكى توغرىسىدىكى سەۋەبلەرنى چۈشەندۈردۈم. كېيىن يەنە ئالاقىدار تەرەپلەرگىمۇ چۈشەندۈردۈم. بۇنىڭ بىلەن كۆپچىلىك مۇشۇنداق قىلمىسا بولمايدىغانلىقىنىڭ ھەقىقىي سەۋەبلىرىنى ئاندىن چۈشەندى. شۇ چاغدا بەزىلەر مېنىڭ يەنە قوشۇمچە ئۆلكە رەئىسى بولۇشۇمنى تەشەببۇس قىلغان بولسىمۇ لېكىن مەن ئۇنى قەتئىي رەت قىلىپ، بۇرھاننى بۇ ۋەزىپىگە قوشۇشقا كۆرسەتتىم. بۇرھاننىڭ نەنجىڭگە يۆتكىلىپ ھۆكۈمەت ھەيئىتى بولۇپ ئىشلەۋاتقىنىغا بىر يىلدىن ئاشقان ئىدى، ئۇ خەنزۇچە سۆزلىيەلەيتتى، كىشىلەرگە خۇشخۇي - مۇلايىم مۇئامىلە قىلاتتى، نەنجىڭ ھۆكۈمىتىدە ئۇنى بىلىدىغانلارمۇ ئاز ئەمەس ئىدى، ئەگەر مۇشۇنداق چاغدا ئۇنى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ رەئىسلىكىگە قويۇش توغرىسىدا تەكلىپ بېرىلسە ئاسانلا ماقۇللىناتتى. لېكىن شۇنداق بولسىمۇ بۇ ئىش كېيىنگە سوزۇلۇپ قېلىۋەردى - دە 1948 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندىلا ئاندىن رەسمىي بۇيرۇق ئېلان قىلىندى①.

بۇ يەردە مەن مەسئۇد توغرىسىدا ئازراق قوشۇمچە قىلىپ ئۆتەي. ئۇ شىڭ شىسەي دەۋرىدە زىيانكەشلىككە ئۇچراشتىن قورقۇپ مەركەزگە قېچىپ كېلىۋالغىنىغا 10 يىلدىن ئاشقان بولۇپ، مەن ئۇنىڭ بىلەن ئەزەلدىن باردى - كەلدى قىلىشىپ باقمىغان، پەقەت بەزى يىغىنلاردا ئۇنىڭ سۆزلىگەن سۆزىنى ئاڭلىغانمەن. مەن 1946 - يىلى شىنجاڭغا بېرىشتىن ئاۋال، ئۇ جىياڭغا ئۈچ تۈرلۈك تەكلىپنى ئوتتۇرىغا قويدى، شۇنداقلا ماڭىمۇ بىر پارچە خەت يېزىپ، خەتكە جىياڭغا يوللىنىدىغان بىر

① «مىڭگو چوڭ ئىشلار خاتىرىسى» دا خاتىرىلىنىشىچە 1949 - يىلى 1 - ئاينىڭ 10 - كۈنى جىياڭ زۇڭتۇڭ بۇيرۇق چىقىرىپ: بۇرھاننى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسلىكىگە تەيىنلىدى.

پارچە تەكلىپنىمۇ قوشۇپ ئەۋەتىپتۇ. خەتتە مەركەزنىڭ ھەل قىلغۇچ تەدبىرلىرىنى ھىمايە قىلىدىغانلىقىنى ھەمدە مېنىڭ بۇ قېتىم شىنجاڭغا بارغاندىن كېيىن يەرلىك خەلقنىڭ ئارزۇسىنى قاندۇرۇشۇمنى، خەلققە مۇۋاپىق سىياسىي ئورۇن بېرىشىمنى ئۈمىد قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. جىياڭغا سۇنغان 15 ماددىلىق تەكلىپتە، ئاساسەن مەركەزنىڭ چېگرا رايونىنىڭ ئۆز - ئۆزىگە خوجا بولۇش ھوقۇقىنى ئېتىراپ قىلىش، يەرلىك خەلق ئۆزىنىڭ ئىشلىرىنى ئۆزى بېجىرىش، بىگۇناھ تۇتقۇن قىلىنغانلارنى قويۇپ بېرىش، مۇسادىرە قىلىنغان مال - مۈلۈكلەرنى ئېنىقلاپ بىردەك قايتۇرۇپ بېرىش، خەلقنىڭ باج سېلىقىنى يەڭگىللىتىش قاتارلىقلار تەلەپ قىلىنغان. خەتتىن قارىغاندا ئۇنىڭ ۋەتەننى، مىللەتنى سۆيىدىغان ئادەملىكى چىقىپ تۇراتتى. شۇڭا مەن شىنجاڭغا بېرىپلا ئۇنى شىنجاڭنىڭ مۇپەتتىشلىكىگە كۆرسەتتىم ھەمدە مەن قوشۇمچە رەئىسلىك ۋەزىپىسىدىن ئىستىپا بەرسەم بۇ ئورۇنغا ئۇنى قويارمىز دەپ ئويلىغانىدىم.

ۋاھالەنكى ئۇ رەئىس بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئاجىزلىقلىرى بارا - بارا ئاشكارىلىنىشقا باشلىدى: ئالدى بىلەن ئۇ، ئۆزىنىڭ جاھىل ھەم قابىلىيەتسىزلىكىنى ئىپادىلىدى، ئۇ پۈتۈنلەي ئاز ساندىكى بىر قىسىم كىشىلەر تەرىپىدىن قورشىۋېلىنغان ئىدى. ئۇ سوۋېتكە قارشى تۇرۇپلا قالماي يەنە بارا - بارا خەنزۇلارغا، مەركەزگە قارشى تۇرۇشقا ھەتتا «يۈكسەك دەرىجىدە ئۆز - ئۆزىنى ئىدارە قىلىش» دېگەن مۇقاملارنى توۋلاشقا باشلىدى. مەن، ئۇنىڭ بىلەن ئەيساغا بىر پارچە شەخسىي خەت يېزىپ، ئۇلارنىڭ خاتا قىلمىشلىرىنى كۆرسىتىپ ئۆتتۈم. ئەسلى خەت مۇنداق يېزىلغان:

مەن شىنجاڭدىن ئايرىلغىلى بىر يىلدىن ئاشتى، بۇ بىر يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت ئىچىدە مەن، شىنجاڭدا دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغان نۇرغۇنلىغان ئىشلارنىڭ بولغانلىقىنى

ئاڭلىدىم. پۈتۈن ئۆلكىنىڭ تىنچلىقىغا كاپالەتلىك قىلىپ، دۆلەتنىڭ بىرلىكىنى ھىمايە قىلىپ، دېموكراتىك سىياسەتلەرنى يولغا قويۇپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش يۈزىسىدىن بېكىتىلگەن سىياسەتلەرنى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراتماسلىق، مېنىڭ سىلەر ئۈچۈڭلار② بىلەن بولغان دوستلۇقىمىزنىڭ بۇزۇلماسلىقىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، ئۆزەم بىر قەدەر چوڭ مەسىلە دەپ قارىغان ئىشلارنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، سىلەر بىلەن بىللە مۇزاكىرە قىلىشنى ئويلىغانىدىم. ھازىر ئۇنى ماددىلارغا ئايرىپ تۆۋەندىكىچە يازماقچىمەن:

ئا. خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇش مەسىلىسى. بۇ مەسىلىنىڭ پايدا - زىيىنى توغرىسىدا مەن بۇرۇن ناھايىتى كۆپ سۆزلىگەنمەن. سىلەر ئەلۋەتتە ئۇنى ئۇبدان بىلىسىلەر، شۇڭا ھازىر بۇ توغرىدا كۆپ سۆزلەشنىڭ ھاجىتى يوق. ھازىر مۇزاكىرە قىلىدىغىنىمىز: ئەيسا ئەپەندى رەھبەرلىك قىلىۋاتقان ئۇيغۇرچە گېزىتتە ئېلان قىلىنغان سۆزلەردە ئىپادىلەنگەن پوزىتسىيە بولۇپ، ئۇنىڭدا يەرلىك ھۆكۈمەتلەرنىڭ خىزمىتى كاشىلىغا ئۇچرىدى دېيىلگەن، ھەممە خەلقنىڭ دۆلەت ئارمىيىسىگە بولغان ھېسسىياتىدا ئارىنى بۇزىدىغان بىرمۇنچە پاكىتلار ئويدۇرۇپ چىقىرىلغان، بۇ سۆزلەردە خەنزۇلارغا قارشى مەنا بارمۇ - يوق؟ جايلار ۋە ھەر دەرىجىلىكلەرگە بېرىلگەن يوليورۇقتا خەنزۇلارغا قارشى مەزمۇن بارمۇ - يوق؟ بۇ توغرىدا كۆپچىلىكنىڭ ئېغىر - بېسىقلىق بىلەن خاتالىقى ئۈستىدە ئويلىنىپ كۆرۈشنى ئۈمىد قىلىمەن. شۇنىڭ بىلەن بىللە كۆپچىلىكنىڭ بۇ مەسىلىگە قارىتا چوڭقۇر ئويلىنىشىنى ئۈمىد قىلىمەن. چۈنكى

② ئۈچ كىشى: مەسئۇد، ئەيسا ۋە مۇھەممەت ئىمىنلارنى كۆرسىتىدۇ.

خەنزۇلارغا قارشى ئىدىيىلەر داۋاملىق ئۇلغىيىپ كېتىۋەرسە، ئۇ شىنجاڭنىڭ ئىستىقبالىغا نىسبەتەن ناھايىتى ئېغىر خەۋپ كەلتۈرۈپلام قالماي، سىلەر بىر قانچىڭلار رەھبەرلىك قىلىۋاتقان ھاكىمىيەتمۇ ئىنتايىن زور تەسىرگە ئۇچرىشى مۇمكىن دەپ كېسىپ ئېيتىشقا بولىدۇ. سىلەر ئۇيغۇرچە گېزىتتە «خەنزۇلارغا قارشى تۇرغانلىقنى ئەتەي بىر خىل جىنايەت قاتارىغا قوشۇۋالدىڭلار» دېدىڭلار، سىلەرچە بۇ ئادىل تەنقىت بولامدۇ؟ مېنىڭچە، ئەيسا ئەپەندى خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇشقا رەھبەرلىك قىلىۋاتىدۇ دېگەن بۇ سۆز ئورۇنسىز، شۇنداقتىمۇ يەنە شۇنى تەكىتلەپ ئۆتەيكى، كۆپچىلىك سەمىمىي ھالدا خاتالىقى ئۈستىدە ئويلىنىپ كۆرۈشى ۋە ئويغىنىشى لازىم.

ب. مەركىزىي ھۆكۈمەتكە نارازى بولۇش مەسىلىسى. دەرۋەقە، ھازىر مەركەز بەزى جەھەتلەردە بىزنىڭ تەلەپىمىز بويىچە بىزنى كۈچلۈك تۈردە قوللىيالمايۋاتىدۇ ۋە تولۇق ياردەم بېرەلمەيۋاتىدۇ. بۇ توغرىدا مەن ھەر دائىم غەم يەيمەن ۋە ئەپسۇسلىنىمەن. لېكىن كۆپچىلىك شۇنى بىلىشى كېرەككى، ھازىر مەركىزىي ھۆكۈمەت ناھايىتى قىيىن ئەھۋالدا تۇرۇۋاتىدۇ، مەركەز شىنجاڭغا ياردەم بېرىشنى خالىمايدۇ ئەمەس بەلكى ئارمانى بولسىمۇ دەرمانى يوق ھالەتتە تۇرىۋاتىدۇ؛ بۇ ئەھۋالنى كۆپچىلىك ئەپۇ قىلىش ئاساسىدا ئويلايدىغان بولسىلا چۈشىنىدۇ. ئەگەر ئادەتتىكى نورمال ئەھۋالدا بولغان بولسا، مەركەز شىنجاڭنى چوقۇم ناھايىتى زور كۈچ بىلەن قوللىغان ۋە گۈللەندۈرگەن بولاتتى، دەپ ئويلىشىڭلار كېرەك. ھازىر يەنە بەزىلەر ئامما ئارىسىدا مەركەزگە نىسبەتەن ھەر خىل نارازىلىقلارنى ئىپادىلىمەكتە، بۇنى قانداقمۇ ئادىللىق دېيىشكە بولىدۇ؟

س. يۈكسەك دەرىجىدە ئۆز - ئۆزىنى ئىدارە قىلىش

مەسىلىسى. بۇ مەسىلە توغرىسىدىمۇ مەن كۆپ سۆزلىگەن-
مەن. سەنمىنجۇيىنىڭ مىللىي مەسىلىكى «يۇكسەك دەرىجى-
دە ئۆز - ئۆزىنى ئىدارە قىلىش» نى يولغا قويۇشقا بو-
لىدۇ دەپلا قارىماستىن كەلگۈسىدە «مۇستەقىل» بولىدىغان
بولسىمۇ ئۇنى قوللايدۇ. ۋاھالەنكى بۈگۈنكى كۈندە شىنجاڭ-
دا يۇكسەك دەرىجىدە ئۆز - ئۆزىنى ئىدارە قىلىشنى يول-
غا قويۇشقا بولامدۇ - يوق؟ ئەگەر دەرھاللا شىنجاڭدا ئۆز-
ئۆزىنى ئىدارە قىلىش يولغا قويۇلسا، دۆلەت ئارمىيىسىنى
ھەتتا مەركەزنىڭ شىنجاڭدىكى بارلىق ئورگانلىرىنىمۇ ئاپ-
تۇرۇپ كېتىشكە توغرا كېلىدۇ، بۇنى بىزنىڭ ئىنقىلابىي ھۆ-
كۈمىتىمىزنىڭ مەيدانىدىن ئېيتقاندا قىلالايمىز لېكىن شىن-
جاڭنىڭ ئۆز ئەھۋالىدىن ئېلىپ ئېيتىدىغان بولساق، ھەر-
بىي ئىشلارنى ئالايلى، مۇبادا سىلەر دەرھال ھەربىي قىس-
سىملارنى قۇراللىنىشلار بىلەنمۇ يۇكسەك دەرىجىدە ئۆز -
ئۆزەڭلەرنى ئىدارە قىلىشنى يولغا قويالىشىڭلارغا ئىشەنچ
قىلالامسىلەر؟ ھازىرچە بۇنى تىلغا ئالماي تۇرايلى، ئىقتى-
سادتىنلا ئېلىپ ئېيتىدىغان بولساق، شىنجاڭنىڭ ھازىرقى
ئىشلەپچىقىرىش ۋە بارلىق ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ۋەزىيىتى
بويىچە قارىغاندا، مەركەزنىڭ زور كۈچ بىلەن مەدەت بې-
رىشى ۋە قوللىشى بولغان تەقدىردىمۇ، 10 يىل ھەتتا 30
يىلچە ۋاقىت سەرپ قىلىپ قۇرۇلۇش ئېلىپ بارغاندا ئان-
دىن ئىسمى - جىسمىغا لايىق ئۆلكە قىلىپ قۇرۇپ چىققىلى،
ھازىرقى دۇنيادا مەۋجۇت بولۇپ تۇرغىلى بولىدۇ. ئەگەر
مەركەزنىڭ قوللىشى بولمىسا، قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىلمىسا، ئىش-
لەپچىقىرىش ئارقىدا قالغان، قاتناش - ترانسپورت قىيىن،
كۆپ سانلىقى خەلقلەر جاپالىق تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقان،
باج يىغىش توغرىسىدا ئېغىز ئېچىشقا بولمايدىغان شىنجاڭ-
نىڭ ھازىرقى ئەھۋالىدا قانداقمۇ پۇت تىرەپ تۇرغىلى بول-

سۇن؟ دەرۋەقە، ھازىر شىنجاڭ ئۆز ئالدىغا قەغەز پۇل تار-
قىتىۋاتىدۇ، لېكىن سىلەر يەنە مەركەز شىنجاڭغا ناھايىتى
ئاز قوشۇمچە ياردەم بېرىدۇ دېگەن مەسىلىنى ئوتتۇرىغا
قويۇۋاتىسىلەر. ئەگەر مەركەز بۇرۇن يېڭى پۇل بىلەن كونا
پۇلنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى نىسبەت قىممىتىنى بەرمىگەن بولسا،
ھازىرقى يېڭى پۇل بىلەن دوللار ئوتتۇرىسىدىكى نىسبەت
قىممىتى بويىچە ئوبوروت جەريانىدا يىغىلغان پۇلنى تاپ-
شۇرۇپ بېرىشكە يول قويمىغان بولسا، شىنجاڭنىڭ ھازىر-
قى ۋەزىيىتىدىن قارىغاندا قەغەز پۇل تارقىتىشقا بولات-
تىمۇ؟ بۇنى ئەلۋەتتە مەركەزنىڭ شىنجاڭنى كۈچلۈك قول-
لىغانلىقى دەپ ھېسابلاشقا بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىللە يە-
نە شۇنى سۆزلەپ ئۆتەي، مەركەز شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي
قۇرۇلۇشى توغرىسىدا، بىزنىڭ شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇشىغا تېخ-
نىكا جەھەتتە يېتەكچىلىك قىلىش ئۈمىكىنى قۇرۇش ھەققى-
دىكى ئىلتىماسىڭىزنى ماقۇللىدى، ئۈمەك باشلىقىمۇ ئېلان
قىلىندى. بۇ، لايىھىنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىشى مەركەزنىڭ تېخ-
نىكا، ئىقتىسادلىق خادىم ۋە مالىيە كۈچى ئارقىلىق شىن-
جاڭنى گۈللەندۈرۈپ، شىنجاڭ خەلقىنىڭ تۇرمۇشىنى ياخ-
شىلاپ، شىنجاڭ خەلقىنىڭ تۇرمۇشىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشنى
مەقسەت قىلغانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ. بۇنى مەركەز شىنجاڭ
كەلگۈسىدە «مۇستەقىل» بولسۇن، «يۇكسەك ئاپتونومىيە» گە
ئىگە بولسۇن دەپ قىلغانمۇ؟ شۇنى بىلىش كېرەككى، يۇك-
سەك ئاپتونومىيە، مۇستەقىللىق دېگەنلىك قۇرۇق گەپ ئە-
مەس، بۇنىڭ ئۈچۈن شەرت - شارائىت، ئىقتىدار كېرەك.
يەنە بىر نۇقتىنى چۈشەندۈرۈپ ئۆتەي، ئەگەر شىنجاڭدىكى
دۆلەت ئارمىيىسى قايتۇرۇپ كېتىلسە، مەركىزىي بانكا ئىش-
تىن توختىتىلسا، شىنجاڭ بىردەمدىلا قالايمىقان ھالەتكە
چۈشۈپ قالىدۇ - دە، ئۇنى ئوڭشاش تەس بولىدۇ. بۇ ھال-

دا يۇكسەك ئاپتونومىيىدىن ئېغىز ئېچىشقا بولامدۇ؟ جۇڭ-
خۇا مىنگو — يەنى شىنجاڭنىڭ ئانا ۋەتىنىنىڭ خەلقئارادىكى
ئورنىنىڭ، شىنجاڭغا كەلتۈرىدىغان پايدىسى ھەققىدە سۆز-
لەپ ئولتۇرۇش تېخىمۇ ھاجەتسىز.

د. دېموكراتىك سىياسەت ۋە مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى مە-
سىلىسى، دېموكراتىك سىياسەتنىڭ شىنجاڭدىكى كونكرېت
ئىپادىلىرى مۇنداق: ئۆلكىلىك، ناھىيىلىك سەنىيخۇي ھەيئە-
تى قۇرۇلدى، ھەر قايسى ۋىلايەتلەرنىڭ ۋالىيلىرى ۋە نا-
ھىيىنىڭ ھاكىملىرى خەلق تەرىپىدىن سايلاندى. بۇ خىل
دېموكراتىك تۈزۈمنىڭ تۇرغۇزۇلۇشى مەڭگۈ تىنچلىقنى
ئورنۇتۇشقا ئاساس ۋە چوڭ مۇھىم ئىش ھېسابلىنىدۇ ئەل-
ۋەتتە. دېموكراتىك تۈزۈم سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇل-
ۋاتقان دەسلەپكى مەزگىللەردە ئانداق - ياكى مۇنداق خاتا-
لىقلاردىن خالىي بولۇش تەس، لېكىن ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بى-
لەن خەلقئارا بارا - بارا ئۇنى چۈشىنىدىغان، تەبىئىي ھال-
دا سىياسىي ئىشلارغا ئارىلىشىدىغان بولىدۇ. خەلقنىڭ كۆ-
چىدىن پايدىلىنىپ دېموكراتىك سىياسەتلەرنى يولغا قو-
يۇش جەريانىدا يۈز بەرگەن يېتەرسىزلىك ۋە نۇقسانلارنى
ئاستا - ئاستا ئازايتقىلى ۋە ئۇنى تۈگەتكىلى بولىدۇ. نۆ-
ۋەتتە ئەڭ مۇھىمى ۋە تۇتۇشقا تېگىشلىك بولىۋاتقىنى —
دېموكراتىك سىياسەتكە رەھبەرلىك قىلىدىغان ئۆلكىلىك
ھۆكۈمەتنىڭ دېموكراتىك تۈزۈمگە سەممىيەتلىك بىلەن ھۆر-
مەت قىلىشى، خەلقنىڭ ئىرادىسىگە ھۆرمەت قىلىشى كې-
رەك، دېموكراتىك سىياسەتنى سىناق تەرىقىسىدە يولغا
قويۇۋاتقان دەسلەپكى مەزگىلدە يۈز بەرگەن كادىرلار ئىشى
جەھەتتىكى يېتەرسىزلىكلەرنى دەپ دېموكراتىك تۈزۈمگە
خىلاپ كېلىدىغان ئىشلارنى ھەرگىز ئالدى بىلەن قىلماس-
لىقىمىز كېرەك - ئەگەر بۇنداق ئىشلارغا يول قويۇلسىلا، ئۇ

ھالدا بىزنىڭ قاتتىق جاپا چېكىپ تۇرغۇزغان بۇ تۈزۈمى-
مىز بىردەمدىلا بۇزۇۋېتىلىدۇ، ھەتتا ئىچكى قىسمىدا ماجرا
كېلىپ چىقىدۇ. شۇنى بىلىش كېرەككى، بۇ خىل دېموكرا-
تىك تۈزۈم جەزمەن ئالغا باسىدۇ، خەلقنىڭ ئەركىنلىك
ئىرادىسى ھامان باش كۆتۈرۈپ چىقىدۇ. يۇقىرى بېسىم بى-
لەن سۇبيېكتىپ ھالدا كادىرلار ئىشىنى ئۆزگەرتىشكە بول-
مايدۇ، بۇ دېموكراتىك تۈزۈم روھىغا خىلاپ كېلىدۇ. مە-
سىلەن: ھاكىملارنى ناھىيىلىك سەنىيخۇي ھەيئىتى سايلايدۇ،
ناھىيىلىك ساقچى ئىدارىسىدىن تۆۋەن بولغان خادىملارنى
ناھىيىنىڭ ھاكىمى ناھىيىلىك سەنىيخۇي ھەيئىتىگە سۇنۇپ ماقۇللات-
قاندىن كېيىن ۋەزىپىگە تەيىنلەيدۇ، ۋەزىپىدىن ئېلىۋېتىدۇ. بۇنى
ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە يوللاپ ئەنگە ئالدۇرىدۇ. بۇ بىر ئېنىق
بەلگىلىمە بولۇپ، قانۇنغا ئايلىنىپ قالغان بولسىمۇ لې-
كىن ھازىر بەزىلەر ھاكىمنىڭ ماقۇللۇقىنى ئالمايلا ساق-
چى ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىرى ۋە ناھىيە ئىچىدىكى باشقا
ئەمەلدارلارنى بىۋاسىتە خالىغانچە يۆتكىمەكتە. ئەگەر بۇن-
داق يامان ئىشقا يول قويۇۋېرىدىغان بولساق، كەلگۈسىدە
ئۇنى تۈزەش مۇمكىن بولماي قالىدۇ. بىلىشىمىز كېرەككى،
نۆۋەتتىكى مەسىلىلەرگە قارىتا بىر تەرەپىنىلا كۆرۈپ، كەل-
گۈسىدىكى ئىشلارنى نەزەردە تۇتمىساق بولمايدۇ، بولمىسا
پايدىسى زىيىنىنى قاپلىيالماي، پايدىسى يوق زىيىنى كۆپ
ئىشلار يۈز بېرىدۇ. ئەگەر سىلەر دېموكراتىك تۈزۈمنىڭ
يولغا قويۇلۇشى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مەمۇرىي ھوقۇقىنى
ئاجىزلاشتۇرۇۋەتتى دەپ قارىساڭلار، ئۇ بىر خىل ئېقىمغا
قارشى ئىدىيە ۋە سۇبيېكتىپ كۆز قاراش بولۇپ قالىدۇ.
ئۇنى دېموكراتىك تۈزۈمنى تولۇق ئىنكار قىلىشنىڭ ئا-
ساسى قىلىشقا بولمايدۇ. سىلەر ئېھتىمال بەزى تەرەپلە-
لەرنىڭ ئىشلارغا ئارىلىشىۋالغانلىقى ئۈچۈن ھوقۇقۇڭلارنى

تولۇق جارى قىلدۇرالماي، تۈزۈم مەسىلىسىدىن گۇمان
قىلىۋاتقانسىلەر. بىرىنچى نۇقتىغا كەلسەك، ئۆلكىلىك ھۆ-
كۈمەت توغرا سىياسەتلەرنى چىڭ ئىگىلەپ بارلىق مەس-
لىلەرنى ئادىل پوزىتسىيە بىلەن بىر تەرەپ قىلىدىغانلا
بولسا، يەرلىكتىكى ھەر خىل ناچار ھادىسىلەر ئۆزلىكى-
دىن يوقاپ كېتىدۇ. ئىككىنچى نۇقتىغا كەلسەك، مەن ئۇ-
نىڭ ئومۇمىيۈزلۈك ئەھۋال ئەمەسلىكىگە ئىشىنىمەن، ئۇ
ئېھتىمال بەزى جايلاردا يۈز بەرگەندۇر، ئۇ تۈزەتكىلى
بولمايدىغان ئىش ئەمەس. دىققەت قىلىشقا تېخىمۇ تېگىش-
لىك بولغان ئەھۋال شۇكى، ئەگەر قايسىبىر تەرەپ كادىر-
لار مۇناسىۋەتتىن پايدىلىنىپ يەرلىكتە ماجرا تۇغدۇرۇش-
قا ئۇرۇنىدىكەن، ئۇ دېموكراتىك تۈزۈمدىن ئىبارەت بۇ
ئاساسىي مەزمۇندىن پۈتۈنلەي ئايرىلغانلىق، ئۆزىنىڭ
مەيدانى ۋە سىياسىتىدىن ئىككىلەنگەنلىك بولىدۇ. دېموك-
راتىك سىياسەتنىڭ ئاساسىي مەزمۇنىغا كەلسەك، بىزدە
يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن تونۇش بولۇشى كېرەك يەنى ئۆكتى-
چى پارتىيە ۋە ئوخشىمىغان پىكىردىكىلەرگە يول قويۇش
كېرەك. بۇ، شىنجاڭنى بىر ئېقىمدىكىلەرلا كونترول قىل-
ماستىن بەلكى دېموكراتىك شەكىلدىكى رەھبەرلىك بولۇ-
شى لازىم دېگەنلىكتۇر. بۈگۈنكى جۇڭگو دېموكراتىك سى-
ياسەت يۈرگۈزىدىغان دۆلەت بولغاچقا بارلىق مەسىلەلەر-
دە خەلقنىڭ توغرا چۈشىنىشىنى قوزغاش، جامائەتنىڭ
ئارزۇسى بويىچە ئىش كۆرۈش لازىمكى، ھاكىمىيەت كۈ-
چىدىن پايدىلىنىپ باشقا پىكىردىكىلەرنى چەتكە قاقماسلى-
قى كېرەك. بۇ يەردە مەن يولداشلارنىڭ كاللىسىنى سە-
گەك تۇتۇشىنى ئۈمىد قىلىمەن. بۈگۈن، بىر تەرەپتىن فې-
ئودالىزمغا قارشى تۇرۇپ، دېموكراتىيىنى يولغا قويايلى
دەپ قويۇپ يەنە بىر تەرەپتىن كاللىمىزدا يېڭى فېئودال-

لىق پىكىر ئېقىمىنى ئۇلغايتىۋالساق بولمايدۇ. بۇنى تۈزى-
تىش لازىم. مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقلىق مەسىلىسىگە كەل-
سەك، ئەگەر توغرا دېموكراتىك سىياسەت توغرا يولغا قو-
يۇلىدىغان بولسا ئۇ ھالدا مىللىي باراۋەرلىكنى ئىشقا ئا-
شۇرغىلى بولىدۇ. مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقىمۇ ئەلۋەتتە ياخ-
شىلىنىدۇ. بۈگۈن ئەگەر مىللەتلەرنىڭ ئىچكى قىسمىدا
ياكى ھەر قايسى مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدا يەنە ئىتتىپاق-
سىزلىق ئىشلىرى بولسا، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەرەپ ئۇنى
ئويلىنىپ كۆرۈش كېرەك. سىياسىي جەھەتتە يەنە دېموك-
راتىيە بولمىغان جايلار بارمۇ-يوق، كۆپچىلىكنىڭ يىت-
راقچا نەزەر سېلىشى ۋە ئاق كۆڭۈللۈك پوزىتسىيە تۇتۇش
ئاساسىدا بۇ مەسىلىنى تونۇشىنى تېخىمۇ ئۈمىد قىلىمەن.

يۇقىرىدىكى بىر قانچە مەسىلە مېنىڭچە ئىنتايىن مۇ-
ھىم بولغاچقا، ئۇنى ئوتتۇرىغا قويۇپ سىلەر بىلەن بىر-
لىكتە مۇزاكىرە قىلىش كېرەك دەپ ئويلىدىم. مەمۇرىي
ئۈنۈم مەسىلىسى، ئەمەلدارلارنىڭ پارىخورلۇق مەسىلىسى
ئۈستىدە كۆپ سۆزلىمىسەممۇ بولار. مېنىڭ ئېيتىدىغىنىم
ھەممە ئىشتا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى باشلامچى
بولۇش، ھەممە ئىشنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ يۇقىرى دە-
رىجىلىك خادىملىرىدىن باشلاش، نەمۇنىلىك رول ئويناش،
ئۆزى باشلامچى بولۇش لازىم، مۇشۇنداق قىلغاندىلا ئۈنۈمى-
نى يۇقىرى كۆتۈرگىلى بولىدۇ. پارىخورلۇقنى تۈگەتكىلى
بولىدۇ. ھازىر يەنە شۇنى تەنتەنىلىك ھالدا بايان قىلى-
مەنكى، مېنىڭ بۇ خەتنى يېزىشتىكى مەقسىتىم پۈتۈنلەي
بىزنىڭ دوستلۇقىمىز ئۈچۈندۇر. چۈنكى سىلەر شىنجاڭنىڭ
رەھبەرلىرى، سىلەرنى مەن كۆرسەتكەن، سىلەر بىلەن مې-
نىڭ ئوتتۇرامدىكى مۇناسىۋەت مەنىۋى جەھەتتىكىلا مۇنا-
سىۋەت بولۇپ قالماستىن، يەنە شەرەپ بىلەن نومۇسنى تەڭ

تارتىدىغان مۇناسىۋەتتۇر. مەن پەقەت سىلەرنىڭ مۇۋەپپەق-
قىيەت قازىنىشىڭلارنى، شىنجاڭغا رەھبەرلىك قىلىپ، تىنچ-
لىق، بىرلىككە كەلگەن، دېموكراتىك، ئىتتىپاقلىق داغدام
يولىدا مېڭىشىڭلارنى سەمىمىي ئۈمىد قىلىمەنكى، مەغلۇب
بولۇشۇڭلارغا ھەرگىزمۇ تىلەكداش ئەمەسمەن. مېنىڭ بۇ
سۆزلىرىم بىر ئاز ئېغىر كەتكەندۇر، لېكىن ھەممىسى پۈ-
تۈنلەي ياخشى نىيەتلىك بىلەن ئېيتىلدى. ئەگەر سىلەر
مېنىڭ مۇشۇ سۆزلىرىمگە ئاساسەن ئۆزۈڭلەرنى چوڭقۇر
تەكشۈرۈپ، ئەمەلىيەتتە، ھەرىكەتتە بىر ئاز ئىپادا كۆرسە-
تەلىسەڭلار، بۇ مېنىڭ ئەڭ سەمىمىي ئۈمىدىم بولۇپلا قال-
ماي يەنە پۈتۈن شىنجاڭ ئۆلكىسىدىكى خەلقلەرنىڭمۇ ئۈ-
مىدى ھېسابلىناتتى.

ھازىر مەن يۇقىرىدا ئېيتقان سۆزلىرىمنى يىغىنچاق-
لاپ قايتا سۆزلەپ ئۆتەي.

(1) خەنزۇلارغا قارشى پىكىرلەر ھەممە مەخپى ھەرىكەت-
لەر ئەگەر داۋاملىشىپ كېتىۋېرىدىغان بولسا، شىنجاڭنىڭ
ئىستىقبالى ناھايىتى خەتەرلىك بولىدۇ، شۇڭا سالماقلىق
بىلەن ئويلىشىپ كۆرۈش ۋە دىققەت قىلىش لازىم.

(2) مەركىزىي ھۆكۈمەتكە رازى بولساڭلار، بىر تەرەپ-
تىن مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ نۆۋەتتىكى قىيىنچىلىقىنى توغ-
را چۈشىنىشىڭلار كېرەك، يەنە بىر تەرەپتىن سىلەرنىڭ
ھازىرقى شىنجاڭ ھاكىمىيىتىنىڭ مەركىزىي ھۆكۈمەت بى-
لەن ئەڭ يېقىن مۇناسىۋەتتە بولىشىۋاتقانلىقىنى نەزەردە تۇ-
تۇشۇڭلار كېرەك.

(3) يۈكسەك ئاپتونومىيە مەسىلىسىگە كەلسەك، بۇنىڭغا
مەركەز يول قويمايدۇ ئەمەس، دېگەن گەپ يوق، لېكىن بۇ
بىر قۇرۇق گەپ بولماسلىقى كېرەك، ئۇنىڭدا شىنجاڭنىڭ
ھازىرقى شەرت-شارائىتى ۋە ئىقتىدارىنى ئۇزۇل-كې-

سىل بىلىش كېرەك، يۈكسەك ئاپتونومىيىنى ئىدارە قىلىپ
كېتىشكە ئىشەش بارمۇ-يوق؟

(4) شىنجاڭدا دېموكراتىك سىياسەتنىڭ ھۆلى دەسلەپ-
كى قەدەمدە تۇرغۇزۇلدى، ئۇنى ئاسانلىقچە بۇزۇۋېتىشكە
بولمايدۇ. بولۇپمۇ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت دېموكراتىك تۈ-
زۈمگە سەمىمىيلىك بىلەن ھۆرمەت قىلىپ، خەلققە رەھبەر-
لىك قىلىپ، دېموكراتىك سىياسەتنى يولغا قويۇشى لازىم-
كى، قانۇنغا خىلاپلىق قىلىپ ھوقۇق دائىرىسىدىن ھالقىپ
ئۆتۈپ ئالدى بىلەن دېموكراتىيىنى بۇزىدىغان تەدبىرلەر-
دە بولماسلىقى كېرەك.

ئاخىرىدا مەن سىلەرنىڭ تۆۋەندىكى بىر قانچە نۇقتىغا
قارىتا راست سۆزۈڭلەرنى قىلىشىڭلارنى سەمىمىيلىك بىلەن
ئۈمىد قىلىمەن.

(1) سىلەرنىڭ ھازىر مەركىزىي ھۆكۈمەت ۋە شىنجاڭ-
دا تۇرۇشلۇق دۆلەت ئارمىيىسىدىن نارازى بولۇشقا
زادى قانچىلىك پاكىتىڭلار بار؟ مەركىزىي ھۆكۈمەتكە
ياخشىلاش ۋە تۈزىتىش توغرىسىدا تەكلىپ بېرىشىڭ-
كە قولاي بولسۇن ئۈچۈن بىر-بىرلەپ ئوتتۇرىغا
قويساڭلار.

(2) سىلەر ئۈمىت قىلىۋاتقان يۈكسەك ئاپتونومىيىنى
زادى قايسى ۋاقىتتا ئىشقا ئاشۇرۇشنى خالايسىلەر؟ شۇن-
داقلا يۈكسەك ئاپتونومىيىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن، مەر-
كەزدىن ئۈمىد قىلىدىغىنىڭلار قانداق شەرت؟ سىلەرنىڭ
راستچىللىق بىلەن قىلچە قالدۇرماي يېزىپ بېرىشىڭلارنى
ئۈمىت قىلىمەن. مەن سىلەرنىڭ پىكىرىڭلارنى جەزمەن ئوب-
دان ئويلىشىپ مەركەزگە يوللاپ بېرىمەن.

(3) سىلەر ئەگەر يۈكسەك ئاپتونومىيىنى يولغا قويماق-
چى بولساڭلار قانداق شەكىلنى قوللىنىسىلەر؟ سىياسىي،

ئىقتىسادىي، تاشقى ئىشلار ۋە ھەربىي ئىشلار جەھەتتىكى پىلانىڭلار قانداق؟ يۈكسەك ئاپتونومىيىنى يولغا قويۇشقا ئىشەنچىڭلار قانداق؟ ئىچكى قىسمىدىكى ھەر قايسى مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى بىرلىك، ئىتتىپاقلىقىدا قالايمىقانچىلىق چىقماسلىققا ئىشەنچىڭلار بارمۇ؟ بۇلارنىڭ ھەممىسى شىنجاڭنىڭ ئىستىقبالىغا مۇناسىۋەتلىك بولغان ئىنتايىن مۇھىم مەسىلە بولغاچقا، مەن ئۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلۈشۈم، ئېنىق بىلىشىم كېرەك. شۇنداقلا ئۇمۇ سىلەر ئالدىن ـ ئالا ئويلاشقا تېگىشلىك بولغان مەسىلىلەردۇر. سىلەرنىڭ راستچىللىق بىلەن ئۇنى ماڭا ئېيتىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن.

(4) سىلەر كۆتكەن يۈكسەك ئاپتونومىيىنى مەركىزىي ھۆكۈمەت قىلالمايدۇ ئەمەس، ئۇنى ئويلىشىپ كۆرۈشكە بولىدۇ. چۈنكى بىر ئاز سانلىق مىللەتنىڭ ھەققانىي تەلىپى ۋە ئارزۇسىغا مەن ئەزەلدىن ھېسداشلىق قىلىپ كەلگەنمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە مەركەزنىڭ ئويلىشىپ كۆرۈشىگە يوللاپ بېرىشنى خالايمەن. لېكىن بارلىق ئارزۇ ۋە تەلەپلەر خەنزۇلارغا قارشى پىكىر (مەسىلەن ئەيسا ئەپەندى ۋە باشقا ئەربابلار) ۋە مەركىزىي ھۆكۈمەتكە نارازى بولىدىغان تەشۋىقاتلارنى ۋاستە ۋە شوئار قىلماسلىق كېرەك. چۈنكى بۇنداق پىكىر ۋە تەشۋىقاتلار ھەرگىزمۇ مەقسەتكە يېتىشنىڭ ئۈنۈملۈك ئۇسۇلى ئەمەس. بەلكى ئۇ ناھايىتى ئوڭايلا توسالغۇ پەيدا قىلىدۇ ھەمدە خېيىم ـ خەتەرگە ئۇچرىتىدۇ. كۆپچىلىكنىڭ بۇنى چۈشىنىدىغان ياكى چۈشەنمەيدىغانلىقىنى، بۇ خىل پىكىر ۋە تەشۋىقاتلاردىن ۋاز كېچەلەيدىغان ياكى كېچەلمەيدىغانلىقىنى ئۇقمايمەن. بۇنى ھازىر سىلەرگە سەمىمىيلىك بىلەن ئوتتۇرىغا قويىمەن ھەمدە سىلەرنىڭ سەمىمىيلىك بىلەن ماڭا جاۋاب قايتۇرۇشۇڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن.

يۇقىرىدا ئېيتقان سۆزلىرىمدە ئېھتىمال بەزى ئېغىر كەتكەن جايلىرى بولۇشى مۇمكىن. لېكىن مەن ئۇلارنى سەمىمىيلىك ۋە ياخشى نىيەت بىلەن قىلدىم. بۇنى چۈشىنىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن. ھەر قايسىڭلارغا سالامەتلىك تىلەپ، جاڭ جىجوڭ.

منگونىڭ 37 ـ يىلى 10 ـ ئاي لەنجۇ

يەنە مەسئۇدنىڭ ئوغلى ئەر توغرۇل (مەي خۇەنشىن ـ ت) جەنۇبىي شىنجاڭغا بارغان تەشۋىق قىلىش ـ ھال سوراش، كۆزدىن كەچۈرۈش ئۆمىكىنىڭ نامىدا، جەنۇبىي شىنجاڭدا ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن بىر مۇنچە قانۇنسىز ئىشلارنى قىلغان. جەنۇبىي شىنجاڭدىكى يەرلىك ئەسكەر ۋە ساقچىلار مەسئۇللىرىنىڭ دوكىلات قىلىشىچە، ئەر توغرۇل يەرلىك ئەمەلدارلارنى ئۆز بېشىمچىلىق بىلەن ئالماشتۇرۇۋەتكەن، يەرلىكتىكى خەلق پىكىرلىرىگە ۋەكىللىك قىلغۇچى ئورۇنلارنى كۆزگە ئىلمىغان. يەرلىكتىكى ئاتاغلىق ئەربابلارنى ھاقارەتلىگەن، يەرلىك ئەدلىيە مەمۇرىيىتىگە ئارىلاشقان، ئارمىيە بىلەن خەلق ۋە ئارمىيە بىلەن ھۆكۈمەت ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتكە بۆلگۈنچىلىك سالغان. تار مىللەتچىلىك ئىدىيىسىنى تارقىتىپ، چەت ئەل مۇھاجىرلىرىنى ئاشكارا ھالدا چەتكە قاققان، بۇنىڭ بىلەن شىنجاڭ ۋەزىيىتى تېخىمۇ ئەنسىزلىك ـ پاراكەندىچىلىك ئەھۋالىغا چۈشۈپ قالدى. مۇشۇنداق ئەھۋال ئاستىدا ئىلى تەرەپ قارشى تۇرمىغان تەقدىردىمۇ ئۇنى ئالماشتۇرۇۋېتىش كېرەك ئىدى. ئۆزۈمنىڭ دەسلەپتىلا ئادەملەرنى بىلىشتە كەتكۈزۈپ قويغانلىقىمنى ئېتىراپ قىلمىسام بولمايدۇ.

مەركەزنىڭ ئالماشتۇرۇۋېتىش توغرىسىدىكى بۇيرۇقى چۈشكەندىن كېيىن، مەن يەنە مەسئۇدقا بىرپارچە تېلېگرامما ئەۋەتتىم، ئۇنىڭدا مۇنداق دەپ يېزىلدى: بۇ قېتىم

پۈتۈنلەي شىنجاڭنىڭ ئومۇمىي ۋەزىيىتى ۋە ئىستىقبالى نەزەردە تۇتۇلۇپ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىندى. 1945 - يىلى لەنجۇدا سىز بىلەن تونۇشقان چېغىمنى ئەسلىگىنىمدە سىزنىڭ شىنجاڭ خەلقىغە رەھبەرلىك قىلىپ، مەركەزنىڭ مىللىي سىياسىتىنى ئىزچىللاشتۇرۇش مەسئۇلىيىتىنى ئۈستىڭىزگە ئېلىپ، ئۆلكىگە رەئىس بولغىنىڭىزدىن كېيىن، ئۆزىڭىزنىڭ رەھبەرلىك ئورنىڭىز ۋە ئىناۋىتىڭىزنى تېخىمۇ مۇستەھكەملەپ، شىنجاڭ خەلقىنى تېنچ، بىرلىككە كەلگەن دېموكراتىيە، ئىتتىپاق بولغان بەختلىك تۇرمۇش شارائىتىغا ئىگە قىلىدۇ دەپ سەمىمىي ئۈمىد قىلغان ئىدىم. ئەپسۇسكى بۇ ئىككى يىلدىن بۇيان سىزنىڭ ئەمەلىي ئىپادىڭىز ۋە ئىستىلىڭىز مېنىڭ دەسلەپتە ئويلىغىنىمدىكىدەك بولمىدى. يېرىم يولدا ئۆزگىرىپ قالغانلىقىڭىزغا چوڭقۇر ئەپسۇسلىنىمەن. ھازىر مەركەز ئەمەلىي ئېھتىياج تۈپەيلىدىن زۆرۈر بولغان تەدبىرلەرنى قوللانمىسا بولمايدىغان بولۇپ قالدى. شۇڭا ئورۇنسىز ماجرالارنىڭ كېلىپ چىقىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، نەزەر دائىرىڭىزنى كەڭرەك تۇتۇپ قوبۇل قىلىشىڭىزنى، كۆڭلىڭىزدە غوم ساقلىماسلىقىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن.

بۇ مېنىڭ ئۇنىڭغا قىلغان سەمىمىي نەسىھىتىم ھەمدە ئۇنى ئۆزىنى تەكشۈرۈپ كۆرسۇن دېگەن ئۈمىدىم ئىدى.

بۇ چاغدا بۇرھان ئەپەندى نەنجىڭدىن ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەلگەن بولۇپ، مەن بۇيرۇق ئېلان قىلىنغاندا، دەرھال ئۇنىڭغا تېلېگرام بېرىپ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئۆزگەرتىپ تەشكىللىنىدىغانلىقىنى ئۇنىڭغا ئۇقتۇرۇش بىلەن بىللە، ئۇنىڭ رەئىسلىك ۋەزىپىسىنى ئۆتكۈزۈۋېلىشى — شىنجاڭ ئۆلكىسىدە تېنچلىق، بىرلىك، دېموكراتىيە، ئىتتىپاقلىق سىياسىتىنى ئىشقا ئاشۇرۇشتا زور ئەھمىيەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ ھەممە ئىشتا مۇئاۋىن باشلىق تاۋسىيۇ بىلەن يېقىندىن ئالاقىلىشىپ تۇرۇشىنى ئۈمىد

قىلىدىغانلىقىمنى، ئۇنىڭ بىخەتەرلىكىنى تاۋنىڭ قوغدايدىغانلىقىنى ئۇقتۇرۇپ قويدۇم. بۇنىڭدىن سەل بۇرۇنراق ئالدى بىلەن مۇئاۋىن باشلىق تاۋغا تېلېگرام سوقۇپ ھەممە ئىشنى پۇختا بېجىرىشنى ئۇنىڭغا تاپىلىغان ئىدىم. يەنە شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا تۇرۇشلۇق قىسىملارنىڭ كاتىپباشلىرى ۋە ھەرقايسى ۋىلايەتنىڭ ۋالىيلىرىغا تېلېگرام سوقۇپ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەشنىڭ سەۋەبلىرىنى چۈشەندۈردۈم ھەمدە ئۇلارنىڭ خاتىرجەم ئىشلەپ، يەرلىكنى قوغداپ ھەرقايسى مىللەتلەر بىلەن ئىناق ئۆتۈشىنى ئۈمىد قىلدىم. كۆپلىگەن زۆرۈر تەدبىرلەر قوللىنىلغانلىقتىن، ئىشلار ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلىپ ھېچقانداق مەسىلە چىقمىدى.

قەتئىي نىيەتكە كېلىپ سۇڭ شىلىيەن بىلەن مەسئۇدنى ئالماشتۇرۇۋېتىش بىر مۇھىم تەدبىر ھېسابلىناتتى. ئەينى ۋاقىتتا ئاشۇنداق قىلىش، ئاساسەن شىنجاڭدىكى بۆلۈنۈش ۋەزىيىتىنى تۈزەشكە يول ئېچىش ئۈچۈن ئىدى، كېيىنچىرەك ۋەزىيەت تەرەققىي قىلىپ، شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىشقا تېخىمۇ زۆرۈر شەرتلەر ھازىرلاندى، ئەگەر سۇڭ شىلىيەن يۆتكەپ كېتىلمىگەن بولسا، تاۋسىيۇ شىنجاڭغا كېلەلمەيتتى، جاھىل ئەكسىيەتچى كۈچلەرنىڭ كونتروللۇقى ئاستىدا ھەقىقەتكە قايتىشنى قوزغاش ناھايىتى تەس ئىدى. ئەگەر مەسئۇد ئالماشتۇرۇۋېتىلمىسە، بۇرھان رەئىسلىكنى ئۆتكۈزۈۋالمايتتى، مەسئۇدمۇ ھەقىقەتكە قايتىشقا قوشۇلمايتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە داۋالغۇپ تۇرۇۋاتقان ۋەزىيەتتە شىنجاڭنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى كونسېرۋاتىپلار بولۇپمۇ بىر قىسىم چوڭ تۈركىزمچىلار چوقۇم ۋەزىيەتنى تېخىمۇ جىددىيلەشتۈرۈۋېتىشتەك يامان رول ئوينىشى مۇمكىن ئىدى، گەرچە سۇڭ شىلىيەن ۋە مەسئۇدلارنىڭ ئەڭ ئاخىرقى جان تالىشىشى جەزمەن مەغلۇپ بولىدىغان بولسىمۇ، لېكىن شىنجاڭ ۋە شىنجاڭدىكى ئارمىيە بىلەن خەلق بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراشتىن ۋە قان

ئۈگىنىش، قۇربان بولۇشتىن خالىي بولالمايتتى. مەن بىر قانچە يىلدىن بۇيان ساقلاپ كېلىۋاتقان شىنجاڭنىڭ تىنچلىق ۋەزىيىتى ۋە ئۇزۇن ۋاقىتلاردىن بۇيان كۆڭلۈمگە پۈكۈپ كېلىۋاتقان تىنچلىق بىلەن ئۆتكۈزۈپ بېرىش ئارزۇيۇممۇ يوققا چىقىشتىن خالىي بولالمايتتى. شۇڭا تاۋسىيۇنى سۇڭ شىلىيەننىڭ ئورنىغا قويۇش، بۇرھاننى مەسئۇدنىڭ ئورنىغا قويۇشتىن ئىبارەت بۇ تەدبىر، شۇ ۋاقىتتىكى ئويىمىز ياكى كېيىنكى رولى جەھەتتىن ئېيتقاندا زۆرۈر ۋە توغرا ئىدى.

بۇرھاننىڭ دوكلاتى

بۇرھان رەئىسلىك ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغاندىن كېيىن، مەسئۇلىيىتىنى ئاكتىپلىق بىلەن ئۈستىگە ئېلىپ، تىنچلىق، بىرلىك، دېموكراتىيە، ئىتتىپاقلىق سىياسىتىنى يولغا قويدى. بۇندىن كېيىنكى سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش فاڭجېنىدا: پۈتۈن ئۆلكىنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، تىنچلىق پۈتلىكا شاخلىرىنى تۈگىتىش ئۈچۈن، سوۋېت بىلەن، خەنزۇلار بىلەن يېقىن ئۆتۈشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئالدى بىلەن تەلەپ قىلىدىغانلىقىنى ئالاھىدە بىلدۈردى. ئۇ 1949 - يىلى 2 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ماڭا بىر پارچە دوكلات سۇندى ھەمدە بىر قىسىم ھۆججەتلەرنى قوشۇپ ئەۋەتتى. دوكلاتنىڭ تولۇق تېكىستى مۇنداق:

بۇيرۇققا بىنائەن يېڭى ۋەزىپىگە تەيىنلىنىپ، ئىشقا چۈشكەندىن كېيىن، يولغا قويغان مۇھىم سىياسىي تەدبىرلەرنى قىسقىچە قىلىپ، ھۆرمەت بىلەن جانابلىرىغا سۇندۇم:

(1) يېڭى ۋەزىپىگە ئولتۇرغاندىن كېيىن، «پۈتۈن شىنجاڭ خەلقىگە مۇراجىئەت» نى ئېلان قىلىپ، جانابلىرى ئوتتۇرىغا قويغان تىنچلىق، دېموكراتىيە، بىرلىك، ئىتتىپاقلىقتىن ئىبارەت تۆت چوڭ تەشەببۇسنى چاقىرىق قىلدىم. بۇ

مۇراجىئەتنامىلەر خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە، قازاقچە، موڭغۇلچە تۆت خىل يېزىقتا بېسىلىپ پۈتۈن شىنجاڭدىكى ھەرقايسى ناھىيىلەرگە ھەمدە ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىگە تارقىتىلدى.

(2) جانابلىرى تۈزۈپ ئېلان قىلغان سىياسىي پروگراممىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىش ئۈچۈن، مىنگونىڭ 38 - يىللىق سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش فاڭجېنى ئالاھىدە تۈزۈپ چىقىلىپ 1 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ئىككىنچى قېتىملىق ئۆلكىلىك ھەيئەتلەر يىغىنىدا ماقۇللىنىپ يولغا قويۇلدى.

(3) ۋەزىپىگە تەيىنلىنىپ خىزمەتكە كىرىشكىنىمدىن كېيىنكى ئىككىنچى ھەپتىدە، ئۆلكىمىزدىكى ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەت خادىملىرى ۋە ئوقۇتقۇچىلار ھەمدە ئامانلىق ساقلاش قىسىملىرىنىڭ ئوفىتسېر - جەڭچىلىرىنى يىغىپ يوليورۇق بەردىم. جانابلىرىنىڭ تۆت چوڭ سىياسىي تەشەببۇسى، ئۈچ تۈرلۈك مەنئى قىلىش بۇيرۇقى ھەمدە ھۆكۈمەت خادىملىرى ۋە ئوقۇتقۇچىلار، ئامانلىق ساقلاش ساقچى خادىملىرىدا بولۇشقا تېگىشلىك تونۇش مەسىلىسى ئۈستىدە سۆز قىلدىم. شۇنداقلا مۇخبىرلارنى كۈتۈۋېلىپ، بۇندىن كېيىنكى سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش فاڭجېنىدا، پۈتۈن ئۆلكىنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، تىنچلىق پۈتلىكا شاخلىرىنى تۈگىتىش ئۈچۈن، سوۋېت بىلەن، خەنزۇلار بىلەن يېقىن ئۆتۈشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئالدى بىلەن تەلەپ قىلىدىغانلىقىمىزنى شەرھىلىدىم.

(4) ئۆلكىمىزدىكى ھۆكۈمەت خادىملىرى ۋە ئوقۇتقۇچىلار مال باھاسىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانلىقتىن ۋە تەمىناتى ناھايىتى ئاز بولغانلىقتىن، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆلكىمىزنىڭ مالىيە كۈچى يېتىشمىگەچكە، مەركەز بەلگىلىگەن ئۆلچەم بويىچە ۋاقتىدا تەكشەش ئېلىپ بېرىلمىغاچقا، شۇڭا ئۇلار

تۇرمۇشنى تولۇق قىينالماقتا. مەن ۋەزىپىگە ئولتۇرغاندىن كېيىن دەرھال ياخشىلاش چارىسى ئۈستىدە مۇزاكىرە ئېلىپ باردىم. ئىككىنچى قېتىملىق ئۆلكىلىك ھەيئەتلەر يىغىنىنىڭ قارار قىلىشى بىلەن، خامچوت دائىرىسىدىن ئاشۇرۇۋەتمەسلىك ئاساسىدا. ھۆكۈمەت خادىملىرى ۋە ئوقۇتقۇچىلارغا ماددىي نەرسىلەرنى تارقىتىپ بەرمەكچى، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت چۈگۈچەكنىڭ غەربىدىكى رايونلاردىن ماددىي ئەشيالارنى سېتىۋېلىپ يۆتكىمەكچى ھەمدە تەمىنلەش بۇيۇملىرى بىلەن تەدرىجىي ھالدا ئۆز - ئۆزىمىزنى قامداشنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن، ئۆلكىمىزدىكى كوندىلىك تۇرمۇشقا ئېھتىياجلىق بولغان بۇيۇملارنى ئىشلەپچىقىرىشنى تېزلەتمەكچى بولدۇق.

(5) مەمۇرىي ئۈنۈمنى يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن، ۋەزىپىگە ئولتۇرغاندىن كېيىن، ھەر دەرىجىلىك ئورگانلارنى ھەقىقىي تۈردە تەرتىپكە سېلىش، ئالاقىلەرنى بىر تەرەپ قىلىش، كادىرلارنى تەكشۈرۈش جەھەتتە ئۆزلىشىپ قالغان ئادەتلەرنى تۈگىتىپ، مۇۋاپىقراق بولۇش، تەمىناتنى ئامال قىلىپ ياخشىلاش، خىزمەتتە ۋاقىتنى ئىسراپ قىلماسلىق توغرىسىدا ئومۇمىي بۇيرۇق چىقاردىم.

(6) ھۆكۈمەت خادىملىرى ۋە ئوقۇتقۇچىلارنى تەمىنلەيدىغان ماددىي نەرسىلەرنى تەييارلاش ۋە خامچوتنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن، ئۆلكىلىك ھەيئەتلەر يىغىنىنىڭ قارار چىقىرىشى بىلەن كاتىۋات باشقارمىسى، بوغالتىرلىق باشقارمىسى، مالىيە نازارىتى، تەمىرات نازارىتى، يېزا ئىگىلىك باشقارمىسى، ئىجتىمائىي ئىشلار باشقارمىسى، ئۆلكىلىك بانكا، شەھەرلىك ھۆكۈمەت، كوپىراتىپ قاتارلىق ئورۇنلارنىڭ ئاساسلىق ئەمەلدارلىرى قاتناشقان مالىيە گۇرۇپپىسىنى تەشكىللەپ، پىلاننى پات - پات مۇزاكىرە قىلى-

لىپ تۇرۇشنى بېكىتتۇق ھەمدە مەركەزنىڭ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق ئورگىنىنىڭ ئالاھىدە ۋەكىلى لىيۇ زېرۇڭنى تەكلىپ قىلدۇق.

(7) خەلقنىڭ ئازاب - ئوقۇبىتىنى ئازايتىپ، دېموكراتىك سىياسەتكە ئاساس تۇرغۇزۇپ، جەمئىيەتتىكى چىرىك، رەزىل كۆچالەرنى ئۈزۈل - كېسىل تۈگىتىش، يۈرگۈزۈلۈۋاتقان مەمۇرىي بۇيرۇقنىڭ تېزرەك ئۈنۈم بېرىشىنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن، يېقىندا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتتىكى ھەيئەتلەر بىلەن مۇزاكىرە قىلىپ، ھازىرقى يېزا، بازارلار ۋە نوپۇس ئارقىلىق باشقۇرۇش (باۋجيا) تۈزۈمىنى تەرتىپكە سالماقچى ھەمدە نوپۇس ئارقىلىق باشقۇرۇش تۈزۈمىنى بىكار قىلىپ، ھەرقايسى يېزا - بازارلىق باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ باشلىقلىرى ۋە ئوقۇتقۇچىلارنى يېزا مەمۇرىيىتىنى قوشۇمچە باشقۇرۇشقا مەسئۇل قىلماقچى بولدۇق. بۇ پىلاننى ئۆلكىلىك ھەيئەتلەر يىغىنىنىڭ بېكىتىش گۇرۇپپىسى تەپسىلىي مۇزاكىرە قىلىۋاتىدۇ، كونكرېت لايىھە تەييار بولسا، جانابلىرىنىڭ تەكشۈرۈپ - يوليورۇق بېرىشلىرى ئۈچۈن يوللايمىز (1-، 2-، 3- قېتىملىق ئۆلكىلىك ھەيئەتلەر يىغىنىنىڭ خاتىرىسى بىر پارچىدىن قوشۇمچە قىلىندى.)

بۇ دوكلات ۋە بىر قىسىم ھۆججەتلەردىن قارىغاندا بۇرھان مېنىڭ سىياسىتىمنى چۈشەنگەن، قوللىغان ۋە ئۇنى سەممىيلىك بىلەن ئىجرا قىلغان. ئۇ ئادىمەتچىلىك ۋە ئىستىلدىمۇ ئاق كۆڭۈل، جانلىق، زېرەك ۋە قابىلىيەتلىك، ھەقىقىي ياخشى رەھبەر ئىدى. شىنجاڭ خەلقى ئۈچۈن مۇۋاپىق ئادەمنى ئىشقا سالغانلىقىم ئۈچۈن، كۆڭلۈم ئورنىغا چۈشتى ۋە خاتىرجەم بولدۇم.

سەككىزىنچى باب تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىش

بارغان - كەلگەن تېلېگراممىلار

1949 - يىلى 9 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ماۋجۇشى مېنى چاقىرتىپ، ئازادلىق زور قوشۇنىمىز لەنجۇ ۋە چىڭخەيدىن ئىلگىرى يولغا بۆلۈنۈپ شىنجاڭغا يۈرۈش قىلىشنى قارار قىلدى، سىزنىڭ شىنجاڭدىكى ئارمىيە - ھۆكۈمەت مەسئۇللىرىغا ھەقىقەتكە قايتىش توغرىسىدا تېلېگرام بېرىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن دېدى، ئۇ يەنە مەن شىنجاڭدىن ئىگىلىگەن ئەھۋالدىن قارىغاندا، سىز تېلېگرام بېرىدىغانلا بولسىڭىز ئۇلار چوقۇم شۇ بويىچە ئىشلەيدىكەن دېدى. مەن ماۋجۇشىنىڭ تاپشۇرۇقىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ھاياجانلانغان ھالدا: مەنمۇ خېلى بۇرۇنلا شۇنداق نىيەتكە كەلگەن ئىدىم. لېكىن مەن 5 - ئايلاردا تاۋسىيۇ ۋە بۇرھانلار مەندىن ھال سوراپ ئەۋەتكەن تېلېگراممىسىنى تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىنلا خەۋەر - ئالاقىمىز ئۈزۈلۈپ قالدى، ھازىر ئۇلار بىلەن قانداق ئالاقىلىشىشنى ئۇقمايمەن دېدىم. ماۋجۇشى: بىز غۇلجىدا رادىئو ئىستانسىسى قۇردۇق، سىز ئاۋۋال تېلېگراممىنى غۇلجىغا بەرسىڭىز ئۇلار ئۈرۈمچىگە توغرىلاپ بېرىدۇ، مەن بۇنى غۇلجىدىكى مەسئۇل يولداش دېڭ لىچۈنگە ئېيتىپ قويسام بولىدۇ دېدى، مەن ئۇنداق بولسا ياخشى بولىدۇ دېدىم. شۇنىڭ بىلەن 9 - ئاينىڭ 10 - كۈنى گېنېرال تاۋسىيۇ، رەئىس بۇرھانغا بىر پارچە تېلېگرام ئەۋەتتىم، تېلېگراممىنىڭ تولۇق تېكىستى مۇنداق:

ئۈرۈمچى شەھىرى قېرىندىشىم مۇئاۋىن قوماندان مىنيۈ، قېرىندىشىم رەئىس بۇرھان: سىلەرنىڭ تېلېگراممىلارنى تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن غەربىي - شىمالنىڭ كا-

دىرلار ئىشىدا ئۆزگىرىش بولغانلىقى يەنە ۋاقىت ئىس بولغانلىقى ئۈچۈن، ئالاقىلىشىپ تۇرالمىدۇق. مەن 6 - ئاينىڭ 26 - كۈنى بايانات ئېلان قىلدىم، ئۇنى بېيپىڭنىڭ شىنخۇا ئاگېنتلىقى ئاڭلاتتى، خەۋەر تارقاتتى. ھازىر ئومۇمىي ۋەزىيەتتە پەيدىنپەي ئۆزگىرىش بولماقتا. ۋەزىيەت مۇقىملاشتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە لەنجۇ ئازاد بولۇپ، شىنجاڭ ئۆزى يالغۇز خەۋپ ئەھۋالدا قالدى. ئىنقىلابنىڭ بۈيۈك مەقسىتىنى ۋە شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ تىنچلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ ھەمدە پۈتۈن ئۆلكىدىكى خەلقلەر ۋە بارلىق ئوفىتسېر - جەڭچىلەرنىڭ مەنپەئەتىنى نەزەردە تۇتۇپ، ئۆز ۋاقتىدا ئىپادە بىلدۈرۈپ، گۇاڭجۇ ھۆكۈمىتى بىلەن بولغان ئالاقىلەرنى ئۈزگەنلىكلىرىنى رەسمىي جاكالاپ خەلق دېموكراتىيىسى لاگېرىغا قايتىپ كېلىڭلار. مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى خەلق ئىنقىلابىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىڭلار. مەن ماۋجۇشىنىڭ شىنجاڭ ئۆلكىسىدىكى ھەر مىللەت خەلقلىرى، بارلىق ئوفىتسېر - جەڭچىلەر، ئارمىيە - ھۆكۈمەت كادىرلىرىغا دائىم كۆڭۈل بۆلىدىغانلىقىنى، ئىشلارنى مۇۋاپىق ۋە قانائەتلىنەرلىك ھالدا بىر تەرەپ قىلىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىمەن. مەن تەكلىپكە بىنائەن پات يېقىندا ئېچىلىدىغان يېڭى سىياسىي مەسلىھەت كېڭەشنىڭ يىغىنىغا قاتنىشىمەن ھەمدە ماۋجۇشى بىلەن يۈزمۇ يۈز تۇرۇپ كېڭىشىش پۇرسىتىگە مۇيەسسەر بولالىسام ئۆزۈمنىڭ شىنجاڭغا بېرىش نىيىتىم بارلىقىنى ئېيتىمەن. ماقۇل كۆرسە تاپشۇرۇقىنى ئاڭلاشنى خالايمەن. سىلەر دەرھال قەتئىي قارارغا كېلىپ، بارلىق قىيىنچىلىق ۋە غەم - ئەندىشىلەرنى چەتكە قايرىپ قويۇپ، ھەممە ئىشنى ئەتراپلىق ئورۇنلاشتۇرۇپ، كەسكىن ھەرىكەت قىلساڭلار كۆپرەك ئا-

دەمنى ساقلاپ قالغىلى، كۆپرەك تۆھپە قوشقىلى بولىدۇ.
ھەرقايسى ئارمىيە - دىۋىزىيە باشلىقلىرى ياكى ئالاقە-
دار ئارمىيە - ھۆكۈمەت كادىرلىرىغا زۆرۈر تېپىلسا مې-
نىڭ نامىمدا ۋەكالىتەن تېلېگرامما بەرسەڭلار، ئۇلار ئەھ-
ۋالنى چۈشىنىپ قوبۇل قىلىدۇ. يولداش شاۋجىۇ (لىيۇزې-
رۇڭ)، مىڭ چۈن (لىيۇ مىڭچۈن)، جىڭ ۋېن (چىيۇۋۇ) لارغا
سالام ئېيتىڭلار، سىلەرنىڭ پىكىرىڭلار قانداق؟ تېزدىن
جاۋاب قايتۇرۇشۇڭلارنى كۈتىمەن. جاڭ جې جۇڭ بېيپىڭ.
9 - ئاينىڭ 21 - كۈنىگە كەلگەندە يەنە بىرمۇنچە مەس-
ىلەر ئېسىمگە كەلگەنلىكى ئۈچۈن قايتىدىن تاۋسىيۇغا بىر
پارچە تېلېگرام بەردىم:
ئۈرۈمچى شەھىرى قېرىندىشىم مۇئاۋىن قوماندان ھىنىيۇ:
ئېسىمگە بىر قانچە ئىشلار كېلىپ قالغانلىقى ئۈچۈن، ئا-
لاھىدە يەنە تېلېگراممىدا بېرىپ سىز بىلەن مەسلىھەتلەش-
مەكچىمەن: (1) مازىشياڭ ئاتا - بالا (مابۇفاڭ ئاتا - بالى-
نى كۆرسىتىدۇ — ت) ۋە ئۇلارنىڭ قالدۇق قىسىملىرى
ھازىر قەيەردە؟ ئۇلارنىڭ خۇاڭ زۇشۇن، جۇۋجىيابىن قى-
سىملىرى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى قانداق؟ ئۇلارنىڭ ئور-
نى قەيەردە؟ (2) ماچىڭ شىياڭنىڭ پوزىتسىيىسى قانداق؟
زىشياڭ ئۇنىڭغا بىرەر ئىشتىن بىشارەت بەرگەنمۇ - يوق؟
ئەگەر ئۇنىڭ يۈرۈش - تۇرۇشى گۇمانلىق بولسا، سىلەر
ئۇنىڭغا قانداق تاقابىل تۇرماقچى؟ مېنىڭچە ئۇنى ئەڭ
ياخشىسى نەسىھەت بىلەن قايىل قىلىش لازىم. بولمىسا
مەزكۇر قىسىمنى قارا شەھەر ۋە بۈگۈرگە، جۇڭ زۇيىڭنىڭ
دىۋىزىيىسىنى تۇرپان، پىچان، توقسۇن ئەتراپىغا يۆتكەپ، ئۇلارنى خاتىرجەم بۇيرۇق كۈتۈش، كېيىنكى ئىشلار-
نى نەزەردە تۇتۇش، بۇيرۇققا خىلاپلىق قىلىپ قارشىلىق
كۆرسىتىش ئىشلىرىنى قىلماسلىق توغرىسىدا ئورۇنلاشتۇر-

سىڭىزمۇ بولىدۇ. (3) ھازىر خۇاڭ، جۇۋ قىسىملىرىنىڭ خې-
شىدا ئىكەنلىكىنى بىلىمىز، ۋاڭ جىنجېنىڭ قىسىملىرى
غەربكە يۆتكەلدىمۇ - يوق؟ سىز ئۇ تەرەپ بىلەن ئالاقە-
لىشىشقا ئادەم ئەۋەتتىڭىزمۇ؟ زۆرۈر تېپىلغاندا مېنىڭ
نامىمدا تېلېگرامما بېرىپ، مەزكۇر ئۈچ قىسىمنىڭ بۇندىن
كېيىن سىزنىڭ بۇيرۇقىڭىزنى ئاڭلىشى كېرەكلىكى توغرىسىدا
بۇيرۇق چۈشۈرسىڭىز بولىدۇ. ئەگەر ئۇلار چىڭخەيدىكى
ما قىسىملىرىدىن ئايرىلغان بولسا، ئەڭ ياخشىسى شەرقىي
شىنجاڭدا مۇھاپىزەت قىلىپ، ما قىسىملىرىنى شىنجاڭغا
كىرىش نىيىتىدىن ياندۇرۇپ ئۇلارنى جاڭيې، جيۇچۈەن،
يۈمېن ئەتراپىدا تىزگىنلەپ تۇرساق قانداق؟ (4) شىنجاڭ-
دا تۇرۇشلۇق يۇقىرى دەرىجىلىك ئوفىتسېرلار ئىچىدە،
بۇرۇن بىر تەرەپلىمىلىك تەشۋىقاتنى ئاڭلاۋېرىپ قايمۇقۇپ
قالغانلارنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي ۋەزىيەتنى ئېنىق چۈشەن-
مەيدىغان، خاتالىقىدا چىڭ تۇرۇۋېلىپ ئويغانمىغان ياكى
گۇرۇھۋازلىق ھېسسىياتىغا بېرىلىپ كەتكەنلەرنى يوق دېگى-
لى بولمايدۇ، شۇڭا سىز ئۇنى تەكشۈرۈپ كۆرۈپ ئۇلارغا
نەسىھەت قىلىپ باقسىڭىز قانداق بولار؟ كۆپچىلىكنىڭ مەن
بىلەن جاپا - مۇشەققەتنى تەڭ تارتىشىنى ئۈمىد قىلىمەن،
ئەگەر بۇيرۇقنى قوبۇل قىلىدىغان بولسا، مەنىۋى جەھەت-
تىكى مەسئۇلىيەتنى ئۈستۈمگە ئېلىپ، كۆپچىلىكنى قايتى-
دىن ھەرگىز خاتا يولغا باشلىمايمەن ۋە زىيانغا ئۇچرات-
مايمەن، ئاخىرغىچە جاھىللىق قىلىدىغانلار بولۇپ، قۇتقۇزۇ-
ۋېلىش مۇمكىن بولمىغانلارنى ئالدى بىلەن ئالماشتۇرۇۋېتىپ،
ئىشنى بۇزۇپ قويۇشنىڭ ئالدىنى ئېلىش لازىم. (5) ئۇل-
كەندىكى كونسېرۋاتىپلارنى كۆپ يىللاردىن بۇيان ھەر
تەرەپتىن تىزگىنلەپ ھەم ئۇلارغا تەربىيە بېرىپ كەلگەن
بولساقمۇ لېكىن يەنە ئۇلارنىڭ يوشۇرۇن كۈچلىرى بار،

شۇڭا ئۇلارغا سەل قاراشقا بولمايدۇ. بولۇپمۇ ئۇيغۇر ۋە قازاقلارنىڭ ئىچىدە سوۋېتتىن، كوممۇنىستلاردىن قورقۇش كەيپىياتى ئاشكارىلىنىپ تۇرىدۇ. مېنىڭ ۋە ئۆزىڭىزنىڭ نامىدا مۇراجىئەتنامە ئېلان قىلىپ، جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ھازىر يۈرگۈزۈۋاتقىنىنىڭ كوممۇنىزممۇ ئەمەس، سوتسىيالىزممۇ ئەمەس، بەلكى يېڭى دېموكراتىزم ۋە سەنمىنجۇيىنىڭ ئاساسلىق مەزمۇنىغا ئۇيغۇن كېلىدىغانلىقىنى، بولۇپمۇ ئاز سانلىق مىللەتلەرگە قارىتا باراۋەرلىك - ئىتتىپاقلىق سىياسىتىنى يۈرگۈزىدىغانلىقىنى ھەمدە دىنىي - ئېتىقات ئەركىنلىك سىياسىتىگە كاپالەتلىك قىلىدىغانلىقىنى، شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ مەركەز بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىدە ئۆزگىرىش بولغان بولسىمۇ لېكىن شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ سىياسىي پروگرامما بويىچە تۈزۈلگەن تىنچلىق، دېموكراتىيە، بىرلىك، ئىتتىپاقلىق سىياسىتىدە زادى ئۆزگىرىش بولمايدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ ئۇلارنىڭ گۇمان قىلىش، قورقۇش تۇيغۇسىنى تۈگەتسىڭىز، ھەمدە رەئىس بۇرھاننىڭ سېيىت، ئۆمەر، يولۋاس، مەسئۇد، ئىمىن، جانىمقان ① قاتارلىقلارنى ئۈرۈمچىگە تەكلىپ قىلىپ كېلىپ، ئۇلارغا ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ، توسالغۇلۇق قىلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن. (6) ئىلى تەرەپ بىلەن ئالاقىلىشىپ تۇرۇشنىمۇ توختىتىپ قويۇشقا بولمايدۇ، ئالاقىلىشىپ تۇرۇلدىمۇ يوق؟ ئەڭ ياخشىسى سوۋېتلىك قوشنىلار بىلەن بولغان ئۇچرىشىشنى داۋاملاشتۇرۇش لازىم. (7) بۇ ئىشنى ئەنگلىيە، ئامېرىكىنىڭ دېپ-

① سېيىت — ئۆلكىلىك مەسلىھەتچىلەر ھەيئىتى، ئۆمەر — قەشقەرنىڭ ۋالىيسى، يولۋاس — قۇمۇلنىڭ ۋالىيسى، جانىمقان مالىيە نازارىتىنىڭ نازىرى، مەسئۇد سابىق ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رەئىسى، ئىمىن — تەمىرات نازارىتىنىڭ نازىرى ئىدى.

لوماتىيە خادىملىرىدىن ئىنتايىن مەخپىي تۇتۇپ، ئىشتىن كېيىن قوغداش خىزمىتى ئېلىپ بېرىلسا بولىدۇ. مۇۋاپىق خەلقئارالىق رەسمىيەتلەر ۋە مۇئامىلىنى ساقلاش لازىم. (8) ھەربىي ئاشلىق، قىشلىق كىيىم - كېچەك ۋە مائاش خىراجىتى قاتارلىقلارنىڭ تەييارلىنىشى قانداق بولدى؟ مەن بۇنىڭدىن غەم قىلىۋاتىمەن، رەئىس بۇرھان بىلەن مەسلىھەتلىشىپ ۋاقتىنچە ئۆلكە دائىرىسىدىن ھەل قىلىشقا تىرىشساڭلار. غەرب بىلەن شەرق ئوتتۇرىسىدىكى قاتناش ئەسلىگە كەلسىلا مەسىلە ھەل بولۇپ كېتىدۇ. ئۆتكۈنچى دەۋردە تۈزۈۋاتقاندا قىيىنچىلىقتىن ساقلىنىش تەس، شۇڭا بۇ ئىشقا ئۆز ۋاقتىدا ئەھمىيەت بېرىشىڭلارنى سورايمەن. (9) ئۇقۇشۇمچە جۇڭگو بىلەن سوۋېت شىنجاڭ ئۆلكىسىدە سودا ۋە ئىقتىسادىي توختام تۈزۈشكە قوشۇلۇپتۇ، لېكىن گوۋاڭجۇ ھۆكۈمىتى ئىمزا قويۇشقا رۇخسەت قىلمىدى، بۇ بىر ئەپسۇسلىنارلىق ئىش بولدى، شۇنداقتىمۇ يېڭى مەركىزىي ھۆكۈمەت كېيىنكى ئايدا قۇرۇلماقچى، پەرەز قىلىشىمچە سوۋېتلەر ئىتتىپاقى ئۇنى ئالدى بىلەن ئېتىراپ قىلىدۇ، بۇ چاغدا ئۇ كېلىشىم ئۈستىدە داۋاملىق سۆھبەت ئېلىپ بېرىلىپ ئىمزا قويۇلىدۇ، ئىقتىسادىي ئەھۋال يېڭى تۈسكە كىرىدۇ. يۇقىرىدىكى ئىشلارنى ئويلىشىپ مەسلىھەت قىلىش يۈزىسىدىن ئوتتۇرىغا قويدۇم. سىلەرنىڭ بۇ مۇناسىۋەت بىلەن، ۋەزىيەتكە ماسلىشىپ ھەربىي ۋە خەلقلەرنى قوغداپ قېلىش يۈزىسىدىن ئىنقىلابىي ھەرىكەت قوللىنىشىڭىزغا، ئەتراپلىق ئويلىشىپ، ئورۇنلاشتۇرۇشلارنى پۇختا ئىشلەپ، سالماقلىق، ئوڭۇشلۇق ئورۇنلىشىڭىزغا ئىشىنىمەن. سىلەردىن خوش - خەۋەر كۈتىمەن. جاڭ جىزجۇڭ، بېيپىڭ.

ئۇزۇن ئۆتمەيلا تاۋسىيۇ، بۇرھانلارنىڭ 9 - ئاينىڭ 17 -

كۈنى ئەۋەتكەن جاۋاب تېلېگراممىسىنى تاپشۇرۇپ ئالدىم. ئۇلار تىنچ يول بىلەن ئۆزگىرىش ياساشقا ئېھتىياتچانلىق بىلەن مەسلىھەت قىلىشىۋاتقانلىقىنى، دۆلەت زېمىنىگە كاپالەتلىك قىلىش، پۈتۈن ئۆلكىنىڭ تىنچلىقىنى قوغداپ، ئورۇنسىز قۇربان بېرىشتىن ساقلىنىش پرىنسىپى ئاستىدا، ھەرىكەت قوللىنىپ تېزدىن گوڭ-جۇ ھۆكۈمىتى بىلەن مۇناسىۋەتنى ئۈزۈپ خەلق ئىن-قىلابىي ھەربىي كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ، تېلېگراممىنىڭ تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

گېنېرال ۋېنبەي جانابلىرى: 9 - ئاينىڭ 10 - كۈنى بېيجىڭدىن ئەۋەتكەن تېلېگراممىلىرىڭىزدىن خەۋەر تاپتۇق. شىنجاڭ ۋەزىيىتىنىڭ ئىستىقبالى توغرىسىدا تەپسىلىي يوليورۇق بېرىپلا، بىز بۇنىڭدىن چوڭقۇر مىننەتدارمىز. مەملىكەتنىڭ تىنچلىق ۋەزىيىتى ئىشقا ئاشمىغانلىقتىن جانابلىرى بېيجىڭدە قېپ قالالا، بىز مۇشۇ يېرىم يىلدىن بۇيان شاۋ-مىڭ چۈن، جاڭ ۋېن قاتارلىق قېرىنداشلار بىلەن ھەر دائىم ئېھتىياتچانلىق بىلەن مەسلىھەتلىشىپ تۇرۇۋاتىمىز. دۆلەت زېمىنىغا كاپالەتلىك قىلىش، ئۆلكىمىزنىڭ تىنچلىقىنى قوغداش ھەمدە قىسىملاردا ئورۇنسىز قۇربان بېرىشلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىشتىن ئىبارەت ئۈچ پرىنسىپ ئاستىدا مۇۋاپىق پەيت تاللاپ تىنچ يول بىلەن ئۆزگىرىش ياسىماقچى بولدۇق. ئۇزۇن ۋاقىتتىن بۇيان تىرىشچانلىق كۆرسىتىش ئارقىلىق بۇ تەشەببۇس پۈتۈن شىنجاڭدىكى زاتلار ۋە پۈتۈن ئارمىيىدىكى ئوفىتسېر - جەڭچىلەرنىڭ ھىمايىسىگە ئېرىشتى. ئاز ساندىكى فاشىستلار جۈملىدىن ماچېڭشياڭ، يې چېڭ، لوشۇرىن① قاتارلىقلار ئۆزلىرىنىڭ خا-

① ماچېڭشياڭ — 5 - ئاتلىق ئارمىيىنىڭ باشلىقى، يې چېڭ ئۆزگەرتىپ تۈزۈلگەن دىۋىزىيىنىڭ باشلىقى، لوشۇرىن — لۈيجاڭ، قوشۇمچە ئۈرۈمچى گارنىزونىنىڭ قوماندانى.

ھىشى بويىچە ئاز سانلىق كادىرلارنى باشلاپ يېقىندا پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ ئۈرۈمچىدىن ئايرىلىپ چەتكە چىقىپ كەتتى. جەنۇبىي - شىمالىي شىنجاڭدىكى قالغان بارلىق قىسىملار ئۆز ئورۇنلىرىدا تۇرۇپ داۋاملىق يەرلىكنىڭ تەرتىپىنى ساقلىماقتا. ما قاتارلىقلار كەتكەندىن كېيىنلا ئاۋۋال رەھبەرلىكىدە گوڭجۇ ھۆكۈمىتى بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى ئۈزۈپ، دۆلەتنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى تىنچلىق كېلىشىمى بويىچە، خەلق ئىنقىلابىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىدىغانلىقىمىزنى جاكالىدۇق. ھۆكۈمەت تەرەپ بولسا ستراتېگىيىدە ئۆزگىرىش ياسىلىشى بىلەن تەڭلا جانابلىرىنىڭ ئۈچ ۋىلايەت ۋەكىللىرى بىلەن تۈزگەن تىنچلىق ماددىسىغا ئاساسەن، ئۈچ ۋىلايەتتىن ئەسلىدە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە ھەيئەت بولغانلارنى ئۈرۈمچىگە قايتىپ كېلىشكە تەكلىپ قىلىپ، ھەمكارلىقنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، تۈزۈلگەن تىنچلىق، بىرلىك، دېموكراتىيە، ئىتتىپاقلىق سىياسىتىگە ھەمدە ئۆلكىمىزنىڭ سىياسىي پروگراممىسىغا بىنائەن، مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلۇشتىن ئاۋۋال ۋاقىتىنچە يەرلىكنىڭ سىياسىي ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىپ تۇرماقچىمىز. مەركەزنىڭ ئۆلكىمىزدە ۋاقىتلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇش توغرىسىدىكى بۇيرۇقىنى كۈتۈۋاتىمىز. مۆلچەرلىشىمىزچە، يۇقىرىدىكى خىزمەتلەرنى مۇشۇ ئاي ئىچىدە پۈتۈنلەي تولۇقى بىلەن ئورۇنلاشقا بولىدۇ. بىز شۇنىڭغا ئىشىنىمىزكى، ئىنقىلابنىڭ بۈيۈك مەخسىتى بىلەن ئۆز بۇرچىنى ئېنىق بىلگەن كىشى سىياسىي جەھەتتە باشقىچە تەلەپ قويمايدۇ. پەقەت پۈتۈن ئۆلكىنىڭ تىنچلىقىنىڭ كاپالەتكە ئىگە بولۇشىنى، خەلقنىڭ ئازاب - ئوقۇبەت ئىچىدە قالماسلىقى، قىسىملارنى قۇربان قىلماسلىقىنى، دۆلەتكە ھەر

مىللەت خەلقلىرىگە ئۆزلىرىنىڭ تېگىشلىك مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلىشنى ئويلايدۇ. ماۋجۇشىنىڭ ۋە جانابلىرىنىڭ ئۈمىدىنى يەردە قويمايدۇ. شىنجاڭ مەسىلىسىنى تىنچ يول بىلەن ھەل قىلىش توغرىسىدىكى پىكرىمىزنى يېزىپ ئۇنى جۇڭشىغا بېرىپ قويۇشى ئۈچۈن لىچۈن دېگەن ئەپەندىگە تاپشۇرۇپ بەردۇق. ئىزاھ بېرىش يۈزىسىدىن بۇ تېلېگراممىنى ئەۋەتتۇق، تاپشۇرۇپ ئالارسىز. ھازىر خەلقلەر جانابلىرىنىڭ بالدۇرراق قايتىپ كېلىپ رەھبەرلىك قىلىشلىرىنى سەمىمىيلىك بىلەن كۈتمەكتە. قاچان يول ئالىسىز، ئالدىن تېلېگرامما بىلەن خەۋەر بېرىۋېتىشىڭىزنى سەمىمىيلىك بىلەن ئۈمىد قىلىمىز. تاۋسىيۇ، بۇرھان (9 - ئاينىڭ 17 - كۈنى)

شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە گېنېرال تاۋسىيۇنىڭ ماڭا ئەۋەتكەن شىنجىن تېلېگراممىسىنى تاپشۇرۇپ ئالدىم:

گېنېرال ۋۇن بەي جانابلىرى: شىنجىن تېلېگراممىڭىزدىن خەۋەر تاپتىم. ھازىر ئاساسىي ھەل قىلغۇچ سىياسەتلەرنى رەئىس بۇرھان بىلەن بىرلىكتە ئۆزلىرىگە تېلېگرام ئارقىلىق يوللىدۇق، يوليورۇق بېرىشلىرىنى ئۆتۈنىمىز. ئۆزلىرى تېلېگرام ئارقىلىق سورۇشتۇرغان ئىشلارنى تۆۋەندىكىچە دوكلات قىلىمەن:

1 - مازىشياڭ ئاتا - بالا ئائىلە - تاۋابىئاتىنى ئېلىپ ھەج قىلغىلى چەت ئەلگە چىقىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ قالدۇق قىسىملىرى چىڭخەيدە ئاساسەن دېگۈدەك تىرە - پىرەن بولۇپ تۈگەشتى. ھەر دەرىجىلىك قوماندانلىرى خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسىگە تەسلىم بولدى. گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ خېشى چېگرىسى ئىچىدە چىڭخەي قىسىملىرى قالمىدى. خۇاڭ، جۇ قىسىملىرى، ما قىسىملىرى بىلەن خېشى بۇرۇنلا ئالاقە قىلىشماس بولغان.

2 - ماشىياڭ شىنىڭدىن قېچىپ كەتكەندىن كېيىن، ماچېڭ شياڭغا يوليورۇق بەرمىگەن. ماچېڭ شياڭنى سۆز بىلەن قايىل قىلىش ئارقىلىق، ئۇ ئۆزى بىلەن ئاز ساندىكى كادىرلارنى باشلاپ، ئۈرۈمچىدىن ئايرىلىپ چەت ئەلگە ھەج قىلغىلى بارىدىغان بولدى. ئۇنىڭ قىسىملىرى بىزنىڭ رەھبەرلىكىمىزگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

3 - ۋاڭ جىزچى قىسىملىرى غەربكە يۆتكەلگىنى يوق. خېشى تەرەپ توغرىسىدا ھازىر زېڭ جىن ۋۇ① ئۈرۈمچىگە كېلىپ بىز بىلەن يۈزمۇ - يۈز تۇرۇپ مەسلىھەتلىشىپ ئورۇنلاشتۇرۇش ئېلىپ بارىدىغان بولدى. شىنجاڭ مەسىلىسى ھەل قىلىنغاندىن كېيىن، مېنىڭ رەھبەرلىكىمدە ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىلىدىغان بولدى. پات - يېقىندا لەنجۇ دائىرىلىرى بىلەن ئالاقىلىشىپ قالارمىز. شۇ چاغدا جۇ بىلەن بىۋاسىتە سۆھبەت قىلىشنىڭ ئامالىنى قىلىمەن.

4 - شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ھەربىي ئەمەلدارلاردىن ماچېڭ شياڭ، يې چېڭ، لوشۇرىنلارنىڭ ئاز ساندىكى كادىرلارنى باشلاپ قىسىمدىن ئايرىلىپ شەرق تەرەپكە كېتىپ قالغىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، قالغانلىرىدا مەسىلە چىقمايدۇ. ئۇلار ئۈرۈمچىدىن ئايرىلغاندىن كېيىنكى ئەھۋاللارنى، ئايرىم خەۋەر قىلىمەن.

5 - ئىمىن، ئەيسا قاتارلىقلار بىر قىسىم ئاز سانلىق مىللەت ئېقىمىدىكىلەرنى باشلاپ پاكىستانغا كېتىشنى قارار قىلدى. كونسۇلۇۋاتىپلارنىڭ كاتىپباشلىرىدىن جانىمقان، خادىۋاڭ② مەسئۇد قاتارلىقلارمۇ شىنجاڭدىن ئايرىلىشنى قارار قىلدى. پېقىر رەئىس بۇرھان بىلەن تەپسىلىي مەسلىھەتلىشىپ ئۇلار-

① زېڭ جىن ۋۇ — غەربىي شىمال ھەربىي مەمۇرى ئەمەلدارلار مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن سەنمۇجاڭى.

② خادىۋاڭ — ئۈرۈمچىنىڭ ۋالىيسى.

غا تۇسقۇنلۇق قىلماي بىخەتەر كىتىشىگە يول قويىدىغان بولدۇق. ھەر مىللەت ئاممىسىغا مۇۋاپىق ھالدا تەشۋىق قىلىپ ئۇلاردىن ھال سوراپ تۇرغانلىقىمىز ئۈچۈن ئۇلار خۇشال - خۇرام ئىنائەت قىلىشتى.

6 - ئىلى تەرەپ بىلەن ئالاقىلىشىشنى رەئىس بۇرھان بېجىرىۋاتىدۇ. تىنچلىق بىتىم، سىياسىي پروگىرامما بويىچە ھەمكارلىق ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. لېكىن ھەربىي ئىشلار جەھەتتە ھەر قايسى تەرەپ ئۆز ئورنىدا تۇرۇپ مەركەزنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىنى كۈتۈپ ھەر قانداق تىگىشلىك بولمىغان ئۆقۇشماسلىقلاردىن ساقلانماقتىمىز.

7 - ئامېرىكا كونسۇلخانىسى چېكىنىپ چىقىپ، پەقەت بىر نەپەر مۇئاۋىن كونسۇللا قېپ قالدى. ئەنگلىيە كونسۇلىنىڭ ھازىرچە ھېچقانداق ۋولى قالمىدى، زۆرۈر تېپىلغاندا ئۇلارنى قوغدايمىز.

8 - ھازىر ھەربىي خىراجەت مەسىلىسىدىن تولىمۇ قىيىنىلىۋاتىمىز. 7 - ئايدىن كېيىن ھەربىي تەمىنات تارقىتالمىغاچقا قىسىملاردىمۇ تىنچسىزلىق خېلى كۈچلۈك. بىر قانچە ئايدىن بۇيان گۋاڭجۇ بىلەن ئىمكانىيەتنىڭ بىرىچە سۆزلىشىپ يۈرۈپ پۈتۈن قىسىملارنى شەرققە يۆتكەيمىز دېگەننى بانا قىلىپ كۆرسىتىپ، ھەر خىل خىراجەتلەردىن ئازراق ھەل قىلدۇق. يېقىندا بۇ پۇلنى مەخسۇس ئايروپىلان بىلەن ئېلىپ كەلمەكچىمىز. ئەگەر ھەممىسىنى (ئەخمىنەن 1 مىليون 800 مىڭ يۈەن كۈمۈش تەڭگە) ئۈرۈمچىگە يۆتكەپ كېلەلىسەك نۆۋەتتىكى ئەھۋالنى ياخشىلاشقا بولىدۇ. بىر قانچە ئايدىن بۇيان ئوچۇق ئىپادە بىلدۈرلمەي كەلگەنلىكىمىزدىكى ئاساسلىق سەۋەبلەرنىڭ بىرى مۇشۇ رەئىدى. چۈنكى ئۆلكىنىڭ غەزىنىسىدە ھېچنەرسە قالمىغانلىقى ئۈچۈن، رەئىس بۇرھانمۇ ئامالسىز قالغانىدى.

9 - جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇق مۇناسىۋىتىدە يېقىندىن بۇيان ئىلگىرىلەشلەر بولىۋاتىدۇ. سودا ۋە ئىقتىسادىي توختام كېلىشىمى تېخىچە ئىمزالانغىنى يوق، بۇ شىنجاڭ ئۆلكىسىدىكى مەسئۇللارنىڭ مەسىلىسى ئەمەس. بۇ نۇقتىنى سوۋېت تەرەپ پۈتۈنلەي چۈشىنىدۇ. يېڭى ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىن، بۇنى ئوڭۇشلۇق ھالدا ھەل قىلىشقا بولىدىغانلىقىغا چوڭقۇر ئىشىنىمىز. قىسقىسى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ ئەھۋالى ئالاھىدە، ھەممە ئىشنى ئىچكىرى ئۆلكىلەر بىلەن تەڭ كۆرۈشكە بولمايدۇ، بۇنى جانابلىرى ئوبدان بىلىلا. ھازىرقى مەسىلە، كەلگۈسىدە تەمىنلەش مەسىلىسىدە مەركەزنىڭ مۇۋاپىق ياردەم بېرىشىنى ئىلتىماس قىلغاندىن سىرت قىشنى ۋاقتىنچە يەنىلا بۇرۇنقىدەك ئۆتكۈزۈپ كەتكىلى بولىدۇ. بۇنىڭدا مەن زادى ھېچقانداق ئىككىلەنمەيلا ھەرقانداق مەسئۇلىيەت بولسا ئۈستۈمگە ئالالايمەن. بۇندىن كېيىن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت مەسىلىسىدە يەنىلا مىللىي، ئىقتىسادىي، سىياسىي جەھەتتىكى ئىشلار نەزەردە تۇتۇلۇپ، خەلقنىڭ رايى بويىچە ئىش كۆرۈلۈپ، جانابلىرى تۈزگەن سىياسەتلەر ئىجرا قىلىنىدۇ، بۇنى ماۋجۇشى ئوبدان ئويلىشىپ، رەھبەرلىك قىلغۇسى. دۆلەت ئۈچۈن چېگرا رايوندا ئۇزۇن مۇددەتلىك ئۇلۇق پىلاننى ۋۇجۇتقا چىقىرىش، ھەقىقەتەنمۇ كۆز ئالدىمىزدىكى جىددىي ۋەزىپە بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ھەر ۋاقىت يوليورۇق بېرىشلىرىنى سورايمىز. ھۆرمەت بىلەن تاۋسىيە. 9 - ئاينىڭ 17 - كۈنى.

بۇ ئىككى تېلېگراممىدىن قارىغاندا، تىنچلىق بىلەن ھەل قىلىشقا قايتىشتا مەسىلە كۆرۈلمەيتتى. مەن 9 - ئاينىڭ 22 - كۈنى بۇرھانغا بىر پارچە تېلېگرام ئەۋەتىپ، ئۇلارنىڭ پوزىتسىيىسىنىڭ توغرا، تەدبىرلىرىنىڭ مۇۋاپىق بولغانلىقى ئۈچۈن خاتىرجەم بولغانلىقىمنى بىلدۈردۈم، مېنىڭ قاچان ئۈرۈمچىگە يول

ئالدىغانلىقىم توغرىسىدا ماۋجۇشىنىڭ يولىيورۇقىغا ئاساسەن يولغا چىقىش ۋاقتى بېكىتىلگەندىن كېيىن، ئاندىن تېلېگرام ئارقىلىق خەۋەر قىلىدىغانلىقىمنى ئوختۇرۇپ قويىدۇم. تېلېگراممىنىڭ تېكىستى مۇنداق يېزىلغان:

ئۈرۈمچى شەھىرى مۇئاۋىن قوماندان مىنيۇ ۋە سىز ئارقىلىق رەئىس بۇرھانغا، 9 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ئەۋەتكەن 2 پارچە تېلېگراممىدىن خەۋەر تاپتىم. سىلەرنىڭ پوزىتسىيەڭلەر توغرا، تەدبىرلىرىڭلار مۇۋاپىق بولغانلىقى ئۈچۈن خاتىرجەم بولدۇم. ماۋجۇشى تېلېگراممىنى كۆرۈپ ئاپىرىن ئوقىدى. ما، يې، لو قاتارلىقلار ئۈرۈمچىدىن ئايرىلدىمۇ - يوق، بىلمىدۇق؟ خۇاڭ، جۇ قىسىملىرى بىلەن ئالاقە باغلىيالىدىڭىزمۇ - قانداق؟ مېنىڭ نامىمدا ئۇلار ئىككىسىگە تېلېگرام ئارقىلىق سىزنىڭ بۇيرۇقىڭىزنى قوبۇل قىلىش كېرەكلىكى توغرىسىدا ئوختۇرۇپ قويۇشىڭىزنى ھەمدە ئادەم ئەۋەتىپ ئازادلىق ئارمىيەنىڭ ئالدىنقى سەپتىكى قوماندانلىرى بىلەن سۆزلىشىپ، ئۇلارغا سەممىي نىيىتىڭىزنى بىلدۈرۈپ قويۇشىڭلارنى، ئەمدى يەنە ئىككىلىنىپ تورماسلىقىڭلارنى ھەمدە پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويماسلىقىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن. يەنە سىز، ئادەم ئەۋەتىپ قوماندان پېڭ دېخۇەي بىلەن سۆزلەشسىڭىز ياخشى بولاتتى. يېڭى مەسىلىھەت كېڭىشى تۈنۈگۈن ئېچىلدى، يىغىن ۋاقتى سەككىز كۈن بولۇشى مۇمكىن، يىغىن ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، ماۋجۇشىنىڭ يولىيورۇقىغا بىنائەن ئۈرۈمچىگە بېرىش مەسىلىسىنى ئاندىن بېكىتىمەن. بىرەر ئىش بولسا ھەر ۋاقىت تېلېگرام ئارقىلىق خەۋەر قىلىشىڭلارنى سورايمەن. جاڭ جىجۇڭ، بېيپىڭ.

شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملار 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ھەقىقەتكە قايتقانلىقىنى جاكارلىدى. باش قوماندان تاۋسىيۇ-

نىڭ باشلامچىلىقىدا ھەر قايسى دىۋىزىيە، بىرىگادىلارنىڭ كوماندىرلىرى بىرلىكتە ماۋجۇشى ۋە خەلق ئىنقىلابىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىغا تېلېگرامما يوللاپ، گوۋاڭجۇ ھۆكۈمىتى بىلەن مۇناسىۋەتنى ئۈزۈپ بۇيرۇقنى قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى.

تېلېگرامما تېكىستى مۇنداق:

ماۋجۇشى، باش قوماندان جۇدې، مۇئاۋىن باش قوماندان پېڭ دېخۇەي، خەلق ئىنقىلابىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىغا ھەمدە سىلەر ئارقىلىق خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ھەر قايسى دالا ئارمىيە قوماندانلىرى مۇئاۋىن قوماندانلىرى، سىياسىي كومىسسارلىرى ھەمدە جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى 1 - نۆۋەتلىك يىغىنىنىڭ ۋەكىللىرىگە: بىز شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئوفىتسېر - جەڭچىلەر تۆت يىلدىن بۇيان گېنېرال جاڭ جىجۇڭنىڭ رەھبەرلىكىدە، ئىچكى جەھەتتە تىنچلىق، سىرتقا قارىتا سوۋېت بىلەن يېقىن ئۆتۈش سىياسىتىنى ھىمايە قىلىپ كەلدۇق. گېنېرال جاڭ جىجۇڭ غەربىي - شىمالدىن ئايرىلغاندىن كېيىن، ئىچكىرىنىڭ ۋەزىيىتى يېڭى تۈسكە كىرگەن بولسىمۇ لېكىن گېنېرال جاڭ جىجۇڭ چېگرىنى مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن، ئىنقىلابنىڭ بۈيۈك مەقسىتىنى ھەممىدىن مۇھىم بىلىپ، پۈتۈن ئارمىيىدىكى ئوفىتسېر - جەڭچىلەرنى تېزدىن خەلق دېموكراتىيىسى لاگېرى تەرەپكە ئۆتۈشكە، دۆلەتكە تۆھپە قوشۇشقا دەۋەت قىلدى. تاۋسىيۇ قاتارلىقلار ھەربىي كىشى بولغانلىقى ئۈچۈن دۆلەتكە، خەلققە پايدىلىقلا بولىدىكەن، ئۆزلىرىنىڭ شان - شۆھرىتىنىڭ نېمە بولۇشى بىلەن ھەرگىز ھېسابلىشىپ كەتمەيدۇ. ھازىر دەل جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ 1 - نۆۋەتلىك يىغىنى ئېچىلىۋاتىدۇ. پۈتۈن مەملىكەت خەلقى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ دۇنياغا كېلىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتمەكتە،

يېڭى جۇڭگو تىنچ قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىشتىن ئىبارەت پارلاق يولغا قاراپ ماڭماقتا. شىنجاڭ جۇڭگونىڭ بىر ئۆلكىسى، شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملار دۆلەت چېگرىسىنى قوغدايدىغان قوراللىق كۈچ، بىز دۆلەتنىڭ مۇستەقىللىقى، گۈللىنىشى، راۋاجلىنىشى ۋە ئىستىقباللىغا قىزغىن تىلەكداشمىز، خەلق ئىنقىلابىي ئىشلىرىنى ئۇزۇل - كېسىل ئورۇنلاش ئۈچۈن ئۆزىمىزنىڭ تېگىشلىك تىرىشچانلىقىمىزنى كۆرسىتىشنى خالايمىز. تاۋسىيۇ قاتارلىق كىشىلەر پۈتۈن ئارمىيىدىكى ئوفىتسېر - جەڭچىلەرگە ۋاكالىتەن تەنتەنىلىك بىلەن جاكالايمىزكى: بۈگۈندىن ئېتىبارەن گوۋاڭجۇ ھۆكۈمىتى بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى ئۈزۈپ، ماۋجۇشى تۈزگەن سەككىز ماددىلىق تىنچلىق باياناتى ۋە دۆلەتنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى تىنچلىق كېلىشىمىنى سەمىمىيلىك بىلەن قوبۇل قىلىمىز، پۈتۈن ئارمىيە ئەسلىدىكى تۇرۇۋاتقان ئورنىنى مۇداپىئە قىلىپ، يەرلىكنىڭ تەرتىپىنى ساقلاپ، خەلق ئىنقىلابىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتى ۋە خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى باش شتابىنىڭ بۇيرۇقىنى كۈتىمىز. مەزكۇر تېلېگراممىنى يوللىدۇق، يوليورۇق بېرىلىشىنى كۈتىمىز. شىنجاڭ ئۆلكىلىك گارنىزوننىڭ باش قوماندانى تاۋسىيۇ، مۇئاۋىن قوماندان قوشۇمچە ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىنغان 42 - دىۋىزىيىنىڭ كوماندىرى جاۋشىڭگۇاڭ، ۋاقىتلىق تەشكىللەنگەن 1 - ئاتلىق دىۋىزىيىنىڭ كوماندىرى خەن يۇۋېن، ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەن 78 - دىۋىزىيىنىڭ كوماندىرى مو ۋورو، بىرىنگادا كوماندىرى جۇڭ زۇ يىڭ، لى زۇتاڭ، تىيەنزى مېي، خەن رۇڭ فۇ، گۇچۇەنلىياڭ، جۇمىڭ گاڭ، لورۇجېڭ، لىيۇلۇن سەي، ياڭ يەن يىڭ، ما پىڭ لىن ھەممىمىز تەڭ تازىم قىلىمىز. 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى

مەن ماۋجۇشىنىڭ قېشىدا يۇقىرىدىكى تېلېگراممىنى كۆر-

گەندىن كېيىن، كۆڭلۈم بىردىنلا ئىنتايىن سۆيۈنۈپ كەتتى. چۈنكى مېنىڭ ئىزچىل تۈردە شىنجاڭنى ئامان - ئېسەن ساقلاپ قېلىش، تىنچلىققا كاپالەتلىك قىلىش مەقسىتىم بۈگۈنگە كەلگەندە كۆڭۈلدىكىدەك بولۇپ چىقتى. دۆلەتكە، شىنجاڭ خەلقىگە مەسئۇلىيەت جەھەتتە، مەنىۋى جەھەتتە ئۆز بۇرچۇمنى ئادا قىلدىم. بۇندىن كېيىنكى شىنجاڭ مەڭگۈ جۇڭگونىڭ شىنجاڭى بولىدۇ، شىنجاڭ خەلقى مەڭگۈ ۋەتەن چوڭ ئائىلىسىنىڭ تىنچلىق، ئەركىنلىك، بەختلىك سىياسىتىدىن بەھرىمان بولىدۇ. بۇ تىنچ يول بىلەن ئۆزگىرىشنى ئىلى تەرەپنىڭمۇ قوللايدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن. ئۇلارنىڭ جەزمەن ۋەتەننىڭ قوينىغا قايتىپ كېلىپ، قايتىدىن ھەمكارلىشىشقا، كومپارتىيە ۋە ماۋجۇشىنىڭ رەھبەرلىكىدە شىنجاڭدا سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىشقا قوشۇلىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن. بۇ شەك - شۈبھىسىز. 1945 - يىلىدىن 1949 - يىلىغىچە بولۇپمۇ 1946 - يىلىدىن 1948 - يىلىغىچە بولغان ئۈچ يىلنى ئەسلەيدىغان بولساق، شىنجاڭ ۋەزىيىتى شۇنچە جىددىي بولدى، خەلقنىڭ كۆڭلى شۇنچە داۋالغۇپ تۇردى، كۆپ قېتىملىق بۆلۈنۈش ۋە جەڭ بولىۋېرىپ، كىشىنىڭ روھى دۇنياسىنى زىل - زىلىگە سېلىپ، تۇرمۇشتا خاتىرجەمسىزلىك پەيدا قىلدى. ئەمدى ھازىر بارلىق مەسىلىلەر ئوڭايلا ھەل بولدى، بارلىق مەسىلىلەر ئۆتمۈشكە ئايلاندى.

ھەقىقەتكە قايتىش جەريانى

شىنجاڭنىڭ ھەقىقەتكە قايتقانلىقىنىڭ جاكالىنىشى جاپالىق ھەم ئەگرى - توقاي جەرياننى باشتىن ئۆتكۈزدى. جاھىل ئۇنسۇرلاردىن، مەسىلەن: ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق قىسىمنىڭ كاتىپىيشى يې چىڭ، لوشۇرىن، ماچېڭشياڭ قاتارلىقلار بىر قانچە قېتىم تەۋرىنىپ، قايتا ئېلىشىشنى كۆڭلىگە پۈكۈپ قويغان بولۇپ،

ھەر قاچان تۆكۈلۈش ۋەقەسىنىڭ يۈز بېرىش ئېھتىمالى بار ئىدى، بەختكە يارىشا گېنېرال تاۋسىيۇ ئەپچىللىك بىلەن مۇۋاپىق تەدبىر، ياخشى چارە ئىشلەتتى، كۆپ كۈچ چىقاردى. ليۇ مېڭچۈن، چۇيۈۋ، ليۇزېرۇڭ قاتارلىق يولداشلارمۇ كۆپ تەرەپلىمە پىلان تۈزۈپ، پۈتۈن كۈچى بىلەن خىزمەت ئىشلىدى، بۇ تۈپەيلىدىن لو، ما، يې قاتارلارنىڭ قەست قىلىشىغا ئۇچراشقا تاس قالدى. بۇنى ئالاھىدە كۆرسىتىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ.

مەن ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، گېنېرال تاۋسىيۇ ۋە يولداش ليۇ مېڭچۈندىن شىنجاڭ قىسىملىرىنىڭ ھەققەتكە قايتىش ۋە تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىش توغرىسىدىكى جەريانلارنى سوراپ كەلگەن ئىدىم، ئۇلار ئومۇمەن تۆۋەندىكىچە جاۋاب بەردى:

1949 - يىلىنىڭ بېشىدا، نەنجىن تەرەپ ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق غەربىي - شىمال ھەربىي - مەمۇرى قوماندانلىق مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى قوشۇمچە شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ باش قوماندانى گېنېرال تاۋسىيۇغا شىنجاڭدا مۇداپىئە ئىشلىرى ئۈچۈن پەقەت بىر بىرىگادا قالدۇرۇپ، قالغان قىسىملارنى ئىچكى ئۇرۇشقا قاتنىشىش ئۈچۈن پۈتۈنلەي ئىچكىرىگە يۆتكەش توغرىسىدا تېلېگرامما ئارقىلىق بۇيرۇق قىلغان. تاۋ ئىچكىرىگە قايتىشقا قارشى ئىدى، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ قەشقەردە تۇرۇشلۇق گارنىزونىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانى قوشۇمچە ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەن دىۋىزىيىنىڭ كوماندىرى جاۋشىڭگۇاڭمۇ ئىچكىرىگە قايتىشقا قارشى ئىدى. لېكىن ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق 5 - ئاتلىق كورپۇسنىڭ كوماندىرى ماچېڭشياڭ، بىرىگادا كوماندىرى لوشۇرېن بولسا ئىچكىرىگە قايتىشنى قۇۋۋەتلەيتتى، دىۋىزىيە كوماندىرى يې چېڭ ئانچە قۇۋۋەتلەپمۇ كەتمەيتتى.

نەنجىندىن يەنە تېلېگرامما كېلىپ گېنېرال تاۋسىيۇنى

نەنجىڭگە چاقىرتقان بولۇپ، تاۋسىيۇ ۋە ليۇمېڭچۈن، چۇ يۈۋ، ليۇزېرۇڭ دىن ئىبارەت ئۈچ يولداش مەسلىھەت قىلىشىپ، تاۋسىيۇنىڭ بارماسلىقىنى قۇۋۋەتلىگەن. لى زۇڭرېن نەنجىندىن گۇاڭجوۇغا بېرىپ، يەنە تاۋسىيۇنى چاقىرتىپ تېلېگرامما ئەۋەتكەن. تاۋسىيۇ يەنىلا بېرىشنى خالىمىغان. بارماسلىقنىڭ قانداقلا بولمىسۇن بىرەر سەۋەبىي، قىسىملارنى ئىچكىرىگە يۆتكىمەسلىكنىڭمۇ سەۋەبىي بولۇشى كېرەكتە. شۇنىڭ بىلەن گېنېرال تاۋسىيۇ ئۈرۈمچىدىن لەنجوۇغا كېلىپ، قىسىملارنى ئىچكىرىگە يۆتكەش پىلانىنى تۈزۈپ، كۆپلەپ ئاپتوموبىل، بېنزىن، ۋە كۈمۈش تەڭگە تەلەپ قىلغان. بۇ ئىش شۇ چاغدىكى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ قولىدىن كەلمەيتتى. شۇ چاغدا مابۇفاڭ مۇئاۋىن باشلىقلىق نامىدا لەنجوۇغا كەلگەن بولۇپ، دائىملىق لەنجوۇدا تۇرۇشلۇق مۇئاۋىن باشلىق گوبىشەن، ما بىلەن ھەمكارلىشىشنى خالىمىغاچقا گۇاڭجوۇغا كەتمەكچى بولغان، تاۋسىيۇ بۇ پىلاننى ئالغاچ كېتىڭ دەپ دەرھال ئۇنىڭغا تاپشۇرۇپ بەرگەن.

تاۋسىيۇ ئۈرۈمچىگە قايتىپ كېلىپلا مەخپىي ھالدا پائال تۈردە تىنچلىق ھەرىكىتى خىزمىتى بىلەن شۇغۇللانغان. يولداش ليۇمېڭچۈن ۋە ليۇزېرۇڭ (چۇيۈۋ شۇ چاغدا تىنچلىق ۋەكىللەر ئۆمىكىگە قاتنىشىپ بېيجىڭدە تۇرۇۋاتقان ئىدى) يولداشلار بىلەن شىنجاڭ ۋەزىيىتىگە بولغان كۆز قاراش مەسىلىسى ئۈستىدە مەسلىھەتلەشكەن. تاۋسىيۇ بۇ سىياسىي مەسىلە بولماستىن بەلكى ھەربىي ئىشلار مەسىلىسى، شۇڭا ھەربىي قىسىملارنى قانداق قىلىپ ئۆزگەرتىش تەرەپكە قاراپ يېتەكلەش چوڭ مەسىلە دەپ قارىغان ھەمدە ئۇلارغا پۈتۈن ئارمىيىنى ئىچكىرىگە يۆتكەش توغرىسىدىكى زور پىلاننى گوجىشەننىڭ ئالغاچ كېتىشى ئۈچۈن تاپشۇرۇۋەتكەنلىكىنى، بۇنىڭدىكى مەقسەت ئۆزىنى قاچۇرۇش ئىكەنلىكىنى ئېيتقان.

7 - ئايلاردا رەئىس بۇرھان، تاۋ، ليۇ، چۇي، ليۇ قاتارلىق

لارنى ھەممە سوۋېتلىك دوستلارنى تەكلىپ قىلىپ تەنسەندە بىر قانچە كۈن تۇرۇپ، شىنجاڭ ۋەزىيىتى توغرىسىدا غەيرىي رەسمىي ھالدا پىكىر ئالماشتۇرغان. ئۇندىن كېيىن تاۋ، لىيۇ قاتارلىقلارنى يەنە رەئىس بۇرھان ۋە سوۋېتلىك دوستلار شەھەر سىرتىدىكى كۆل بويىدا بىر قانچە كۈن تۇرۇپ كېلىشكە تەكلىپ قىلىپ، پىكىر ئالماشتۇرغان، قىلىشقان سۆزلەر ئانچە كونكرېت بولمىغان بولسىمۇ لېكىن بىر قەدەر ئېنىق بولغان.

8 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىغا كەلگەندە گېنېرال تاۋشىيۇ جەنۇبىي شىنجاڭدىكى جاۋشىڭۋاڭنى قارا شەھەرگە ئالاھىدە چاقىرتىپ كۆرۈشكەن، ھەربىي تەمىنات ئىدارىسىنىڭ باشلىقى خاۋ جىياجۈن، شۇ يەردە تۇرۇشلۇق قىسىملارنىڭ بىرىگادا كوماندىرى جۇڭ زۇيىڭ تاۋ بىلەن بىللە بارغان بولسىمۇ، لېكىن يالغۇز تاۋ بىلەن جاۋ ئىككى كىشىلا سۆزلەشكەن بولۇپ، خاۋ، جۇڭ ئىككىسى سۆھبەتكە قاتناشمىغان. تاۋ بىلەن جاۋ مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق جاۋ جەنۇبىي شىنجاڭغا، تاۋ شىمالىي شىنجاڭغا مەسئۇل بولۇپ، دەسلەپكى تەييارلىق خىزمەتلىرىنى ئىشلەشكە قوشۇلغان ھەمدە (1) ئازادلىق ئارمىيە يېقىنلاشقاندا ئاندىن ئۇچرىشىش، تاۋ بىلەن جاۋ ئايرىم - ئايرىم ھالدا قىسىمنى تاپشۇرۇش. (2) قىسىملارنى ئازادلىق ئارمىيە شەرتسىز ھالدا ئۆزگەرتىپ تەشكىللەشتىن ئىبارەت بۇ ئىككى نۇقتىنى بېكىتكەن.

تاۋنىڭ گۇاڭجۇ ھۆكۈمىتىگە قويغان تەلىپى بەك يۇقىرى بولغاچقا، گۇاڭجۇ ھۆكۈمىتى جاۋاب بېرىشكە ئامالسىز قالغان. تاۋ 8 مىليون يۈەن كۈمۈش تەڭگە تەلەپ قىلغان بولۇپ، گۇاڭجۇ تەرەپ ئاران 1 مىليون كۈمۈش تەڭگە بەرگەن. بۇنىڭدىن مابۇفاڭ 200 مىڭ يۈەننى تۇتۇپ قالغان، شىنجاڭنىڭ ئەمەلىي تاپشۇرۇپ ئالغىنى 800 مىڭ يۈەن بولغان، جاۋشىڭۋاڭغا 200 مىڭ يۈەن بېرىپ، قالغان 600 مىڭ يۈەننى قومۇلدا ساقلاپ كېيىن 7، 8 ئايلىق ھەربىي تەمىناتقا ئىشلەتكەن.

بۇ چاغدا شىخەن ئازاد قىلىنغان بولۇپ، لەنجۇ جىددىي ئەھۋالدا قالغانىدى، شىنجاڭدىكى ھەربىي قىسىملارنى ئىچكىرىگە يۆتكەش مەسىلىسى يەنىلا كەينىگە تارتىلىپ كېلىۋاتقاچقا، ئۈرۈمچىدىكى ھەربىيلەر قانداق قىلىش كېرەك دېگەن مەسىلە ئۈستىدە كۈندە دېگۈدەك مۇزاكىرە ئېلىپ بارغان، شۇ چاغدا ئىككى تەرەپكە بۆلۈنۈش شەكىللەنگەن: بىرىگادا باشلىقى لوشۇرىن ۋە 5 - ئاتلىق كورپۇسنىڭ كوماندىرى ماچېڭشياڭ ئىچكىرىگە قايتىمىز دېگەن. دېۋىزىيە كوماندىرى يې چېڭ پىكىر قىلمىغان. يې خۇزۇڭنەنگە يېقىنلاشماقچى بولغان، مانىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى چىڭخەيدە بولغانلىقى ئۈچۈن مابۇفاڭغا يېقىنلاشماقچى بولغان، لو بولسا گۇاڭجۇنىڭ بىۋاسىتە باشقۇرۇشىنى قوبۇل قىلىدىغان ئادەم بولۇپ، ئاڭلىشىمىزچە جۇڭتۇڭنىڭ شىنجاڭدىكى ئەمەلىي مەسئۇلى ئىكەن. ئۇ ماچېڭشياڭ بىلەن ياخشى ئۆتىدىكەن. تاۋ ئىچكىرىگە قايتىشقا بولمايدۇ دەپ چېڭ تۇرۇۋالمىغان بىلەن، ئاپتوموبىل، بېنزىن، نەق پۇل بولمىسا قانداق يولغا چىقىمىز دېگەن ئەمەلىي مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇ يەنە: «سىلەرنىڭ زادى كېتىمىز دېگىنىڭلارغا مەن قارشى تۇرمايمەن، لېكىن مەن كەتمەيمەن. يەنە قول ئاستىمدا ئارمىيە - ھۆكۈمەتتىكىلەردىن 100 مىڭچە ئادەم بار، مەن ئۇلارنى چۆلگە تاشلاپ كەتسەم بولمايدۇ» دېگەن. بۇ ھەقتە ئىككى تەرەپ بىر قانچە ئاي تالاش-تارتىش قىلغان.

لەنجۇ بىلەن شىنىڭ ئازات بولغاندا لو، ما، يې لار تاۋدىن گۇمان قىلىشقا باشلىغان. ئۇلار ئۈچى مانىڭ ئۆيىدە يىغىن ئېچىپ، تاۋنىڭ ئىككىلىنىپ بىر پىكىرگە كېلەلمەسلىكىدىكى سەۋەب، ئۇ لىيۇمىڭ چۈن، چۈيۇۋ (چۈي بېيجىڭدىن نەنجىن ئارقىلىق ئۆتۈپ ئۈرۈمچىگە قايتىپ كەلگەنىدى) ۋە لىيۇ زېرۇڭ تەرىپىدىن قورشىۋېلىنغان. شۇڭا لىيۇ، چۈي، لىيۇ ئۈچىنى نەزەربەنت قىلىۋېلىپ، جايلىۋەتمەكچى بولغان. يې چېڭ ئۇنىڭغا قوشۇلغان

بولسىمۇ لېكىن، ئالدى بىلەن تاۋۇنىڭ ماقۇللىقىنى ئېلىش كېرەك دېگەن. لو بىلەن ما ئىككىسى ئۇنداق بولسا سىز بېرىپ تاۋ بىلەن كۆرۈشۈڭ دېگەن. يى تاۋۇنىڭ يېنىغا بېرىپ: «سىز ئادەتتە ھەممە ئىشقا قىزىقاتتىڭىز، لېكىن يېقىندىن بۇيان لۇ، مالارغا ئانچە قىزىقمايدىغان بولۇپ قالدىڭىز، بۇنى لىۇ، چوي، لىۇ ئۈچى كەلتۈرۈپ چىقاردى. شۇڭا بىز ئۇلارنى نەزەربەنت قىلىشنى قارار قىلدۇق» دېگەن. تاۋ، يىغا مۇنداق دېگەن: «مەن سىلەرنىڭ ئىچكىرىگە قايتىشىڭلارنى توسمايمەن. لېكىن مەن سىلەرنىڭ مەنپەئىتىڭلارنى ئويلىمىسام بولمايدۇ. سىلەر ئۇلارنى نەزەربەنت قىلىشنى قارار قىلىپسىلەر. نەزەربەنت قىلغاندىن كېيىن قانداق قىلماقچى؟ قانداق پۈتۈشمەكچى بولدۇڭلار؟» «ھازىر كۆپچىلىك ھايات - ماماتلىق ئۆتكىلىدە تۇرۇۋاتىدۇ، دېگىلى بولمايدىغان يەنە قانداق گەپ بار؟ مەن كۆپچىلىكنى ئويلايمەن. ئىشنى يىغىشتۇرالماي قالماڭلار يەنە، مەن لو، ما ئىككىسىنى تېلېفون بىلەن چاقىرتاي، كۆپچىلىك بىللە ئولتۇرۇپ سۆزلىشەيلى» دېگەن. لو بىلەن ما، تاۋنىڭ تېلېفونىنى ئالغاندىن كېيىنلا يېتىپ كېلىپ ئۇلار بىر قانچە سائەت سۆزلەشكەن. تاۋ گېپىنى باشلاپلا: «بۈگۈن بىز مەھبۇسلار بىر، بىرىگە قاراپ يىغلاپ ھەسرەت چەككەندەك ئىش قىلماي، جەزمەن مەسىلىنى ئېنىق سۆزلىشىمىز كېرەك ئېدى سىلەر مېنى قىزىمايدىغان بولۇپ قالدىڭىز دەۋاتىسىلەر. ئۇنداق ئىش يوق. ئارىمىزدىكى يۇقىرى - تۆۋەنلىك مۇناسىۋىتىنى بىر ياققا قايرىپ قويايلى، بىز يەنىلا كۆپ يىللار بىرگە يۈرگەن دوستلارمىز، ھازىر كۆپچىلىك ھايات - ماماتلىق پەيتىدە تۇرۇۋاتقاچقا بىر - بىرىمىزگە مۇھەببىتىمىز بولمىسا بولامدۇ؟» «بۈگۈنكى ئىشنى مۇھەببەت - نەپرەت، ھەق - ناھەق ۋە پايدا - زىيان تەرەپلەردىن قاراپ باقايلى، مۇھەببەت - نەپرەت بىلەن ھەق - ناھەق مەسىلىسىنى ئېغىزغا ئالمىغان تەقدىردىمۇ پايدا - زىيان مەسىلىسىنى سۆزلىمىسەك بولمايدۇ. سىلەر ئىچكىرىگە قايتـ

ماقچى، مەن ئەزەلدىن سىلەرنى توسمىدىم. بەلكى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئاپتوموبىل، بېنزىن ۋە نەق پۇل تەييارلاپ بېرىشنىڭ ئامالىنى قىلدىم. ئەپسۇسكى ئادەملىرىمىز كۆپ، ئارمىيە، ھۆكۈمەت خادىملىرىنى قوشقاندا 100 مىڭغا يېتىدۇ. ئويلاپ بېقىڭلارچۇ، مەن ئۇلارنى چۆلگە تاشلىۋېتىپ كارىم بولمىسا بولامدۇ؟ مەن ئۇنىڭغا قانداق چىدايمەن!» «سىلەر بۇنداق قىلساڭلار بولمايدۇ، ھازىرقى مەسىلە مەن بىلەن سىلەر بىرقانچەڭلارنىڭ مەسىلىسى بولماستىن بەلكى 100 مىڭ ئادەمنىڭ ھايات - مامات مەسىلىسى. شۇڭا يېنىكلىك بىلەن ئىش قىلىشقا بولمايدۇ. ئەگەر مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلىنمىسا ئىشنى قانداق يىغىشتۇرۇش كېرەك؟ 100 مىڭ ئادەمگە قانداق يۈز كېلىسىز؟»

شۇنىڭ بىلەن، قايتا بىرنەچچە سائەت سۆزلەشكەندىن كېيىن، لۇ، ما، يې لار ئاندىن لىۇ، چوي، لىۇ ئۈچ ئادەمنى نەزەربەند قىلىش پىلانىدىن ۋاز كەچتى.

بۇ ئۆتكەلدىن شۇنداق قىلىپ ئۆتۈپ كەتكەن، ئىككىنچى كۈنى تاۋ يەنە ماچىڭشىياڭنى يوقلاپ بېرىپ، ئۇنىڭغا: «سىلەر كېتىمەن دېسەڭلار مېنىڭ نېمە ئامالىم؟ سىلەر مېنى نېمە قىل دېسەڭلار شۇنى قىلالايمەن، لېكىن مەن سىلەر بىلەن بىللە كېتەلمەيمەن!»، «ئەندى ئۈزۈش قىلىشقا بولمايدۇ، جەزمەن ئۈچ ۋىلايەت بىلەن مۇرەسسە قىلىشىمىز كېرەك، مەن ئۆزۈمنىڭ ھايات - ماماتىمنى بىر ياققا قايرىپ قويۇپ، ھاياتىم بىلەن كۆپچىلىككە كاپالەت قىلىمەنكى، مەندە ھەرگىزمۇ سىياسىي مەقسەت يوق!» دېگەندە ما سۆز قىلالمىغان.

ماچىڭشىياڭ نېمە ئۈچۈن جەزمەن كەتمەكچى بولىدۇ؟ ئەسلىدە شىنىڭ ئازاد بولغاندا، ما ئۆز ئائىلە، تاۋاباتلىرىنىڭ خەۋىرىنى ئالالمايدۇ. شۇڭا ئۇ ئىچكىرىگە قايتىپ چىڭخەي ۋە چارقىلىق، دۈك خۇاڭ ئەتراپىدا پارتىزانلىق قىلىمەن دېگەن. بۇنىڭ بىلەن تاۋسىيۇ يەنە يالغۇز لوشۇرۇۇنى چاقىرىپ: «ما بولـ

سا چېكىنىشىلىك، بۇ ئۆز يۈرۈشىدا ۋاقتى كەلگەندە كىچىك ئەترەت-
لەرگە بۆلۈنۈپ بىر مەزگىل پارتىزانلىق قىلالىشىمۇ مۇمكىن،
سەن بولساڭ چېكىنىشىلىك ئەمەس، ھازىر ما بىلەن مۇناسىۋىتىڭ-
مۇ ناھايىتى ياخشى، ۋاقتى كەلگەندە شەخسىي ھېسسىيات بىلەن
مۇناسىۋەتنى ساقلاپ تۇرۇشقا بولمايدۇ. شۇڭا ياخشىراق
ئويلاپ ئىش قىلىش كېرەك» دېگەن.

بۇ بىر قانچە قېتىملىق خەتەرلىك دولقۇن ئارقىلىقمۇ ۋە-
زىيەتتە ياخشىلىنىش بولمىغان. بىر كۈنى ماچېڭ شياڭ ئۇش-
تۇمتۇت دادىسىدىن كەلگەن تېلېگراممىنى تاپشۇرۇۋالغان، دادىسى
ئۆزىنىڭ ساق - سالامەت شىياڭگاڭغا يېتىپ بارغانلىقىنى ئېيت-
قان. بۇنىڭدىن ما نىڭ كۆڭلى ئورنىغا چۈشكەن. بۇ بىر بۇرۇ-
لۇش پەيتى بولغان. ئەسلىدە شۇ چاغدا، ئۈرۈمچى ئەتراپىدا
ماچېڭشياڭنىڭ ئىككى ئاتلىق ئەسكەر بىرىگادىسى بىلەن لوشۇر-
نىنىڭ پىيادە ئەسكەرلەر بىرىگادىسى بولۇپ، ما تەۋرىنىپ قال-
غان، يې بىر پىكىرگە كېلەلمىگەن ئىدى، ئەگەر لو ئەيۋەشكە
كەلتۈرۈلسىلا مەسىلىنى ھەل قىلغىلى بولىدىكەن. شۇ چاغدىكى
ساقچى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ليۇ خەندۇڭ لو، مالار بىلەن نا-
ھايىتى ئەپ بولۇپ، ليۇمىڭچۈن قاتارلىقلار ليۇ خەندۇڭ ئارقىلىق
لو، مالارغا خىزمەت ئىشلىگەن، بەزى چاغلاردا بىۋاسىتە ئۇلار
بىلەن سەمىمىي سۆزلەشكەن. بىر كۈنى ليۇ خەندۇڭ گېنېرال تاۋ-
سىيۈ نى يوقلاپ بېرىپ: «ماچېڭ شياڭ قىسىملارنى تاپشۇرۇپ كەت-
مەكچى بولدى، لو شۇرېنمۇ ئاساسەن قوشۇلدى» دېگەن. تاۋ
دەرھال لو، مالارغا: «سىلەر كېتىدىغان بولساڭلار مەن قوشۇلى-
مەن، چىرايلىقچە كېتىشىڭلارنى، ھەممە ئىشنى ياخشى ئورۇنلاش-
تۇرۇپ قويۇشۇڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن» دېگەن، ما بىلەن لو
ئۇنىڭغا قوشۇلغان.

بۇ چاغدا جۇڭگو كومپارتىيىسىدىن يولداش دېڭ لىچۈن
غۇلجىدىن ئۈرۈمچىگە كېلىپ پارتىيە ۋە ماۋجۇشىنىڭ مەقسىتىنى

يەتكۈزگەن ھەمدە مەن تاۋسىيۈ بىلەن بورھانغا ئەۋەتكەن تېلېگرام-
مىنى كۆرسەتكەن، تاۋ بىلەن ليۇمىڭچۈن، چۇيىۋۇ قاتارلىقلار ئىش-
لىگەن خىزمەتلەر ئاساسىي جەھەتتىن مەن ئوتتۇرىغا قويغان تە-
لەپكە ئۇيغۇن ئىدى.

9 - ئاينىڭ 22 - كۈنىگە كەلگەندە خۇزۇڭنەن ئايرىم -
ئايرىم تاۋ بىلەن يې، لوغا تېلېگرامما ئەۋەتكەن. تاۋغا ئەۋەتكەن
تېلېگراممىدا: خەۋەرلەرگە قارىغاندا، سىز خىبشىدىكى شىنجاڭ
قىسىملىرىڭىزنى باشلاپ كوممۇنىست باسمىچىلىرىغا تەسلىم بولۇپسىز،
تولىمۇ ھاماقەتلىك قىلىپسىز! زادى ئەھۋال قانداق بولدى؟
تېزدىن تېلېگرامما ئارقىلىق خەۋەر قىلىڭ! دېيىلگەن. يې بىلەن
لوغا ئەۋەتكەن تېلېگراممىدا ئۇلارنى: «ئۈرۈمچىدىكى توپىلاڭچىلار-
نى تازىلاپ، قىسىمنى جەنۇبقا - يۆتكەڭلار، كېيىن ھاۋادىن يار-
دەم بېرىمىز» دېيىلگەن. يې بىلەن لو تېلېگراممىنى تاپشۇرۇۋالغان-
دىن كېيىن، يەنە بىر مەزگىل ئىككىلىنىپ قالغان بولسىمۇ لېكىن
ماچېڭشياڭ پىكىرلىشىپ كۆزى يەتكەنلىكتىن بۇ ئىشقا ئانچە قىزىق-
مايدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن، يې بىلەن لومۇ پىكىردە بىرلىككە
كېلەلمىگەن.

تاۋ تېلېگراممىنى تاپشۇرۇپ ئېلىپلا خۇزۇڭنەنگە جاۋاب
تېلېگرامما ئەۋەتكەن، ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى مۇنداق: مېنىڭ
شىنجاڭدا قىلىشىمدىكى ئاساسلىق سەۋەب ھازىر قىسىملار
جەڭ قىلالمايدۇ ياكى ئۇلارنى يۆتكەشكە بولمايدۇ، بۇ يەردە
100 مىڭدىن ئارتۇقراق ئادەم بار، ئۇلار بىلەن ئويناشقىلى بول-
مايدۇ. مەندە باشقىچە نىيەت يوق، 100 مىڭ ئادەمنى چۆلگە
تاشلاپ قويۇپ كارىم بولمىسا بولمايدۇ دېيىلگەن، تاۋ يەنە لو،
يې، مالارغا: سىلەر كېتىدىغان بولساڭلار ئىككىلىنىپ ئولتۇرماڭلار
دېگەن ھەمدە ئۆزىنىڭ خۇ غا ئەۋەتكەن تېلېگراممىسىنى ئۇلارغا
كۆرسەتكەن، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار ئالدىن كېتىشنى قارار قىلغان.
ماچېڭشياڭ، لوشۇرېن 9 - ئاينىڭ 24 - كۈنى، يې چېڭ 25 -

كۈنى ئەتىگەندە ئىلگىرى كېيىن بولۇپ ئۈرۈمچىدىن ئايرىلىپ جەنۇبىي شىنجاڭ ئارقىلىق پاكىستانغا كەتكەن.

ئۇلار نۇرغۇن ئەجىر - مېھنەت قىلىش ۋە كۆپلىگەن ئوڭۇشسىزلىقلاردىن كېيىن شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملارنىڭ ھەقىقەتكە قايتىش يولىدىكى ئەڭ زور توسالغۇنى ئېلىپ تاشلىغان.

تىنچلىق ئۈستىدە كېڭەشكۋاتقان مۇشۇ مەزگىللەردە گېنېرال تاۋسىيۈ يولداش زېڭ جېنۇۋنى ئۈرۈمچىدىن جيۇچۈەن ئارقىلىق لەنجۇغا بېرىپ، قوماندان پېڭ دېخۇي بىلەن كۆرۈشۈش، ئالاقىلىشىش ۋە يوليورۇق سوراشقا ئەۋەتكەن.

ۋەزىيەت تەرەققىي قىلىپ شەرت - شارائىت پىشىپ يېتىلگەنلىكى ئۈچۈن، گېنېرال تاۋسىيۈ 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى باش بولۇپ ئىمزا قويۇپ ھەقىقەتكە قايتىش توغرىسىدىكى ئومۇمىي ئۇقتۇرۇشنى جاكالىدى.

26 - كۈنى چۈشتىن بۇرۇن رەئىس بۇرھان ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ جىددىي يىغىنىنى ئۆتكۈزۈپ دەرھال ھەقىقەتكە قايتىش تېلېگراممىسىنى جاكالىدى.

ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا، شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇشى - ئالدى بىلەن پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ئازاد بولغانلىقى بولۇپمۇ ئازادلىق زور قوشۇنىنىڭ خېشى كارىدورىنى بويلاپ شىنجاڭغا يۈرۈش قىلىش نەتىجىسىدە ھاسىل بولغان ۋەزىيەت تۈپەيلىدىن بولدى. ئىككىنچىدىن، بىز 1946 - 1948 - يىللىرى ئىجرا قىلغان تىنچلىق دېموكراتىيە سىياسىتىمىز، مىللىي ئۆچمەنلىكنى پەسەيتىپ، شىنجاڭنىڭ تىنچلىقى ئۈچۈن ئاساس ياراتتى. ئۈچۈنچىدىن، ئارمىيە ۋە خەلقنىڭ رايى تىنچلىققا يۈزلەنگەچكە كۆپچىلىك تىنچلىق ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسەتتى؛ شۇڭا ئاز سانلىق كىشىلەر تەۋەككۈلچىلىك قىلىشقا ئۇرۇنغان بولسىمۇ يەنىلا ئارىسالدى بولۇپ تۇراتتى. تۆتىنچىدىن شىنجاڭدىكى ئارمىيە - ھۆكۈمەت مەسئۇللىرىنىڭ ئورتاق تىرىشچانلىقى بولغاچقا داۋالغۇپ، بىرقان-

چە قېتىم خەتەرلىك قاينامغا چۈشۈپ قالغان ۋەزىيەت تىنچلىنىپ قالغان ئىدى. ھەربىي ئىشلار تەرەپتە يولداش تاۋسىيۈ، جاۋشىڭشۇاڭ، زېڭ جېنۇۋ، تاۋجىن چۇ قاتارلىقلار، بولۇپمۇ گېنېرال تاۋ سىيۈنىڭ ئېغىر بېسىقلىق، پەم - پاراسەتلىك بىلەن، كەسكىن تەدبىر قوللىنىشى، ئۆز ئابرويى ۋە شەخسىي مۇھەببىتى بىلەن يې چىڭ، لوشورىن، ماچىڭ شىياڭلارنى مەنىۋى جەھەتتىن يۇمشۇتۇش ۋە ئۇلارنىڭ يولىنى چۈشەندۈرۈش ئارقىلىق ئاخىرى ئۇلارنى قالايمىقان ھەرىكەت قىلىشتىن توختۇتۇپ چىرايلىقچە يولغا سېلىپ قويۇشى بۇ، شىنجاڭنىڭ قىسىملىرىنىڭ ھەقىقەتكە قايتىشىغا يول ئېچىپ بەردى. سىياسىي جەھەتتە يولداش ليۇمېڭچۈن، چۇۋۇ، ليۇزىروڭ قاتارلىقلار ئەڭ كۆپ كۈچ چىقاردى ھەمدە كۆپلىگەن خەتەرلىكلەرگە يولۇقتى. بۇ يەردە ئالاھىدە تىلغا ئېلىشقا تېگىشلىك ئىش 1948 - يىلى ئاخىرىدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىنىپ بۇرھان رەئىس بولغاندىن كېيىن. شىنجاڭ ۋەزىيىتى ياخشىلىنىپ، شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىش ئۈچۈن سىياسىي شارائىت ھازىرلاشتا مۇھىم رول ئوينىدى.

ماۋجۇشى بىلەن شىنجاڭ مەسىلىسى ئۈستىدە سۆزلىشىش

شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن، مەن ماۋجۇشى بىلەن شىنجاڭدىكى بىرقانچە ئاساسلىق مەسىلە ئۈستىدە سۆزلەشكەن ئىدىم (بۇ ھەقتە جۇئېنلەي زۇڭلى بىلەنمۇ سۆزلەشكەن):

بىرىنچى، مىللىي ئاپتونومىيە مەسىلىسى توغرىسىدا. مېنىڭچە ئەڭ ياخشىسى ئالدى بىلەن مىللىي ئاپتونومىيىگە تەييارلىق كۆرۈش ھەيئىتىنى تەسىس قىلىش كېرەك، تەييارلىق خىزمىتىگە كېتىدىغان ۋاقىت ۋە شەرت - شارائىت ھازىرلانغاندا ئاندىن ئاپتونومىيىنى

يولغا قويۇش مەسىلىسىنى، ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىنغاندىن كېيىنكى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت كېڭىشىپ مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىگە ئىلتىماس قىلىنغاندىن كېيىن تەكشۈرۈپ بېكىتىش كېرەك. ماۋجۇشى شۇنداق قىلىشقا بولىدىغانلىقىنى بىلدۈردى، پرىنسىپ جەھەتتە ھەممە ئىشنى ئورتاق پروگراممىدىكى مىللىي سىياسەت بويىچە بىر تەرەپ قىلىش لازىم دېدى.

ئىككىنچى، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىش مەسىلىسى توغرىسىدا مەن، تاۋشيۈ، بۇرھان ۋە ئىلى تەرەپ مەسلىھەتلىشىپ يېڭى ئىسمىلىكنى ئوتتۇرىغا قويسا، مەركەز تەكشۈرۈپ بېكىتىپ ئېلان قىلسا دېگەن تەكلىپنى بەردىم. ماۋجۇشى بۇ ئىشنى مۇئاۋىن باش قوماندان پېڭ دېخۇەي بىلەن سىز شىنجاڭغا بېرىپ مۇزاكىرىلەشكەندىن كېيىن ئاندىن ئىسمىلىكنى ئوتتۇرىغا قويۇڭلار، ھازىر ئالدىراشنىڭ ھاجىتى يوق دېدى. يەنە شىنجاڭدا ھەربىي ـ مەمۇرىي كومىتېت تەسىس قىلىپ، ھەربىي ـ مەمۇرىي ئىشلارنى ئومۇمىي باشقۇرۇش لازىم دېدى. مەن بۇنىڭ زۆرۈرىيىتى يوقمىكىن دېدىم. ئۆلكە رەئىسلىك ۋەزىپىسى توغرىسىدا ماۋجۇشى، جۇئېنلەي زۇڭلى مەن بىلەن بىر قانچە قېتىم سۆزلىشىپ، يەنىلا بۇرھاننى قويۇش كېرەكلىكىنى ئېيتقاندا مەن بۇنىڭ ناھايىتى ياخشى، ناھايىتى مۇۋاپىق بولغانلىقىنى ئېيتتىم.

ئۈچىنچى، قىسىملارنى ئۆزگەرتىپ تۈزۈش مەسىلىسى توغرىسىدا. مەن، شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ئوفىتسېر ـ جەڭچىلەر كۆپ يىللاردىن بۇيان ئىشلەپ كېلىۋاتقاچقا كۆپ قىسمى ئۆز يۇرتلىرىنى سېغىنماقتا، شۇڭا ئەڭ ياخشىسى ئۇلارغا ئازراقتىن خىراجەت بېرىسەك يۇرتىغا قايتىپ ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللانسا دەپ تەكلىپ بەرگەن ئىدىم، ماۋجۇشى بۇنىڭغا قوشۇلمىدى، كۈلۈپ تۇرۇپ: ئەڭ ياخشىسى ھۆكۈمەت ئۇلارنىڭ ئائىلە ـ تاۋابىئاتلىرىنى ئېپكەلدۇرۇپ بەرسە ياكى كۆپرەك ئاياللارنى كېلىشكە سەپەرۋەر قىلسا، ئۇلار شىنجاڭدا ئۆيلۈك ـ ئۇچاقلىق بولۇپ، ئىشلەپچىقـ

رىش بىلەن شۇغۇللىنىپ، مەڭگۈ يىلتىز تارتىپ قالسا بولاتتى دېدى.

تۆتىنچى، مالىيە مەسىلىسى توغرىسىدا، مەن شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ مالىيە، ھەربىيلەرنىڭ ئاشلىق ـ مائاشى، كېيىم ـ كېچەك، خىراجەت جەھەتتىكى قىيىنچىلىقنى بايان قىلىپ، خەلق ئىنقىلابىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتى، مەمۇرىي ئىشلار كېڭىشى بىلەن دەرھال ئۇ تەرەپكە ئادەم ئەۋەتىپ ئەمەلىي ئەھۋالنى تەكشۈرۈپ ئايرىم ـ ئايرىم بىر تەرەپ قىلسا دېگەن تەكلىپنى بېرىۋىدىم، ماۋجۇشى بۇ ئىشنى مۇئاۋىن قوماندان پېڭ دېخۇەي بىلەن مېنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىمغا بۇيرىدى.

بەشىنچى، ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش مەسىلىسى توغرىسىدا. مەن، مەركەز قۇرۇلۇشقا يېتەكچىلىك قىلىش ئۈچۈن شىنجاڭغا ئەۋەتىپ، كۆپرەك ئىختىساسلىق خادىم ۋە خىراجەت بىلەن تەمىنلىسە، غەربىي ـ شىمال خەلق تۇرمۇشى سودا ـ سانائەت شىركىتى بىلەن، غەربىي ـ شىمال مەدەنىي گۈللەندۈرۈش جەمئىيىتىنى داۋاملىق ساقلاپ قېلىش ـ قالماسلىقنى ئويلىشىپ كۆرسەك دەپ تەكلىپ بەرگەن ئىدىم. ماۋجۇشى بۇ توغرىدا ئېنىق ـ كونكرېت يوليورۇق بەرمىدى. بۇ، كېيىنرەك بىر قارارغا كېلەيلى دېگەنلىكتۇر؟

ئالتىنچى، سوۋېت بىلەن بولغان شەرتنامە مەسىلىسى توغرىسىدا. مەن ئالدى بىلەن: جۇڭگو ـ سوۋېتنىڭ شىنجاڭدىكى سودا ـ ئىقتىسادىي ھەمكارلىق كېلىشىمى ئۈستىدە داۋاملىق سۆھبەت ئۆتكۈزۈپ ئىمزالاش كېرەكمۇ يوق؟ جۇڭگو بىلەن سوۋېتنىڭ ھاۋا قاتناش شەرتنامىسىگە ھاۋا لىنىيىسىنى لەنجۇ ياكى شىئەن ۋە ياكى بېيجىڭغىچە ئۇزارتىش توغرىسىدا تۈزۈتۈش كىرگۈزۈشكە بولامدۇ ـ يوق؟ ياكى ئۇ كەلگۈسىدىكى جۇڭگو ـ سوۋېت يېڭى شەرتنامىسىگە كىرگۈزۈلەمدۇ؟ دەپ سورىغان ئىدىم، ماۋجۇشى، ئۇ ئېھتىمال پۈتكۈل جۇڭگو ـ سوۋېت شەرتنامىسىگە

كىرگۈزۈلۈشى مۇمكىن، ھازىرچە ئۇ توغرىدا قارار چىقىرىشقا بولمايدۇ دەپ جاۋاپ بەردى.

ئۇنىڭدىن باشقا مەن، شىنجاڭ مەسىلىسىنى بىر تەرەپ قىلىش جەريانىنى چۈشەندۈرۈش ئۈچۈن، ئۆز - ئۆزۈمنى تەكشۈرۈپ ئۆتتۇم، شۇنىڭ بىلەن بىللە نۆۋەتتىكى بىر قانچە مەسىلە ئۈستىدە ئۆز پىكرىمنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، «شىنجاڭدىكى ئاساسلىق مەسىلە» دېگەن يازما دوكلاتنى يېزىپ چىقىپ ماۋجۇشىغا يوللاپ بەردىم. «شىنجاڭنىڭ جۇغراپىيە، تارىخىي ۋە سىياسىي جەھەتتىكى تەرەققىيات جەريانى»، «ئىلى ۋەقەسى ۋە تىنچلىق كېلىشىمى»، «ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئۆزگەرتىپ تەشكىللىنىشى ۋە ئىلى تەرەپنىڭ چېكىنىشى»، «شىنجاڭ مەسىلىسى توغرىسىدا ئۆز - ئۆزۈمنى تەكشۈرۈشۈم»، «بىر قانچە مەسىلە ۋە پىكىر» دېگەن بىر قانچە تېما ئۈستىدە ئۆز پىكرىمنى يىغىنچاقلاپ بايان قىلغان ئىدىم. «بىر قانچە مەسىلە ۋە پىكىر» دېگەن بۇ قىسمىنىڭ كۆچۈرمىسى مۇنداق:

جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە يېڭى ھاكىمىيەت قۇرۇلغان ۋە جۇڭگو خەلق سىياسىي كېڭىشىنىڭ ئورتاق پروگراممىسىدا مىللىي سىياسەت ۋە دىپلوماتىيە سىياسىتى بەلگىلەنگەندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ بۇرۇنقى مەسىلىلىرىدىكى بارلىق ئاساسلىق نېگىزلىك زىددىيەتلەر تۈگىتىلدى، باشقا ئىشلاردىمۇ ئەلۋەتتە كۆپ مەسىلە قالمىدى، لېكىن نۆۋەتتە بىرمۇنچە رېئال ياكى لاۋازىمەت خاراكتېرلىك مەسىلىلەر بار، بۇنى مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ يوليورۇقى بويىچە ھەل قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. ئۇ توغرىدا ئۆزۈمنىڭ يۈزەكى پىكرىنى تۆۋەندىكىچە بايان قىلىمەن:

(1) مىللىي ئاپتونومىيە مەسىلىسى. شىنجاڭ ئۆلكىسىدىكى مىللەتلەر ئىچىدە ئۇيغۇرلار ئەڭ كۆپ. ئۇلار پۈتۈن ئۆلكە نوپۇسىنىڭ 70% نى ئىگىلىگەن بولۇپ تەخمىنەن 3 مىلـ

يون چىقىدۇ. قازاقلار 10% نى ئىگىلىگەن بولۇپ، تەخمىنەن 400 مىڭ چىقىدۇ. قەيسەر كېلىدۇ. ئۇلار ھازىرغىچە كۆچۈپ يۈرۈپ چارۋىچىلىق قىلىدۇ. خەنزۇ بىلەن خۇيزۇلار قوشۇلۇپ 10% نى ئىگىلىگەن بولۇپ 410 مىڭ چىقىدۇ. ئۇلاردىن دېھقانچىلىق، سودىگەرلىك قىلىدىغانلار، ھۆكۈمەت ئىشىنى قىلىدىغانلار ئەڭ كۆپ قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. قالغانلىرى مانجۇ، موڭغۇل، شىبە، سولون، تاتار، تاجىك، قىرغىز، ئۆزبېكلەر بولۇپ سانى ئانچە كۆپ ئەمەس، ھەممىسىنى قوشقاندا تەخمىنەن 10% نى ئىگىلەيدۇ. بۇرۇن ئىلىدىكى رادىكاللار ۋە چوڭ تۈركىزمچى كونسېرۋاتىپلار ئاپتونومىيىنى تەشەببۇس قىلغان ھەمدە شىنجاڭ ئۆلكىسىنى «شەرقىي تۈركىستان»، «جەنۇبىي تۈركىستان» ياكى «تۈركلەر جايى» دەپ ئۆزگەرتىشنى تەشەببۇس قىلغان ئىدى. ئىككى گۇرۇھنىڭ مەيدانى ۋە ئىدىيىسى بىر - بىرىگە ئوخشىسىمۇ لېكىن ئۇلارنىڭ ئاپتونومىيىنى تەشەببۇس قىلىش ۋە شىنجاڭ ئۆلكىسى دېگەن نامغا بولغان يىرگىنىش كەيپىياتىدا ھېچقانداق پەرق يوق. مەن بۇرۇن ئۇلارغا ئوچۇق - ئاشكارا ھالدا مېنىڭ يولغا قويۇۋاتقىنىم — سەنمىنجۇيى ئاساسىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرگە يار - يۆلەكتە بولۇش سىياسىتى، سىلەر كەلگۈسىدە ئۆز - ئۆزۈڭلەرنى ئىدارە قىلىپىلا قالماي، شەرت - شارائىت ھازىرلانغاندا يەنى بىر قانچە 10 يىل ياكى بىر قانچە 100 يىلدىن كېيىن مۇستەقىل بولالىشىڭلارمۇ بولىدۇ» دېگەن ئىدىم. ھازىر مەركىزىي ھاكىمىيەت ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. شىنجاڭمۇ ئازاد بولدى، لېكىن بۇنىڭدىن كېيىن شىنجاڭ ئۆلكىسىدىكى ئاساسلىق مەسىلە يەنىلا مىللىي ئاپتونومىيە مەسىلىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. پرىنسىپ جەھەتتە بىزنىڭ ئورتاق پروگراممىمىزدىكى مىللىي سىياسەتكە ئاساسەن شەكسىز ھالدا ئۇ-

لارنىڭ ئۆز - ئۆزىنى باشقۇرۇشقا يول قويۇلۇشى كېرەك ئىدى (ۋەھالەنكى بۇ قېتىم ئىلى تەرەپنىڭ ۋەكىلى ئاپتونومىيە مەسىلىسىنى ئوتتۇرىغا قويمىدى)، لېكىن شىنجاڭ ئۆلكىسىدە مىللەتلەرنىڭ كۆپ ۋە ئەھۋالىنىڭ مۇرەككەپلىكىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئۇنىڭغا خېلى ئۇزاق ۋاقىت تەييارلىق كۆرۈش لازىمدەك تۇرىدۇ. ئەگەر ئۇلار يەنىلا ئاپتونومىيىنى تەلەپ قىلىدىغان بولسا، ئەڭ ياخشىسى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئۆزگەرتىپ تەشكىللىگەندىن كېيىن، ئالدى بىلەن مىللىي ئاپتونومىيىگە تەييارلىق كۆرۈش ھەيئىتى تەسىس قىلىپ، ئۇنىڭغا ھەر مىللەت ۋەكىللىرىنى قاتناشتۇرۇش كېرەك. قانچىلىك ۋاقىت كېتىدىغانلىقى ۋە قانداق شارائىت ھازىرلىغاندا ئاندىن ئاپتونومىيىنى يولغا قويۇشقا بولىدىغانلىقىنى ياخشىسى ئۆزگەرتىپ تەشكىللىگەندىن كېيىنكى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئالدىرىماي مەسلىھەتلىشىپ مەركەزنىڭ قارار قىلىشىغا يوللاش لازىم.

(2) ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش مەسىلىسى. بۇرۇنقى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت گەرچە مىللىي بىرلەشمە ھۆكۈمەت بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئىچكى قىسمىغا بىر مۇنچە كونسېرۋاتىپلار كىرىۋالغان ئىدى. بۇ قېتىم ئازاد بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئىچىدىكى بىر قىسمى كېتىپ قالدى، قالغانلىرىنى شاللىۋېتىش لازىم. لېكىن ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش ۋاقتىدا ئەزالارنىڭ ئىسمىلىكى، نامزاتى قاتارلىق ئىشلاردا ئالدى بىلەن ئىلىنىڭ ۋەكىلى ۋە تاۋسىيۇ، بۇرھانلارنىڭ پىكرىنى ئېلىش كېرەكمۇ يوق، بۇنى مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى ئەھۋالغا قاراپ تەستىقلىسا، ئەلۋەتتە مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىمۇ ئادەم قاتناشتۇرۇشى كېرەك.

(3) قىسىملارنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش مەسىلىسى. ھۆكۈمەتنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملىرى بۇ يىل 3-

ئاينىڭ ئالدىدا ئەسلىدە ئىككى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەنگەن دىۋىزىيە بولۇپ، ھەر بىر دىۋىزىيىدە ئۈچتىن بىرىگادا، ھەر بىر بىرىگادىدا ئىككىدىن پىيادە ئەسكەرلەر پولكى ۋە بىر ئاتلىق ئەسكەرلەر پولكى بار ئىدى. بىر تەرتىپكە سېلىنمىغان ئاتلىق ئەسكەرلەر دىۋىزىيىسىدە ئىككىدىن بىرىگادا بولۇپ، دىۋىزىيىگە بىۋاسىتە قاراشلىق قىسىملار بىلەن قوشۇلۇپ جەمئىي 5 پولك بار ئىدى. ئۇندىن باشقا يەنە ئىككى ئاتلىق ئەسكەرلەر بىرىگادىسى بولۇپ، ھەر بىر بىرىگادىدا ئىككىدىن پولك بار ئىدى. يەنە 4 مۇستەقىل ئاتلىق ئەسكەرلەر پولكى (موڭغۇل، قازاق، خۇيزۇ، خەنزۇلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ھەممىدە توپچىلار، قۇرۇلۇش، ھەربىي لازىمەتلىكلەر، ئالاقىلىشىش قاتارلىق قىسىملاردىن بىر قانچىسى بار ئىدى. لېكىن ھەرقايسى قىسىملاردا ئادەم تولۇق ئەمەس ئىدى. ئىلى ئۈچ ۋىلايەت مىللىي قىسىملىرىدا ئەسلىدىكى بەلگىلىمە بويىچە 6 پولك بار ئىدى، لېكىن ھازىر ھەقىقىي سانى ئېنىق ئەمەس. شىنجاڭ ئازاد بولغاندىن كېيىن، ئۆزگەرتىپ تۈزۈش خىزمىتى ئىشلىنىۋاتىدۇ. قارىشىمچە، ھۆكۈمەتنىڭ شىنجاڭ قىسىملىرىغا قارىتا: (ئا) ئەسلىدە يەرلىك مىللەتلەردىن تەشكىللەنگەنلىرى يەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىك قىسىملىرى قىلىپ ئۆزگەرتىلسە. (ب) قالغان ئىچكىرىدىن يۆتكەپ كېلىنگەنلىرى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلسە، ئۆزگەرتىپ تۈزۈش ئۇسۇلىدا، قىسىملارنىڭ سانىغا قاراپ ئىدىيە ۋە تېخنىكا جەھەتتە ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىلسا، بۇنى تاۋسىيۇ مۇئاۋىن باش قوماندان پىڭ دېخۇەيىنىڭ يولىيورۇقىغا بىنائەن مەسلىھەتلىشىپ مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلسا. لېكىن (س) ئوفىتسېر - جەڭچىلەر ئارىسىدا چېگرىدا ئۇزۇن يىل ئىشلىگەنلەر ئۆز يۇرتىنى سېغىنىۋاتقانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ كەيپىياتى خاتىر-

جەم ئەمەس، ئەگەر ئۇلارنىڭ يۇرتى ئازاد بولغان بولسا ئۆزلۈكىدىن قايتىپ كېتىشكە رۇخسەت قىلساق ھەمدە ئائىتلىسىگە قايتىش خىراجىتى، يەر بۆلۈپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىشىغا شارائىت ھازىرلاپ بەرسەك. (د) ئۆزگەرتىپ تۈزۈلگەندىن كېيىنكى قىسىملارغا مەركەز ياردەم بەرسە، ئۇلار سۇ ئىشلىرى، بوز يەر ئېچىش بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئىشلەپچىقىرىشنى يۈكسەلدۈرۈپ ھەربىي ئاشلىق يۆتكەش قىيىنچىلىقىنى يەڭگىللەتسە. (ئە) چېگرا رايونىدىكى قىسىملارنىڭ ۋاقىت ئۆزگىرىش بىلەن يۇرتىنى سېغىنىش كەيپىياتى تۇغۇلۇپ جەڭگىۋارلىق روھىغا تەسىر يېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، بۇندىن كېيىن نۆۋەت بىلەن ئالماشتۇرۇپ تۇرۇش ئۇسۇلى بەلگىلەنسە. ئۈچ ۋىلايەت مىللىي قىسىملىرىغا نىسبەتەن، پرىنسىپ بويىچە يەنىلا ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ تۈزۈمى بويىچە ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىلسا، ياكى يەرلىك جامائەت خەۋپسىزلىك قىسىملىرى قىلىپ ئۆزگەرتىلسە، بۇنىڭدا ئۇلارنىڭ ۋەكىللىرىنىڭ پىكرىنى ئېلىش لازىم.

(4) مالىيە (ھەربىي ئاشلىق، كىيىم - كېچەك راسخودى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) مەسىلىسى. بۇ نۆۋەتتە ھەل قىلىنىشقا تېگىشلىك بولۇۋاتقان مەسىلە بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. شىنجاڭ بىر نامرات ئۆلكە، چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىن باشلاپلا ئىچكىرىدىكى 18 ئۆلكە بۇ جايغا ياردەم بېرىپ كەلگەن ئىدى. ئۇرۇن ئۆز ئالدىغا پۇل تارقىتىش (ئۆلكە پۇلىنى تارقىتىش) تۈزۈمىگە تايىنىپ ئۆزىنى قامداپ كەلگەن، ھازىر بولسا مالىيەدە خۇددى ئىككى پۇتى بىر ئۆتۈككە تىقىلىپ قېلىۋاتقاندەك ئەھۋال يۈز بەرمەكتە، قىسىملارنىڭ ئاشلىق - مائاش، كىيىم - كېچەك، خىراجەت قاتارلىقلىرىنى ئەزەلدىنلا پۈتۈنلەي مەركىزىي ھۆكۈمەت بې-

رىپ كەلگەچكە، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت بىلەن يەرلىك ئۇنى ئۈستىگە ئالمىغان. يېقىندا دوكلات قىلىشىچە 7 - ئايدىن باشلاپ ئايلىق مائاش تارقىتىلماپتۇ. چېگرىدا بالدۇر قىش چۈشىدۇ. شۇڭا قىشلىق كىيىم - كېچەكلەرنىمۇ بالدۇرراق تارقىتىپ بېرىش كېرەك. ھەربىي ئاشلىق جەھەتتە ھەر يىلى مەركىزىي ھۆكۈمەت شىنجاڭ، گەنسۇغا پۇل ئاجرىتىپ بېرەتتى، ھازىر كۈزلۈك يىغىم تۈگەپ قالدى، شۇڭا بۇنىڭغا بالدۇرراق تۇتۇش قىلىش كېرەك. بۇ مەسىلىلەرنى ھەقىقىي تۈردە، ئوڭۇشلۇق تۈردە ھەل قىلىش ئۈچۈن، خەلق ئىنقىلابىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتى بىلەن مەمۇرىي ئىشلار كېڭىشى ئادەم ئەۋەتىپ نەق مەيداندا ئەمەلىي ئەھۋالنى تەكشۈرۈپ، ئۆز جايىدا ئايرىم - ئايرىم بىر تەرەپ قىلسا بولارمۇ قانداق؟

(5) ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش مەسىلىسى. شىنجاڭ ئارقىدا قالغان بىر ئۆلكە، كەڭ خەلق ئاممىسىغا جىددىي ھەل قىلىپ بېرىشكە تېگىشلىك بولۇۋاتقىنى تۇرمۇشنى ياخشىلاش مەسىلىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. شىنجاڭدا گەرچە بايلىقلار كۆپ بولسىمۇ لېكىن ماددىي ئەشيالار تولىمۇ قىس. مەسىلەن: كەڭ يەرلىرى بولسىمۇ سۇ ۋە قاتناش ئىشلىرى كەمچىل، قوي يۇڭى مول بولسىمۇ (خېلى كۆپ مىقداردا پاختا چىقىدۇ) توقۇمىچىلىق ئىشلىرى يوق دېيەرلىك، چارۋىچىلىقنى تەرەققىي تاپقان بولسىمۇ كۆن - خۇرۇم سانائىتى يېتەرسىز... ئۆلكىنىڭ ئۆزىدىن چىقىدىغان ئاشلىق (بولۇپمۇ شىمالىي شىنجاڭدا) يېتىشمەيدۇ. يىنىك - ئېغىر سانائەت ئاساسى يوق. كۈندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرى ۋە بارلىق سانائەت بۇيۇملىرىنى پۈتۈنلەي دېگۈدەك سوۋېتلەر ئىتتىپاقى ۋە ئىچكىرى تەمىنلەيدۇ. مال باھاسى تولىمۇ ئۈستۈن، خەلق تۇرمۇشى جاپالىق، بۇلارنى تەسەۋۋۇر قىلىش قىيىن

ئەمەس. ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنى قالداق قىلىپ تېز ئېلىپ بېرىپ خەلق تۇرمۇشنى ياخشىلاش ھەقىقەتەنمۇ ئۆۋەتتىكى جىددىي ئىش. لېكىن ئۆلكە ئىچىدە ئىختىساسلىق خادىم، تېخنىكا، ئۈسكۈنە، خىراجەت قاتارلىقلارنى ھەل قىلىش مۇمكىن ئەمەس، ھەتتا ئادەتتىكى ئېنېرگىيلاردىن بىرەرسىمۇ يوق دېيەرلىك. شۇڭا ئەڭ ياخشىسى مەركەزنىڭ مەمۇرىي ئىشلار كېڭىشى قۇرۇلۇشقا يېتەكچىلىك قىلىش ئۆمىكىدىن بىرنى تەشكىللەپ كۆپلەپ مۇتەخەسسىس ۋە خىراجەت ئاجرىتىپ، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرسە، بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئەلۋەتتە مەملىكەت خاراكتېرلىك ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش پىلانىغا ماسلىشىشى كېرەك. لېكىن ھازىر شىنجاڭ ئۈچۈن ئېيتقاندا ھەممىدىن مۇھىم بولىدىغىنى — سۇ ئىشلىرى، قاتناش (بولۇپمۇ تۆمۈر يول)، دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، دورىگەرلىك، سەھىيە، خەلق تۇرمۇشى سانائىتى، شەھەر مەمۇرىيىتى قاتارلىقلاردۇر. بۇ يېتەكچىلىك قىلىش ئۆمىكىگە سوۋېت مۇتەخەسسىسلىرى ۋە ئىنژېنېرلىرىنى تەكلىپ بىلەن قاتناشتۇرۇشقىمۇ بولىدۇ، لېكىن يەنىلا پېشقەدەم ئاكا بولغۇچى خەنزۇ مۇتەخەسسىس - ئىنژېنېرلارنى ئاساس قىلىش لازىم. چۈنكى بۇ ئاز سانلىق مىللەتلەرگە تەسىر كۆرسىتىشتە ئۇزۇن مۇددەتلىك سىياسىي ئەھمىيەتكە ئىگە. (مەن بۇرۇن نەنجىڭ ھۆكۈمىتىگە تەكلىپ بەرگەنىدىم، ئۇ قوبۇل قىلىنىپ، بىر قىسىم مۇتەخەسسىسلەر ۋە باشقۇرغۇچىلارمۇ ئۈرۈمچىگە كەلگەنىدى، ئەپسۇسكى راسخود مۇناسىۋىتى بىلەن، خىزمەتلەر باشلانمىدى. بۇ ھۆكۈمەتنىڭ شىنجاڭ ئۆلكىسىدىكى خەلقلەرگە قىلغان ۋەدىسىنى بەجا كەلتۈرمىگەنلىكى بولىدۇ.

مەدەنىي - مائارىپ قۇرۇلۇشىمۇ ئەلۋەتتە ئىقتىسادىي

قۇرۇلۇشقا ئوخشاشلا جىددىي ئېھتىياجلىق ئىش. مائارىپ مەسىلىسىنىلا ئالىدىغان بولساق، ئۆلكە ئىچىدە ساۋاتسىزلار ئېھتىمال پۈتۈن ئۆلكە نوپۇسىنىڭ 85% دىن كۆپرەكىنى ئىگىلىشى مۇمكىن، باشقا مەدەنىي - مائارىپ ئەسلىھەلىرىمۇ ئىنتايىن كەمچىل. ئەلۋەتتە بۇ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت مەسئۇل بولىدىغان ئىش، مەركەز پەقەت يېتەكچىلىك قىلسا ھەمدە ياردەملەشسىلا بولىدۇ.

بىز دەسلەپ شىنجاڭغا كەلگىنىمىزدە، ئۆلكىنىڭ ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەت ئىشلىرىغا ياردەملىشىش ئۈچۈن، دۆلەت بىلەن بىرلىشىپ باشقۇرىدىغان «غەربىي - شىمال خەلق تۇرمۇشى سودا - سانائەت شىركىتى» ۋە ئىجتىمائىي كوللېكتىپ خاراكتېرىدىكى «غەربىي - شىمال مەدەنىيىتىنى گۈللەندۈرۈش جەمئىيىتى» گە ئوخشاش تەشكىلاتلاردىن بەشنى تەشكىللەپ ئايرىم - ئايرىم مەسئۇل بولۇپ، شىنجاڭ ئۆلكىسى بىلەن ئىچكىرى ئوتتۇرىسىدا ماددىي ئەشيالارنى ئالماشتۇرۇش ۋە گېزىت - ژۇرناللارنى تەھرىرلەش — يەتكۈزۈپ بېرىش قاتارلىق بەزى خىزمەتلەرنى ئىشلىگەن بولساقمۇ، لېكىن راسخود، قاتناش، ئىختىساسلىق خادىم ۋە ھەر خىل ئوبيېكتىپ - سۇبيېكتىپ شەرت - شارائىتلارنىڭ چەكلىك بولۇشى تۈپەيلىدىن، ئۈنۈمى كۆپ بولمىغانىدى. بۇندىن كېيىن يەنە داۋاملىق ئىشلەش، قايتىدىن ئۆزگەرتىپ تەشكىللەش كېرەكمۇ - يوق، مەركەزنىڭ قارارىنى كۈتىمىز.

(6) سوۋېتلەر شەرتنامىسى مەسىلىسى توغرىسىدا. شىنجاڭ سوۋېت بىلەن ئىنتايىن يېقىن مۇناسىۋەتتە بولۇپ كەلگەن. تارىختا 1871 - يىلى (تۇڭجىنىڭ 10 - يىلى) چاررۇسسىيە ئىلىدا 10 يىل ئەسكەر تۇرغۇزغان. ھەمدە ئىلى شەرتنامىسىنى تۈزگەن. جۇغراپىيىلىك جەھەتتە سوۋېت بىلەن شىنجاڭ چېگرىسى ئۇزۇنلۇقتا 3000 كىلومېتىر كېلىدۇ. ئۇ-

نىڭ ئۈستىگە شىنجاڭ ئۆلكىسى بىلەن ئىچكىرى ئوتتۇرىسىدىكى قاتناش، بىۋاسىتە سوۋېت چېگراسى ئىچىگە بېرىشتىكىدەك قولايلىق ئەمەس. مىللەتلەر جەھەتتە شىنجاڭ ئۆلكىسىدىكى تۈركىي تىل سىستېمىسىغا مەنسۇپ يەتتە مىللەت سوۋېتتىمۇ بار، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بەشى رېسپۇبلىكا قۇردى. ئىقتىسادىي جەھەتتە شىنجاڭ ئۆلكىسىدىكى كۈندىلىك بۇيۇملار ۋە سانائەت بۇيۇملىرىنىڭ كۆپ قىسمى سوۋېتتىن كەلتۈرۈلىدۇ. مەدەنىيەت جەھەتتە، ئۆلكىدىكى ھەر قايسى مىللەتلەردە سوۋېت مەدەنىيىتىنىڭ تەسىرى بار، سوۋېتنىڭ تەربىيىسىنى ئالغانلارمۇ بىر قەدەر كۆپ. مانا بۇ ھەر خىل ئامىللار شىنجاڭ بىلەن سوۋېت ئوتتۇرىسىدا ئالاھىدە مۇناسىۋەتنى شەكىللەندۈرگەن، شۇڭا بىز شىنجاڭ مەسىلىسىنى بىر تەرەپ قىلىشتا بۇ نۇقتىغا سەل قارىساق ئىنتايىن نامۇۋاپىق بولىدۇ. بۇرۇن جۇڭگو بىلەن سوۋېت ئوتتۇرىسىدىكى شىنجاڭ ئۆلكىسىگە دائىر شەرتنامىلەر ئىچىدە بىرىنچى جۇڭگو سوۋېت ھاۋا قاتنىشى شەرتنامىسى بولۇپ، قاتناش لىنىيىسى سوۋېتنىڭ ئالمۇتىدىن ئۈرۈمچى — قۇمۇلغا تۇتىشاتتى. ئۆتكەن يىلى 9 - ئايدا ۋاقتى توشۇپ قالغانلىقى ئۈچۈن ئىككى تەرەپ كېڭىشىش ئارقىلىق بەش يىلغا ئۇزارتتۇق، ھازىر قاتناش لىنىيىسىنى لەنجۇ ياكى شىئەنگە ياكى بىۋاسىتە بېيجىڭغا ئۇزارتىشقا بولامدۇ - يوق، مەركەز قارار قىلسا، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە بىر مۇھىم شەرتنامە بار، يەنى جۇڭگو بىلەن سوۋېتنىڭ شىنجاڭدىكى سودا ۋە ئىقتىسادىي ھەمكارلىق كېلىشىمى بولۇپ، ئىككى تەرەپنىڭ ۋەكىللىرى بۇ يىل ئەتىيازدا ئۈرۈمچىدە كېلىشىم ھاسىل قىلغانىدى. ئەپسۇسكى ئەڭ ئاخىرىدا گۇاڭجۇ ھۆكۈمىتى تۇيۇقسىزلا ئىمزا قويۇشقا ئۇنىمىدى. بۇ ئىنتايىن ئەپسۇسلىنارلىق بىر ئىش بولدى. لېكىن بۇنىڭدىن كېيىن جۇڭگو

بىلەن سوۋېتنىڭ سودا ۋە ئىقتىسادىي ھەمكارلىق مەسىلىسى ئۈستىدە مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى ئومۇمىيۈزلۈك بىر پۈتۈن كېلىشىم ھاسىل قىلماقچىمۇ ياكى جۇڭگو بىلەن سوۋېتنىڭ شىنجاڭدىكى قىسمەن ھەمكارلىق مەسىلىسى ئۈستىدە ئالدى بىلەن سۆھبەت ئېلىپ بېرىپ شەرتنامە تۈزەمدۇ؟ تەكشۈرۈپ بېكىتىلسە.

قانداق ئۆزگەرتىش كېرەك

1949 - يىلى 9 - ئايدا ئۆتكۈزۈلگەن جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى مېنى مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا سايلىدى. ئارقىدىنلا مېنى يەنە غەربىي - شىمال ھەربىي - مەمۇرىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى قىلىپ ئەۋەتتى. گېنېرال پېڭ دېخۇەي رەئىس ئىدى، ئۇ شىنجاڭنى كۆزدىن كەچۈرۈشكە بارماقچى بولۇپ مېنى بىرگە بېرىشقا تەكلىپ قىلدى. مېنىڭ بۇرۇن ماۋجۇشى، جۇزۇڭلىمۇ ماڭا قايتا - قايتا، گېنېرال پېڭ دېخۇەي بىلەن بىر بېرىپ كېلىڭ، بۇنىڭدىن كېيىن كۆپرەك غەربىي - شىمالدا ئىشلەيسىز، شىئەن بىلەن بېيجىڭ ئوتتۇرىسىدا بېرىپ - كېلىپ تۇرىسىز دەپ ئېيتتى. شۇ يىلى 11 - ئاينىڭ 22 - كۈنى مەن بېيجىڭدىن مەخسۇس ئايروپىلان بىلەن بىۋاسىتە لەنجۇغا بارماقچى بولۇپ تۇراتتىم، ئۇچۇشتىن ئاۋۋال جۇزوڭلى يەنە ئۆزى بىۋاسىتە ئايرودرومغا ئۇزىتىپ چىقتى ھەمدە سەممىي نەسىھەت قىلغاچقا مەن چىن قەلبىمدىن ھاياجانلاندىم. لەنجۇغا كەلگىنىمدە گېنېرال پېڭ دېخۇەي، گېنېرال خې لوڭ، سىياسىي كومىسسار شى جۇڭشۈن ۋە كۆپلىگەن يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارلار ئايرودرومغا چىقىپ كۈتۈۋالدى (ئۇلار يىغىن ئېچىۋاتقان ئىكەن). بۇ پارتىيىنىڭ ماڭا ئالاھىدە ئېتىبار بەرگەنلىكى، مەن ئۇنى مەڭگۈ ئەستە ساقلايمەن.

لەنجۇدا بىر قانچە كۈن تۇرغاندىن كېيىن، گېنېرال پېڭ دېخۇەيگە ھەمراھ بولۇپ ئۈرۈمچىگە قاراپ ئۇچتۇم. گېنېرال پېڭ دېخۇەي بۇ قېتىم غەربىي - شىمالنىڭ ئەڭ يۇقىرى دەرىجىلىك رەھبىرى سۈپىتىدە كۆزدىن كۆچۈرۈشكە ھەمدە شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنى ئۆزگەرتىپ قۇرۇشقا تەييارلىق قىلىش، شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش فاڭجېنىنى تۈزۈپ چىقىشقا كېتىۋاتاتتى. ئۇ چوڭ - كىچىك بىر قاتار يىغىنلارنى ئاچتى، ھەممىسىگە مېنى تەكلىپ قىلدى، بەزىسىدە مەنمۇ ئازراق سۆز قىلدىم، بەزى تەكلىپلەرنى بەردىم.

ئەڭ ئاساسلىقى، ھەقىقەتكە قايتقان ئوفىتسېر ۋە ئورگان كادىرلىرىنى يىغىپ تۆت سائەت تەپسىلىي ۋە سەمىمىي سۆز قىلدىم، بۇ سۆزنىڭ تېمىسى «قانداق ئۆزگەرتىش كېرەك؟» مەزمۇنى: — بىرىنچى قىسمى: مېنىڭ بېيجىڭدە تۇرغان ۋاقتىمدىكى سەككىز ئايلىق كەچۈرمىشلىرىم؛ ئىككىنچى قىسمى: دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئومۇمىي ۋەزىيەتنىڭ قىسقىچە مەزمۇنى؛ ئۈچىنچى قىسمى: شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىنغانلىقى ھەققىدە تەسىرات، تۆتىنچى قىسمى: بىر قانچە نۇقتىلىق پىكىردىن ئىبارەت. ھازىر تولۇق تېكىستىنى تۆۋەندىكىچە بايان قىلىمەن:

قانداق ئۆزگەرتىش كېرەك؟

(1949 - يىلى 12 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملار ئورگىنىدىكى كادىرلارغا قىلىنغان سۆز)

گېنېرال تاۋسىيۆ، ھەر قايسى ئوفىتسېر يولداشلار: بۈگۈن مەن ئۈرۈمچىگە كېلىپ، شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق گېنېرال تاۋسىيۆنىڭ رەھبەرلىكىدە ھەقىقەتكە قايتىشقا قاتناشقان قىسىمدىكى يولداشلار بىلەن كۆرۈشۈش پۇرسىتىگە ئىگە بولدۇم.

بۇ ئىنتايىن خۇشاللىق ئىش بولدى.

مەن بۇ قېتىم ئۈرۈمچىگە، مۇئاۋىن باش قوماندان پېڭ دېخۇەيگە ھەمراھ بولۇپ، يولداشلارنى يوقلاپ كەلدىم. مەن يولداشلارنىڭ ھەر دائىم مېنى ئەسلەپ تۇرىدىغانلىقىنى بىلىمەن، مەنمۇ ئوخشاشلا يولداشلارنى ھەمىشە ئەسلەپ تۇرىمەن. بۈگۈن مۇشۇ پۇرسەتتە كۆرۈشكىنىمىز، بولۇپمۇ دەۋر ئۆزگەرگەندىن كېيىنكى مۇشۇنداق پەيتتە كۆپچىلىك بىلەن كۆرۈشىشىمىز ھەقىقەتەنمۇ كەم ئۇچرايدىغان ئامەتلىك پۇرسەت، شۇڭا مەن ئالدى بىلەن يولداشلاردىن ھال سورايمەن.

1 - مېنىڭ بېيجىڭدىكى سەككىز ئايلىق كەچۈرمىشلىرىم

بۈگۈن كۆپچىلىك بىلەن كۆرۈشتۇم، گەپنى قەيەردىن باشلىسام بولار؟ ئالدى بىلەن ئۆزۈمنىڭ بۇ بىر قانچە ئايدىن بۇيانقى كەچۈرمىشلىرىم يەنى بۇ يىل 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنى نەنجىڭدىن بېيجىڭغا بېرىپ جۇڭگو كومپارتىيىسى بىلەن قىلىنغان سۆھبەت ھەمدە سۆھبەت بۇزۇلغاندىن كېيىن بېيجىڭدە تۇرۇپ قالغان سەككىز ئايدىن بۇيانقى كەچۈرمىشلىرىمنى كۆپچىلىككە دوكلات قىلماقچىمەن. ئەلۋەتتە گېزىتتە، گۇاڭجۇ، تەيۋەنلەردىكى مەركىزىي ئاخبارات ئاگېنتلىقى ئېلان قىلغان خەۋەرلەردە، مېنى بېيجىڭدە قەپ قالدى، ئۇ بولدى، بۇ بولدى دېگەندەك خەۋەرلەرنى ئاڭلاتتى، كۆپچىلىك ئېھتىمال كۆرگەندۇ؟ بۇ پەقەت بىر گۇروھتىكىلەرنىڭ يوقىلاڭ گەپ - سۆزلىرىدىنلا ئىبارەت. بۈگۈن مەن كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا ھەقىقىي ئەھۋالنى قىسقىچە دوكلات قىلىپ ئۆتەي. بۇ ئەلۋەتتە كۆپچىلىك كۆڭۈل بۆلۈۋاتقان مەسىلىلەرنىڭ بىرى.

كۆپچىلىككە مەلۇمكى، مەن بۇ يىل 1 - ئاينىڭ ئاخىرىدا لەنجۇغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، نەنجىڭگە قايتا بارماس

لىق ھەمدە دۆلەت ئىچىدىكى تىنچلىق سۆھبىتى مەسىلىسى-
گە قاتناشماسلىق نىيىتىگە كەلگەنىدىم. لېكىن نەنجىن
تەرەپ مېنى ئالغىلى ئىككى قېتىم ئايروپىلان ئەۋەتتى، ھەر
كۈنى تېلېگىراممىا ۋە تېلېفون بېرىپ، نەنجىنگە بارمىسام
بولمايدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ ئۈستىگە تىنچلىق سۆھبىتىگە قات-
ناشمىسام بولمايدىغانلىقىنى ئۇقتۇردى. نەنجىنگە بارغاندىن
كېيىن خېلى ئۇزاق ۋاقىت كېڭەشىش ئارقىلىق، مەن تىنچلىق
سۆھبىتى ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ باش ۋەكىلى سۈپىتىدە 4-
ئاينىڭ 1-كۈنى نەنجىندىن بېيپىڭغا قاراپ ئۇچتۇم. 20
كۈنلۈك سۆھبەت ئاخىرى بۇزۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدىكى بەزى
جەريانلارنى كۆپچىلىك گېزىتتىن كۆردى، خەقلەرنىڭ ئاغ-
زىدىن ئاڭلىدى. مەن يەنە شۇنى كۆپچىلىككە ئېيتىمەنكى،
ئۇ چاغدا نەنجىن تەرەپ مەسئۇلىنىڭ ۋەكىللەر ئۆمىكىگە
تۇتقان پوزىتسىيىسى، پۈتۈن مەملىكەت خەلقىگە تۇتقان پو-
زىتسىيىسى قانداق بولدى؟ ھەقىقىي يوسۇندا تىنچلىقنى كۆز-
لەش ھەمدە ماۋجۇشىغا يېزىلغان خەتنى رەسمىي ئېلان قىلىش،
ماۋجۇشى ئوتتۇرىغا قويغان سەككىز ماددىنى سۆھبەتنىڭ ئاساسى
قىلىشنى ئېتىراپ قىلىش ئىدى، لېكىن قايتا-قايتا تالاش-تارتىش
قىلىش نەتىجىسىدە، بىز كۆپرەك قاتتىق تۇرىۋالدۇق،
جۇڭگو كومپارتىيىسى تەرەپ ناھايىتى كۆپ يول قويدى،
ۋەكىللەر ئۆمىكى كۆپ قېتىم ئەستايىدىل مۇزاكىرە قىل-
غاندىن كېيىن، جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئەڭ ئاخىردا
ئوتتۇرىغا قويغان «دۆلەت ئىچىدىكى تىنچلىق كېلىشىمى»
دىن ئىبارەت سەككىز ماددىلىق 24 تارماقلىق تەكلىپىنى
قوبۇل قىلىشنى قارار قىلدى. ۋەكىل خۇاڭ شاۋخۇڭ بى-
لەن مەسلىھەتچى چۈيۈۋنى نەنجىنگە ئەۋەتىپ، ھۆكۈمەتنىڭ
قوبۇل قىلىشى توغرىسىدا تەكلىپ بەردۇق. لېكىن ئۇلار
نەنجىنگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن، نەنجىن ھۆكۈمىتىنىڭ

پوزىتسىيىسى بۇرۇن بىزگە ئىپادىلىگەن ھەقىقىي يوسۇندا
تىنچلىقنى كۆزلەش پوزىتسىيىسىگە پۈتۈنلەي ئوخشىمىغان،
ئۇلار تەكلىپنى قوبۇل قىلىشنى رەت قىلغان. شۇنىڭ بى-
لەن بىللە بەزىبىر جاھىللار ۋەكىللەر ئۆمىكىگە، بولۇپمۇ
ماڭا ھەدەپ ھۇجۇم قىلغان. شۇڭا مەن ئۇلارنىڭ بۇرۇن
مېنى بېيپىڭغا ئەۋەتىپ تىنچلىق سۆھبىتىگە قاتناشتۇرۇشنىڭ
سەممىي ئەمەسلىكىنى، پۈتۈنلەي بىر ئالدامچىلىق ئىكەنلىكىنى،
ئۇ پەقەت ۋەكىللەر ئۆمىكىگە قىلغان ئالدامچىلىق بولۇپلا
قالماي پۈتۈن مەملىكەت خەلقىگە نىسبەتەن تېخىمۇ ئال-
دامچىلىق ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالدىم. بۈگۈن خەلق ئازاد-
لىق ئارمىيىسىنىڭ مەملىكەت خاراكتېرلىك غەلىبىسى پا-
كىت بولۇپ قالدى. بۇ ۋەكىللەر ئۆمىكىمىز ئوتتۇرىغا قوي-
غان پىكىرنىڭ مەملىكەت خەلقىنىڭ كۈتكەن ئۈمىدى ۋە
تەلىپىگە پۈتۈنلەي ئۇيغۇن ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى. بۇ-
قېتىمقى شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىش پاكىت-
لىرىدىن قارىغاندىمۇ بىزنىڭ تىنچلىق تەشەببۇسىمىز، «دۆ-
لەت ئىچىدىكى تىنچلىق كېلىشىمى» نى قوبۇل قىلىش
توغرىسىدىكى پىكرىمىزنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلايدۇ.

تىنچلىق سۆھبىتى بۇزۇلغاندىن كېيىن، ۋەكىللەر ئۆ-
مىكى ئەلۋەتتە نەنجىنگە قايتىپ بۇيرۇق كۈتۈشى كېرەك
ئىدى. نەنجىن تەرەپمۇ بىزنى ئالغىلى ئايروپىلان ئەۋەت-
تى. لېكىن بىز يەنە نەنجىن ئەۋەتكەن يوليورۇقنى تاپشۇ-
رۇپ ئالدۇق. يوليورۇقتا بىزنى شاڭخەيگە بېرىڭلار دېگەن
ئىكەن، بۇ چاغدا ئۇلار نەنجىندىن كېچىشنى قارار قىل-
غان ئىدى. شۇ چاغدا جۇڭگو كومپارتىيىسىدىكى يولداش-
لار بىزگە: «ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ قايتىپ كېتىش زۆرۈر-
يىتى قالمىدى، سىلەر بېيپىڭدا قېپ قېلىڭلار، ھازىر نەن-
جىن ھۆكۈمىتى گەرچە تىنچلىق كېلىشىمىنى قوبۇل قىلمى-

ھنى بىلەن، ۋەزىيەتنىڭ تەرەققىي قىلىشى بىلەن ۋە ئا-
زادلىق ئارمىيە چاڭچياڭدىن ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇلار كې-
لىشىمگە ئىمزا قويۇشقا قوشۇلسىلا بىز ھەر ۋاقىت ئىمزا
قويۇشنى خالايمىز» دەپ ئېيتتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە يەنە
بەزى دوستلاردا باشقىچە بىر خىل كۆز قاراش بولۇپ، ئۇ
بولسىمۇ ۋەكىللەر ئۆمىكى شاڭخەيگە ياكى گۇاڭجۇغا قايت-
سا گومىنداڭ ئىشپىيونلىرى ۋە ئەكسىيەتچىلەر زىيانكەش-
لىك قىلماي قويمايدۇ، خەۋپ ناھايىتى زور دەيتتى. بۇ
نۇقتىنى ۋەكىللەر ئۆمىكىمىزدە بولۇپمۇ شەخسەن مەن ئۆز-
ۈم ئانچە ئويلاپ كەتمەيتتىم. لېكىن ۋەزىيەتنىڭ تەرەق-
قىياتى بىلەن تىنچلىق سۆھبىتى ئەسلىگە كېلىپ تىنچلىق
كېلىشىمى ئىمزالىنىدىغان بولسا، ئەلۋەتتە ۋەكىللەر ئۆمىكى-
دىكى ھەممىمىز رازى بولغان بولاتتۇق. شۇنداق قىلىپ
بىز بېيپىڭدە تۇرۇپ قالدۇق.

بېيپىڭدە تۇرغان ۋاقىتتا، مەن ھەر دائىم بەزى مەس-
لىلەر ئۈستىدە پىكىر يۈرگۈزدۈم. تىنچلىق سۆھبىتى توخ-
تاپ قېلىشى بىلەنلا مەن بىخارامان يۈرىدىغان بولۇپ
قالدىم. ئەڭ ئاز دېگەندە 30 نەچچە يىلدىن بۇيان مەن
بۇنداق دەم ئېلىپ باقمىغان ئىدىم. ئۆيدىكىلەر ماڭا
چاخچاق قىلىپ: «ئەگەر سىزنىڭ كۆپ يىللاردىن بۇيان
يەك چاپا چەككەنلىكىڭىزنى كۆرۈپ، سىزگە ئاللاھ بۇ
قېتىمقى دەم ئېلىش پۇرسىتىنى ئاتا قىپتۇ» دېيىشتى. ئۇ-
زۇن ئۆتمەيلا، جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ بىرلىك سەپ
خىزمىتى بۆلۈمى مەن ئۈچۈن بېيجىڭدا خىلىلا ھەشەمەت-
لىك غەربچە بىر قەۋەتلىك ئۆي ھازىرلاپ بەردى. بۇ
جايدا گۈللۈك، چىملىق ۋە يېڭى پاسوندا ئۈسكۈنىلىرى
بار ئىكەن، ئۇ بۇ يەردىكى يېڭى پىنا (شىندالۇنى دېمەك-
چى — ت) دىن خىلىلا ياخشى ئىدى. بۇ ئۆينى بۇرۇن

بىر گېرمانىيىلىك سالدۇرغان بولۇپ، كېيىن قاتناش زۇڭ-
سەيى بولغان بىر ياپونلۇق ئولتۇرغان، ياپونغا قارشى ئۇ-
رۇشتىن كېيىن، سۇن لىيەنجۇڭ تۇرغان ئىدى. مەن بۇ
قورودا ئالتە ئايدىن كۆپرەك، يەنى ئۆتكەن ئاينىڭ
22 - كۈنى بېيجىڭدىن لەنجۇغا كەلگەنگە قەدەر تۇردۇم.
26 - كۈنى مۇئاۋىن قوماندان پېڭ دېخۇەيگە ھەمراھ بو-
لۇپ لەنجۇدىن جيۇچۇەنگە 27 - كۈنى بۇ يەرگە كەلدىم.

بېيپىڭدە تۇرغان بىر قانچە ئايلىق تۇرمۇشۇمنى دوك-
لات قىلىپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق ئىدى. ئومۇمەن
قىلىپ ئېيتقاندا دەسلەپكى ئۈچ ئايدا، بېيپىڭنىڭ مەنزىرىسىنى،
مەشھۇر يادىكارلىقلارنى بىر - بىرلەپ كۆرۈپ چىقتىم، بېيپىڭ-
دىكى داڭگو نەغمىسىنى پات - پات بېرىپ ئاڭلاپ تۇردۇم.
پېڭجىۋى تىياتىرىدىكى ئايال رولىنى ئالغۇچى تۆت چوڭ
داڭلىق ئارتىست — مېي لەنفاڭ، چېڭ يەنچيۇ، شاڭ
شياۋيۈن، شۈن خۇيشىڭلارنىمۇ كۆردۈم. بىر مەزگىل ھەر
كۈنى دېگۈدەك داڭگو نەغمىسىنى ئاڭلىغىلى بېرىپ تۇردۇم.
(بۇ چاغلاردا ئېھتىمال شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق يولداشلار
خىزمەت ئۈستىدە باش قاتۇرۇپ چارە - تەدبىرلەرنى ئوي-
لىشىۋاتقاندۇ؟)، جۇڭگو كومپارتىيىسىدىكى دوستلارمۇ پات -
پات ئۆيۈمگە كېلىپ پاراڭلىشىپ تۇراتتى، جۇئېنلەي ئە-
پەندى، لىن بوچۈي ئەپەندى، بولۇپمۇ ماۋجۇشى ۋە باش
قوماندان جۇ دېلار شۇنچە ئالدىراش بولسىمۇ بىۋاستە
كېلىپ مېنى يوقلاپ تۇردى. ئۇلار ھەمىشە مېنى بېيجىڭدا
قولى قىسىلىپ قالدىمىكىن، ئەتراپلىق كۈتۈلمىگەن جايلار
بارمىكىن دەپ پات - پات سوراپ تۇراتتى. بۇ خىل
دوستلۇق ۋە قىزغىنلىق مېنى ھەقىقەتەنمۇ ھاياجانغا
سالاتتى.

كېيىنكى ئۈچ ئايدا مەن ئانچە بىكار يۈرمىدىم. جۇڭگو

خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى يىغىن ئاچقاندىن كېيىن، ئارقىسىدىنلا مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى. ھەر قايسى تەرەپلەردىن كەلگەن دوستلارمۇ كۆپەيدى، يىغىن، زىياپەتلەر كۆپ بولۇپ تۇرغاچقا، بۇ بىر قانچە ئايدا مەن چوڭ داگۇ نەغمىسىنى ناھايىتى ئاز ئاڭلايدىغان بولۇپ قالدىم. جۇڭنەنخەيدىكى خۇەيرېنتاڭ زالىدا ئىككىنچى، ئۈچىنچى قېتىملىق كۆڭۈل ئېچىش كېچىلىكىگىمۇ قاتناشتىم.

يۇقىرىدا ئېيتىلغان تۇرمۇشقا دائىر پارچە - پۇرات دوكلاتلارنىڭ ھېچقانداق قىممىتى يوق. مېنىڭ ھازىر ئالاھىدە دوكلات قىلىدىغىنىم، مەن بېيجىڭدا تۇرغان 4 -، 5 -، 6 - ئاي ئىچىدە، كۆڭلۈم ئىنتايىن پەرىشان بولۇپ، كاللامدا يېشىلمەي كېلىۋاتقان ناھايىتى كۆپ مەسىلەر يىغىلىۋالغان ئىدى. مەسىلەن، بىرىنچى مەسىلە: مەن تىنچلىق سۆھبىتى ئۈچۈن كەلگەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ باش ۋەكىلى تۇرسام، تىنچلىق سۆھبىتى بۇزۇلغان ئىكەن مەن نېمىشقا قايتىپ كەتمەيمەن؟ بېيجىڭدا قېلىپ نېمە قىلىمەن؟ بۇ زادى نېمە ئىش؟ ئەجەبا مەن بېيجىڭدا تۇرۇپ كۈندە داگۇ نەغمىسىنى ئاڭلىسام مەسىلە ھەل بولۇپ كېتەرمۇ؟ مەن بۇ مەسىلىلەرنى كۈندە ئويلايتتىم، جۇڭگو كومپارتىيىسى ئىچىدىكى دوستلاردىن جۇئېنلەي ئەپەندىنى ئالىدىغان بولساق، بىز 20 نەچچە يىللىق دوستلارمىز، ئارىمىزدا قىلىشمايدىغان ھېچقانداق گەپ يوق. مېنىڭ پەرىشان بولۇپ يۈرگىنىمنى ئۇ ئاللىقاچان بىلىپ بولغان ئىدى. بىز ئىككىمىز پات - پات گەپ تالىشىپ قالاتتۇق. ئۇ مېنى تەنقىتلەپ: «سىزدە فېئوداللىق ئەخلاق بار، سىز نېمىشقا مەلۇم ئادەملەرگىلا ئۈمىد باغلاپ پۈتۈن جۇڭگو خەلقى ئۈچۈن باش قاتۇرمايسىز؟ نېمە ئۈچۈن ئىنقىلاب

ئىشلىرىنى ئويلىمايسىز؟» دەيتتى. ئۇ بۇنداق گەپلەرنى ناھايىتى كۆپ قىلاتتى، بىزنىڭ گەپ تالىشىشىمىزمۇ كۆپ بولاتتى. مەن: «ئىنقىلاب داۋلىسىنى مەنمۇ بىلىمەن، لېكىن ئىنقىلاب قىلىشتىمۇ ئادىمىگەرچىلىكنى ئۇنتۇپ قالماسلىق كېرەك» دەيتتىم. كېيىن مەن كۆپ قېتىم جۇئېنلەي ئەپەندىدىن: «مەن بېيجىڭدا ئۇزۇن تۇرۇۋەرسەم ھېچقانداق پايدىسى يوقتەك تۇرىدۇ، سوۋېتكە بارسام قانداق؟ ئۇلۇغ سوتسىيالىستىك سوۋېتلەر ئىتتىپاقىغا خېلى بۇرۇنلا كۆپ قېتىم بېرىش نىيىتىدە بولغان بولساممۇ لېكىن بارالمىغان ئىدىم. ھازىر مانا پۇرسەت ھازىر بولدى.» دېدىم. ئۇ: ھازىر سوۋېت بىلەن بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدا دىپلوماتىيە مۇناسىۋىتى ئورنىتىلمىغان تۇرسا، سىز قايسى مەيدان بىلەن بارىسىز؟ خەقنىڭ سىزنى كۈتۈۋېلىشىغىمۇ قولايسىز بولىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە سىز ئادەتتىكى ئادەم ئەمەس دېدى. ئۇندىن باشقا ئۇ يەنە بىر مۇنچە سەۋەبلەرنى كۆرسىتىپ ھازىرچە مېنىڭ سوۋېتكە بارالمايدىغانلىقىمنىڭ سەۋەبلىرىنى چۈشەندۈردى. شۇنىڭ بىلەن بارالمىغاندىكىن دەپ يېنىۋەردىم! خىيالىنى قىلىۋەردىم! تاماقتىمۇ، ئۇيقۇلۇقتىمۇ بۇ خىل خىياللار مەندىن نېرى كەتمىدى، جۈملىدىن ئىنتايىن پەرىشان ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغان ئىدىم.

توپتوغرا ئۈچ ئاي پەرىشانلىقتا يۈردۈم. قۇرۇق خىيال بىلەن پەرىشان يۈرۈۋېرىش چارە ئەمەس ئىدى. ئەتىدىن - كەچكىچە ئويلىۋېرىپمۇ بىرەر نەتىجە چىقىرىش مۇمكىن ئەمەس. شۇنىڭ بىلەن كىتاب كۆرىدىغان بولدۇم. «ماۋزېدۇڭ تاللانما ئەسەرلىرى» نى، «سوۋېت ئىتتىپاقى كومپارتىيىسى (بولشېۋىك) تارىخىدىن قىسقىچە دەرسلىك» نى، كادىرلار ئۈچۈن ئوقۇشلۇق دېگەن كىتابتىنمۇ بىر قان-

چېنى كۆرۈپ چىققان بولسامۇ، لېكىن كاللامدىكى كۈنە-
كرىت مەسىلىلەر زادى ھەل بولمىدى. 6 - ئاينىڭ 15 -
كۈنىگە كەلگەندە گوۋاڭجۇنىڭ مەركىزىي ئاخبارات ئاگېنت-
لىقى «جاڭ جىجۇڭنىڭ بېيپىڭدا نەزەربەنت قىلىنغانلىقى-
نىڭ تەپسىلىي ئەھۋالى» دېگەن تېمىدا تېلېگراما خەۋىرى-
نى ئاڭلاتتى. 20 - ۋە 22 - كۈنلىرى يەنە تېلېگراما
خەۋىرى ئاڭلىتىپ مېنى بېيپىڭدە جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ
«كۆشكۆرتۈشى بىلەن تىنچلىق نەيرىڭىنى ئىشقا سېلىۋاتى-
دۇ، بېيپىڭدىن ئايرىلىپ ئىز - دېرەكسىز يوقاپ كېتىپتۇ»
دەپ، ماڭا ھۇجۇم قىلىشقا باشلىدى. ئۇزۇن ئۆتمەي گوۋاڭ-
جۇدىكى گومىنداڭ پىرقىسى بۇ مەسىلىنى ئوتتۇرىغا قو-
يۇپ مۇزاكىرە قىلىشىپ ئىككى تەرەپكە ئايرىلغان: بىر
تەرەپتىكىلەر، جاڭ پارتىيىگە ئاسىيلىق قىلدى، ئۇنىڭغا
پارتىيىدىن چىقىرىش جازاسىنى بېرىش كېرەك دېسە، يە-
نە بىر تەرەپ، جاڭ بېيپىڭدە ئەركىنلىكتىن مەھرۇم قىلى-
نىپتۇ، ۋاقىتنىچە توختاپ تۇرۇپ كېيىن بىر نېمە دېيىلىك
دېگەن (10 - ئاينىڭ بېشىغا كەلگەندە ئاندىن مېنى پار-
تىيىدىن رەسمىي چىقىرىۋەتكەنلىكى ھەمدە تۇتۇش كېرەك-
لىكىنى ئېلان قىلغان). بۇ ئىشلار مېنى خېلى كۆپ ئويغى-
تىپ قويدى. مەركىزىي ئاخبارات ئاگېنتلىقى ئۈچ پارچە تېلې-
گراما خەۋىرى ئاڭلاتقاندىن كېيىن مەن نائىلاج 6 -
ئاينىڭ 26 - كۈنى ۋەزىيەت ھەققىدە بايانات ئېلان قىل-
دىم. تېكىستىنى ئېھتىمال كۆپچىلىك گېزىتتىن كۆرگەندۇ؟
ئەلۋەتتە بۇ باياناتنىڭ ئاساسلىق قىسمىنىڭ مەزمۇنىنى
بېيجىڭدىلا سۆزلىگەن ئەمەسمەن، نەنجىڭدە ئۇنى خېلى بۇ-
رۇنلا سۆزلىگەن ئىدىم، چۇڭچىڭدا ياپونغا قارشى ئۇرۇش
مەزگىلىدىمۇ سۆزلىگەنمەن. بۇنى مەن دوستلار بىلەن پا-
راڭلاشقاندا مۇنداقلا ئېيتىپ قويغان بولماسىمەن، بەلكى

كۆپ قېتىم گومىنداڭنىڭ رەھبەرلىرىگە ئېيتقانىمەن،
ھۆكۈمەتنىڭ مەسئۇللىرىغا ئېيتقانىمەن. كۆپ
يىللاردىن بۇيان ۋەزىيەت ھەققىدىكى كۆز قارىشىم ۋە تە-
شەببۇسۇم مۇنداق ئىدى: گومىنداڭدىن ئىبارەت بۇنداق
پارتىيە مەغلۇپ بولماسلىقى كېرەكمۇ؟ گومىنداڭ سۇن
جۇڭشەن ئەپەندى قۇرغان، ئىنقىلابى سەنمىنجۇيىنى يولغا
قويىدىغان پارتىيە ئىدى. 1924 - يىلىدىكى بىرىنچى قې-
تىملىق مەملىكەتلىك ۋەكىللەر قۇرۇلتىيىدا سوۋېتلەر ئىتتى-
پاقى بىلەن، كومپارتىيە بىلەن بىرلىشىش ۋە ئىشچى دېھ-
قانلارنى يۆلەشتىن ئىبارەت ئۈچ چوڭ سىياسەت ماقۇللانغان
ئىدى، لېكىن گومىنداڭ ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەندىن كېيىن
قانداق قىلدى؟ ئىنقىلابىي سىياسەتنى ئىجرا قىلدىمۇ؟
ياق. ئىنقىلاپ قىلمىدى، ئەكسىلئىنقىلاپچى بولۇپ كەتتى،
سەنمىنجۇيىنى يولغا قويدىمۇ؟ ھۆكۈمەتنىڭ قايسىبىر تار-
مىقى سەنمىنجۇيىلىق سىياسەتنى يولغا قويدى؟ سەنمىنجۇ-
يىغا پۈتۈنلەي خىلاپلىق قىلدى! سەنمىنجۇيىدىن ۋاز كەچ-
تى! ئىنقىلاب قىلىشنى چاقىرىق قىلغان بىر پارتىيە كې-
يىن بېرىپ ئىنقىلاب قىلمايدىغان ئەكسىلئىنقىلاپچى پارتى-
يىگە ئايلىنىپ قالدى. «قوي گۆشىنى ئېسىپ قويۇپ ئىت
گۆشىنى ساتتى»، مەغلۇپ بولماي باشقا يول يوقتۇ! ئۇلار
جاڭ پارتىيىگە ئاسىيلىق قىلدى دېيىشتى، زادى كىم پار-
تىيىگە ئاسىيلىق قىلدى؟ ئىنقىلاپقا كىم ئاسىيلىق قىلدى؟
كىم سۇن جۇڭشەن ئەپەندىنىڭ ئىنقىلابىي سىياسىتىگە،
ئىنقىلاۋىزمىغا ئاسىيلىق قىلدى؟ بۇرۇن بۇنداق سۆزلەرنى
ئادەتتىكى يولداشلارغا قىلىشقا پۇرسەت ناھايىتى ئاز ئى-
دى. بۇنى يۇقىرى دەرىجىلىك كادىر يولداشلارغا سۆزلى-
گەنمەن، بۈگۈن مۇشۇ يەردە ئولتۇرغان يولداشلارنىڭ بىر
مۇنچىسى ئاڭلىغان ئىدى. نەنجىڭ، چۇڭچىڭدىكى پارتىيە

يىغىنلىرىدا تۈز كۆڭۈللۈك بىلەن سىلىقراق قىلىپ سۆزلىگەن ئىدىم ھەمدە كۆپ قېتىم يازما قىلىپ پارتىيە رەھبەرلىرىگە سۇنغان ئىدىم. كەلگۈسىدە پۇرسەت بولسا مەن بۇ ھۆججەتلەرنىڭ مۇھىم مەزمۇنلىرىنى تاللاپ ئېلان قىلىمەن.

مەن بېيپىڭدە جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئىستىلى ۋە كادىرلىرى، پارتىيە ئەزالىرىنىڭ روھى قىياپىتىنى كۆردۈم. بىز گومىنداڭ پارتىيىسىنىڭ ئىستىلى ۋە كادىرلىرى، پارتىيە ئەزالىرىنىڭ روھىي قىياپىتىگە قارايدىغان بولساق، خىجالەتتە قالىمىز! مەن بولسام گومىنداڭ پارتىيىسىنىڭ بىر مەسئۇل كادىرى، خەقنىڭ دۆلەت ۋە خەلق ئۈچۈن قانداق جاپالىق كۆرەش قىلىۋاتقانلىقىنى كۆردۈم، بىز بۇرۇن قانداق قىلدۇق؟ ئۆزىمىزنىڭ خاتالىقى ئۈستىدە ئويلانمىساق، يەنىمۇ خىجىل بولمىساق بولامدۇ؟ كۆپچىلىككە مەلۇمكى، مەن ئەزەلدىنلا تىنچلىقنى تەشەببۇس قىلىپ كەلدىم. گومىنداڭ بىلەن كومپارتىيە ئوتتۇرىسىدىكى مەسىلىلەرنى سىياسىي ئۇسۇل بىلەن ھەل قىلىشنى، ئىچكىي ئۇرۇشقا قارشى تۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىپ كەلدىم. لېكىن مېنىڭ تەشەببۇسلىرىم جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ مەيدانىدا تۇرۇپ ئوتتۇرىغا قويۇلماستىن بەلكى گومىنداڭ پارتىيىسىنىڭ مەيدانىدا تۇرۇپ ئوتتۇرىغا قويۇلغان. مەن خېلى بۇرۇنلا گومىنداڭ مۇشۇنداق چىرىپ كېتىۋەرسە، ئەكسىيەتچىلىشىپ كېتىۋەرسە بۇ، دۆلەت ۋە خەلقنىڭ مەنپەئەتىگە تاقىلىدىغان مەسىلە بولۇپلا قالماي يەنە گومىنداڭنىڭ ئۆز مەنپەئەتىگىمۇ تاقىلىدىغان مەسىلە، بۇنىڭغا بىز ئوبدان دىققەت قىلىشىمىز لازىم دەپ قارىغان ئىدىم. شۇڭا مېنىڭ خېلى بۇرۇنلا ئوتتۇرىغا قويغان پىكرىم — كومپارتىيە بىلەن بىرلىشىش سىياسىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ،

گومىنداڭ بىلەن كومپارتىيىنىڭ ھەمكارلىقىدىن پايدىلىنىپ گومىنداڭ پارتىيىسىدە ئۆزگۈرۈش ھاسىل قىلىش، گومىنداڭ پارتىيىسىنىڭ ئالغا بېسىشىغا تەسىر كۆرسىتىش، ئىككى پارتىيىنىڭ ھەمكارلىقى ئارقىلىق دۆلەتنى ياخشىلاش، ئىنقىلاپ ئىشلىرىنى ئورۇنلاشنى تەشەببۇس قىلىشتىن ئىبارەت ئىدى. بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە بىز ئۈزۈل ـ كېسىل مەغلۇپ بولغان بولساقمۇ لېكىن بەزىلەر يەنىلا ئۇنى گومىنداڭ پارتىيىسىنىڭ ھەربىي جەھەتتىكى مەغلۇبىيىتى كەلتۈرۈپ چىقاردى دەپ قاراۋاتىدۇ. ئۇلار پەقەت مەسىلىنىڭ بىر تەرىپىنى ياكى يۈزىنىلا كۆرۈپ مەسىلىنىڭ تۈگۈنىنى چۈشەنمىگەن. راستىنى ئېيتقاندا گومىنداڭنىڭ مەغلۇبىيىتى كۆرۈنۈشتە ھەربىي جەھەتتىكى مەغلۇبىيەتتەك بىلىنگىنى بىلەن ماھىيەتتىن ئېلىپ ئېيتقاندا ئۇ سىياسىي جەھەتتىكى مەغلۇبىيەت. سىياسىي جەھەتتىكى مەغلۇبىيەت بولمىسا نەدە ھەربىي جەھەتتىكى مەغلۇبىيەت بولىدۇ؟ گومىنداڭ گۇاڭدۇڭدا جۇڭگو كومپارتىيىسى بىلەن ھەمكارلىشىپ قەسەمىيات قىلىپ شىمالغا يۈرۈش قىلىپ پۈتۈن مەملىكەتنىڭ ھاكىمىيىتىنى قولغا ئالغاندىن كېيىن، ئەگەر ئىزچىل ئىنقىلاب قىلىپ سەنمىنجۇيىنى يولغا قويغان، بىرىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك ۋەكىللەر قۇرۇلتىيىدا ماقۇللانغان سىياسەتلەردە چىڭ تۇرغان بولسا، جۇڭگو بىلەن سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ دوستلۇقى، گومىنداڭ بىلەن كومپارتىيىنىڭ ھەمكارلىقى تەبىئىي بولماسمىدى؟ دۆلەتنىڭ ئالغا بېسىشى تەبىئىي بولماسمىدى؟ جۇڭگو ئىنقىلابى ئىشلىرىنىڭ ئورۇنلىنىشى تەبىئىي بولماسمىدى؟ بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە گومىنداڭ پارتىيىسىنىڭ مەغلۇبىيىتىنى باشقىلاردىن كۆرسەك بولمايدۇ! بۇ ئۆزىمىز تاپقان بالا، ئۆزىمىزنىڭ شورى! ئىنقىلاب

قىلىشنى چاقىرىق قىلغان پارتىيە، ئىنقىلاب قىلمايدىغان پارتىيىگە ئايلىنىپ قالسا، يالغان ئىنقىلابى پارتىيە بولۇپ قالسا، ئەلۋەتتە ئۇ كىشىلەر تەرىپىدىن تۆكۈلۈپ تاشلىنىدۇ، تارىخ تەرىپىدىن شاللىۋېتىلىدۇ! بۇ ناھايىتى تەبىئىي قائىدە.

بېيپىڭدە مەن گەرچە ئۈچ ئايچە ئىنتايىن پەرىشان ھالەتتە يۈرگەن بولساممۇ، ھېلىمۇ ياخشى مەن ئەڭ ئاخىرىدا ئۆز-ئۆزۈمنى تەنقىتلەش روھى بويىچە ئۆز خاتالىقىم ئۈستىدە قاتتىق ئويلىنىپ ئۆزەمنى تەكشۈرگەندىن كېيىن، ئاخىرى ئىدىيىمنى دەسلەپكى قەدەمدە ئايدىڭلاشتۇرىۋالدىم. روھى جەھەتتە ئازاد بولدۇم. دەسلەپ، جۇڭگو كومپارتىيىسىدىكى دوستلار مېنىڭ سىياسىي كېڭەش ۋە مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خىزمىتىگە قاتنىشىشىمنى ئۈمىد قىلغان، ماۋجۇشى ۋە جۇئېنلەي ئەپەندىمۇ ئۇ ھەقتە ماڭا كۆپ قېتىم ئېيتقان ئىدى. ئۇلارنىڭ ياخشى نىيىتىگە مەن چىن قەلبىمدىن تولىمۇ رەھمەت ئېيتىمەن. لېكىن مەن دائىم مۇنداق ئويلايتتىم: بۇرۇن بىر مەزگىل مەن رەھبىرى كىشىلەرنىڭ بىرى ئىدىم، بۇ مەزگىل ئۆتۈپ كەتتى، ئەلۋەتتە مەنمۇ ئۆتمۈشكە ئايلىنىپ قالدىم، بۇرۇنقى مەسئۇلىيەتنى بىز ئۈستىمىزگە ئېلىشىمىز كېرەك، بىز مەغلۇپ بولدۇق. بۇندىن كېيىنكى مەسئۇلىيەتنى ئۇلار ئۈستىگە ئالىدۇ، مەن ئۇلارنىڭ مۇۋاپىپەقىيەتكە ئېرىشىشىنى ئۈمىد قىلىمەن. ئۇلارنىڭ مۇۋاپىپەقىيىتىنى ھىمايە قىلىمەن. لېكىن مېنى يەنە ئىشلە، رەھبەر بول دېسە مەن ئۇنىڭغا قىزىقمايمەن. بىر كۈنى مەن ماۋجۇشىنىڭ قېشىقا بارسام بىر باش قوماندان جۇدې ۋە جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ بىر قانچە يۇقىرى دەرىجىلىك كادىرلىرىمۇ شۇ يەردە ئولتۇرۇشقان ئىكەن، ماۋجۇشى ھېلىقى مەسىلىنى يەنە ئېغىزغا ئالغان ئىدى. مەن يۇقىرىدا ئېيتقىنىمدەك جاۋاب بەردىم. ئۇ كۈلۈپ

ئۆرۈپ: «بۇرۇنقى مەزگىل ئۆتۈپ كەتتى، بۇندىن كېيىن كۈنلەر يېڭى يىلنىڭ 1- كۈنىدىن باشلىنىدۇ!» دېدى، ئۇنىڭ سۆزى ناھايىتى يۇمۇرلۇق ئىدى، ئۇنىڭ پوزىتسىيىسى مېنى ناھايىتى تەسىرلەندۈرىۋەتتى. ئۇلۇغ جۇڭگو خەلقىنىڭ داھىيسى بولغان ماۋجۇشى، مەندەك كىچىككىنە جاڭ جىزجۇڭنى بۇنداق ئەتىۋارلاۋاتسا، ماڭا بۇنداق نەسىھەت قىلىۋاتسا، تەسەللىي بېرىۋاتسا، ئىلھام بېرىۋاتسا، مەن ھەقىقەتەنمۇ نېمە دېيالايتتىم. يەنە باشقا دوستلارمۇ كېلىپ ماڭا: «سىز ئىنقىلابچىمۇ، ئەمەسمۇ؟» دەپ سوراشتى. مەن ئەلۋەتتە مەن ئىنقىلابچى ئەمەس دەپ ئېيتالمايمەن دە! باشقىسىدىن كېچەلەيمەنكى، ئىنقىلاب قىلىشتىن كېچەلمەيمەن. ئۇلار يەنە: «بوغۇ شۇنداق بولسۇن، جۇڭگو كومپارتىيىسى ئىنقىلابىمۇ-ئەمەسمۇ؟» دەپ سورىدى. مەن جۇڭگو كومپارتىيىسى رەھبەرلىك قىلىۋاتقان ھاكىمىيەتنى ئىنقىلابىي ئەمەس دېيەلەيمەنمۇ؟ دېيەلمەيمەن. مەن ئۇلارنىڭ ئىنقىلابچى ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىمەن. ئەلۋەتتە ئۇلار يەنە: «ناھايىتى ياخشى، سىز ئىنقىلابىي دەپ ئېتىراپ قىلدىڭىز، جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئىنقىلابچى ئىكەنلىكىنىمۇ ئېتىراپ قىلدىڭىز. يېڭى ھاكىمىيەتنىڭ ئىنقىلابىي ئىكەنلىگىنى ئېتىراپ قىلدىڭىز، يەنە نېمىشكە ئۇنىڭغا قاتناشمايسىز؟» دەپ ئېيتتى. بۇنىڭغا ئوخشاش سۆزلەرگە مەن ھېچنېمە دېيەلمەيتتىم، ئاخىرىدا ئۇنى قوبۇل قىلغان بولدۇم. ئوبدان، بولىدۇ مەن قاتنىشاي! كېيىن مەن سىياسىي كېڭەش مەملىكەتلىك كومىتېتىنىڭ ئەزاسى بولۇپ سايلاندىم، يەنە مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزاسى بولۇپ سايلاندىم. ئاخىرىدا يەنە جۇڭگو خەلق ئىنقىلابىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ ئەزالىقىغا سايلاندىم. بۇ ئۈچ كومىتېتقا ماۋجۇشى بىۋاستە رەھبەرلىك قىلاتتى،

مەن بۇرۇن گومىنداڭ ھۆكۈمىتىدىكى كادىرلارنىڭ بىرى بولغانلىق مەرتىۋەم بويىچە بولسا دۆلەت، خەلق ئالدىدا ئەيىپنى بويىنىمغا ئېلىپ خىزمەتتىن چېكىنىسەم بولاتتى، لېكىن جۇڭگو كومپارتىيىسى ۋە ماۋجۇشى دېموكراتىك بىرلىكسەپ سىياسىتىنى ئىجرا قىلىپ، مېنى ئەتىۋارلاپ، يېڭى جۇڭگونىڭ قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا قاتناشتۇردى. مەن بۇنىڭ ئۈچۈن ھەم خىجىل بولىمەن ھەم ئۆزەمنى شەرەپلىك ھېس قىلىمەن!

شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن، بىر مونچە يولداشلاردا مەندە بۇرۇن يۈز بەرگەنگە ئوخشاش ئىدىيە، پەرىشانلىقلارنىڭ بولغانلىقى ماڭا مەلۇم ئىدى. شۇڭا مەن ئۆزەمنىڭ بۇرۇن قانداق ئىدىيىۋى كۆرەشلەرنى باشتىن كەچۈرگەنلىكىمنىڭ جەريانىنى كۆپچىلىكنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن ئالاھىدە سۆزلەپ ئۆتتۇم. كۆپچىلىك مېنىڭ بۇنداق ئويلىغانلىرىم، بۇنداق قىلغانلىقىمنى خاتا دېمەس! كۆپچىلىككە ئېيتىپ قويايكى، مېنىڭ قىلغىنىم توغرا، پۈتۈنلەي توغرا! بۇ مەندىكى ئىدىيىۋى كۆرەشنىڭ خۇلاسىسى.

جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ يىغىنى ئېچىلىشتىن بۇرۇن، ماۋجۇشى كەلگۈسىدە سىز يەنە غەربىي-شىمالغا بېرىپ «پېڭ دېخۇەي بىلەن ھەمكارلىشىسىز»، مۇئاۋىن باش قوماندان پېڭ دېخۇەينىڭ «ياردەمچىسى» بولىسىز دېدى. ئۇ ئۆزىنىڭ كادىرلىرىغا ئىنتايىن سەمىمىي پوزىتسىيە تۇتاتتى، قىلچىمۇ قۇرۇق رەسمىيەتچىلىك قىلمايتتى. يەنە ئۆزىنىڭ ھەزىلچىلىكىنى ھەمىشە ئىپادىلەپ تۇراتتى. ئۇ ھەمىشە يۇقىرى دەرىجىلىك كادىرلارنىڭ ئىسمىنى يۈزمۇ-يۈز تۇرۇپ ئاتايتتى. ئۇ شۇ چاغدا ناھايىتىمۇ تەكەللۇپ قىلغان ھەم يۇمۇرلۇق ھالدا: «بىز يەنە

بىر قېتىم گومىنداڭ بىلەن كومپارتىيىنىڭ ھەمكارلىقىنى ئىشقا ئاشۇرايلى!» دېدى، مەن: «ھازىر سىز رەھبەرلىك قىلىۋاتىسىز، گومىنداڭ بىلەن كومپارتىيەنىڭ ھەمكارلىقى ئۈستىدە بىر نېمە دېگىلى بولماس؟ لېكىن غەربىي-شىمالدىكى خەلقلەر ۋە سەبداشلار ھەمىشە مېنى ياد ئېتىپ تۇرىدۇ، مەنمۇ ھەر دائىم ئۇلارنى ياد ئېتىپ تۇرىمەن، سىز ئەگەر مېنىڭ غەربىي-شىمالغا بېرىپ كېلىشىمنى زۆرۈر دەپ قارىسىڭىز، ئۇ تەرەپكە بېرىپ مۇئاۋىن باش قوماندان پېڭ دېخۇەينىڭ مەسلىھەتچىسى بولۇشنى خالايمەن» دېدىم. ئۇ: سىز بېرىپ پېڭ دېخۇەيگە ياردەمچى بولسىڭىز، ئەلەم قىلامسىز؟ سىز بۇرۇن غەربىي - شىمالدىكى تۆت ئۆلكىنىڭ ھەربىي - مەمۇرى باشلىقى بولغان تۇرسىڭىز، ھازىر ياردەمچى بولۇپ قالسىڭىز سىزگە ئەلەم قىلمامدۇ؟ دېدى، ئۇنىڭ بۇ سۆزى مېنى ناھايىتى خىجىل قىلىۋەتتى. بىز ئىنقىلابچىلار ئەزەلدىن مەرتىۋە مەسىلىسىنى ئويلىمىغان ھەم ئويلىماسلىقىمىز لازىم. ئۇ يەنە: مەن چېڭ سۇڭيۈن ئەپەندىنى لىن بىياۋنىڭ ياردەمچىسى بولۇشقا تەكلىپ قىلدىم، مېنىڭچە بۇ ئۇنىڭغا بىرئاز ئەلەم قىلىشى مۇمكىن. لىن بىياۋ شۇنچە ياش، چېڭ سۇڭ يۈن ئەپەندىنىڭ ئىستاژى شۇنچە ئۇزۇن تۇرسا، ئۇنىڭغا ياردەمچى بولسا قانداق بولىدۇ؟ لېكىن سىزگە مەلۇمكى، لىن بىياۋ ھازىر بىر مىليونلۇق چوڭ قوشۇنغا قوماندانلىق قىلىۋاتىدۇ، چېڭ سۇڭيۈن ئەپەندى قوماندانلىق قىلالارمۇ؟ شۇنداقتىمۇ چېڭ ئەپەندى پۈتۈنلەي ماقۇل بولدى. ئۇ بۇنداق دەپ تۇرۇۋاتسا، مەن يەنە نېمە دەيمەن؟ چىن كۆڭلۈمدىن قوبۇل قىلىپ، بۇيرۇق ۋە تاپشۇرۇققا ئىتائەت قىلىدىغانلىقىمنى بىلدۈردۈم. مەن بۇ قېتىم مۇئاۋىن باش قوماندان پېڭ دېخۇەيگە ھەمراھ بولۇپ شىنجاڭغا كېلىپ كۆپچىلىكنى

يوقلاش ئارقىلىق، ئۆزەمنىڭ مەنىۋى جەھەتتىكى تىلىكىمىنى ئىشقا ئاشۇردۇم، پات - يېقىندا لەنجۇغا قايتىمەن. بۇندىن كېيىن بىز بىر - بىرىمىزدىن يىراق جايدا تۇرساقمۇ، كۆپچىلىكنىڭ تىرىشىپ ئۇلۇغۋار ئىنقىلابىي ئىستىقبالغا ئاتلىنىشىنى ئۈمىد قىلىمەن!

2 ـ دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى ئومۇمىي ۋەزىيەتنىڭ قىسقىچە ئەھۋالى

ئىككىنچى، مەن خەلقئارا ۋەزىيەت ۋە دۆلەتنىڭ ئىچكى ۋەزىيىتى ئۈستىدە توختىلىمەن. دۆلەت ئىچىدە، ھازىر خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ مەملىكەت مىقياسىدا غەلىبە قازىنىشى مۇقەررەر بولۇپ قالدى ۋە مۇقىملىشىپ قالدى. گۇيياڭ، چۇڭچىڭ، نەننىڭ ئازاد بولغاندىن كېيىن، پۈتكۈل غەربىي - جەنۇبتا مەسىلە چىقمايدۇ. مەن لەنجۇدا گېنېرال خې لۇڭنى ئايرودورومغا ئۇزىتىپ چىققىنىمدا، چىڭدۇغا قاچان بارىسىز دەپ ئۇنىڭدىن سورىسام ئۇ: « چىڭدۇغا كېلىپ چاغان ئوينارمەن! » دېدى. چىڭدۇ ئازاد بولغاندىن كېيىن، كۇنمىڭ ھەم شىكاڭنىڭ ئازاد بولۇشىدىمۇ گەپ يوق. شىزاڭ ۋە تەيۋەنگە كەلسەك بۇندىن كېيىنكى ھەل قىلىش ئۇسۇلىنى بەك بالدۇر مۆلچەرلەشنىڭ ھاجىتى يوق، مەيلى ھەربىي ياكى سىياسىي ئۇسۇلدىن پايدىلىنىپ ھەل قىلىنسۇن، بۇ پەقەت ۋاقىت مەسىلىسى قالدى. شۇڭلاشقا مەملىكەت مىقياسىدا غەلىبە قازىنىشقا قىل سىغمايدۇ. بۇ ھازىر جۇڭگودىكى مەسىلىلەرنى ھەربىي جەھەتتە ھەل قىلىشتا مەسىلە چىقمايدۇ دېگەنلىكتىن ئىبارەت.

سىياسىي جەھەتتىمۇ مەسىلە چىقمايدۇ. بۈگۈنكى كۈندە كىم مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىنى ھىمايە قىلمايدۇ؟ ماۋ-

جۇشىنىڭ رەھبەرلىكىنى كىم ھىمايە قىلمايدۇ؟ يېڭى دېموكراتىزمنى كىم ھىمايە قىلمايدۇ؟ يېڭى دېموكراتىزم دېگەن نېمە؟ ئۇ ــ ئىنقىلابىي سەنمىنجۇيىدىن ئىبارەتتۇر. ئىككىسىنىڭ ئاساسلىق مۇھىم نۇقتىلىرى بىر - بىرىگە ئوخشىشىپ كېتىدۇ، بۇ نۇقتىنى ماۋجۇشى: « يېڭى دېموكراتىزم ھەققىدە » دېگەن ماقالىسىدا ناھايىتى ئېنىق سۆزلىگەن، لېكىن ئۇ، بۇنى جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئەڭ تۆۋەن پروگراممىسى دەپ ھېسابلىغان. بۇندىن كېيىن يېڭى جۇڭگودا يېڭى دېموكراتىزم يولغا قويۇلىدۇ. بىزنىڭ كۆزقارىشىمىز بىلەن قارىغاندا ئۇ ئىنقىلابىي سەنمىنجۇيىدۇر. بۇندىن كېيىن يېڭى دېموكراتىزم قاچانغىچە يولغا قويۇلغاندا ئاندىن سوتسىيالىزمغا يەتكىلى بولىدىغانلىقىنى ھازىرچە مۆلچەرلەش تەس. ماۋجۇشى بىر كۈنى بىزگە: بىز 50 نەچچە ياشقا كىرگەنلەر ئېھتىمال سوتسىيالىستىك جۇڭگونى كۆرەلمەسلىكىمىز مۇمكىن، دېگەن ئىدى. بۇ سۆزنىڭ مەنىسى: ئېھتىمال بىر قانچە 10 يىل، ھەتتا 30 يىل ياكى 20 يىل كېتەمدۇ؟ بىرنېمە دېگىلى بولمايدۇ دېگەندىن ئىبارەت. بېيجىڭدىكى چېغىمدا بەزىلەر 15 يىل بولۇشى مۇمكىن دېگەن ئىدى. لەنجۇغا بارغاندا مۇئاۋىن باش قوماندان پېڭدېخۇەي: « ئوتتۇرىدا خاتالىق يۈز بەرمىسە، ئېھتىمال 20 يىل كېتەر » دېدى. شۈبھىسىزكى، مەن بۇ يىل 60 ياشقا كىرىپ قالدىم، مەن 80 ياشقىچە ياشالايمەنمۇ؟ مېنىڭ ئۆمرۈمنىڭ ئالدىنقى 40 يىلدەك ۋاقتى سەنمىنجۇيىنى يولغا قويۇش بىلەن ئۆتتى. بۇندىن كېيىنكى 20 يىلدا يېڭى دېموكراتىزمنى يولغا قويسام، بۇ مېنىڭ ئىنقىلابىي ئىدىيەم ۋە ئېتىقادىمغا نىسبەتەن ئېيتقاندا ھېچقانداق پەرق ئەمەسمۇ؟ ھازىر پۈتۈن جۇڭگو خەلقىنىڭ ئېتىقات قىلىۋاتقىنى، ھىمايە قىلىۋاتقىنى يېڭى دېموكراتىزم، بۇنىڭدا مەسىلە

يوق. راستىنى ئېيتقاندا، جۇڭگو كومپارتىيىسى ئەشەببۇس قىلىۋاتقان، يولغا قويۇۋاتقان سىياسەت مېنىڭ قارىشىمچە ھەقىقەتەن ناھايىتى پۇختا، ناھايىتى مۆتىدىل ھەتتا مۇرەسسەلەشتۈرۈش خاراكتېرلىك سىياسەت. (گومىنداڭ پارتىيىسىنىڭ 6 - نۆۋەتلىك ئومۇمىي يىغىنى چوڭچىڭدا ئېچىلغاندا، مەن سىياسىي پروگراممىلىق بىر تەكلىپ بەرگەن ئىدىم. شۇ چاغدا جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىدىن چوڭچىڭدا تۇرۇۋاتقان دوستلار مەندىن: «تەكلىپىڭىز ماقۇللاندىمۇ - يوق؟» دەپ سورىدى، «تۈزۈتۈش كىرگۈزۈلگەندىن كېيىن ماقۇللاندى» دەپ جاۋاب بەردىم. ئۇ يەنە: «ئەمەلدە كۆرسىتىلدىمۇ؟» دەپ سورىدى، مەن: «ئەمەلدە كۆرسىتىلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن» دەپ جاۋاب بەردىم. ئۇ: «ئەگەر راستىنلا ئەمەلدە كۆرسىتىلسە، ئۇ ھالدا گومىنداڭ سولچى بولغان، كوممۇنىستىك پارتىيە بولسا ئوڭچى بولغان بولىدۇ!» دېدى. تەكلىپ گەرچە تۈزۈتۈش كىرگۈزۈلگەندىن كېيىن ماقۇللانغان بولسىمۇ، نەتىجىدە بىز ئوتتۇرىغا قويغان سىياسىي پروگرامما يەنە خەلققە قىلىنغان بىر قېتىملىق يالغان سۆزگە باراۋەر بولۇپ قالدى!) لېكىن ھازىر يېڭى ھاكىمىيەت يولغا قويۇۋاتقان سىياسەت پۈتۈنلەي توغرا، ھازىرقى باسقۇچتىكى جۇڭگونىڭ ئەھۋالى ۋە ئېھتىياجىغا پۈتۈنلەي ئۇيغۇن، شۇڭا سىياسىي جەھەتتىن ئېيتقاندىمۇ ئۇنىڭدا مەسىلە يوق.

ھەربىي ئىشلاردا مەسىلە بولمىسا، سىياسىي جەھەتتە مەسىلە بولمىسا، يەنە قانداق مەسىلە بار؟ مالىيە ئىقتىساد مەسىلىسى. نۆۋەتتە مېنىڭ گەپنى يوشۇرۇشۇمنىڭ ھېچقانداق ھاجىتى يوق. مالىيە - ئىقتىسادتا مەسىلە بار. ھازىر مەملىكەت بويىچە مال باھاسىدا تۇراقسىزلىق مەۋجۇت. ئۈرۈمچىنى ئالىدىغان بولساق، بۇرۇن بىر يۈەنلىك

تەڭگە چېكىگە بىر يۈەنلىك كۈمۈش تەڭگە تېگىشكىلى بولاتتى. ھازىر 20 — 30 يۈەنگە بىر يۈەن تېگىشىلىدىغان بولۇپ قالغاچقا، خەلق تۇرمۇشى ئەلۋەتتە تەسىرگە ئۇچرايدۇ، قىسمەنلاردىمۇ شۇنداق بولىدۇ. قانداق قىلىش كېرەك؟ مەن بېيجىڭدىن قايتىپ كەلگەندە، ھۆكۈمەت بۇ مەسىلىنى ئەتراپلىق مۇھاكىمە قىلىۋېتىپتىكەن. كېلەر يىلى مۇشۇ ۋاقىتتىمۇ ئېھتىمال قىيىنچىلىقنى پۈتۈنلەي ھەل قىلىپ كەتكىلى بولماس. لېكىن كۆپچىلىك بىلىشى كېرەككى، بۇ خىل قىيىنچىلىق بۇرۇنقى گومىنداڭ ھۆكۈمىتى مەزگىلىدىكى قىيىنچىلىق بىلەن ماھىيەت جەھەتتىن ئوخشاشمايدۇ. بۇرۇنقى قەغەز پۇل، دوللار چېكى، خەلققە ئاۋارىچىلىق كەلتۈردى. بۇ خىل قىيىنچىلىق، كەينىگە چېكىندۈرىدىغان، مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىتىدىغان قىيىنچىلىق ئىدى، ھازىرقى قىيىنچىلىق بولسا يەڭگىلى بولىدىغان، كۆپ يىللاردىن بۇيانقى ئىچكى ئۇرۇش قالدۇرۇپ قويغان، ساقلانغىلى بولمايدىغان قىيىنچىلىق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. مەغلۇبىيەتكە باشلايدىغان قىيىنچىلىقتا ئامال يوق. يەڭگىلى بولىدىغان قىيىنچىلىقنى ھەل قىلىشقا بولىدۇ. نۆۋەتتىكى قىيىنچىلىقنى كېلەر يىلىمۇ پۈتۈنلەي ھەل قىلىپ كەتكىلى بولماس، كېيىنكى يىلدىن باشلاپ مەسىلە چىقماسلىقىغا ئىشىنىشكە بولىدۇ. مەركەزنىڭ مالىيە مەسئۇلىمۇ: «ھېچگەپ يوق. ھەل قىلىش چارىسى تېپىلىدۇ، ئەگەر قاتناش جەھەتتە بىر قانچە چوڭ تۆمۈر يول تيەنجىن - پۇكۇ، لەنجۇ - ليەنيۈنگاڭ، بېيجىڭ - ۋۇخەن، گۇاڭجۇ - ۋۇخەنلەرگە قاتنىسا، جەنۇب، شىمال، شەرق، غەربنىڭ ماددىي ئەشيالىرىنى توسالغۇسىز ھالدا ئالماشتۇرۇشقا بولىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش، خىزمەت، زاۋۇت ياكى يېزىلاردا بولسۇن، دېموكراتىك باشقۇرۇش يولغا قويۇلۇۋاتقانلىقتىن سانائەت - دېھقانچىلىق ئىشلەپچى-

قىرىشىنىڭ كەيپىياتى زور دەرىجىدە يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە كېيىنكى يىل قىسىملارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن، قىسىملارنىڭ چىقىمىنى تولۇقلاپ كېتىشكە بولىدۇ» دېدى. شۇڭا مالىيىمۇ ھېچقانچە مەسىلە ئەمەس دېيىشكە بولىدۇ.

ئۇنىڭدىن باشقا خەلقئارا مەسىلىلەر. مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقى جاكالانغاندا، ئالدى بىلەن ئۇنى ئۇلۇغ دوست مەملىكەت سوۋېتلەر ئىتتىپاقى ئېتىراپ قىلدى. كېيىنى-كېيىندىن شەرقىي ياۋروپادىكى ھەرقايسى يېڭى دېموكراتىك دۆلەتلەرمۇ بىر-بىرىگە ئۇلىشىپ ئېتىراپ قىلدى. ئامېرىكا، ئەنگلىيە قاتارلىق كاپىتالىستىك دۆلەتلەر كۆزىتىپ تۇرۇۋاتىدۇ. ئۇلار ۋاقتىنچە سودىلىشىش پوزىتسىيىسىدە تۇرماقتا. بەزىلەر: «ئۇلار ئېتىراپ قىلىدىغان بولسا، شەرتسىز ئېتىراپ قىلسۇن، ئېتىراپ قىلمىسا مەيلى!» دېگەن ئىدى. ھازىر قارىغاندا ئەنگلىيە ئاۋۋال ئېتىراپ قىلىدىغاندەك تۇرىدۇ. ئەنگلىيىنىڭ ئارقىسىدىن كېلىۋاتقان، قالغان دۆلەتلەردە مەسىلە يوق. ئەلۋەتتە، ئەنگلىيىنىڭ ئېتىراپ قىلىش-قىلماسلىقىنىڭ بىز بىلەن ئانچە چوڭ ئالاقىسى يوق. ئەگەر ئۇلار شەرتسىز ئېتىراپ قىلىشنى خالىسا بىزمۇ ئەلۋەتتە ئۇنى ھەرگىز رەت قىلمايمىز. ئۆۋەتتىكى خەلقئارالىق مەسىلىلەر تېخى بۇ يەردە ئەمەس، ھازىر دۇنيا مۇنداق ئىككى چوڭ لاگېرغا بۆلۈندى: بىرى ئامېرىكا، ئەنگلىيە باشچىلىقىدىكى كاپىتال-جاھانگىرلىك گۇرۇھى، يەنە بىرى سوۋېتلەر ئىتتىپاقى باشچىلىقىدىكى تىنچلىق-دېموكراتىك گۇرۇھ. بۇ ئىككى چوڭ گۇرۇھنىڭ قارىمۇ قارشىلىقى دۇنيادىكى ئىنسانلار تارىخىدا ئۇرۇشتىن ئىبارەت بۇ ھادىسىنى پەيدا قىلدى. ئامېرىكا، سوۋېتلەر ئىتتىپاقى باشچىلىقىدىكى ئىككى چوڭ گۇرۇھ ھامان بىر ئې-

لىشىپ كۆرۈشتىن ھەرگىزمۇ خالى بولالمايدۇ. ئەكسىچە 3-دۇنيا ئۇرۇشى پات ئارىدا پارتلايدۇ. جۇڭگو مەسىلىسى شۇ چاغدا ھەل بولىدۇ دەپ قاراپ، ئۆزلىرىنىڭ بارلىق ئۈمىدىنى دۇنيا ئۇرۇشىغا باغلاپ، ئەنە شۇ چاغدا نەپ ئالالايمىز، يەنە قايتىدىن باش كۆتۈرۈپ چىقالايمىز دەپ ھېسابلاشتى. بۇ خىل كۆز قاراش خام-خىيالla بولۇپ قالماستىن، يەنە جىنايەت خاراكتېرلىك خام-خىيال، شۇنداقلا نادان ھەم تەلۋىلىك، خەلقنى ئالدايدىغان رەزىل تەشۋىقاتتۇر! ئۈچىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەسىلىسىگە كەلسەك، ئەگەر مەندىن سورايدىغان بولسا، مېنىڭ ئىزچىل جاۋابىم شۇكى: ئۇ ئىشەنچىسىز گەپ، بىز مەڭگۈ ئۇنداق بولماسلىقىنى ئۈمىد قىلىمىز. ئەگەر بولغان تەقدىردىمۇ ئۇ پات يېقىندا بولىدىغان ئىش ئەمەس. ھازىر خەلقئارادىكى ئومۇمىي ۋەزىيەت ئۇرۇش يولىغا يۈزلەنگەن بولماستىن، ئۇنىڭ ئەكسىچە تىنچلىق يولىغا قاراپ يۈزلەنمەكتە. باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا، دۇنيا ۋەزىيىتىنىڭ تەرەققىياتى ئۇرۇش يولىنى تەشەببۇس قىلغۇچىلارنىڭ كۈتكىنىدەك بولماستىن، بەلكى تىنچلىق تەرەپدارلىرىنىڭ كۈتكىنىدەك بولماقتا. بولۇپمۇ ھازىر قۇدرەتلىك بىر ئامىل قوشۇلدى، ئۇ بولسىمۇ جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇپ، 475 مىليون خەلقنىڭ غايەت زور، چەكسىز كۈچى تىنچلىق-دېموكراتىيە لاگېرىغا قوشۇلدى. بۇ ئامىل دۇنيا تىنچلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈش ۋە ئۇنىڭغا كاپالەتلىك قىلىشقا قادىر، ئۇ پۈتۈن دۇنيادىكى تىنچلىق-دېموكراتىيىنى ھىمايە قىلىدىغان ئەربابلارنىڭ ئەھمىيەت بېرىشىگە ئەرزىيدىغان، كىشىلەر دۇنيا ئۇرۇشى مەسىلىسىنى مۆلچەرلىگەندە سەل قاراشقا بولمايدىغان مۇھىم ئامىل.

يۇقىرىدىكى تەھلىللەرنى ئومۇملاشتۇرۇپ قارىغاندا، بىز-

نىڭ ھەربىي ئىشلىرىمىزدا مەسىلە يوق، سىياسىتىمىزدە مەسىلە يوق، مالىيىدە ئانچە كۆپ مەسىلە يوق، خەلقئارا مەسىلىلەردىمۇ ھېچقانچە ئېغىر ۋە بۇزۇلۇش ئەھۋالى مەۋجۇت ئەمەس. شۇڭا دۆلەتنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدىكى ۋەزىيەتتىن قارىغاندا، بىز ئۈمىدۋارمىز. لېكىن ئەھۋال قانداق بولمىسۇن، بىزدە ئەڭ مۇھىمى تېنچلىق قورۇلۇشى ئۈچۈن تەييارلىق بولۇشى، تولۇق تەييارلىق بولۇشى لازىم. بىز بەك ئارقىدا قالدۇق، بىز يېڭى دېموكراتىزمدىن سوتسىيالىزمغا ئۆتۈشتە ئالدى بىلەن جۇڭگونى يېزا ئىگىلىك دۆلىتىدىن سانائەتلەشكەن دۆلەتكە ئايلاندۇرۇش لازىم. بۇندىن كېيىن، پۈتۈن مەملىكەت جۈملىدىن غەربىي - شىمال، شىنجاڭ ئۈچۈن ئېيتقاندا، بىز تىنچ قۇرۇلۇشقا، ئۇزۇن مۇددەت تىنچ قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىشقا مۇھتاج. شىنجاڭنى ۋە پۈتكۈل غەربىي - شىمالنى چوڭ سانائەت رايونىغا، پۈتۈن جۇڭگونى چوڭ سانائەت دۆلىتىگە ئايلاندۇرساق، ئاندىن بىزدە ھەممە ئىشقا چارە تېپىلىدۇ، جۇڭگونى يېڭى دېموكراتىزمدىن سوتسىيالىزم باسقۇچىغا باشلىيالايمىز. بىز ئىشىنىمىزكى، بىزنىڭ يېڭى جۇڭگودا مۇشۇنداق ھەرخىل ئاساسىي شەرتلەر بار. بىز چوقۇم پۈتۈن مەملىكەت خەلقى ئورتاق ئۈمىد قىلىۋاتقان نىشانغا پۇختا قەدەملەر بىلەن پىلانلىق ھالدا يېتەلەيمىز.

3 - شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغانلىقى ھەققىدە تەسىرات

ئۈچىنچى، شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغانلىقى ھەققىدىكى تەسىراتىمنى سۆزلەپ ئۆتەي. بۇ قېتىم شىنجاڭنىڭ قان تۆكۈلۈش - قۇربان بېرىشتىن ساقلىنىپ

تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇشىدا ناھايىتى كۆپ سەۋەبلەر بار. ئالدى بىلەن خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ مەملىكەت بويىچە غەلىبە قىلغانلىقىنىڭ تەسىرى بار، ئەلۋەتتە. بۇ ئىنكار قىلىشقا بولمايدىغان پاكىت. شىنجاڭ قىسىملىرىنىڭ ئەھۋالى ۋە ئازاد بولۇشنىڭ ئالدى - كەينىدىكى بەزى مەمۇرىي - ھەربىي يۇقىرى دەرىجىلىك كادىرلار ھەمدە يەرلىك ياكى مىللىي داھىلارنىڭ ئىدىيىسى ۋە كۆز قارىشىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئەگەر ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ مەملىكەت مىقياسىدىكى غەلىبىسى بولمىغان بولسا، كونكرېتراق قىلىپ ئېيتقاندا، ئازادلىق زور قوشۇنى لەنجۇنى ئازاد قىلغاندىن كېيىن جاڭيې، جيۇچۈەنلەرگە قىستاپ كەلمىگەن بولسا، گېنېرال تاۋسىيۇ ۋە يۇقىرى دەرىجىلىك بىر قانچە نەپەر كادىرنىڭ قوزغىتىشى بىلەن تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىشنى قولغا كەلتۈرگىلى بولامتى، ئەلۋەتتە مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇندىن قالسا، پۈتۈن ئۆلكىدىكى خەلقلەر تىنچلىقنى ئارزۇ قىلىدىغانلىقىنى بىردەك تەلەپ قىلدى ھەمدە تىنچلىققا بولغان روھىي ھالىتىنى ئىپادىلىدى. بىز ئۈرۈمچىگە كەلگەندىن كېيىن، ھەر مىللەتتىكى دوستلار بولۇپمۇ سوۋېتلىك دوستلارنىڭ پىكرىنى ئاڭلىدۇق، ئۇلار، سىلەر بۇرۇن يولغا قويغان تىنچلىق سىياسىتى بۇ قېتىم شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىشقا سەۋەب بولدى، چۈنكى ئۇ مۇشۇ بىر قانچە يىلدىن بۇيان ئادەتتىكى خەلقلەرنىڭ تىنچلىققا مۇھتاج بولۇشتەك ئومۇمىيۈزلۈك روھىي ھالىتىنى بارلىققا كەلتۈردى. شۇنداقلا بۈگۈنكىدەك تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇش شەرت — شارائىتلىرىنىڭ پىشىپ - يېتىلىشىنى ئىلگىرى سۈردى دەپ قارىغان. بۇ بىزنىڭ مەنمەنچىلىك ياكى قارىسىغا ھۆكۈم قىلىپ ئېيتقان سۆزىمىز ئەمەس بەلكى ئادەتتىكى كىشىلەرنىڭ بەرگەن ئوبيېك-

تىپ باھاسى.

يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئىككى سەۋەبتىن باشقا يەنە بىر سەۋەب بار، ئۇ بولسىمۇ بىزنىڭ شىنجاڭ قىسمىمىزدىكى ئازسان-
دىكى، ئىندىيىسى جاھىللار، ھەق ـ ناھەقنى ئېنىق بىلمەي-
دىغان ئىنقىلاب داۋالغۇشىنى چۈشەنمەيدىغان، خەلقنىڭ مەن-
پەئەتى، قول ئاستىدىكىلەرنىڭ ھايات ـ ماماتى بىلەن
كارى بولمايدىغانلارنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئەڭ كۆپ
ساندىكى ئوفىتسېرلار تىنچلىقنىڭ پايدىسىنى بىلىدۇ، ئۇلار
تىنچلىقنىڭ كاپالەتلەندۈرۈلۈشىگە موھتاج. شۇڭا بۇقېتىم تىنچ
يول بىلەن شىنجاڭنىڭ ئازاد قىلىنىشىنى شىنجاڭدا تۇرۇۋ-
ۋاتقان سەپداشلارنىڭ گېنېرال تاۋ سىيۇنىڭ رەھبەرلىكىدە، يە-
نە بىر يۈرۈش كۈچلۈك مەمۇرىي ھەربىي كادىرلار مەس-
لەن: جاۋ شىگۋاڭ، ليۇ مېڭچۈن، چۈيىۋۇ، ليۇ زېرۇڭ، زىڭ
جىنۋۇ، تاۋ جىڭچۇ قاتارلىق يولداشلار ۋە باشقا ھەر دەرى-
جىلىك يولداشلارنىڭ كۆرسەتكەن تۆھپىسىدىن ئايرىپ قا-
راشقا بولمايدۇ، ئۇلار شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد
قىلىش ئۈچۈن زېھنى ۋە كۈچ ـ قۇۋۋىتىنى سەرپ قىلدى،
خەۋپ ـ خەتەرگە قارىماي تۆھپە قوشتى. مەن ئۆز مەيدا-
نىمدىن ئېيتقاندا، گېنېرال تاۋ سىيۇ ۋە مەمۇرىي ھەربىي كا-
دىرلار، بارلىق ئوفىتسېر ـ جەڭچى يولداشلارنىڭ شىنجاڭنى
تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىشقا رەھبەرلىك قىلغانلىقى،
تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرگەنلىكى ئۈ-
چۈن سەمىمىي ئېھتىرام بىلدۈرىمەن ھەمدە تەبرىكلەيمەن!

شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىنىشىنىڭ
سەۋەبلىرىنى يۇقىرىدا بايان قىلىپ ئۆتتۈم. ھازىر مەن
ئۇنىڭ پايدا ـ زىيىنى ھەم ئۇنىڭ ئەھمىيىتى ۋە قىممىتىنى
تەھلىل قىلىپ ئۆتىمەن. بۇ كۆپچىلىككە ناھايىتى ئايان
ئىش بولغاچقا، بۇ ھەقتە كۆپ سۆزلەشنىڭمۇ ھاجىتى يوق

ئىدى. شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىنىشى دۆ-
لەتكە، خەلققە پايدىسى بولىدۇكى زىيىنى بولمىدى. بىر بار-
لىق ئوفىتسېر ـ جەڭچىلەر ئۈچۈنمۇ پايدىسى بولىدۇكى
زىيان بولمىدى، قاراڭغۇ ھالدىن پارلاق داغدام يولغا،
پەرىشانلىق مۇھىتتىن بەختلىك ئىستىقبالغا چىقتۇق دېگەن
سۆز. يەنىمۇ ئەمەلىي قىلىپ ئېيتقاندا، ئازادلىق ئارمىيە-
نىڭ ئىككى بىڭتۇەنى شىنجاڭغا كىرىشكە تەييارلىنىۋاتاتتى،
جەمئىي ئالتە كورپۇس ئەسكەر شەرقتىن غەربكە، ماناس
دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىدىكى مىللىي ئارمىيە غەربتىن
شەرققە ئىلگىرىلەشكە تەييارلىق كۆرۈۋاتاتتى. بىزنىڭ ئىچ-
كى قىسمىمىز قانداق؟ بۇنى كۆپچىلىك بىلىدۇ. ئىككى
تەرەپتە جەڭ قىلىشقا توغرا كەلسە، قانچىلىك ئوفىتسېر ۋە
جەڭچىلەر ئۆلىدۇ ـ يارىدارلىنىدۇ؟ قانچىلىك خەلق قازا
بولىدۇ؟ قانچىلىك مال ـ مۈلۈك ۋەيران بولىدۇ؟ قان-
چىلىك يەر ناپۇت بولىدۇ؟ ئازادلىق ئارمىيىسى ئېلىپ
ئېيتساق، ئۇلار لەنجۇدىن ئۈرۈمچىگە كەلگىچە 2200 كىلومې-
تىردىن كۆپرەك يول يۈرۈش جېڭى قىلىشقا، مۇزداۋان، قارلىق
داۋانلاردىن ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ، غەلىبە قىلىشىدا گەپ يوق.
لېكىن بىر مۇنچە قان تۆكۈلۈشلەردىن خالىي بولالمايدۇ.
مۇنداق ئەھۋالدا بىزنىڭ بىر قانچە 10 مىڭ ئوفىتسېر
جەڭچىلىرىمىز نەگە قاچىدۇ؟ قۇملۇققا قېچىپ كىرىۋالامدۇ؟
تەڭرى تېغىغا چىقىۋالامدۇ؟ ئەلۋەتتە مۇمكىن ئەمەس. مۇم-
كىن ئەمەس دېگىنىمىز ئەتە ھالاك بولىدۇ دېگەنلىكتۇر.
خەلققە كەلسەك، بۇ توغرىدا سۆزلەشنىڭ ھاجىتى يوق. بۇ
قېتىم تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىنغان بولسىمۇ يەنە كۆپ-
لىگەن جايلاردا بەختسىزلىك ۋەقەلىرى يۈز بەردى. ئەگەر
تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىنمىغان بولسا قازا بولىدىغانلار-
نىڭ تېخىمۇ كۆپ بولۇشى تۇرغان گەپ ئىدى. مېنىڭچە

ھەربىيلەر ۋە خەلقتىن ئازدېگەندە 50 — 100 مىڭچەكىشى چىقىم بولۇشتىن ساقلاپ قېلىندى. بۇ نىمە دېگەن زور چىقىم ھە! شۇڭا بۇ قېتىمقى تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇش ئىنتايىن زور ئەھمىيەتكە ۋە قىممەتكە ئىگە. بېيپىڭنىڭ ئازاد قىلىنىشىنى مىسالغا ئالىدىغان بولساق، بۇرۇن ھەر ئىككى تەرەپ كۆپلەپ ئەسكەر يىققان ئىدى، گېنېرال فۇزۇيى 200 مىڭ تال زەمبىرەك ئوقى تەييارلاپ شەھەرنى ساقلىماقچى بولغان، جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ قىسىملىرىمۇ 200 مىڭ تال زەمبىرەك ئوقى تەييارلاپ شەھەرگە ھۇجۇم قىلماقچى بولغان، كۆپچىلىك ئويلاپ باقايلى ئەگەر بۇ 400 مىڭ تال زەمبىرەك ئوقى ئېتىلىدىغان بولسا قانچىلىك ئادەمنىڭ ھاياتى نابۇت بولىدۇ، قانچىلىك مال - مۈلۈك زىيانغا ئۇچرايدۇ، ھەتتا بېيپىڭدىكى بىر قانچە يۈزيىللىق مەدەنىي - قەدىمى ئاسارە - ئەتىقىلەرنى ساقلاپ قېلىشمۇ تەس بولار. شۇڭا تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىش يەرلىكلەردىكى خەلقلەر ئۈچۈن پايدىلىق بولۇپلا قالماي، يەنە ئۆزىمىز ۋە قول ئاستىمىزدىكىلەر ئۈچۈنمۇ پايدىلىق بولدى. مۇشۇنىداق تۇرۇغلۇق بۈگۈنگە كەلگەندە يەنە پۇشايمان قىلىدىغانلار چىقارمۇ؟ تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلماي، پۇخادىن چىققىچە بىر قەپەز ئېلىشىش كېرەك ئىدى دەيدىغانلار چىقارمۇ؟ بۇنداق ئەسەبىيلىشىدىغانلار يوق بولۇشى مۇمكىن ئەلۋەتتە.

بۇ قېتىمقى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىشنىڭ ئەھمىيىتى ۋە قىممىتىنى سەممىيلىك بىلەن سۆزلەپ ئۆتتۈم. بىراق قۇمۇل، قارا شەھەر، پىچان، تۇرپان، بۈگۈر، كۇچارلاردا ئوت - قويۇش، ئۆلتۈرۈش، بۇلاش، باسقۇنچىلىق قىلىشتەك كىشىنى ئەپسۇسلاندۇرىدىغان ۋە قاتتىق غەزەپلەندۈرىدىغان بەختسىزلىك ۋەقەلىرى يۈز بەرگەن. بەزىلەر بۇ

قېتىمقى ۋاقەلەرنى ئازسانلىق كىشىلەر بېيىش مەقسىتىدە قىلغان، ۋەزىيەتنىڭ قالايمىقانلىقىدىن پايدىلىنىپ سۇنى لېيىتىپ بېلىق تۇتماقچى بولغان دېيىدى. بۇنداق دېيىش توغرا ئەمەس. ئەگەر بۇ ساددە ئەسكەرلەرنى ئىشپىيونلار، جاھىل ئەكسىيەتچى ئۇنسۇرلار كۈشكۈرتمىسە، قاندىقمۇ پىلانلىق ھالدا بۇنداق ئىشلار يۈز بېرىدۇ؟ مەن بۇ ۋەقەنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، خۇددى بۇ ئىشنى مەن قىلغاندەك ئىنتايىن ئازاپلاندىم! بىز شىنجاڭ خەلقىگە يۈز كېلەلمەيمىز! كۆپچىلىك بۇنى ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملار قىلدى دەيدۇ. ئازسانلىق كىشىلەرنىڭ جىنايىتى كۆپ سانلىق كىشىلەرنىڭ نامىغا داغ كەلتۈردى. ئەلۋەتتە ئازاتلىق ئارمىيە تەرەپ ناھايىتى ئوبېكتىپ كېلىدۇ، ئۇلار يامان ئىش قىلغان قىسىم، ئورۇنلارنى تەپسىلىي تەكشۈرىدۇ. ناھايىتى ئېنىق پەرقلەندۈرىدۇ، ھەرگىزمۇ قارا - قويۇقلا ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملار قىلدى دېمەيدۇ، لېكىن بىز ئۇنداق قارىماسلىقىمىز كېرەك، ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىزنىڭ قىسمىمىز، ئۇلار شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىمغا قاراشلىق ئورۇن، ئايرىۋېتىشكە بولمايدۇ - دە!

مەن بۇ ۋەقە ھەققىدە يېزىلغان بىر پارچە دوكلاتنى كۆرگەن ئىدىم، ئۇنى كىمنىڭ يازغانلىقىنى ئېيتىش ئەپسىزرەك، ئۇنى ئازادلىق ئارمىيە پارتكومى ئۆزلىرىنىڭ رەھبەرلىكىگە يازغان ئىكەن. ئۇلار بۇقېتىمقى ۋەقەنى تەپسىلىي ۋە پاكىتلىق ھالدا تەھلىل قىپتۇ، ئۇلار ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارنى مۇنداق 2 تۈرگە ئايرىپتۇ: بىرى خەلققە ھېچقانداق زىيان سالمىغان. يەنە بىرى خەلققە ئېغىر ھالدا زىيان سالغان. كېيىنكىسى قۇمۇلدىكى 178 - قىسىمنىڭ 538 - تارمىقى. پىچاندىكى 65 - قىسىم 194 - تارمىقىنىڭ

3 - باتاليونى (7 - روتا ئۇنىڭ سىرتىدا)، تۇرپاندىكى 65-قىسىمنىڭ 194 - تارمىقى، قاراشەھەردىكى 128 - قىسىمنىڭ بىۋاسىتە قاراشلىق ئورۇنلار ۋە ئاتلىق ئەسكەر پولكى، بۈگۈردىكى 128 - قىسىم 382 - تارمىقىنىڭ 1 - باتاليونى، كۇچاردىكى 65 - قىسىمنىڭ ئاتلىق ئەسكەرلەر پولكى ۋە تەمىنات ئىدارىسىنىڭ يۈك توشۇغۇچى ئاتلىق پولكىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ قىسىملار قانداق جىنايەتلەرنى ئۆتكۈزگەن؟ ئۇلار بۇلاڭچىلىق قىلغان، ئادەم ئۆلتۈرگەن، ئوت قويغان، باسقۇنچىلىق قىلغان! كۆپچىلىك ئويلاپ باقايلى، بىز ئىنقىلابىي ھەربىيلەرمىز. شىنجاڭدا شۇنچە يىل تۇردۇق. شىنجاڭ خەلقىنىڭ بىزنى يەرگە قاراتقان جايى يوقمۇ؟ ئۇلار نېمىشقا بۇنداق ئىنسانىيەت قېلىپىدىن چىققان ئەسكىلىكلەرنى قىلىدۇ؟ بۇ دوكلاتتا مۇنۇلار ئالاھىدە كۆرسىتىلگەن: 128 - قىسىمنىڭ 382 - تارمىقى ھەممە 1 - باتاليونىنىڭ قىلمىشى ئەڭ دەھشەتلىك بولغان، مەزكۇر ناھىيىدە ئۆلتۈرۈلگەنلەر 30 دىن كۆپرەككە، يارىدار لانغانلار 100 گە يەتكەن، ئۆلتۈرۈۋەتكەنلەرمۇ، كۆيدۈرۈپ ئۆلتۈرگەنلەرمۇ، تىرىك كۆمۈۋېتىلگەنلەرمۇ، قىيناپ ئۆلتۈرۈلگەنلەرمۇ بولغان. 10 - ئاينىڭ 5 - كۈنىدىن 28 - كۈنىگىچە بولغان ئارىلىقتا توپ - توغرا 23 كۈن توختىماي بۇلاڭچىلىق قىلغان، خەلقلەرنىڭ تارتقان زىيىنىنى ھېسابلاشقا مۇمكىن بولمىغان. پۈتۈن شەھەردىكى ئاياللارغا ياش - قېرى دېمەي باسقۇنچىلىق قىلغان، ھەتتا 11 — 12 ياشلىق قىزلارغىمۇ باسقۇنچىلىق قىلغان. كۆپچىلىك بۇ دوكلاتنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بۇلارنىڭ ئىنقىلابىي ھەربىي ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلمايدىغۇ دەيمەن؟ ئۇلارنى ئادەم دەپ قارىمايدۇ! بۇ ئادەم قىلىدىغان قىلىق بولماستىن بەلكى ھايۋاننىڭ قىلىقى! قانداقمۇ ئىنقىلاپ، ئادىمگەرچىلىك، ئى-

زىم ئۈستىدە سۆزلىگىلى بولسۇن! بۇ زادى ھايۋانلىق! بىز ئۇلارنى ئادەم قاتارىدا كۆرسەك بولامدۇ؟ يەنە ئۇلارنى يولداش دەپ ھېسابلىساق بولامدۇ؟

بۇ دوكلاتتىن قارىغاندا، بۇ ئىشلارنى ئەسكەرلەر ئۆزى قىلغان، قىسىملاردىكى ئەكسىيەتچى ئۇنسۇرلار ۋە ئىشپىيونلارنىڭ قوزغىتىشى، يول كۆرسىتىشى بىلەن قىلىنغان. بۇ ئىشلاردىن قارىغاندا، گەرچە بىز شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولدى دەپ قارىغىنىمىز بىلەن لېكىن قىسىملارنىڭ ئىچىدە ئەكسىيەتچىل جاھىللار، ئىشپىيونلارنىڭ مەۋجۇت بولۇشىدىن خالى بولغىلى بولمايدىكەن. شۇڭا بىز تېزدىن تازىلاش ئېلىپ بېرىپ، بۇ ئازساندىكى كۆپچىلىككە زىيان سالغۇچىلارنىڭ خەلققە زىيان سېلىشىغا، بىزنىڭ ئاتاق - ئابرويىمىزغا نۇقسان يەتكۈزۈشىگە يول قويماسلىقىمىز لازىم. بۇ، ئادەمنىڭ يۈزىنى كەتكۈزۈپ رەسۋا قىلىدىغان ۋەقە، سىلەر ئەمدى ئورۇنسىز يول قويۇپ بېرىۋەرمەڭلار! سىلەر باتۇرلۇق بىلەن ئۇلارنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاڭلار، پاش قىلىڭلار، بۇنىڭدا مۇھىمى ئوفىتسېر - جەڭچىلەر ئاممىسىنىڭ ئۆزىنى ئۆزى تازىلاش ھەرىكىتىگە يېقىندىن تايىنىش لازىم. خەلقنىڭ مۇھەببىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، ئازادلىق ئارمىيە بىلەن ئىتتىپاقلىقنى مۇستەھكەملەش ھەممىدە ئۆزىمىزنىڭ ئىستىقبالى ئۈچۈن، چوقۇم قىسىملارنىڭ ئۆزىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش لازىم! كۆپچىلىك بىلىشى كېرەككى، بىز پات ئارىدا خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى قىلىپ ئۆزگەرتىپ تەشكىللىنىمىز. سابىق شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملار جەمئىي بەش دىۋىزىيە بولۇپ، ئۈچ پىيادە دىۋىزىيە بىر جۈن بولىدۇ ۋە ئىككى مۇستەقىل ئاتلىق ئەسكەرلەر دىۋىزىيىسى بىلەن بىرلەشتۈرۈلۈپ بىر ئاتلىق بىڭتۇەن قىلىپ ئۆزگەرتىپ تۈزۈلىدۇ. يەنىلا گېنېرال تاۋسىيۇ مەسئۇل بولىدۇ. مۇئاۋىن باش قوماندان پېڭ دېخۇەيىنىڭ يولىيورۇقىغا

ئاساسەن، پەقەت سىياسىي كومىسسار ۋە سىياسىي خىزمەت
خادىملىرىلا ئېيۋەتتىلىدۇ. ئوفىتسېرلار ئۆزجايىدا تۇرىۋېرىدۇ.
جۇن - دىۋىزىيە كوماندىرلىرىنىڭ نامزاتى ئۈس-
تىدە مەسلىھەت قىلىنغان، لېكىن كۆپ قىسمى ئەسلىدىكى
باشلىقلاردىن تاللىنىدۇ. ئەسلىدە ئىنتىزامى، مەشىق قىلىشى
ياخشى بولغان، خەلق ئۈچۈن تۆھپە قوشقانلار جەزمەن
مۇھىم ئىشقا قويۇلىدۇ. بۇ قېتىم ئۇرۇمچىنى تىنچ يول بىلەن
ئازاد قىلىشتا تىنچ، ئامان ئۆتۈپ ھېچقانداق ۋەقە چىقار-
مىغىنى — دىۋىزىيە كوماندىرى خەن يۈۋىن بولۇپ ئۇنىڭ
دىۋىزىيىسىدىكى بارلىق ئوفىتسېر. جەڭچىلەر گېنېرال تاۋسيۇ-
نىڭ بۇيرۇقىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇرۇمچىنىڭ تەرتىپىنى
ساقلاشتا تۆھپە قوشتى. خەلقنىڭ كۆزى ئادىل. ئازادلىق
ئارمىيىنىڭ كۆزقارىشىمۇ ئوبيېكتىپ بولدى، ئۇلار ئاتلىق
1 - دىۋىزىيىنى ئالاھىدە قەدىرلىدى. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت
ئۆزگەرتىپ تەشكىل قىلىنغاندا، گېنېرال پېڭ دېخۇەي
دىۋىزىيە كوماندىرى خەن يۈۋىنى ئالاھىدە ھەيئەت ئە-
زالىقىغا كۆرسەتكەن. بۇ ئاتلىق 1 - دىۋىزىيىنىڭ شان -
شەرىپى، شۇنداقلا دىۋىزىيە كوماندىرى خەن يۈۋىننىڭ شان-
شەرىپى. ھەربىي قىسىملار بىڭتۈەن قىلىپ ئۆزگەرتىلگەندىن
كېيىن، قوماندان ۋاڭ جېن رەھبەرلىك قىلىشۋاتقان بىڭتۈەن-
گە ئوخشاشلا خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ھېساب-
لىنىدۇ. بىراق قىسىمنى ئازادلىق ئارمىيە دەپ ئۆزگەرتىشلا
كۇپايە قىلمايدۇ. بىز ئىسمى - جىسمىغا لايىق ھالدا
ماھىيەتتە خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى دېيىشكە مۇناسىپ
بولۇشىمىز، تۈزۈم، ئىدىيە، تەربىيىلىنىش، ئىقتىسادىي جەھەت-
تە، ئىنتىزام جەھەتتە ھەممە بارلىق جەھەتلەردە ئۈزۈل،
كېسىل ئۆزگىرىش ياسىشىمىز، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىدىن
ئۆگىنىشىمىز، ئۇلارنى ئۈلگە قىلىشىمىز لازىم. ھەممە جە-

ھەتتە خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ بۇ شەرەپلىك غەلى-
بە بايرىقىغا مۇناسىپ ئىش قىلىشىمىز لازىم. بۇنى بار-
لىق ئوفىتسېر- جەڭچى يولداشلار مەسئۇل بولۇپ ئىشلىشى
كېرەك. بۇ ئۆزىنى قاچۇرۇشقا بولمايدىغان مەسئۇلىيەت.
كۆپچىلىك قىسىم، دەرىجە ئايرىماي ئورتاق تىرىشچانلىق
كۆرسىتىپ، بۇ شەرەپلىك ۋەزىپىنى ئورۇنلايلى!

4 - بىر قانچە نۇقتىلىق پىكىر

ئاخىرىدا مەن يەنە شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق بارلىق سەبداش-
يولداشلاردىن كۈتىدىغان ئۈمىدىمنى يەنى بىرقانچە نۇق-
تىلىق پىكىرىمنى ئوتتۇرىغا قويىمەن ياكى ئۇنى دىققەت
قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار دېيىش كېرەك. مەن ھەمىشە بىز
خاتالىقنى ئىقرار قىلىشقا جۈرئەت قىلىشىمىز، خاتالىقنى سە-
مىمىيەتلىك بىلەن تۈزىتىشىمىز لازىم دەپ كەلدىم. بىزدە ئەجەبا
خاتالىق يوقمۇ؟ بۇرۇنقى قىسىملاردا خاتالىق بەك كۆپ سادىر بولۇپ
تۇردى. مەسىلەن: لوشۇرىنغا ئوخشاش ئادەملەرنى ئالىدىغان
بولساق، ئۇنىڭ ئادەتتىكى تۇرمۇشى قانداق ئۆتكەن؟ سى-
لەر بۇ يەردە ئولتۇرۇۋاتقانلارنىڭ كۆپىنچىلار ئۇنىڭ قول
ئاستىدا ئىشلىگەن، ئەلۋەتتە بىلىسىلەر. بۇنداق ئادەم
قانداقمۇ بىر ئىنقىلابىي ھەربىي بولۇشقا، قانداقمۇ بىر ئىن-
قىلابىي قوشۇننىڭ باشلىقى بولۇشقا مۇناسىپ بولالىسۇن!
ئۇ بۇ قېتىم نېمىشكە بېشىنى ئېلىپ چىقىپ كەتمەكچى بو-
لىدۇ؟ مۇھىمى ئۇ ئادەتتە پارىخورلۇق قىلىپ چىرىكلىشىپ
كەتكەنلىكى ئۈچۈن، ئازاد بولغاندىن كېيىن قول ئاستى-
دىكىلەرنىڭ ئۇنىڭدىن ھېساب ئېلىشىدىن قورقتى. كۆپچى-
لىك ئويلاپ باقايلى، ئۇ تېخى بىرىگادا باشلىقى،

مىڭدىن كۆپرەك ئادەمگە رەھبەرلىك قىلىدىغان باشلىق تۇرۇقلۇق ھەرىكەتتە مۇشۇنداق چەكلىنىپ، ئەمەلىيەتتە مۇشۇنداق جاھىللىشىپ كېتىشى ھەقىقەتەنمۇ بىر ئويلاپ باقمىغان ئىش. ھازىر ھەقىقەتتە قايتقان قىسىملار ئىچىدە لۇشۇرنىڭ ئوخشاشلارنىڭ چوڭ - كىچىكىدىن بىرەرسىمۇ يوقمىدۇ؟ يوق ئەمەس، ئۇلار ھازىر ئازسانلىق ئىچىدىكى ئازسانلىق. كۆپچىلىك بۇندىن كېيىن جەزمەن ئويغىنىشى كېرەك. بىزنىڭ قىسىملىرىمىزدا خېلى كۆپلىگەن يېتەرسىزلىكلەر بار، خېلى كۆپلىگەن مۇكەممەل بولمىغان، نورمالسىز بولغان ئەھۋاللار بار. بىر ئىشنى - جىسمىغا لايىق بولغان ھەقىقىي خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى بولىمىز دەيدىكەنمىز، ئۆز خاتالىقىمىز ئۈستىدە ئويدانراق ئويلىنىپ، ئۆزىمىزنى تەكشۈرۈپ، ئۇزۇل - كېسىل ئۆزگەرتىشىمىز لازىم! بۇ قىيىن ئىش ئەمەس. بىزنىڭ بۇرۇنقى ئاساسىمىز بار، ئۇنىڭ ئۈستىگە چىن كۆڭۈل - سەمىمىي نىيەت بىلەن ئۆزگەرىشنى خالىساقلا ناھايىتى ئاسانلا قىلىپ كېتەلەيمىز.

بايا ئېيتىپ ئۆتكىنىمدەك دوكلاتتا مۇنداق بىر ئابزاس سۆز بار: ھەقىقەتتە قايتقان قىسىملار ئارىسىدىكى بىرمۇنچە كىشىلەر ئازادلىق ئارمىيىگە زوقلىنىپ، ئازادلىق ئارمىيىگە قاتنىشىشنى تەلەپ قىلدى. يەنە بىرمۇنچە كىشىلەر: بىز بىر ئائىلە كىشىلىرىمىز، سىلەر بىزنى يات كۆرمەڭلەر. بىز چوقۇم خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىدىن ئۆگىنىمىز دېيىشىتى ھەمدە ئۆگىنىش ئىپادىسىنى ئىپادىلىدى. ھەقىقەتتە قايتقان قىسىملارغا ئومۇمىي جەھەتتىن قارىغاندا ئۇلار ئالغا ئىلگىرىلەش يولىغا ماڭدى، بىزنىڭ خىزمەت تەجرىبىلىرىمىزگە ئاساسەن، ھەقىقەتتە قايتقان قىسىملارنى ئۆزگەرتىش قىيىنراق بولىدۇ، لېكىن ئۇ ئانچە قىيىن ئەمەس.

بۇ ئۇلارنىڭ بىزگە قىلغان ناھايىتى ئوبيېكتىپ كۆز قارىشى ۋە تەنقىدى. ئۇلار بىزنى ئالغا ئىلگىرىلەش يولىغا مېڭىشنى خالايدۇ، ئۆزگەرتىشكە بولىدۇ دەپ قاراپ، ئۆزلىرىنىڭ بىزگە قارىتا دەسلەپكى ئىشەنچىسىنى ئىپادىلىدى. ئوبيېكتىپ جەھەتتە بىزمۇ ئۆزگىرىشنى خالايمىز. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئوبيېكتىپ جەھەتتە، خەق ئۆزىمىزنى ئۆزگەرتىشىمىزگە ياردەم بېرىشنى خالايدۇ. شۇڭلاشقا مەن ئېيتىمەنكى ئۇ ھەرگىزمۇ قىيىن ئىش ئەمەس. ئۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىش ناھايىتى ئاسان. ھازىرقى مەسىلە ئۆزىمىزگە يەنى ئۆزىمىزنىڭ قانداق قىلىپ ئۇنى ئەمەلىيىتىمىزدىن ئۆتكۈزۈشىمىزگە باغلىق بولۇپ قالدى.

بۇ دوكلاتتا يەنە ئىنتايىن ئوبيېكتىپ ئېيتىلغان بىر ئابزاس سۆز بار: ھەقىقەتتە قايتقان قىسىملار ئىچىدە ھەقىقەتەنمۇ بىرمۇنچە ئىلغارلار ۋە ئاكتىپلار بار، بۇ كىشىلەر ھەقىقەتتە قايتقان قىسىملار ئۇزۇل - كېسىل ئۆزگەرسىلا، ئاندىن خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە ئايلىنالايدۇ دەپ قارايدۇ. بۇ ئىنتايىن توغرا. ئۇلار ئاسانلىقچە باشقىلارنى ئىلغار ۋە ئاكتىپلار دەپ ئېتىراپ قىلمايدۇ، ھازىر ئۇلار بىزنى ئۆزگەردى دەپ قاراپلا قالماي يەنە بىزنىڭ ئارىمىزدا ھەقىقەتەنمۇ بىرمۇنچە ئاكتىپ ۋە ئىلغارلارنىڭ بارلىقىنى ئېتىراپ قىلغان. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىزنىڭ يولداشلىرىمىزمۇ ئۇزۇل - كېسىل ئۆزگەرگەندىلا ئاندىن خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە ئايلانغىلى بولىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالغان، مېنىڭچە بۇ بەك ياخشى پۇرسەت. ھازىرقى ۋاقىت، ھەقىقەتەنمۇ بىزنىڭ پارلاق، ئۇلۇغۋار ئىستىقبالىغا قاراپ ماڭغانلىقىمىزنىڭ باشلىنىشىدۇر. خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ئارتۇقچىلىقى ناھايىتى كۆپ. بولۇپمۇ ئۇلارنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرى دەل بىزنىڭ بۇرۇنقى يېتەرسىزلىكلى-

رىمىزدۇر، ئەگەر بىز كەمتەرلىك بىلەن ئۆگىنىدىغانلا بول-
ساق، مېنىڭچە يېرىم يىلدىن بىر يىلغىچە بولغان ۋاقىت
ئىچىدە، كۆپچىلىك ئىسمى - جىسمىغا لايىق بولغان خەلق
ئازادلىق ئارمىيىسىگە ئايلىنالايدۇ. كۆپچىلىك سېنىڭ - مېنىڭ
دېيىشمەي خۇددى ئاكا - ئۇكا قېرىنداشلاردەك يېقىن
بولۇپ كېتىدۇ.

قانداق ئۆزگىرىش مەسىلىسىگە كەلسەك، تىنچ يول بى-
لەن ئازاد بولغاندىن كېيىن، كۆپچىلىك كۆرۈش، ئاڭلاش
ئارقىلىق چوقۇم مەلۇم چۈشىنىش ياكى دەسلەپكى تونۇشقا
ئىگە بولدى. يەنە يېقىندا مەن گېنېرال تاۋسىيۇ ئېلان
قىلغان ئىككى پارچە مۇراجەتنامىنى تەپسىلىي كۆرۈپ چى-
قىپ، ئۇنىڭغا تامامەن قوشۇلىدىغانلىقىمنى بىلدۈردۈم. كۆپچى-
لىك ئەگەر بۇ ئىككى پارچە مۇراجەتنامىنى سەممىيلىك بى-
لەن قوبۇل قىلىدىغان ھەمدە شۇ بويىچە ئىش قىلىدىغان
بولسا ناھايىتى ياخشى بولاتتى. لېكىن مەن ھازىر يەنە
بىر نەچچە ئېغىز سۆزلەپ ئۇنى كۆپچىلىككە ئايرىلىش
ئالدىدىكى خاتىرە سۆزى سۈپىتىدە تەقدىم قىلماقچىمەن.
چۈنكى مەن بۇ يەردە ئانچە ئۇزۇن تۇرالمايمەن. پات
يېقىندا لەنجۇغا قايتىپ كېتىمەن. بىراق يەنە شۇنى ئەس-
لىتىپ ئۆتەيكى مېنىڭ دېگەن سۆزلىرىم كۆپچىلىك ئاڭلا-
ۋېرىپ كۆنۈپ قالغان ئادەتتىكى سۆزلەر بولۇپ، ئۇنى
پەقەت يىغىنچاقلاپ ئوتتۇرىغا قويىمەن خالاس. مېنىڭ
سۆزۈم مۇنداق تۆت جۈملە سۆز: ئىدىيىنى ئۆزگەرتىش،
رەھبەرلىك ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتىش، خىزمەت ئىستىلىنى
ئۆزگەرتىش، تۇرمۇش ئادىتىنى ئۆزگەرتىشتىن ئىبارەت.
ھازىر ئۇنى ئاددى قىلىپ تۆۋەندىكىچە ئىزاھلاپ ئۆتەي:

بىرىنچى: ئىدىيىنى ئۆزگەرتىش. مەن ئالدىدا ئېيتىپ
ئۆتكەن مەنىدىكى ئىدىيىۋى كۈرەش - ئىدىيە ئۆزگەرتىش

نىڭ بىر خىل جەريانى ھېسابلىنىدۇ. مەن مەنمەنچىلىك بى-
لەن مۇنداق بىر سۆزنى ئېيتاي، سوتسىيالىستىك ئىدىيە
بىلەن مېنىڭ ئىدىيەم ۋە يېڭى دېموكراتىزم ئوتتۇرىسىدا
ئاساسىي جەھەتتىن ھېچقانچە پەرق يوق. ئۇ ھالدا قان-
داق ئۆزگىرىش دېگەن سۆزنى ئېيتىشنىڭ ھاجىتى يوق.
لېكىن يەنىلا ئىدىيەدىن ئۆتمەيدىغان كۆپلىگەن كونكرېت
مەسىلىلەر بولغاچقا پەرىشانلىق كەيپىياتى پەيدا بولغان-
دى. مىسال ئۈچۈن ئېيتساق: مەن گومىنداڭ پارتىيىسىنىڭ
ئەزاسى، مەن گەرچە ئىنقىلابىي گومىنداڭ پارتىيىسىنىڭ
ئەزاسى بولسامۇ لېكىن ھازىر مەن كومپارتىيە تەرەپتە
تۇرۇۋاتقانلىقىم ئۈچۈن، خەلقلەر مېنى پۈرسەتپەرەسلىك
قىلىۋاتىدۇ دېمەسمۇ؟ بۇ مەسىلە مېنىڭ خىيالى ئۇزۇندىن
بۇيان كاللامدىن نېرى كەتمىگەچكە زادى جاۋاب تاپالماي
كەلدىم. ئەگەر مۇشۇ نۇقتىنىلا ئويلايدىغان بولسام كاللام-
دىن ئۆتمەيتتى. لېكىن مەن ئەتراپلىقراق پىكىر يۈرگۈ-
زۈپ يەنە بىر نۇقتىدىن ئويلاپ قارىسام كاللامدىن ئۆت-
تى. مەن ئالدى بىلەن ئۆز - ئۆزۈمگە: گومىنداڭ پارتىيە-
سى قانداق پارتىيە؟ ئۇ پارتىيە ئەزاسى ئۈچۈن مەۋجۇد
بولۇشى كېرەكمۇ ياكى دۆلەت - مىللەت ئۈچۈن مەۋجۇد
بولۇشى كېرەكمۇ؟ ئىنقىلاب ئۈچۈن، سەنمىنجۇيىنى ئىشقا
ئاشۇرۇش ئۈچۈن مەۋجۇد بولۇشى كېرەكمۇ ياكى ئەشۇ
فېئودال پومېشچىكلار سىنىپى، بيوروكرات دەللاللار سىنىپى
(كوڭ شىياڭشى، سوڭ زىۋېنغا ئوخشاش) ياكى نەپسانىيەتچى-
لىكتە ئۇچىغا چىققان ئەكسىيەتچى گۇرۇھلار (CC غا ئوخشاش)
ئۈچۈن مەۋجۇد بولۇپ تۇرۇشى كېرەكمۇ؟ دەپ سوئال قو-
ياتتىم، بۇ مەسىلە ئىنتايىن مۇھىم ئىدى. يەنە ئۆزۈمگە:
«بىزنىڭ ئىنقىلابىي پارتىيىگە ئەزا بولۇشىمىزدىكى مەقسەت
نېمە؟[4] دەپ سوئال قوياتتىم. بۇ ئەلۋەتتە ناھايىتى ئېنىق.

گومىنداڭ ئەسلىدە ئىنقىلابنى، سەنمىنجۇيىنى ئىشقا ئاشۇرۇشنى مەقسەت قىلغان پارتىيە ئىدى. دۆلەت ۋە خەلق ئۈچۈن مەۋجۇد بولاتتى. بىز پارتىيە ئەزالىرىنىڭ ۋەزىپىمىز ئىنقىلاب قىلىش، سەنمىنجۇيىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئىدى. لېكىن ھازىرقى كۈنگە كەلگەندە گومىنداڭ ئىنقىلاب قىلمايلا قالماي ئەكسىچە ئەكسىلئىنقىلابچى بولۇپ كەتتى. سەنمىنجۇيىنى ئىشقا ئاشۇرمايلا قويماي بەلكى سەنمىنجۇيىغا قارشى يولغا مېڭىۋاتىدۇ. گومىنداڭ پارتىيەسى رەھبەرلىكىدىكى ھۆكۈمەتنىڭ بارلىق سىياسەت چارەلىرىدە سەنمىنجۇيىدىن ۋاز كېچىلدى. خەلقتىن يۈز ئۆرۈلدى. سۈن جۇڭشەن ئەپەندىگە خائىنلىق قىلىندى. گومىنداڭ ئەندى خەلقنى، ئىنقىلابنى، سەنمىنجۇيىنى ئىشقا ئاشۇرۇشنى مەقسەت قىلىدىغان پارتىيە بولماي قالدى. ئەندى بىز ئۇنىڭدىن قىيالمايدىغان نېمە بار؟ ئۇلارنىڭ ھېلىقىدەك فاشىستىك كونتروللۇقى ئاستىدا پارتىيە ئەزاسى بولساق، ئەمەلىيەتتە دۆلەت ۋە مىللەتنىڭ جىنايەتچىسى بولۇپ قالغىنىمىزنى بىلمەي قالىمىز! تارىخ ئالدىدا جىنايەتچى بولۇپ قالىمىز! خەلق ئالدىدا جىنايەتچىسى بولۇپ قالىمىز! بۇ ھالدا قىيالمايدىغان يەنە نېمە بار؟ ئەكسىلئىنقىلابىي مۇھىتتىن ئىنقىلابىي مۇھىتقا يۆتكەلسەك، خەلققە قارشى گۇرۇھتىن خەلق گۇرۇھىغا ئۆتسەك كۆڭلىمىز ئارام تاپمامدۇ؟ ئىككىلىنىپ خاتىرجەم بولالمايدىغان نېمە بار؟ كىشىمۇ مېنى پۇرسەتپەرەسلىك قىلىۋاتىدۇ دەپ گۇمانلىنار؟ ئەگەر مېنى پۇرسەتپەرەسلىك قىلىپ ئەمەلدار بولماقچى بولىۋاتىدۇ دېيىلسە، مەن نەنجىڭ ھۆكۈمىتىدىكى چېغىمدا، مېنى نېپىگىنى تەشكىللەشنى ھاۋالە قىلغاندا، مەن يەنىلا تىنچلىق ئۈچۈن ئاۋارە بولۇشقا رازى بولىدىغانلىقىمنى بىلدۈرۈپ قەتئىي رەت قىلغانىدىم.

بۇرۇن مەن غەربىي - شىمالدىكى تۆت ئۆلكىنىڭ ھەربىي-مەمۇرىي باشلىقى بولغان بولسام ھازىر خۇشاللىق بىلەن گېنېرال پېڭ دېخۇەينىڭ ياردەمچىسى بولدۇم، بۇنىڭغا قارىتا بەزىلەر مېنى ئەمەلدار بولغۇسى بار ئوخشايدۇ دەپ گۇمان قىلماسلىقى مۇمكىن. زادى نېمە ئۈچۈن؟ ئۇ ناھايىتى ئېنىق. مەن بۇرۇن ھېمىشە كۆپلىگەن يولداشلارغا: مەن گومىنداڭ پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى بولۇپ، خەلق، دۆلەت ئالدىدا خىجىل بولۇپ قېلىشنى راستىنلا خالىمايمەن دېگەنىدىم. يېقىندا گومىنداڭ پارتىيىسىدىكى دېموكراتلار بېيجىڭدە يىغىن ئاچقانىدى. مەن پارتىيىنىڭ ئىسمىنى ئۆزگەرتىۋېتىشنى قەتئىي تەشەببۇس قىلدىم. گومىنداڭ دېگەن بۇ ئىسىم ھەقىقەتەنمۇ ناھايىتى سېسىپ كەتتى! خەلقلەر بۇ ئىسىمنى ئاڭلىسا بېشى ئاغرىيدىغان، يامان كۆرىدىغان بولۇپ قالدى. كۆپچىلىك ئويلاپ كۆرەيلى، بۇ ئىسىمنى بىزنىڭ بېشىمىزغا كىيگۈزۈپ قويسا شەرەپلىك بولامدۇ ياكى نومۇس بولامدۇ؟ راستىنلا نومۇس بولىدۇ! ھازىر بىز ئويغاندۇق، بىر قەتئىي ئۆزۈل - كېسىل ھالدا دۆلەتكە بالايى ئاپەت كەلتۈرۈشتىن ۋەتەنپەرۋەرلىككە، ئەكسىلئىنقىلابتىن ئىنقىلابقا، خەلققە قارشى تۇرۇشتىن خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان تەرەپكە ئۆتۈشىمىز لازىم. بۇ ئىنقىلابىي پارتىيە ئەزاسىدا بولۇشقا تېگىشلىك ئاق كۆڭۈللۈك پوزىتسىيە، سەمىمىي ئېتىقاد ھېسابلىنىدۇ. بىز ئىنقىلابقا، سەنمىنجۇيىغا ئېتىقاد قىلىمىز. شۇڭا بىز ئىنقىلابىي مەيداندا، سەنمىنجۇيىلىق مەيداندا چىڭ تۇرۇشىمىز لازىم. كۆپچىلىككە مەلۇمكى، گومىنداڭ كۆپ يىللاردىن بۇيان ئەكسىيەتچى گۇرۇھ CC نىڭ پارتىيىسىگە ئايلىنىپ قالدى. ئۇنى ئاز ساندىكى كىشىلەر چاڭگىلىغا ئېلىۋالغاچقا، سەل - پەل دېموكراتىيىنى، ئاممىۋىلىقنى ياقلىغۇچىلار

بولسىلا چەتكە قېقىلدى. بۇنداق پارتىيىگە يەنە نېمىشكە قىيالمايمىز؟ يۇقىرىدىكىدەك تەھلىل قىلالىغانلىقىم ئۈچۈن كاللامدىن ئۆتتى. مېنىڭ ھازىر كومپارتىيە رەھبەرلىك قىلىۋاتقان ھاكىمىيەت تەرەپتە تۇرۇۋاتقانلىقىم، ھەرگىزمۇ «پۇرسەتپەرەسلىك قىلىش» بولماستىن، ئىنقىلاب قىلىش، ئىنقىلابىي پارتىيىنىڭ مەيدانىدا ئىزچىل چىڭ تۇرۇش ئۈچۈندۇر.

يەنە بىر مىسال كۆرسىتەي: مەن بىلەن جىياڭجيېشى ئوتتۇرىمىزدىكى مۇناسىۋەتنى ئېلىپ ئېيتسام، ئۇ گومىنداڭ پارتىيىسىنىڭ زۇڭ سەيى، مەن بولسام پارتىيىنىڭ كادىرى، ئادەتتىكى كىشىلەر مېنى ئۇنىڭ مۇھىم كادىرى دەپ قارايدۇ. ئۇ كومپارتىيىگە قارشى، مەن بولسام ئىزچىل تۈردە كومپارتىيە بىلەن بىرلىشىشنى، تىنچلىقنى تەشەببۇس قىلىپ كەلدىم. 4- ئاينىڭ 1- كۈنىدىن كېيىنلا كومپارتىيە تەرەپكە كېلىۋېلىپلا، قايتىپ كەتمىدىم. بۇ ئۇنىڭ كادىرىنىڭ داھىسىغا ئاسىيلىق قىلغانلىقى بولامدۇ؟ بۇ مەسىلە بىلەن يۇقىرىدا ئېيتىپ ئۆتكەن مەسىلىلەر خىيال، ئۇزۇندىن بۇيان كاللامدىن نېرى كەتمىدى. مەن ئۆزۈمنىڭ بىر ئىنقىلابىي پارتىيە ئەزاسى ئىكەنلىكىمگە ھەمدە مەن جۇڭگوچە ئەخلاقى- قائىدە كۆز قارىشىغا ئىگە ئادەملىكىمگە ئىشەنچەم كامىل. مەن بۇ مەسىلىلەرگە يولۇققىنىمدا ئۆزۈمنى ئىنتايىن پەرىشان ھېس قىلىمەن. بىراق كېيىن مەن ئۇلارنى ئاخىرى كاللامدىن ئۆتكۈزدۈم. دۇرۇس، ئۇ بولسا پارتىيىنىڭ كاتىپى، مەن بولسام پارتىيىنىڭ كادىرى، مەن بىلەن ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت، پارتىيە ئەزاسى بىلەن پارتىيە كاتىپى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت، كادىر بىلەن پارتىيە رەھبىرى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت. بۇ ئەلۋەتتە ئىنقىلابىي مۇناسىۋەت، ئىنقىلابىي تەشكىلىي مۇناسىۋەت بولۇشى كېرەك ئىدى. ئۇ شەخسىي مۇناسىۋەت ھېسابلانمايدۇ. پادىشاھ

بىلەن ۋەزىر، خوجايىن بىلەن چاكار ئوتتۇرىسىدىكى فېئوداللىق مۇناسىۋەت بولۇشى تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس. پادىشاھ بىلەن ۋەزىر، خوجايىن بىلەن چاكار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتتە، ئۆتمۈشتىكى فېئوداللىق جەمئىيەتتە جان پىدالىق بىلەن ساداقەتلىك كۆرسىتىش كېرەك ئىدى. كۆپچىلىك ئەلۋەتتە بىز كۆپچىلىك بىلەن جىياڭجيېشى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى پادىشاھ بىلەن ۋەزىرلەر، خوجايىن بىلەن چاكارلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت دەپ قارىماس؟ مەن بىلەن جىياڭجيېشى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت فېئوداللىق مۇناسىۋەت پادىشاھ بىلەن ۋەزىر، خوجايىن بىلەن چاكار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت بولماستىن بەلكى ئىنقىلابىي مۇناسىۋەت ئىنقىلابىي تەشكىلىي مۇناسىۋەت ئىكەن ئۇنداقتا، جاۋاب تېپىلدى، مەسىلىمۇ ھەل بولدى دېگەن سۆز، ھازىر گومىنداڭ پارتىيىسى پارچىلىنىپ كەتتى. ئالىبۇرۇنلا ئەكسىلئىنقىلابچى بولۇپ قالدى، جىياڭجيېشىنىڭ رەھبەرلىكى ئاللىقاچانلا ئەكسىلئىنقىلابىي يولغا ماڭدى! (مەن بۇنداق سۆزلەرنى بۈگۈن ئېيتقىنىم يوق، ئۆتكەن يىلى ئۇ زوڭتۇڭلۇق ۋەزىپىسىگە ئولتۇرغاندا، مەن ئۇنىڭغا ئۇن مىڭ خەتلىك بىر پارچە خەت يېزىپ، ئوچۇق قىلىپ: بىز ئەكسىلئىنقىلابىي يولغا، سەنمىنجۇيىغا قارشى يولغا مېڭىپ كەتتۇق، بىزنىڭ ئۇستىمىزدىن ئىنقىلاب قىلىدىغان ئادەم چىققانغا تەقدىردىمۇ، بىز بەربىر مەغلۇپ بولىمىز دەپ كۆرسەتكەنىدىم ھەمدە دەرھال كومپارتىيە بىلەن، سوۋېت بىلەن بىرلىشىش سىياسىتىنى تۈزۈپ چىقىش توغرىسىدا تەكلىپ بەرگەنىدىم). بىزنىڭ شۇنىڭغا ئىشەنچىمىز كامىلكى، بىز ئىنقىلابىي پارتىيىلىك كىشى، پارتىيىنىڭ كاتىپى بولغان كىشى ئىنقىلاب قىلمىسا، بىز قانداقمۇ شەخسىي ئاغىنىدارچىلىقنى دەپ ئۇنىڭغا قارىغۇلارچە ئەگىشىپ مېڭىپ، ئۆزىمىزنىڭ ئىنقىلابىي مەيدانىمىزدىن كېچەلەيمىز؟ بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە، بىز ئەگەر يەنىلا ھەق- نا-

ھەقنى ئايرىيالمىساق، كىشىلەر قەلبىنىڭ مايىل بولۇشـ
بولماسلىقىنى، دۇنيا ئىقىمىنى كۆرۈۋالالمىساق بىزنى قانـ
داقمۇ ئىنقىلابىي پارتىيىنىڭ كىشىلىرى دەپ ھېسابلىغىلى
بولسۇن؟ مەن نېمە ئۈچۈن بۇ ئىككى مەسىلىنى ئالاھىدە
ئوتتۇرىغا قويىمەن؟ چۈنكى بۇ يەردە ئولتۇرۇۋاتقانلاردىن
مەن بىلەن ئوخشاش ئەھۋالدىكىلەرمۇ ناھايىتى كۆپ بو-
لۇشى مۇمكىن، مەن ئۆزۈمنىڭ ئىدىيەمنى قانداق ئايدىڭـ
لاشتۇرۇۋالغانلىقىم توغرىسىدىكى تەجرىبىلەرنى كۆپچىلىككە
ئېيتىپ بېرىشنى خالايمەن. ئېھتىمال دەرىجىسىدە ئېنىقىز-
پەسلىك پەرقى باردۇر، لېكىن بۇ جاۋاب ئومۇميۈزلۈك
مۇۋاپىق كېلىدىغاندەك قىلىدۇ. يەنە ھازىر قىسمىلاردا
مۇنداق بىر كونا كۆزقاراش يەنى خۇاڭپۇ ھەربىي مەكتىپى
كۆزقارىشى ساقلىنىۋاتىدۇ. بۈگۈن بۇ يەردە ئولتۇرۇۋاتـ
قانلاردىن خېلى كۆپ كىشىلەر خۇاڭپۇ ھەربىي مەكتىپىدىن
چىققان. خۇاڭپۇ كۆزقارىشى تومتاق كۆللېكتىپ كۆزقارىشى
مۇ- قانداق؟ ئۇنداق ئەمەس. بىز خۇاڭپۇ روھىنى جارىي
قىلدۇرۇش دەۋاتىمىز. چۈنكى، خۇاڭپۇ ھەربىي مەكتىپىنى
سۇن جۇڭشەن ئەپەندى قۇرغان، جياڭجيېشى مەكتەپ مۇدىـ
رى بولغانىدى. ئۇ چاغلاردا بۇ مەكتەپنىڭ شۇغۇللانـ
غىنى ئىنقىلابىي تەربىيە ئېلىپ بېرىش ئىدى، جياڭجيېشىـ
مۇ كۆپچىلىككە ئىنقىلابقا قاتنىشىش توغرىسىدا تەربىيە بېـ
رىش، ئىنقىلابىي تەربىيىنى ئۆزىنىڭ بۇرچى دەپ قاراش
لازىم دەپ ئېيتقانىدى، ئۇنىڭ كېيىن بۇنداق ئۆزگىـ
رىپ كېتىشىنى كىممۇ ئويلىغان، ئويلىغان تەقدىردىمۇ
كېچىكىپ قالدۇق. گېنېرال چىن مىڭرېن خۇاڭپۇ ھەربىي مەكـ
تىپىنىڭ 1 - قارارلىق ئوقۇغۇچىسى بولۇپ، بۇ قېتىم
چىڭ سۇڭ يۈن ئەپەندىنىڭ رەھبەرلىكىدە ھەقىقەتكە قايـ
تىپ، بېيجىڭگە كېلىپ جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت

كېڭىشىنىڭ يىغىنىغا قاتناشقاندا سۆز قىلدى، ئۇنىڭ سۆـ
زىدە مۇنداق بىر جۈملە سۆز بار: «جياڭجيېشى سىز بۇرۇن
بىزگە كۆپچىلىك بىز ھەممىمىز ئىنقىلاب قىلايلى، ئەگەر
مەن ئىنقىلاب قىلمىسام، ھەرقانداق كىشى مېنى ئاغدۇرۇۋەتـ
سە بولىدۇ دېگەن ئىدىڭىز، ئۇنداقتا سىز ھازىر مەندىن
ئاغرىنماڭ، سىز ھازىر ئىنقىلاب قىلماي ئەكسىئىنقىلابچى
بولۇپ كەتتىڭىز، مەن سىزنى ئاغدۇرۇشۇم كېرەك! سىز
بۇنى ئۆزىڭىزدىن كۆرۈڭ!» (ئاساسىي مەنىسى شۇنداق).
بۇ سۆز شۇ چاغدا پۈتۈن زالدىكىلەرنى قاقاقلىتىپ كۈلدۈـ
رىۋەتكەنىدى. خۇاڭپۇ دېگەن بۇ كۆزقاراش قايسى ئاـ
ساسقا ئاساسەن تۇرغۇزۇلۇشى كېرەك؟ ئەلۋەتتە ئىنقىلابنى
ئاساس قىلىپ تۇرغۇزۇلۇشى كېرەك. خۇاڭپۇ بۇرۇن ئىنقىـ
لابىي ھەربىي كادىرلارنى تەربىيىلەيدىغان ئورۇن ئىدى.
بىز ئىنقىلابىي كادىرلار ئەگەر ئىنقىلابنى مەيدانىمىزنى
يوقىتىپ قويساق، بىزدە يەنە قانداق خۇاڭپۇ كۆزقارىشى
قالىدۇ؟

بىز ئىدىيىنى ئۆزگەرتىمىز دەيدىكەنمىز، سەلبىي تەـ
رەپكە قارىتا يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئۈچ مەسىلىگە ئالاھىدە ئەھمىـ
يەت بېرىشىمىز لازىم. ئىجابىي تەرەپتە بىز ئالدى بىلەن ھاـ
زىر جۇڭگو كومپارتىيىسى رەھبەرلىكىنىڭ ئەڭ توغرا بولىـ
ۋاتقانلىقىنى ئېنىق تونۇشىمىز لازىم. ماۋجۇشى «خەلق
دېموكراتىيىسى دىكتاتۇرىسى توغرىسىدا» دېگەن ماقالىسىدا:
«بۇرژۇئازىيە دېموكراتىيىسى ئىشچىلار سىنىپى رەھبەرلىـ
كىدىكى خەلق دېموكراتىيىسىگە ئورۇن بوشىتىپ بەردى،
بۇرژۇئازىيە جۇمھۇرىيىتى خەلق جۇمھۇرىيىتىگە ئورۇن بوشـ
تىپ بەردى. بۇنىڭ بىلەن: خەلق جۇمھۇرىيىتى ئارقىلىق
سوتسىيالىزم ۋە كوممۇنىزمغا يېتىش، سىنىپلارنىڭ يوقىلىـ
شى ۋە دۇنيانىڭ بۈيۈك بىرلىككە يېتىش» كە مۇمكىنچىـ

لىك تۇغۇلدى دەپ كۆرسەتكەنىدى.

بۇنداق دېگەنلىك، جۇڭگو تارىخىنىڭ تەرەققىياتى ئالدى بىلەن يېڭى دېموكراتىزم باسقۇچىنى بېسىپ ئۆتۈپ، ئاندىن سوتسىيالىزم باسقۇچىغا قەدەم قويۇش، ئاخىرىدا كوممۇنىزم باسقۇچىغا قەدەم قويۇش، ئەڭ ئاخىرىدا دۇنيانىڭ بۈيۈك بىرلىكىگە قەدەم قويۇش دېگەنلىكتۇر. بۇ سۆزنىڭ، بىزنىڭ سەنمىنجۇيىمىزنىڭ جەريانى بىلەن پەرقى بارمۇ - يوق؟ مېنىڭ قارىشىمچە، سەنمىنجۇيىنىڭمۇ ئۆزىگە چۇشلۇق دەۋر تەرەققىياتى بولىدۇ، شۇڭا ئۇ دەۋرنىڭ ئالمىشىشىغا ئەگىشىپ تەرەققىي قىلىپ بارىدۇ. بۇ تەرەققىيات لۇشيەننى گەرچە سۇن جۇڭشەن ئەپەندى كونكرېت كۆرسىتىپ ئۆتمىگەن بولسىمۇ لېكىن ئۇ، دۇنيانىڭ بۈيۈك بىرلىكى ئىنسانىيەتنىڭ ئەڭ ئالىي غايىۋى مەقسىتى بولىدۇ دەپ كۆرسەتكەن. سەنمىنجۇيىدىن دۇنيانىڭ بىرلىكىگىچە، ئەلۋەتتە يەنە بىرقانچە باسقۇچلۇق جەريان بولۇشى كېرەك. ئەگەر سۇن جۇڭشەن ئەپەندى ھايات بولغان بولسا، ئۇ ئەلۋەتتە ئۇنى بىزگە كۆرسىتىپ بەرگەن بولاتتى. بىزنىڭ سەنمىنجۇيىنىڭ دەۋر تەرەققىياتى بولىدۇ، ئۇ ئاخىرىدا ئوخشاشلا دۇنيانىڭ بۈيۈك بىرلىكى يولىغا ماڭىدۇ. مەن نېمە ئۈچۈن بۈگۈن بۇ سۆزنى قىلىمەن؟ بۇنىڭدىكى مەقسەت يولداشلارغا: سىلەرنىڭ ئىنقىلاب مۆرىتى، سۇن جۇڭشەن ئىنقىلابىي مەسلىكىنىڭ سادىق ئىتتىپاقچىسى ئىكەنلىكىڭلارنى ئېتىراپ قىلدۇرۇش، سىلەرنىڭ يېڭى دېموكراتىزمدىن سوتسىيالىزمغا، كوممۇنىزمغا، دۇنيانىڭ بۈيۈك بىرلىكىگە ئۆتۈشتىن ئىبارەت بۇ ھەقىقەتنى، بۇ توغرا ئىنقىلابىي جەرياننى ئېتىراپ قىلماسلىقىڭلار، ھىمايە قىلماسلىقىڭلار ئاساسىڭلار يوق ئىكەنلىكىنى تونۇتۇش ئۈچۈندۇر.

يىغىنچاقلاپ ئېيتقاندا، ئىدىيىنى ئۆزگەرتىش كېرەك دېيىشىمىزدىكى مەقسەت، ئەڭ تۆۋەن ئۆلچەم بويىچە، سەلبىي جەھەتتە، ئۆزىمىزنىڭ بۇرۇنقى بارلىق كونا، پېيودال، قالاق ئىدىيىۋى ئاڭنى ئۈزۈل - كېسىل پاكىزە تۈگىتىش، ئىجابىي جەھەتلەردە دېموكراتىزمدىن سوتسىيالىزمغا، كوممۇنىزمغا، بۈيۈك بىرلىككە ئۆتۈشتىن ئىبارەت بۇ ئىنقىلابىي لۇشيەنگە، ئۆزىمىزنىڭ ئىدىيىمىزدىكى بارلىق نەرسىلەرنى مۇشۇ لۇشيەننىڭ تەرەققىياتىغا قىلچە ئىككىلەنمەستىن ماسلاشتۇرالايدىغان قىلىشتىن ئىبارەت.

ئىككىنچى، رەھبەرلىك ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتىش. سىز بىر روتا كوماندىرى بولغان ئىكەنسىز ئۇ ھالدا سىز شۇ روتىدىكى كىشىلەرگە رەھبەرلىك قىلىسىز، پولك كوماندىرى ئىكەنسىز پولككە رەھبەرلىك قىلىسىز، بۇ يەردە ئولتۇرىۋاتقانلارنىڭ ھەممىسى ھەر دەرىجىلىك رەھبىرى كادىرلار، سىلەر بىر قىسىم رەھبەرلىك مەسئۇلىيىتىنى ئۈستۈڭلەرگە ئالغانسىلەر. بۇرۇن بىزنىڭ رەھبەرلىك ئۇسۇلىمىز ھەقىقەتەنمۇ ياخشى بولمىدى! بۇ يىلنىڭ بېشىدا مەن جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ شىنخۇا ئاگېنتلىقى ئاڭلاتقان قىسىملاردىكى دېموكراتىك تۈزۈم مەسىلىسى ھەققىدىكى ماقالىنى كۆردۈم، ئۇ تەپسىلىي، ھەقىقىي يېزىلىپتۇ، بۇ ماقالىغا مەن چىن قەلبىمدىن قوشۇلىمەن. بۇنى ناھايىتى ياخشى ئەسەر ئىكەن، بىزنىڭ ئۆگىنىشىمىزگە ئەرزىيدىكەن دەپ قاراپ، ئۇنى سابىق سىياسىي خىزمەت باشقارمىسىنىڭ باشلىقىغا تاپشۇرۇپ بېرىپ، تېزدىن ھەرقايسى قىسىملارنىڭ باشلىقلىرىنى يىغىپ مۇزاكىرە ئېلىپ بېرىشنى تاپىلىدىم ھەمدە غەربىي - شىمالدىكى تۆت ئۆلكىدىكى ھەرقايسى قىسىملارغا ئۇنى يولغا قويۇش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردۈم. بىز بۇرۇن باشلىقلىق تۈزۈمنى يولغا قويغان، ئۇ بىر

خىل ھاكىم مۇتلەقلىق شەكلى بولغاچقا ئۇ ئاممىنى قوزغى-
تالمايتتى، ئاممىغا ئىلھام بېرەلمەيتتى. ئاممىنىڭ كۈچى-
ئىرادىسىنى جارى قىلدۇرالمايتتى. ئىتتىپاقلاشتۇرالمايتتى.
جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ھازىر يولغا قويۇۋاتقىنى دېموك-
راتىك تۈزۈم، دېموكراتىيە ئاساسىدىكى مەركەزلەشتۈرۈش،
مەركەزلەشتۈرۈش يېتەكچىلىكىدىكى دېموكراتىيە؛ قىسىملاردى-
كى بارلىق ئىشلار دېموكراتىيە شەكلى ئارقىلىق بىر تە-
رەپ قىلىندۇ. ئۇچىنى تەكشۈرۈش، تۆۋەننى باھالاش، ئۈچ
چوڭ ئىنتىزام، سەككىز دىققەت، كادىرلار ئىشى ئىگىلىك،
مائارىپ، ئىنتىزام قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى كۆپچىلىكنىڭ
مۇزاكىرىسىدىن ئۆتكۈزۈلگەنلىكى، ھەر بىر ئادەمگە ئۆز
پىكرىنى تولۇق بايان قىلىشقا پۇرسەت بېرىلگەنلىكى ئۈچۈن،
قىسىملاردا پولاتتەك ئىنتىزام، پولاتتەك ئىتتىپاقلىق شەكىل-
لەنگەن. شۇڭا خەقنىڭ غەلىبىلىك جەڭ قىلىشى تاسادىپىي
ئىش ئەمەس. بۈگۈن مەملىكەت بويىچە غەلىبە قىلىشتا ئۇنىڭ
ئاساسى بار. (25 مىڭ يوللۇق ئۇزۇن سەپەر، جەنۇبىي رايوندا
ئۇلار سانسىز جاپا - مۇشەققەت، خەۋپ - خەتەرلەرنى،
سۈنئىي ۋە تەبىئىي بالا - قازالارنى بېشىدىن ئۆتكۈزدى. يول-
غا چىقىشتىن بۇرۇن 300 مىڭدىن كۆپرەك ئادەم بولغان بول-
سا، شىمالىي شەنشىگە يېتىپ كەلگەندە ئاران 35 مىڭدىن
كۆپرەك ئادەم قېپ قالغان، مۇئاۋىن باش قوماندان پېڭ
دېخۇەينىڭ ئېيتىشىچە، ئۇ ئېلىپ ماڭغان قىسىم يولغا
چىققاندا 83 مىڭ ئادەم بولۇپ، شىمالىي شەنشىگە كەل-
گەندە ئاران 7200 ئادەم قېپ قالغان)، كېيىن بارا - بارا
كۆپىيىپ ھازىرقىدەك 4 مىليوندىن كۆپرەك كىشىلىك قو-
شۇنغا ئايلىنىپ، پۈتۈن مەملىكەتنى ئازات قىلدى. بۇ-
نىڭ ئىچىدە ئەلۋەتتە باشقا ھەر خىل سەۋەبلەرمۇ بار،
لېكىن پەقەت ھەربىي ئىشلارنىلا ئېلىپ ئېيتىدىغان بول-

ساق، ئۇلارنىڭ قوشۇنىدىكى ھەربىي ئىشلار دېموكراتىيىسى،
سىياسىي دېموكراتىيە، ئىقتىسادىي دېموكراتىك تۈزۈم ئا-
ساسلىق ئەڭ چوڭ مۇناسىۋەتتە ھېسابلىنىدۇ. كۆپچىلىك
بۇرۇن، قىسىملاردا دېموكراتىيىنى يولغا قويۇشتىن ناھايىتى
گۇمان قىلاتتى. لېكىن ئازادلىق ئارمىيە ئىچىدە ھەقىقە-
تەنمۇ دېموكراتىيە يولغا قويۇلىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇ ئالا-
ھىدە ئۈنۈملۈك بولغان تۇرسا، بۇ بىزنىڭ قايىل بولۇشىمىز-
غا ئەرزىمەمدۇ؟ ھەرقايسى ئوفىتسېر يولداشلار، بىز
ئالدىن بىلگۈچى، ئالدىن سەزگۈچى بولالمىغان تەقدىردى-
مۇ، كېيىن بىلگۈچى، كېيىن سەزگۈچى بولۇشىمىز لازىم. ئە-
گەر بىز مۇشۇنداق ياخشى تۈزۈمنىڭ بارلىقىنى بىلىپ تۇ-
رۇپمۇ، بىر ئىزدا توختاپ قېلىپ، بۇرۇنقى كونا قائىدىلەرگە
يېپىشىۋالساق، ئۇ ھالدا تۈگىشىمىز. ئالغا ئىنتىلمەستىن ئارقى-
دا قېلىشقا تەن بەرگەنلىكىمىز بىلەن باراۋەر بولىدۇ. كۆپچىلىك
قاراپ باقايلى، بىزنىڭ بۇرۇنقى ئىشلىرىمىزدا يۇقىرى بىلەن تۆ-
ۋەن، ئوفىتسېرلار بىلەن جەڭچىلەر ئايرىلىپ تۇراتتى، لوشۇرىن-
غا ئوخشاش ئادەملەر ئازادلىق ئارمىيىنىڭ ئىچىدە تېپىل-
مايدۇ، دېموكراتىك تۈزۈم ئاستىدا چىرىكلىشىشكە، پا-
رىخورلۇق قىلىشقا كىم جۈرئەت قىلالايدۇ؟ سەل - پەللا
بۇزۇلسىڭىز قول ئاستىڭىزدىكىلەر سىزنى تەنقىد قىلىدۇ،
سىزنى پاش قىلىدۇ! لېكىن بىزنىڭ قوشۇنىمىز ئىچىدە
بولسا يۇقىرى بىلەن تۆۋەن ئايرىلىپ تۇرغاچقا ھېچكىم
بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى يوق، يۇقىرىدىن يوشۇرۇپ تۆۋەن-
دىن يوشۇرمايدۇ. ھەتتا يۇقىرى بىلەن تۆۋەن بىر - بى-
رىدىن يوشۇرىدۇ. ھەربىيلەر بىلەن خەلقمۇ بىر - بىرىدىن
ئايرىلىپ تۇرىدۇ. شىنجاڭنى ئېلىپ ئېيتايلى، ئادىل سۆز-
لەيدىغان بولساق، يېقىنقى بىر قانچە يىلدىن بۇيان ئار-
مىيە بىلەن خەلقنىڭ مۇناسىۋىتى يەنىلا خېلى ياخشى

بولۇپ كەلدى، لېكىن ئىچكىرىدە ئۇنداق ئەمەس، ئارمىيە بىلەن خەلق بىر - بىرىدىن ئايرىلىپلا قالماستىن، يەنە قىسىملار نەگىلا بارسا، خەلققە قارشى تۇرىدىغان، خەلققە زىيان سالىدىغان ئىشلارنى كۆپلەپ قىلىپ يۈرگەچكە، خەلق ئۇلارغا چىش - تىرنىقىغىچە ئۆچ! كۆپچىلىك ئويلاپ باقايلى: خەلق ئۆچ كۆرىدىغان قوشۇن، خەلقنىڭ ھىمايىسى ۋە ياردىمىگە ئېرىشەلەمدۇ؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە قوشۇن ئىچىدىكى كادىرلار مەسىلىسى، مەزھەپچىلىك مەسىلىسى، باشقۇرۇش زادى ھەل بولماي كېلىۋاتقاچقا، بىز ئۇنىڭ دەردىنى ئاز تارتمىدۇق. ھازىر ئازادلىق ئارمىيە ئىچىدە ئۇنداق ئىشلار يوق، ئۇلاردا قاتتىق بولغان ئۆز - ئۆزىنى تەنقىت قىلىش تۈزۈمى بولغانلىقى، تەنقىت ۋە ئۆز - ئۆزىنى تەنقىت قىلىشنى يولغا قويۇپ تۇرۇۋاتقانلىقى ئۈچۈن، ھېچكىممۇ قانۇنغا خىلاپلىق قىلىشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ. بۇرۇن بىزنىڭ قىسىملىرىمىز ئىچىدىمۇ كىچىك گۇرۇپپىلار بار ئىدى، ئاتالمىش تەنقىت، ئۆز - ئۆزىنى تەنقىتمۇ بولغان، لېكىن ئۇ پۈتۈنلەي شەكىل ئىدى. ھەتتا شەكىلمۇ بولمىغانلىقتىن ئۇنى يولغا قويۇش تامامەن مۇمكىن بولمىغان. خوپ، بىز ھازىر رەھبەرلىك ئۇسۇلىنى ئۆزگەرتىش پۇرسىتىگە ئىگە بولدۇق!

ئۈچىنچى، خىزمەت ئىستىلىنى ياخشىلاش. بۇرۇن قىسىملاردىكى نۇقسانلارنى مەسىلەن، بىر - بىرىگە دۆڭگەش، كەينىگە سۈرۈش، ساختىپەزلىك، پارىخورلۇق، چېچىلاڭغۇلۇق قىلىش قاتارلىقلارنى كۆپچىلىك ئوبدان بىلگەچكە، بۇ توغرىدا كۆپ سۆزلەپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى يوق. بىر - بىرىگە دۆڭگەش — مەسئۇلىيەتسىزلىك قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. كەينىگە سۈرۈش — ئۇنۇمگە ئەھمىيەت بەرمەي، بۈگۈن قىلىپ بولۇشقا تېگىشلىك ئىشنى ئەتىگە، ئەتىسى

ئۆتكۈنگە، بۇ ھەپتىدىن كېلەر ھەپتىگە، بۇ ئايدىن كېلەر ئايغا سۈرۈشنى كۆرسىتىدۇ. ساختىپەزلىك قىلىش — يالغان سۆزلەش، ساختىپەزلىك بىلەن ئىشلەش بولۇپ، بۇ بىر خىل ئومۇميۈزلۈك ھادىسە. پارىخورلۇق قىلىش توغرىسىدا سۆزلەپ ئولتۇرۇشنىڭ تېخىمۇ ھاجىتى يوق. قىسىملاردا گەرچە بىر مۇنچە پاك - دىيانەتلىك، ئۆزىنى تۇتۇۋالغان ئادەملەر بولسىمۇ لېكىن پارىخورلۇق كەيپىياتى خېلىلا ئومۇملىشىپ قالغان. ئاڭلىشىمچە يۇقىرى دەرىجىلىك ئوفىتسېرلەر ھەممىشە بىر يەرگە يىغىلىپ پۇل تىكىشىدىكەن، ماجياڭ پەيجىيۇ ئوينايدىكەن، خالتىغا پۇل قاچىلاپ تىكىشىپ ئوينايدىكەن. بۇ پۇللار نەدىن كەلگەن؟ ئۇلار يوق ئادەملەرنىڭ پۇلىنى سوقۇۋېلىش، سودىگەرچىلىك قىلىش، ھۆكۈمەتنىڭ ماشىنىسىنى ئىشلىتىپ سىرتتا ئەتكەسچىلىك قىلىپ مال ئېلىپ سېتىش، ھۆكۈمەت نامىنى سېتىپ ئۆزى پايدا ئېلىش قاتارلىق ھەرقانداق قانۇنسىز قىلمىشلارنى قىلالايدۇ، بولمىسا ئۇلاردىكى پۇل نەدىن كېلىدۇ؟ چېچىلاڭغۇلۇق قىلىش - تەشكىلسىزلىك، ئىنتىزامسىزلىق قىلىش — يۇقىرىدا ئېيتقىنىمىزدەك يۇقىرى بىلەن تۆۋەننى ئوفىتسېرلەر بىلەن ئەسكەرلەرنى، ئارمىيە بىلەن خەلقنى بىر - بىرىدىن ئايرىۋېتىشنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بۇ ھالدا قوشۇنغا ئوخشىماي قالىدۇ. يۇقىرىدا ئېيتىلغان ھەر خىل يامان ھادىسىلەر ئەلۋەتتە خىزمەت ئىستىلىدىكى خاتالىق ھېسابلىنىدۇ. بۇ خىل خاتا خىزمەت ئىستىلىنىڭ شەكىللىنىشى، غەربىي - شىمالدىن ئېيتقاندا، مېنىڭ رەھبەرلىك قىلىش جەھەتتە ئىشنىڭ يولىنى بىلمىگەنلىكىمدىن بولغانلىقىنى ئالدى بىلەن بويۇنۇمغا ئالىمەن، ئەلۋەتتە. بىز ھازىر بۇرۇنقى خاتالىقلىرىمىزنى ئېتىراپ قىلساق، كېيىن مەغلۇبىيەت يولىغا قايتا قەدەم قويمايمىز. بىز مەسئۇلىيەتنى

ئۇنۇمىنى، ئىنتىزامنى، جامائەت ئەخلاقىنى، كىشىلىك قە-
دىر - قىممەتنى تەشەببۇس قىلىپ، بۇرۇنقى كونا ئىستىل،
كونا قىلىق، كونا كۆز قاراشلارنى سەممىيلىك بىلەن ھە-
قىقىي يوسۇندا تۈزىتىپ، تىرىشىپ ئۆگىنىپ، مەسئۇلىيەت-
چان، ئىشچان - چەبدەس، راستچىل، پاك - دىيانەت،
تەشكىللىك ۋە ئىنتىزامچان بولۇشتەك خىزمەت ئىستىلىنى
ئۆزلەشتۈرۈشىمىز لازىم.

تۇرمۇش ئادىتىنى ئۆزگەرتىش. ھازىر دەۋر
ئۆزگەرگەچكە، ئىجتىمائىي كەيپىياتنىمۇ ئۆزگىرىش بولۇشى،
بىزنىڭ تۇرمۇش ئادىتىمىز مۇشۇنىڭغا ئەگىشىپ ئۆزگىرىشى
لازىم. سىلەر جۇڭگو كومپارتىيىسى تەرەپىنىڭ تۇرمۇش
ئادىتىگە قاراپ بېقىڭلار، ئۇلار نېمىدېگەن ئاددىي ساددە نېمىدېگەن
چىداملىق، نېمىدېگەن ئەستايىدىل! ئۇلار يېزىدىن پارتىي-
زانلىق قىلىپ چىققاچقا، ئەزەلدىن مۇشۇنداق تۇرمۇش ئا-
دىتىنى ئۆزلەشتۈرگەن. ئۇلاردا ھورۇنلۇق، چىرىكلىشىش
ئەھۋاللىرى مەۋجۇت ئەمەس، قىمارۋازلىق قىلىش تېخىمۇ
مەۋجۇت ئەمەس، ئەخلاقسىزلىق ئىشلىرى مەۋجۇت ئەمەس.
بىز نەنجىڭدىكى چاغدا مۇنداق بىر غەلىتە پىتنە - ئىغۋالار
ناھايىتى كەڭ تارقالغان ئىدى، يەنى كومپارتىيە خوتۇننى
ئومۇمىتلاك قىلىشنى يولغا قويىمىش، ئاياللارنى تەقسىم قى-
لىپ بېرىش تۈزۈمىنى يولغا قويىمىش دېگەن گەپ - سۆز-
لەرنى ئاڭلاپ، كۆپ كىشىلەر قورقۇپ كەتكەن ئىدۇق. كې-
يىن شاڭخەيدىكى 60 نەچچە ياشلىق ئاغىنەم ماڭا: «كوم-
پارتىيە كەلدى، مەن ياشقا ئىشتىن قورقمايمەن، پەقەت
ماڭا ئاياللارنى تەقسىم قىلىپ بېرىشىدىن قورقىمەن،
مەن 60 ياشقا كىرىپ قالدىم، ئەگەر ماڭا ياش بىر ئا-
يالنى تەقسىم قىلىپ بەرسە، مەن قانداق چىدايمەن!»
دېگەن ئىدى (پاراققىدە كۈلكە) بۇ ئەلۋەتتە بىر چاخچاق

گەپ بولسىمۇ لېكىن بۇ خىل ئەكسىيەتچىل تەشۋىقاتلارنىڭ
تەسىرىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. كۆپچىلىك بىلىشى كېرەككى،
جۇڭگو كومپارتىيىسى ئاياللارغا ھۆرمەت قىلىدۇ ھەمدە ئا-
ياللار ھەرىكىتىگە ئەھمىيەت بېرىدۇ، مىسال ئۈچۈن ئالا-
لى، بېيجىڭ تەرەپ «سەككىز ئار كوچا»نى ئەمەلدىن قالدۇ-
رۇپ پاھىشە ئاياللىرىنى تەربىيىلەپ ئۆزگەرتىش خىزمىتىنى
ئىشلىمەكچى بولۇۋېتىپتۇ. ئۇلار ئەر - ئايال مۇناسىۋەتكىمۇ
ئىنتايىن ئەستايىدىل مۇئامىلە قىلىدۇ، نەدىمۇ ھېلىقى يا-
مان غەيۋەزلىك تەشۋىقاتتىكىدەك غەلىتە ئىشلار بولسۇن. مەن
بېيجىڭدىكى چاغدا، ماۋجۇشى ماڭا: «شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق
200 مىڭ كىشىلىك قىسىم بۇ يىل، كېلەر يىل ئەمەس،
بەلكى ئىندىنقى يىلدىن باشلاپ ھەربىي خىزمەتتىن
بوشاشقا باشلىغان، تەقدىردىمۇ، ئۇلارنىڭ ئىچكىرىگە قايت-
تىشىنىڭ ھاجىتى يوق. بىز ئۇلارنىڭ ئائىلە - تەۋەلىرىنى
ئەكەلدۈرۈپ بېرىمىز، ئائىلە - تەۋەلىرى بولمىغانلارغا
ئىچكىرىدىن 100 — 50 مىڭچە ئايالنى شىنجاڭغا چىقىش-
قا چاقىرىق قىلىمىز، ئۇلار مۇشىنجاڭنىڭ ھەر خىل قۇرۇلۇش
خىزمەتلىرىگە قاتنىشىپ، شۇنىڭ بىلەن بىللە ئۆز ئىختىيار-
لىقى بىلەن تاللاش ئۇسۇلى ئارقىلىق ئۆي ئوچاقلىق
بولۇپ، تىرىكچىلىك قىلسىمۇ بولىدۇ. شىنجاڭنىڭ يېرى كەڭ،
كۆپچىلىك بوز يەر ئېچىپ ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللان-
سىمۇ ياكى كان بايلىقلىرىنى ئاچسىمۇ، سانائەت ئىشلەپ-
چىقىرىشقا قاتناشسىمۇ بولىدۇ، بۇ يەر قانچە 100 مىڭ ئادەمنىڭ
تۇرمۇشىدىن مەسىلە چىقمايدۇ» دېگەن ئىدى. بۇ قېتىم لەن-
جۇغا بارغىنىمدا، مۇئاۋىن باش قوماندان پېڭ دېخۇەيمۇ
ماڭا شۇنىڭغا ئوخشاش سۆز قىلدى. بىز بىلىشىمىز كېرەككى
بۇ ئالدىن ئېيتىلغان سۆز بولماستىن، بەلكى كەلگۈسىدە پەز-
مەن پىلانلىق ھالدا ئىشلىتىدىغان ئىشلاردۇر. ھازىر بۇ

يەردە ئولتۇرغانلىرىمىز ھەربىيلەرمىز، ھەربىي كادىرلارمىز، سىلەر كەلگۈسىدە بىرەر زاۋۇت - كاننىڭ باشلىقى، كولخوز ئەزاسى، زاۋۇتلارنىڭ باشقۇرغۇچىسى بولۇپ قالارسىلەر. ... سىز ھازىر بىر روتىنىڭ كوماندىرى بولۇپ، 100 نەچچە ئادەمگە رەھبەرلىك قىلغان بولسىڭىز، بۇ 100 نەچچە ئادەم بوز يەر ئۆزلەشتۈرگۈچى بولغاندا، ئۇ ھالدا سىز مۇشۇ بىر قىسىم دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ رەھبىرى بولۇپ قالىسىز، مەيلى ھازىر ياكى كەلگۈسىدە بولسۇن، سىز رەھبەرلىك ئورنىدا تۇرغان ئىكەنسىز، رەھبەر بولغۇچىنىڭ شەرتىنى ھازىرلىشىڭىز، جەزمەن بۇرۇنقى تۇرمۇش ئادىتىڭىزنى مەسىلەن: قىمارۋازلىق، ئەخلاقسىزلىق، ھورۇنلۇق، چېرىكلىشىش قاتارلىق ئەھۋاللارنى پۈتۈنلەي ئۆزگەرتىپ، چىداملىق، ئەمگەكچان، ئاددىي - ساددا، ئەستايىدىل بولۇشتەك تۇرمۇش ئادىتىنى ئۆزلەشتۈرۈۋېلىشىڭىز لازىم. بىز بارلىق تۇرمۇش ئادىتىمىزدە، دۆلەتكە، خەلققە، قول ئاستىمىزدىكىلەرگە مەسئۇل بولۇپلا قالماي ئۆزىمىزگىمۇ مەسئۇل بولۇشىمىز لازىم.

يۇقىرىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان بىر قانچە نۇقتا ئەسلىدە ھېچبىر يېڭى گەپ ئەمەس ئىدى. ئۇنى كۆپچىلىكمۇ بىلەتتى، بۇ يەردىكى مەسىلە ئۇنى قىلمىغانلىقتا ياكى ھەقىقىي ئۇزدە ئىشلىمىگەنلىكتە. يولداشلار، بىز كۆپ يىللاردىن بۇيان ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچى ياكى سەبداشلىق مۇناسىۋەتتە بولۇپ كەلدۇق، شۇنىڭ ئۈچۈن مەن تولۇپ - تاشقان قىزغىنلىق بىلەن، كۆپچىلىكنىڭ بۇ ياخشى پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي، ئۆزىنى ئۆزگەرتىش، قىسىملارنى ئۆزگەرتىش ئارقىلىق كەلگۈسىدە ئۇلۇغ يېڭى جۇڭگونىڭ قۇرۇلۇشىغا قاتنىشىشىنى ئۈمىد قىلىمەن. بىز ئەندى ھازىرغا كەلگەندە قىلچىمۇ ئۈمىدسىزلەنمەسلىكىمىز، ھېچقانداق خام - خىياللاردا تې-

خىمۇ بولماسلىقىمىز لازىم. ئۆتكەن ئىشلارغا ساۋات قىلىپ، يېڭىباشتىن ئادەم بولۇپ، ئىشنى يېڭىباشتىن باشلاپ ئىنقىلاۋىي مەيدانىمىزنى قايتىدىن تۇرغۇزۇپ، ئىنقىلاۋىي روھىمىزنى ئىنقىلابىي قىزغىنلىقىمىزنى ۋە غەيرىتىمىزنى ئەسلىگە كەلتۈرەيلى. جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ دېموكراتىك بىرلىك سەپنى تەشەببۇس قىلىشىدىكى مەقسىدى — ھەر بىر خەلقنىڭ كۈچىنى مەركەزلەشتۈرۈشتىن ئىبارەت. ئۇلار، ھەممەيلەننىڭ كېرىكى بار، دۆلەتكە يارامىلىق ئادەملەرنى بىز نېمىشكە تاشلىۋېتىمىز؟ نېمىشكە ئۇلارنى ئۆزىمىزگە قاراتمايمىز؟ بۇنداق ئۇلۇق دۆلەت قۇرۇلۇشىنى بىز جۇڭگو كومپارتىيىسى ھەرگىزمۇ ئۆز ئالدىمىزغا تارتىۋالماقچى ئەمەسمىز. بۇنى كۆپچىلىك ئىتتىپاقلىشىپ، ھەمكارلىشىپ ئىشلىشى كېرەك دەيدۇ. بىز چوقۇم كومپارتىيىنىڭ بۇ توغرا ھەم ئۇلۇغ فاڭجېنىنى قوبۇل قىلىپ، دېموكراتىك بىرلىك سەپكە قاتنىشىپ، سېنىڭ - مېنىڭ دېمەي ھەممىمىز بىرلىكتە جۇڭگو خەلقىنىڭ ئازادلىق ئىشلىرى ئۈچۈن كۆرەش قىلايلى! يېڭى جۇڭگو قۇرۇش ئۈچۈن كۆرەش قىلايلى! بىز دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ دۆلەت ۋە ئادەم كۈچى بىلەن يېڭى جۇڭگونى قۇرۇش قۇرۇلۇشىنى ئېلىپ بېرىۋاتقانلىقىمىز ئۈچۈن، غەلىبە قىلماي، مۇۋاپپەقىيەت قازانماي قالامدۇق؟ بۇ ھەر بىر پۇقرانىڭ، بولۇپمۇ ھەر بىر ئىنقىلابىي ھەربىينىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان بۇرچى — مۇقەددەس شەرەپلىك بۇرچىدۇر!

بىز يىراقنى، چوڭ ئىشلارنى كۆزدە تۇتىشىمىز، كۆز ئالدىمىزدىكى ئۇششاق ئىشلارنى كۆزدە تۇتىشىمىز، ئالدى بىلەن ئۆزىمىزنى، قىسىملارنى ئۆزگەرتىشىمىز، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ 1 - بىڭتۇەندىن كەمتەرلىك بىلەن داۋاملىق ئۆگىنىشىمىز، ئۇلارنى ئۆزىمىزگە ئۈلگە قىلىشىمىز لازىم

مۇشۇ نۇتۇقنى قىلىپ بىر ھەپتە ئۆتكەندىن كېيىن، 12 - ئاينىڭ 13 - كۈنى گېنېرال پېڭ دېخۇەي خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ بىرىنچى بىڭتۇەندىكى ئوفىتسېرلەرنى ۋە ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارنىڭ ئورگىنىدىكى كادىرلارنى يىغىپ مېنى يەنە بىر قېتىم سۆز قىلىشقا تەكلىپ قىلدى. ئاۋال پېڭ دېخۇەي سۆز قىلدى. كېيىن مەن سۆزلىدىم. مېنىڭ سۆزلىگىنىم «يەنە قانداق ئۆزگەرتىش توغرىسىدا». ئۇنىڭ تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

5 - يەنە قانداق ئۆزگەرتىش توغرىسىدا

(1949 - يىلى 12 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ 1 - بىڭتۇەنى ۋە ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملار ئورگىنىدىكى كادىرلارغا قىلىنغان سۆز)

مۇئاۋىن باش قوماندان پېڭ دېخۇەي، گېنېرال ۋاڭجېن، تاۋسىيۆ، يولداشلار:

بايا مۇئاۋىن باش قوماندان پېڭ دېخۇەينىڭ ھەم ئەستايىدىل ھەم يۇمۇرلۇق ھەم نەزەرىيەۋى ئاساسلىق ھەمدە كۆپلىگەن پاكىتلارنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، تەكرار ئوخشۇتۇشلارنى قوللىنىپ سۆزلىگەن سۆزىنى ئاڭلىدۇق. ئۇ ھەقىقەتەنمۇ ناھايىتىمۇ ياخشى سۆزلىدى. كۆپچىلىك ئاڭلىغاندىن كېيىن ناھايىتى خۇشال بولۇشتى. مەن يولداشلارنىڭ بولۇپمۇ ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملاردىكى ئوفىتسېر يولداشلارنىڭ مۇئاۋىن باش قوماندان پېڭ دېخۇەي قىلغان توغرا، قىممەتلىك يولىيورۇقنى سەمىمىيلىك بىلەن قوبۇل قىلىشىغا ھەمدە ئۇنى ھىمايە قىلىشىغا ئىشىنىمەن.

ئەمدى مەن سۆزۈمنى باشلاي، نېمە توغرىسىدا سۆزلىسەم

بولار؟ مەن بېيجىڭدىن كەلدىم، شۇڭا بېيجىڭدىكى ۋەقەلەرنى سۆزلەپ باقايمۇ؟ ھازىر مانا مەن يەنە ئۈرۈمچىگە كېلىپ قالدىم، شۇڭلاشقا شىنجاڭدىكى ۋەقەلەرنى سۆزلەپ ئۆتەي:

مەن بۇ يىل 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنى بېيپىڭغا بېرىپ، 11 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ئايرىلدىم. مەن ئۇ يەردە 8 ئايغا يېقىن تۇردۇم. بۇ جەرياندا، بېيجىڭدە بولغان ئەڭ چوڭ ۋەقە — جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ يىغىنى ئېچىلدى، ئارقىدىنلا جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقى جاكارلاندى ھەمدە مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى تەشكىل قىلىندى. بۇ بىر چوڭ ئىش بولدى. ئۇ جۇڭگو تارىخىدىكى بىر چوڭ ئىش. تارىخنى ئۆزگەرتىپ تارىخ يارىتىشتىن ئىبارەت بىر چوڭ ئىش بولدى. جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ ئەڭ مۇھىم بىر قانچە قارارىدا جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ تەشكىلىي قانۇنى، مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەشكىلىي قانۇنى، جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ ئورتاق پىروگراممىسى ۋە دۆلەت بايرىقىنى بېكىتىش ماقۇللاندى. بۇ ئۈچ چوڭ ھۆججەت — جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ دۆلەت قۇرۇش تارىخىدىكى ئەڭ مۇھىم ھۆججەت ھېسابلىنىدۇ. كۆپچىلىك ئۇنى كۆرگەن، تەتقىق قىلىپ كۆرگەن بولۇشى مۇمكىن، شۇڭا مەن ئۇ توغرىدا سۆزلىمىسەممۇ بولار.

ئون كۈنلۈك يىغىننىڭ جەريانى ئەلۋەتتە ناھايىتى ئۇزۇن، ئۇنى تەپسىلىي بايان قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق. ئەڭ دىققەت قىلىشقا ئەرزىيدىغان نۇقتا شۇكى، بىر قانچە ئايدىن بۇيان مەن ماۋجۇشى ۋە كومپارتىيە رەھبەرلىكىدىكى دېموكراتىك بىرلىك سەپ فاڭجېنىنى چۈشەندىم. بۇ ئۇلۇغ فاڭجېن بۇ قېتىمقى جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرگەن ھەر قايسى تەرەپلەردە تولۇق

ئىپادىلەيدى. ئۇ ھەر قايسى دېموكراتىك پارتىيە گۇرۇھلار ھەرقايسى دېموكراتىك زاتلار، ھەرقايسى ئاز سانلىق مىللەتلەر، چەتئەللەردىكى جۇڭگو مۇھاجىرلىرى، شەرق، غەرپ، جەنۇپ، شىمالدىكىلەرنى ھەتتا چەتئەللەردىكىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شۇنداقلا دىنىي ساھادىكىلەرمۇ ۋەكىل قاتناشتۇردى. 660 دىن كۆپرەك ۋەكىل ئىچىدە دېموكراتىك بىرلىكسەپنىڭ ماھىيىتى ۋە مەزمۇنى تولۇق ئىپادىلەندى. بۇنى ئالاھىدە يېزىشقا ئەرزىيدۇ. يەنە مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزالىرى ۋە جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى مەملىكەتلىك كومىتېتىنىڭ تەركىبىدىن قارىغاندىمۇ، ئىسىملىكنى كۆپچىلىك گېزىتتىن كۆردى، بۇلار ھەر قايسى تەرەپلەر كۆپ قېتىم تەپسىلىي كېڭىشىش ئارقىسىدا بىردەك كېڭىشىپ بىرلىككە كەلگەندىن كېيىن سايلاپ چىققان، ھەممىدە ئۇ ھەرقايسى تەرەپلەرنىڭ ۋەكىللىك خاراكتېرىدىكى شەخسلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان. بولۇپمۇ مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى كومىتېتى، جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئەزالىرىدىن باشقا يەنە ھەرقايسى پارتىيە گۇرۇھلار، ھەرقايسى تەرەپلەردىكى دېموكراتىك زاتلار گومىنداڭ پارتىيىسىنىڭ دېموكراتىك گۇرۇھىدىكىلەر، ھەقىقەتكە قايتقان ھەر بىر باشلىقلار قاتناشتۇرۇلدى. مەندەك بىر ئەرزىمەس شەخسمۇ ئەزالىققا كۆرسىتىلدىم. سايلانغانلارنىڭ ئىسمىنىڭ ئاستىغا ئەسكەرتىش بېرىلگەن. مەسىلەن، مېنىڭ ئىسمىمنىڭ ئاستىغا «گومىنداڭ پارتىيىسىنىڭ دېموكراتىك گۇرۇھىدىن» دەپ ئەسكەرتىپ قويۇلغان. گېنېرال چېڭ چيەن، فۇزۇيىلارنىڭ ئىسمىنىڭ ئاستىغا «ھەقىقەتكە قايتقان ھەربىي باشلىقلار» دەپ ئەسكەرتىپ قويۇلغان، باشلىقلارنىمۇ مەسىلەن، گومىنداڭ ئىنقىلابىي پارتىيىسى، دېموكراتىيە بىرلەشمىسى، دېموكراتىيىنى ئىلگىرى سۈرۈش، دېموكرا-

تىيە ئىتتىپاقى، دېموكراتىيىنى ۋۇجۇتقا چىقىرىش دېگەنگە ئوخشاش تەشكىلاتلارنىمۇ بىر - بىرلەپ ئېنىق يېزىپ قويغان. سىياسىي كېڭەش بىلەن مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىگە كۆرسىتىلگەن نامزاتلار دۆلەتنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدا بىردەك ياخشى باھاغا ئېرىشتى. بۇ ئىشلار جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ بىرلىك سەپ فاڭجېنىنىڭ مۇۋاپىقيەتلىك بولغانلىقىنى ئىسپاتلىدى. يەنە دۆلەت ئىچىدە ماۋجۇشىنىڭ دانا رەھبەرلىكى يەنىمۇ ھىمايىگە، ھۆرمەتكە ئىگە بولدى.

دېموكراتىك بىرلىك سەپ فاڭجېنى ئاستىدا نۇرغۇن ئىشلار ئىشلەندى، مىسال ئۈچۈن ئالىدىغان بولساق، خۇنەندە گېنېرال چېڭ چيەن، چېن مىڭرېنلار ھەقىقەتكە قايتقاندىن كېيىن، چېن مىڭرېننىڭ بىڭتۇەنى تېزلا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ 21 - بىڭتۇەنى قىلىپ ئۆزگەرتىپ تۈزۈلۈپ 8 دىۋىزىيىگە بۆلۈندى. بىز شىنجاڭدىكى ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارنىڭ جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ 22 - بىڭتۇەنى قىلىپ 5 دىۋىزىيىگە ئايرىلغانلىقىنى بايا مۇئاۋىن باش قوماندان پېڭ دېخۇەي جاكالىدى، 3 پىيادە ئەسكەرلەر دىۋىزىيىسىگە، 25 -، 26 -، 27 - دىۋىزىيە دەپ نام بېرىلىپ بىر كورپۇس، يەنى 9 - كورپۇس قىلىپ تۈزۈلدى. ئۇنىڭدىن باشقا ئىككى مۇستەقىل ئاتلىق ئەسكەر دىۋىزىيىسى يەنى ئاتلىق 7 - دىۋىزىيە ۋە ئاتلىق 8 - دىۋىزىيە گېنېرال ۋاڭ جېن بىلەن گېنېرال تاۋ سىيۈلارنىڭ سەمىمىي كېڭەشكەنلىكىنىڭ نەتىجىسى. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە كۆپلىگەن پاكىتلار جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ دېموكراتىك بىرلىكسەپنىڭ قۇرۇق تەشۋىقات بولماستىن بەلكى ئۇنى چۈشەندۈرىدىغان كۆپلىگەن پاكىتلارنىڭ بارلىقىنى ئىسپاتلايدۇ.

مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى مەمۇرى ئىشلار پالاتاسىنىڭ

ھەر قايسى بۇ، كومىتېتلىرىغا كىرگۈزىدىغانلارنىڭ ئىسىملىكىنى
مۇزاكىرە قىلغانىدا ماۋجۇشى سۆھبەت يىغىنىنى ئۆزى باشلاس-
تە باشقۇرۇپ، كۆپچىلىكتىن پىكىر ئالدى. سۆھبەت يىغىنىدا
مەن ماۋجۇشىدىن بىر مەسىلىنى سورىغان ئىدىم. كۆپچىلىك
ھەيران قېلىشتى. ئەسلىدە سىياسىي كېڭەشنىڭ يىغىنى ئې-
چىلىشتىن بۇرۇن، ماۋجۇشى بىر كۈنى مەندىن: «ئاڭلىشىمە-
چە سىرتتا بىزنىڭ كومپارتىيىنىڭ ئىچكى قىسمىدا پەيدا بولغان
بىر نەچچە جۈملە سۆز تارقىلىپ يۈرۈپتۇ، ئاڭلىدىڭىزمۇ يوق؟
دەپ سورىدى.» مەن: «نېمە گەپ ئىكەن؟» دەپ سورىسام ئۇ:
«بەزىلەر بۇرۇن ئىنقىلاپ قىلغانلار كېيىن ئىنقىلاب قىلغانلارغا
يەتمىدى، كېيىن ئىنقىلاب قىلغانلار، ئىنقىلاب قىلمىغانلارغا يەت-
مىدى، ئىنقىلاپ قىلمىغانلار ئەكسىلئىنقىلابچىلارغا يەتمىدى!»
دەپتۇ دېدى. مەن «ھە! بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغانمەن» دېدىم. ئۇ
يەنە ماڭا مۇنداق بىر ھېكايىنى سۆزلەپ بەردى. ليۇشاۋچى
ئەپەندى تىيەنجىندە زاۋۇدلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ
يىغىنىغا رىياسەتچىلىك قىلىشۋاتقاندا، ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە:
«سىلەر ھەممىڭلار كەلگۈسىدە بىزنىڭ كادىرىمىز بولۇپ قالىسى-
لەر، يېڭى جۇڭگونى قۇرىدىغان ياخشى كادىرلاردىن بۇ-
لۇپ قالىسىلەر.» دېگەندە، بەزىبىر پارتىيە ئەزالىرى قايىل
بولماي: «ئۇلار ئەسلىدە بۇرژۇئازىيە كاپىتالىستلارنىڭ قول
ئاستىدا ئىشلىگەن ئىدى، ھازىر ئەمدى بىز تەرەپكە ئۆتتۈۋىدى
بىر دەمدىلا بىزنىڭ ياخشى كادىرلىرىمىزغا
ئايلىنىپ قالىدىغان بولدى، ئۇ ھالدا بىز-
چۇ؟ ھەممىنى شۇلارغا ئۆتكۈزۈپ بېرەيلى!» دېگەن. ماۋجۇ-
شى: «بىزنىڭ مۇشۇنداق ئىچى تار پارتىيە ئەزالىرىمىزچە
بولسا، خەقنى ئەسىر ئورنىدا كۆرسەك بولغىدەك!» دېدى.
سۆھبەت يىغىنىدا مەن، يۇقىرىدىكى ئۈچ جۈملە سۆز توغرى-
سىدا ماۋجۇشىدىن: «بۇرۇن ئىنقىلاب قىلغانلار كېيىن ئىن-

قىلاب قىلغانلارغا يەتمىدى، كېيىن ئىنقىلاب قىلغانلار ئىن-
قىلاب قىلمىغانلارغا يەتمىدى، ئىنقىلاب قىلمىغانلار ئەكسىل
ئىنقىلابچىلارغا يەتمىدى دېگەن پارتىيە ئىچىدىكى بۇ خىل
سادىغا سىز قانداق پوزىتسىيەدە بولىسىز؟» دەپ سورىغان
ئىدىم، ماۋجۇشى: «ھازىر بىز پارتىيە ئىچىدە تەربىيىلەش
قايىل قىلىش خىزمىتىنى ئېلىپ بېرىۋاتىمىز» دېدى. مەن
«قايىل قىلالىدىڭلارمۇ يوق؟» دەپ سورىسام ئۇ: «ھەي، ئاس-
تا - ئاستا قايىل قىلىشقا، ئاستا - ئاستا تەربىيىلەشكە
توغرا كېلىدۇ، بۇ ئۇنداق ئاسان ئىش ئەمەس دېدى. ئۇنىڭ
بۇ سۆزى ھەقىقەتەن راست. لېكىن بىز شۇنى بىلىشىمىزكى
دېموكراتىك بىرلىكسەپ سىياسىتى خېلى بۇرۇنلا بېكىتىلىپ
بولغان. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇنىڭ پۈتۈنلەي ئەمەلىيەتتە
كۆرسىتىلىۋاتقانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدىغان ناھايىتى
كۆپ پاكىتلار بار. بولۇپمۇ مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ
ئەزالىرى ۋە مەمۇرىي ئىشلار كېڭىشىدىكى ھەرقايسى ئورۇن-
لارغا خادىملارنى سەپلەشتە، مەركىزى خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ
ئەزالىرى ئىچىدە جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئەزالىرى
ئاران يېرىم سانىنى ئىگىلىدى. مەمۇرىي ئىشلار كېڭىشىدى-
كى 30 ئورۇننىڭ مەسئۇللىرى ئىچىدە كومپارتىيە ئەزالىرى
$\frac{3}{5}$ قىسمىغىمۇ يەتمەيدۇ، (17 ئورۇننى جۇڭگو كومپارتىيە-
سى ئىگىللىدى، 13 ئورۇننى باشقىلار ئىگىلىدى)
ماۋجۇشى بىر كۈنى كۆپلىگەن ئادەملەرنىڭ ئالدىدا:
«ھازىر يەنە بەزىلەر كومپارتىيە ھەممىگە ئىگە بولسا
بولاتتى دېگەننى تەشەببۇس قىلىشۋاتىدۇ، بىزنىڭ ھەممىگە
ئىگە بولۇۋېلىشىمىز مۇمكىنمۇ؟» دېۋىدى كۆپچىلىك كۈلۈشۈپ
كەتتى. ئۇ يەنە: «ھەممىگە ئىگە بولۇۋېلىشقا بولمايدۇ، كۆپ-
چىلىك ھەمكارلىشىپ ئىشلىشىمىز لازىم!» دېدى. ئۇنىڭ بۇ-

خىل پوزىتسىيىسى ھەر قانداق دېموكراتىك پارتىيە گۇرۇھىنى ۋە دېموكراتىك زاتلارنى چىن كۆڭلىدىن قايىل قىلماي قويمايدۇ، ئۇلار بۇ ئۇلۇغ فاكتىدىن تەسىرلەنمەي قالمايدۇ، ئۇنىڭ رەھبەرلىكىنى سەمىمىلىك بىلەن قوبۇل قىلمايدىغانلار چىقمايدۇ!

بۇ يەردە مەن يەنە جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ دېموكراتىك روھىنى، مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ دېموكراتىك روھىنى، باشقىچە قىلىپ ئېيتقاندا يېڭى دېموكراتىزملىق دېموكراتىك روھنى كۆرۈۋالدىم. جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ بارلىق دېموكراتىك پارتىيە گۇرۇھلار، دېموكراتىك زاتلارغا تۇتقان دېموكراتىك روھى ھەرگىز تاسادىپىي ئىش ئەمەس. ئۇ ئالدى بىلەن ماۋجۇشىنىڭ دېموكراتىك رەھبەرلىكىدىن بولغان. ئۇ بۈگۈن بېيجىڭدىلا شۇنداق بولۇپ قالماي بەلكى 28 يىللىق ئىنقىلابىي كۈرەش تەجرىبىسىنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن، ئەزەلدىنلا پارتىيە ئىچىدە مۇشۇنداق ئىشلەپ كەلگەن. بىر كۈنى مەركىزىي ھۆكۈمەت يىغىنىدا، ئۇ: بىز ھەر قانداق جايدا دېموكراتىك روھنى جارى قىلدۇرۇشىمىز لازىم. مەن پارتىيە ئىچىدە مۇنداق ئىككى جۈملە سۆز قىلغان ئىدىم: «بىلگىنىنى ئېيتماي قويماسلىق، ئېيتقاندىمۇ قالدۇرماي ئېيتىش». لېكىن بۇ كەملىك قىلىدىغاندەك تۇرىدۇ، يەنە مۇنداق ئىككى جۈملە سۆزنى قوشۇش كېرەك: «سۆزلىگۈچىدە ئەيىپ يوق، ئاڭلىغۇچى ئىبرەت ئالسۇن.» بۇنداق دېگەنلىك — سۆزلىگۈچى بولسا سۆزلەۋەر، خاتا سۆزلەپ قويساڭمۇ ھېچگەپ يوق دېگەندىن ئىبارەت. بۇ نېمىدېگەن تولۇق بولغان دېموكراتىك روھ — ھە! ھەربىيلەر ئىچىدىمۇ، بايا مۇئاۋىن باش قوماندان پېڭ دېخۇەي دېموكراتىك تۈزۈم خېلى بۇرۇنلا يولغا قويۇلدى، دەپ ئېيتتى. ئۇلار دېموكراتىك تۈزۈمنى پارتىـ

يە ئىچىدە، سىياسىي جەھەتتە يولغا قويۇپلا قالماي، ھەربىيلەر ئىچىدىمۇ يولغا قويغان. بۇ ئالاھىدە ئىجادىيەت. خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ غەلىبە قىلىشىدىكى ئەڭ چوڭ كاپالەت. ئۆتكەن قېتىم مەن ھەققەتەن قايتقان قىسىملاردىكى كادىرلارغا سۆزلىگەنىدە بۇنى ئالاھىدە ئۆتتۇرىغا قويغان ئىدىم.

يەنە بىر قانچە مىسال كۆرسىتىپ ماۋجۇشىنىڭ دېموكراتىك روھىنى چۈشەندۈرۈپ ئۆتىمەن. دۆلەتنىڭ ئىسمى توغرىسىدا ئەسلىدە جۇڭگو كومپارتىيىسى «جۇڭخۇا خەلق دېموكراتىك جۇمھۇرىيىتى» دەپ ئاتاشنى تەشەببۇس قىلغان ئىدى. لېكىن بەزىلەر «دېموكراتىك» بىلەن جۇمھۇرىيەت سۆزىنىڭ مەنىسى ئوخشاش، تەكرارلىنىپ قالىدىكەن، ئوقۇشقىمۇ ئەپلىك بولمايدىكەن دەپ قارىدى، كۆپچىلىك مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق دېموكراتىيە دېگەن سۆزنى قىسقارتىۋەتتى. يەنە ئالىدىغان بولساق دۆلەت بايرىقىنى تاللاپ بېكىتىشتە، تەييارلىق ھەيئىتى بىر قانچە ئاي ئىلگىرى ئۇنىڭ سىزما نۇسخىسى توغرىسىدا گېزىتكە مۇراجىئەت چىقارغان ھەمدە 2000 خىلدىن كۆپرەك نۇسخا تاپشۇرۇپ ئالغان. يىغىندا دۆلەت بايرىقى، دۆلەت گىربى، دۆلەت شېئىرىنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىنىپ 2000 خىلدىن كۆپرەك نۇسخا ئىچىدىن ئالدى بىلەن 30 نى تاللاپ، ئۇنى بېسىپ كۆپچىلىككە پايدىلىنىش ئۈچۈن تارقىتىپ بەرگەن. گۇرۇپپا تەكشۈرۈپ بېكىتكەندىن كېيىن، ئۇلار ئۆزلىرى ئەڭ مۇۋاپىق كۆرگەن ئۈچ نۇسخىنى تاللاپ چىققان. بايراقنىڭ سول تەرىپىنىڭ يۇقىرى قىسمىدا بىر چوڭ يۇلتۇز، ئاستىغا بىر ياكى ئىككى ئۈچ توغرا سىزىق سىزىلغان چوڭ يۇلتۇز جۇڭگو كومپارتىيىسى رەھبەرلىكىنىڭ سىمۋولى قىلىنغان. بىرىنچى توغرا سىزىق خۇاڭخې، ئىككىنچى توغرا سىزىق چاڭجياڭ خۇاڭخې،

ئۇچىنچى توغرا سىزىق جۇجىياڭ بولۇپ. بۇلار جۇڭگو مەـ
دەنىيىتى پەيدا بولغان ئورۇنغا سىمۋول قىلىنغان. گۇرۇپـ
پىلار بويىچە مۇزاكىرە ئېلىپ بارغاندا، مەن كۆپلىگەن مىسالـ
لارنى كەلتۈرۈپ قارشى تۇرىدىغانلىقىمنى بىلدۈرگەن بولسام مۇ
لېكىن ئۇنىڭغا نەتىجىسى بولمىدى. يەنە بىر قانچە كۈن ئۆتسە
يىغىندا مۇزاكىرە قىلىپ قارار چىقىرىشقا توغرا كېلەتتى.
بىر كۈنى كەچتە ماۋجۇشى 6 ــ 5 جوزىلىق مېھمان چاـ
قىرىپتۇ. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھەربىي ۋەكىللەر ئىدى. زىياـ
پەت ئارىلىقىدا مەن ماۋجۇشىغا: بىر ئىشنى سىزدىن سوـ
رىماقچى ئىدىم. ئەگەر پىكىرىڭىزنى باشقىلار ئاڭلاپ قالسا
ياخشى بولماس دەپ ئويلىسىڭىز، مەن مەخپىيەتلىكنى ساقـ
لاشقا ۋەدە بېرىمەن» دېگەن ئىدىم. ئۇ «سىز ئېيتىۋېرىڭ.»
دېدى. مەن «سىز دۆلەت بايرىقى نۇسخىسىنىڭ قايسىسىغا
قوشۇلىسىز؟» سورىدىم. ئۇ. مەن بىر يۇلتۇز، بىر سىزىقلىققا
قوشۇلىمەن، سىزچۇ؟» دېدى. مەن: «مەن بۇ نۇسخىغا قارـ
شىمەن، ئەكتى قىزىل دۆلەت بايرىقى دۆلەت ۋە ئىنقىلابقا
ۋەكىللىك قىلىدۇ، ئوتتۇرىغا بىر سىزىق سىزىلسا دۆلەتنى
بۆلۈۋەتكەنلىك، ئىنقىلابنى بۆلۈۋەتكەنلىك بولمامدۇ؟ شۇنداقـ
لا بىر سىزىقنى خۇاڭخېنا سىمۋول قىلىشمۇ ئىلمىي ئەمەس،
پۇقرالار ئۇنى بىر كالتەككە، ھەتتا سۇن ۋۇكۇڭنىڭ ئالتۇن
كالتىكىگە ئوخشىتىپ قېلىشى مۇمكىن» دېدىم. ئۇنىڭدىن باشـ
قا مەن يەنە كۆپلىگەن سەۋەبلەرنى كۆرسىتىپ ئۆزۈمنىڭ
سۆزىنى قوللاپ چىقتىم. ئۇ: «بۇ بىر مەسىلە ئىكەن، بەزىلەر
بۇ نۇسخىنى ئىشلىتىشنى ناھايىتى تەشەببۇس قىلىشىۋاتىدۇ» دېـ
دى. ھەمدە ئۇنىڭ بىر مۇنچە سەۋەبلىرىنى كۆرسىتىپ، «مەن
يەنە كۆپچىلىك بىلەن مۇزاكىرە قىلىپ باقاي» دەپ جاۋاب
بەردى. 2 كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ئۇ 50 ـ 40 ئادەمنى چاـ
قىرتتى. بۇنىڭ ئىچىدە مەنمۇ بار. قارىسام ئۇلار مەدەنىيەت

خادىملىرى، رەسساملار، سەنئەتكارلار ئىكەن. ئارىسىدا
مەنلا ئەسكەر ئىكەنمەن. ماۋجۇشى ئالدى بىلەن مەسىلىنى
ئوتتۇرىغا قويۇپ بۇ نۇسخىنىڭ يېتەرسىز تەرىپىنى
سۆزلىگەندىن كېيىن، «مېنىڭچە چوڭ يىغىندا بىر سىزىقلىق
نۇسخىغا قارشى تۇرىدىغانلار پەقەت $\frac{1}{4}$ ياكى $\frac{1}{3}$ قىسمىنى
ئىگىلىشى مۇمكىن، $\frac{4}{3}$ ياكى $\frac{2}{3}$ قىسىم كىشىلەر قوللىماـ
قوللىساق بولىدۇ. لېكىن بۇنداق قىلساق قانائەتلىنەرلىك
بولمايدۇ، شۇڭا بىز ھەممىيلەن بىردەك ماقۇل كۆرىدىغان
نۇسخىدىن بىرنى تاللىساق. كۆپچىلىك ئويلاپ كۆرۈسەڭلار»
دەپ سۆزلەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، ئۇ تارقىتىلغان پايدىـ
لىنىش ماتېرىيالىدىكى 36 ـ نومۇرلۇق نۇسخىنى ئېچىپ يولـ
داشلارنىڭ كۆرۈپ بېقىشىغا سۇندى. ئۇ دەل ھازىرقى 5
يۇلتۇزلۇق قىزىل بايراق بولۇپ، ئۇنى بۇ قانداق ئىكەن؟
دەپ سورىۋىدى مەن ئالدى بىلەن قوللايدىغانلىقىمنى
بىلدۈردۈم. كۆپچىلىكمۇ تەڭلا: ياخشى دېيىشتى.
پەقەت 3 كىشى باشقىچە پىكىرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ:
«بۇ 4 يۇلتۇز ئىشچى دېھقان، ئۇششاق بۇرژۇئازىيە ۋە مىلـ
لىي بۇرژۇئازىيىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ، ئەگەر كەلگۈسىدە سوتـ
سىيالىزمغا قەدەم قويساق كەينىدىكى 2 سىنىپ يوقىلىدۇ.
ئۇ چاغدا دۆلەت بايرىقىنى يەنە ئۆزگەرتىشكە توغرا كېلەتـ
دۇ ـ ئەمەسمۇ؟ دېدى. مەن ئويلاپ قارىسام بۇمۇ بىر مەـ
سىلە ئىكەن. ماۋجۇشى ناھايىتى چاققانلىق بىلەن: «چۈشەندۈرۈ
شنى ئۆزگەرتسەك قانداق؟ 4 يۇلتۇزنى 4 سىنىپنىڭ سىمۋو
لى دېمەي، 5 يۇلتۇزلۇك قىزىل بايراقنى جۇڭگو خەلقىنىڭ
ئىنقىلابى بۈيۈك ئىتتىپاقلىقىنىڭ سىمۋولى دەيلى» دېۋىدى، كۆپچىـ
لىك ناھايىتى خۇشال بولغان ھالدا قىزغىن ئالقىش ياڭراتتى.
چوڭ يىغىندىمۇ ناھايىتى ئوڭۇشلۇق ھالدا ماقۇللاندى. ئەسـ

لىدە $\frac{2}{3}$ ياكى $\frac{3}{4}$ قىسىم كىشىلەر قوشۇلسا كۆپ سانلىق
ھېسابلىناتتى. نېمە ئۈچۈن ئاز ساندىكى كىشىلەرنىڭ پىك-
رىگىمۇ ئېتىبار بېرىلىدۇ؟ دېمەك بۇ دېموكراتىك روھتۇر!
10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى چۈشتىن بۇرۇن مەركىزىي خەلق
ھۆكۈمىتى ئەزالىرىنىڭ 1 - قېتىملىق يىغىنى ئېچىلىپ، سىرت-
قا ئېلان قىلىنىدىغان ئاخبارات قارار قىلىنماقچى ئىدى، ئۇ-
نىڭدا مۇنداق بىر قانچە جۈملە سۆز بار ئىدى: «ماۋزې-
دۇڭ رەئىسلىككە سايلاندى، جۇدې، ليۇشاۋچى، سۇڭ چىڭ-
لىڭ، لى جىشېن، جاڭ لەن، گاۋگاڭ مۇئاۋىن رەئىس-
لىككە سايلاندى، يەنە 56 نەپەر ھەيئەت ئەزا سايلاپ چى-
قىلدى.» ئاخباراتنىڭ تېكىستى بېسىپ تەييار قىلىنغان بو-
لۇپ، بىر دەمدىن كېيىنلا تيەنئەنمېندىكى جۇڭخۇا خەلق
جۇمھۇرىيىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى تەبرىكلەش مۇراسىمىدا ئې-
لان قىلىناتتى، ھېلىمۇ ياخشى لى ليسەن ئەپەندى مېنىڭ ئوڭ
يېنىمدا ئولتۇرغان ئىكەن، مەن ئۇنىڭدىن «بۇنداق سۆز ئىش-
لىتىلسە ياخشى بولماسمىكىن؟» دەپ سورىدىم، ئۇ «قانداق
مەسىلە بار؟» دەپ سورىدى. مەن «56 نەپەر ئەزا بار دې-
يىلسە بۇ سۆز بەك ئاددىي بولۇپ قالماسمۇ؟ رەسمىي ئاخ-
بارات بولغاندىكىن، نىمىشكە بارلىق ئەزالارنىڭ ئىسمى يېزىلما
يدۇ؟» دېدىم. ئۇ «توغرا» دېدى. مەن: «سىز دەپ باقسىڭىز، دېدىم
ئۇسىزنىڭ دېگىنىڭىز ياخشى» دېدى، مەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ بۇمەس-
لىنى ئوتتۇرىغا قويۇۋىدىم. ماۋجۇشى دەرھال قوشۇلىدىغانلىقىنى
بىلدۈرۈپ: بولىدۇ، 56 نەپەر ھەيئەت ئەزانىڭ ئىسمىنى يازساق
بىزنىڭ مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىمىزنىڭ قۇدرىتىنى نامايەندە
قىلىدۇ، دېدى. كۆپچىلىك ئۇنى ئاڭلاپ چاۋاك چېلىشتى.
مەن پەقەت مۇنداقلا بىر» ئىككى مىسال ئېلىپ كۆرسەت-
تىم، يەنە باشقا پاكىتلار ناھايىتى كۆپ. بۇ مىساللاردىن ماۋ-

جۇشى ۋە جۇڭگو كومپارتىيىسى رەھبەرلىكىنىڭ دېموكراتىك
روھىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. بۇ جۇڭگو كومپارتىيىسىدىكى
دوستلارغا ئېھتىمال ئادەتتىكى ئىشتەك بىلىنىشى مۇمكىن.
لېكىن بىز ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملاردىكىلەر ئۇنى تولۇق
چۈشىنىشىمىز، تونۇشىمىز لازىم. شۇنداق قىلغاندىلا ھەممە
ئىشتا خاتىرجەم بولالايمىز.

بېيجىڭدا كۆرگەن ئىشلىرىم ناھايىتى كۆپ بولغاچقا، ئۇ-
نى بىر - بىرلەپ سۆزلەپ ئولتۇرمايمەن، ھازىر ئۈرۈمچىگە
كەلگەندىن كېيىن كۆرگەنلىرىمنى قىسقىچە سۆزلەپ ئۆتەي:

6 - كۈنى مەن ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملار ۋە ئورگان
كادىرلىرىغا بىر قېتىم سۆز قىلغان ئىدىم. مۇئاۋىن باش قو-
ماندان پىڭدېخۇەي ۋە قوماندان ۋاڭ جېن ئوبدان سۆزلى-
دىڭىز، ئۇنى ئېلان قىلىش كېرەك دېدى. مەنمۇ ئۇ-
نى رەتلەپ گېزىتتە ئېلان قىلماقچى ياكى كىچىك كىتابچە
قىلىپ بېسىپ كۆپچىلىككە تەقدىم قىلماقچىمەن، بولۇپمۇ
جۇڭگو كومپارتىيىسىدىكى دوستلارنىڭ تەنقىت ۋە تۈزىتىش
بېرىشىنى سورايمەن. ئۆتكەن قېتىم سۆزلىگەنلىرىمنى بۈگۈن
تەكرارلىمايمەن، بۈگۈن ئالاھىدە ئوتتۇرىغا قويىدىغىنىم كۆپ-
چىلىكتىكى كونا ئاڭ، كونا ئىدىيە، كونا قاراش جەھەتلەر-
دىكى مەسىلىلەر.

ئالدى بىلەن ئالاھىدە ئوتتۇرىغا قويىدىغىنىم، ھازىر دۆ-
لەت ھاكىمىيىتىنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالىغا نىسبەتەن، گومىن-
داڭ پارتىيىسى سىستېمىسىدىكى پارتىيە ئەزالىرى ياكى
كادىرلاردا بىز مەغلۇپ بولدۇق دېگەن ئورتاق تونۇش جەز-
مەن تۇرغۇزۇلۇشى كېرەك. سەنمىنجۇيى ۋە ئىنقىلابنى ئېلىپ
ئېيتساقمۇ، بىز يەنىلا غەلىبە قىلدۇق. ئېھتىمال بەزىلەر ھا-
زىر: «نۆۋەتتە ئىككى پارتىيىنىڭ ئېلىشىشىدا كومپارتىيە
غەلىبە قىلدى. گومىنداڭ مەغلۇپ بولدى.» دەپ ئويلاۋاتت-

قالدۇر، ياكى شۇنداق دېگۇسى بادۇر. بۇنداق قاراش خاتا! مۇتلەق خاتا! ئۆتكەن قېتىم سۆزلىگەن سۆزۈمدە بۇ توغرىدا ئانچە - مۇنچە توختالغان ئىدىم. ئەگەر گومىنداڭنىڭ ئۆز مەنپەئەتىدىن ئېلىپ ئېيتساق، گومىنداڭ ھەقىقەتەنمۇ ئاللىقاچان مەغلۇپ بولۇپ بولغان بولىدۇ. لېكىن ئىنقىلاب نۇقتىئىنەزىرىدىن ئېلىپ ئېيتساق بىز مەغلۇپ بولمىدۇق — بەلكى غەلىبە قىلدۇق. نېمە ئۈچۈن؟ بىز ئالدى بىلەن: گومىنداڭ نېمىنى كۆزلەيدۇ؟ دەپ سوراپ باقايلى. ئۇ ئىنقىلابنى، ئىنقىلابىي سەنمىنجۇيىنى ئىشقا ئاشۇرۇشنى كۆزلەيتتى. لېكىن ئۇ، گومىنداڭ ھاكىمىيەتنى قولغا ئالغاندىن كېيىن، ئەكسىلئىنقىلابىيلىشىپ كەتتى، سەنمىنجۇيىغا قارشى تۇرىدىغان بولۇپ قالدى. مۇشۇ نۇقتىدىن قارىغاندا بىز ئىنقىلابنى مەغلۇپ بولدى دېسەك بولىدۇ. ھازىرقى ئۆزگىرىشكە نىسبەتەن بىز جۇڭگو كومپارتىيىسى رەھبەرلىكىنىڭ ئىنقىلابىي ئىكەنلىكىنى، خەلقنى كۆزلەيدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ يېڭى دېموكراتىزم ۋە سەنمىنجۇيىنىڭ ئاساسلىق نۇقتىلىرىغا مۇۋاپىق كېلىدىغانلىقىنى ئېتىراپ قىلىشىمىز لازىم. بىزگە ناھايىتى ئېنىقكى، بىز ئەكسىلئىنقىلابىي يولدىن ئىنقىلابىي يولغا قەدەم قويدۇق. سەنمىنجۇيىغا قارشى تۇرىدىغانلاردىن سەنمىنجۇيىنى ئىشقا ئاشۇرۇشقا باراۋەر بولغانلارغا يۆتكەلدۇق. نېمە ئۈچۈن مەغلۇپ بولدۇق؟ بىز ئويغىنىشىمىز لازىم! بۇ دەل بىزنىڭ ئىنقىلابىمىزنىڭ غەلىبىسى! شۇنداقلا سەنمىنجۇيىنىڭ غەلىبىسى ھېسابلىنىدۇ!

جۇڭگو - سوۋېت ئىككى دۆلەت مۇناسىۋىتى توغرىسىدا بەزىلەردە بەزى بىر خاتا كۆزقاراشلار بولۇپ، ئۇلار «شىنجاڭدا ئۇرۇش بولىدىغان بولسا، سوۋېت ئىلى تەرەپكە ياردەم بېرىدۇ - دە، ئۇلار شىنجاڭنى ئىشغال قىلىۋالىدۇ. نەتىجىدە ئۇ سوۋېتنىڭ بولۇپ كېتىدۇ. ئەگەر خەلق ئازادلىق ئارمىيە-

سى شىنجاڭغا كىرىدىغان بولسا، شىنجاڭ يەنىلا جۇڭگونىڭ زېمىنى بولۇپ تۇرۇۋېرىدۇ. شۇڭا تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىشنى خالايمىز» دەپ قارىغان. بۇنداق قاراش خاتا! پۈتۈنلەي خاتا! سوۋېتنىڭ جۇڭگوغا قارىتا ھېچقانداق زېمىن تەلەپ قىلىش غەرىزى يوق، جۇڭگو - سوۋېتتىن ئىبارەت ئىككى دۆلەتتىكى ئىككى چوڭ مىللەتنىڭ مۇناسىۋىتى يېقىن بولۇشى كېرەك. بولۇپمۇ بۇندىن كېيىن ئىككى دۆلەتنىڭ مەنپەئەتى پۈتۈنلەي بىردەك بولۇشى لازىم. بولۇپمۇ شىنجاڭدا مىللەت، تارىخ، جۇغراپىيە، ئىقتىساد، مەدەنىيەت جەھەتلىرىدە ئايرىۋېتىشكە بولمايدىغان مۇناسىۋەت شەكىللەنگەن. جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقى ھازىر باشلانغان بولماستىن، بەلكى روسىيە ئۆكتەبىر ئىنقىلابىي مەزگىلىدىلا باشلانغان. بىزنىڭ ئۇلۇغ ئىنقىلابىي ئۇستازىمىز سۇن جۇڭشەن ئەپەندى ئۆز ۋاقتىدا: «جۇڭگو گەرچە ئىنقىلابنى بۇرۇنراق باشلىغان بولسىمۇ لېكىن يەنىلا روسىيىنى ئۆزىگە ئۇستاز قىلىشى لازىم» دېگەن ئىدى. 1924 - يىلى گومىنداڭنىڭ بىرىنچى قېتىملىق مەملىكەتلىك ۋەكىللەر قۇرۇلتىيىدىن كېيىن، روسىيە بىلەن، كومپارتىيە بىلەن بىرلىشىش، ئىشچى-دېھقانلارنى يۆلەشتىن ئىبارەت ئۈچ چوڭ سىياسەت ماقۇللانغان ئىدى. سۇن جۇڭشەن ئەپەندى ۋاپات بولۇش ئالدىدا: سوۋېت ئىتتىپاقىغا يوللىغان ۋەسىيەتنامىسىدە مۇنۇلارنى تېخىمۇ تەنتەنىلىك بىلەن بايان قىلغان:

«......... مېنىڭ قالدۇرۇپ قويغىنىم گومىنداڭ بولدى. مەن گومىنداڭنىڭ جاھانگىرلىك تۈزۈمىدىن جۇڭگونى ۋە باشقا تاجاۋۇزچىلىققا ئۇچرىغان ئەللەرنى ئازاد قىلىشتىن ئىبارەت ئۆزىنىڭ تارىخىي ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاش جەريانىدا سىلەر بىلەن بىللە كۈچ چىقىرىپ ھەمكارلىشىپ ئىشلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن. تەقدىر ئۆزۈمنىڭ ئورۇنلاپ بولالمىغان ئىش-

لىرىمىنى — گومىنداڭچىلارغا سادىق ۋە ساۋاقلارنى يەكۈنلەپ مېنىڭ ھەقىقىي دوستلىرىمنى تەشكىللىيەلەيدىغان كىشىلەرگە تاپشۇرۇشقا مەجبۇر قىلدى. مەن گومىنداڭنىڭ مىللىي ئىنقىلابىي ھەرىكەتلەر ۋە خىزمەتلەرنى ئېلىپ بېرىپ، جۇڭگونى جاھانگىرلىكنىڭ جۇڭگوغا تاڭغان يېرىم مۇستەملىكە ھالىتىدىن ۋە ئۇنىڭ ئاسارىتىدىن قۇتۇلدۇرۇشنى جېكىلىدىم. بۇ مەقسەتكە يېتىش ئۈچۈن، گومىنداڭنىڭ داۋاملىق سىلەر بىلەن قول تۇتۇشۇپ مېڭىشىنى بۇيرۇدۇم. مەن ھۆكۈمىتىڭلارنىڭ بۇرۇنقىدەكلا بىزگە ياردەم بېرىپ تۇرىدىغانلىقىغا ئىشەنچىم كامىل.

قەدىرلىك يولداشلار، سىلەر بىلەن ۋىدالىشىۋاتقان پەيتتە ئۆزۈمنىڭ قىزغىن ئارزۇ-ئىستىكىمنى ئىزھار قىلىمەن. پات ئارىدا تاڭ يورۇيدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن. ئۇ چاغدا ياخشى دوستىمىز سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ۋە ئىتتىپاقداش دۆلەتلەرنىڭ گۈللەنگەن، مۇستەقىل جۇڭگونى قىزغىن قارشى ئالىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن......»

بۇ نېمە دېگەن كۈچلۈك ۋە سەمىمىي ئىستەك! ۋەسىيەتنامىدە يەنە: «چوقۇم خەلق ئاممىسىنى ئويغىتىپ، دۇنيادىكى بىزنى ئۆزى بىلەن تەڭ كۆرىدىغان مىللەتلەر بىلەن بىرلىشىپ ئورتاق كۈرەش قىلىڭلار!» دەپ يەنىمۇ سەمىمىيلىك بىلەن تاپىلىغان. شۇ چاغدىكى جۇڭگو، جاھانگىرلارنىڭ قورشاۋىدا تۇرۇۋاتقاچقا، سوۋېتلەر ئىتتىپاقىدىن باشقا ئىككىنچى بىر دۆلەت بىزنى ئۆزى بىلەن تەڭ كۆرمىگەن. كۆپچىلىك شۇنى چوڭقۇر تونۇشى كېرەككى، جۇڭگو بىلەن سوۋېتنىڭ يېقىن ئۆتۈشى مۇقەررەر ھەم زۆرۈر ئىش. شۇڭا ھەرگىزمۇ رەڭلىك كۆزەينەك بىلەن شەيئىلەرنى كۆزەتمەسلىكىمىز لازىم. بولمىسا بىز قايتىدىن خاتالىشىپ كېتىمىز. بىز سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن ئوخشاش، مەنپەئەتىمىز بىردەك. شۇڭا بىز ئىككى چوڭ دۆلەت سەمىمىيلىك بىلەن قولنى-قولغا تۇتۇشۇپ دۇنيا تىنچلىقى ئۈچۈن ئورتاق كۈرەش قىلىشىمىز لازىم. يەنە بىر قەدەم ئارقىغا چېكىنىپ سۆزلەيدىغان بولساق، بۇرۇن سوۋېتلەر ئىتتىپاقى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە گۇمانلىنىش، ئەيىبلەپ-سەپلەپ ئۆتكۈزۈۋېتىش پوزىتسىيىسىنى تۇتۇپ كەلگەن ئىدى. ھازىر بولسا كوممۇنىستىك پارتىيە رەھبەرلىك قىلىۋاتقان ھاكىمىيەتكە سەمىمىيلىك بىلەن ياردەم بېرىش پوزىتسىيىسىنى تۇتۇپ كېلىۋاتىدۇ. بۇنى دۆلەت مەيدانىدىن ئېلىپ ئېيتساق، بىزنىڭ سۇن جۇڭشەن ئەپەندى قالدۇرغان سوۋېت بىلەن بىرلىشىش سىياسىتىنىڭ بۈگۈنكى كۈندە پۈتۈنلەي ئەمەلگە ئېشىپ ئۇنۇمگە ئېرىشكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ، بىز رازى بولمايدىغان يەنە نېمە بار؟

دۆلەت ئىچىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر مەسىلىسى بولۇپمۇ شىنجاڭدىكى مىللىي مەسىلىگە كەلسەك، بەزى كىشىلەردە باشتىن-ئاخىر بۇ توغرىدا توغرا كۆزقاراش تۇرغۇزۇلغىنى يوق. مىسال ئۈچۈن ئالىدىغان بولساق، يېقىندا مىللىي ئارمىيىنىڭ ئۈرۈمچىگە كەلگىنىنى كۆرۈپ، بەزىلەر: «ئۇلار نوچىلىق قىلغىلى تۇردى، گەدىيىشىپ كېتىۋاتىدۇ!» دېيىشىپ، نارازى بولۇشماقتا. بۇنداق قاراشلار خاتا! تامامەن خاتا! بۇرۇن بىز ئېلان قىلغان سۆزلەردە مۇنداق دەپ ئالاھىدە كۆرسەتكەن ئىدۇق: بۇرۇن سابىق مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ شىنجاڭنى ئىدارە قىلىشتىكى سىياسەتلىرىنىڭ ھەممىسى خاتا بولغان، ئۇلار بويسۇندۇرغۇچى قىياپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىپ، ھەممە تەرەپتىن يۇقىرى بېسىم بىلەن ئېكىسپىلاتاتسىيە قىلىپ كەلگەنلىكتىن، ھەدېسە توپىلاڭ ۋە چاتاق چىقىپ، خەلقلەر كۆڭۈل كەچۈرەلمەيدىغان ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغان ئىدى. بىز شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىن، بىز قىلچە

ئېككىلەنمەستىن تارىختىكى خاتالىقلارنى تۈزىتىپ، تارىختىكى جىنايەتلىرىمىزنى يۇيۇشىمىز لازىم! بۇ بىزنىڭ مەسئۇلىيىتىمىز، بىز يەنە جاھانگىرلارنىڭ مۇستەملىكىچىلىك پوزىتسىيىسى بىلەن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقلىرىگە مۇئامىلە قىلامدۇق؟ دەۋر ئۆزگىرىپ بۈگۈنگە كەلگەندە، ئاز سانلىق مىللەتلەر ئورنىدىن دەس تۇرمىسا بولامدۇ؟ ياكى يەنىلا ئېكسپىلاتاتسىيە قىلىنىشى كېرەكمۇ؟ ئەگەر بۇنداق ئويلايدىغان بولساق، ئۇ ھالدا بىز يۈزدە - يۈز چوڭ مىللەتچىلىك قىلغان ۋە جاھانگىر بولغان بولىمىز! بىز ئۇلارغا يار - يۆلەكتە بولۇپ، ئۇلارنى ئورنىدىن دەس تۇرغۇزۇشىمىز لازىم. بۇ چوڭ ئاكىلىق ئورۇندا تۇرغان خەنزۇلارنىڭ ئۇلارغا تۇتۇشقا تېگىشلىك پوزىتسىيىسى. ئۆزىنى چوڭ تۇتۇپ ئاز سانلىق مىللەتلەرنى كۆزگە ئىلماسلىقتەك قاراشلار مۇتلەق خاتا، لېكىن يەنە بىر تەرەپتىن، بىر يەنە «بىز شۇنچە يىل ئىنقىلاب قىلىپ، يەنىلا خىتايلارنى چىللاپ كەپتۇق!»، «باش ئاغرىقى ئەمدىلا بىر ئاز پەسەيسە، يەنە بىر مۇنچە باش ئاغرىقى كەلدى!» دەيدىغان سۆزلەرنى ئاڭلاپ قالدۇق، بۇ تار مىللەتچىلىك كۆز قارىشى بولۇپ، بۇمۇ خاتا. لېكىن بۇنداق خاتا قاراشلارنى ئاساسەن يەنىلا تارىختىكى خاتالىقلار كەلتۈرۈپ چىقارغان. شۇڭا ئاكا بولغۇچىلار ئۇلارنى ئەپۇ قىلىشىمىز لازىم! بۇرۇن تىنچلىق ماددىسىدا دۆلەت ئارمىيىسى ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي رايونلىرىدىكى چېگرىغا بېرىپ تۇرىدۇ دەپ بەلگىلەنگەن بولسىمۇ، لېكىن بارالمىغان ئىدىغۇ؟ ھازىر مۇئاۋىن باش قوماندان پېڭ دېخۇەي بىلەن، قوماندان ۋاڭ جېن ئازادلىق ئارمىيىنى ئاشۇ تەرەپكە ئەۋەتىمىز دېۋىدى، ئۇلار شەرتسىز قوبۇل قىلدى. ئۈچ ۋىلايەتتىكى مىللىي قىسىملارمۇ ئۈرۈمچىگە كېلىپ ئورۇنلاشتى. يەنە باشقا رايون-

لارغا بېرىشقا توغرا كەلسىمۇ ئۇنىڭدىن مەسىلە چىقمايدۇ. ھازىر ھاكىمىيەتنىڭ ماھىيىتى ئۆزگەردى. بۇرۇنقى نېگىزلىك زىددىيەتلەر ھازىر مەۋجۇت ئەمەس، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقلىرى ئاكا - ئۇكا قېرىنداشلارغا ئوخشاش باراۋەر، ئىتتىپاقلىق، دوستانىلىق ئاساستا ھەمكارلىشىشى لازىم. بۇرۇنقى بارلىق ئۇقۇشماسلىق ۋە ئاداۋەتلەر ئۈزۈل-كېسىل تۈگىتىلىشى، چوڭ مىللەتچىلىك ۋە تار مىللەتچىلىك ئىدىيىلىرىمۇ يەنە ساقلانماسلىقى كېرەك!

بۇ ئىشنىڭ بىر تەرىپى. يەنە بىر تەرەپتىن قارىغاندا، بىز ئۆزىمىزدىكى كونا ئىدىيىلەرنى بىر قېتىم تەكشۈرۈپ چىقىشىمىز لازىم. مەسىلەن، گومىنداڭ دېگەن بۇ ئىسىمنى ئاڭلىغان بولساق، ئۇسسىپ كەتتى! ئۆتە سېسىپ كەتتى! ئۇ تارىخ تەرىپىدىن ئىنكار قىلىندى، خەلق ئۇنى ئىرغىتىپ تاشلىۋەتتى. بىز يەنە بەزىلەر ئۇنىڭغا تارتىشما سىلىقىمىز كېرەك. ئاڭلىساق بەزىلەر ھازىر يەنە قىسىملار ئىچىدە تەتۈر تەشۋىق تارقىتىپ: بىز يەنىلا گومىنداڭچىلارمىز، يەنىلا گومىنداڭ پارتىيىسىنىڭ ئەزاسىمىز، يەنىلا گومىنداڭنىڭ قىسمىمىز دېيىشىۋېتىپتۇ. بۇ خىل ئىدىيە خاتا بولۇپلا قالماي يەنە ئۇ ئەكسىيەتچىلىك! بىز ئويغىنىشىمىز، بۇنداق ئەكسىيەتچىل تەشۋىقاتلاردىن ساقلىنىشىمىز لازىم. مەن تۈنۈگۈن قوماندان ۋاڭ جېن بىلەن سۆزلەشكىنىمدە، ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملاردىكى ئوفىتسېر - جەڭچىلەرنىڭ ياخشىراق ئۆگىنىپ، ئۆزلىرىنى ياخشىراق ئۆزگەرتىشىنى، شەرت - شارائىت ھازىرلاپ كەلگۈسىدە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ ئەزاسى بولۇشىنى ئۈمىد قىلىشتۇق. مەن سىلەرنى تەبرىكلەيمەن، سىلەرنىڭ كەلگۈسى ئىستىقباللىرىڭلارنى تەبرىكلەيمەن. ھازىر ئازادلىق ئارمىيىدىكى ئوفىتسېرلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك كومپارتىيە ئەزاسى، جەڭچىلەرنىڭ 30% تى پارتىيىلىك ئىكەن، سىلەرمۇ ئۆزگەرتىپ تەشكىللىگەندىن

كېيىن ماھىيەت جەھەتتە ھەقىقىي ئازادلىق ئارمىيىگە ئايلىنىسلەر، تىرىشىپ ئۆگىنىپ ئالغا ئىلگىرىلەيدىغانلا بولساڭلار كومپارتىيە ئەزاسى بولالايسىلەر. كومپارتىيە ئەزاسى بولۇش شەرەپلىك ئىش، كۆپچىلىك مۇشۇنداق پارلاق ئىستىقبالغا ئىگە!

ھازىر ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملاردا خۇاڭپۇ ھەربىي مەكتىپىدە ئوقۇغان ساۋاقداشلار ناھايىتى كۆپ. خۇاڭپۇ ھەربىي مەكتىپى نېمە ئۈچۈن قۇرۇلغان؟ ئۇنى سۇن جۇڭشەن ئەپەندى ئىنقىلاب كادىرلىرىنى يېتىشتۈرۈش، ئىنقىلابىي قوراللىق كۈچلەرنى قۇرۇش مەقسىتىدە قۇرغان. ئۇ نېمىگە ۋەكىللىك قىلىدۇ؟ ئۇ ئىنقىلابقا، خەلقنىڭ ئىنقىلابىي كۈچلىرىگە ۋەكىللىك قىلاتتى. لېكىن ھازىر بىر مۇنچە كىشىلەر ئۇنىڭغا تومتاقلا قارايدىغان، ئۇنى بىر تەشكىلات ھەتتا گۇرۇھ دەپ ھېسابلايدىغان بولدى. بۇ فېئوداللىق ئىدىيىنىڭ ساقىندىسى. ھازىر بىزنىڭ بىر يەرگە جەم بولۇشىمىز قايسىبىر تەشكىلات ياكى سىستېما ئۈچۈن بولماستىن بەلكى ئىنقىلاب ۋە خەلق ئۈچۈندۇر. ھازىر بىزدە ھەرگىزمۇ ساۋاقداشلىق مۇناسىۋىتى ۋە ھېسسىياتى بولماستىن بەلكى ئىنقىلابىي مۇناسىۋەت، ئىنقىلابىي ھېسسىياتلا بار. مىسال ئۈچۈن ئالىدىغان بولساق، يېقىندا قۇمۇل، قارا شەھەر، تۇرپان، بۈگۈر، كۇچار قاتارلىق جايلاردا ئوت قويۇش، ئۆلتۈرۈش، بۇلاڭچىلىق قىلىش، باسقۇنچىلىق قىلىشتەك ئىپلاس ۋەقەلەر يۈز بەردى، بۇنىڭغا يول كۆرسەتكەنلەر ئىچىدە خۇاڭپۇ ھەربىي مەكتەپىنىڭ ساۋاقداشلىرى يوق دېيەلەمدۇق. سىلەر ئۇلارنى ساۋاقداش دەپ ھېسابلاپ ئۇلارغا يول قويامسىلەر؟

مەن ئۆزۈمنى ئېلىپ ئېيتسام، مەن بىلەن كۆپچىلىك ئوتتۇرىسىدا: بىرى ئۇستاز بىلەن شاگىرت ئوتتۇرىسىدىكى

ساۋاقداشلىق مۇناسىۋەت، يەنە بىرى باشلىق بىلەن قول ئاستىدىكىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت مەۋجۇت. لېكىن مەن بۈگۈن شۇنى تەنتەنىلىك بىلەن بايانات قىلىمەنكى: بۇرۇنقى مۇناسىۋەت كونا مۇناسىۋەت بولغاچقا، ھازىردىن باشلاپ ئۇ مەۋجۇت ئەمەس. ئەلۋەتتە بۇندىن كېيىن يېڭى ئىنقىلابىي مۇھىتتا پەقەت ئىنقىلابىي مۇناسىۋەتلا بولىدۇ.

مەن بۇ قېتىم مۇئاۋىن باش قوماندان پېڭ دېخۇەيگە ھەمراھ بولۇپ كۆپچىلىكنى يوقلاپ كەلدىم. بۇنىڭدا باشقا مەقسەت يوق. چۈنكى بۇ قېتىم شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازات بولۇشى قانداقلا بولمىسۇن ماڭا بىر ئاز تەسىر قىلدى. كۆپچىلىك ئۆزگىرىش ياساشنىڭ ئالدى - كەينىدە ھېسسىيات جەھەتتە ئارىسالدا بولۇپ قېلىشتىن ساقلىنىش تەس. مەن بۇ قېتىم مەنىۋى جەھەتتىكى ئارزۇيۇمنى ئىپادىلەش ئۈچۈن كەلدىم. يولداشلارنىڭ پۇرسەتنى قولدىن بەرمەي ئۆگىنىپ، تىرىشىپ ئىدىيە ئۆزگەرتىپ، قىسىملارنى ماھىيەت جەھەتتىن ھەقىقىي خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە، ئۆزىمىزنى لاياقەتلىك جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ ئەزاسىغا ئايلاندۇرۇشىمىز لازىم.

سەلبىي تەرەپتە، مەن ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملاردىكى يولداشلارنىڭ بارلىق كونا ئاڭ، كونا ئىدىيە ۋە قاراشلارنى چىقىرىپ تاشلىشىنى سەمىمىي ئۈمىد قىلىمەن. ئىجابىي تەرەپتە، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىدىكى دوستلارنىڭ ئۇلارغا ئوخشاش قاراپ، ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارنى ئۆزگەرتىش مەسئۇلىيىتىنى ئۈستىگە ئېلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن.

ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارنى ئۆزگەرتىش ۋە ئالغا يېتەكلەش مۇمكىن ھەمدە ئۇ ئۇنچىۋالا قىيىن ئىش ئەمەس. بۇنى ئازادلىق ئارمىيە پارتكومىدىكى يولداش قىسىملارنى شەرقىي شىنجاڭدىن جەنۇبىي شىنجاڭغا ئېلىپ كېتىۋاتقان

دا ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارنىڭ خىزمىتى توغرىسىدىكى خۇلاسە دوكلاتىدا يەكۈنلىگەن. ئۇنىڭدا كۆپلىگەن مەسىلىلەر ئوتتۇرىغا قويۇلغان، كۆپلىگەن پاكىتلار كۆرسىتىلگەن، كۆپلىگەن تەكلىپ ۋە پىكىرلەر ئوتتۇرىغا قويۇلغان، ئۇلار ئوبيېكتىپ ھەم سەممىي پوزىتسىيە بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇلغان. ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارغا توغرا باھا بەرگەن جايلىرىمۇ، ئانچە مۇۋاپىق باھا بەرمىگەن جايلىرىمۇ بار، لېكىن توغرا بىلەن خاتانى قارا قويۇقلا ئارىلاشتۇرۇپ قارىماستىن، بەلكى ناھايىتى ئېنىق ئايرىغان. ھازىر مەن ئۇنىڭدىكى بىرنەچچە ئابزاسنى ئوقۇپ ئۆتىمەن:

«ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملار ئارىسىدا، ئازادلىق ئارمىيىگە قاتنىشىشنى تەلەپ قىلىدىغانلار ناھايىتى كۆپ. بىرمۇنچە كىشىلەر: بىز بىر ئائىلە كىشىلىرى، سىلەر بىزنى يات كۆرمەڭلار، بىز، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىدىن ئۆگىنىمىز دېيىشتى ھەمدە ئۆزلىرىنىڭ ئۆگىنىش روھىنى ئىپادىلىدى.»

«ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارنى ئومۇمىي جەھەتتىن ئېلىپ قارىغاندا، ئۇلار ئالغا بېسىش يولىدا مېڭىۋاتىدۇ. بىزنىڭ خىزمەت تەجرىبىلىرىمىزگە ئاساسلانغاندا، ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارنى ئۆزگەرتىشتە قىيىنچىلىق بولىدۇ لېكىن ئانچىۋالا قىيىنمۇ ئەمەس.»

«ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملار ئارىسىدا ناھايىتى كۆپ ساندىكى ئوفىتسېرلەر خىجىل بولغان ھالدا: بىز خەلق ئالدىدا ناماقۇل، خاتالىقىمىزنى قەتئىي تۈزىتىپ، بۇندىن كېيىن يەنە بۇنداق ئىشلارنى سادىر قىلماسلىققا كاپالەت بېرىمىز!» دېيىشتى.

«ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارنىڭ ئىچكى قىسمىدا ھەقىقەتەنمۇ بىرمۇنچە ئىلغارلار ۋە ئاكتىپلار بار. ئۇلار ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملاردىكى ئوت قويۇش، ئۆلتۈرۈش، بۇ-

لاش، باسقۇنچىلىق قىلىشتەك قىلمىشلارنى ئۈزۈل - كېسىل ئۆزگەرتكەندىلا، ئاندىن خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە ئايلانغىلى بولىدۇ دەپ قارايدۇ.»

دوكلاتتا يەنە تۆۋەندىكىدەك ئىجابىي كونكرېت پىكىرلەر ئوتتۇرىغا قويۇلغان:

خىزمەت تەجرىبىلىرىمىزگە ئاساسلانغاندا، ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارنى ئۆزگەرتىشتە قىيىنچىلىق بولىدۇ، لېكىن ئانچىۋالا قىيىنمۇ ئەمەس. ئىتتىپاقلىشىش خىزمىتىدە، تەجرىبىلىرىمىزگە ئاساسلىنىپ تۆۋەندىكى بىر قانچە مەسىلىگە دىققەت قىلىش زۆرۈر:

1. باشلىقلار مەسئۇل بولۇپ، ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارغا بولغان تەشۋىقات خىزمىتىگە بىۋاسىتە قاتنىشىشى ۋە ئۇنىڭغا رەھبەرلىك قىلىشى ھەمدە قىسىملاردىكى ھەممە كىشىنى ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارغا تەشۋىق قىلىش پائالىيىتىگە قاتنىشىشقا سەپەرۋەر قىلىش، ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارغا يېقىنلىشىشنى ۋە ئۇلارغا يېقىنلاشسىمۇ سۆزلىشىشنى خالىمايدىغان ئەھۋاللارنى تۈگىتىشى كېرەك.

2. بىز ئەلۋەتتە كەڭ ئەسكەرلەر بىلەن ئىتتىپاقلىشىمىز، لېكىن شۇنىڭ بىلەن بىللە ئوفىتسېرلەر بىلەن ئىتتىپاقلىشىشقىمۇ سەل قارىماسلىقىمىز لازىم. بىزنىڭ قىسىملىرىمىزدىكى ئايرىم يولداشلار ھەقىقەتكە قايتقان ئوفىتسېرلەرنىڭ يېقىن مەزگىلدە يەنىلا تۆردە ئولتۇرۇۋاتقانلىقى ۋە سۆزلەۋاتقانلىقىنى كۆرگەندە نارازى بولۇشۇپ: بىز شۇنچە يىل ئىنقىلاب قىلغان ئىدۇق، شۇنداقلا ئىش ئىكەنغۇ، ئۇلار بىردەمدىلا گىدىيىۋېلىشتى! دېيىشمەكتە. بىز بۇ خىل ئۆزىنى چوڭ تۇتىدىغان تار خاھىشنى جەزمەن تۈگىتىشىمىز لازىم.

3. كۆڭۈلگە تېگىدىغان سۆزلەرنىڭ بەزىلىرىنى چوقۇم قىلىش كېرەك، بەزىلىرىنى قىلىشتىن ساقلىنىش كېرەك.

بەزىلەر، سىلەر جىناق جىبىشى، گومىنداڭ ئەكسىيەتچىلىرى دېمەڭلار، بولمىسا باشقىلارنىڭ كۆڭلىگە تېگىدۇ دەۋاتىدۇ، لېكىن بىز ئۇنى داۋاملىق دەيمىز. چۈنكى ئەكسىيەتچىلەرنىڭ كۆڭلىگە تېگىش زۆرۈر. 4 - دېۋىزىيىنىڭ ئوپېرا ئۆمىكى باي ناھىيىسىدە 193 - پولكقا ئويۇن قويۇۋاتقاندا، شىنجاڭغا يۈرۈش قىلايلى دېگەن بىر ناخشىنى ئېيتقان، بىر كۇپلېتىدا: نەيزىنى بەتلەپ، باتۇرلارچە ئالغا ئىلگىرىلەپ، ۋەھشى جوزۇڭنەن، مابۇفاڭ باندىتلىرىنى يوقىتايلى! دېگەن سۆزلەر بولۇپ، 193 - پولكنىڭ پولكوۋنىكى گۇك مىڭجىن ۋە بىر قىسىم ئوفىتسېر - جەڭچىلەر بۇنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ناھايىتى ئوسال ئەھۋالغا چۈشۈپ قالغان. شۇڭا كۆڭلىگە تېگىدىغان بۇنداق سۆزلەرنى ئىشلىتىشتىن ساقلىنىش كېرەك. چۈنكى بۇ ناخشىنىڭ ۋاقتى ئۆتۈپ كەتكەن تۇرسا، ئۇنى ھازىر ئوقۇپ، پۈتكۈل ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارغا تەككۈزۈش يارىمايدۇ!

4. ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملار بىلەن بىللە تۇرغاندا ئورۇنسىز تەكەللۇپ قىلىش ھاجەتسىز. لېكىن ئادەتتىكى ئادىمگەرچىلىك ۋە ئەدەپ - قائىدىنى ئەلۋەتتە بىلىش كېرەك. بەزى يولداشلار باشقىلارنىڭ نامىنى ئاتاشنى، سۆز قىلىشنى ئۇقمايدۇ. مەسىلەن: باشقىلاردىن ئۆيلىرى نەدە؟ ئىسمى - شەرىپلىرى نېمىكىن؟ دەپ سوراشنى ئۇقمايدۇ. بىرسى كەلسە، ئولتۇرۇڭ دېمەيدۇ، كەتمەكچى بولسا ئۇزىتىپ قويۇشنى ئۇقمايدۇ. 12 - پولكتىكى بىر مۇئاۋىن باتاليون كوماندىرى ئاشپۇزۇلغا تاماق يېگىلى بېرىپ، ئاشپۇزۇلدا ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارنىڭ ئىككى ئوفىتسېرىنى ئۇچرىتىپ قاپتۇ. ئۇلار بۇنىڭغا ئورۇن بوشىتىپ تاماققا تەكلىپ قىپتۇ، تاماق يېيىلىپ بولغاندىن كېيىن

ئۇلار تەشەببۇسكارلىق بىلەن پۇلىنىڭ ھەممىسىنى تۆلىمەكچى بولۇپتۇ. بۇ چاغدا ھېلىقى مۇئاۋىن باتاليون كوماندىرى: سىلەر ئۆزۈڭلەرنىڭكىنى تاپشۇرۇڭلار، مەنمۇ شۇنداق قىلاي دېگەن. كۆپچىلىك: سىلەرنىڭ كەلگىنىڭلارنى قارشى ئالمىز دېسە، ئۇ قارشى ئالغۇڭلار بولسا، نېمىشقا ئاپتوموبىل ئەۋەتمىدىڭلار؟ دېگەن.

يۇقىرىدىكى بۇ سۆزلەر ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارنىڭ ئازادلىق ئارمىيىگە قىلغان سەممىي مۇراجىئەتى بولىدۇ. ئۇلار «بىز بىر ئائىلە كىشىلىرى، سىلەر بىزنى يات كۆرمەڭلار، بىز چوقۇم خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىدىن ئۆگىنىمىز» دەۋاتىدۇ، ئازادلىق ئارمىيىدىكى يولداشلارمۇ ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارغا ئىشىنىدىغانلىقىنى ئىپادىلەپ: «ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارنى ئومۇملاشتۇرۇپ قارىغاندا، ئۇلار ئالغا بېسىش يولىغا ماڭىدۇ. خىزمەت تەجرىبىلىرىمىزدىن قارىغاندا، ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارنى ئۆزگەرتىشتە قىيىنچىلىق بار، لېكىن ئۈنچىۋالا قىيىنمۇ ئەمەس.» دەپ پۇزۇتسىيە بىلدۈرۈۋاتىدۇ. گېنېرال ۋاڭ جېن ھەربىي ئىشلار كۇرۇپپىسىدا قىلغان دوكلاتىدىمۇ، ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارنى ئۆزگەرتىشكە بولغان ئىشەنچىسىنى ئالاھىدە ئوتتۇرىغا قويدى. بىر قىسمى ئۆزگىرىشنى خالايدۇ، بىر قىسمىنى ئۆزگەرتىشكە بولىدۇ. شۇڭا ئىتتىپاقلىشىش، ھەمكارلىشىشتا مەسىلە چىقمايدۇ. ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملار ئاز ساندىكى ئەكسىيەتچى ئۇنسۇرلارنىڭ ئوت قويۇش، ئۆلتۈرۈش، بۇلاش، باسقۇنچىلىق قىلىشىغا ئىنتايىن غەزەپلىنىپ، خەلققە يۈز كېلەلمەيمىز، ئۆزۈل - كېسىل ئۆزگەرمىسەك، ھەقىقىي خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە ئايلىنالمايمىز دەپ قارايدۇ، بۇ ۋىجدانىي سۆز بولۇپ، ئۇ ئىنتايىن كۆپ ساندىكى ئوفىتسېرلارنىڭ ئويغانغانلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ. بۇ

ئاغالار ۋە ئاكتىپلار، دەل ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ھەقىقەتكە
قايتقان قىسىملارنى ئۆزگەرتىشكە بولىدۇ دەپ قارىشىدىكى
مۇھىم بىر ئامىل ھېسابلىنىدۇ. ھازىر ئازادلىق ئارمىيە
بىرىنچى بىڭتۇەن بولدى، ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارمۇ
پات - ئاردا 22 - بىڭتۇەن قىلىپ ئۆزگەرتىپ تەشكىل
قىلىنىدۇ. ئۇ چاغدا ئۇلارمۇ تەڭلا خەلق ئازادلىق ئارمى-
يىسى بولۇپ كېتىدۇ يەنى «بىر ئائىلە كىشىلىرى» بولۇپ
قالىدۇ. مەن ئازادلىق ئارمىيىدىكى يولداشلارنىڭ ئالدىن
بىلگۈچى — ئالدىن سەزگۈچى ئورنىدا تۇرۇپ، ھەقىقەتكە
قايتقان قىسىملاردىكى ئوفىتسېر - جەڭچىلەرگە پۈتۈن كۈچى
بىلەن ياردەم بېرىشنى سەمىمىيلىك بىلەن ئۈمىد قىلىمەن.
ياردەم بېرىش ئۇسۇلى توغرىسىدا، يۇقىرىدىكى دوكلاتتا
تۆت مەسىلە بايان قىلىندى ھەمدە بىرمۇنچە پاكىتلار كۆر-
سىتىلدى. بۇلارنىڭ ھەممىسىنى دوكلات بەرگۈچى ئۆز بې-
شىدىن ئۆتكۈزگەن تەجرىبىلەر بولۇپ، ئۇ كۆپچىلىكنىڭ
پايدىلىنىشىغا ئەرزىيدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئۇ يەنە ناھايىتى
كۆپ قىممەتلىك پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويغانىدى. ھازىر
ۋاقىت مۇناسىۋىتى بىلەن كۆپ تونۇشتۇرمىساممۇ بولار.

بۇنىڭدىن كېيىن شىنجاڭدا ئانچە چوڭ مەسىلە چىقمايـ
دۇ، چۈنكى ئاساسلىق زىددىيەت تۈگىتىلدى. بۇ قېتىم مۇئا-
ۋىن قوماندان پېڭ دېخۇەي ئۈرۈمچىگە كەلگەندىن كېيىن،
كۆپلىگەن مەسىلىلەر ھەل قىلىندى. شىنجاڭ ھەربىي رايونى
پات - ئاردا قۇرۇلىدۇ. مۇئاۋىن باش قوماندان پېڭ دې-
خۇەي بىر تۇتاش رەھبەرلىك قىلىدۇ، گېنېرال ۋاڭ جېن،
گېنېرال تاۋسىيۇ ۋە سەيپىدىن ئەپەندىلەر مۇئاۋىن قوماندان
بولىدۇ. ئەلۋەتتە گېنېرال ۋاڭ جېن ئاساسلىق رول ئوينىشى
ۋە ئاساسلىق مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئېلىشى كېرەك. ئوخ-
شىمايدىغان سىستېمىدىكى ئۈچ قىسىم ئىچىدە مىللىي قىسىم

ۋە ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملار بىرىنچى بىڭتۇەندىن ئۆ-
گىنىشى، ئۇلارنى ئۈلگە قىلىشى، كۆپچىلىك بىر ئائىلە كىشى-
لىرىدەك ئىتتىپاقلىشىشى، خەلق داھىيسى ماۋجۇشى ۋە خەلق
ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ باش قوماندانى جۇدېنىڭ رەھبەر-
لىكىدە ئىتتىپاقلىشىشى، غەربىي - شىمالدىكى بەش ئۆلكى-
نىڭ ئالىي ئەمەلدارى رەئىس پېڭ دېخۇەينىڭ رەھبەر-
لىكىدە ئىتتىپاقلىشىپ، ئۆگىنىشنى چىڭ تۇتۇپ، تىرىشىپ
ئۆزگىرىش ياسىشى لازىم! بۇ قېتىم ئۈرۈمچىدە ئۇزۇن
تۇرالمايمەن، پات يېقىندا ھەرقايسىڭلار بىلەن خوشلىشىمەن،
كېيىن رەئىس پېڭ دېخۇەي يەنە كەلمەكچى بولسا، ماڭا
پۇرسەت تېپىلىپ ھەمراھ بولۇپ كېلەلىسەم، ھەممە ئىشنىڭ
باشقىچە تۈسكە كىرىپ، كۆپچىلىكنىڭ ئىسمى - جىسمىغا
لايىق خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە ئايلىنىپ قالغانلىقىنى
كۆرۈشۈم مۇمكىن. كەلگۈسىدە مۇشۇ ئاساستا يەنىمۇ ئىلگىرى-
لەپ جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ كۈچلۈك، زامانىۋىلاش-
قان دۆلەت مۇداپىئە ئارمىيىسى بولۇپ قېلىشىڭلار مۇمكىن!

خەير - خوش!

گېنېرال پېڭ دېخۇەي مېنىڭ بۇ ئىككى قېتىملىق سۆزۈمنى
ناھايىتى ياخشى بولدى، ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارغا، پۈتۈن
مەملىكەتتىكى ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارغىمۇ تەسىر كۆرسىتىدۇ
دەپ قاراپ، رەتلەپ چىققاندىن كېيىن گېزىتتە ئېلان قىلىشنى تەشەب-
بۇس قىلدى. مەن ئۇنىڭ پىكرىنى قوبۇل قىلىپ، رەتلەپ چىق-
قاندىن كېيىن، ئالدى بىلەن «شىنجاڭ گېزىتى» دە ئېلان قىلدىم،
كېيىن، ئىچكىرىدىكى گېزىتلار مەسىلەن: لەنجۇنىڭ «گەنسۇ گې-
زىتى»، شىئەننىڭ «ئاما گېزىتى»، بېيجىڭنىڭ «نۇر گېزىتى»
قاتارلىقلار ئارقىمۇ ئارقا كۆچۈرۈپ باستى. ھەقىقەتكە قايتقان
خادىملارنى تەربىيىلەيدىغان بەزى ئورۇنلارمۇ دەپتەرچە قىلىپ
بېسىپ ئۆگىنىشتە پايدىلىنىش ماتېرىيالى قىلىشتى.

مەن بۇ ئىككى ئېتىملىق ئوتتۇق سۆزلەش ئارقىلىق ئۆزۈمنىڭ كۆڭلۈمدىكى راست سۆزلەرنى ئېيتتىم. ھەممە مۇشۇنىڭ بىلەن مەن بىلەن جاپا - مۇشەققەتلەرنى تەڭ بېشىدىن ئۆتكۈزگەن ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارغا ئۆزۈمنىڭ سەممىي ئارزۇ - ئۈمىدلىرىمنى ئىزھار قىلىمەن. مەن ئۇلارنىڭ ياخشى ئۆزگىرىپ، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ بىرىنچى بىكتۇەنىدىن ئۆگىنىپ، ئۇلارنى ئۈلگە قىلىشنى ئۈمىد قىلغانىدىم. كېيىن ئۇلار پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكى ۋە شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ قوماندانلىقى ئاستىدا، دۆلەت مۇداپىئە چېگرىلىرىدىن ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش سېپىدىكى ماھىرلارغا ئايلىنىپ دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق، سۇچىلىق، قاتناش، سانائەت، ئاساسىي قۇرۇلۇش قاتارلىق جەھەتتە غايەت زور تۆھپىلەرنى قوشۇۋېتىپتۇ. مەن ھەر قېتىم شىنجاڭ گېزىتىدىن ياكى شىنجاڭدىن كەلگەنلەردىن ئۇلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش جەھەتتىكى ئەھۋالىنى ئاڭلىغان ۋە كۆرگىنىمدە، چىن قەلبىمدە چەكسىز خۇشاللىنىش ھېس قىلىمەن!

تەبرىكلەش يىغىنىدا

گېنېرال پېڭ دېخۇەي كۆپچىلىك بىلەن ئىككى ھەپتە مۇزاكىرە قىلىش، كېڭىشىش ئارقىلىق، ئۆزگەرتىپ تەشكىللىنىدىغان شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى رەھبەرلىرىنىڭ ئىسىملىكىنى تۈزۈپ چىقىپ، مەركىزىي ئىشلار كېڭىشىگە تەستىقلاتتى. ھەممە مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى كومىتېتى تەستىقلاشتىن بۇرۇن ئۇلارنىڭ يېڭى خىزمەت ئورنىغا كېلىپ ئىشقا چۈشۈشىنى ئىلتىماس قىلدى. بۇرھان يەنىلا رەئىس بولدى. گاۋ جىنچۈن بىلەن سەيپىدىن مۇئاۋىن رەئىس بولدى، ئەزالار ئىچىدە ۋاڭ ئېنماۋ، ۋاڭ جېن، تاۋسىيۆ، لېسكىن، ئابدىكېرىمخان مەخسۇم، بۇ جەنلىن، دېڭ لىچۈن، خەنيۇۋېن قاتارلىق 33 ئادەم بولۇپ، ليۇمىڭچۈن يەنىلا قوشۇمچە باش

كاتىپ بولدى. 12 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقى رەسمىي جاكالاندى.

يېڭى ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش فاڭجېنى داۋاملىق مۇزاكىرە قىلىندى. مۇزاكىرە قىلىش جەريانىدا، كۆپچىلىك بۇرۇن بىز تۈزگەن سىياسىي پروگراممىنى كۆرۈپ چىقتى ھەمدە مۇھىم 10 ماددىنى يېزىپ چىقتى. بۇنىڭ ئىچىدە: ئۆلكىمىزنىڭ تىنچلىقىغا ھەقىقىي تۈردە كاپالەتلىك قىلىش، ئىشپىيون - باندىتلارنى ۋە يوشۇرۇنۇۋالغان ئەكسىلئىنقىلابچىلارنى تازىلاش، خەلق ئاممىسى ئازادلىق ئارمىيىسىنى سۆيۈش، ئازادلىق ئارمىيە خەلق ئاممىسىنى سۆيۈش، ھەممە يەرلىك خەلقنىڭ قوراللىق كۈچلىرىنى قۇرۇشقا ياردەملىشىش، ئورتاق پروگراممىدىكى مىللىي سىياسەت، مىللىي باراۋەرلىك، ئىتتىپاقلىشىپ بىر - بىرىگە ياردەم بېرىش، چوڭ مىللەتچىلىك ۋە تار مىللەتچىلىككە، چوڭ تۈركىستانچىلىققا قارشى تۇرۇپ، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى بىر - بىرىنى كەمسىتىش، ئېزىش، ئۆچ ئېلىش، ئاداۋەت بىلەن ئۆلتۈرۈش، بۆلگۈنچىلىك قىلىشتەك بارلىق قىلمىشلارنى چەكلەش، ھەر مىللەت خەلقلىرىنىڭ دېموكراتىك بىرلىكسېپىنى تۇرغۇزۇش، دېموكراتىك پرىنسىپ بويىچە ھاكىمىيەتنى ئۆزگەرتىپ، نوپۇس ئارقىلىق باشقۇرۇش تۈزۈمىنى بىكار قىلىپ، يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىش، ھەر دەرىجىلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىنى ئېچىشقا تەييارلىق كۆرۈش، خەلقنىڭ ئىدىيە، سۆز، نەشرىيات، يىغىلىش، تەشكىلاتلارغا ئۇيۇشۇش، ئېتىقاد قاتارلىق جەھەتلەردىكى ئەركىنلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش، دىننىڭ ئەدلىيە ئىشلىرىغا ئارىلىشىشىغا يول قويماسلىق، ئورتاق پروگراممىدىكى ئىقتىسادىي سىياسەت فاڭجېنى، دۆلەت بىلەن خۇسۇسىلار شېرىكچىلىكىگە تەڭ ئېتىبار بېرىش، ئىشچىلارغىمۇ، كاپىتالىستلارغىمۇ مەنپەئەت يەتكۈزۈش، شەھەر بىلەن يېزا بىر - بىرىگە ياردەم بېرىش، ئىچكى ۋە سىرتقى جەھەتتە ئالماشتۇرۇش قاتارلىق

سىياسەتلەرگە ئاساسەن، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىنى ئېلىپ بېرىش، پۇل تۈزۈمىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش، سودىنى باشقۇرۇش، باجنى تەرتىپكە سېلىش، پۇل مۇئامىلىسىنى مۇقىملاشتۇرۇش، خەلقنىڭ سېلىقىنى يەڭگىللىتىپ، ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇشنى ئىلگىرى سۈرۈش. باندىتلارنى تازىلاش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش، ئىجارە ھەققى ۋە ئۆسۈمنى كېمەيتىش قاتارلىق باسقۇچلار ئارقىلىق قەتئىي يەر ئىسلاھاتى ئېلىپ بېرىپ، يەر تېرىغۇچىلارنى يەرگە ئىگە قىلىش، سۇنى مۇۋاپىق تەقسىم قىلىپ بېرىش، ئىشچىلار - دېھقانلار، ئاياللار تەشكىلاتى قاتارلىقلارنى تەشكىللەپ، ئۇلارنى ھەر خىل قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا ياردەملىشىدىغان تۈۋرۈككە ئايلاندۇرۇش، مائارىپ تۈزۈمىنى ئىسلاھ قىلىپ، مىللىي مەدەنىيەتنى تەشەببۇس قىلىش، سەھىيە - ساقلىقنى ساقلاش ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، نەشە چېكىش، قىمار ئويناشتەك يامان قىلىقلارنى تۈپ يىلتىزىدىن تۈگىتىپ يېڭىچە جامائەت ئەخلاقىنى تۇرغۇزۇش، جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇقىنى راۋاجلاندۇرۇپ، سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇش تەجرىبىلىرىنى ئۆگىنىش قاتارلىق مەزمۇنلار بار.

بۇ سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش فاڭجېنىنى ماقۇللانغاندا رەئىس بۇرھان پىر نۇتۇق سۆزلىگەن ئىدى. ئۇنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى مۇنداق: شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقى ۋە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ تۇنجى قېتىم سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش فاڭجېنىنى ماقۇللىغانلىقى — پۈتۈن شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئۇزاقتىن بۇيان كۈتكەن بەخت ساداسى، بۇ شىنجاڭ تارىخىدىكى مىسلى كۆرۈلمىگەن خەلق غەلىبىسىدۇر. مەركىزى خەلق ھۆكۈمىتى ۋە پۈتۈن شىنجاڭ خەلقىنىڭ بۇ شەرەپلىك ۋەزىپىنى بىزگە تاپشۇرۇشى بىز ئۈچۈن ئەڭ چوڭ شەرەپ. بۇ سىياسىي پروگراممىنى ئىجرا قىلىش جەريانىدا، بىز مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى ماۋزېدۇڭ، غەربىي - شىمالدىكى ئارمىيە-

ھۆكۈمەت رەھبىرى رەئىس پىڭ دېخۇەي، مۇئاۋىن رەئىس جاڭ جىجۇڭنىڭ توغرا رەھبەرلىكىدە بارلىق يولداشلارنىڭ ھەرقانداق قىيىنچىلىقلارنى يۈزدە - يۈز يېڭىپ، جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىنىڭ ئورتاق پروگراممىسى ۋە شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ سىياسىي پروگراممىسىنى تولۇق، غەلىبىلىك ھالدا ئەمەلگە ئاشۇرىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن.

مۇئاۋىن رەئىس سەيپىدىنمۇ نۇتۇق سۆزلەپ مۇنداق دېدى: بۈگۈندىن ئېتىۋارەن شىنجاڭ يېڭى، پارلاق يولغا قاراپ ماڭدى. بىزنىڭ ئالدىمىزغا قويۇلغان ۋەزىپىلەر ئېغىر ھەم مۇشەققەتلىك، لېكىن كومپارتىيىنىڭ توغرا رەھبەرلىكى يولىمىزنى يورۇتۇپ، ئارقىدا قالغان شىنجاڭىمىزنى ئىلغار شىنجاڭ قىلىپ قۇرۇپ چىقىشىمىزغا ئىلھام بېرىدۇ. بىز كۆپچىلىكنىڭ تولۇق غەلىبە قىلىشىغا ئىشەنچىمىز كامىل.

يېڭى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ۋە شىنجاڭ ھەربىي رايونىنى قورۇش ۋە سىياسىي ئىشلارنى يولغا قويۇش فاڭجېنىنى ماقۇللانغاندىن كېيىن، بىر قاتار تەييارلىق خىزمەتلىرى پۈتۈپ، ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى ھەر مىللەت خەلقلىرى ۋە ھەر ساھەدىكىلەر شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بىلەن شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى تەبرىكلەش، گېنېرال پىڭ دېخۇەي، گېنېرال جاڭ جىجۇڭنى قارشى ئېلىش يىغىنى ئاچتى. بۇ يىغىن - شىنجاڭ خەلقىنىڭ كونا دەۋرگە خاتىمە بېرىپ، يېڭى دەۋرنى باشلىغانلىقىدىن، شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن قۇرۇشتىن ئىبارەت بۇ تارىخىي خاراكتېرلىك باسقۇچقا ھەقىقىي قەدەم قويغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. ماڭا ئوخشاش شىنجاڭ خەلقى بىلەن بۇرۇن خېلى يېقىن مۇناسىۋەتتە بولۇپ كەلگەن كىشى بۇ ئەھۋالنى كۆرگەندە تولىمۇ ھاياجانلانماي تۇرالمايدۇ.

مەن تەبرىكلەش يىغىنىدا قىزغىن ھەم سەممىي سۆز قىلىپ، ئۆزۈمنىڭ شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغانلىقى ۋە شىن-

جاڭ خەلقىنىڭ غەلىبىسىنى تەبرىكلەيدىغانلىقىمنى ھەمدە كەلگۈسىدىكى قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا سەمىمىي ئۈمىد باغلايدىغانلىقىمنى بىلدۈردۈم. بۇ سۆزنىڭ تولۇق تېكىستى مۇنداق:

رەئىس مۇدىرىيىتىدىكى ئەپەندىلەر، ھەر مىللەت ـ ھەر ساھەدىكى قېرىنداشلار:

بۈگۈن ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى ھەر مىللەت خەلقلىرى ۋە ھەرساھەدىكىلەر شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ۋە شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى تەبرىكلەش ھەمدە مۇئاۋىن باش قوماندان پېڭ دېخۇەينى قارشى ئېلىش ئارمىيە ـ خەلق يىغىنىنى ئېچىپتۇ، مەن بۇ يىغىنغا قاتنىشىش پۇرسىتىگە ئىگە بولغانلىقىم ئۈچۈن ھەقىقەتەنمۇ شەرەپلىك ۋە خۇشاللىق ھېس قىلماقتىمەن. مېنى قارشى ئالىمىز دېيەڭلار مەن ئۇنىڭغا لايىق ئەمەسمەن، مەن پەقەت ھەرساھەدىكى قېرىنداشلارغا رەخمەت ئېيتىمەن!

شىنجاڭنىڭ بۇ قېتىم تىنچ يول بىلەن ئازاد بولۇشى ئالدى بىلەن خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ پۈتۈن مەملىكەت مىقياسىدا غەلىبە قىلغانلىقىنىڭ تەسىرىدىن بولدى، ئۇندىن قالسا پۈتۈن ئۆلكىدىكى خەلقلەر (ئەلۋەتتە ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىكى 3 ۋىلايەت خەلقلىرى ۋە قىسىملىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) نىڭ تىنچلىقنى ئۈمىد قىلىشى ۋە تىنچلىق تەلىپىنىڭ ئومومىيۈزلۈك تەسىر كۆرسىتىشىدىن، شۇنداقلا شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ھەربىي ئىشلارغا مەسئۇل ئورگاننىڭ بارلىق ئوفىتسېر ـ جەڭچىلەرگە رەھبەرلىك قىلىپ قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، توسالغۇلارنى ئېلىپ تاشلاپ، كەسكىنلىك بىلەن خەلق دېموكراتىيىسى لاگېرىغا ئۆتكەنلىكىدىن بولدى. ئەلۋەتتە ئۇلارنىڭ تۆھپىسىنىمۇ يوققا چىقىرىشقا بولمايدۇ. يەنە ئۇلۇق دوستىمىز سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق دىپلوماتىيە ۋەكىللىرىنىڭ شىنجاڭدىكى ئارمىيە ـ

ھۆكۈمەت دائىرىلىرىگە ئىلھام ۋە ياردەم بەرگەنلىكىنىمۇ ئالاھىدە كۆرسىتىپ ئۆتۈش كېرەك. قىسقىسى، شىنجاڭنىڭ بۇ قېتىم قان تۆكۈش، قۇربان بېرىشتىن ساقلىنىپ، تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىنىشى ــ دۆلەت مەنپەئەتىگە ھەم پۈتۈن ئۆلكىدىكى خەلقلەرنىڭ مەنپەئەتىگىمۇ ئۇيغۇن. شۇڭا بۈگۈن مەن مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئەزالىق سالاھىيىتىم بىلەن خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنى، پۈتۈن ئۆلكە خەلقىنى، شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارنى تەبرىكلەيمەن ۋە ئېھتىرام بىلدۈرىمەن! سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ھۆرمەتلىك دىپلوماتىيە ۋەكىللىرىگە رەھمەت ئېيتىمەن ۋە ئېھتىرام بىلدۈرىمەن!

لېكىن، شىنجاڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىنمۇ نۇرغۇنلىغان جايلاردا مەسىلەن، قۇمۇل، پىچان، تۇرپان، قاراشەھەر، بۈگۈر، كۇچا قاتارلىق جايلاردا تۇرۇشلۇق قىسىملار ئەكسىيەتچى ئونسۇرلار ۋە ئىشپىيونلارنىڭ كۈشكۈرتىشى ۋە يول كۆرسىتىشى بىلەن خەلقلەرگە ئېغىر دەرىجىدە زىيانكەشلىك قىلىشتەك بەختسىز ۋەقەلەرنى سادىر قىلغان، بۇ ھەددىدىن ئاشقان جىنايەتتۇر! بۇنى گېنېرال تاۋسىيۇ ۋە گېنېرال جاۋشىگۇاڭ تەپسىلى تەكشۈرۈپ قاتتىق بىر تەرەپ قىلغان بولسىمۇ، مەن ئۆزەمنىڭ بورۇنقى باشلىقلىق سالاھىيىتىم بىلەن بۈگۈن پۈتۈن ئۆلكە خەلقىدىن بولۇپمۇ زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان خەلقلەرنىڭ ئائىلە ـ تەۋەلىرىدىن ئەڭ زور دەرىجىدە كەچۈرۈم سورايدىغانلىقىمنى ۋە سەمىمىي ھال سورايدىغانلىقىمنى بىلدۈرىمەن!

ئۆتكەنكى 3 يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت ئىچىدە مەن غەربىي شىمالدىكى 4 ئۆلكىنىڭ ئارمىيە ھۆكۈمەت خىزمىتىنى باشقۇردۇم، بولۇپمۇ شىنجاڭنىڭ تىنچ، بىرلىك، دېموكراتىيە، ئىتتىپاقلىق ئىشلىرى ئۈچۈنمۇ ئەلۋەتتە بارلىق زېھنى ۋە كۈچ قۇۋۋە-

تېمىنى ئىشلەتكەن بولساممۇ، لېكىن ئۇنى ئېغىزغا ئالغۇچىلىكى يوق، يەنە خېلى كۆپلىگەن ئىشلارنى دېگەندەك ياخشى ئىشلىيەلمىگەن، خېلى كۆپلىگەن ئىشلارنى تولۇق دېگۈدەك ياخشى ئىشلەپ كېتەلمىگەن بولساممۇ، ئاڭلىشىمچە ھەر مىللەت قېرىنداشلار مېنى ناھايىتى ئاز ئەيىپلەيدىكەن (مېنىڭچە ئەلۋەتتە مېنى ئەيىپلەيدىغانلار مۇيوق ئەمەستۇ؟)، ئۇنىڭ ئۈستىگە ھەردائىم مېنى ئەسلەپ تۇرىدىكەن. بۇ ھەقىقەتەنمۇ مېنى ھەم ھاياجانلاندۇرىدۇ ھەم خىجىل قىلىدۇ.

شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىنىشى، پۈتۈن مەملىكەت مىقياسىدىكى خەلقلەرنىڭ ئىنقىلابىي ئىشلىرىدا بولۇپمۇ شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئىستىقبالى ئۈچۈن ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. شۇندىن كېيىن، شىنجاڭ يېڭى دېموكراتىزملىق باسقۇچقا قەدەم قويۇپ، ئۇلۇغ جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مۇستەھكەم بىر ھالقىسىغا ئايلاندى ھەمدە ھاكىمىيەت ماھىيەت جەھەتتىن ئۆزگەرتىلگەنلىكى ئۈچۈن، بۇرۇنقى ئاساسلىق زىددىيەتلەر تۈگەپ، بارلىق سىياسىي ھەربىي، مىللىي، دىپلوماتىيە مەسىلىلىرى ئوڭايلا ھەل قىلىنىشقا بولىدىغان بولدى. بۇنىڭ بىلەن خەلقنىڭ پاراۋانلىقى مەڭگۈلۈك كاپالەتكە ئىگە قىلىندى. بۇندىن كېيىنكى مەسىلە قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىش يەنى بىزنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىي، ئىجتىمائىي جەھەتتىكى قۇرۇلۇشىمىزنى قانداق پىلانلاپ پائال ئېلىپ بېرىش بولۇپمۇ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش بىلەن مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى بۇنىڭ ئىچىدە ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنى مەسىلەن سۇ ئىنشائاتلىرىنى قۇرۇش، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىقنى راۋاجلاندۇرۇش، تۆمۈريول، تاش يوللارنى ياساش، كان بايلىقلىرىنى ئېچىش، ھەرخىل زاۋۇتلارنى قۇرۇپ يەرلىك مەسئۇلاتلار، قول سانائىتى قاتارلىقلارنى ياخشىلاپ، بارلىق

ئىشلەپچىقىرىشىنى يۈكسەلدۈرۈپ، خەلقنىڭ ئازاب-ئوقۇبەتلىرىنى ئازايتىش ۋە تۈگىتىش ئارقىلىق خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاش، گۈللەنگەن، شاد-خوراملىققا چۆمگەن، بەختىيار شىنجاڭنى ۋۇجۇتقا چىقىرىشتىن ئىبارەت. مەن قەتئىي ئىشىنىمەنكى، خەلقنىڭ ئۇلۇغ داھىسى ماۋجۇشىنىڭ رەھبەرلىكى، غەربىي-شىمالدىكى بەش ئۆلكىنى بىرلىككە كەلتۈرۈش مەسئۇلىيىتىنى ئۈستىگە ئالغان مۇئەۋۋەر گېنېرال پېڭ دېخۇەيىنىڭ رەھبەرلىكى، يەنى تەشكىللىك ھالدا شىنجاڭدا تۇرۇۋاتقان ھەر قايسى قىسىملاردىكى 200 مىڭ ئەمگەك كۈچى، ئۇنىڭ ئۈستىگە پۈتۈن ئۆلكىدىكى ھەر مىللەت ئەمگەكچان خەلقلىرىنىڭ تىرىشىپ كۈرەش قىلىشى، يەنە كېلىپ ئۇلۇغ دوستىمىز سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ ياردەملىشىشى ۋە ھەمكارلىششى ئارقىسىدا، شىنجاڭ تېزلىكتە، ئوڭۇشلۇق ھالدا تىنچ قۇرۇلۇش ئېلىپ بېرىش داغدام يولىغا جەزمەن قەدەم قويالايدۇ. بۇنىڭ بىلەن بىزگە پارلاق ئىستىقبال ئېچىلدى!

شىنجاڭ كۆپ مىللەتلىك بىر ئۆلكە، بىز بۇ قېتىم جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى ماقۇللىغان ئورتاق پروگراممىنىڭ مىللىي سىياسەت ھەققىدىكى بابىنىڭ 50-ماددىسىدا: «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى چېگراسى ئىچىدىكى ھەرقايسى مىللەتلەر باب-باراۋەر، ئىتتىپاقلىق، بىر-بىرىگە ياردەم بېرىش يولىغا قويىدۇ، جاھانگىرلار ۋە ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى خەلقنىڭ ئورتاق دۈشمەنلىرىگە قارشى تۇرۇپ، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنى ھەر مىللەت خەلقلىرىنىڭ دوستلۇق-ھەمكارلىق چوڭ ئائىلىسىگە ئايلاندۇرۇش، چوڭ مىللەتچىلىككە ۋە تار مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇپ، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى بىر-بىرىنى كەمسىتىش، ئېزىش ۋە ھەر مىللەت ئىتتىپاقلىقىغا بۇلگۇنچىلىك

قىلىنىدىغان قىلمىشلارغا قارشى تۇرۇش» دەپ بېكىتىلگەن ئىدى. بۇ ئىنتايىن توغرا بولغان. بولۇپمۇ شىنجاڭ ئۆلكىسىدە ئۇنى قەتئىي، سەمىمىلىك بىلەن ھىمايە قىلىشىمىز ۋە ئىزچىللاشتۇرۇشىمىز لازىم. مۇشۇنداق قىلغاندىلا «ئىتتىپاقلىق، بىر - بىرىگە ياردەم بېرىش»، «دوستلۇق ھەمكارلىق» نى ئىشقا ئاشۇرۇپ، يېڭى دېموكراتىزملىق شىنجاڭ قىلىپ قۇرۇپ چىقىشى ئۈچۈن ئورتاق تىرىشىپ كۆرەش قىلغىلى بولىدۇ. ھەر مىللەت قېرىنداشلار ۋە رەھبەرلەر تۆۋەندىكى ھەقىقەتنى تونۇشى كېرەك يەنى ھەرقانداق كىشى چوڭ مىللەتچىلىك ئىدىيىسى، تار مىللەتچىلىك ئىدىيىسىدە بولىدىكەن، بۇ پۈتۈنلەي خاتا، توغرا بولمىغان ئىدىيەدۇر. ئەگەر بۇ خىل ئىدىيە ھەرىكەتتە ئەكس ئەتتۈرۈلسە — خاتا، ئەكسىيەتچىل ھەرىكەت ھېسابلىنىدۇ، بىز ئۇنىڭغا قەتئىي قارشى تۇرۇشىمىز لازىم.

جۇڭگو خەلقىنىڭ ئىنقىلابىي ئىشلىرىنىڭ غەلىبىسى جۇڭگو - سوۋېت ئىككى چوڭ دۆلەتنىڭ دوستلۇقى ۋە ئىتتىپاقلىقى ئۈچۈن تېخىمۇ ئۇزۇن مۇددەتلىك بۇزۇلماس ئاساس ياراتتى؛ ماۋجۇشى بىزگە مۇنداق دېگەن ئىدى: جۇڭگو جەزمەن سوۋېتلەر ئىتتىپاقى باشچىلىقىدىكى خەلقارا تىنچلىق دېموكراتىيە لاگېرىغا قاتناشقاندىلا ئاندىن، دۇنيانىڭ ئۇزۇن مۇددەتلىك تىنچلىقىغا كاپالەتلىك قىلغىلى بولىدۇ. شىنجاڭدا، جۇڭگو - سوۋېت ئىككى دۆلەت مەيلى تارىخىي، جۇغراپىيە، مىللىي، مەدەنىيەت، ئىقتىساد جەھەتلەردە بولسۇن ئىنتايىن يېقىن مۇناسىۋەتتە بولۇپ كەلگەن. شۇنداقلا ھەممە ئىشتا سوۋېتنىڭ ياردىمىگە مۇھتاج بولغان، بىز سوۋېتلەر ئىتتىپاقى بىلەن مەڭگۈ دوستانە يېقىن مۇناسىۋەتنى ساقلاشقا تېخىمۇ مۇھتاج. ئۆلكە ئىچىدە يەنە ئىنتايىن ئاز ساندىكى كىشىلەر بۇ داۋلىنى تونۇپ يەتمىگەچكە، يەنىلا

تەشۋىشلىنىش، گۇمانلىنىش، كۆزىتىپ بېقىش تۇيغۇسىدا بولىۋاتىدۇ، ئۇلارنىڭ سوغۇققانلىق بىلەن ئاقىلانىلىق بىلەن ئويلاپ كۆرۈپ، بۇ يېڭى دەۋردىكى ئوبيېكتىپ تارىخىي تەرەققىيات ساۋىقىنى قوبۇل قىلىپ، بۇرۇنقى بارلىق مۇتەئەسسىپ كونا ئىدىيىلەرنى، كونا قاراشلارنى تاشلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن. بۇرۇن مەن شىنجاڭدا سەمىمىي، سادىقلىق بىلەن ئىجرا قىلغان سىياسەت: «تىنچلىق! سوۋېت بىلەن يېقىن ئۆتۈش!» دېگەن ئىككى سۆزدىن ئىبارەت ئىدى. ئەلۋەتتە ھەر خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن كۆزلىگەن جايلاردا ئۇنى تولۇق ئىشقا ئاشۇرالمىغانلىقىم ئۈچۈن تولىمۇ ئۆكۈنەتتىم. ھازىر تىنچلىق پۈتۈنلەي ئىشقا ئاشۇرۇلدى. بۇنىڭدىن كېيىن شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى سوۋېت بىلەن يېقىن ئۆتۈش سىياسىتىنى يەنىمۇ داۋاملاشتۇرۇش لازىم. مەن پۈتۈن ئۆلكىدىكى قېرىنداشلارنىڭ مىللەت، دىن، گۇرۇھ ئايرىماي سوۋېت بىلەن يېقىن ئۆتۈشتىن ئىبارەت مانا بۇ پۈتۈنلەي توغرا بولغان سىياسەتنى تونۇشىنى، ئۇنى ھىمايە قىلىپ يولغا قويۇشىنى ئىنتايىن سەمىمىلىك بىلەن ئۈمىد قىلىمەن.

بۇ قېتىم گېنېرال پېڭ دېخۇەيگە ھەمراھ بولۇپ، كۆپچىلىكنى يوقلاش ئۈچۈن ئۈرۈمچىگە كەلگەن ئىدىم. پات يېقىندا كۆپچىلىك بىلەن خوشلىشىمەن. مەن شىنجاڭ ھەر مىللەت خەلقىنى قىزغىن سۆيىدىغان ئادەممەن، بۈگۈن بۇ سۆزنى مەن تېز كۆڭۈللۈك ۋە سەمىمىلىك بىلەن ئېيتتىم. بۇ مېنىڭ شىنجاڭ خەلقىنىڭ ماڭا قىلغان ئىلتىپاتىغا رەھمەت ئېيتىشىم بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. مەن بۇنىڭدىن كېيىن يەنە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت قېرىنداشلارغا پايدىلىق بولىدىغانلا ئىش بولسا ھەر ۋاقىت ھەر قانداق جايدا جەزمەن سەمىمىلىك بىلەن بۇرۇنقىدەكلا ياردەم قىلىشقا تەييارمەن.

ئاخىرىدا بىز ئۈنلۈك شۇئار توۋلايلى:

شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد بولغانلىقى — خەلقنىڭ مەڭگۈلۈك غەلىبىسىدۇر! شىنجاڭ ھەرمىللەت خەلقلىرى باراۋەرلىك ئاساسىدا ئىتتىپاقلىشىپ بىر-بىرىمىزگە ياردەم بېرىپ، دوستانە ھەمكارلىشايلى! شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقلىرى شىنجاڭنى يېڭى دېموكراتىزملىق شىنجاڭ قىلىپ قۇرۇپ چىقىش ئۈچۈن ئورتاق تىرىشىپ كۈرەش قىلايلى! جۇڭگو-سوۋېت ئىككى دۆلەتنىڭ مەڭگۈلۈك دوستلۇق يېقىنلىقى ياشىسۇن! جۇڭگو خەلقىنىڭ ئۇلۇغ داھىسى رەئىس ماۋزېدۇڭ ياشىسۇن! جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى ياشىسۇن! شىنجاڭ خەلقىنىڭ تىنچلىقى، دېموكراتىيىسى، بەخت—سائادىتى ياشىسۇن!

بۇ قېتىم شىنجاڭغا قىلغان سەپىرىمدە ئىنتايىن يېنىكلىك خۇشاللىق ھېس قىلدىم. شىنجاڭ خەلقىنىڭ بۈگۈنكى كۈنگە ئېرىشكەنلىكىنى، مەن كۆڭلۈمدىكىدەك ئىش بولدى دەپ ھېسابلايمەن. يەنى، مەن بۇرۇن ئىشقا ئاشۇرالمىغان ئارزۇيۇم — شىنجاڭنى تىنچلاندۇرۇش، شىنجاڭنى قۇرۇش — جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە چوقۇم ئوڭۇشلۇق بىلەن تەدرىجى ھالدا ئىشقا ئاشۇرۇلىدۇ! مەن ۋەتەنگە ۋە شىنجاڭ خەلقىگە روھى جەھەتتىن، ھېسسىيات جەھەتتىن ئۆزەمنى ئۆتكۈزۈپ بەرگەندەك ھېس قىلىۋاتسام نېمىشكە يېنىكلىك ۋە خۇشاللىق ھېس قىلمايمەن!

12-ئاينىڭ 28-كۈنى مەن گېنېرال پېڭ دېخۇەي بىلەن بىللە لەنجۇغا قايتتىم، ئارقىدىنلا شىئەنگە بېرىپ غەربىي-شىمال ھەربىي-مەمۇرى كومىتېتىنى قۇرۇپ، رەئىس پېڭ دېخۇەيگە ياردەملىشىپ شەنشى، گەنسۇ، نىڭشىيا، چىڭخەي، شىنجاڭدىن ئىبارەت 5 ئۆلكىنىڭ يېڭى رەھبەرلىك خىزمىتىگە كىرىشىپ كەتتىم. بۇ مېنىڭ ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلار ئۈچۈن ئىشلەشتەك كونا تارىخىي بەتلىرىمنىڭ يېپىلىشى، خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىش يېڭى يولىنىڭ باشلىنىشى بولدۇ. بۇ مېنىڭ پۈتۈن ھاياتلىق تارىخىمنىڭ

يېڭى بۇرۇلۇش نۇقتىسى. قالغان ئۆمرۈم خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىشقا قالدى. بۇنى كومپارتىيە ۋە ماۋجۇشى ماڭا ھەدىيە قىلغانلىقى ئۈچۈن چوڭقۇر رەخمەت ئېيتىشىم كېرەك!

گېنېرال ۋاڭ جېنغا يېزىلغان رەخمەت خېتى

شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق گومىنداڭ قىسىملىرى ھەقىقەتكە قايتقاندىن كېيىن، پارتىيە ۋە ماۋجۇشىنىڭ ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارغا قىلغان كەڭچىلىك قىلىش سىياسىتىنىڭ تەربىيىسى، غەربىي-شىمالنىڭ رەئىسى پېڭ دېخۇەي، مۇئاۋىن رەئىسى شى جۇڭ شۈننىڭ رەھبەرلىكى، شىنجاڭ ھەربىي رايوننىڭ قوماندانى ۋاڭ جېننىڭ بىۋاستە قوماندانلىق قىلىشى ئارقىسىدا ئالغان پايدىسىز ناھايىتى كۆپ بولدى. گېنېرال ۋاڭ جېننىڭ ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارغا ئىلھام بېرىشى، ياردەم بېرىشى، كۆيۈنۈشى، غەمخورلۇق قىلىشى ھەقىقەتەنمۇ ئەترابلىق بولدى. مەن ئۈرۈمچىدىكى چېغىمدا ئۇنىڭ بىلەن ئىككى قېتىم ئۇزۇن سۆزلەشكەن ئىدىم، ئۇ ماڭا خاتىرجەم بولۇڭ دېگەن ئىدى ھەمدە بۇندىن كېيىن ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارنىڭ ئۆزگۈرۈشى ئالغا بېسىشىغا جەزمەن ياردەم بېرىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن ئىدى. بىر يىلدىن بۇيانقى ئەمەلىيەت، گېنېرال ۋاڭ جېننىڭ ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارغا چوڭقۇر دوستلۇق مۇناسىۋەتتە بولغانلىقىنى ئىسپاتلىغانلىقى ئۈچۈن، مەن چىن قەلبىمدىن رەھمەت ئېيتماي تۇرالمايمەن. شۇ مۇناسىۋەت بىلەن مەن ئىختىيارسىز ھالدا 1950-يىلى 10-ئايدا تەشەككۈر ھېسسىياتىغا تولغان مۇنۇ بىر پارچە خەتنى يازدىم:

ھۆرمەتلىك گېنېرال ۋاڭ جېن:

ئايرىلغىنىمىزغا خېلى ئايلار بولۇپ قالدى، ھەممە جەھەتلەردىن ياخشى تۇرۇۋاتامسىز؟

بىر قانچە كۈن ئىلگىرى مەن، سىزنىڭ 10 - ئاينىڭ 4 - كۈنى شىنئەننىڭ «ئاممىۋى گېزىتى» دە ئېلان قىلىنغان «شىنجاڭدىكى قىسىملارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالىدىن قىسقىچە خۇلاسە» دېگەن ماقالىڭىزنى كۆرۈپ ناھايىتى ھاياجانلاندىم! شۇڭا سىزگە بىر پارچە خەت يېزىپ ئۆزۈمنىڭ پىكرى ۋە تەسراتىمنى بايان قىلىشنى لايىق كۆردۈم.

سىزنىڭ ماقالىڭىز ناھايىتى پۇختا ھەم ئىنتايىن تەسىرلىك يېزىلىپتۇ، ئۇنى قەلەم بىلەن ئەمەس بەلكى شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىدىكى بارلىق ئوفىتسېر - جەڭچىلەرنىڭ قان - تەرى بىلەن يېزىلىپتۇ دېيىشكە بولىدۇ. خۇددى سىز ئېيتقاندەك: «شىنجاڭدىكى ئوخشىمىغان ئۈچ تارىخىي شارائىتتىكى قىسىملار، جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ۋە رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ رەھبەرلىكىدە جان پىدالىق بىلەن ئىشلەشتەك ۋەتەنپەرۋەرلىك، قەھرىمانلىق جاسارىتىنى ئەمگەك سېپىدە نامايەندى قىلدى». ئۇلار مۇشۇنداق ئىشلەپ ئەتىياز كۈز پەسىللىرىدە بىر مىليون مودىن كۆپرەك بوز يەر ئېچىپ ئاشلىق تېرىپ 100 مىليون جىڭدىن ئارتۇقراق بۇغداي ئالغان. بىر مىليون 200 مىڭ مېتىردىن كۆپرەك ئېرىق - ئۆستەڭ قازغان، بايلىق توپلاش جەھەتتىمۇ ھەر بىر ئوفىتسېر - جەڭچىنىڭ تاپقان بايلىق قىممىتىنىڭ مۆلچەردىكى 10 يۈەندىن تەخمىنەن 20 يۈەنگە كۆتۈرۈلۈش مۇمكىن ئىكەن. باشقا قول سانائەت ئەمگىكى جەھەتتىمۇ خېلىلا كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلگەن. شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، بۇ بىر يىلدا شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق جەڭچىلەر ئىپادىلىگەن پىداكارلىق بىلەن ئۆزىنى بېغىشلاش روھى، قىسىملار جارى قىلدۇرغان يۈكسەك ۋەتەنپەرۋەرلىك ۋە قەھرىمانلىق روھ، تىيانشاننىڭ جەنۇبى ۋە شىمالىدا ئېلىپ بېرىلىۋاتقان كىشىگە ئىلھام بېرىدىغان

ئىشلەپچىقىرىش دولقۇنى، شىنجاڭدا كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان ئۆزگىرىشلەرنى پەيدا قىلغان. بۇ ئۆزگىرىشلەر خۇددى بىر ئاجايىپ مۆجىزە سۈپىتىدە مەيدانغا چىقتى. مەن ھېچبولمىغاندا ئاشۇنداقتۇر دەپ ئويلايمەن.

بۇ يىل دۆلەت بايرىمى كۈنى مەن بېيجىڭ «نۇر گېزىتى» ۋە شىنئەن «ئاممىۋى گېزىتى» نىڭ ئىلتىماسىغا بىنائەن ماقالە يېزىپ، بۇ ئۇنتۇلغۇسىز تەسراتنى ئوتتۇرىغا قويدۇم. تولۇقسىز ماتېرىياللارغا ئاساسەن، مەن شىنجاڭنىڭ ئىشلەپچىقىرىش سېپىدىكى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان نەتىجىلەر ۋە پۈتۈن مەملىكەتنىڭ مالىيە خىزمىتىدىكى ئۇلۇغ غەلىبىلەرنى رېئاللىقتىكى بىر - بىرىدىن قېلىشمايدىغان ئىككى چوڭ مۆجىزە دەپ ئىسپات قىلىپ كۆرسەتتىم، پۈتۈن مەملىكەت مىقياسىدا قولغا كەلتۈرۈلگەن مۇۋەپپەقىيەتلەردىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئۇنى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى بىلەن ماۋجۇشىنىڭ رەھبەرلىكىدىن ئايرىپ قاراشقا بولمايدۇ. شىنجاڭدىكى قىسمەن مۆجىزىلەردىن ئېلىپ ئېيتقاندا ئۇنى ئەلۋەتتە رەئىس پېڭ دېخۇەي بىلەن سىزنىڭ رەھبەرلىكىڭىزدىنمۇ ئايرىپ قاراشقا بولمايدۇ. سىز نەنىۋەننىڭ چوڭ ئىشلەپچىقىرىش ھەرىكىتىدىكى توسالغۇلارنى سۈپۈرۈپ تاشلاشتەك قەھرىمانلىق روھى ھەمدە ئۇلۇغلارنىڭ شانلىق ئىشلەپچىقىرىش ئەنئەنىسىنى تىيانشاننىڭ جەنۇب ھەم شىمالىغا ئېلىپ كەلگەنلىكىڭىز ئۈچۈن بۇ مۆجىزىلەر يارىتىلغان ھەمدە «قاقاس چۆللەرنى مۇنبەت ئېتىزلارغا»، «چۆل - باياۋانلارنى ياپيېشىل بوستانلىقلارغا» ئايلاندۇرۇش ئىمكانىيىتى يارىتىلغان. مۇشۇلارنى ئويلىغىنىمدا، ئۆزەمچە ھاياجانلىنىپ كېتىمەن! مەن بېيجىڭدا دوستلار بىلەن ھەمىشە مۇشۇ ئىش ھەققىدە سۆزلىشىپ تۇرىمەن. بۇ قېتىم رەئىس پېڭ دېخۇەي بېيجىڭغا كەلگەندە،

مەن ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشكەندىمۇ يەنىلا شۇ ئىش ھەققىدە
پاراڭ بولدى. لېكىن بۇ ئىش ئالدى بىلەن سىزنىڭ بى-
ۋاستە رەھبەرلىك قىلغانلىقىڭىزغا مەنسۇپ بولۇشى كېرەك.
بۇ مېنىڭ ھاياجانلىق ئىچىدىكى چۈشەنچەم بولماستىن
بەلكى ئۇ ھەقىقەتەنمۇ شىنجاڭ خەلقى ۋە پۈتۈن مەملىكەت
خەلقى بىردەك ئېتىراپ قىلىدىغان ئىش ئىكەنلىكىگە ئى-
شىنىمەن. سىزنىڭ بۇ ئۇلۇغ ھەم دەسلەپكى مۇۋەپپەقىيىتى-
ڭىزنى سەمىمىي تەبرىكلەيمەن ۋە يەنىمۇ گۈزەل كەلگۈسى
ئۈچۈن تىلەكداشمەن.

ئۇندىن باشقا، يەنە بىر مەسىلە ئۇزاقتىن بۇيان مېنىڭ
كۆڭلۈمدە ساقلىنىۋاتىدۇ. ئۇ ئوخشاشلا رەئىس پېڭ دې-
خۇەي بىلەن سىزنىڭ ۋە گېنېرال تاۋسىيۈ ھەمدە شىنجاڭ
ھەربىي رايونىدىكى ھەرقايسى ئاساسلىق مەسئۇل
يولداشلارنىڭ كۆڭلىدە بارلىقىغا ئىشىنىمەن. ئۇ مەسىلە
كوماندىر - جەڭچىلەرنى ئۆي - ئوچاقلىق قىلىش مەسىلىسى
بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. مېنىڭچە بۇ مەسىلىنى باشتىلا ئوبدان
مۇزاكىرە قىلىپ، ئۇنى تەدرىجىي ھالدا ئىشقا ئاشۇرۇش
لازىم. بۇ قېتىم بېيجىڭدا رەئىس پېڭ دېخۇەي بىلەن
سۆزلەشكەن ئىدىم. ئۇ بۇ يىل خۇنەندە بىر قانچە 100
ئائىلىنى بوياققا تەكلىپ قىلدى، يەنە داۋاملىق خىزمەت
ئىشلەۋاتىدۇ، كوماندىر - جەڭچىلەرنىڭ ئائىلىسىدىكىلەرنى
ھۆكۈمەت قاتناش قورالى چىقىرىپ ھەقسىز ئەكەلدۇرۇپ
بەرمەكچى دېدى. ئۇ يەنە شىنجاڭغا بىر تۈركۈم كادىر
ئەۋەتىمىز، ئىمكان بار ئائىل يولداشلاردىن كۆپرەك ئەۋەتىمىز
دېدى. بۇنىڭ ھەممىسى ياخشى ئىش. مەن، ھازىرچە ھەر
يىلى قانچە مىڭ ئائىل ئەۋەتىشنى پىلانلىغىلى بولار دەپ
ئېيتقان ئىدىم، رەئىس پېڭ دېخۇەي، ھەر يىلى ئاز دې-
گەندە 10 مىڭچە ئائىلىنى شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا

قاتنىشىشقا ئەۋەتەلىسەك ياخشى بولاتتى. ئەلۋەتتە بۇ خىز-
مەتنى ياخشى ئىشلەشتە باسقۇچلۇق، پىلانلىق ھالدا ئې-
لىپ بېرىش ياخشى. شىنجاڭنىڭ سانائەت ئىگىلىكى بەرپا
قىلىنغاندىن كېيىن ئىشلەنگىنى تۈزۈك، ئۇ چاغدا تۇرمۇش
ۋاستىلىرى ۋە ئەمگەك ئىشلىرىدا زادى مەسىلە چىقمايدۇ. سەلبىي
مەنا بېرىپمۇ قالمايدۇ دېدى. لېكىن مېنىڭچە بۇ خىزمەتنى
تېز ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئاياللارنى چېگرا رايونىغا بېرىشقا
سەپەرۋەر قىلىش ۋە تەشكىللەش، ھازىردىن باشلاپ بۇ
ئىشقا تۇتۇش قىلىش لازىم. 3 - 4 يىلدىن كېيىن، ھازىر-
قى كوماندىر - جەڭچىلەر سانائەت - يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئا-
ساسلىق تايانچىلىرى بولۇپ قالىدۇ ھەمدە ئۆيلۈك - ئوچاق-
لىق بولۇپ بىرەر ئىشنىڭ بېشىنى تۇتىدۇ، بىزنىڭ بۇ
كەڭ ئېچىلمىغان يەرلىرىمىزدە تەبىئىي ھالدا ئۆزگىرىش
بولىدۇ. ئۇ چاغدا ئۇلار ھازىر ئۆزى ئۈستىگە ئالغان
ۋەتەننىڭ چېگرا مۇداپىئەسىنى قوغداش ۋەزىپىسىنى ئىك-
كىنچى تۈركۈمدە يېڭىدىن قوبۇل قىلىنغان جەڭچىلەرگە
تاپشۇرۇپ بېرىدۇ. بۇ دۆلەت ۋە جەڭچىلەرنىڭ تۇرمۇشى
ئۈچۈن ئىنتايىن پايدىلىق. مەن سىز ۋە كۆپچىلىك
يولداشلارنى بۇ ئىشنى ئاللىقاچان پىلانلاپ قويغاندۇ دەپ
ئويلايمەن. مېنىڭ بۇ ئارزۇيۇمنى نۇقتىلىق چۈشەندۈرۈش-
تىكى سەۋەبى، يىراق چېگرا رايوندىكى «بويتاق» كو-
ماندىر - جەڭچىلەرنىڭ روھىي ھالىتى ۋە فىزىئولوگىيىلىك
جەھەتتىكى تەلىپىنى قاندۇرۇش دېيىشكىمۇ بولىدۇ، كۆلكە.

سىزنىڭ بىر يىلدىن بۇيانقى بىۋاستە رەھبەرلىك قىلى-
شىڭىز نەتىجىسىدە ئىنتايىن زور كۆلەمدە بىر قىسىم يەر-
لەر شىنجاڭ خەرىتىسىگە تولدۇرۇلۇپ، دەسلەپكى قەدەمدە
شىنجاڭنىڭ جۇغراپىيىلىك ئەھۋالى ئۆزگەرتىلدى. يەنە
10 - 20 يىل تىرىشچانلىق كۆرسىتىلسە، شۈبھىسىزكى شىن-

جاڭ سانائەت، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقتا يۇقىرى دەرى-
جىدە تەرەققىي قىلغان، زامانىۋىلاشقان شادلىق بېغىغا
ئايلىنىدۇ. بۇ گۈزەل ئىستىقبال ھەقىقەتەنمۇ كىشىنىڭ
زوقىنى كەلتۈرىدۇ. مەن ئۆزەمنىڭ شىنجاڭدا تۇرغان ۋاقى-
تىمدىكى كۈنلەرنى ئەسلىسەم، مەندىمۇ بىر مۇنچە غايىلەر
بولغان، لېكىن بارلىق غايىلىرىم ئاخىرقى ھېساپتا قۇرۇق
خىيالدىنلا ئىبارەت بولۇپ چىقتى. مېنىڭ قەلبىم مەڭگۈ
غەرىپكە، بىزنىڭ شىنجاڭ بىلەن چېگرىداش بولغان،
ستالىن بايرىقى ئاستىدىكى بۇرۇن شىنجاڭغا ئوخشاش
ئارقىدا قالغان بىر قانچە جۇمھۇرىيەتلەرگە تەلپۈنىدۇ:
ئۇلار 20 نەچچە يىللىق قۇرۇلۇش قىلىش ئارقىلىق، سا-
نائەتنى ئوتلاقلارغا يەتكۈزدى. قىيىقلىق دەريا ئېقىنلىرى-
نىڭ يېنىدا «قۇملۇقتىكى گوللاندىيە» ۋە سانسىزلىغان
پاختا ئاتىزلىرى بارلىققا كەلدى، مەدەنىيەتمۇ پامىر ئېگىزلى-
كىگە يەتتى. مەن ئۇلارغا پۈتۈن ۋۇجۇدۇم بىلەن تەلپۈن-
گەن بولسامۇ، لېكىن ھازىر دۆلەت چېگرىسىدىن ئۆتۈپ
غەرىبكە قاراشنىڭ ھاجىتى يوق! ئۆزىمىزنىڭ دۆلەت
چېگرىسى ئىچىدە، جۈملىدىن سىزنىڭ رەھبەرلىكىڭىزدىكى
شىنجاڭ بىزگە جانلىق مەنزىرىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. سو-
ۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ يېقىندا تۈركمەنىستان چوڭ قانىلىنى ئاچ-
قانلىقى، كويبىشېۋ ۋە ستالىنگراتتا چوڭ تىپتىكى سۇ ئې-
لېكتىر قۇرۇلۇشىنى ئېلىپ بارغانلىقى ھەمدە ئۇنىڭ ئارقى-
سىدىكى تەبىئەتنى بويسۇندۇرۇش ئۇلۇغۋار پىلانى
بىز ئۈچۈن تېخىمۇ يېڭى ۋە ئەڭ كونكرېت ئۆلگە يارى-
تىپ بەردى. ئۇ كەلگۈسىدە شىنجاڭدا جەزمەن بارلىققا كې-
لىدۇ. پۈتكۈل تارىم چوڭ قۇملۇقىمۇ سىز ئېيتقاندەك
مۇنبەت ئېتىزلىقلارغا ئايلىنىدۇ. مەن سىزنىڭ ۋە ھەرقاي-
سى يولداشلارنىڭ يېڭى شىنجاڭ قۇرۇشتىن ئىبارەت ئۇ-

لۇغ ئىشلارغا ئىرادە باغلاپ، پۈتۈن ھايات ۋە كۈچ قۇۋۋى-
تىڭلارنى تەقدىم قىلىشىڭلارنى چىن قەلبىمدىن ئۈمىد قى-
لىمەن. ئەگەر 30 — 50 يىلدەك ئۇزۇن مۇددەت تىرىش-
چانلىق كۆرسىتىلسە تيانشاننىڭ جەنۇب ۋە شىمالى
ئومۇميۈزلۈك زامانىۋىلىشىپ، گۈزەللىشىپ، شىڭشىڭشىيا
جىلغىسىدىن پامىر ئېگىزلىكىگىچە، ئالتاينىڭ تاغلىق را-
يونىدىن كوئېنلۇن تاغ ئېتەكلىرىگىچە بولغان كەڭ - چەك-
سىز كەتكەن جايلارنىڭ ھەيۋەتلىك ھەم گۈزەل تۈسكە
كىرىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن.

بىر قانچە يىلدىن بۇيان كۆڭلۈمگە پۈكۈپ كەلگەن
ئارزۇيۇمنىڭ كونكرېت ئىشقا ئاشۇرۇلۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ،
قەلبىمدىكى خۇشاللىق ھېسسىياتىنى باسالماي بۇ خەتنى يازدىم.
سىزنىڭ تىرىشچانلىق كۆرسەتكەنلىكىڭىزنى، مۇۋەپپەقىيەت-
ىڭىزنى تەبرىكلەيمەن. ھەمدە سىزگە
ئىنقىلابىي سالام يوللايمەن!

جاڭ جىجوڭ

ئۇزۇن ئۆتمەيلا، گېنېرال ۋاڭ جېننىڭ دوستلۇق، سەممى-
لىك بىلەن يازغان مۇنۇ جاۋاب خېتىنى تاپشۇرۇپ ئالدىم:

مۇئاۋىن رەئىس ۋىن بەي:

خېتىڭىزدىن ۋاقىپ بولدۇم. خېتىڭىزدە خەلق ئازاد-
لىق ئارمىيىسىنى ئىنتايىن قىزغىن سۆيىدىغانلىقىڭىزنى
بىلدۈرۈپسىز ھەمدە مېنى ماختاپسىز، مەن ئۇنى قوبۇل
قىلىپ، شىنجاڭدىكى بارلىق ھەربىيلەرگە يەتكۈزىمەن.
سىزنىڭ غەمخورلۇقىڭىز ۋە سەمىمىي تەسەللى بېرىپ تۇرۇ-
شىڭىز بىلەن پۈتۈن ئارمىيىدىكى يولداشلار سىزدىن
ئىلھام ئېلىپ كۆڭلى خاتىرجەم بولۇپ تۇرىدۇ. ئۇلار ۋە-
تەنپەرۋەرلىك ۋە قەھرىمانلىق روھىنى يۈكسەك دەرىجىدە
جارى قىلدۇرۇپ، ۋەتەن ۋە ماۋجۇشى تاپشۇرغان بارلىق

ۋەزىپىلەرنى تىرىشىپ ئورۇنلىماقتا. سىز مېنى ماختاپسىز، مەن پەقەت بېرىلىپ ئىشلىدىم خالاس. بۇ يەردىكى تۆھپە ئامىمىغا مەنسۇپ. مەن يەنە كەمتەرلىك بىلەن ئۆگىنىپ، بۇنىڭدىن كېيىن خىزمەتلەرنى يەنىمۇ ياخشى ئىشلەيمەن. سىزگە سەممىي رەھمەت ئېيتىمەن!

مەن يېقىندا قاراشەھەر، كورلىغا بارغانىدىم. ئۇ يەردىكى 6 - دىۋىزىيە بىلەن 27 - دىۋىزىيە بىر يەردە بوز يەر ئېچىپتۇ، كۈزلۈك يىغىمدىن كېيىن، ھەممىسى سەپەرۋەر قىلىنىپ ئېرىق - ئۆستەڭ ياساپ، تاشيوللارنى رېمونت قىپتۇ. بارلىق كوماندىر - جەڭچىلەر ئەمگەك مېۋىسىنى قولغا كەلتۈرگەنلىكتىن بارلىق تۇرمۇش ۋاستىلىرى - كۆكتات، گۆش، قوغۇن - تاۋۇز، مېۋە - چېۋە قاتارلىقلاردىن رازى ئىكەن. مەسىلەن: ھەربىر جەڭچى ھەر ئايدا 3 جىڭ كالا، قوي، چوشقا گۆشى، 1 - 2 جىڭ بېلىق يېيەلەيدىكەن. كۆكتات ئىنتايىن مول ئىكەن. ھەر بىر ئادەم ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 60 دىن كۆپرەك قوغۇن، تاۋۇز يېيەلەيدىكەن، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇلار خۇشال - خۇراملىق بىلەن ئەمگەك قىلغاچقا يولداشلار ھەم قارىداپ ھەم قىزىرىپ تولىمۇ ساغلام - قاۋۇل تۇرۇپتۇ.

مەن ئۇلارغا، ۋەتىنىمىز ئامېرىكا جاھانگىرلىكىنىڭ تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشىنىڭ تەھدىتىگە ئۇچراۋاتىدۇ، دېۋىدىم، جەڭچىلەر غەزەپلەنگەن ھالدا — ئامېرىكا باسمىچىلىرىنى يوقىتايلى! دەپ ئۈنلۈك شوئار توۋلىدى. ئۇلۇغ جۇڭگو خەلقى بىلەن ئۇلۇغ جۇڭگو قىسىملىرى تاجاۋۇز قىلىشقا پېتىنغان ھەر قانداق تاجاۋۇزچىلارنى چوقۇم مەغلۇپ قىلالايدۇ. يىراق چېگرىدىكى ھەربىيلەر ۋەتەننىڭ بىخەتەرلىكى ئۈچۈن ئىنتايىن ھوشيار تۇرىدۇ. بۇ پۈتۈن ئارمىيىدىكى يېتەكچى ئىدىيە. ھازىرقى جىددىي ۋەزىيەتتە، شىنجاڭ قى-

سىملىرى كۈچىنى مەركەزلەشتۈرۈپ ئۈچ يىل ئىچىدە 5 مىليون مولۇق سۇ ئىنشائات قۇرۇلۇشىنى پۈتتۈرۈپ، قۇرۇلۇش بىناكارلىق ئەترەتلىرىنى تەشكىللەپ دۆلەتنىڭ شىنجاڭدىكى سانائەت قۇرۇلۇشى (زاۋۇت قۇرۇلۇشى) غا ياردەم بېرىش، شۇنىڭ بىلەن بىللە ياش، قاۋۇل ئوفىتسېرلەرنى بىر يەرگە يىغىپ مەخسۇس ھەربىي ئىشلارنى ئۆگىتىپ، ۋەتەنپەرۋەرلىك ئۇرۇش ئۈچۈن ئۆزىنى تەقدىم قىلىشقا تەييار تۇرۇشى لازىم.

مەن ھەرقايسى رەھبىري يولداشلار بىلەن بىرگە ئىشلىگىلى بىر يىل بولۇپ قالدى. ھازىر بىر - بىرىمىز بىلەن تونۇشۇپمۇ ئالدۇق. خىزمەت تەقسىم قىلىۋېلىپ، ھەمكارلىشىپ، مەخسۇس مەسئۇل بولۇپ ئىشلەپ يېڭى ئىناقلىق باسقۇچتا قەدەم قويدۇق. مەن ئاساسلىق زېھنىنى ئوفىتسېرلەرنى تەربىيىلەش، ئۆگىتىش، ئۇرۇش تەجرىبىلىرىنى رەتلەش، يېڭى ھەربىي ئىلىملىرىنى ئۆگىنىشكە قويۇۋاتىمەن، شۇڭا ھەربىي قىسىملارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋەزىپىسىنى گېنېرال تاۋسىيۇنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بەردىم. مەندە گەرچە تېخنىكا بولمىسىمۇ لېكىن ئۆزۈم ساغلام - قاۋۇل تۇرۇۋاتىمەن. شىنجاڭ ھەربىي رايونى 10 نەچچە مىڭ كىشىلىك ئوفىتسېر تەييارلىماقچى. بۇ پىكىرنى گېنېرال جاڭ زۇڭشۇنگە ئېيتقان ئىدۇق. ۋاقتىڭىز چىقسا بۇنى رەئىس گۇڭ رىنغا خەۋەر قىلىپ قويارسىز. بۇنىڭدىن كېيىن شىنجاڭنىڭ ھەربىي مەمۇرىي ئىشلىرى توغرىسىدا كۆپرەك مەسلىھەت بېرىپ، ھەر ۋاقىت يوليورۇق بېرىپ تۇرۇشىڭىزنى سورايمەن.

شىنجاڭدا جۇڭگو - سوۋېت ھەمسىدارلىق شىركىتى رەسمىي ئىشقا چۈشتى. ھەممە ھەرقايسى زاۋۇتلارغا ئىقتىسادىي جەھەتتە ياردەم بېرىش باشلىنىپ كەتتى، قۇرۇلۇش - بىنا-

كارلىق، توپا - ياغاچ، ماشىنىسازلىق، ئېلېكتىر، خىمىيە سانائىتى، گېئولوگىيە قاتارلىق جەھەتلەرگە جىددىي ئېھتىياجلىق بولۇۋاتقان پەن - تېخنىكا خادىملىرى، قىسىملارغا ئېھتىياجلىق بولغان ئاگرونوم، سۇچىلىق خادىملىرىنى مەركەزدىكى ھەرقايسى مىنىستىرلىق، كومىتېتلار ۋە غەربىي - شىمالنىڭ ھەربىي - مەمۇرىي كومىتېتىنىڭ تېزرەك ئەۋەتىپ بېرىشىنى تەلەپ قىلدۇق.

خەت قالايمىقان يېزىلىپ قالدى. رەنجىمەسلىكىڭىزنى سورايمەن!

تېنىڭىزگە سالامەتلىك تىلەپ

ۋاڭ جېن

11 - ئاينىڭ 2 - كۈنى

گېنېرال تاۋ سىيۇغا ئەۋەتىلگەن تەبرىك خېتى

سابىق گومىنداڭنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملىرى خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ 22 - بىڭتۇەنى ئۆزگەرتىپ تۈزۈلدى. 1950 - يىلى ھەقىقەتكە قايتقىنىمىزغا بىر يىل توشتى ھەمدە بايراق تاپشۇرۇۋېلىش مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلدى، بۇ كوماندىر - جەڭچى يولداشلارنىڭ ئويغانغانلىقى ۋە يېڭى تۇرمۇشقا قەدەم قويغانلىقى، خەلق ئۈچۈن مۇۋەپپەقىيەت ۋە غەلىبە يولىغا قاراپ ماڭغانلىقىنىڭ ئىپادىسى، مەن بۇنىڭدىن ئىنتايىن خۇشالمەن، بۇنى تەبرىكلىمىسەم بولمايدۇ.

ئەلۋەتتە، ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارنىڭ بۈگۈنكىدەك ئۆزگەرگەنلىكى ۋە ئالغا باسقانلىقى، پارتىيىنىڭ رەھبەرلىكى، گېنېرال پېڭ دېخۇەي، گېنېرال ۋاڭ جېننىڭ يار - يۆلەكتە بولغانلىقىدىن بولدى، گېنېرال تاۋسىيۇنىڭ سەمىمىي راستچىللىقى، ئىستىلىنىڭ دۇرۇس، ئىش بېجىرىشتە ئەستايىدىل بولغانلىقى ۋە باشقا نۇرغۇنلىغان ئارتۇقچىلىقلارغا ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن،

ئۇ پارتىيە ۋە گېنېرال پېڭ دېخۇەي ۋە ۋاڭ جېننىڭ ئىشەنچىسىگە ئىگە بولدى. پۈتۈن كوماندىر، جەڭچىلەرنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولدى، 100 مىڭ نەپەر سەپدىشىمىز مۇشۇنداق ياخشى نەتىجىگە ئېرىشتى. مەن مەنىۋى جەھەتتىمۇ، مەسئۇلىيەت جەھەتتىمۇ ۋەزىپىنى ئورۇنلىغان بولدۇم. مەن گېنېرال تاۋسىيۇغا ھەقىقەتەنمۇ چىن قەلبىمدىن رەھمەت ئېيتىمەن!

مېنىڭ تەبرىك خېتىمنىڭ تولۇق تېكىستى مۇنداق:

گېنېرال تاۋسىيۇ، گېنېرال جاۋشىگۇاڭ، 22 - بىڭتۇەندىكى بارلىق كوماندىر - جەڭچى يولداشلار!

مەن ئالدى بىلەن سىلەرنى سەمىمىي تەبرىكلەيمەن. ئۆتكەن يىلى بۈگۈنكى كۈندە، سىلەر ھەقىقەتكە قايتقانلىقىڭلارنى تەنتەنىلىك بىلەن جاكارلاپ، شىنجاڭنى ساقلاپ قېلىپ، شىنجاڭنىڭ تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىنىشىنى ئىلگىرى سۈردۈڭلار، جۇڭگو خەلق ئىنقىلابىنىڭ غەلىبىسىنى تېزلەتتىڭلار، بۈگۈن بۇنىڭغا ئەمدىلا بىر يىل توشتى. بۇ بىر يىل جەريانىدا سىلەر ئىشلەپچىقىرىشقا ئاتلىنىپ، ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىپ، جۇڭگو كومپارتىيىسى ۋە خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ يېڭى تەربىيىسىنى پۈتۈن ۋۇجۇدۇڭلار بىلەن قوبۇل قىلىپ، ئۆزگەرتىش جەريانىدىكى بىرىنچى قەدەمنى بېسىپ تۈگەتتىڭلار. بۈگۈن بايراق تەقدىم قىلىش مۇراسىمىنىڭ ئۆتكۈزۈلۈشى — يولداشلىرىمىز ئۈچۈن تولىمۇ شەرەپلىك ئىش ھېسابلىنىشى كېرەك.

ئۆتكەن يىل 12 - ئايدا مەن ئۈرۈمچىدىكى چاغدا، يەنى سىلەر ھەقىقەتكە قايتقاندىن كېيىنكى 3 - ئايدا مەن ئۈرۈمچىدە تۇرۇشلۇق قىسىملار، ئورگانلاردىكى يولداشلارغا ئىككى قېتىم ئۇزۇن سۆز قىلغان ئىدىم. بىرىنچى قېتىم قىلغان سۆزۈمنى خۇلاسىلەپ، مەن يولداشلارغا: «بىز يىراقنى، چوڭقۇر ئىشلارنى نەزەردە تۇتۇشىمىز، يېقىننى، كىچىكرەك

ئىشلارنى تۇتۇپ ئىشلىشىمىز، ئالدى بىلەن ئۆزىمىزنى ئۆزگەرتىشىمىز، قىسىملارنى ئۆزگەرتىشىمىز، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىدىن كەمتەرلىك بىلەن ئۈزلۈكسىز ھالدا ئۆگىنىشىمىز ۋە ئۇلارنى ئۈلگە قىلىشىمىز لازىم.» دېگەن ئىدىم. ئىككىنچى قېتىملىق سۆزۈمنى خۇلاسىلاپ، ئۆزۈمنىڭ مۇنۇ ئۈمىدلىرىمنى يەنىمۇ تەكىتلەپ كۆرسەتكەن ئىدىم: «ئەسلىدىكى ئوخشىمايدىغان ئۈچ قىسىم ئىچىدە، مىللىي قىسىم بىلەن ھەقىقەتكە قايتقان قىسىم 1 - بىڭتۇەندىن ئۆگىنىشى، ئۇلارنى ئۈلگە قىلىشى، كۆپچىلىك بىر ئائىلە كىشىلىرىدەك ئىتتىپاقلىشىشى لازىم! خەلقنىڭ داھىسى ماۋجۇشى ۋە خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ باش قوماندانى جۇدېنىڭ رەھبەرلىكى، غەربىي شىمال بەش ئۆلكىنىڭ ئالىي ئەمەلدارى رەئىس پېڭ دېخۇەينىڭ رەھبەرلىكىدە ئىتتىپاقلىشىپ، ئۆگىنىشنى چىڭ تۇتۇپ، تىرىشىپ ئۆزگىرىشى لازىم!» مەن يەنە: «كېيىن رەئىس پېڭ دېخۇەي كەلمەكچى بولۇپ، ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ كېلىشكە پۇرسەت چىقسا، ھەممە ئىشتا زور دەرىجىدە ئۆزگىرىش بولۇپ، كۆپچىلىكنىڭ ئىسمى - جىسمىغا لايىق خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى بولۇپ قالغانلىقىنى كۆرۈشىمىزگە ئىشىنىمەن.» دېگەن ئىدىم. بۇ سۆزلەر ھازىر بىر - بىرلەپ راست بولۇپ چىقتى.

پاكىتلار ئىسپاتلىدىكى: «ھەرقايسى يولداشلارنىڭ بۇ مەزگىلدىكى ئالغا بېسىشى ناھايىتى تېز بولغان، ئۆزىنى، قىسىملارنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن كۆرسەتكەن تىرىشچانلىقى ناھايىتى كۆرۈنەرلىك بولغان. ئېھتىمال ئايرىم يولداشلار كۆپچىلىككە يېتىشىپ ماڭالمىغاندۇر، يەنە ئىنتايىن ئاز ساندىكى بىر قىسىم كىشىلەر ئويلىمىغان ئىشلارنى سادىر قىلىپ قويغاندۇر. لېكىن ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، ئىتتىپاقلىق، ئۆگىنىش ۋە ئۆزگەرتىشتە ناھايىتى ياخشى ئىپادە

كۆرسەتكەن. رەئىس پېڭ دېخۇەي ئىككىنچى قېتىم ئۈرۈمچىگە كەلگەندە مەن ئۇنىڭغا ھەمراھ بولۇپ كېلەلمىگەن بولساممۇ، لېكىن 6 - ئاينىڭ باشلىرىدا بېيجىڭدا ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشتۇم. يەنە گېنېرال ۋاڭ جېن، گېنېرال تاۋسىيۆلار بىلەنمۇ كۆرۈشتۇم. رەئىس پېڭ دېخۇەي بىلەن گېنېرال ۋاڭ جېن سىلەرنىڭ ئالغا باسقانلىقىڭلاردىن ئىنتايىن مەمنۇن ئىكەنلىكىنى ئېيتتى، يەنە سىلەرنى ماختىدى. گېنېرال تاۋسىيۆ سىلەرنىڭ تىرىشچانلىقىڭلارنى خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى مەملىكەتلىك كومىتېتى ئىككىنچى قېتىملىق يىغىنىدا سۆز قىلغاندا، ئۇنى پۈتۈن مەملىكەت خەلقىگە سۆزلەپ بەردى. پۈتۈن مەملىكەت خەلقى 22 - بىڭتۇەننىڭ ئىشلەپچىقىرىشقا، خەلققە، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ئىسمى - جىسمىغا لايىق بولغان شانلىق قىزىل بايرىقىغا يۈزلىنىپ ئالغا ئىلگىرىلەۋاتقانلىقىنى، يەنىمۇ قۇدرەتلىك، زامانىۋىلاشقان دۆلەت مۇداپىئە ئارمىيىسى قۇرۇپ چىقىشتىن ئىبارەت ئۇلۇغۋار نىشانغا قاراپ ئىلگىرىلەۋاتقانلىقىنى بىلدى. بۇ ھەر بىر يولداشنىڭ ھايات تارىخىدىكى ئەڭ ئەسلەشكە ئەرزىيدىغان بىر ئىشتۇر.

پاكىت ئىسپاتلىدىكى: گېنېرال ۋاڭ جېن ۋە بىرىنچى بىڭتۇەندىكى بارلىق كوماندىر - جەڭچى يولداشلار سىلەرگە توغرا مۇئامىلە قىلغان. سىلەرگە ياردەم بەرگەن، بۇ جەھەتتىكى ياردىمى ناھايىتى كۆپ بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىللە يولداشلارمۇ ئۇلاردىن كەمتەرلىك بىلەن ئۆگەنگەن، ئۇلارنى ئۈلگە قىلىشقا ئىرادە باغلىغانلىقى ئۈچۈن يولداشلارنىڭ ئالغا ئىلگىرىلىشى يەنىمۇ تېز بولغان.

پاكىتلار ئىسپاتلىدىكى: خەلقنىڭ داھىسى ماۋجۇشى بىلەن باش قوماندان جۇدې بىزنىڭ 22 - بىڭتۇەنىمىزگە

ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلگەن. مەن ئۇلار بىلەن كۆرۈشكەندە ئۇلار ھەمىشە 22 - بىڭتۈەن ھەققىدە سۆز قىلىدۇ، سىلەر-نىڭ ئالغا بېسىۋاتقىنىڭلاردىن خۇشال ئىكەنلىكىنى ھەمدە سىلەردىن سەممىي ئۈمىد كۈتىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ. بۇ بىز 22 بىڭتۈەندىكى يولداشلار ئۈچۈن غايەت زور ئىلھام!

يولداشلار! بۇ بىر يىللىق ئۆزگىرىشتە جاپا چېكىش-تىن ساقلىنىش تەس. چۈنكى سەممىيلىك بىلەن ئۆزگىرىش جەزمەن جاپالىق كۈرەش قىلىش ئارقىلىق مەيدانغا كېلىدۇ. شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن، بىز تەلتۆكۈس ئۆز-گىرىپ، يېڭىۋاشتىن ئادەم بولالىدۇق، شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن، يېڭى تەربىيىنى قوبۇل قىلىپ ئىدىيە جەھەتتە يېڭى قورالنى ئىگىلەپ، يېڭى شەيئىلەرنى تونالىدۇق، شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن، كونكرېت ئەمەلىيەت جەريانىدا خېلى يېتەرلىك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرەلىدۇق. دەل شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن، يولداشلار بىز بۈگۈن خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شانلىق قىزىل بايرىقىنى قوبۇل قىلىش سالاھىيىتى ۋە شەرىپىگە ئىگە بولالىدۇق.

ھازىر يېڭى جۇڭگونىڭ ئەھۋالى بىز ئۇرۇمچىدە كۆرۈش-كەن چېغىمىزدىكىگە تۈپتىن ئوخشىمايدىغان بولۇپ قالدى. جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇق، ئىتتىپاقلىق شەرتنامىسىنىڭ تۈزۈلۈشى، ئۇلۇغ سوتسىيالىستىك دۆلەت — سوۋېت خەل-قى بىلەن يېڭىدىن دۇنياغا كەلگەن يېڭى دېموكراتىزملىق جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى خەلقىنىڭ كۈچىنى مۇستەھكەم، مەڭگۈ ئىتتىپاقلاشتۇردى. جۇڭگو - سوۋېت ئىقتىسادىي ھەمكارلىق كېلىشىمىنىڭ تۈزۈلۈشى، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىدىكى شانلىق مەنزىرىنى تۇرغۇزدى، بۇلارنىڭ ھەم-مىسى بىز ئايرىلغاندىن كېيىن بىز قىزغىن سۆيگەن شىن-جاڭدا، بىز قىزغىن سۆيگەن ۋەتەندە يۈز بەرگەن تارىخىي

ۋەقەلەردۇر. بۇ نېمىنى چۈشەندۈرىدۇ؟ بۇ بىزگە: بىزنىڭ ئۇلۇغ ئىتتىپاقداش قوشنىمىز — سوۋېتلەر ئىتتىپاقىنىڭ يار-دىمى ئاستىدا، يېڭى جۇڭگونىڭ ئىشلىرى قەدەممۇ - قەدەم باشلىنىۋاتقانلىقىنى، يەنى بىزنىڭ شىنجاڭىمىزدىن باشلى-نىۋاتقانلىقىنى، ئاللىقاچان ھازىرلانغان شەرت - شارائىت ئاستىدا شىنجاڭنىڭ كەلگۈسىدە يۇقىرى دەرىجىدە سانائەت-لەشكەن رايونغا، شۇنداقلا ئېلىمىزنىڭ دۆلەت مۇداپىئە بازى-سىغا ئايلىنىشىدا گەپ يوق ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بې-رىدۇ. بۇ بىر ئىنتايىن شەرەپلىك ۋەزىپە. مەن يولداشلار-نىڭ ئۈزلۈكسىز يۇقىرى ئۆرلەپ، ئۈزلۈكسىز ئالغا ئىلگىرى-لەپ، ئىشلەپچىقىرىش ماھارىتىنى سەۋرچانلىق بىلەن ئۆگىنىپ، يۈكسەك قەھرىمانلىق جاسارىتىنى جارى قىلدۇرۇپ، ئىلغار قىسىم بولغان بىرىنچى بىڭتۈەن بىلەن بىردەك ئىتتىپاق-لىشىپ، مىللىي قىسىم بىلەن بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ، شىن-جاڭ خەلقى بىلەن بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ، شىنجاڭنى قۇرۇش-تىن ئىبارەت زور ۋەزىپىنى ئورتاق ئۈستىگە ئېلىشىنى ئۈ-مىد قىلىمەن.

بۈگۈنكى مۇراسىم بىر ئۇلۇغ نامايەندە، ئۇ، يولداشلار-نىڭ ئويغانغانلىقى ۋە يېڭىۋاشتىن ئادەم بولغانلىقىنى، خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىش يولىدا يەنىمۇ چوڭ مۇۋەپ-پەقىيەت ۋە يەنىمۇ زور غەلىبىلەرنى قولغا كەلتۈرۈشكە قاراپ ماڭغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ.

بارلىق يولداشلارنىڭ سالامەت بولۇشىنى، ئالغا ئىلگىرى-لىشىنى تىلەيمەن.

توققۇزىنچى باپ ئۆز - ئۆزەمنى تەكشۈرۈشۈم

مەن 1949 - يىلى 9 - ئاينىڭ 29 - كۈنى شىنجاڭنىڭ ھەقىقەتكە قايتقانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن گېنېرال تاۋسىيۈ، رەئىس

بۇرهانغا ئەۋەتكەن جاۋاب تېلېگراممىدا، ئۆزۈمنىڭ شىنجاڭدىكى قىلغان - ئەتكەن ئىشلىرىم توغرىسىدا ئۆز - ئۆزۈمنى تەكشۈرگەن، بېيجىڭ «خەلق گېزىتى» دە ئېلان قىلغان ئىدىم. ئۇنىڭ تولۇق تېكىستى تۆۋەندىكىچە:

ئۈرۈمچى گېنېرال تاۋسىيۇ، بۇرهان ئەپەندى:

تېلېگراممىڭىزدىن خەۋەر تاپتىم. سىلەر مۇشۇ ئاينىڭ 25 - ۋە 26 - كۈنى گۇاڭجۇ ئەكسىيەتچى ھۆكۈمىتىدىن ئالاقىنى ئۈزۈپ، جۇڭگو خەلق ئىنقىلابىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ ۋە خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى باش شتابىنىڭ قوماندانلىقىنى قوبۇل قىلىدىغانلىقىڭلارنى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ جاكالاپسىلەر، مەن بۇنىڭغا ئىنتايىن خۇشالمەن. ماۋ جۇشى باش قوماندان جۇدې تېلېگرامما ئەۋەتىپ ئۇنى ماختىدى. مېنىڭچە، پۈتۈن مەملىكەت خەلقى بولۇپمۇ شىنجاڭ ھەر مىللەت خەلقلىرى سىلەرنىڭ ئىككىلەنمەستىن ھەقىقەتكە قايتقانلىقىڭلاردەك بۇ شەرەپلىك ھەرىكىتىڭلارنى قىزغىن قارشى ئالىدۇ. لېكىن سىلەر ئەۋەتكەن تېلېگراممىدا «سىزنىڭ چىۋەر رەھبەرلىكىڭىز» دېگەن سۆز بار ئىكەن، «چىۋەر» دېگەن بۇ سۆزنى قوبۇل قىلىشقا خىجىل بولغانلىقىم ئۈچۈن، ئۇنى ئۆچۈرۈۋەتتىم. باشقا شۇنىڭغا ئوخشاش سۆزلەرنىمۇ ئۆچۈرۈۋەتتىم.

بۇ بىر قانچە ئايدىن بۇيان مەن، ئىشىكنى ئېتىۋېلىپ ئۆتكەندىكى 30 يىلدىن بۇيانقى ھەر خىل خاتالىقلىرىم ئۈستىدە ئويلاندىم. مەن يېقىنقى ئۈچ يىلدا غەربىي - شىمالدىكى تۆت ئۆلكىنىڭ ھەربىي - مەمۇرىي خىزمەتلىرىنى باشقۇرۇۋاتقان مەزگىللەردە بولۇپمۇ شىنجاڭنىڭ ھەربىي - مەمۇرىي خىزمىتىنى باشقۇرۇش جەريانىدا ئۆتكۈزگەن خاتالىقلىرىمنىڭ كۆرسەتكەن خىزمىتىمدىن كۆپ بولغانلىقىنى، ھېچ بولمىغاندا كۆرسەتكەن خىزمىتىم بىلەن ئۆتكۈزگەن خاتا-

لىقىمنىڭ بىر - بىرىنى يوققا چىقىرىدىغانلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلدىم. ياخشى تەرەپلەر تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەتتەك قىلىنىدۇ:

(1) بۇرۇنقى مەركىزىي ھۆكۈمەت شىنجاڭدا بېقىندۇرۇش، ئېزىش، ئېكسپلاتاتسىيە قىلىشتىن ئىبارەت خاتا ھۆكۈمرانلىق سىياسىتىنى يۈرگۈزۈپ كەلگەنلىكتىن، شىنجاڭ ھەر مىللەت خەلقلىرى ئەركىنلىك، بارابەرلىك ھوقۇقىدىن پۈتۈنلەي مەھرۇم قالغان، سىياسىي جەھەتتە ھېچقانداق ئورنى بولمىغان. مەن شىنجاڭغا بارغاندىن كېيىن، مىللىي بارابەرلىك پىرىنسىپى، تىنچلىق ماددىسىغا ئاساسەن، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئۆزگەرتىپ تەشكىللەندى. ھەر مىللەت ۋەكىللىرى قاتناشتۇرۇلغان دېموكراتىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلدى، ئۆلكە، ناھىيىلەرنىڭ سەنيىخۇي ئەزالىرى، ۋالىلار، ھاكىملارنى خەلق سايلاش ئۇسۇلى يولغا قويۇلدى. ئۆلكە، ناھىيىلەردىكى ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەت خادىملىرىنى بىردەك شۇ جايدىكى ئەرقايسى مىللەتتىن بولغان كىشىلەردىن ئېلىشقا ئۆزگەرتىلدى. بۇرۇنقى «چوڭ خەنزۇچىلىق»، «ھەممە ئىشنى خەنزۇلار ئۆز ئالدىغا تارتىۋېلىش» تەك ھادىسىلەر تەدرىجىي تۈگىتىلدى. ھەر قايسى ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ ئورنى ۋە دېموكراتىك ھوقۇقى مىسلى كۆرۈلمىگەن دەرىجىدە ياخشىلاندى.

(2) جۇڭگو بىلەن سوۋېتنىڭ يېقىن ئۆتۈشىنى ئىزچىل قۇۋۋەتلەپ كەلگەن بولساممۇ، ئەپسۇسكى نەنجىڭ ھۆكۈمىتى سوۋېتكە قارشى تۇراتتى، ئۆلكىدىكى كونسېرۋاتىپلار سوۋېتكە قارشى تۇراتتى، ئىچكى - تاشقى ئىككى تەرەپنىڭ قىسىشىدىن كېلىپ چىققان زىددىيەتلەر ئىچىدە مەن يەنىلا ھەر خىل قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ سوۋېت بىلەن يېقىن ئۆتۈش سىياسىتىدە يەنىلا چىڭ تۇردۇم. بۇ — شىنجاڭ

ئۆلكىسىنىڭ تىنچ - خاتىرجەملىكىدىكى ئاساسلىق كاپالەت، مۇھىم ئىش ئىدى.

(3) شىنجاڭ ئەسلىدە بىر نامرات ئۆلكە ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇرۇنقى ھۆكۈمران سىنىپلارنىڭ كۆپ تەرەپلىمە ئېكسپلاتاتسىيە قىلىشى تۈپەيلىدىن خەلقلەرنىڭ تۇرمۇشى ئىنتايىن ئېچىنىشلىق ئىدى. مەن شىنجاڭغا كەلگەندىن كېيىن، ئالدى بىلەن خەلقنىڭ سېلىقىنى يەڭگىللىتىش ئۈچۈن، باج، ئالۋاڭ - سېلىقنى ئازايتىشقا كۈچۈمنى ئايىمىدىم. ئەسكەر ئېلىش، غەللە - پاراق ئېلىش زادى ئىشلەنمىدى. قىسىملارنىڭ ئاشلىق مۇئاش، كىيىم - كېچەكلىرىنىڭ كۆپ قىسمىنى مەركەز بېرەتتى، يەرلىكتىن ئېلىشقا توغرا كەلگەندە قەتئىي ئۆز باھاسى بويىچە پۇل بېرىلدى. بۇ سىياسەتنى ئىچكىرىدىكى ھەرقانداق ئۆلكىدە ئىشقا ئاشۇرۇش مۇمكىن ئەمەس.

(4) تارىخىي تەھلىلگە ئاساسلانغاندا، بۇرۇنقى ھۆكۈمەتنىڭ شىنجاڭ ئۆلكىسىگە قاراتقان سىياسىتىنىڭ خاتا بولغانلىقىنى، ئازساندىكى خەنزۇلارنىڭ شىنجاڭ ئۆلكىسىدە ئۆتكۈزگەن جىنايەتلىرىگە قارىتا، ئۆلكىدىكى ھەرقايسى ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ قارشىلىق كۆرسىتىش ۋە ئىنقىلابىي ھەرىكەتلەرنى ئېلىپ بېرىشقا تېگىشلىك ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر تونۇپ يەتكەنلىكىمدىن، «مەن شىنجاڭغا تارىختىكى خاتالىقلارنى تۈزەتكىلى، تارىختىكى جىنايەت قەرزلىرىنى قايتۇرغىلى كەلگەنمەن» دېگەن ئاساسىي مەقسەتنى تۇرغۇزدۇم. بۇنى ئۆزۈمچە توغرا، پاك قاراش دەپ تونۇغانلىقىمدىن باشتىن - ئاخىر ئۆزۈمنى بېسىۋېلىش ۋە كەڭچىلىك قىلىش پوزىتسىيىسىنى تۇتۇپ بارلىق تالاش - تارتىشلارنى بىر تەرەپ قىلىشتا چوڭ ئىشنى كىچىكلىتىۋەتمىدىم. كىچىك ئىشنى يوققا چىقىرىۋەتمىدىم. مۇشۇ ئىشلار تۈپەيلىدىن مەن،

شىنجاڭدىكى خەنزۇلار بولۇپمۇ نەنجىڭ ۋە شىنجاڭدىكى بىرمۇنچە پارتىيە ھۆكۈمەت، ئارمىيە كادىرلىرى تەرىپىدىن ئەيىپلەشكە ئۇچرىدىم. «بەك ئاجىز»، «مۇشۇنداق كېتىۋەرسە شىنجاڭ جەزمەن قولدىن كېتىدۇ» دېگەندەك قاراشلارمۇ ئوتتۇرىغا چىققان بولسىمۇ، لېكىن مەن يەنىلا بۇ تىنچلىق سىياسىتىدە سەل - پەلمۇ ئىككىلەنمەي چىڭ تۇردۇم. بۇ خېلىلا سەۋر - تاقەت قىلىش ۋە تۇراقلىق كۆزقاراشنىڭ بولۇشىنى تەلەپ قىلاتتى.

كەمچىلىكلىرىمنى ئېيتىدىغان بولسام، ئۇ ناھايىتى كۆپ، ئەڭ ئاز دېگەندىمۇ تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

(1) كونسېرۋاتىپلارغا يول قويدۇم. «مىللەتلەر ئىتتىپاقىنى كۈچەيتىش» ئۈچۈن، رادىكال ئۇنسۇرلار بىلەن كونسېرۋاتىپلارنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇشقا ئۇرۇنغانىدىم. رادىكال ئۇنسۇرلار بولۇپمۇ ئىلى تەرەپتىكى ئىلغار ئۇنسۇرلارغا نەسىھەت قىلدىم، دېموكراتىك سىياسەتنىڭ ئاساسلىق ئالاھىدىلىكى قارشى گۇرۇھتىكىلەرنىڭ مەۋجۇد بولۇشىغا يول قويۇش دەپ قاراپ، ئىلغار كۈچلەر بىلەن قالاق كۈچلەرنىڭ چەك - چېگرىسىنى ئېنىق ئايرىيالماي، ئەكسىچە ئۆلكە ئىچىدە ئەنسىزلىكنى كۈچەيتىۋەتتىم. بۇ ئەلۋەتتە بۇرژۇئاچە دېموكراتىزملىق ئىدىيىنىڭ تەسىرىگە ۋە گومىنداڭ ھاكىمىيىتىنىڭ ماھىيىتىدىكى بۇ نېگىزلىك زىددىيەتنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىغانلىقتىن بولدى. ھازىر قاراپ باقسام، ئۇ پۈتۈنلەي خاتا ئىكەن.

(2) مەن ئۆلكە رەئىسلىك قوشۇمچە ۋەزىپەمدىن قەتئىي ئىستىپا سوراپ ئۇيغۇر مىللىتىدىن بولغان مەسئۇدنى بۇ ۋەزىپىگە كۆرسىتىشتە، مۇنۇلارنى ئاساس قىلغانىدىم: بىرىنچىدىن خەنزۇلار ئۆلكە ئىچىدە يەنىلا ئازسانلىق مىللەت ھېسابلانغاچقا مەن ئۆزۈمنىڭ قوشۇمچە رەئىس بولۇ-

شۇمنى ھاجەتسىز دەپ قارايتتىم. ئىككىنچىدىن، ئۇيغۇرلار ئۆلكە ئىچىدە كۆپ سانلىق مىللەت ھېسابلىناتتى، شۇڭا ئۇيغۇرلار ئىچىدىن مەركەز قوشۇلىدىغان ئادەم رەئىس بولالايتتى، ئۇنىڭ ئۈستىگە شۇ چاغدا پەقەت مەسئۇد ئەپەندىلا مۇۋاپىق نامزات ئىدى. ئۇنىڭدىن باشقا مەندە يەنە قىيداشقا يېقىنراق كېلىدىغان بىر خىل روھىي ھالەتمۇ بولۇپ، ئۆلكىدىكى ئىككى تەرەپنىڭ كۆرۈشىدە، مەن ھامان ئىككى تەرەپنىڭ بولۇپمۇ ئىلى تەرەپنىڭ خاتا چۈشەنچىسىگە قېلىۋاتىمەن. شۇڭا ئۇلار ھەدىسىلا مېنى ھۇجۇم نىشانى قىلىۋالىدىغان بولدى دەپ قارىغانلىقىمدىن رايىم يېنىپ، قەتئىي چېكىنىپ چىقىپ كېتەي، ئۇلار ئۆزلىرى ئىشلىسۇن! دېگەن نىيەتكە كەلگەن ئىدىم. مۇشۇ بىردەملىك خاتا ئوي - پىكىر سەۋەبىدىن كونسىرۋاتىپلارنىڭ كۈچى بۆلەكچىلا باش كۆتۈرۈپ چىقتى، ھەم ئۇيغۇرلارنىڭ ئىچكى زىددىيىتىمۇ چوڭقۇرلىشىپ كەتتى.

(3) شىنجاڭ ئۆلكىسىدىكى خەلقلەرنىڭ تارتقان جاپا - مۇشەققەتلىرى يۇقىرىدا ئېيتقاندەك سەلبىي جەھەتتە ئازايتىلغان بولسىمۇ لېكىن ئىجابىي جەھەتتە ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشنى ئىلگىرى سۈرۈپ، خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى تۈپتىن ياخشىلاش ۋە يۇقىرى كۆتۈرۈش خىزمىتى يېتەرلىك ئىشلەنمىدى ھەتتا پىلانلانغان بولسىمۇ لېكىن ھەرگىزمۇ ئىشلەنمىدى. بۇنىڭدا ئەلۋەتتە كۆپلىگەن ئوبيېكتىپ سەۋەبلەر بولغان بولسىمۇ لېكىن سۇبيېكتىپ جەھەتتە كۆرسىتىلگەن تىرىشچانلىقنىڭ يېتەرلىك بولمىغانلىقىنى ئەلۋەتتە ئېتىراپ قىلىش كېرەك.

(4) جۇڭگو- سوۋېت دوستلۇقىنى ئىلگىرى سۈرۈش بۇرۇنلا بېكىتىلگەن سىياسەت بولۇپ، ھازىر ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە يولغا قويۇلىۋاتىدۇ، لېكىن ھەر مىللەت ئارىسىدىكى كونسىرۋاتىپلاردا يەنىلا سوۋېتتىن قورقۇش، سوۋېتكە قارشى تۇ-

رۇش ئىدىيىسى بولغانلىقى ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇنى ھەرۋاقىت سۆز - ھەرىكىتىدە ئىپادىلەپ تۇرىۋاتقاچقا، بىز گەرچە ئۇنى تۈزۈتۈپ كەلگەن بولساقمۇ سوۋېتكە قارشى ۋەقەلەر توختىماي بولۇپ تۇردى، بولۇپمۇ قەشقەردە بولغان ئىشلار بىزنى چوڭقۇر ئەپسۇسلاندۇردى.

يۇقىرىدىكىلەردىن شىنجاڭ ئۆلكىسىنى باشقۇرغان ئۈچ يىل جەريانىدىكى ئىشلار ئۈستىدە ئۆز - ئۆزۈمنى تەنقىد قىلىشىم بولىدۇ، سىلەردىمۇ بۇرۇن ماڭا ئوخشاشلا مەيدان ۋە كۆز قاراشلار بولغانلىقى ئۈچۈن، بۇنى سىلەرنىڭ پايدىلىنىشىڭلار ۋە خاتالىقلار ئۈستىدە ئويلىنىشىڭلار ئۈچۈن ئالاھىدە ئوتتۇرىغا قويدۇم. بۇنىڭدىن كېيىن ئۆزىمىزنىڭ كەمچىلىكلىرىنى قانداق قىلىپ تۈزۈل - كېسەل تۈزىتىشتە، بولۇپمۇ بۇرۇن مىللەتلەرنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى تالاش - تارتىشلاردا ئۆزىمىزچە ئادىل بىتەرەپ پوزىتسىيىدە بولغانلىقىمىز ئەمەلىيەتتە ئۇنىڭغا بىر خىل ئېغىش خاھىشى بار، ھازىر قارايدىغان بولساق، بىزنىڭ ماڭغىنىمىز ئوتتۇرا يول بولۇپ ئۇ خەلق دېموكراتىيىسى دىكتاتۇرىسى كۆز قارىشىغا توغرا كەلمەيدىكەن، شۇڭا ئۇنى تاشلاش كېرەك. باشقا بارلىق كونا ئىدىيە، كونا قاراش، كونا ئىستىللارنىمۇ تەڭلا تاشلىۋېتىپ، قەتئىي ھالدا سەمىمىلىك بىلەن مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى ۋە ماۋجۇشىنىڭ توغرا رەھبەرلىكىدە ئۆگىنىشنى چىڭ تۇتۇپ، تىرىشىپ ئۆزگىرىپ، ئۆزىمىزنى ياخشى ئۆزگەرتىشىمىز ھەمدە قىسىملاردىكى بارلىق كوماندىر جەڭچىلەر ۋە پۈتۈن ئۆلكىدىكى ھۆكۈمەت خادىملىرى ۋە ئوقۇتقۇچىلارنى ئۆزگەرتىپ، ئۇلارنىڭ ئىدىيىسىدىن ئۆتكۈزۈپ، يېڭىباشتىن ئادەم بولۇشنى قولغا كەلتۈرۈشىمىز لازىم. مەن سىلەرنىڭ شەرەپ بىلەن ھەقىقەتكە قايتقانلىقىڭلارنى تەبرىك-

لىمەن ۋە ئۆز ئارا مەدەت بېرىش بىلەن سىلەرنىڭ يېڭى
ھاياتقا قەدەم قويلىغانلىقىڭلارغا سالام يوللايمەن!

مېنىڭ بۇ ئۆز - ئۆزۈمنى تەنقىد قىلغىنىمغا ھازىر 10 يىل بولۇپ قالدى. مەن يەنە بىر قېتىم تەكشۈرۈشنى لايىق كۆردۈم. مېنىڭ كۆز قاراشلىرىمدا يەنىلا ھېچقانداق ئۆزگىرىش بولمىغانلىقىنى ھېس قىلدىم. شۇنداقتىمۇ ھازىر رادىكاللار ۋە كونسېرۋاتىپلارغا بولغان كۆز قارىشىم توغرىسىدا بىر قانچە ئېغىز قوشۇمچە قىلماقچىمەن:

كونكرېت ئەھۋالدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، رادىكاللارنىڭ ئىنقىلابىي، ئىلغار تەرەپلىرى بارئىدى، مەسىلەن ئۇلارنىڭ سوۋېت بىلەن دوست بولۇشنى تەشەببۇس قىلىشى ئىلغارلىق ئىدى، لېكىن ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇش تەشەببۇسىنى تەھلىل قىلىپ كۆرۈشكە توغرا كېلىدۇ. ئەگەر ئۇلارنىڭ خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇشى گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلىقىغا قارىتىلغان بولسا ئۇ ھالدا ئۇ ئىنقىلابىي بولغان بولىدۇ، لېكىن ئەگەر ئۇلارنىڭ خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇشى ۋەتەندىن ئايرىلىپ چىقىپ، ئاتالمىش «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» قۇرۇش ھەرىكىتى ئۈچۈن بولغان بولسا، ئۇنى ئىنقىلابىي دېيىشكە بولمايدۇ. ھەتتا ئەكسىيەتچىل ئىدىيە دېيىشكە بولىدۇ. پاكىتلار چۈشەندۈرىدۇكى «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» ھەرىكىتى شىنجاڭدا ئۇزۇن تارىخىي يىلتىزى بار ھەرىكەت بولۇپ، ئۇ ۋەتەندىن ئايرىلىپ چىقىش ھەرىكىتىدۇر. ئىلى ئۆزگىرىشى بولغاندىن كېيىن، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدە ئاتالمىش «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» ھۆكۈمىتى قۇرۇلغان. 1945 - يىلى 10 - ئايدا ئۇلارنىڭ ۋەكىلى ئىلىدىن ئۈرۈمچىگە سۆھبەت قىلىشقا كەلگەندە ئۆزىنى «شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىلى دەپ ھېسابلاپ، ئۆز-

لىرى گۇۋاھنامە ئېلىپ كەلگەنلىكىنى، مېنىڭمۇ جۇڭگو ھۆكۈمىتىنىڭ ۋەكىلى ئىكەنلىكىم توغرىسىدىكى گۇۋاھنامەمنى كۆرسەتسەم ئاندىن سۆھبەت ئېلىپ بارىدىغانلىقىنى ئېيتقان ئىدى. ھەتتا ئازادلىقتىن كېيىنمۇ شىنجاڭنىڭ ئىچكى قىسمىدا بۆلۈنۈش ھەرىكىتى توغرىسىدا غۇل - غۇلا بولدى. ئالدىنقى يىلى ئىستىل تۈزىتىش ھەرىكىتىدە يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى كەسكىن كۆرەش ئېلىپ بېرىلدى. مانا بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى رادىكاللارنىڭ ۋەتەندىن ئايرىلىپ چىقىش ھەرىكىتىنىڭ پولاتتەك دەلىلى ئىكەنلىكىنى تولۇق ئىسپاتلاپ بېرىدۇ. مەن بولسام ئەزەلدىنلا كۈچلۈك ۋەتەنپەرۋەرلىك كۆز قاراشقا ئىگە ئادەم بولغانلىقىم ئۈچۈن، ئۇنىڭغا ئەلۋەتتە قوشۇلمايتىم. بۇ مەن بىلەن رادىكاللار ئوتتۇرىسىدىكى ئەڭ چوڭ ئىختىلاپ ئىدى. شۇنداقلا ئۇ، شىنجاڭدا تۇرغان بىر قانچە يىلدا مەن بىلەن رادىكاللار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنىڭ، مەن بىلەن كونسېرۋاتىپلار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتتىن ئېشىپ كېتىشىدىكى تۈپ سەۋەب ئىدى.

كونسېرۋاتىپلارنى ئېلىپ ئېيتساق، ئۇلاردا قالاقلىق ۋە ئەكسىيەتچىلىك ئىشلىرى ناھايىتى كۆپ ئىدى. ئۇلارنىڭ سوۋېتكە قارشى تۇرۇش تەشەببۇسى ئىنتايىن ئەكسىيەتچىل ۋە قالاق ئىدى. ئۇلارنىڭ خەنزۇلار بىلەن يېقىن ئۆتۈش تەشەببۇسىنى ھەم تەھلىل قىلىپ كۆرۈشكە تېگىشلىك. ئەگەر ئۇلارنىڭ خەنزۇلار بىلەن يېقىن ئۆتۈشى دۆلەتنىڭ بىرلىكىنى ھىمايە قىلىش، خەنزۇ ئاكىلارنىڭ دۆلەتتە ھەرمىللەت ئارىسىدىكى رەھبەرلىك ئورنىنى ھىمايە قىلىش ئۈچۈن بولغان بولسا، ئۇنىڭ ئەيىپلىگۈچىلىكى يوق، ئۇ بىزنىڭ تەشەببۇسىمىز بىلەن ئوخشاش دېيىشكە بولاتتى. لېكىن پاكىتلار ئىسپاتلىدىكى، ئۇلارنىڭ ئىچىدە بەزى كىشىلەر، مەسىلەن: مەسئۇد، ئەيسا قاتارلىقلار خەنزۇلار بىلەن يېقىن ئۆتۈشنى تەشەببۇس قىلىدۇ، چۈنكى ئۇلار ئۇزۇندىن بۇيان ئىچكىرىدە تۇرۇپ گومىنداڭ ئەكسىيەتچى ھۆكۈمرانلىرىنىڭ قوغدىشى ۋە ئېتىۋار بېرىشىگە

مۇيەسسەر بولۇپ تۇرغانلىقتىن ئۇلار ھەر ۋاقىت خەنزۇلار بىلەن يېقىن ئۆتۈشنى ياقىلايدۇ. لېكىن ئۇلار دا ئەزەلدىنلا «چوڭ تۇركىستانچى»لىق ئىدىيە مەۋجۇت، يەنى ئەڭ ئاخىرىدا ۋەتەندىن ئايرىلىپ چىقىپ مۇستەقىل دۆلەت قۇرۇش ئىدىيىسى مەۋجۇت بولغاچقا مەسئۇد ئەپەندى سەھنىگە چىققاندىن كېيىن، خەنزۇلار بىلەن يېقىن ئۆتۈشنى تەدرىجى ھالدا بەزىدە ئوچۇق بەزىدە يوشۇرۇن ھالدا خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇشقا ئۆزگەرتتى. پۈتكۈل جەرياندىن قارىغاندا، ئۇلارنىڭ خەنزۇلار بىلەن يېقىن ئۆتۈشى بىر مەزگىللىك مەنپەئەت مۇناسىۋىتىدىن ئىبارەت بولۇپ، خەنزۇلارغا قارشى تۇرۇش كەلگۈسىدىكى يۆزلىنىش ئىدى. پەقەتلا شۇ چاغلاردا تولۇق ئاشكارىلانمىغان، خالاس.

ئومۇملاشتۇرۇپ ئېيتقاندا، مەندە رادىكاللار بىلەن كونسېرۋاتىپلارنىڭ تەشەببۇسىغا قارىتا قارشى تۇرغان جايلىرىممۇ، ھىمايە قىلغان تەرەپلىرىممۇ بولدى. سوۋېت بىلەن يېقىن ئۆتۈش مەسىلىسىدە، مەن رادىكاللار تەرەپتە تۇردۇم. خەنزۇلار بىلەن يېقىن ئۆتۈش مەسىلىسىدە مەن ئويلىمىغان يەردىن چىقىپ كونسېرۋاتىپلار تەرەپتە تۇردۇم. بەزىدە رادىكاللار تەرەپتە تۇرۇپ قالسام ئەلۋەتتە كونسېرۋاتىپلار نارازى بولاتتى، بەزىدە كونسېرۋاتىپلار تەرەپتە تۇرۇپ قالسام رادىكاللار نارازى بولاتتى. لېكىن مەن شۇنى راستچىللىق بىلەن ئېيتىشىم كېرەككى، ئىككى تەرەپلا ماڭا خېلىلا قايىل ئىدى ۋە مېنى ياقتۇراتتى. شۇنداق بولسىمۇ مەن كونسېرۋاتىپلار تەرەپتە كۆپرەك تۇردۇم، نەتىجىدە مەن بىلەن رادىكاللار ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتمۇ بىر قەدەر ئۆتكۈرلىشىپ كەتتى. چۈنكى مەن ئۆزۈم باشتىن - ئاخىر تۇرۇۋاتقان سىياسىي مەيداندىن ھالقىپ چىقىپ كېتەلمەيتتىم، ھاكىمىيەتنىڭ ماھىيەت جەھەتتىكى تەسىرىدىن چەتنەپ كېتەلمەيتتىم. شۇڭا سىياسىي پروگرامما تولۇق ئىشقا ئاشۇرۇلمىدى. ئەكسىنچە «دۆلەتنىڭ بىرلىكىنى ھىمايە قىلىش» تەلىپىگە ئېتىبار بېرىش نەتىجىسىدە

«مىللەتلەر ئىتتىپاقىنى كۈچەيتىش» دەك بىر تەرەپلىمىلىك كۆز قاراش مەيدانغا چىقتى. بۇنىڭدا ھەممىدە گومىنداڭ مەركىزىنىڭ شىنجاڭدىكى رەھبەرلىك ھاكىمىيىتىنى مۇستەھكەملەشنى چىقىش قىلغانلىقتىن كونسېرۋاتىپلارنىڭ ئىشلىرىغا ئېغىش تەبىئىي ھالدا كېلىپ چىقتى. نەتىجىدە مەن رەئىسلىك ۋەزىپەمدىن قەتئىي ئىستىپا سوراپ، ئۇنىڭغا مەسئۇدنى كۆرسەتتىم. ئاخىرىدا ئىلى تەرەپنىڭ يەنە بىر قېتىم بۆلۈنۈپ چىقىش ئەھۋالى كېلىپ چىقتى، بۇ تېخىمۇ يېڭىلىش بولدى.

ئەلۋەتتە، بۈگۈنكى ئەھۋالدىن ئېيتقاندا، مېنىڭ شۇ چاغدا چىقارغان پۈتۈن كۈچ - قۇۋۋىتىم ۋە مەنىۋى جەھەتتىكى ئازابلىنىشلىرىم خېلىلا زور بولغان ئىدى. لېكىن بۈگۈن مەن مەملىكەت زېمىنىنىڭ $\frac{1}{6}$ قىسمىنى ئىگىلىگەن شىنجاڭدىن ئىبارەت بۇ كەڭ باي زېمىننىڭ يەنىلا جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مۇھىم بىر تەركىبىي قىسمى بولۇپ تۇرىۋاتقان — شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنى كۆرۈپ، ئىنتايىن خۇشال بولدۇم ھەم خاتىرجەم بولدۇم!

بىراق كىشىنى ئەپسۇسلاندۇرىدىغىنى، مەن بىلەن بىر مەزگىل ھەمكارلىشىپ ئىشلىگەن دوستۇم ئەخمەتجان (يەنە ئىسھاقبېك، دەلىلقان، ئاببابسوۋلار بار) مەملىكەت خەلقى ۋە شىنجاڭ خەلقى غەلىبە قىلغاندىن كېيىن، 1949 - يىلى 9 - ئايدا شىنجاڭدىن بېيجىڭدە ئېچىلىدىغان جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشىگە قاتنىشىش ئۈچۈن كېتىۋاتقاندا، بەختكە قارشى ئايروپىلان ھادىسىسىگە ئۇچراپ قازا تاپتى. بىز يېڭى خەلق ھاكىمىيىتى مەزگىلىدە قول ئېلىشىپ قايتا يارىشىپ، ئورتاق تىرىشىپ ئىشلىيەلمىدۇق، بۇنىڭغا مەن قاتتىق ئېچىنىمەن ھەمدە ئۇلارغا چوڭقۇر تەزىيە بىلدۈرىمەن.

* * * *

1955 - يىلى دۆلەت بايرىمىدا، ماۋجۇشى ئوردىن بېرىش مۇراسىمى ئۆتكۈزگەندە، مەن بىلەن گېنېرال تاۋسىيۈ شەرەپ بىلەن بىرىنچى دەرىجىلىك ئازادلىق ئوردىنىنى قوبۇل قىلدۇق. پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى بىزنىڭ شىنجاڭنى تىنچ يول بىلەن ئازاد قىلىشقا قوشقان ئەرزىمەس تۆھپىمىز ئۈچۈن بىزنى تەقدىرلىدى، بۇنىڭغا تەشەككۈر بىلدۈرىمىز.

主编：哈力克·沙克
责任编辑：艾力肯、乌守尔、艾里

从迪代会谈到新疆和平解放（21）（维吾尔文）
新疆维吾尔自治区政协文史办编
拉扎克·马立克　译

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐市建中路54号）
新疆新华书店发行　新疆新华印刷三厂印刷
850×1168毫米　32开本　14.875印张　2插页
1987年5月第1版　1987年12月第1次印刷
印数：1——10,000

ISBN7－228－00265－2/K·22　定价：1.50元
（内部发行）